İBN-İ KESÎR TEFSÎRİ

— TAM METİN —

Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsîri

İMAM HAFIZ İBN-İ KESÎR

1

KARINCA POLEN

Scanned with CamScanner

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

Scanned with CamScanner

Bütün yayın hakları Karınca & Polen yayınlarına aittir.
İzinsiz olarak basılamaz ve elektronik ortama alınamaz.

Özgün Adı
Tefsîru'l Kur'ân'il Azîm

Mütercim
Dr. Savaş Kocabaş

Tashih
Polen Yayınları

Mizanpaj
Polen Yayınları

Kapak Tasarımı
Ehl-i Dizayn

Baskı
Milli Basımevi
Davutpaşa Cad. No: 83 Güven Sanayi. C - blok. No: 201-202
Zeytinburnu / İSTANBUL

Cilt
Sağlam Mücellit
Halkalı Cd. 1320 Sk. No:9/A
K. Çekmece / İSTANBUL Tel: 0212 693 19 33

ISBN
978-605-5546-08-3 (Tk)
978-605-5546-09-0 (1.c)

Nisan 2022

KARINCA & POLEN YAYINLARI
(Karınca & Polen Yayınları "Billbao Tekstil Yayıncılık Sanayi ve Tic. Ltd. Şti" kuruluşudur)

İletişim:
Yakuplu merkez mah. 31. sk. No: 12A Beylikdüzü / İSTANBUL
0212 875 65 14 - 0532 356 47 44

www.karincakitap.net
karincakitap@hotmail.com

Scanned with CamScanner

تفسير

القرآن العظيم

[HADİSLERLE KURÂN-I KERÎM TEFSÎRİ]

İBN-İ KESÎR TEFSÎRİ

-Tam Metin-

İMAM HÂFIZ İBN-İ KESÎR

Tahkik:
Abdurrezzak el-Mehdi

Tercüme:
Dr. Savaş Kocabaş

1. Cilt

Scanned with CamScanner

BU CİLTTEKİ SÛRELER

MUHAKKİK'İN ÖNSÖZÜ 7
TEFSİR ÜZERİNE BİRKAÇ HUSUS 11
İMAM İBN KESİR'İN HAYATI 19
İMAM İBN KESİR'İN MUKADDİMESİ 21
KUR'ÂN'IN FAZİLETLERİ 35
FATİHA SÛRESİNE BAŞLAMADAN EVVEL FAYDALI BİR MUKADDİME 145
FÂTİHA SÛRESİ 151
BAKARA SÛRESİ (1-124. Âyetler Arası) 227

Scanned with CamScanner

MUHAKKİK'İN ÖNSÖZÜ

Her türlü övgü ve şükür Allah'a mahsustur. O'na hamd eder, O'ndan yardım ister, O'ndan bağışlama dileriz. Nefislerimizin şerrinden ve amellerimizin kötülüklerinden Allah'a sığınırız. Allah (c.c.) kimi doğru yola iletirse onu saptıracak yoktur. Kimi doğru yoldan saptırırsa ona da hidâyet edecek yoktur.

Şehadet ederim ki Allah'tan başka hiçbir İlâh yoktur. Yine şehadet ederim ki Muhammed O'nun kulu ve elçisidir. Onu, kâfirler istemese de, diğer tüm dinlere hâkim kılmak üzere hidâyet ve hak din ile göndermiştir.

İmdi...

Şüphesiz sözlerin en doğrusu Allah'ın kitabı, yolların en güzeli Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) yoludur. En kötü şeyler, sonradan türeme şeylerdir. Sonradan türeyen her şey bid'attir, her bid'at sapıklıktır ve her sapıklık cehennemdedir.

Bil ki ey kardeşim, -Rabbim sana da bana da ilim nasip etsin-, tefsir ilmi en değerli, en büyük ve en faydalı ilimlerdendir. Çünkü bu ilmin konusu Allah'ın (c.c) kitabıdır ve onun mânâlarını ortaya çıkarmaya çalışır. Aziz ve celil olan Allah, Kur'ân-ı Azim'i Müslümanlar için bir hayat düsturu ve yaşamlarında yol haritası olmak üzere indirmiştir. Onların başarıları ve kurtuluşları ondadır. Sahabeler Kur'ân'ı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den alıp Kur'ân okulundan mezun oldular, hemen ardından dünyanın efendileri olup yeryüzünün büyük bir bölümüne hâkim oldular ve yönettiler. Şu halde bu ilme büyük bir ihtiyaç vardır. Allah'ın (c.c) Peygamberine indirdiği kitabı onunla anlaşılır, mânâlarına onunla ulaşılır, hüküm ve hikmetleri onunla ortaya çıkarılır. Bu ise "Kelime bilgisi, Nahiv ve Sarf", "Beyan ve Belağat", "Fıkıh ve Usulü", "Kıraatlar", "Nüzul Sebepleri", "Nasih ve Mensuh", "Dirâyet

Scanned with CamScanner

ve Rivâyet (hadisin mânâsı ve nakli) açısından hadis ilmi", "Hadislerin söyleniş sebepleri" ve Kur'ân'ı anlamaya yardımcı diğer İslâmi ilimlere sahip olunduğunda yapılabilir. Tefsir âlimleri genel olarak "rivâyet ve dirâyet açısından hadis ilmi" dışındaki ilimlere sahiptirler, fakat çoğu bu ilimde zayıftır. Taberî, İbn Ebî Hâtim, İbn Merdeveyh ve İbn Münzir gibi ilk dönem müfessirleri hadisin sadece rivâyet yönüyle ilgilendiler. Kitaplarında sahih, hasen, zayıf ve mevzu, her türlü hadisi zikrettiler. Onlardan sonra gelen Fahreddin Râzî, Zemahşerî, Nesefi, Beyzâvî ve Hâzin gibi âlimler ise hadisten tamamen uzak durdular. Onlarda hadis ilminin ne rivâyeti ne de dirâyeti vardı. Hadisleri çoğunlukla senetsiz ve tahric edenleri belirtmeden zikrettiler, asılsız haberlere ve israiliyata yer verdiler. Bu, büyük hadis âlimi imam İbn Kesir gelene kadar böyle devam etti. İbn Kesir, Kur'ân'ı daha önce hiç kimsenin yapmadığı eşsiz bir üslupla tefsir etti. Bazı tefsirlere oranla daha küçük hacimli olmasına rağmen kitabında yedi binden fazla nebevi hadis zikretti.

Merhum, zayıf ve mevzu hadislerin çoğu üzerinde konuştu, genellikle hatırlatmalar yaptı. Fakat bazı uydurma hadisler -ki bu çok nadirdir- veya çok zayıf hadisler -ki bu çoktur- hakkında ise hiç konuşmadı.

Şurada burada, tefsir kitaplarının zayıf ve mevzu hadislerle ve israiliyatla dolu olduğu iddiası yaygınlaşınca bu bizi İslâmi kitaplar üzerinde durmaya ve onları şaibe ve şüphelerden arındırmaya itti. Bunların en önemlileri tefsir kitaplarıydı. Bu yüzden tefsir kitaplarındaki hadislerin tahricini yaptık, sahihi ile zayıfını açıkladık, israiliyatları ortaya koyduk. Bu işe evvela Nesefi Tefsiri ile başladık. Ardından, İmam Bukâî'nin (rh.a) "Nazmu'd-Dürer"i, üçüncü olarak da Kurtubî Tefsiri üzerinde çalıştık. Dördüncü olarak ise şu anda yapmakta olduğumuz İbn Kesir tefsiri üzerinde çalışmayı uygun bulduk.

Bu kitabı basıma hazırlarken daha önce yapılan şu baskılar arasında karşılaştırma yaptık:

1- "Daru'l-Kıble Şirketi", "Müessesetu Ulumi'l-Kur'ân" ve "İbn Hazm Yayınevi."

2- "Daru İbn Kesir" baskısı.

3- "Daru'l-Marife" baskısı.

4- "Müessesetu'l-kütübi's-sekafiyye" baskısı.

Scanned with CamScanner

5- "Daru'l-Hayr" baskısı.

6- "Daru'l-Babi el-Halebi" baskısı.

Bu baskıların hiçbiri de tashif, tahrif, eksiklik veya titiz bir tahkikten yoksun olmak ve hadisi şeriflerin kaynaklarının belirtilip sıhhat derecesinin ortaya konmaması gibi kusurlardan hâlî değildi. Bunları birbirleriyle titizlikle karşılaştırdığımızda aralarında büyük farklılıklar ve bazen de noksanlık veya (başkası tarafından yapılmış) açıklamalar bulduk.

Ben, ondaki tahrif ve değiştirmeleri düzelttim. Nüshaların birinde diğerlerinde bulunmayan faydalı bir ziyade varsa onu olduğu gibi bıraktım ve fazla faydası bulunmadığından dipnotta belirtme gereği duymadım. Hadislerdeki eksikliklere hadis kitaplarından yaptığım tamamlamaları ise köşeli parantez içine aldım ve buna dipnotta işaret ettim.

Kitaptaki baskı hatalarını, tahrifleri ve düzeltme maksatlı değiştirmeleri İbn Kesir'in hadisleri kendilerinden naklettiği Kütüb-ü Sitte, Müsned-i Ahmed b. Hanbel ve Müsned-i Ebî Ya'la ile bazı tefsirlere ve kaynaklara başvurarak düzelttim.

Abdurrezzak el-Mehdi

Scanned with CamScanner

TEFSİR ÜZERİNE BİRKAÇ HUSUS

Sahabilerden Tefsir İmamları ve Ekolleri:

1- Mekke Ekolü. Üstadı büyük sahabi İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dır. Ondan Said b. Cübeyr, Mücâhid, İkrime, Tâvûs, Atâ ve başkaları almıştır.

2- Medine Ekolü. Bu ekolün üstadı Übeyy b. Ka'b'dır. Ondan Zeyd b. Eslem, Ebû Âliye, Muhammed b. Ka'b el-Kurazî ve diğerleri almıştır.

3- Irak Ekolü. Üstadı İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dır. Ondan Alkame, Mesrûk ve Esved almıştır. Bu ekolü daha sonra Hasan-ı Basrî, Amir eş-Şa'bi, Katâde ve başkaları devam ettirmiştir.

Tefsir Çeşitleri:

1- Lugavi tefsir. Kur'ân'ın irabıyla ve nahiv yönüyle ilgilenir (dil bilim ve metin yönünden tahlili) ve bununla ilgili meseleleri ele alır. Bu tefsirciler şiir ve nesirden çok örnekler getirirler. Zeccac, Vasit kitabında Vâhidi, el-Bahru'-Muhit'inde Ebû Hayyân, Keşşaf'ta Zemahşerî ve Keşşaf'ın tehzibi olan Nesefi tefsiri ve daha başka tefsirler...

2- Akli ve felsefi tefsirler. Bunlardan biri Fahreddin Râzî'nin Mefatihu'l-ğayb kitabıdır. Kitabında filozofların ve hükemanın sözlerini ve şüphelerini çok zikretmiş ve bunlara cevap vermiştir. Fakat birden çok yerde bid'at ehli kişilerin görüşlerini kuvvetli delilleriyle zikredip sonra onlara çürük delil ve cevaplar getirmiştir ki tenkit edildiği hususlardan biridir.

3- Fıkhi tefsirler. Bu alandaki kitaplar çok olup, en büyüğü ve en kapsamlısı Kurtubî Tefsiri'dir. Zîra o, fakihlerin görüş ve delillerini insaf ve eminlikle zikretmiş ve kapsamlı bir kitap yazmıştır.

Bu alanda Hanefilerden Cassas'ın, Mâlikilerden İbnu'l-Arabi'nin ve el-Kiya et-Taberî'nin Ahkâmu'l-Kur'ân'ları, Sayis'in Tefsiru Âyâti'l-Ahkâm'ı ve daha başka kitaplar vardır.

Scanned with CamScanner

4- Bid'at tefsirler. Rummanî, Cübbaî, Kâdı Abdulcebbar ve Zemahşeri'nin tefsirleri gibi. Bunlar mutezilidirler ve kitaplarında kendi fikir ve inançlarını işlemişlerdir. Bunlardan biri Muhyiddin İbn Arabi'nin tefsiri'dir ki, onda vahdet-i vücudçu batınilik görüşünü ortaya koymuştur. Her bir âyet için bir bâtını bir de zâhiri mânâ vermiş, Kur'ân'ın zâhiri mânâlarını iptal ve ilga etmiş, onda daha önce kimsenin söylemediği şeyleri söylemiştir. Fütuhat-ı Mekkîye ve Fusûs kitaplarını okuyan kimse bunu anlar.

5- Tarihi tefsirler. Kıssaların ve geçmiş ümmetlerin hikayelerini uzun uzadıya anlatan Sa'lebi, Hazin ve benzeri tefsirlerdir.

6- Rivâyet tefsirleri. Taberî, İbn Münzir, İbn Ebî Hâtim, İbn Merdeveyh ve İbn Kesir'in tefsirleri gibi. İbnu'l-Cevzî'nin "Zadu'l-Mesir"i ile Suyûtî'nin "ed-Durru'l-Mensur"u bu kısım tefsirlerdendir.

Bir Faide:

Hâfız (büyük hadis âlimi) İbn Kesir, tefsirinin mukaddimesinde şöyle der:

Şâyet birisi: "Tefsir yöntemlerinin en güzeli hangisidir?" derse;

el-Cevap: Tefsirde en doğru yöntem Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiridir. Zîra Kur'ân'ın bir yerinde kısa ve müphem zikredilen hususlar diğer yerinde açılmış ve açıklanmıştır. Açıklamayı Kur'ân'da bulamazsan Sünnet'e başvurmalısın. Zîra Sünnet, Kur'ân'ın şerhi ve açıklamasıdır. Tefsiri Kur'ân'da da Sünnette de bulamazsak sahabelerin görüşlerine başvururuz. Çünkü onlar sadece onlara mahsus tanık oldukları alamet ve durumlardan ve kendilerine verilmiş tam anlayış, doğru ilim ve salih amel hasletlerinden dolayı Kur'ân'ın mânâsını daha iyi bilirler.

Merhum daha sonra israiliyatı üç kısma ayırmıştır:

Bir: Elimizdeki onun doğruluğuna tanıklık eden bilgilere binaen doğru olduğunu bildiğimiz rivâyetler. Bunlar doğrudur.

İki: Elimizdeki bilgilerle uyuşmamasından dolayı yalan olduğunu bildiğimiz rivâyetler.

Üç: Hakkında herhangi bir şey söylenemeyen, ne ilk ne ikinci kabilden olan rivâyetler. Bunlara ise ne inanır, ne de yalanlarız. Delil için değil de

Scanned with CamScanner

örnek getirmek maksadıyla anlatılmasında bir beis yoktur. Zîra Buhârî'nin Amr b. As (radıyallâhu anh)'tan rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "İsrâiloğullarından (aldıklarınızı) anlatabilirsiniz. Bunda bir beis yoktur. Kim benim adıma yalan uydurursa cehennemdeki yerini hazırlasın" (Özetle).

Selefi Sâlihin'in Tefsirde İhtilafları:

Onların farklı tefsirleri, birbiriyle çelişen tefsirler değil, her birinin kelimenin bir çeşidiyle/örneğiyle tefsiri kabilindendir.

"Sırat-ı Müstakim: doğru yol"un bazıları tarafından Kur'ân'la, yani Kur'ân'a uymakla, bazıları tarafından İslâm'la tefsiri gibi. Zîra iki görüş tektir. Çünkü İslâm dini Kur'ân-ı Kerim'e uymanın ta kendisidir.

Sebeb-i nüzulü bilmek de âyetin anlaşılmasına yardım eder. Çünkü sebebi bilmek, sonucu da bilmeye yol açar. Sahabelerden biri âyetin nüzul sebebini bir şekilde, diğeri başka şekilde anlatmışsa ikisinin de doğru kabul edilmesi mümkündür. Çünkü âyetin sebep olarak anılan olayların her ikisinden sonra nazil olması mümkündür.

Onlardan nakledilen ihtilaflı tefsirlerden biri de lafzın her iki mânâyı ifadesinin mümkün olduğu durumlardır. Bu, mesela kelimenin birden çok mânâya gelmesinden dolayı olur. "قسورة" kelimesi gibi; bu, atıcı mânâsına da gelir, aslan mânâsına da gelir. "عسعس" da böyledir; hem gecenin gelmesine, hem de gitmesine denir. Bunun örnekleri çoktur. Allame İbn Teymiyye'nin Usul-ü Tefsir'indeki Mukaddimesinden...

İbn Kesir'in Tefsir'deki Metodu

Tefsir-i İbn Kesir'in özelliği, İmam İbn Kesir'in evvela âyeti zikretmesi, sonra onu kısa ve kolay bir dille açıklaması, sonra bulursa başka âyetlerle tefsir etmesidir ki bu, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiridir. Sonra tefsir edilen âyetle ilintili merfu hadislere (Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e nispet edilen söz ve hareketler) başlar. Onun çoğu zaman çok zayıf ve hakkında ihtilaf edilen hadisler üzerinde konuştuğunu görürsün. Bazı zayıf hadisler üzerinde konuşmaz, fakat onu "garib (hadis)" kelimesiyle ifade eder. Merfu (Rasûlullah'a ait hadisler) bulamazsa sahabeden gelen rivâyetlere, sonra tâbiînin ve eski dönem âlimlerin sözlerine geçer. Bu tefsir, âlimler ve ilim talebeleri için de en

Scanned with CamScanner

iyi, en kolay ve bilgilerine en rahat ulaşılan tefsirdir. Çünkü ifadeleri kısa ve kolaydır.

1) İbn Kesir ve Hadis-i şerif. Bil ki, İbn Kesir büyük ve sağlam muhaddislerden sayılır. Bu ve diğer kitapları bunun şahididir.

Mesela; onun âyetle ilgili hadisleri, muteber hadis kitaplarından ve nadir olarak bulunan hadis kaynaklarından getirdiğini görürsün. Bunun sebebi, onun ezberinin kuvvetinden ve o hadisleri istediği vakit hatırlayabilmesinden başka bir şey değildir. En çok Müsned-i Ahmed'e dayanır. Onun genelde evvela Müsned-i Ahmed'le başlayıp onun metnini ve senedini getirdikten sonra onu Buhârî, Müslim veya başka muhaddislerin de rivâyet ettiğini belirttiğini görürsün. Hadis zayıf ise genelde onun üzerinde konuşur, bazen ise hadisin garip ve münker olduğunu ifade etmekle yetinir.

2) İbn Kesir ve râvîler ile râvîlerin tabakatı bilgisi. İbn Kesir'in râvîler hakkındaki bilgisi senedi zikretmesinden, senedde zikredilmemiş olsa bile onun nesebinden veya babasının adını belirtmesinden bellidir. Ben bunu birçok yerde defalarca gördüm. Bu, onun ezber gücünü, râvîleri, tabakatını ve cerh ve tadil açısından durumlarını bildiğini göstermektedir.

3) İbn Kesir ve kendi senediyle hadis rivâyeti. İmam İbn Kesir, Nisâ sûresinin 165. âyetinin akabinde İmam Zehebî tarikiyle Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e kadar ulaşan bir hadis zikretmiştir. Başka bir hadisi -5342 numaralı hadisi- hocası Mizzi'den aldığı ve senedi Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ulaşan bir hadistir. 6369. hadisi de kendisine ait, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e kadar ulaşan, biri hocası Zehebî'den aldığı iki senedle rivâyet etmiştir.

4) İbn Kesir ve Zayıf Hadis. İbn Kesir'in herhangi bir şey söylemeyip sustuğu birtakım hadisler vardır ki bunların sayısı az değildir. Mevzu hadis hakkında da sustuğu olmuştur, fakat bu çok nadirdir. Allah'a hamdolsun, ben böyle olanları açıkladım.

5) İbn Kesir ve Fıkhi Meseleler. Bil ki İbn Kesir fıkıhta imam âlimlerdendir. Bu alanda tam bir bilgi ve malumata sahiptir. Örnek olarak Nisâ sûresinin 24. ve 25. âyetlerinin akabinde, Bakara sûresinin 196. ve 230. âyetlerinde, En'âm sûresinin 121. âyetinde ve Mâide sûresinin 3. âyetinde anlattıklarına bakabilirsiniz. Buralarda fıkhi konuları ortaya koymada sözü oldukça uzatmıştır. Bunun başka örnekleri de vardır.

Scanned with CamScanner

(Not: İbn Kesir fıkhi meseleleri çokça zikretmemiş ve fıkha tam dalmamıştır. Zîra bu konularda okuyucuyu kendisinin "el-Ahkamu'l-Kebîr" ve "Şerhu Sahih-i'l-Buhârî" kitaplarına havale etmiştir. Bunların her ikisi de müellifin tamamlanmayan ve basılmamış kitaplarındandır.)

6) İbn Kesir ve İsrâiliyyât. İbn Kesir, isrâiliyyâtı zikretmekten en uzak müfessirlerdendi. Zikrettiğinde de çoğunlukla uyarısını yapar. Kitabın mukaddimesinde de isrâiliyyât üzerinde konuşmuş, onları üçe ayırmış ve bunların delil olarak değil örnek olarak zikredilebileceğini belirtmiştir. Bu konudaki sözlerinin bir kısmı daha önce geçti. İsrâiliyyât hakkındaki sözleri için örnek olarak Bakara sûresinin 67. âyetinin tefsirine bakınız. Sözlerini Bakara sûresinin 127. âyetinde yinelemiştir. İsra sûresinin 8. âyetinin tefsirinde de şöyle demiştir: "Bu hususta sahabe ve tâbiînden isrâiliyyât kaynaklı birçok rivâyet gelmiştir. Biz bunları zikretmeyi uygun görmedik. Çünkü bazıları zındıkların uydurdukları şeylerdir. Bazıları ise, sahih olma ihtimalleri bulunsa bile Allah'a hamdolsun ihtiyacımız olmayan bilgilerdir. Allah'ın (c.c) bize Kitabında anlattığı, başka kitaplara bakmaya gerek kalmayacak kadar yeterlidir. Ne Allah (c.c), ne peygamberi bizi onlara muhtaç bırakmamıştır." İbn Kesir'in kısaltarak alıntı yaptığımız sözü burada sona erdi. 291. hadisin akabinde ve Kehf sûresinin 18. âyetinde, ehli kitabın ashab-ı kehfin köpeğinin nitelikleri, rengi vs. hakkındaki rivâyetlerine dair konuşmuştur. İmam İbn Kesir ayrıca 4030. hadisten sonra, Enbiyâ sûresi 56. âyeti, Kaf sûresinin 5. âyeti, Ankebût sûresinin 46. âyeti, Sâffât sûresinin 113. âyeti ve Sâd sûresinin 25. âyetinin tefsirinde de isrâiliyyât konusuna değinmiştir.

7) İbn Kesir ve isrâiliyyâtı rivâyet edenler. Bil ki tefsir kitaplarında yer alan isrâiliyyâtın çoğu genellikle İsrâiloğullarından Ka'b el-Ahbar'dır. İkinci sırada Vehb b. Münebbih gelir. Ka'b el-Ahbar, Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'ın halifeliği döneminde Müslüman olmuştur. Âlimler onun hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Bazıları iyi bir Müslüman oldu, derken, bazıları onun Müslümanlığına kuşkuyla bakmaktadırlar. Güvenilir olduğu varsayılsa bile rivâyet ettikleri, bulduğu ve İsrâiloğullarının kendi elleriyle yazdıkları kitaplarda bulunan bilgilerdir.

Vehb b. Münebbih ise merfu hadiste (Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e nispet edilen söz vs.) güvenilirdir. Fakat Ehl-i kitap'tan yaptığı rivâyetler hüccet değildir. Bunlar kendisinden değil, ona nakledilenler kabilindendir. Nitekim konusunda, Neml sûresinin 44. âyetindeki *"Ona (Belkıs'a): "Köşke*

Scanned with CamScanner

gir" dendi; salonu görünce, onu derin bir su zannetti, eteğini çekti." âyetinin tefsirinde Ehl-i kitap'tan bazı rivâyetler zikretmiş, sonra şöyle demiştir: "Bu tür rivâyetlerin Ka'b el-Ahbar ve Vehb b. Münebbih'in -Allah onları affetsin- nakilleri gibi, Ehl-i kitab'ın ellerindeki kitaplarından bu ümmete naklettikleri, olan-olmayan, tahrif edilen, değiştirilen ve neshedilen garip, ilginç ve ucube rivâyetlerden olması en kuvvetli ihtimaldir. Allah (c.c) bize daha sahihini, faydalısını ve daha beliğini vererek ona gerek bırakmamıştır. Hamd ve lütuf Allah'a mahsustur. İbn Kesir, Kehf sûresinin 84. âyetinde de: "... Çünkü Muâviye, Ka'b hakkında şöyle demiştir: Biz onun yalan söylediğini tecrübe ediyoruz, demiştir" demiş ve İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'ın onu yalanlayan sözünü nakletmiştir.

8) İbn Kesir (rh.a)'in senedleri serdedişinin faydası. Bil ki Allah (c.c) Zikr'ini (Kur'ân) korumuş ve bunu Kur'ân'ı ve peygamberinin Sünnetini korumakla yapmıştır. Bunu ise dinini kendileriyle koruduğu hadis imamlarını ve senet tahlilcilerini bu hizmete âmade ederek gerçekleştirmiştir. Onların ileriki dönemdeki imamlarından biri İmam İbn Kesir'dir. O, tefsirine aldığı 7000 kadar hadisin hepsini senetleriyle zikretmiştir. Bu hadislerin çoğu ise yok olan ve elde bulunmayan, çoğu İmam Suyûtî'nin döneminden sonra kaybolan kitaplardandır. İbn Ebî Hâtim, İbn Münzir, İbn Merdeveyh, Abd b. Humeyd'in tefsiri ve günümüze kadar ortaya çıkmamış başka tefsirler gibi... Gerçi bunlardan sadece İbn Ebî Hâtim tefsirinin bir kısmı ortaya çıkmıştır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

9) Not: Birisi şöyle diyebilir: İbn Kesir, Hadis ilminin hem rivâyet ve dirâyet alanlarında hadis âlimi, sened ve metinler hakkında bilgi sahibi olduğu halde neden zayıf hadisleri zikretmiştir?

Buna birkaç yönden cevap verebiliriz:

Bir: Zayıf da olsa hadisi, evvelki müfessirler, tefsiri sadedinde olduğu âyetin tefsirinde zikrettikleri için getirir. Nitekim bunu 5399. hadisin tefsiri akabinde söylemiştir.

İki: Kur'ân'ı, aşırı zayıf değilse zayıf hadisle tefsir etmek şahsi görüşlerle tefsir etmekten evladır.

Üç: Bazen hadisi, zayıf olduğunu belirtmek için zikreder. Bu, tefsirinde açıktır.

Scanned with CamScanner

Dört: Zayıf hadisi bazen fakihlerin kendi görüşlerine getirdikleri deliller olarak zikretmiştir. Şu halde o hadisi kendisi delil olarak getirmemekte, o fakihin delili olarak zikretmektedir.

Beş: Getirdiği hadislerin çoğu o konudaki tek hadis değildi. Onlar ya cennet ve nimetlerinin anlatımı, cehennem ve azabının anlatımı veya yüzlerce âyet ve sahih hadisin mânâ itibariyle desteklediği benzeri konulardaki hadislerdir. Konusunda tek olan, yani destekleyen başka hadisler bulunmayan çok zayıf hadisler ise azdır. Merhum, bunların çoğu üzerinde de konuşmuştur. Allah (c.c) da lütfederek bana imkân sağladı da tüm zayıf ve mevzu hadisleri açıkladım. Allah'a hamd ve şükürler olsun.

Tahkik'teki Metodumuz

Kitabı tahkik ederken şunları yaptık:

Bir: Tüm hadislerin tahricini, sahihlik ve zayıflık yönünden derecesini açıklamak.

İki: İsrâiliyyâtlarda, özellikle mânâsı İslâm'a ters ise tenbihte bulunmak.

Üç: Eski baskılardaki basit ve büyük hataları (tashif ve tahrif) düzeltmek. Bu, ilk ciltte çok idi.

Dört: Kitaptan tamamen düşmüş bazı kısımları kitabın birkaç baskısına ve hadis kitaplarına müracat ederek telafi etmek.

Beş: Tefsir esnasında zikredilen (tefsiri yapılmakta olan değil de) diğer âyetlerin sûre isimlerini ve âyet numaralarını belirtmek.

Altı: Bilinmeyen kelimeleri açıklamak.

Yedi: Sadece merfu hadisleri (Rasûlullah'a ait hadisler) baştan sona tek bir rakamla rakamlandırmak. Bu, belli bir hadise gönderme yapılmak istendiğinde gönderme yapmayı ve onu bulmayı kolaylaştırır.

Sekiz: Bazı yerlerde açıklama getirmek. Bu, çok azdır.

Dokuz: Merfu hadisler için fihrist.

On: Kitabın başında müellifin biyografisini ve kitabında takip ettiği metodu sunmak.

Abdurrezzak el-Mehdi

Scanned with CamScanner

İMAM İBN KESİR'İN HAYATI

O; usta, üretken ve kitaplarıyla insanlara çok faydalı âlim ve büyük muhaddis; İmaduddin (dinin direği) lakaplı ve Ebu'l-Fida künyeli İsmail b. Amr b. Kesir'dir. Aslen Busarili, sonra Dımeşkli ve mezhep olarak da Şâfiî'dir. Hicri 701 yılında Busra şehrinin Müceydil kasabasında dünyaya geldi. Babası orada vaizdi. Sonra 707 yılında Dımeşk'e (Şam) geçti ve orada Firkah adıyla ün yapmış Şeyh Burhaneddin el-Fezzari ve başka âlimlerden ders aldı. İbn Süveydi el-Bedr, Kâsım b. Asâkir ve başka muhaddislerden hadis dinledi. Büyük muhaddis el-Mizzi'nin damadı oldu ve onun ilminden çok istifade etti. Fetva, tedris ve münazara ile meşgul oldu. Fıkıh, tefsir ve nahivde yükseldi, hadis ilminin "raviler" ve "illetler" dallarında derinleşti. Ümmü Mesalih ve Tenkiziyye medreselerinin İmam Zehebî'den sonra başkanlığını yürüttü. Bunu Zehebî, "Tabakatu'l-Huffaz: Büyük muhaddisler" kitabının müsveddesinde zikretmiştir. el-Mu'cemu'l-muhtas'ta da şöyle demiştir: "O sağlam bir fakih, titiz, araştırmacı bir hadisçi ve irdeleyici müfessirdir. Faydalı kitapları vardır."

Ben derim ki: Kitaplarından biri "et-Tekmil fi ma'rifeti es-sikati ve'd-duafai ve'l-mecahil"dir. Tehzib ile Mizan kitaplarını birleştirdiği bu kitap beş cilttir. Diğer bir kitabı elli dört cüzden oluşan el-Bidaye ve'n-Nihaye'sidir. "el-Hüda ve's-Sünenu fî ehâdîsi el-Mesânidi ve's-Sünen" kitabında ise İmam Ahmed b. Hanbel, Bezzâr, Ebû Ya'la ve İbn Ebî Şeybe'nin müsned kitaplarını toplayıp Kütüb-ü Sitte ile birleştirmiştir. Daha başka kitapları da vardır." (Suyûtî'nin Zeylu Tezkiratu'l-Huffaz, s. 57, 58'den).

İmam Suyûtî bu kitabın 361-362. sayfalarında da şöyle demiştir: İmam, muhaddis, hafız, faziletler sahibi İsmail b. Ömer b. Kesir. Haccar ve onun tabakasındaki âlimlerden hadis aldı. Ona Karafi ve Huteni icazet verdi. Mizzi'nin elinde yetişti, ondan uzun süre ders aldı ve ilimde üstün kabiliyet

Scanned with CamScanner

sergiledi. Aynı üslupta bir benzeri yazılmamış bir tefsiri vardır. Tarih kitabı, Tenbih kitabındaki hadislerin tahrici, İbn Hacib'in Muhtasar'ındaki hadislerin tahrici kitapları vardır. Şer'î hükümler hakkında büyük bir kitabı vardır, fakat tamamlayamamıştır. Müsned-i Ahmed'deki hadisleri alfabetik sıralamaya dizmiş, onda olmayıp Taberânî ve Ebû Ya'lâ'da bulunan hadisleri eklemiştir. Müsned-i Şeyhayn (Ebû Bekir ile Ömer'in rivâyet ettiği hadisler) kitabı, Ulumu'l-Hadis (Hadis ilimleri, Tabakatu'ş-Şâfiiyye (Şâfiî fukahası âlimleri) ve daha başka kitapları vardır. Hicrî 774 yılının Şaban ayında vefat etti.

Zehebî, Muhtasar'ında onu şöyle tanıtır: İmam, müftü, mahir muhaddis, sika, muhtelif ilimlerde uzman, sağlam muhaddis.

İbn Hacer der ki: "Bilgileri aklına anında getirebilirdi. Telifleri hayattayken İslâm ülkelerinde yayılıp okundu. İnsanlar kitaplarından onun vefatından sonra faydalandılar. O, muhaddislerin âlî sened elde etme, âlî senedle nazil senedi[1] birbirinden ayırma ve benzeri alanlara önem veren muhaddislerin yolu üzere değildi. O, fakih muhaddislerdendi. Ben derim ki: Hadis ilminde aslolan, sahih ve illetli hadisleri ve hadislerin illetlerini bilmek, farklı senedlerini ve râvilerini cerh ve tadil açısından kavramaktır. Âlî sened, nâzil sened ve benzer hususlar ise önemli temel meselelerden değil, lüzumsuz fazlalıklardandır."

İbn Kadı Şehbe, Tabakat'ında şöyle der: Onun İbn Teymiyye ile özel ilişkisi vardı. Onu birçok görüşünde savundu ve takip etti. Boşanma konusunda İbn Teymiyye'nin görüşüne göre fetva verirdi. Bu yüzden işkence ve eziyet gördü. Şaban ayında vefat etti ve Sufiyye kabristanında hocası İbn Teymiyye'nin yanına defnedildi.

İbn Kesir'in biyografisi için Bkz: ed-Dureru'l-Kamine 1/374; Dâvûdi, Tabakatu'l-Müfessirin, 1/112; Keşfu'z-Zunun, 1/439; Şevkani, el-Bedru't-Tali', 1/153; Hediyyetu'l-Arifin, 1/215.

1 İsnadlar, kendilerini oluşturan râvi sayılarının az veya çok oluşu yönünden iki kısma ayrılır. Kaynağa daha az râvi ile ulaşan isnada âlî, daha çok râvisi olan isnada da nazil denilir (Çevirenin notu).

Scanned with CamScanner

İMAM İBN KESİR'İN MUKADDİMESİ

Hamd (her türlü övgü ve şükür); kitabına "Hamd, Rahmân ve Rahîm olan ve din gününün sahibi Allah'a mahsustur" diyerek başlayan ve şöyle buyuran Allah'a mahsustur: *"Hamd olsun Allah'a ki kulu (Muhammed'e), Kitab'ı indirdi ve ona hiçbir eğrilik koymadı. Onu dosdoğru (bir Kitab) olarak indirdi ki katından gelecek şiddetli azaba karşı (insanları) uyarmak ve yararlı işler yapan mü'minlere kendileri için güzel mükâfat bulunduğunu müjdelemek için onlar orada ebedî kalacaklardır. Ve "Allah evlât edindi" diyenleri de uyarmak için. Ne onların (Allah evlât edindi, diyenlerin), ne de atalarının bu konuda hiçbir bilgisi yoktur. Ağızlarından çıkan bu söz ne büyük oldu! Yalandan başka bir şey söylemiyorlar."* (Kehf, 1-5)

Ki o Allah, yaratmasına da hamdle başlamış ve şöyle buyurmuştur: *"Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur. (Bunca âyet ve delillerden) sonra kâfir olanlar (hâlâ putları) Rableri ile denk tutuyorlar."* (En'âm, 1)

Allah (c.c) yaratmasının sonunu da hamdle yapmış, cennetliklerle cehennemliklerin akibetlerini belirttikten sonra şöyle buyurmuştur: *"Melekleri görürsün ki, Rablerine hamd ile tesbih ederek Arş'ın etrafını kuşatmışlardır. Artık aralarında adaletle hükmolunmuş ve "alemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun" denilmiştir."* (Zümer, 75) Bu yüzden Allah (c.c) *"Allah O'dur; O'ndan başka İlâh yoktur. Hamd, dünyada da âhirette de O'nun içindir; hüküm de O'nundur. Yalnız O'na döndürüleceksiniz."* (Kasas, 70) buyurmuştur. Allah (c.c) yine şöyle buyurmuştur: *"Hamd, göklerde ve yerde bulunanların hepsinin sahibi olan Allah'a mahsustur. Âhirette de hamd O'na mahsustur. O, hikmet sahibidir, (her şeyden) haberi olandır."* (Sebe, 1) Böylece başta ve sonda, yarattıklarında ve yaratmakta olduklarında hamd yalnız O'nadır. Ki-

Scanned with CamScanner

şinin namazında söylediği gibi,[2] Allah bunların tümünde hamdın (övgü ve şükür) sahibidir:

[1] اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مِلْءَ السَّمَوَاتِ وَمِلْءَ الأَرْضِ وَمِلْءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ

"Allah'ım! Ey Rabbim! Sana gökler dolusu, yer dolusu ve başka dilediğin şeyler dolusu hamd olsun"[3]

Bu yüzden cennettekilere nefes gibi Allah'ı tesbih ve hamd ilham edilecek. Yani, Allah'ın (c.c) kendilerine büyük nimetlerini, kudretinin kemalini, saltanatının azametini, ihsanlarının kesintisizliğini ve kendilerine iyiliklerinin devamlılığını gördükçe nefesleri sayısınca Allah'ı hamd ve tesbih edecekler. Nitekim Allah (c.c) şöyle buyurmaktadır: *"İman edip güzel işler yapanlara gelince, imanları sebebiyle Rableri onları nimet dolu cennetlerde, alt tarafından ırmaklar akan (saraylara) erdirir. Onların oradaki duası: "Allah'ım! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz!" (sözleridir). Orada birbirleriyle karşılaştıkça söyledikleri ise "selâm"dır. Onların dualarının sonu da şudur: Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur."* (Yunus, 9-10)

Hamd, peygamberlerini gönderen Allah'a mahsustur: *"(Yerine göre) müjdeleyici ve sakındırıcı olarak peygamberler gönderdik ki insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın!"* (Nisâ, 165)

Ki O (c.c) peygamberlerinin sonuncusunu; en açık yolu gösteren Mekkeli Arap ve ümmi peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) kılmıştır. Onu risaletinden kıyâmet gününe kadar yaşayacak tüm insanlara ve cinlere göndermiştir. Nitekim Allah (c.c): *"De ki: Ey insanlar! Gerçekten ben sizin hepinize, göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın elçisiyim. Ondan başka İlâh yoktur, O diriltir ve öldürür. Öyle ise Allah'a ve ümmî Peygamber olan Rasûlü'ne -ki o, Allah'a ve onun sözlerine inanır- iman edin ve O'na uyun ki doğru yolu bulasınız."* (A'râf, 158) buyurmuştur. Allah (c.c) yine: *"Bu Kur'ân bana, kendisiyle sizi ve ulaştığı herkesi uyarmam için vahyolundu"* (En'âm, 19) buyurmuştur. Dolayısıyla bu kitap, Arap ve Acemden, siyah ve kırmızıdan, insan ve cinden her kime ulaşırsa onun için uyarıcıdır. Bu sebeple Allah (c.c):) *"Zümrelerden hangisi onu inkâr ederse, işte cehennem ateşi onun varacağı yerdir"* (Hûd, 17)

2 Müslim, Sahih'inde (1095), İbn Ebî Evfa'dan (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) rükudan doğrulduğunda, 'Semiallahu limen hamideh. Allahumme Rabbena ve lekel hamdu mil'essemâvâti…' derdi" (Çevirenin notu).

3 Bu sahih bir hadisten bir kısımdır ve inşaallah ileride gelecektir.

Scanned with CamScanner

buyurmuştur. Böylece bahsettiklerimizden her kim Kur'ân'ı inkâr ve reddederse, Allah'ın apaçık belirtmesiyle, varacağı yer cehennemdir. Nitekim Allah (c.c): *"(Rasûlüm!) Sen bu sözü (Kur'ân'ı) yalan sayanı bana bırak (kendini üzme). Biz onları, bilmedikleri bir yönden yavaş yavaş azaba yaklaştırıyoruz."* (Kalem, 44) buyurmuştur.

[2] Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Ben kırmızıya ve siyaha gönderildim"*[4] buyurmuştur. Mücâhid: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) insanlar ile cinleri kastetmiştir, demiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) iki kalabalık cinsin tümüne, insanlar ile cinlere, Allah'ın kendisine bu aziz kitaptan vahyettiklerini tebliğ etmek üzere gönderildi. Ki o kitap için Allah *"Ona önünden de ardından da bâtıl gelemez. O, hikmet sahibi, çok övülen Allah'tan indirilmiştir"* (Fussilet, 42) buyurmaktadır. Onlara Allah'tan getirdiği vahiy yoluyla, Allah'ın (c.c) onlara Kur'ân'ı anlama ve tefekkür etme dâvetini bildirdi: *"Hâla Kur'ân üzerinde gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı."* (Nisâ, 82) Allah (c.c) yine *"(Rasûlüm!) Sana bu mübarek Kitab'ı, âyetlerini düşünsünler ve aklı olanlar öğüt alsınlar diye indirdik."* (Sâd, 29) buyurmaktadır. Yine: *"Onlar Kur'ân'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalpleri kilitli mi?"* (Muhammed, 24) buyurmaktadır.

İşte âlimlerin vazifesi de Allah'ın kelâmının mânâlarını açıklamak, tefsir etmek, mânâlarını yerlerinde arayıp bulmak, öğrenip öğretmektir. Nitekim Allah (c.c): *Allah, kendilerine kitap verilenlerden, "Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz" diyerek söz almıştı. Onlar ise bunu kulak ardı ettiler, onu az bir dünyalığa değiştiler. Yaptıkları alış-veriş ne kadar kötü!"* (Âl-i İmrân, 187) buyurmaktadır. Başka bir yerde de: *"Allah'a karşı verdikleri sözü ve yeminlerini az bir bedelle değiştirenlere gelince, işte bunların âhirette bir payı yoktur. Kıyâmet günü Allah onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için acı bir azap vardır."* (Âl-i İmrân, 77) İşte Allah bizden evvelki kitap ehlini, Allah'ın kendilerine indirilen kitabından yüz çevirmek, dünyaya yönelip kendini dünya malı biriktirmeye vermek, Allah'ın Kitabı'na uyma emrine uymayıp başka şeylerle meşgul olmakla yermiştir.

---

4 Müslim'in rivâyet ettiği ve ileride gelecek bir hadisten bir bölümdür. (3. cilt, hadis no: 521).

Scanned with CamScanner

Dolayısıyla, ey Müslümanlar, bizlerin de Allah'ın (c.c) onları yerdiği şeylerden sakınıp bize emrettiği "Allah'ın bize indirilmiş kitabını öğrenme ve öğretme, anlama ve anlatma" emrini yerine getirmesi gerekmektedir. Allah (c.c) şöyle buyurur: *"İman edenlerin Allah'ı anma ve O'ndan inen Kur'ân sebebiyle kalplerinin ürpermesi zamanı daha gelmedi mi? Onlar daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar. Onların üzerinden uzun zaman geçti de kalpleri katılaştı. Onlardan birçoğu yoldan çıkmış kimselerdir. Bilin ki Allah, ölümünden sonra yeryüzünü canlandırıyor. Düşünesiniz diye gerçekten, size âyetleri açıkladık."* (Hadîd, 16-17) Allah (c.c) buradaki ilk âyetten itibaren, yeryüzünü ölümünden sonra canlandırmasını ifade eden âyeti getirmekle şu uyarıyı yapmaktadır: Allah (c.c) toprağı ölümünden sonra dirilttiği ve canlandırdığı gibi, kalpleri de günah ve masiyetler sebebiyle katılaşmalarından sonra iman ve hidâyet ile diriltir. Allah'tan bize bunu yapmasını umuyor ve istiyoruz. Şüphesiz o cömerttir, kerem sahibidir.

Bir Fasıl:

Şâyet birisi: "Peki en güzel tefsir yöntemi nedir?" derse;

el-Cevap: Tefsirde en doğru yöntem Kur'ân'ın Kur'ânla tefsiridir. Zîra Kur'ân'ın bir yerinde kısa ve müphem bırakılan, diğer yerinde açılmış ve açıklanmıştır. Açıklamayı Kur'ân'da bulamazsan Sünnet'e başvurmalısın. Zîra Sünnet Kur'ân'ın şerhi ve açıklamasıdır. Hatta İmam Şâfiî (rh.a) şöyle demiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in verdiği her hüküm Kur'ân'dan anladığıyla verdiği hükümdür. Allah (c.c) şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmedesin diye sana Kitab'ı hak ile indirdik; hainlerden taraf olma!"* (Nisâ, 105) *"Biz bu Kitab'ı sana sırf hakkında ihtilafa düştükleri şeyi insanlara açıklayasın ve iman eden bir topluma da hidâyet ve rahmet olsun diye indirdik."* (Nahl, 64) *"Apaçık mucizeler ve kitaplarla (gönderildiler). İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için ve düşünüp anlasınlar diye sana da bu Kur'ân'ı indirdik."* (Nahl, 44)

[3] Bu yüzden Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"İyi bilin ki bana Kur'ân ve onunla birlikte misli verildi"*[5] -yani Sünnet verildi- buyurmuştur. Sünnet de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e Kur'ân'ın inişi gibi vahiyle iner. Fakat

5 Sahihtir. Ebû Dâvûd 4604; Tirmizî, 264; Ahmed b. Hanbel 4/ 132; İbn Hibbân 12; Hâkim 1/109 Mikdam b. Ma'diyekrub'dan rivâyet etmişlerdir. Senedi hasendir. Hâkim sahih olduğunu kaydetmiş, Zehebî onun görüşüne katılmıştır. Hadisin birçok şahidi vardır.

Scanned with CamScanner

o Kur'ân-ı Kerîm gibi tilavet edilmez, ibadet olarak okunmaz. Nitekim imam Şâfiî (rh.a) ve diğer imamlar buna birçok delil getirmişlerdir ki burası onun yeri değildir.

Anlatmak istediğimiz o ki, sen Kur'ân-ı Kerîm'in mânâsını önce Kur'ân'ın kendisinde ararsın. Onda bulamazsan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de ararsın. Nitekim Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de Yemen'e gönderdiğinde Muaz (radıyallâhu anh)'a: *"Ne ile hükmedeceksin?"* diye sordu. Muaz (radıyallâhu anh) "Allah'ın kitabıyla" dedi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Onda bulamazsan?"* dedi. Muaz (radıyallâhu anh): "Allah Rasûlü'nün Sünnetiyle" diye cevap verdi. *"Onda bulamazsan?"* diye sordu. "Kendi görüşüme göre içtihad ederim." dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) göğsüne vurarak *"Allah Rasûlü'nün elçisini Allah Rasûlü'nün razı olduğuna muvaffak kılan Allah'a hamd olsun"* buyurdu.[6] Bu hadis, geçtiği yerlerde ortaya konduğu gibi, müsnedlerde iyi (ceyyid) senedle rivâyet edilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de de, Sünnet'te de herhangi bir açıklama ve tefsir bulamazsak sahabilerin sözlerine başvururuz. Çünkü onlar bunu daha iyi bilirler. Zîra sadece onlara mahsus "karine ve alametlere tanık olmaları" yanında "tam anlayış, doğru ilim ve salih amel" hasletlerine sahiptirler. Özellikle de dört imam, hulefa-i raşidin, hidâyete erdirilmiş imamlar ve Abdullah b. Mes'ud gibileri (Allah onlardan razı olsun).

Nitekim İmam Taberî, Mesruk kanalıyla İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'tan şöyle rivâyet etmiştir: "Kendinden başka İlâh olmayana yemin ederim ki, Allah'ın Kitabı'ndan hangi âyet inmişse ben onun kim hakkında ve nerede indiğini biliyorum. Allah'ın Kitabı'nı benden daha iyi bilen birinin bineklerin ulaşabileceği bir yerde olduğunu bilseydim, ona mutlaka giderdim." Yine İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'tan şöyle rivâyet edilmiştir: "Bizden biri on âyet öğrendiğinde mânâlarını öğrenip onlarla amel etmedikçe diğerlerine geçmezdi." Abdurrahman es-Silmi der ki: Bize Kur'ân okutanların anlattıklarına göre; kendileri Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den Kur'ân öğrenirlerken, on âyet öğrenince ondakilerle amel etmedikçe diğerine geçmezlerdi. Onlar şöyle dediler: Böylece Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bize Kur'ân'ı ve onunla amel etmeyi birlikte öğretirdi.

6 Ebû Dâvûd, 3592, Tirmizî, 1327, Ahmed b. Hanbel 5/ 230, 242 ve Beyhakî 10/114 rivâyet etmişlerdir.

Scanned with CamScanner

Kur'ân âlimi bir diğer büyük sahabi, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in duasının bereketiyle Kur'ân'ın tercümanı olmuş, amcasının oğlu, âlim sahabi Abdullah b. Abbâs (radıyallâhu anh)'tır.

[5] Zîra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onun için: *"Allah'ım! Onu dinde fakih kıl ve ona te'vili (tefsir) öğret"*[7] buyurmuştur.

İmam Taberî, İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'tan: "Evet, o Kur'ân'ın tercümanı İbn Abbâs'tır" dediğini rivâyet etmiştir. Sonra Mesruk'tan, İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'ın "Evet. Kur'ân'ın tercümanı İbn Abbâs'tır" dediğini rivâyet etmiştir. Sonra A'meş kanalıyla gelen İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'ın aynı sözünü rivâyet etmiştir.

İbn Mes'ud'a (radıyallâhu anh) varan bu senet sahih olup onun İbn Abbâs (radıyallâhu anh) hakkında böyle söylediği sabittir. İbn Mes'ud (radıyallâhu anh) hicri 36 yılında vefat etti ve İbn Abbâs (radıyallâhu anh) ondan sonra 36 yıl daha yaşadı. İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'ın İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan sonra elde ettiği ilimlerin ne kadar olduğunu artık sen hesap et!

A'meş, Ebû Vail'den şöyle rivâyet etmiştir: Ali (radıyallâhu anh) hac mevsiminde yerine İbn Abbâs'ı (radıyallâhu anh) tayin etti. İbn Abbâs (radıyallâhu anh) bir hutbe verdi ve hutbesinde Bakara sûresini- başka bir rivâyette, Nûr sûresini- okudu ve öyle bir tefsirini yaptı ki onu Rumlar, Türkler ve Deylemliler dinleseydi Müslüman olurlardı.

Onun için İsmail b. Abdurrahman es-Süddî'nin (Büyük Süddî) tefsirindeki nakillerin büyük çoğunluğu bu iki kişiden, İbn Mes'ud ile İbn Abbâs'tandır. Ancak bazen onların Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in iznine binaen Ehl-i kitap'tan yaptıkları nakilleri de zikreder.

[6] Zîra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Benden bir âyet dahi olsa tebliğ ediniz. İsrâiloğullarından nakledebilirsiniz, bunda bir mahsur yoktur. Kasten aleyhime yalan söyleyen kimse de cehennemdeki yerine hazırlansın."*[8] Bunu İmam Buhârî, Abdullah b. Amr'dan rivâyet etmiştir.

---

7 Sahihtir. Ahmed b. Hanbel 1/266, 314 ve İbn Hibbân 7055 İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'tan, Buhârî ile el-Müslim'in standartlarında sahih senetle rivâyet etmişlerdir. Buhârî'nin rivâyetinde sadece, "Allah'ım! Ona Kitab'ı öğret" ifadesi bulunmaktadır ve bu iki defa tekrarlanmıştır (143). Müslim'in rivâyetinde ise bu söz bir olayda geçmektedir ve dua şu lafızladır: "Allah'ım! Onu dinde fakih eyle!."

8 Sahihtir. Buhârî, 3461; Tirmizî, 2669; Ahmed b. Hanbel 2/ 202; İbn Hibbân, 2656.

Scanned with CamScanner

Bu yüzden Abdullah b. Amr (radıyallâhu anh) Yermuk savaşında iki hayvan yükü dolusu kitap ganimet almıştı ve bu hadisteki izinden dolayı bunlardan anladığı şekilde nakiller yapar ve rivâyette bulunurdu.

Ancak israiliyat türü bu rivâyetler delil değil, sadece destekleyici şahit olarak getirilebilir. Zîra israiliyat rivâyetleri üç kısımdır:

Bir: Elimizdeki, onun doğruluğuna tanıklık eden bilgilere binaen doğru olduğunu bildiğimiz rivâyetler. Bunlar doğrudur.

İki: Elimizdeki bilgilerle uyuşmamasından dolayı yalan olduğunu bildiğimiz rivâyetler.

Üç: Hakkında herhangi bir şey söylenemeyen, ne ilk ne ikinci kabilden olan rivâyetler. Bunlara ise ne inanır, ne de yalanlarız. Anlatmakta ise, daha önce geçen hadisten dolayı bir beis yoktur. Bunların çoğu, dini hiçbir faydası bulunmayan şeylerdir. Bu yüzden Ehl-i kitap âlimleri kendi aralarında çok ihtilaf etmişlerdir ve dolayısıyla müfessirlerden farklı şeyler rivâyet edilmiştir. Bu tür israiliyata örnek, onların Ashab-ı Kehf'in isimleri, köpeklerinin rengi, sayıları, Mûsâ (a.s)'ın asasının hangi ağaçtan olduğu, İbrâhim (a.s)'ın yakaladığı kuşların isimleri, (İsrâiloğullarından yeğeni tarafından) öldürülen adama kesilen ineğin neresinin vurulduğu, Mûsâ (a.s)'ın konuştuğu ağacın hangi ağaç olduğu gibi, Kur'ân'ın kapalı bıraktığı, belirlenmesinin de mükelleflere ne dünyalarında ne dinlerinde hiçbir fayda getirmeyeceği şeylerdir. Fakat onların bundaki ihtilaflarını zikretmek caizdir. Nitekim Allah (c.c) da, şu âyet-i kerimede olduğu gibi onlardan bu tür nakilde bulunmuştur: *"(İnsanların kimi:) Onlar üç kişidir; dördüncüleri de köpekleridir" diyecekler; yine: "Beş kişidir; altıncıları köpekleridir" diyecekler. (Bunlar) bilinmeyen hakkında tahmin yürütmektir. (Kimileri de:) "Onlar yedi kişidir; sekizincisi köpekleridir" derler. De ki: Onların sayılarını Rabbim daha iyi bilir. Onlar hakkında bilgisi olan çok azdır. Öyle ise Ashâb-ı Kehf hakkında, delillerin açık olması haricinde bir münakaşaya girişme ve onlar hakkında (ileri geri konuşan) kimselerin hiçbirinden malumat isteme."* (Kehf, 22) âyet-i kerime bu durumlarda uyulması gereken edebi içermekte ve böylesi bir durumda ne yapılması gerektiği öğretilmektedir. Zîra Allah (c.c) burada onlardan üç görüş nakletmiştir. İlk iki görüşü çürütmüş, sonuncusunda ise susmuştur. Bu da onun doğru olduğunu göstermektedir. Zîra doğru olmasaydı, ilk ikisi gibi buna da cevap verirdi.

Scanned with CamScanner

Sonra onların sayısını bilmenin hiçbir faydasının bulunmadığını belirterek *"De ki: Rabbim sayılarını daha iyi bilir."* buyurmuştur. Zîra bunu Allah'ın (c.c) haberdar ettiği çok az insan bilir. Onun için *"Öyle ise Ashâb-ı Kehf hakkında, delillerin açık olması haricinde bir münakaşaya girişme"* buyurmuştur. Yani kendini hiçbir fayda getirmeyecek şeylerde yorma, onlara bunu sorma. Çünkü onların bilgileri yoktur ve "bilinmeyen hakkında tahmin yürütmek"ten başka bir şey yapmıyorlar. İhtilaf halinde yapılacak en güzel şey işte budur: O konudaki görüşleri zikretmen, sonra onların sahihi ile bâtıl olanlarını belirtip ardından ihtilafın fayda ve semeresini zikretmen. Böylece hiçbir faydası bulunmayan hususlarda çekişme ve tartışmaların uzamasının ve en önemli şeyleri bırakmanın önüne geçilmiş olur. Bir meseledeki ihtilafa değinen kimse, insanların görüşlerinin tamamını bilmiyorsa eksik yapmış olur. Çünkü doğru olan, terk ettiği görüş olabilir. Veya ihtilafı tam zikredip bırakır ve doğru olanını belirtmezse bu da eksiktir. Doğru olmayanı doğru diye söylerse; eğer bunu bile bile yapıyorsa kasten yalan söylemiş, bilmeyerek yapıyorsa hata işlemiş olur. Aynı şekilde faydası olmayan hususlaki farklı görüşleri zikreden veya sonuçta mânâ itibariyle bir veya iki görüşe dönen birçok görüş zikreden kimse de zamanını boşa harcamış ve doğru olmayan birçok şey yapmış olur. O, iftira elbisesi giymiş kimse gibidir. Doğruya muvaffak kılan ancak Allah'tır.

Süfyân b. Uyeyne, Abdullah b. Ebî Yezîd'den şöyle rivâyet etmiştir: İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'a Kur'ân'daki bir âyet sorulduğunda, Kur'ân'dakine göre cevap verirdi. Kur'ân'da yoksa Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den onun hakkında gelen bir hadis varsa onu söylerdi. Yoksa Ebû Bekir (radıyallâhu anh) ve Ömer (radıyallâhu anh)'tan naklederdi. O da yoksa kendi içtihadıyla ulaştığı görüşünü söylerdi.

Bir Fasıl (Tefsirde İhtiyatlı Olmak):

Âyetin tefsirini Kur'ân ve Sünnet'te bulamazsan, sahabelerde de bulamazsan; birçok imam bunda tâbiînin görüşlerine başvurmuşlardır.

Bunlardan biri Mücâhid b. Cebr'dir. Zîra o, tefsirde müthiş biriydi. Nitekim Muhammed b. İshâk'ın ondan yaptığı bir rivâyete göre o şöyle demiştir: Ben İbn Abbâs'a Kur'ân'ın başından sonuna tamamını sundum. Her âyette onu durduruyor ve âyet hakkında sorular soruyordum. İmam Taberî, Ebû Müleyke'den şöyle rivâyet etmiştir: Mücâhid'i, İbn Abbâs'a Kur'ân'ın tefsirini

Scanned with CamScanner

sorarken gördüm. Elinde yazı levhaları vardı. İbn Abbâs (radıyallâhu anh) ona: Yaz, diyordu. Böylece ona tefsirin tamamını sordu. Bu yüzden Süfyân-ı Sevrî şöyle derdi: Tefsir sana Mücâhid'den gelmişse, o sana yeter.

Diğer örnekler Said b. Cübeyr, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'ın azatlı kölesi İkrime, Atâ b. Ebî Rebâh, Hasan-ı Basrî, Mesrûk b. Ecda', Said b. Müseyyeb, Ebû Âliye, Rebî' b. Enes, Katâde, Dahhâk b. Müzahim ve diğer tâbiîn, tebei tâbiîn ve daha sonraki asırlardaki âlimlerdir.

Bazen bunların görüşleri zikredildiğinde ifadeler arasında farklılıklar meydana gelir. Bilgisi olmayan kişi de bunu ihtilaf sanıp farklı görüşler olarak nakleder. Oysa öyle değildir. Zîra onlardan kimisi bir şeyi sonucuyla veya bir örneği ile zikrederken, kimisi bizzat o şeyi zikreder. Çoğu yerde de hepsi aynı mânâdadır. Akıllı kişi buna dikkat etsin. Doğruya ileten ancak Allah'tır.

Şu'be b. Haccac ve başkaları şöyle demişlerdir: Tâbiînin görüşü fıkhi meselelerde hüccet değilken tefsirinde nasıl hüccet olur? Şu'be onlara muhalif görüştekilere karşı hüccet olmamasını kastetmiştir. Bu doğrudur. Ama bir şeyde ittifak etmişlerse hüccet olduğunda şüphe edilmez. İhtilaf etmişlerse görüşleri ne birbirlerine ne de sonra gelenlere karşı hüccet sayılmaz. Onda Kur'ân'ın diline veya Sünnet'e veyahut Arapçanın genelliğine ya da o konudaki sahabilerin görüşlerine başvurulur. Kur'ân'ı tamamen kendi görüşüne dayanarak tefsir etmek ise haramdır. Zira;

[7] İmam Taberî'nin İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'tan rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Her kim Kur'ân hakkında kendi görüşüne göre veya bilgisi olmayan şeylerle konuşursa cehennemdeki yerini hazırlasın."*[9] Bunu Tirmizî ve Nesâî birkaç tarikle Süfyân-ı Sevrî kanalıyla bu şekilde rivâyet etmişlerdir. Ebû Dâvûd da Müsedded kanalıyla Abdul'a'la'nın rivâyetiyle rivâyet etmiştir. Tirmizî: Hasen hadistir, demiştir. İmam Taberî bunu Abdul'a'la'dan bu şekilde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözü olarak rivâyet etmiştir. Ancak Muhammed b. Humeyd, Abdul'a'la'dan, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'ın kendi sözü olarak rivâyet etmiştir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

[8] İmam Taberî, Cündüb (radıyallâhu anh)'tan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Kim Kur'ân hakkında*

9 Sünen-i Tirmizî, 2952; Sünen-i Nesâî, 8084; Sünen-i Ebî Dâvûd, 3652.

Scanned with CamScanner

kendi görüşüyle bir şey söylerse hata eder."[10] Bunu Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî, Süheyl b. Ebî Hazm el-Kut'î'nin rivâyetiyle zikretmişlerdir. Tirmizî: Bu hadis gariptir. Bazı ilim erbabı Süheyl hakkında (olumsuz) konuşmuşlardır, demiştir.

[9] Bunların başka bir rivâyetindeki hadisin ifadesi şöyledir: *"Her kim Allah'ın Kitabında kendi görüşüyle bir şey söylerse isabet etse bile hata etmiştir."*[11] Çünkü kendisini bilgisi olmayan bir şeyde zorlamış, emrolunmadığı bir yola girmiştir. Dolayısıyla haddi zatında doğruya denk gelse bile hata etmiş sayılır; çünkü ona kapısından girmemiştir. Bu, insanlar arasında bilgisizce hükmeden kimsenin, verdiği hüküm vakıada doğru olsa bile cehennemlik olması gibidir. Fakat günahı, hata etme durumunda daha az olur. Doğrusunu en iyi Allah bilir. Nitekim Allah (c.c) zina isnadında bulunanları yalancılar adıyla anmış ve şöyle buyurmuştur: *"Madem ki şahitler getiremediler, öyle ise onlar Allah nezdinde yalancıların ta kendisidirler."* (Nûr, 13) Buna göre haddi zatında zina etmiş olsalar da onlara zina isnadında bulunan kimse yalancıdır. Çünkü o, kendisi bilmiş olsa da söylemesi helâl olmayan şeyi haber vermiştir. Zîra bu, kişinin bilmediği bir konuya girmesidir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Bu yüzden seleften bazıları bilgileri olmayan hususlarda konuşmaktan çekinmişlerdir. Nitekim Şu'be kanalıyla gelen bir rivâyette Ebû Bekir (radıyallâhu anh) şöyle demiştir: "Allah'ın Kitabı'yla ilgili olarak bilmediğim bir şey söylersem beni hangi yer barındırır ve hangi gök gölgeler?." İbrâhim et-Teymi'den şöyle rivâyet edilmiştir: Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'a "وفاكة وأبّاً" (Meyveler ve mer'alar)[12] âyeti soruldu da o "Allah'ın Kitabı hakkında bilmediğim bir şey söylersem beni hangi gök gölgeler ve hangi yer barındırır?" dedi. Bu munkatı' (senedinde kopukluk bulunan) bir rivâyettir.

Enes (radıyallâhu anh)'dan rivâyet edildiğine göre Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh) minberde "وفاكة وأبّاً: *Meyveler ve mer'alar (ebb) bitirdik*" (Abese, 31) âyetini okudu ve "İlki meyvedir, onu biliyoruz. Fakat Ebb nedir?" dedi. Sonra kendi kendine: Bu kendini zorlamanın ta kendisidir ey Ömer! dedi.

10 Ebû Dâvûd, 3652; Tirmizî, 2953; Nesâî, Sünen-i Kübrâ, 8086; Taberî, 80. Hepsi Cündüb'ün (radıyallâhu anh) rivâyeti olarak zikretmişlerdir.

11 Aslında bir önceki nottaki muhaddislerin tümü hadisi bu lafızla rivâyet etmişlerdir. İlk lafzı ise onların hiçbirinde bulamadım. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

12 Abese: 31.

Scanned with CamScanner

Abd b. Humeyd, Enes (radıyallâhu anh)'tan şöyle rivâyet etmiştir: Biz Ömer b. Hattab'ın yanındaydık. Gömleğinin sırt kısmında dört yamalık vardı. "وفاكهة وأبًّا: *Meyveler ve mer'alar (ebb) bitirdik*" (Abese, 31) âyetini okudu ve "Ebb nedir?" dedi. Sonra: "Bu kendini zorlamadır. Onu bilmezsen sana ne zararı olur ki?" dedi. Bu durum, "ebb"den ne kastedildiğini öğrenmeye çalıştıkları şeklinde yorumlanır. Çünkü "Ebb"in yerde yeşeren bir bitki olduğu açıktır, bilinmeyen bir şey değildir. Zîra Allah (c.c) *"Bu sûretle orada ekinler bitirdik, üzümler, yoncalar..."* (Abese, 27-28) buyurmuştur.

İbn Ebî Müleyke'den şöyle rivâyet edilmiştir: İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'a öyle bir âyet soruldu ki size sorulsaydı ona cevap verirdiniz.

Abd b. Humeyd, Enes (radıyallâhu anh)'tan şöyle rivâyet etmiştir: Bir adam, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'a *"Allah, gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir. Sonra (bütün bu işler) sizin sayageldiklerinize göre bin yıl tutan bir günde O'nun nezdine çıkar."* (Secde, 5) âyetindeki "bin yıl"ı sordu, İbn Abbâs (radıyallâhu anh): *"Melekler ve Rûh (Cebrâil), oraya, miktarı (dünya senesi ile) elli bin yıl olan bir günde yükselip çıkar"* (Meâric, 4) buyruğunda kastedilen gün nedir? diye sordu. Adam: Bana anlatman için onu ben sana sordum, dedi. İbn Abbâs (radıyallâhu anh): Bunlar Allah'ın (c.c), Kitabında zikrettiği iki gün olup ne olduğunu Allah bilir, dedi. Bilmediği şeyi söylemek istemedi.

Yine İmam Taberî, Velid b. Müslim'den şöyle rivâyet etmiştir: Talk b. Habib, Cündüb b. Abdullah'a gelerek Kur'ân'dan bir âyetin mânâsını sordu. Cündüb: Allah aşkına eğer Müslüman isen yanımdan çekip gitmeni veya benimle oturmamanı istiyorum, dedi.

Rivâyete göre Said b. Müseyyeb'e Kur'ân'ın bir âyetinin tefsiri sorulduğunda "Biz Kur'ân hakkında hiçbir şey söylemiyoruz" derdi. Leys'in Yahyâ b. Said'den rivâyet ettiğine göre; Said b. Müseyyeb Kur'ân'dan ancak bilinen şeyler hakkında konuşurdu. Şu'be, Amr b. Mürre'den şöyle rivâyet etmiştir: Bir adam Said b. Müseyyeb'e Kur'ân'ın bir âyetinin mânâsını sorunca o "Bana Kur'ân'dan mı soruyorsun? Kendisine Kur'ân'dan hiçbir şeyin kapalı olmadığını iddia eden adama sor" dedi.

Yezîd b. Ebî Yezîd der ki: Biz Said b. Müseyyeb'e helâl ve haramlardan sorardık ve o, bu konuda insanların en bilgilisiydi. Ona Kur'ân'dan bir âyet sorduğumuzda ise bizi duymazlıktan gelip susardı.

Scanned with CamScanner

Taberî, Ubeydullah b. Ömer'den şöyle rivâyet etmiştir: Vallahi ben Medine fukahasına eriştim. Onlar tefsirde konuşmayı çok büyük (önemli, tehlikeli) bir iş sayıyorlardı. Onlardan bazıları, Sâlim b. Abdullah, Kâsım b. Muhammed, Said b. Müseyyeb ve Nafi idi.

Hişam b. Urve'den şöyle rivâyet edilmiştir: Babamın Allah'ın Kitabından bir âyeti bile te'vil (açıklama, tefsir) ettiğini işitmedim. Muhammed b. Sirin der ki: Abide es-Selmani'ye Kur'ân'ın bir âyetini sordum, "Kur'ân'ın âyetlerinin hangi olaylarda ve ne münasebetle indiğini bilenler geçip gittiler. Allah'tan kork. Sen istikamet üzere olmaya bak" dedi.

Abdullah b. Müslim b. Yesar, babasının şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Allah'tan (Kitabından) bahsedeceğin zaman öncesine ve sonrasına bakmadan konuşma!"

Muğîre, İbrâhim'den şöyle rivâyet etmiştir: Arkadaşlarımız tefsirden korkarlar ve çekinirlerdi.

Şa'bi şöyle demiştir: Her ne âyet varsa onun hakkında (bilenlere, âlimlere) sordum. Fakat o aziz ve celil olan Allah'tan nakletmektir.

Mesrûk'tan şöyle rivâyet edilmiştir: Tefsir hakkında Allah'tan korkun. Zîra o, Allah'tan haber nakletme mânâsı taşır.

Selefin önde gelenlerinden bu ve benzeri sahih rivâyetler, onların, tefsirde bilgisizce konuşmaktan çekindikleri mânâsında yorumlanır. Kişinin sahip olduğu lugat ve şeriat bilgisi ışığında konuşmasında ise hiçbir beis yoktur. Onun için bunlardan ve başkalarından âyetleri tefsir ettikleri sözler de rivâyet edilmiştir. Bunda bir çelişki yoktur. Zîra onlar bildiklerinde konuşmuşlar, bilmedikleri şeylerde susmuşlardır. Herkesin yapması gereken de budur. Zîra bilmediği şeyde susmak vacip olduğu gibi bildiği şeyde konuşmak da vaciptir. Zîra Allah (c.c) *"Onları mutlaka insanlara açıklayacak ve gizlemeyeceksiniz."* (Âl-i İmrân 187) buyurmuştur.

[10] Birçok yoldan gelen bir hadiste de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Her kime bir ilim/bilgi sorulur da onu gizleyip söylemezse kıyâmet gününde ateşten bir gem ile gemlenir."*[13]

13 Ceyiddir. Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'tan Ebû Dâvûd, 3658; Tirmizî, 2649; İbn Mâce, 261, 266; İbn Hibbân, 95 ve Hâkim 1/101 rivâyet etmişlerdir. Hâkim sahih olduğunu

Scanned with CamScanner

[11] İmam Taberî de Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Kur'ân'dan Cebrâil'in (a.s) kendisine öğrettiği sayılı âyetler dışında hiçbir şeyin tefsirini yapmazdı.[14] Bu, münker ve garib bir hadistir. Râvilerden Câfer hakkında İmam Buhârî: Hadisleri mütâbea edilemeyecek derecede zayıftır, demiştir. Ebû Feth el-Ezdi de: Hadisleri münker derecesinde zayıftır, demiştir. İmam Taberî bu konuda özetle şunları söylemiştir: Bu âyetler yalnız Allah (c.c)'nun bildirmesiyle bilinebilecek âyetler kabilinden olup Cebrâil (a.s)'ın öğrettiği âyetlerdir. Hadisin sahih varsayılması durumunda bu, doğru bir açıklamadır. Çünkü, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'ın açıkça ifade ettiği gibi; Kur'ân'dakilerden bazıları, Allah'ın (c.c) bilgisini kendi katında sakladığı, bazıları âlimlerin bildikleri, bazıları Arapların dillerinden dolayı bildikleri, bazıları ise herkesin bilmesi şart olup bilmemekle hiç kimsenin mazur görülemeyeceği şeylerdir. Zîra İmam Taberî'nin rivâyet ettiğine göre İbn Abbâs (radıyallâhu anh) şöyle demiştir: "Tefsir dört çeşittir. Biri Arapların Arapçadan dolayı bildikleri tefsir, biri bilmemekle hiç kimsenin mazur görülemeyeceği tefsir, biri âlimlerin bildiği tefsir ve biri de Allah'tan başka hiç kimsenin bilmediği tefsir. Taberî şöyle demiştir: Problemli bir senetle gelen ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendi sözü olarak nakledilen böyle bir söz daha vardır ki o da şöyledir: Bize Yunus b. Abdu'l-a'la es-Sadfi rivâyet etti ... O da İbn Abbâs'tan şöyle rivâyet etti:

[12] Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Kur'ân dört harf/tür olarak indirildi. Bilmemede kimsenin mazur görülmediği helâl ve haramlar. Arapların tefsir ettikleri tefsir. Âlimlerin tefsir ettikleri tefsir. Bir de Allah'tan başka hiç kimsenin bilemediği müteşabihler (mânâsı kapalı şeyler). Allah'tan başka her kim onları bildiğini iddia ederse o yalancıdır."*[15] Senedi hususunda işaret ettiği problem Muhammed b. Saib el-Kelbi'dir. Zîra o, hadisi metruk biridir. Ancak onun hatası, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözü olarak nakletmesinde olabilir. Muhtemelen bu, daha önce geçtiği gibi İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'ın sözüdür.

---

kaydetmiş ve Zehebî bu görüşüne katılmıştır. Hadisin birçok şahidi bulunmaktadır. Bkz: Ahkamu'l-Kur'ân 55.

14 Zayıftır. Mecmau'z-Zevâid'de (6/303) zikredildiği gibi hadisi Ebû Ya'lâ 4528, Taberî 90, 91 ve Bezzâr, Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın nakliyle rivâyet etmişlerdir.

15 Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözü olarak yapılan rivâyet asılsızdır. Bunu, Taberî, İbn Abbâs (radıyallâhu anh) kanalıyla rivâyet etmiştir. Senedindeki Muhammed b. Saib el-Kelbi metruk ve yalancılıkla itham edilen biridir.

Scanned with CamScanner

KUR'ÂN'IN FAZİLETLERİ

İmam Buhârî (rh.a) "Vahiy nasıl inerdi ve ilk inen vahiy" başlığı attıktan sonra şöyle demiştir: İbn Abbâs (radıyallâhu anh) dedi ki: "المهيمن: el-Müheymin, emin demektir. Kur'ân, kendisinden önceki bütün kitaplar için emindir."

[13] Hz. Âişe ve İbn Abbâs'tan, şöyle dedikleri rivâyet edilmiştir: "Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem), vahiy inmeye başladıktan sonra Mekke'de on yıl kaldı. Medine'de de on yıl kaldı."[16]

İmam Buhârî (rh.a), Sahih'inde, Fezailu'l-Kur'ân (Kur'ân'ın Faziletleri) Kitabı'nı Tefsir Kitabı'ndan sonraya almıştır. Çünkü tefsir daha önemlidir, onun için önce onunla başlamıştır. Biz ise Kur'ân'ın faziletlerini tefsirden öne aldık ve her bir sûrenin faziletini tefsirinden önce zikrettik ki kişiyi Kur'ân'ı ezberlemeye, anlamaya ve içindekilerle amel etmeye itsin. Muvaffakiyet Allah'tandır.

İmam Buhârî, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'ın Müheymin tefsirini Allah'ın (c.c) *"Sana da, daha önceki kitabı doğrulamak ve onu korumak üzere hak olarak Kitab'ı (Kur'ân'ı) gönderdik"* (Mâide, 48) âyetinin tefsiri olarak getirmiştir.

İmam Taberî (rh.a) İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'tan şöyle rivâyet etmiştir: "Müheymin, emin demektir. Kur'ân, kendisinden önceki bütün kitaplar üzerinde emindir." Başka bir rivâyette: "Bütün kitaplar üzerinde şehittir (şahittir)" geçmektedir. Süfyân-ı Sevrî ile birçok imam, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'tan şöyle rivâyet etmişlerdir: "Müheyminen aleyh"in mânâsı "onlar hakkında itimat edilen, güvenilen" dir. Mücâhid, Süddî, Katâde, İbn Cüreyc, Hasan-ı Basrî ve selef önderlerinden birçok kişi de buna benzer şeyler söylemişlerdir.

---

16 Buhârî, Fezailu'l-Kur'ân 4978, 4979.

Scanned with CamScanner

Müheymin'in mastarı olan "heymene" asıl itibariyle koruma ve gözetleme mânâlarına gelmektedir. Kişi bir şeyi gözetlediği, koruduğu ve yanında bulunduğunda "Filan filan üzerinde heymene yaptı" denir. Çekimi "heymene, yuheyminu ve heymeneten" şeklindedir. Allah'ın (c.c) isimlerinden biri olan "Müheymin" her şeye tanık olan mânâsına gelir. Rakîb de her şeyi koruyan demektir.

Buhârî'nin İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'tan naklettiği "Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem), vahiy inmeye başladıktan sonra Mekke'de on yıl kaldı. Medine'de de on yıl kaldı." sözü, Müslim'in rivâyet etmeyip Buhârî'nin rivâyet ettiği hadislerdendir. Bunu Nesâî de rivâyet etmiştir.

Ebû Ubeyde el-Kâsım, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'tan şöyle rivâyet etmiştir: Kur'ân kadir gecesi toplu halde indi. Sonra yirmi yıl boyunca inmeye devam etti. İbn Abbâs (radıyallâhu anh) daha sonra *"Biz onu, Kur'ân olarak, insanlara dura dura okuyasın diye (âyet âyet, sûre sûre) ayırdık; ve onu peyderpey indirdik"* (İsrâ, 106) âyetini okumuştur. Bunun senedi sahihtir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Medine'de on yıl kaldığı, ihtilaf bulunmayan bir hususdur. Kendisine peygamberlik geldikten sonra Mekke'de kaldığı hususunda ise meşhur görüş, on üç yıl kaldığıdır. Çünkü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e kırk yaşında iken vahiy geldi ve en sahih görüşe göre, vefat ettiğinde altmış üç yaşındaydı. İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'ın sözü kısa tutmak maksadıyla ondan ötesini söylememiş olması mümkündür. Çünkü Arapların sözlerinde küsuratları atmaları çok vâkidir. Diğer ihtimal, ikisinin[17] Cebrâil (a.s)'ın dönemini itibara almış olmalarıdır. Zîra İmam Ahmed b. Hanbel'in rivâyetine göre işin başlangıcında Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e sözlü ve fiili vahyi Mikâil (a.s) ulaştırıyordu. Sonra onunla Cebrâil (a.s) birlikte oldu.

Bu hadisin Kur'ân'ın faziletleriyle alakası şudur; Vahyin nüzulü, şerefli bir zaman olan Ramazan ayında olduğu gibi, şerefli bir mekan olan Beled-i Haram'da (Mekke) başlamıştır. Böylece onda zaman ve mekanın şerefi bir araya gelmiştir. Onun için Ramazan ayında çok Kur'ân okumak müstehaptır. Zîra onun nüzulü o vakit başlamıştır. Bu yüzden Cebrâil (a.s) her yıl Ramazan ayında Kur'ân'ı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile karşılıklı olarak okurdu. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vefat edeceği yıl ise pekiştirmek ve sağlamlaştırmak için karşılıklı iki defa okudu.

17 Âişe (radıyallâhu anhâ) ile İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'ı kastediyor.

Scanned with CamScanner

Ayrıca bu hadiste Kur'ân'ın bir kısmının Mekkî, bir kısmının Medenî olduğu açıklanmaktadır. Mekkîler hicretten önce nazil olanlar, Medenîler ise ister Medine'de ister başka bir beldede olsun, hicretten sonra nazil olanlardır. Hatta Mekke veya Arafat'ta nazil olanlar bile Medenî'dir.

Bazı sûrelerin Mekkî veya Medenî olduğu hususu, âlimler arasında ittifaklıdır.

Bazı sûrelerin Mekkî veya Medenî oldukları hususu âlimlerce ittifaklı iken bazılarında ihtilaf edilmiştir. Kimi âlimler bunu hem belirlenmesi zor, hem de tartışılabilir bazı kurallara bağlamak istemişlerdir. Bazıları ise şöyle demişlerdir: Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri dışında hurûf-u mukattaa ile başlayan her sûre Mekkî, "Ey iman edenler!" hitabıyla başlayan her sûre Medenîdir. "Ey insanlar!" hitabıyla başlayan her sûre ise her ikisinden olma ihtimali bulunmakla birlikte genelde Mekkî'dir. Bakara sûresinde geçen şu âyetlerde olduğu gibi, Medenî olması mümkündür: *"Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz. Umulur ki, böylece korunmuş (Allah'ın azabından kendinizi kurtarmış) olursunuz."* (Bakara, 21)

"Ey insanlar! Yeryüzünde bulunanların helâl ve temiz olanlarından yeyin, şeytanın peşine düşmeyin; zîra şeytan sizin açık bir düşmanınızdır." (Bakara, 168)

Ebû Ubeyd, İbrâhim b. Alkame'den şöyle rivâyet etmiştir: "Ey iman edenler!" ile başlayan her şey Medine'de, "Ey insanlar!" diye başlayan her şey ise Mekke'de inmiştir. Ebû Ubeyd daha sonra Meymun b. Mihran'dan şöyle rivâyet etmiştir: "Kur'ân'da "Ey insanlar!" ve "Ey Âdemoğulları!" ile başlayan her şey Mekkî, "Ey iman edenler!" ile başlayan her şey ise Medenî'dir.

Bazıları ise: Bazı sûreler, biri Mekke'de diğeri Medine'de olmak üzere iki defa nazil olmuştur. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Bazıları da Hacc ve başka sûrelerde olduğu gibi, Mekkî sûrelerden Medenî olduğu iddia edilen bazı âyetleri istisna edip onları Medenî saymışlardır.

Hakikat ise sahih delilin gösterdiğidir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Ebû Ubeyd, İbn Ebî Talha'dan şöyle rivâyet etmiştir: Şu sûreler Medine'de nazil oldu: Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, Enfâl, Tevbe, Hacc, Nûr, Ahzâb, "Ellezine keferû: Kâfir olanlar" (ile başlayan sûre, yani Muhammed sûresi),

Scanned with CamScanner

Fetih, Hadîd, Mücâdele, Haşr, Mümtehine, Saff, Teğâbun, Talâk, Tahrîm, Fecr, Leyl, Kadr, Beyyine, Zilzâl ve Nasr. Diğer sûreler ise Mekke'de nazil oldu.

İbn Ebî Talha'dan nakledilen bu söz, senedi sahih meşhur bir "selef sözü"dür. İbn Ebî Talha ise İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'tan tefsir rivâyet edenlerden biridir. Fakat onun Medenîler arasında saydıkları arasında Medenî olduğu su götürür sûreler vardır. Hücurat, Felâk ve Nâs sûrelerini ise Medenîler arasında sayması gerekirken, saymamıştır.

[14] İmam Buhârî, Ebû Osman'dan şöyle rivâyet etmiştir: Ebû Osman'dan rivâyet edildiğine göre, o şöyle demiştir: "Bana haber verildiğine göre, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ümmü Seleme'nin yanında iken Cebrâîl (a.s) gelip onunla konuşurdu. Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ümmü Seleme'ye *'Bu kimdir? Tanıyor musun?'* diye sordu. Ya da buna benzer bir soru yöneltti. O da, 'Dihye' diye karşılık verdi. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) kalkınca Ümmü Seleme 'Allah'a and olsun ki, onun ancak Dihye olduğunu düşünüyorum', dedi. Râvi, 'Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Cebrâîl haberini anlattığı hutbesini dinledim' dedi veya buna yakın bir söz söyledi. Babam şöyle dedi: Ebû Osman'a bu hadisi kimden duyduğunu sordum. O, bu hadisi Üsâme İbn Zeyd'den duyduğunu haber verdi."[18]

İmam Buhârî bunu ayrıca Nübüvvetin Alametleri Kitabı'nda Abbâs b. Velid en-Nersi'den, Müslim ise Abdu'l-A'lâ b. Hammad ile Muhammed b. Abdu'l-A'lâ'dan rivâyet etmiştir.

Bu hadisin burada zikredilmesinden maksat, Allah (c.c) ile Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) arasındaki elçinin Cebrâil (a.s) olduğunun beyanıdır. Cebrâil (a.s) değerli, kıymetli, saygın ve önemli konuma sahip bir melektir. Nitekim Allah (c.c) onun hakkında şöyle buyurmuştur: *"(Rasûlüm!) Onu Rûhu'l-Emîn (Cebrâil) indirdi. Senin kalbine; uyarıcılardan olman için..."* (Şuarâ, 193-194) Allah (c.c) yine şöyle buyurmuştur: *"O (Kur'ân), şüphesiz değerli bir elçinin (Cebrâil'in) getirdiği sözdür. O elçi güçlü, Arş'ın sahibi (Allah'ın) katında çok itibarlıdır. O, orada sayılan, güvenilen (bir elçi) dir. Arkadaşınız (Muhammed) de mecnun değildir."* (Tekvîr, 19-22) Rabb Teala bu

18 Buhârî, 3633, 4980; Müslim, 2451.

Scanned with CamScanner

âyetlerde iki kulunu ve iki elçisini, Cebrâil (a.s) ile Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i övmüştür. Cebrâil (a.s)'ın yüksek makamını İnşaallah asıl yerine ulaştığımızda uzunca ele alacağız.

Müslim'in söylediği gibi bu hadiste bu büyük meleği görmesi sebebiyle Ümmü Seleme'nin yüksek faziletini görmekteyiz. Dihye el-Kelbi'nin de yüksek faziletini görüyoruz. Zîra Cebrâil (a.s) Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına çoğu zaman yakışıklı biri olan Dihye el-Kelbi'nin sûretinde gelirdi. Bunların tümü Kuzâalılardan Kelb b. Vebera kabilesine mensuptular. Kuzaalıların ise Adnan kabilesinden olduklarını söyleyenler, Kahtan kabilesinden olduklarını söyleyenler ve kendi başına müstakil olduklarını söyleyenler olmuştur. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

[15] Üçüncü hadis: İmam Buhârî, Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'tan şöyle rivâyet etmiştir: Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Bütün peygamberlere, insanların, onların benzerine iman ettiği birtakım mucizeler verilmiştir. Bana verilen mucize ise, Allah'ın bana ilkâ ettiği vahiydir. Bu nedenle, kıyâmet günü peygamberler arasında kendisine uyanların en fazla olduğu peygamber olmayı umuyorum."* buyurdu.[19] İmam Buhârî bunu İ'tisam (Kur'ân ve Sünnet'e bağlanmak) Kitabı'nda da rivâyet etmiştir. Müslim ve Nesâî ise Said b. Ebî Said'in, babasından rivâyetiyle zikretmişlerdir ki onun adı Keysan el-Makburi'dir.

Bu hadis de Kur'ân-ı Mecid'in peygamberlere verilen bütün mucizelerden daha büyük mucize, indirilen tüm kitaplardan daha üstün bir kitap olduğuna delalet etmektedir. Zîra hadisin mânâsı şöyledir: Her peygambere mutlaka beşerin inanacağı, yani getirdiği şeylerde doğru olduğuna delil olabilecek mahiyette mucizeler verilmiş ve ona insanlardan uyanlar uymuştur. Sonra peygamberler ölünce arkalarında sadece, onların zamanında yaşayan takipçilerinin şahit olduklarından anlattıkları kalır. Risaletin son elçisi Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e Allah'ın verdiği mucizelerin çoğunluğunu ise Allah'tan (c.c) O'na (sallallâhu aleyhi ve sellem) verilen ve insanlar tarafından tevâtür yoluyla nakledilen vahiy oluşturuyordu. Bu yüzden Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem):

19 Buhârî, 4981, 7274; Müslim, 152.

Scanned with CamScanner

[15] *"Bu nedenle, kıyâmet günü peygamberler arasında kendisine uyanların en çok olduğu peygamber olmayı umuyorum."*[20] buyurmuştur. Öyle de olmuştur. Zîra getirdiği mesajın evrenselliği, kıyâmete kadar devam etmesi ve mucizelerinin sürekliliği sebebiyle onun takipçileri diğer peygamberlerin takipçilerinden daha fazladır. Bu yüzden Allah (c.c) *"Âlemlere uyarıcı olsun diye kulu Muhammed'e Furkân'ı indiren Allah, yüceler yücesidir."* (Furkân, 1) buyurdu. Yine: *"De ki: And olsun, bu Kur'ân'ın bir benzerini ortaya koymak üzere insü cin bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar, onun benzerini ortaya getiremezler"* (İsrâ, 88) buyurdu. Sonra bunu on sûreye indirerek şöyle buyurdu: *"Yoksa, "Onu (Kur'ân'ı) kendisi uydurdu" mu diyorlar? De ki: Eğer doğru iseniz Allah'tan başka çağırabildiklerinizi (yardıma) çağırın da siz de onun gibi uydurulmuş on sûre getirin"* (Hud 13) Sonra onun benzeri tek bir sûreyi getirmeleri için meydan okudu ve *"Yoksa, Onu (Muhammed) uydurdu mu diyorlar? De ki: Eğer sizler doğru iseniz Allah'tan başka, gücünüzün yettiklerini çağırın da (hep beraber) onun benzeri bir sûre getirin"* (Yunus, 38) buyurdu. Fakat bundan da âciz kaldılar. Söylediğimiz gibi bu şekilde meydan okuma Mekkî sûrelerle sınırlı kaldı. Medine'de de şöyle seslenildi: *"Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz. Umulur ki, böylece korunmuş (Allah'ın azabından kendinizi kurtarmış) olursunuz. O Rab ki, yeri sizin için bir döşek, göğü de (kubbemsi) bir tavan yaptı. Gökten su indirerek onunla, size besin olsun diye (yerden) çeşitli ürünler çıkardı. Artık bunu bile bile Allah'a şirk koşmayın. Eğer kulumuza indirdiklerimizden herhangi bir şüpheye düşüyorsanız, haydi onun benzeri bir sûre getirin, eğer iddianızda doğru iseniz Allah'tan gayri şahitlerinizi (yardımcılarınızı) da çağırın."* (Bakara, 21-23) Böylece Allah (c.c) onlara Kur'ân'a karşı koymaktan âciz olduklarını, gelecekte de bundan âciz kalacaklarını haber verdi. Üstelik onlar insanların en fasihleri, belagat, şiir ve edebiyatın farklı türlerinde en bilgilileriydiler. Fakat onlara beşerden hiçbir kimsenin karşı koyamayacağı, faydalı pek çok bilgileri içeren, geçmiş ve gelecekteki gaybe dair doğru bilgileri, haberleri, sağlam ve âdil hükümleri içeren, kısa, beliğ, fasih ve doğru bir söz geldi. Allah'ın (c.c) buyurduğu gibi: *"Rabbinin sözleri (kelimât), doğruluk ve adalet bakımından tamamlanmıştır."*[21]

---

20 Buhârî, 4981, 7274; Müslim, 152.

21 En'âm: 115. âyetin "kelimât: kelimeler" şeklindeki kıraatı İbn Kesir, Ebû Amr, Nafi ve İbn Amir'in kıraatıdır.

Scanned with CamScanner

[16] Ahmed b. Hanbel, Haris b. Abdullah el-A'ver'den şöyle rivâyet etmiştir: Ben "Mutlaka mü'minlerin emirine gidip yatsı vakti duyduğum şeyi haber vereceğim" dedim ve yatsıdan sonra gidip yanına girdim. Sonra dedi ki: Ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken işittim: *"Cebrâil bana gelerek "Ey Muhammed! Ümmetin senden sonra ihtilafa düşecek" dedi. Ben: "Ey Cebrâil! Çıkış yolu nedir?" dedim. "Allah'ın Kitabıdır" dedi "Allah her zorbanın belini onunla kırar. Kim ona tutunursa kurtulur ve kim terk ederse helâk olur.* -bunu iki defa söyledi-. *O, hakla bâtılı ayıran kesin hüküm olup, saçmalama değildir. Onun sözlerini diller oluşturamaz. Onun hayret verici halleri bitmez. Onda sizden öncekilerin hikayesi, aranızdaki olayların hükmü, sizden sonra olacakların haberi vardır."*[22] Bunu İmam Ahmed b. Hanbel böyle rivâyet etmiştir.

[17] İmam Tirmizî, Haris el-A'ver'den şöyle rivâyet etmiştir: Caminin yanından geçerken insanları dedikodulara dalmış halde gördüm. Hemen Ali (radıyallâhu anh)'a gittim ve "Ey mü'minlerin emiri! İnsanların lüzümsuz dedikodulara daldıklarını görmüyor musunuz?" dedim. Ali (radıyallâhu anh): Gerçekten öyle mi yapıyorlar? dedi. "Evet" dedim. Bunun üzerine Ali şöyle dedi: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i *"Dikkat edin büyük bir fitne olacaktır!"* buyururken işittim ve "Bu fitneden kurtuluş nasıl olacaktır Ey Allah Rasûlü!" dedim. Buyurdu ki: *"Allah'ın Kitabına sarılmakla... Çünkü sizden öncekilerin kıssaları, sizden sonrakilerin haberi ve aranızdaki meselelerin hükmü ondadır. O, hak ile bâtılı birbirinden ayıran kesin bir hüküm olup saçmalama değildir. Onu hangi zorba terk ederse Allah (c.c) belini kırar (mahveder). Her kim de doğru yolu ondan başkasında ararsa Allah onu sapıklığa düşürür. Kur'ân, Allah'ın sağlam ipi ve hikmet dolu sözleridir. Onun sayesinde heva ve arzular sapmaz, diller onu telaffuzda karıştırmaz. Âlimler ona doyamazlar. Çok okumakla eskimez. Hayret veren yönleri bitip tükenmez. Nitekim cinlerden bir grup onu dinleyince şöyle demek mecburiyetinde kalmışlardır: "Biz, doğruyu gösteren hayret verici bir Kur'ân işittik."* (Cin, 1-2) *Kim ondan (buna dayanarak) konuşursa doğru söylemiş, onunla amel ederse sevap kazanmış, onunla hükmederse adaleti gerçekleştirmiş ve ona çağırırsa doğru yola iletilmiş olur."* Bunları kendin için al ey A'ver![23] Tirmizî sonra şöyle demiştir: Bu

22 Müsned-i Ahmed b. Hanbel 1/ 91. Ayrıca bkz: Sünen-i Dârimî, 3332.

23 Sünen-i Tirmizî, 2906; Sünen-i Dârimî, 3331; Tefsir-i Kurtubî, no: 5.

Scanned with CamScanner

garib bir hadistir. Hamza b. Zeyyat'tan başka birinin rivâyet ettiğini bilmiyoruz. Senedi meçhuldür. Haris'in rivâyeti hakkında da söylenti vardır.

Ben derim ki: Bunu sadece Hamza ez-Zeyyat rivâyet etmemiştir. Bilakis Muhammed b. İshâk da, Muhammed b. Ka'b'ın, Haris el-A'ver'den rivâyetiyle zikretmiştir. Dolayısıyla Hamza sorumluluktan kurtulmuştur. Kaldı ki, Hamza rivâyette zayıf olsa da kıraatta imamdır. Bu hadis Haris el-A'ver'in rivâyetiyle meşhurdur. Onun hakkında da olumsuz şeyler söylenmiş, hatta bazıları görüş ve inançları açısından yalancılıkla itham etmişlerdir. Ancak hadis rivâyetinde yalan söylemesi vâki değildir. Doğrusunu en iyi Allah bilir. Hadis en kötü ihtimalle mü'minlerin emiri Ali (radıyallâhu anh)'ın sözü olup bazıları yanlışlıkla Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e nispet etmiştir. Söz olarak ise güzel ve doğru bir sözdür. Üstelik onun İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'tan nakledilen bir şahidi bulunmaktadır. Zîra İmam Ebû Ubeyd (Kâsım b. Selâm) (rh.a) Kur'ân'ın Faziletleri kitabında şöyle demiştir:

[18] İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'tan rivâyet edildi ki, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Bu Kur'ân, Allah'ın (c.c) ziyafetidir. Onun için Allah'ın ziyafetinden öğrenebildiğinizi öğrenin. Şüphesiz bu Kur'ân, Aziz ve Celil olan Allah'ın ipidir. O açık nur, faydalı şifa, tutunana koruma, tâbi olana kurtuluştur. Eğrilmez ki doğrultulsun, sapmaz ki özür dilemesi istensin. Hayret verici halleri bitip tükenmez. Çok okumakla ve dinlemekle eskimez. Öyleyse onu okuyun. Zîra Allah (c.c) onu okumanızda her bir harfi on sevapla mükâfatlandıracak. Ben Eliflâmmîm bir harftir, demiyorum. Bilakis elif bir harf, lâm bir harf, mim bir harftir."*[24] Hadis bu tarikle garibdir. Bunu ayrıca Muhammed b. Fudayl, Ebû İshâk el-Hicri'den rivâyet etmiştir. Adı İbrâhim b. Müslim olan bu zat tâbiîndendir. Fakat cerh ve tadil âlimleri onun hakkında (olumsuz) çok şeyler söylemişlerdir. Ebû Hâtim er-Râzî: Kuvvetli değildir; Ebû Feth el-Ezdi: Başkasının sözünü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözü olarak naklettiği çok olur. Çok hata yapar, demiştir. Ben derim ki: Allah'u A'lem, muhtemelen bu sözü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hadisi olarak nakletmesinde de hata etmiştir. Bu, İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'ın sözüdür. Ancak bunun başka bir vecihten şahidi bulunmaktadır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

24 Bkz: Sünen-i Tirmizî, 2910; Dârimî, 3315; Mecmau'z-Zevâid 7/164; Tefsir-u Kurtubî, no: 6.

Scanned with CamScanner

Yine Ebû Ubeyd, İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'tan şöyle rivâyet etmiştir: İnsan, nefsini sadece Kur'ân'da hesaba çeksin, yeter (yeterli ipucu verir); zîra Kur'ân'ı seviyorsa Allah ve Rasûlü'nü de seviyordur.

[19] Dördüncü Hadis: İmam Buhârî Enes b. Mâlik (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: "Allah Teâlâ Hz. Peygamber vefat edinceye kadar vahiy indirdi. Hatta vefatından önce çok sık vahiy gelirdi. Sonra Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) âhirete irtihal etti"[25] Hadisi Müslim ve Nesâî de rivâyet etmişlerdir. Mânâsı; Allah (c.c) peygamberine ihtiyaç duydukça her vakit sürekli biçimde vahyetti. Meleğin "اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ: *Rabbinin adıyla oku!*"[26] ilâhi buyruğunu getirmesinden sonraki geçici vahiy kesintisi dışında hiçbir kesiklik yaşanmadı. Zîra ondan sonra vahiy bir süre -bunun iki yıl veya daha fazla olduğu söylenir- durakladı. Bu duraklamanın ardından vahiy hızlandı ve peş peşe nazil oldu. Bundan sonra ilk inen ise *"Ey bürünüp sarınan (Rasûlüm)! Kalk ve (insanları) uyar."* (Müddessir, 1-2) ilâhi buyruğuydu.

[20] Beşinci hadis: Cündüb'den şöyle rivâyet edilmiştir: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir iki gece (gün) hastalanınca yanına bir kadın gelerek, "Ey Muhammed! Gördüğüm tek şey var, o da şeytanın seni terk etmiş olması" dedi. Bunun üzerine Allah (c.c) *"And olsun kuşluk vaktine ve sükûna erdiğinde geceye ki, Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı."* (Duhâ, 1-3) sûresini indirdi. Bunu Buhârî -kitabının birçok yerinde-, Müslim, Tirmizî ve Nesâî rivâyet etmişlerdir. İnşaallah Duhâ sûresini tefsir ederken bu hadis üzerinde duracağız.

Bununla bir önceki hadisin "Kur'ân'ın Faziletleri" konusunda zikredilmelerinin sebebi şudur: Allah (c.c)'nun vahyi kesmeyip devam ettirmesi, Peygamberine verdiği büyük önemi ve aşırı sevgiyi göstermektedir. Bu yüzden, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e olan ilgi, önem ve ihtimamını, izzet ve ikramını daha iyi sergilemek için O'na (sallallâhu aleyhi ve sellem) Kur'ân'ı bölük bölük indirmiştir.

İmam Buhârî (rh.a) der ki: Kur'ân Kureyş'in ve Arapların diliyle, dili açık/anlaşılır bir Arapça kitap olarak nazil oldu.[27]

---

25 Buhârî, 4982; Müslim, 3016.

26 Yani Alak sûresi.

27 Bu, İmam Buhârî'nin Sahih-i Buhârî'deki 'Kur'ân'ın Faziletleri Kitabı'nın ikinci babının başlığıdır.

Scanned with CamScanner

[21] Enes b. Mâlik (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet edilmiştir: "Hz. Osman; Zeyd İbn Sâbit, Said İbnu'l-Âs, Abdullah İbnu'z-Zubeyr ve Abdurrahman İbnu'l-Hâris İbn Hişam'a Kur'ân nüshalarını çoğaltmalarını emretti. Onlara şöyle talimat verdi: Siz ve Zeyd İbn Sâbit, Kur'ân'ın Arapçası hususunda herhangi bir yerde ihtilafa düşerseniz, onu Kureyş lehçesi ile yazınız. Çünkü Kur'ân, onların lehçesi ile nazil oldu. Komisyon üyeleri bu talimata uydular."[28]

Bu, yakında açıklaması gelecek uzun bir hadisten bir parçadır. İmam Buhârî'nin hadisi getirmesinden kastı açıktır ki o da şudur: Kur'ân, Kureyş diliyle inmiştir. Kureyş de Arapların özü ve hülasasıdır. O yüzden İbnu'l-Arabi, Câbir b. Semûre'den şöyle rivâyet etmiştir: Ömer b. Hattab'ı şöyle derken işittim: Bizim bu mushaflarımızı Kureyşli ve Sakifli gençler dışında kimse yazmasın. Bunun senedi sahihtir. İbnu'l-Arabi, Abdullah b. Fudale'den de şöyle rivâyet etmiştir: Ömer, mushafları yazdırmaya niyetlenince bir grup arkadaşıyla oturup konuştu ve şöyle dedi: Lehçede ihtilafa düştüğünüzde Mudar'ın lehçesine göre yazın. Çünkü Kur'ân, Mudar lehçesine göre inmiştir.

Nitekim Allah (c.c) da şöyle buyurmuştur: *"Korunsunlar diye, pürüzsüz Arapça bir Kur'ân indirdik."* (Zümer, 28) *"Muhakkak ki o (Kur'ân) âlemlerin Rabbinin indirmesidir. (Rasûlüm!) Onu Rûhu'l-emîn (Cebrâil) senin kalbine; uyarıcılardan olman için, apaçık Arapça bir dille indirdi."* (Şuarâ, 192-195) *"Halbuki bu (Kur'ân) apaçık bir Arapçadır."* (Nahl, 103) *"Eğer biz onu, yabancı dilden bir Kur'ân kılsaydık, diyeceklerdi ki: âyetleri tafsilatlı şekilde açıklanmalı değil miydi? Arab'a yabancı dilden (kitap) olur mu?"* (Fussilet, 44) Bu mânâyı ifade eden daha pek çok âyet vardır.

[22] İmam Buhârî daha sonra Ya'la b. Ümeyye'den şöyle rivâyet etmiştir: "Ya'la hep 'keşke vahiy nazil olduğu zaman Rasûlullah'ı görseydim' diye temennide bulunurdu. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ci'râne'de iken üzerinde kendisini güneşten koruyan bir örtü vardı. Beraberinde ise ashabından bazı insanlar bulunuyordu. Derken koku sürünmüş bir adam gelip 'Ey Allah'ın Elçisi! Koku süründükten sonra bir cübbeyle ihrama giren adam hakkında ne buyurursunuz?' diye sordu. Allah Rasûlü bir müddet baktı. Sonra vahiy geldi. Hz. Ömer, Ya'la'ya 'gel' diye işaret etti. Ya'la gelip ba-

28 Sahih-i Buhârî, 4984.

Scanned with CamScanner

şını soktu. Bir de ne görsün, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yüzü kıpkırmızı kesilmiş. Bir müddet de horlar gibi ses çıkardı. (Vahiy tamamlanıp) rahata kavuşunca *'biraz önce umre hakkında soru yönelten nerede?'* diye sordu. Bunun üzerine adam arandı ve Allah Rasûlü'nün huzuruna çıkarıldı. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona *"Üzerindeki kokuyu üç kez yıka! Cübbeni ise çıkart! Daha sonra hacda ne yapıyorsan, umre yaparken de onu yap!"* buyurdu.[29] Bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî birçok tarikten rivâyet etmişlerdir. Bu konu üzerinde Hacc sûresinde konuşulacaktır. Bununla "Kur'ân'ın Faziletleri" başlığı arasında hiçbir alaka bulunmamaktadır. Bir önceki başlık altında zikredilseydi daha açık ve belli olurdu. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Kur'ân'ın Cem Edilmesi:

Müellif (İbn Kesir), tefsirinin ilk cildinin dış kısmındaki yazısında şöyle demektedir: Güzel ve değerli bir not:

[23] Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Enes b. Mâlik (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet edilmiştir: Kur'ân'ı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde hepsi Ensar'dan olan dört kişi topladı: Übey, Muaz b. Cebel, Ebû Zeyd ve Zeyd b. Sabit. Enes'ten rivâyet eden Katâde der ki: Enes'e: "Ebû Zeyd kimdir?" dedim. "Amcalarımdan biri" dedi. Buhârî'nin Enes'ten yaptığı başka bir rivâyetteki ifade şöyledir: Kur'ân'ı şu dördün dışında hiç kimse toplamadı: Ebû Derdâ, Muaz b. Cebel, Zeyd b. Sabit ve Ebû Zeyd. Biz ise onu miras aldık.[30]

Ben derim ki: Bu Ebû Zeyd meşhur biri değildir. Çünkü çok önce ölmüştür. Onu Bedir gazvesinde şehit olanlar arasında saymışlardır. Bazıları adının Said b. Ubeyd olduğunu söylemişlerdir. Enes (radıyallâhu anh)'ın "Kur'ân'ı toplamadı" sözüyle, Ensar'dan bunlardan başka kimsenin Kur'ân'ı ezberlemediğini kastetmiştir. Yoksa Muhacir'lerden Ebû Bekir, İbn Mes'ud ve Ebû Huzeyfe'nin kölesi Sâlim gibi bir grup kişi de Kur'ân'ı toplamıştı (ezberlemişti).

Ebû Hasen el-Eş'ari (rh.a) der ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ölüm hastalığında insanlara namaz kıldırması için Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'a

29 Buhârî, 4985. İleride 866. hadis olarak gelecek.
30 Buhârî, 3810, 3996, 5003; Müslim, 2465; Tirmizî, 3794; Ahmed b. Hanbel 3/ 277.

Scanned with CamScanner

işaret ettiği, bilinen kesin bir husustur. Mütevatir bir hadiste de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu sabittir:

[24] *"Cemaate imamlığı Kur'ân'ı en iyi okuyanlar/bilenler yapar."*[31] Ebû Bekir Sıddîk, sahabenin Kur'ân'ı en iyi bileni olmasaydı onların önüne geçirmezdi. Bunu Ebû Bekir b. Zenceveyh "Ebû Bekir Sıddîk'ın Faziletleri" kitabında, İmam Eş'ari'den rivâyet etmiştir.

Kurtubî de, tefsirinin başlarında Kadı Ebû Bekir el-Bakıllani'nin bu hadisi zikrettikten sonra şöyle dediğini nakletmiştir: Tevâtür yoluyla sabit olmuştur ki Kur'ân'ı Osman, Ali, Temim-i Dari, Ubâde b. Sâmit ve Abdullah b. Amr toplamışlardır (tamamını ezberlemişlerdir). Dolayısıyla Enes'in (radıyallâhu anh) "Onu dört kişiden başkası toplamadı" sözünden kastının, "Kur'ân'ı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sadece bu dört kişi doğrudan aldı. Diğerleri ise onu birbirlerinden aldılar" olması muhtemeldir. Sonra şöyle demiştir: Birbirini destekleyen birçok rivâyet, dört halifenin Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) zamanında Kur'ân'ın tamamını ezberlediklerini ifade göstermektedir. Zîra onlar ilk Müslümanlardandılar ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlara saygı ve hürmet gösteriyordu.

Kurtubî der ki: Kadı Bakıllani İbn Mes'ud ile Ebû Huzeyfe'nin azatlı kölesi Sâlim'i zikretmemiş. Oysa bunlar da Kur'ân'ın tamamını ezberleyen sahabilerdendiler. [32]

[25] İmam Buhârî Zeyd b. Sabit (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Zeyd İbn Sâbit'ten şöyle söylediği nakledilmiştir: "Hz. Ebû Bekir Yemâme'de kurrâların/Kur'ân hafızlarının öldürülmesinin ardından haber yollayıp beni çağırttı. Yanına vardığım zaman, Hz. Ömer'in orada bulunduğunu fark ettim. Hz. Ebû Bekir dedi ki: Ömer bana gelip 'Yemâme savaşında Kur'ân hafızlarından önemli bir kısmı şehid oldu. Ben diğer savaşlarda da, hafızların ağır zayiat vermesinden ve Kur'ân'ın birçok kısmının kaybolmasından endişe ediyorum. Bu yüzden Kur'ân'ın toplanmasını emretmen gerektiğini düşünüyorum' dedi. Ona 'Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yapmadığı bir şeyi nasıl yaparız?' diye itiraz ettim. Ömer, 'Allah'a and olsun ki, bu hayırlı bir

31 Müslim, 673; Ebû Dâvûd, 582; Tirmizî, 235; Nesâî 2/ 76; İbn Mâce,, 980; Ahmed b. Hanbel 4/ 118; Hâkim 1/ 243.

32 Bkz: Tefsir-i Kurtubi 1/ 92, 93, Daru'l-Kitabi'l-Arabi baskısı.

Scanned with CamScanner

iştir' dedi. Israrla benden böyle bir şey yapmamı istedi. Nihâyet Allah Teâlâ aklıma bu işi yatırdı. Ben de Ömer gibi düşünür oldum."

Zeyd olayı anlatmaya şöyle devam etti: "Ebû Bekir bana 'sen genç ve akıllı birisin. Bugüne kadar senin bir eksikliğini gören ve seni bir konuda itham eden olmadı. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) için vahyi yazıyordun. O halde, Kur'ân'ı araştırıp topla!' dedi. Allah'a and olsun ki, beni dağlardan birini taşımakla sorumlu tutsaydı, bu, bana emrettiği Kur'ân'ı toplama görevinden daha ağır olmazdı.

Ebû Bekir'e 'Allah Rasûlü'nün yapmadığı bir şeyi sizler nasıl yaparsınız' diyerek itiraz ettim. O da 'Allah'a and olsun ki, bu hayırlı bir iştir' dedi. Ebû Bekir beni ikna etmek için ısrarlarını sürdürdü. Nihâyet, Allah Teâlâ Ebû Bekir ve Ömer'in aklına yatanı, benim de aklıma yatırdı. Sonunda Kur'ân'ı bir araya getirmek için o güne kadar hurma dallarında, yassı taşlar üzerinde yazılı olanları ve hafızların hafızalarında bulunanları toplamaya başladım. *"And olsun size kendinizden öyle bir Peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir."* (Tevbe, 128) âyetinden itibaren Tevbe sûresinin sonuna kadar olan (iki âyetlik) kısmı sadece Ebû Huzeyme el-Ensârî'nin yanında buldum. Onun dışında başka birinde bulamadım.

Toplayıp yazdığım ve bir araya getirdiğim sahifeleri Halife Ebû Bekir'e teslim ettim. Bunlar, vefat edinceye kadar Ebû Bekir'in yanında kaldı. Sonra Ömer halife olunca o teslim aldı ve hayatı boyunca onda kaldı. Daha sonra bu mushaf, Ömer'in kızı Hafsa'ya geçti."[33] İmam Buhârî bu hadisi kitabının birçok yerinde zikretmiştir. Hadisi Ahmed b. Hanbel, Tirmizî ve Nesâî de Zührî kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Bu, Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'ın en güzel, en değerli ve en büyük hizmetlerindendir. Zîra Allah (c.c) onu Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sonra ondan başkasına yakışmayacak bir makama getirdi. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) zekâtı vermeyi reddeden düşmanlarla, mürtedlerle, İranlılarla ve Rumlarla savaştı. Ordular gönderdi, birlikler ve seriyyeler yolladı. Sonunda, bir zamanlar dağılıp yok olmasından korkulan bu davanın kökleşmesini ve istikrar bulmasını sağladı. Okuyanların, tamamını ezberleyebilmeleri için Kur'ân-ı Kerîm'in dağınık âyet ve sûrelerini bir araya toplayıp kitap haline getirdi. Bu, Allah'ın (c.c) *"Şüphesiz bu zikr'i*

33 Buhârî, 4986; Tirmizî, 3103; Ahmed b. Hanbel 1/ 13. Bu hadis Tevbe sûresinde gelecek.

Scanned with CamScanner

(Kur'ân'ı) biz indirdik ve muhakkak onu biz koruyacağız." (Hicr, 9) âyetinin sırlarındandı. Böylece Ebû Bekir es-Sıddîk nice güzellikleri ve iyilikleri toplayıp, şerleri de def etti. Allah (c.c) ondan razı olsun ve onu razı etsin.

Bu yüzden, aralarında Veki ve İbn Zeyd'in bulunduğu birçok kimse Ali (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmişlerdir: "Kur'ân hususunda en büyük sevabı kazanan Ebû Bekir'dir. Ebû Bekir, Kur'ân-ı Kerim'i iki kapak arasında toplayan ilk kişiydi." Bunun senedi sahihtir.

İbn Ebî Dâvûd, Mesahif kitabında Hişam'dan şöyle rivâyet etmiştir: Babam şöyle dedi: Kur'ân'ı Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sonra ilk toplayan, Ebû Bekir'dir. Başka bir rivâyette: "Hatmeden" (sonuna kadar bitiren) ifadesi geçmektedir ki o da doğrudur.

Bunu onun aklına getiren ise Hz. Ömer (radıyallâhu anh) olmuştur. Zîra Müslümanların Yemame savaşında ölüm bahçesi denen yerde yalancı peygamber Müseyleme-i Kezzab, adamları ve Hanîfeoğullarıyla girdikleri şiddetli ve hararetli savaş neticesinde Kur'ân hafızlarından çok zayiat verilmişti. Zîra bu savaşta Müseyleme'nin etrafında yüz bine yakın mürted toplanmıştı. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) da onunla savaşması için Halid b. Velid'i on üç bin kişilik bir orduyla gönderdi. Müslüman ordusu, aralarındaki bedevi Arapların kalabalık olması (dolayısıyla üstün başarı gösterecek savaşçıların azlığı) sebebiyle dağıldı. Sahabelerin büyüklerinden olan kurralar (hafızlar) "Ey Halid! Bizi onlardan ayır" diye seslendiler. Bedevilerden ayrılmak istiyorlardı ve sonunda onlardan ayrılıp tek başlarına kaldılar. Sayıları üç bine yakındı. Sonra ciddi bir saldırı başlatarak var güçleriyle savaştılar. Birbirlerine "Ey Bakara sûresinin adamları!" diye sesleniyorlardı. Bu şekilde savaşmaya devam ettiler ve sonunda Allah (c.c) onlara fetih nasip etti ve kâfirler firar edip kaçtılar. Müslüman kılıçlar onları ardlarından kovaladılar ve bir kısmını öldürüp bir kısmını esir aldılar. Allah (c.c) Müseyleme'yi öldürdü ve adamlarını yenilgiye uğrattı. Bu mürtedler daha sonra tekrar İslâm'a döndüler. O gün beş yüze yakın kâri (hafız) öldürüldü (Allah onlardan razı olsun). Bu olay üzerine Ömer (radıyallâhu anh) başka bölgelerdeki cihad etmekte olan Kur'ân hafızı diğer sahabelerin de ölümüyle Kur'ân'dan bir şeylerin eksilmemesi için Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'a Kur'ân-ı Kerim'i cem etme tavsiyesinde bulundu. Kur'ân yazılıp korumaya alınırsa zayi olmaktan kurtulacak, böylece onu

Scanned with CamScanner

ulaştıranların hayatta olmalarıyla ölmüş olmaları fark etmeyecekti. Ebû Bekir Sıddîk da meselede doğru karara varmak için bir süre düşündü, sonra Ömer (radıyallâhu anh)'ın fikrine katıldı. Aynı şekilde Zeyd b. Sabit de mesele etrafında düşünüp durdu ve sonunda Ebû Bekir (radıyallâhu anh) ile Ömer (radıyallâhu anh)'ın görüşlerine geldi (Allah hepsinden razı olsun). Bu, Ensar'dan Zeyd b. Sabit'in, hayatındaki en şerefli ve faziletli konumudur.

Ancak İbn Ebî Dâvûd, Hasan-ı Basrî'den de şöyle rivâyet etmiştir: Ömer b. Hattab, Allah'ın (c.c) kitabındaki bir âyeti sordu, "Onu filan ezbere biliyordu, o ise bu dünyadan göçtü" dediler. Bunun üzerine Ömer (radıyallâhu anh), (başa bir musibet geldiğinde söylenen bir söz olarak) "İnnâ lillahi" dedi. Sonra Kur'ân'ın cem edilmesini emretti ve emri üzerine Kur'ân cem edildi. Böylece Ömer (radıyallâhu anh) Kur'ân-ı Kerim'i ilk cem eden kişi oldu.[34]

Bu rivâyetin senedinde kopukluk vardır. Zîra Hasan-ı Basrî'nin Ömer (radıyallâhu anh) ile buluşmuşluğu yoktur. Hem de, mânâsı şöyledir: Ömer (radıyallâhu anh) cem edilmesi görüşünü sundu ve o da (kabul edip) cem edildi. Bu yüzden, İbn Ebî Dâvûd'un rivâyet ettiği gibi, Ömer (radıyallâhu anh) Kur'ân'ın korunması ve cem edilmesi faaliyetinin yönlendiricisi ve gözetmeniydi. Nitekim İbn Ebî Dâvûd, Yahyâ b. Abdurrahman b. Hatıb'dan şöyle rivâyet etmiştir: Ömer (radıyallâhu anh) Kur'ân'ı cem ederken hiç kimseden iki şahit getirmedikçe bir şey kabul etmiyordu. O da bunu Ebû Bekir es-Sıddîk'ın emriyle yapıyordu. Nitekim İbn Ebî Dâvûd, Urve'den şöyle rivâyet etmiştir: O savaş, hafızları silip süpürünce, o vakit Ebû Bekir Kur'ân'ın kaybolup gitmesinden korktu ve Ömer b. Hattab ile Zeyd b. Sabit'e: Her kim size Allah'ın kitabından bir şeyi iki şahitle birlikte getirirse onu yazın, dedi. Senedi kopuk ve hasendir.

[26] Bu yüzden Zeyd b. Sabit şöyle anlatır: Tevbe sûresinin son iki âyetini, yani "لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ: *And olsun ki size kendinizden bir elçi gelmiştir...*" Ensar'dan Ebû Huzeyme'nin -başka bir rivâyette, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şahitliğini iki kişinin şahitliği yerine saydığı Huzeyme b. Sabit'in- yanında buldum. Başka hiçbir kimsede bulamadım.[35] Buna rağmen ondan bunu alıp yazdılar.

34 Bkz: İbn Ebî Dâvûd, Kitabu'l-Mesahif, 10.

35 Geçen hadise bakınız. Hadis Tevbe sûresinde gelecek.

Scanned with CamScanner

[27] Çünkü -Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bir bedeviden bir at satın alıp bedevinin inkâr etmesi ve Huzeyme'nin Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in onayıyla şâhitlik etmesi, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in de onun şahitliğini geçerli sayıp atı bedeviden alması hadisesinde geçtiği üzere- Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onun şâhitliğini iki şâhitlik kabul etmiştir. Hadisi Sünen sahipleri rivâyet etmişlerdir ve bu olay meşhurdur. Ebû Câfer er-Râzî, Ebû Âliye'den şöyle rivâyet etmiştir: Übey b. Ka'b bu âyetleri Huzeyme b. Sabit'le birlikte (onun şahitliğinde) yazdırdı.

İbn Vehb, Yahyâ b. Abdurrahman b. Hatıb'dan; bunlarda (Tevbe sûresinin son âyetlerinde) Hz. Osman'ın da şâhitlik ettiğini rivâyet etmiştir.

Zeyd b. Sabit'in "Ben de Kur'ân'ı teker teker araştırıp hurma dallarında ve ince beyaz taşlar üzerinde yazılı olanlarla insanların göğüslerinde (bellek-lerinde) bulunanları" ifadesine gelince -ki başka bir rivâyette; hurma dalları, tahta tabletler ve kaburga kemikleri, bir diğer rivâyette de; kürek kemikleri, semerler ve insanların göğüslerindekiler" şeklindedir-; Usub/عُسُب; "asîb/عسيب"in çoğuludur. Cevherî der ki: Bu, hurma ağacının gövdesinin hemen üstündeki yapraklanmamış daldır. Üzerinde yaprak bitmişse ona seaf/سعف denir.

Lihâf/لخاف, lahfe'nin çoğuludur. Lahfe, ince taş parçasına denir. Sahabiler Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den dinledikleri Kur'ân'ı bu taşların, hurma dallarının ve yazmaya elverişli başka şeylerin üzerine yazıyorlardı.

Onlardan kimisi de güzel yazamadığından veya hafızasına güvendiğinden, ezberliyordu. İşte Zeyd b. Sabit, birinden hurma dalını, diğerinden ince beyaz taşı, öbüründen göğsündekini, yani ezberindekini alıyordu. Onlar emaneti yerine ulaştırmada son derece titiz insanlardı ki, bu en büyük emanetti. Çünkü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Kur'ân'ı, kendinden sonra geleceklere ulaştırmaları için onlara emanet bırakmıştı. Zîra Allah (c.c) *"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et/ulaştır"* (Mâide, 67) diye emretmiş, Rasûlullah da (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunu yapmıştı.

[28] Bu yüzden Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Veda haccındaki veda hutbesinde tüm topluluğa -ki onların çoğunluğunu sahabiler oluşturuyordu- şöyle seslendi: *"Size ben sorulacağım. Siz ne diyeceksiniz?"* Sahabiler: Şahitlik ederiz ki sen tebliğ ettin, ulaştırdın ve nasihat ettin, dediler. Bunun

Scanned with CamScanner

üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şehâdet parmağını semâya kaldırıp onunla insanlara işaret ederek: *"Allah'ım! Şahid ol. Allah'ım! Şahid ol. Allah'ım! Şahid ol"* dedi. Bunu Müslim, Câbir'den rivâyet etmiştir.[36]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmetinden orada bulunanlara, O'ndan (sallallâhu aleyhi ve sellem) aldıklarını orada bulunmayanlara ulaştırmalarını emrederek şöyle buyurdu:

[29] *"Tek bir âyet bile olsa benden (başkalarına mutlaka bir şeyler) ulaştırın."*[37] Yani birinizde tek bir âyet bulunsa bile onu arkadan gelenlere ulaştırsın. Onlar da Kur'ân'ı Kur'ân, Sünneti Sünnet olarak nakletmişler, bunları birbirine karıştırmamışlardır.

[30] Bu yüzden Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Kim benden, Kur'ân'dan başka bir şey yazarsa onu silsin"*[38] buyurmuştur. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunu Sünnet'in Kur'ân ile karışmaması maksadıyla söylemiştir. Yoksa Sünneti ezberlememeleri ve rivâyet etmemeleri mânâsında söylememiştir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Bu yüzden kesin olarak biliyoruz ki -Allah'a hamd ve şükürler olsun- Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in onlara Kur'ân'dan ulaştırıp da onların bize ulaştırmadıkları hiçbir şey yoktur. Dolayısıyla iki büyük sahabi Ebû Bekir ile Ömer'in, Kur'ân'ı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den alanların vefatıyla Kur'ân'dan bir şeylerin gitmemesi için onu sayfalarda toplama hizmetleri dine yapılan en büyük ve en önemli hizmetlerdendir. Sonra bu sayfalar hayatı boyunca Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'ın yanında kaldı. Sonra bunları halifeliği döneminde Hz. Ömer (radıyallâhu anh) aldı. Hz. Ömer (radıyallâhu anh) bunları büyük bir saygı ve tâzimle yanında korudu. Vefat edince bu mushafı (kızı ve) mü'minlerin annesi Hafsa (radıyallâhu anhâ) aldı. Çünkü Hz. Ömer'in evladı olarak vakıf ve terikelerinin vasisi o idi. İnşaallah ileride zikredeceğimiz gibi daha sonra Osman (radıyallâhu anh) alana kadar da Hafsa'da (radıyallâhu anhâ) kaldı.

[31] İmam Buhârî, Enes b. Mâlik (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Enes İbn Mâlik'in rivâyet ettiğine göre; "Huzeyfe b. Yemân Hz. Osman'ın

36 Hadisin tahrici Mâide sûresinin tefsirinde gelecek.
37 Bkz: Sahih-i Buhârî, 3461; Tirmizî, 2669.
38 Bkz: Sahih-i Müslim, 3004; Dârimî, 450 ; Ahmed b. Hanbel 3/ 12, 21, 39.

Scanned with CamScanner

huzuruna çıktı. Ermenistan ve Azerbaycan'ın fethi sırasında Iraklılarla Şamlılar birbirleriyle tartışmışlardı. İki tarafın kıraatler konusunda ihtilafa düşmesi Huzeyfe'yi endişelendirmişti. Bu yüzden Hz. Osman'a 'Ey mü'minlerin Emiri! Yahudi ve Hıristiyanların ihtilafı gibi, Kitap hakkında ihtilafa düşmeden önce ümmet için tedbir al!' dedi. Bunun üzerine Hz. Osman, Hafsa'ya haber gönderdi ve 'Mushafı bize gönder, onu çoğaltıp tekrar sana iade edelim' dedi. Hafsa, mushafı Hz. Osman'a gönderdi. O da, Zeyd İbn Sâbit, Abdullah İbnu'z-Zübeyr, Said İbnu'l-Âs ve Abdurrahman İbnu'l-Hâris İbn Hişam'a Kur'ân nüshalarının çoğaltılmasını emretti. Komisyonun üç Kureyşli üyesine şöyle tenbih etti: Siz, Zeyd İbn Sâbit ile herhangi bir âyetin yazımı konusunda ayrılığa düşerseniz, onu Kureyş lehçesiyle yazın! Çünkü Kur'ân onların diliyle indi. Üyeler de bu talimatı yerine getirdi. Sonunda mushafı çoğalttılar. Hz. Osman da, ana mushafı Hafsa'ya geri verdi. Daha sonra çoğalttıkları mushaflardan her tarafa birer tane gönderdi. Bunun dışında sahifelerde yazılı bulunan veya mushaf şeklinde yazılmış olan Kur'ânların yakılmasını emretti." Zeyd b. Sâbit'in oğlu, babası Zeyd'i şöyle söylerken işittiğini rivâyet etmiştir: "Mushafı çoğaltırken Ahzâb sûresinden bir âyeti bulamadım. Oysa Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in o âyeti okuduğunu işitmiştim. Bu yüzden onu aradık. Nihâyet o âyeti Ensar'dan Huzeyme İbn Sâbit'in yanında bulduk. (Söz konusu âyet şuydu:) *"Mü'minler içinde Allah'a verdikleri sözde duran nice erler var..."* (Ahzâb, 23) Sonra bu âyeti, geçtiği sûrenin içine koyup mushafa ilave ettik."[39]

Bu da mü'minlerin emiri Osman b. Affan (radıyallâhu anh)'ın yaptığı en faziletli amellerden ve hizmetlerdendir. Çünkü Ebû Bekir ile Ömer ondan önce Kur'ân'ı koruma hizmetinde bulundular. Osman (radıyallâhu anh) ise insanların Kur'ân'da ihtilaf etmemeleri için onları tek bir kıraat üzerinde topladı. Bunda onun görüşüne katıldılar ve desteklediler. Abdullah b. İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'un ise mushafları yazanlar arasına katmadığı için öfkelendiği ve Hz. Osman ana mushaf dışındaki mushafların tümünü yakma emri verdiğinde mushaflarını gizlemelerini emrettiği rivâyet edilmiştir. Fakat İbn Mes'ud (radıyallâhu anh) daha sonra onun görüşüne gelmiştir. Hatta Hz. Ali (radıyallâhu anh): Onu Osman yapmasaydı ben yapardım, demiştir. Böylece imamların hepsi; Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali (Allah onlardan razı olsun) bunun dini bir hizmet

39 Buhârî, 4987, 4988. Ahzâb sûresinin 23. âyetinin tefsirinde gelecek.

Scanned with CamScanner

ve maslahat olduğunda ittifak etmişlerdir ki Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onların hakkında:

[32] *"Benim Sünnetime ve benden sonraki raşid halifelerin Sünnetine tutunun"*[40] buyurmuştur.

Buna sebep olan da Huzeyfe b. Yeman (radıyallâhu anh) oldu. Ermenistan ve Azerbeycan ülkelerinin fethi esnasında Şamlılar ile Iraklılar orada bir arada bulunuyorlardı. Huzeyfe b. Yeman onlardan farklı şekillerde kıraatler işitiyor, aralarında ihtilaf ve ayrılmalar görüyordu. Osman (radıyallâhu anh)'ın yanına geldiğinde durumu ona anlattı ve "Ümmet, Yahudiler ve Hıristiyanlar gibi kitaplarında ihtilaf etmeden yardımlarına yetiş" dedi. Zîra Yahudiler ve Hıristiyanlar ellerindeki kitapları hususunda hemfikir değildirler. Samirilerin Tevrat nüshası lafız ve mânâ itibariyle diğerlerinden çok farklıdır. Mesela Samirilerin Tevratında hemze ve yâ harfleri yoktur. Hıristiyanların elinde de Ahd-i Atik dedikleri bir Tevrat vardır ki o da Yahudiler ve Samirilerdeki Tevrat'tan farklıdır. Hıristiyanların elinde ise dört İncil bulunmaktadır: Markos İncili, Luka İncili, Matta İncili ve Yuhanna İncili. Bunlar da birbirlerinden çok farklıdırlar. Bu dört İncil küçük hacimli bir kitap olup bazısı orta hatla yazılmış 14 yaprak, bazısı onun ya bir buçuk veya iki kat fazlası büyüklüktedir. Onda Allah'ın (c.c) kelâmı diye iddia ettikleri çok az bir şey vardır. Bununla birlikte daha önce söylediğimiz gibi o kısım da her birinde, diğerinden farklıdır. Tevrat da, onda yapılan değiştirmeler ve tahrifler yanında İncil gibidir. Zaten her ikisi pak Muhammedî şeriatla nesholunmuştur.

Huzeyfe (radıyallâhu anh) bunu Osman (radıyallâhu anh)'a söyleyince endişeye kapıldı. Ebû Bekir ile Ömer'in yazdıkları mushaf'ı tek bir mushaf'a yazıp toplamak, dört bir yana göndermek ve insanları tek bir kıraat üzerinde toplayıp onun dışında kalan mushafları terk etmek üzere, Ebû Bekir ile Ömer'in topladıkları mushaf'ı göndermesi için mü'minlerin annesi Hafsa'ya haber yolladı. Hafsa da söylediğini yaptı. Osman (radıyallâhu anh) dört kişiye emir verdi ki onlar şunlardı: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vahiy katiplerinden Zeyd b. Sabit. Sahabenin fakihlerinden ve ilim, amel, soy ve faziletçe seçkinlerinden Kureyşli Abdullah b. Zübeyr b. Avvam. Kureyşli ve Ümeyye oğullarından Said b. Âs b. Said. Cömert, asil ve herkesçe övülen

40 Ebû Dâvûd, 4607; Tirmizî, 2678; İbn Mâce, 42; Ahmed b. Hanbel 4/ 126, 127. Hepsi de İrbaz b. Sariye'nin rivâyetiyle zikretmişlerdir.

Scanned with CamScanner

Said, aynı zamanda lehçesi Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in lehçesine en çok benzeyen sahabiydi. Dördüncü kişi ise Kureyş'in Mahzum kabilesinden Haris b. Hişam. Bu kurul Kur'ân-ı Kerim'i birkaç nüsha yazmak üzere bir araya geldiler. Yazımı hangi lehçeye göre yapacakları hususunda ihtilafa düştüklerinde Hz. Osman'a başvuruyorlardı. Tabut/تابوت kelimesindeki son harfin açık te mi yoksa kapalı te mi yazılması hususunda ihtilaf ettikleri gibi... Zeyd b. Sabit: Sonunun (aslının he olduğuna işaret için) yuvarlak te olmasını söylerken diğer üç Kureyşli bunun tâbût olduğunu söylüyorlardı. Sonunda meseleyi Hz. Osman (radıyallâhu anh)'a götürdüler. O da: Kureyş'in lehçesiyle yazın; zîra Kur'ân onların diliyle nazil oldu, dedi.

Allahu A'lem, mushaftaki sûreleri mevcut sırasına Hz. Osman dizdirmiştir. En başa "Yedi uzun sûreyi" (seb'i tıvâl), sonrasına "yüz civarı âyetli sûreler"i o koymuştur.

[33] Bu yüzden Taberî, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî birçok büyük imamın İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şu rivâyetini zikretmişlerdi: Osman (radıyallâhu anh)'a Mesânî sûrelerden (âyet sayısı yüzden az) olan Enfâl sûresi ile âyetlerinin sayısı yüz civarında olan Berae (Tevbe) sûresini birleştirip aralarına besmele yazmamanıza ve ikisini birlikte "yedi uzun sûreler"in arasına koymanıza sebeb nedir? Sizi böyle yapmaya ne sevk etti? dedim. Osman şu cevabı verdi: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e âyetler indirilmekte iken vahiy katiplerini çağırır ve "bu âyetleri şu sûrelerin şurasına koyunuz" buyururdu. Enfâl sûresi Medîne'de inen ilk sûrelerden, Berae (Tevbe) ise Kur'ân'ın son inen sûresiydi. İkisinin konusu aynı olduğundan onları bir sûre zannetmişimdir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), bu iki sûrenin ayrı mı bir mi olduğunu açıklamadan vefat etti. Ben de araya besmele koymaksızın ikisini birleştirdim ve bunları yedi uzun sûre arasına kattım.[41]

Bu hadisten, sûreler içindeki âyetlerin kendi aralarındaki sıralamasının Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bildirmesiyle vahiy kaynaklı iken, sûreler arasındaki sıralamanın Hz. Osman (radıyallâhu anh)'ın emriyle olduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden hiç kimse Kur'ân'ı (âyetleri] bu tertibe aykırı okuyamaz. Ters okursa büyük hata işlemiş olur. Sûreleri Osman (radıyallâhu anh)'a uyarak mushaftaki sıraya göre okumak ise müstehaptır. Evla olan, bunları Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in okuduğu gibi, ardı ardına okumaktır.

41 Enfâl ve Tevbe sûrelerinin başında gelecek.

Scanned with CamScanner

[34] Nitekim Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Cuma namazında Cuma ile Münâfikûn sûrelerini, bazen A'lâ ile Ğâşiye sûrelerini okurdu. Sûreler arasında ara vererek okursa, o da caizdir.

[35] Zîra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bayram namazında (Kur'ân'ın 50. sûresi) Kaf ile (54. sûresi) Kamer sûrelerini okuduğu sabittir. Bunu Müslim, Ebû Vakıd'dan rivâyet etmiştir.

[36] Buhârî ve Müslim, Sahih'lerinde Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmişlerdir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Cuma günü sabah namazında Secde sûresi ile İnsan sûrelerini okurdu.

Kur'ân'da sonra gelen sûreyi öne alırsa bu da caizdir.

[37] Zîra Huzeyfe (radıyallâhu anh)'dan rivâyet edildiğine göre; Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) önce (Kur'ân'ın 2. sıradaki) Bakara sûresini, sonra (4. sıradaki) Nisâ sûresini, daha sonra (3. sıradaki) Âl-i İmrân sûresini okudu.[42] Bunu Müslim rivâyet etmiştir. Ömer (radıyallâhu anh) da sabah namazında ilk (16. sıradaki) Nahl sûresini, sonra (12. sırada yer alan) Yusuf sûresini okumuştur.

Sonra Osman (radıyallâhu anh) bu mushafı Hafsa (radıyallâhu anhâ)'ya iade etti. İleriki yıllarda Mervan b. Hakem Hafsa'ya onu yollaması için haber gönderse de o vermedi ve vefat edene kadar onda kaldı. Hafsa'nın vefatından sonra Mervan b. Hakem onu Abdullah b. Ömer (radıyallâhu anh)'dan aldı ve Hz. Osman (radıyallâhu anh)'ın İslâm merkezlerine gönderdiği mushaftan farklı olmaması için yaktı. Zîra Osman (radıyallâhu anh) bir Mekke'ye, bir Basra'ya, bir Kufe'ye, bir Şam'a, bir Yemen'e, bir de Bahreyn'e mushaf göndermişti. Bunu İbn Ebî Dâvûd, Ebû Hâtim'den rivâyet etmiştir.[43] Kurtubî, Osman (radıyallâhu anh)'ın sadece dört yere mushaf gönderdiği rivâyetini sahih bulmuştur ki [44] bu gariptir. Osman (radıyallâhu anh) farklı ülkelerdeki Müslümanların her birinin Kur'ân-ı Kerim'i farklı farklı okumalarının önüne geçmek için insanlardaki mushafların yakılmasını emretti. Dönemindeki sahabiler onun görüşüne katıldılar ve onlardan karşı çıkan hiç kimse olmadı. Bu mushafa düşmanlığı, yalnızca Hz. Osman'a karşı birleşip onu öldürenler (Allah onla-

42 Bu hadisler söz konusu sûrelerin tefsirlerinin giriş kısmında gelecek.
43 Bkz: Kitabu'l-Mesahif, 34.
44 Bkz: Tefsir-i Kurtubi 1/ 89.

Scanned with CamScanner

rı kahretsin) yaptılar. Bu, onların hilafetten azletmek için Osman (radıyallâhu anh) hakkında öne sürdükleri asılsız iddialardan biriydi. Sahabeler ile onların çağında yetişen tâbiînden saygıdeğer Müslümanlar ise onun görüşüne katıldılar ve desteklediler. Ebû Dâvûd, Tayalisî, İbn Mehdi ve Ğunder, Ali (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmişlerdir: "Onu Osman yapmasaydı, ben yapardım."

İbn Ebî Dâvûd, Sa'd b. Ebî Vakkas (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: "Osman mushafları yaktığında (faziletli) insanlar çoktu ve bunu hepsi beğendiler." Başka bir rivâyette: "Onlardan hiç kimse buna karşı çıkmadı." Bunun senedi sahihtir.

İbn Ebî Dâvûd, Sabit b. İmare el-Hanefi'den şöyle rivâyet etmiştir. Ğuneym b. Kays el-Mazini: "Ben Kur'ân'ı her iki harf üzere de okudum. Ama vallahi her bir Müslüman'ın her sabah bir oğlu olup çocuklarına yeni çocuklar katılsaydı, bu beni Osman'ın mushafı yazması kadar sevindirmezdi." dedi. Ona: "Neden ey Ebû Anber?" dedik. "Osman mushafı yazmasaydı insanlar şiir okumaya başlarlardı." dedi. İbn Ebî Dâvûd, Ebû Miclez'den şöyle rivâyet etmiştir: "Osman Kur'ân'ı yazmasaydı insanları şiir okur bulurdun." İbn Mehdi'den de şöyle rivâyet edilmiştir: "Osman'ın iki hasleti var ki, onlara ne Ebû Bekir ne de Ömer sahip olmuştur. Biri nefsi için sabredip mazlum olarak öldürülmesi, diğeri ise insanları bir mushaf üzerinde toplaması."[45]

İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'a gelince; Humeyd b. Mâlik'ten şöyle rivâyet edilmiştir: Osman mushaflar hakkında emir verince -yani diğer mushafların yakılmasını emredince- bu İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'ın hoşuna gitmedi ve şöyle dedi: Kim bir mushafı kaçırıp hiç edebiliyorsa yapsın. Zîra "kim neyi kaçırıp hiç ederse kıyâmet günü onunla gelir." (âyette kastedilen, ganimet ve kamu malı kaçırmaktır).

[38] Abdullah daha sonra şöyle demiştir: Vallahi ben Zeyd çocukken Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ağzından yetmiş sûre dinledim. Şimdi Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in dilinden aldığımı bırakayım mı?[46]

[39] İbn Ebî Dâvûd, Ebû Vail'den şöyle rivâyet etmiştir: İbn Mes'ud bir gün minberde verdiği hutbede şöyle dedi: *"Kim hıyanet edip de gani-*

45 Kitabu'l-Mesahif s.13.

46 Bkz: Sünen-i Tirmizî, (3104. hadisin ardında gelen hadis); Tefsir-i Kurtubi 1/ 88.

Scanned with CamScanner

metten veya kamuya ait hasılattan bir şey aşırır, bunu da gizlerse, kıyâmet gününde o vebâlini aldığı şeyler, boynuna asılı olarak gelir." (Âl-i İmrân, 161) Mushaflarınızı kaçırın. Zeyd çocuklarla yanıma iki perçemli haliyle geldiği vakit ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ağzından yetmiş küsur sûre okumuştum. Öyle iken siz bana Zeyd b. Sabit'in kıraatıyla okumamı nasıl emredersiniz? Vallahi Kur'ân'da nazil olan her bir âyetin ne hakkında indiğini biliyorum. Vallahi, ben sizin en faziletliniz olmasam da Allah'ın Kitabı'nı benden daha iyi bilen yoktur. Develerin ulaşabileceği bir beldede Allah'ın (c.c) kitabını benden daha iyi bilen biri olsaydı ona giderdim." Bunu rivâyet eden Ebû Vail der ki: Minberden indikten sonra insanların sohbet halkalarında bulundum da onun sözünü inkâr eden hiç kimse görmedim. Bu rivâyet aslı itibariyle Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde de bulunmaktadır. Onlardaki ifadesi şöyledir: "Muhammed'in ashabı bilir ki ben onlar arasında Allah'ın Kitabı'nı en iyi bilenim." Ebû Vail'in: "Onu tenkit eden hiç kimse görmedim" sözünden kastı, onun fazilet, ilim ve ezberini inkâr edendir. Doğrusunu en iyi Allah bilir. İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'ın mushafların aşırılması ve saklanması emrini ise birçok kişi tenkit etmiştir. Zîra Alkame'den şöyle rivâyet edilmiştir: Şam'a gittiğimde Ebû Derdâ ile karşılaştım, şöyle dedi: Biz Abdullah'ı korkak sayardık. Ona ne oldu da emirlere saldırıyor?

[40] İbn Ebî Dâvûd "Abdullah İbn Mes'ud, Osman'ın mushafları toplamasını kabul ediyor babı" adında bir başlık atmış, daha sonra Fulfule el-Cu'fi'den şöyle rivâyet etmiştir: mushaflar konusunda endişeye kapılanlarla birlikte Abdullah'a koştuk ve yanına girdik. Kalabalıktan biri: "Biz senin yanına ziyaret için gelmedik. Asıl bizi korkutan bu haberi işitince geldik." dedi. İbn Mes'ud (radıyallâhu anh): "Bu Kur'ân, sizin peygamberiniz üzerine yedi kapıdan yedi harf olarak indi. Sizden önceki kitaplar ise tek bir kapıdan ve tek bir harf üzere iniyordu -başka bir rivâyette: indi-" dedi.[47] İbn Ebî Dâvûd'un (rh.a), İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'ın tavrını değiştirdiğine dair getirdiği bu rivâyet pek tutarlı değildir. Zîra bu ifadeden, daha önceki görüşünden döndüğü anlaşılmamaktadır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Yine İbn Ebî Dâvûd, Mus'ab b. Sa'd'dan şöyle rivâyet etmiştir: Osman, kalkıp insanlara hutbe verdi ve "Ey insanlar! Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den ayrılmanızın üzerinden sadece on üç yıl geçmişken siz Kur'ân'da

47 Kitabu'l-Mesahif, 18. Ayrıca Bkz: 7/ 152.

Scanned with CamScanner

şüphe ediyor ve Übeyy'in kıraatı, Abdullah'ın kıraatı diyorsunuz. Biri tutup "Vallahi kıraatin düzgün olmadı" diyor. Ben, her birinizden, Kur'ân'dan yanında bulunanları getirmesini istiyorum." dedi. Adamlar Kur'ân yazılı kağıtları ve derileri getiriyorlardı. Sonunda onlardan, büyük bir kalabalık toplandı. Osman (radıyallâhu anh) da onları teker teker yanına alıyor ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendisine yazdırdığı halde onlara "Bunu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den işittin mi?" diye ona yemin ettiriyor, o da evet diyordu (diyorsa kabul ediyordu). Osman bunu bitirdikten sonra, "Yazısı en iyi olanınız kimdir?" diye sordu. "Zeyd b. Sabit'tir" dediler. "Arapçayı en iyi bileniniz kimdir?" dedi. "Sa'd b. Âs'tır" dediler. Osman (radıyallâhu anh): "Öyleyse Said okusun, Zeyd yazsın" dedi. Zeyd mushafları yazdıktan sonra Osman (radıyallâhu anh) onları insanlara dağıttı. Ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabından bazılarını "Güzel yaptı" derken işittim. Bunun senedi sahihtir.

Yine İbn Ebî Dâvûd, Kesir b. Eflah'tan şöyle rivâyet etmiştir: "Osman (radıyallâhu anh) mushafları yazmak istediğinde Kureyşli ve Ensar'dan, aralarında Übey b. Ka'b ile Zeyd b. Sabit'in bulunduğu on iki adam topladı. Bunlardan bazıları Ömer'in evinde bulunan toplu kitabı (Rab'a) getirmek için gönderildiler ve onlar da alıp getirdiler. Osman (radıyallâhu anh) onları sürekli takip ediyor ve denetliyordu. Bir şeyde bir karara varamadıklarında yazmayı ertelerlerdi." Bunu Kesir'den rivâyet eden Muhammed der ki: Yazıcılar arasında bulunan Kesir'e "Neden geciktirirlerdi, biliyor musunuz?" dedim. "Hayır" dedi. Muhammed devamla der ki: "Öyle sanıyorum ki onlar Kur'ân'ın Cebrâil'e son sunumuna en yakın olanına bakmak ve ona göre yazmak için geciktiriyorlardı."[48] Bu da sahihtir.

Ben derim ki: Rab'a; bir araya toplanarak kitap haline getirilmiş sayfalara denir. Bu, Hafsa'nın (radıyallâhu anhâ) yanındaydı. Osman (radıyallâhu anh) onları toplayıp mushaf halinde yazdırdıktan sonra Hafsa'ya geri gönderdi. Yaktığı diğer mushaflarla birlikte yakmadı. Yazdığı mushaf onun bizzat kendisiydi, fakat onu ayrıca düzene soktu. Sonra onu Hafsa'ya gönderene kadar muhafaza etti. Bu mushaf, vefat edene kadar Hafsa'nın yanında kaldı. Sonra Mervan b. Hakem alıp yaktı. Bundaki açıklaması da Osman (radıyallâhu anh)'ın açıklamasının aynısıydı. Zîra İbn Ebî Dâvûd, Sâlim b. Abdullah'tan şöyle

48 Kitabu'l-Mesahif, 23-26.

Scanned with CamScanner

rivâyet etmiştir: Mervan, Hafsa'ya haber göndererek Kur'ân yazılı sayfaları istiyor, ancak Hafsa onları ona vermeyi reddediyordu. Hafsa vefat edince, defninden döner dönmez Mervan kararlı bir şekilde Ömer'in oğlu Abdullah'a "Bana o sayfaları mutlaka göndereceksin" diye haber gönderdi. Abdullah b. Ömer (radıyallâhu anh) onları gönderdi ve Mervan'ın emriyle o sayfalar yırtıldı. Mervan: "Ben bunu şunun için yaptım. Bunun içindekiler mushaflara yazılmış ve onlarda muhafaza edilmiş bulunmaktadır. Uzun bir zaman geçtikten sonra bu sayfalar hakkında birilerinin şüphe etmesinden veya 'ondaki bazı şeyler mushaflara yazılmadı' demesinden korktum" dedi.[49] Bunun senedi de sahihtir.

Zührî'nin Harice'den, onun da babasından Ahzâb sûresindeki âyet ve bunun sûreye eklenmesi hakkındaki rivâyeti ve bunun Osman (radıyallâhu anh) Kur'ân'ı topladıktan sonra olduğunu söylemesi su götürür bir şeydir. Zîra söylediği şey Hz. Ebû Bekir Sıddîk'ın (radıyallâhu anh) Kur'ân'ı toplaması esnasında gerçekleşmiştir. Nitekim Zührî'den yapılan ve onun Zeyd b. Sabit'ten yaptığı rivâyetlerde bu böyle açıklanmıştır. Delili ondaki: "Biz onu mushaf'taki sûresine ekledik."[50] sözüdür. Bu âyet ise Osman mushaflarının sayfa kenarında bulunmamaktadır. Bunlar, raşid imamların, Ebû Bekir ile Ömer'in hemen harekete geçerek yaptıkları bu hizmet, onların sevabı en büyük amellerindendir. Onlar Kur'ân'ı, ondan hiçbir şey kaybolmaması için korumuş ve toplamışlar; Osman (radıyallâhu anh) ise insanları tek bir kıraatte, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ömrünün son yılında, Ramazan ayı sonunda Cebrâil'in (a.s) ona gelerek okuduğu son hâli üzere toplamıştır. Zîra Cebrâil (a.s) o yıl Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iki defa gelmişti.

[41] Bu nedenle Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) hastalandığında kızı Fâtıma'ya şöyle demişti: *"Ben bunun sadece ecelimin yaklaşmasından dolayı olduğunu düşünüyorum."*[51] Bunu Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

Rivâyet edildiğine göre; Hz. Ali (radıyallâhu anh)'da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sonra Kur'ân'ı nüzul sırasına göre sıraya dizmeyi düşündü.

49 Kitabu'l-Mesahif, 24-25.

50 Daha önce geçtiği gibi bu, Ahzâb sûresinin tefsirinde geçecek.

51 Buhârî, Yedinci bab, Fezailu'l-Kur'ân. Talik şeklinde rivâyet etmiştir. 78. hadis olarak gelecek.

Scanned with CamScanner

Nitekim İbn Ebî Dâvûd, Muhammed b. Sirin'den şöyle rivâyet etmiştir: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) vefat edince Kur'ân'ı bir mushafta toplayana kadar abasını cuma dışında hiç giymeyeceğine yemin etti. Birkaç gün sonra Ebû Bekir (radıyallâhu anh) ona "Benim halife olmam hoşuna gitmedi mi ey Ebû Hasan?" diye haber gönderdi. Ali (radıyallâhu anh): "Hayır vallahi. Fakat Cuma günü dışında hiç aba giymeyeceğime yemin ettim (de ondan gelemiyorum)" dedi ve ona biat edip geri döndü. İbn Ebî Dâvûd böyle rivâyet etmiştir. Senedinde kopukluk vardır. İbn Ebî Dâvûd sonra şöyle demiştir: "Mushaf râvilerden sadece Eş'as'ın rivâyetinde geçmektedir." O ise hadis rivâyetinde leyyin (zayıf) biridir. Diğerlerinin rivâyetindeki ifade ise: "Kur'ân'ı toplamadıkça"dır ve Hz. Ali'nin bundan kastı Kur'ân hıfzını tamamlamasıdır. Zîra Kur'ân'ın tamamını ezberleyen kişi için "Kur'ân'ı topladı" denir.

Ben derim ki: İbn Ebî Dâvûd'un bu söylediği -Allahu A'lem- daha kuvvetli gözükmektedir. Zîra Ali (radıyallâhu anh)'a ait bir mushafın bulunduğuna dair ne böyle ne de başka türlü bir rivâyet vardır. Var olan sadece Osman mushaflarıdır. Bunların Hz. Ali (radıyallâhu anh)'ın hattıyla yazılı olduğu söylenmektedir. Fakat bu isabetli değildir. Hatta bazısında: "كتبه على بن أبي طالب" (Bunu Ali (radıyallâhu anh) yazdı) yazılıdır. Bu hatalı bir cümledir ve Ali (radıyallâhu anh) bunu yapmayacak bir kişidir (çünkü bu Arapçada ketebe ile değil neseha ile ifade edilir). Çünkü yaygın olarak bilindiği gibi Hz. Ali (radıyallâhu anh) Ebû Esved ed-Dueli'nin ondan naklettiği üzere Nahiv ilmini ilk koyan kişidir. Buna göre cümlenin ögelerini isim, fiil ve harf olmak üzere üçe ayırdı. Bazı şeyler daha söyledi ve vefatından sonra kalanını Ebû Esved tamamladı. Sonra insanlar bunu ondan alıp genişlettiler, açıkladılar ve sonunda müstakil bir ilim haline geldi.

Temel Osman mushaflarının günümüzdeki en ünlüsü ise Şam'daki Dımeşk camisinin Allah'ın zikriyle ihya olunan doğu rüknünde bulunan nüshadır. Daha önceleri Taberîyye şehrinde iken sonra (hicri) 510 yıllarında buraya getirilmiştir. Onu deve derisinden yapılma sandığım parşömenlere (deriden yapılma kağıt) dayanıklı bir mürekkep kullanılarak güzel ve açık hatla yazılmış büyük, değerli ve heybetli bir kitap halinde bizzat kendim gördüm. Doğrusunu en iyi Allah bilir. Allah (c.c) onun şerefini, değerini ve heybetini artırsın. Bilindiği kadarıyla mushafları Osman (radıyallâhu anh)'ın kendi el yazısıyla yazdığına dair herhangi bir bilgi yoktur. Bilinen, sadece, bunu

Scanned with CamScanner

Zeyd b. Sabit'in -belki de başkasının- Hz. Osman zamanında yazdığıdır. Hz. Osman'ın emir ve direktifiyle olduğundan, bu mushaflar Osman (radıyallâhu anh)'a nispet edilerek "Osman mushafı" denmiştir. Bu mushaflar yazıldıktan sonra onun önünde okunmuş, sonra dört bir tarafa gönderilmiştir. Allah (c.c) ondan razı olsun.

İbn Ebî Dâvûd, Ebû Üseyd'in azatlı kölesi Ebû Said'den şöyle rivâyet etmiştir: Mısırlı isyancılar Osman'ın yanına girdiklerinde kılıçla koluna vurdular ve kolu Kur'ân'ın *"Allah onlara karşı sana yetecektir. Her şeyi işiten ve her şeyi bilen O'dur"* (Bakara, 137) âyetinin üzerine düştü. Bunun üzerine elini uzattı ve "Vallahi bu mufassal sûreleri (Kur'ân'ın sonlarındaki kısa sûreler) ilk yazan eldir." dedi.

İbn Ebî Dâvûd, İbn Vehb'den şöyle rivâyet etmiştir: İmam Mâlik'e Osman mushafını sordum, "o gitti" dedi. İbn Vehb'in sorduğu, kendi el yazısıyla yazdığı mushaf da olabilir, Medine'de bıraktığı mushaf da olabilir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Ben derim ki: Araplarda yazı yazma, nadir bir şeydi. Hişam b. Muhammed el-Kelbi ve başkalarının anlattıklarına göre ilk öğrenmeleri şöyle oldu. Yazıyı ilk olarak Ükeydir Dume'nin kardeşi Bişr b. Abdulmelik Enbarlılardan öğrendi. Sonra Mekke'ye geldi. Orada Ebû Süfyân'ın kız kardeşi Harb kızı Sahbâ ile evlendi. Yazıyı Harb ile oğlu Ebû Süfyân'a öğretti. Onu Ömer, Harb b. Ümeyye'den, Muâviye de amcası Süfyân b. Harb'den öğrendiler. Denilir ki: Yazıyı ilk olarak Tay kabilesinden bir grup kişi, Enbar yakınlarındaki Bakka denilen bir belde öğrendi. Sonra onu geliştirip düzene soktular ve Arap yarımadasında yaydılar. Böylece insanlar yazı yazmayı öğrendiler.

Bu nedenle İbn Ebî Dâvûd, Şa'bî'den şöyle rivâyet etmiştir: Muhacirlere "Siz yazı yazmayı nereden öğrendiniz?" diye sorduk. "Hirelilerden" dediler. Hirelilere "Yazı yazmayı siz nereden öğrendiniz?" diye sorduk. Onlar da "Enbarlılardan" dediler.

Ben derim ki: Selef döneminde yaygın olan, geometrik yazı türüydü. Sonra onu Vezir Ebû Ali b. Mukle (İbn Mukle)[52] terbiye ederek bunun yazımında özgün bir yol ve üslup ortaya koydu. İbn Bevvab adıyla meşhur

52 Bu vezir Ebû ala Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Makle'dir. Şair ve ediplerdendir. Güzel hattı mesel olmuştur. Hicrî 327 yılında vefat etmiştir.

Scanned with CamScanner

Ali b. Hilal el-Bağdâdî[53] daha da kolaylaştırdı ve insanlar bunda onu takip ettiler. Onun yazısı açık ve güzeldir. Anlatmak istediğimiz o ki, hat sahabe döneminde muhkem hale gelmediğinden, mushaflar yazılırken kelimelerin konmasında mânâ yönünden değil de hat sanatı açısından farklılıklar oldu. Âlimler bu hususta kitaplar kaleme aldılar. Büyük imam Ebû Ubeyd Kâsım b. Selâm (rh.a) "Kur'ân'ın Faziletleri" kitabında ve büyük muhaddis İbn Ebî Dâvûd bu konu üzerinde titizlikle durdular. Bu konuya özel başlık attılar ve Kur'ân yazımı sanatında çok miktarda bilgiler sundular ki bizim asıl konumuz bu değil. Bu sebepten İmam Mâlik (rh.a) mushafların "Ana mushaf" şekli dışında yazılamayacağını açıkça ifade etmiş, başkaları ise buna cevaz vermişlerdir. Hareke ve sükunları koymada ise ihtilaf etmişlerdir ve kimisi ruhsat verirken kimisi izin vermemiştir. Sûrelerin ve âyetlerinin yazılması, Kur'ân'ın aşrlere, hiziplere ve cüzlere bölünmesi ise zamanımızdaki mushaflarda yaygındır. Ama selef-i salihine uymak daha evladır.

[42] İmam Buhârî sonra "Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Katipleri" başlığını atmış ve onda Zührî'nin İbn Sebbak'tan, onun Zeyd b. Sabit'ten (radıyallâhu anh) şu rivâyetini zikretmiştir: Ebû Bekir bana "Sen Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) için vahiy yazıyordun." dedi.[54] Hadisin gerisinde Zeyd b. Sabit daha önce geçen rivâyetteki benzer şeyleri söylemiştir.

[43] İmam Buhârî *"Mü'minlerden -özür sahibi olanlar dışında- oturanlarla malları ve canlarıyle Allah yolunda cihad edenler bir olmaz."* (Nisâ, 95) âyetinin nüzulü ile ilgili Zeyd b. Sabit hadisini getirmiştir. İnşaallah Nisâ sûresinde bunun üzerinde konuşulacak. İmam Buhârî bu babda vahiy katiplerinden sadece Zeyd b. Sabit'i zikretmiştir. Bu, hayret verici bir şey! Herhalde getirecek başka hadis bulamamıştır. Doğrusunu en iyi Allah (c.c.) bilir. Bunun asıl yeri Siret Kitabı'nda, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in katiplerini zikrettiği yerdir.

Yedi Harf:

[44] İmam Buhârî daha sonra "Kur'ân yedi harf üzere nazil oldu" başlığını atmış ve İmam Zührî'nin Uyb b. Abdullah'tan, onun İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan yaptığı şu rivâyeti zikretmiştir: "Cebrâîl, (Kur'ân'ı) bana bir harf üze-

53 Bağdatlı meşhur bir hattat. Hicri 423 yılında vefat etmiştir.

54 Buhârî (Hadis no: 4989). Bu hadis daha önce 25. hadis olarak geçti.

Scanned with CamScanner

re okuttu. Fakat ben bunu artırmasını talep ettim ve nihâyet yedi harfe kadar çıkıp orada kaldı."[55] İmam Buhârî bunu Vahyin Başlaması Kitabı'nda da zikretmiş. İmam Müslim ise kitabına Yunus ile Muammer'in Zührî'den buna benzer rivâyetlerini almıştır. Bunu İmam Taberî de Zührî kanalıyla böyle rivâyet etmiş, sonra Zührî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: Bana ulaşan bilgiye göre bunlar haramı helâl, helâli haram yapacak şeklinde bir ihtilaf olmayıp birbirlerinden farkları yoktur.

Bu konu, İmam Ebû Ubeyd Kâsım b. Selâm'ın şu rivâyetinde uzunca yer almaktadır:

[45] ...Enes b. Mâlik'ten, o da Übeyy b. Ka'b'dan şöyle rivâyet etti: Müslüman olduğumdan beri hiçbir şey göğsümü rahatsız etmemişti. Fakat bir âyeti ben bir şekilde başka biri farklı bir şekilde, okuyunca bu beni etkiledi. Ben "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunu bana böyle okudu" dedim. O da "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunu bana da böyle okudu" dedi. Hemen Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e geldik. Ben: "Ya Rasûlallah! Sen bana şu âyetleri şöyle okudun (değil mi)?" dedim. *"Evet"* buyurdu. Diğeri: Bana da o âyetleri şöyle okumadın mı? dedi. Ona da *"Evet"* diye cevap verdi. Sonra şöyle buyurdu: *"Cebrâil (a.s) ile Mikâil (a.s) geldiler ve Cebrâil sağıma, Mikâil soluma oturdu. Cebrâil: 'Kur'ân'ı bir harf (okunuş) üzere oku' dedi. Ben de okudum. Bunun üzerine Mikâil (a.s) Cebrâil (a.s)'a: 'Ondan daha fazlasını iste' dedi. Ben de teker teker okudum. Nihâyet yedi harfe ulaşınca 'Her bir harf kafi ve şafidir'[56] dedi."*[57] Bunu İmam Nesâî de Übey b. Ka'b'dan (radıyallâhu anh) buna yakın şekilde rivâyet etmiştir.

[46] İmam Taberî, Übey b. Ka'b (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Kur'ân yedi harf üzere nazil oldu."*[58] Bu rivâyette Übeyy ile Enes (radıyallâhu anh) arasında Ubâde b. Sâmit (radıyallâhu anh) vardır.

---

55 Buhârî 3219, 4991; Müslim 819.

56 Şafidir, yani mü'minlerin kalplerine ve bedenlerine şifa verir. Kafidir; yani, kastedilen mânâyı ifade etmede, Kur'ân'ın fesahat ve belagatini, edebi üstünlüğünü ortaya koymak için yeterlidir. Bkz: Avnu'l-Ma'bûd 3/408; Feyzu'l-Kadîr 3/70. (Çevirenin notu).

57 Sünen-i Nesâî 2/ 154.

58 Tefsir-i Taberî 1/ 18, 19.

Scanned with CamScanner

[47] İmam Ahmed b. Hanbel, Übey b. Ka'b (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Ben mescidde iken içeriye bir adam girdi ve Kur'ân'ı hiç bilmediğim bir şekilde okudu. Sonra başka biri girdi ve diğerinden farklı okudu. Sonra hep birlikte kalkıp Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna gittik. Ben: "Ya Rasûlallah! Bu, Kur'ân'ı benim bilmediğim ve garip bulduğum bir kıraatle okudu. Sonra arkadaşı girdi, o da daha farklı okudu." dedim. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlara "okuyun" dedi. Onlar okuyunca "doğru okudunuz" buyurdu. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlara böyle söyleyince aklıma cahiliyyede iken bile gelmeyen şüpheler geldi ve beni sarstı. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) beni kaplayan bu hâli görünce göğsüme vurdu. Ben kan ter içinde kalmıştım ve sanki korkudan Allah'ı görüyor gibiydim. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bana şöyle buyurdu: *"Ey Übeyy! Rabbim bana "Kur'ân'ı bir harf üzere oku" diye emretti. Ben "Ümmetime kolaylaştır" diye müracaat ettim. Allah da (c.c) bana "İki harf üzere oku" diye haber gönderdi. Ben "Ümmetime kolaylaştır" diye tekrar müracaat ettim. O (c.c) da bana "Onu yedi harf üzere oku" diye haber gönderdi ve şöyle buyurdu: "Senin her bir müracaatın için kabul olunacak bir dua hakkın vardır." Ben de: "Allah'ım! Ümmetimi bağışla, Allah'ım! Ümmetimi bağışla!" dedim. Üçüncüyü ise insanların İbrâhim (a.s)'a koştukları güne sakladım."*[59] Bunu İmam Müslim de böyle rivâyet etmiştir.

[48] İmam Taberî, Übey b. Ka'b'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Allah bana Kur'ân'ı bir harf üzere okumamı emretti. Ben de "Ümmetime hafiflet" dedim. Allah (c.c) "İki harf üzere oku!" buyurdu. Ben: Allah'ım! Ümmetimden hafiflet" dedim. Bunun üzerine Rabbim bana Kur'ân'ı her biri kafi (yeterli) ve şafi (şifa verici) olan cennetin yedi kapısından yedi harf üzere okumamı emretti."*[60]

[49] İmam Taberî, Übey b. Ka'b'dan (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: Bir adamı Nahl sûresini benim okuduğumdan farklı okurken işittim. Sonra başkasını ondan da farklı okurken işittim. Bunun üzerine onlarla birlikte Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gittim ve şöyle dedim: "Ben bu iki kişiyi Nahl sûresini farklı okurlarken gördüm ve kendilerine kimin böyle okuduğunu

59 Müslim 820; Ahmed b. Hanbel, 5/ 127; İbn Ebî Şeybe, 10/516. Ayrıca bkz. Tefsir-i Kurtubi, 1/84.

60 Tefsir-i Taberî 1/ 16.

Scanned with CamScanner

sordum. Onlar da "Rasûlullah okudu" deyince "Sizinle mutlaka Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gideceğim. Çünkü siz Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bana okuduğundan farklı okudunuz" dedim. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlardan birine *"Oku!"* buyurdu. Adam okuyunca Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Güzel okudun!"* buyurdu. Sonra diğerine *"Sen de oku"* buyurdu. Okuyunca ona da *"Güzel okudun"* buyurdu. Übeyy der ki: Bunun üzerine kendimde şeytanın vesvesesini hissettim, öyle ki yüzüm kızardı. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunu yüzümden bildi ve elini göğsüme vurdu ve *"Allah'ım! Şeytanı ondan uzaklaştır."* diye dua etti. Sonra şöyle buyurdu: *"Ey Übeyy! Bana Rabbimden biri gelerek "Allah sana Kur'ân'ı bir harf üzere okumanı emrediyor" dedi. Ben: Rabbim bana hafiflet! diye dua ettim. O, sonra tekrar geldi ve "Allah (c.c) sana bir harf üzere okumanı emrediyor" dedi. Ben: Rabbim! Ümmetime hafiflet, dedim. O kişi üçüncü defa geldi ve önceki gibi dedi, ben de aynısını söyledim. Sonra dördüncü defa geldi. "Allah sana Kur'ân'ı yedi harf üzere okumanı emrediyor. Senin her bir başvurman için de sana (kabulü kesin) bir dua hakkı tanıyor" dedi. Ben de: Rabbim! Ümmetimi bağışla! Rabbim, ümmetimi bağışla! dedim. Üçüncüyü ise ümmetime şefâat olarak kıyâmet gününe sakladım."*[61] Senedi sahihtir.

[50] Ben derim ki: Allahu A'lem, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in tebliğ, duyurma ve deva olması niyetiyle Übeyy'e Beyyine sûresini okumasının sebebi de o anda Übeyy'in aklına gelen şüphedir. Zîra sûrede *"(İşte o apaçık delil,) Allah tarafından gönderilen ve tertemiz sahifeleri okuyan bir elçidir. En doğru hükümler vardır şu sahifelerde"* (Beyyine, 2-3) âyetleri vardır.

[51] Bu, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Hudeybiye dönüşünde Fetih sûresi inince onu daha önce sorular yönelten Ömer (radıyallâhu anh)'a ve Ebû Bekir'e okumasına benzemektedir. Zîra sûrede *"And olsun ki Allah, elçisinin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse siz güven içinde başlarınızı tıraş etmiş ve kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz."* (Feth, 27) buyrulmaktadır.

[52] İmam Taberî, Übey b. Ka'b'dan (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: Gıfaroğulları kabilesinin göletinde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte idik. Cebrâil (a.s) gelerek "Allah (c.c) sana, ümmetine Kur'ân'ı

61 Tefsir-i Taberî 1/ 17, 18. Ayrıca Bkz: Sahih-i Müslim, 820.

Scanned with CamScanner

bir harf üzere okumanı emrediyor" dedi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Allah'tan af ve mağfiretini istiyorum. Ümmetimin buna gücü yetmez."* dedi. Cebrâil (a.s) sonra tekrar geldi ve "Allah (c.c) sana ümmetine Kur'ân'ı iki harf üzere okumanı emrediyor" dedi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Allah'tan afiyet ve bağışını isityorum. Ümmetimin buna gücü yetmez."* dedi. Sonra Cebrâil üçüncü defa geldi ve "Allah (c.c) sana, ümmetine Kur'ân'ı üç harf üzere okumanı emrediyor" dedi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) yine: *"Allah'tan afiyetini ve mağfiretini isityorum. Ümmetimin buna gücü yetmez"* buyurdu. Sonra Cebrâil dördüncü defa geldi ve "Allah (c.c) sana, Kur'ân'ı ümmetine üç harf üzere okumanı emrediyor. Onlar hangisiyle okurlarsa doğru okumuş olurlar" dedi.[62] Bunu Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî, Şu'be'nin rivâyetiyle zikretmişlerdir.

[53] Ebû Dâvûd'un, Übey b. Ka'b'dan (radıyallâhu anh) başka bir rivâyeti şöyledir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bana şöyle dedi: *"Ey Übeyy! Bana Kur'ân okutuldu. Bana: "Bir harf üzere mi iki harf üzere mi okuyacaksın?" denilince yanımdaki melek bana: "İki harf üzere" de, dedi. Ben: İki harf üzere, dedim. Bu kez bana "İki harf üzere mi üç harf üzere mi?" denildi. Yanımdaki melek: Üç harf üzere, de, dedi. Nihâyet yediye ulaşıldı. Sonra bana "Azap ifadesini rahmet, rahmet ifadesini azapla karıştırmadıkça, Semîan alîmen (her şeyi hakkıyla işiten ve bilen) yerine azizen hakimen (çok aziz ve büyük hikmet sahibi) desen bile bunların her biri şafi ve kafidir."*[63]

Sabit b. Kâsım buna benzer bir rivâyeti Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'ın Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den nakliyle, başka bir rivâyeti de İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan onun kendi sözü olarak rivâyet etmiştir.

[54] İmam Ahmed b. Hanbel, Übeyy (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Kuba taşlığında Cebrâil (a.s) ile karşılaştı. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona *"Ben okuma yazması olmayan, ümmi bir millete gönderildim. Bunların arasında ihtiyar adam, çok yaşlı kadın ve çocuk var."* dedi. Bunun üzerine Cebrâil (a.s): Onlara emret, onu yedi harf üzere okusunlar, dedi.[64] Bunu Tirmizî de rivâyet etmiş ve "Hasen-

62 Tefsir-i Taberî 1/ 17 ; Müslim 821; Ebû Dâvûd, 1478; Nesâî 2/ 152; Ahmed b. Hanbel 5/ 127; İbn Hibbân 738.

63 Sünen-i Ebî Dâvûd, 1477.

64 Ahmed b. Hanbel 5/ 132. Tirmizî, 2944.

Scanned with CamScanner

sahih hadistir." demiştir. Ebû Ubeyd de Huzeyfe'den: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Mira taşlığında Cebrâil ile karşılaştı." diye başlayan ve aynı şekilde devam eden bir rivâyette bulunmuştur. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

[55] Ahmed b. Hanbel de Huzeyfe (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Mira taşlığında Cebrâil (a.s) ile karşılaştım ve 'Ey Cebrâil! Ben ümmi bir kavme; hiç kitap okumamış adam, kadın, delikanlı, genç kız ve pir-i fanilere gönderildim.' dedim. Bunun üzerine Cebrâil (a.s): 'Kur'ân yedi harf üzere indirildi.' dedi."* buyurdu.[65]

[56] Yine Ahmed b. Hanbel de Rib'i b. Hiraş'tan şöyle rivâyet etmiştir: Bana hiç yalan söylemeyen birisi -Huzeyfe (radıyallâhu anh)'ı kastediyor- şöyle anlattı: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Mira'da Cebrâil (a.s) ile karşılaştığında Cebrâil (a.s) ona şöyle dedi: "Senin ümmetin Kur'ân'ı yedi harf üzere okuyorlar. Onlardan kim, bir harf üzere okuyorsa kendisine öğretildiği gibi okumaya devam etsin ve ondan dönmesin." Ahmed b. Hanbel'in rivâyet ettiği râvilerden Abdurrahman'ın rivâyetinin lafzı ise şöyledir: "Senin ümmetin arasında buna gücü yetmeyecekler vardır. Onlardan her kim bir harf üzere okuyorsa onu beğenmeyip başkasına geçmesin."[66] Diğer muhaddisler rivâyet etmemiş olsalar da bunun senedi sahihtir.

[57] Aynı mânâda başka bir hadis. İmam Taberî, Süleyman b. Sûred kanalıyla Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle rivâyet etmiştir: *"Bana iki melek geldi. Onlardan biri: Oku, dedi. Diğeri: Kaç harf üzere okusun? dedi. İlki: "Bir harf üzere" dedi. Diğeri: Arttır, dedi. Ben yedi harfe ulaşana kadar bu şekilde yükselttiler."*[67]

İmam Nesâî'nin, Amelu'l-yevmi ve'l-leyle'deki Süleyman b. Sûred'den rivâyeti şöyle başlamaktadır: Übey b. Ka'b (radıyallâhu anh) Kur'ân'ı farklı okuyan iki adamı alıp Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'ın yanına gitti... Bunu Ahmed b. Meni ile Ebû Ubeyd de Süleyman b. Sûred'in Übey b. Ka'b'dan (radıyallâhu anh) nakliyle, "Übeyy iki adamla Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e geldi..." şeklinde rivâyet etmişlerdir.

---

65 Ahmed b. Hanbel 5/ 400.
66 Müsned-i Ahmed 5/ 385, 401.
67 Tefsir-i Taberî 1/ 14 ; Nesâî, Amelu'l-yevmi ve'l-leyle, 422.

Scanned with CamScanner

[58] İmam Taberî, Süleyman b. Sûred'den, Übey b. Ka'b'ın (radıyallâhu anh) şöyle söylediğini rivâyet etmiştir: Mescid'e gittim. Orada bir adamı Kur'ân okurken işittim ve ona "Sana kim okuttu" dedim. "Allah Rasûlü" dedi. Hemen onu alıp Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e götürdüm ve "Buna okut" dedim. Adam okuyunca Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Güzel okudun, güzel okudun"* buyurdu. Bunun üzerine ben: Sen ise bana böyle böyle okuttun, dedim. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Sen de güzel okudun"* buyurdu. Ben: "Güzel okudun, güzel okudun?" deyince, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) eliyle göğsümü vurdu ve *"Allah'ım! Übeyy'den şüpheyi götür"* dedi. Bedenimden ter boşaldı ve içim korkuyla doldu. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) sonra şöyle buyurdu: *"İki melek bana geldi. Birisi: "Kur'ân'ı bir harf üzere oku" dedi. Diğeri: Ona artır, dedi. Ben de: Bana artır, dedim. İlki: Onu iki harf üzere oku, dedi. Bu şekilde yedi kıraate kadar ulaşıldı ve melek: "Onu yedi harf üzere oku" dedi."*[68]

Bunu Ebû Ubeyd de Süleyman b. Sûred'in Übey b. Ka'b'dan (radıyallâhu anh) nakliyle buna yakın lafızla rivâyet etmiştir.

Genel olarak, Süleyman b. Sûred'in Übey b. Ka'b'dan rivâyeti sabittir. Anlaşıldığı kadarıyla Süleyman b. Sûred el-Huzai buna şahit olmuştur. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

[59] Ebû Bekre'den başka bir hadis: İmam Ahmed b. Hanbel, Ebû Bekre'den, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Bana Cebrâil (a.s) ile Mikâil (a.s) geldiler. Cebrâil bana: "Kur'ân'ı bir harf üzere oku!" dedi. Mikâil: Daha fazlasını iste, dedi. Bunun üzerine Cebrâil: "Yedi harf üzere oku. Rahmet âyetini azapla, azap âyetini rahmetle bitirmediğin sürece, bunların hepsi şafi ve kafidir." dedi."*[69] İmam Taberî de Hammad b. Seleme'den böyle rivâyet etmiştir, ancak onun sonunda şu ziyade vardır: Kişinin "هلُمَّ" ve "تَعالَ" (ikisinin mânâsı da, "gel"dir) demesi gibi...

[60] İmam Ahmed b. Hanbel, Semura'dan (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Kur'ân yedi harf üzere nazil oldu"* buyurdu.[70] Diğer muhaddisler kitaplarına almamışlardır, fakat sahihtir.

---

68 Tefsir-i Taberî, 15; Sünen-i Ebî Dâvûd 1477.

69 Müsned-i Ahmed 5/ 41; Tahâvî, Müşkilu'l-Asar 4/ 191; Taberî 1/ 18.

70 Müsned-i Ahmed b. Hanbel 5/ 16.

Scanned with CamScanner

[61] Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan başka bir hadis. İmam Ahmed b. Hanbel Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:[71] *"Kur'ân yedi harf üzere indi. Kur'ân hakkındaki herhangi bir şüphe küfürdür.* -Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunu üç defa tekrarladı-. *Ondan bildiklerinizi bilin. Bilmediklerinizi ise bilenine bırakın."*[72] Bunu Nesâî de Enes b. İyâz'dan bu şekilde rivâyet etmiştir.

[66] Ebû Ubeyd der ki: Şu hadis dışındaki hadislerin tümü yedi harf üzerinde ittifak etmişlerdir ki o da bana kadar ulaşan ve Semûre b. Cündeb'in (radıyallâhu anh) Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet ettiği şu hadistir: *"Kur'ân üç harf üzere nazil oldu."* Ebû Ubeyd daha sonra şöyle demiştir: Fakat biz mahfuz olanın sadece yedi olduğu görüşündeyiz. Çünkü asıl meşhur rivâyet odur.

Yedi harfin mânâsı, her bir harfin yedi şekilde okunması değildir. Böyle bir şey yoktur. Bilakis bize göre mânâsı; Kur'ân'ın tümünün Arap lehçelerinden yedi lehçe üzere inmiş olmasıdır. Böylece ondan bir harf bir kabilenin lehçesi, ikinci harf diğer kabilenin lehçesi, üçüncü harf bir başka kabilenin lehçesiyle inmiş olur ve bu yediye kadar böyledir. Bunda, bazı kabileler diğerlerinden daha şanslı ve nasiplidir. Bu, muhtelif hadislerde açıkça görülmektedir.

Kelbi, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Kur'ân yedi lugat üzere nazil oldu. Bunların beşi, Hevazin kabilesinden Acuz boyu lehçesidir. Acuz boyu Sa'd b. Bekir oğulları, Cüşem b. Bekr oğulları ve Nasr b. Muâviye oğullarıdır. Sakif boyu ise Hevazin'in en üstün boyudur. Nitekim Ebû Amr b. Ala şöyle der: Arapların en fasihi Hevazin, fesahati en geri olan ise Temim'dir -yani Darim oğulları-" demiştir. Bu yüzden Ömer (radıyallâhu anh): "Mushafımızı ancak Kureyş'in veya Sakif'in gençleri yazdırsın (yazmakta olan kişiye okusun)" demiştir. İmam Taberî şöyle demiştir: Diğer iki kabile ise Kureyş ile Huzâa kabileleridir. Bunu İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan Katâde de rivâyet etmiştir. Ancak Katâde, İbn Abbâs (radıyallâhu anh) ile buluşmamıştır.

---

71 Müsned-i Ahmed b. Hanbel 2/ 300. Ayrıca Bkz: Sünen-i Ebî Dâvûd, 4603; Hâkim 2/ 223; Mecmau'z-Zevâid 7/ 151.

72 Ondaki bazı şeyler aklınıza yatmadığında veya kavrayamadığınızda, bunun, sizin anlama eksikliğinizden kaynaklandığını bilin. Bilgisini onu bilenlere, yani Allah ve Rasûlü'ne bırakın. Bkz: Münavi, Feyzu'l-Kadîr 6/ 344. (Çevirenin notu).

Scanned with CamScanner

Ebû Ubeyd, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'den şöyle rivâyet etmiştir: İbn Abbâs'a (radıyallâhu anh) Kur'ân'dan bir şeyin mânâsı sorulduğunda şiir getirirdi. Ebû Ubeyd der ki: Yani âyetin tefsirinde (daha iyi anlaşılması için) şiiri örnek verirdi. Nitekim bize Said'den veya Mücâhid'den gelen bir rivâyete göre; İbn Abbâs (radıyallâhu anh) "والليل وما وسق: *Geceye ve onun 'vesk' ettiğine yemin olsun*" (İnşikâk, 17) âyetini "onun topladığına yemin olsun" diye tefsir etti ve şu şiiri getirdi:

قد اتسقن لو يجدن سائقا

Kadınlar bir sürücü bulsalar mutlaka toplanacaklar.[73]

Yine rivâyete göre İbn Abbâs (radıyallâhu anh) "فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ: *Birden onlar bir sahira'da olacaklardır (düzlüğe dökülüeceklerdir)*" âyetindeki Sahira'yı "kara parçası" ile tefsir etti ve şöyle dedi: Ümeyye b. Ebî Salt şöyle demiştir:

عندهم لحم بحرٍ ولحم ساهرة

Onlarda hem deniz eti hem kara eti vardır.

Bize Mücâhid'den İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'ın şöyle dediği rivâyet edildi: Ben, "gökleri ve yeri fatreden (yapan, yaratan)" âyetinin ne mânâya geldiğini ancak iki bedevi bir kuyu hususunda tartışırlarken anladım. Onlardan biri: Onu ben fatrettim, diyor, diğeri ise: İlk fatreden benim, diyordu. Bunun isnadı da ceyyiddir.

İmam Taberî, buraya kadar anlatılanların bir kısmını söyledikten sonra şöyle demiştir: Sahih senedlerle sabittir ki, Kur'ân, Arapların hepsinin değil, bazılarının lehçesine göre inmiştir. Zîra bilindiği gibi onların dil ve lehçeleri yediden fazla olup sayılamayacak kadar çoktur. İmam Taberî sonra şöyle demiştir:

Şâyet: Yedi harften kastın "emir ve nehiy, teşvik ve korkutma, kıssalar, meseller ve benzeri şeyler" olduğu veya benzeri görüşlerin-ki sen ümmetin selefinden ve en faziletlilerinden böyle söyleyenlerin olduğunu biliyorsun- değil de senin söylediğinin doğru olduğuna delilin nedir? denirse, ona şöyle cevap verilir: Bunu söyleyenler, geçen rivâyetlerin bu mânâya geldiğini iddia

73 "İtteseka", "vesaka" fiilinin ifteale veznindedir. Veseka topladı, itteseka ise toplandı mânâsına gelir. (Çevirenin notu).

Scanned with CamScanner

etmemişlerdir. Onların sözlerinin Kur'ân'ın indiği yedi harf hakkında olduğu, senin zannınla ve doğal olarak bizim görüşümüzle çelişmektedir. Fakat onlar Kur'ân'ın yedi harf üzere indiğini söylerken bu sözleriyle onun yedi vecih (kısım) üzere indiğini kastetmişlerdir. Onların söyledikleri husus ise aynen söyledikleri gibidir. Daha önce geçtiği gibi biz de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den ve bazı sahabelerden "Kur'ân'ın cennetin yedi kapısından indiği" mânâsında vs. bazı rivâyetler zikrettik.- İmam Taberî'nin kastı daha önce geçen Übey b. Ka'b (radıyallâhu anh) ile İbn Mes'ud'un (radıyallâhu anh): Kur'ân'ın cennetin yedi kapısından nazil oldu, sözleridir-. İmam Taberî devamla şöyle der: Cennetten yedi kapının mânâsı ise cennetteki emir, nehiy, teşvik, korkutma, kıssalar ve misaller gibi mânâlardır ki kişi bunlara göre ameller işleyip sınırlarını aşmaktan sakınırsa, bu sayede cennet'i hak eder, cennete girmek ona vacip olur.

İmam Taberî daha sonra bu konuyu açmış ve özetle şunları söylemiştir: Şârî (şeriatın sahibi) ümmetin yedi kıraat üzere okumasına izin verdi. Sonra mü'minlerin emiri ve imamı Osman (radıyallâhu anh) insanların okumada ihtilafa düştüklerini görünce bölünüp parçalanmalarından korktu ve onları tek bir kıraatta topladı ki o da imam/ana mushaftır. Ümmet de itaat ederek ona katıldı ve bunda birleştiler. Asıl doğru ve isabetli olanın onun yaptığı olduğu görüşünü benimsediler. Hem âdil yöneticisinin sözüne itaat etme adına hem de kendisi ve kendinden sonra gelecek din kardeşlerinin maslahatı için diğer altı kıraatı terk ettiler. Sonunda bu kıraatlerin bilgisi yok oldu, izi silindi. Dolayısıyla, yok olup gittiğinden ve hiçbir eseri kalmadığından, hiç kimsenin o kıraatlerle okuma imkânı yoktur.

Şâyet bilgisi zayıf biri: "Onların, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendilerine okuttuğu ve okumalarını emrettiği bir kıraatı terk etmeleri nasıl caiz olur?" derse, cevaben denir ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlara bunu vacip ve farz mânâsında emretmemişti. Bilakis bu, onlara verilmiş bir izin ve ruhsattan başka bir şey değildi. Çünkü bunları okumak onlara farz olsaydı, ümmetin "rivâyeti hüccet olan mazeretçilerin mazeretlerini geçersiz kılan ve şüpheyi gideren hafızları"na bunları bilmek de farz olurdu. Onların bunları terk etmeleri ise bunları okuyup okumamada serbest bırakıldıklarına en açık delildir.

Scanned with CamScanner

Kârîlerin (hafızların) bir harfi üstün, ötre veya esre okumalarının, hareketli veya sükunlu yapmalarının, yazımı görünüşte aynı olmakla birlikte bir harfi diğerine taşımalarının ise Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in *"Ben Kur'ân'ı yedi harf üzere okumakla emrolundum"* hadisiyle hiçbir ilgisi yoktur. Çünkü böylesi şeylerde şüphe duymak hiçbir âlime göre küfür değildir. Oysa, daha önce geçtiği gibi yedi harf kıraatte şüphe duymak küfrü gerektiren bir durum olarak zikredilmiştir.[74]

[67] İkinci Hadis: İmam Buhârî, Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) henüz hayatta iken Hişam İbn Hakîm'in Furkân sûresini okuduğunu işittim. Bir müddet okuyuşuna kulak verdim. Birden onun Kur'ân'ı Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bana okutmadığı birçok harf üzerine okuduğunu fark ettim. Namazda iken yakasına yapışmaktan kendimi zor tuttum. Selâm verinceye kadar güçlükle sabrettim. Sonra ridasından yakalayıp 'senden dinlediğim bu sûreyi sana kim öğretti?' diye sordum. 'Bana bunu Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) öğretti' diye cevap verdi. 'Yalan söylüyorsun! Zîra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu sûreyi bana, senin okuduğundan farklı öğretti' dedim. Onu alıp Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e götürdüm. Ona 'Bu adamı, Furkân sûresini sizin bana öğrettiğinizden farklı bir harf üzere okurken işittim' diye şikâyet ettim. Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) 'onu bırak' dedi. Sonra ona *'Ey Hişam! Oku bakayım'* dedi. O da kendisinden işittiğim şekilde okudu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem), *'bu sûre bu şekilde indi'* buyurdu. Sonra bana *'Ey Ömer! Sen oku bakayım!'* dedi. Ben de bana öğrettiği şekilde okudum. Yine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem), *'bu sûre bu şeklide nazil oldu'* dedi ve şöyle ekledi: *"Bu Kur'ân yedi harf üzerine nazil oldu. Hangisi kolayınıza geliyorsa onu okuyun!"*[75] Bunu İmam Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâî ve Tirmizî; Zührî'den gelen muhtelif tariklerden rivâyet etmişlerdir.

[68] İmam Ahmed b. Hanbel, Ebû Talha (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Bir adam Ömer'in (radıyallâhu anh) yanında Kur'ân okurken Ömer (yanlış sanarak) düzelttirdi. Adam: Ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e okudum da o düzelttirmedi, dedi. Bunun üzerine birlikte Rasûlullah (sallallâhu

74 Tefsir-i Taberî 1/ 20, 29.

75 Buhârî, 4992; Müslim, 818; Ebû Dâvûd, 1475; Nesâî 2/ 150, 151; Tirmizî, 2943.

Scanned with CamScanner

aleyhi ve sellem)'in yanına gittiler. Adam Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e okuyunca *"Güzel okudun"* buyurdu. Sanki Ömer (radıyallâhu anh) bundan rahatsız olmuştu. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Ey Ömer! Azap bağışlanma, bağışlanma da azap yapılmadıkça Kur'ân'ın hepsi de doğrudur."* buyurdu.[76] Bunun senedi hasendir. Harb b. Sabit'in künyesi Ebû Sabit'tir ve onu cerh eden hiç kimseyi bilmiyoruz.

Yedi harfin ne mânâya geldiği ve ondan ne kastedildiği hususunda ilim erbabı arasında farklı görüşler vardır. İmam Kurtubî, Tefsirinin mukaddimesinde şöyle demiştir: Âlimlerin yedi harften kastın ne olduğu hususunda otuz beş görüşü vardır. Onları Muhammed b. Hibbân el-Büsti zikretmiştir ve biz bunlardan beşini zikredeceğiz. Ben derim ki: İmam Kurtubî onları sıralamıştır[77] ve onların özeti şimdi anlatacaklarımda vardır:

Birinci görüş: Bu, ilim ehlinden, aralarında Süfyân b. Uyeyne, Abdullah b. Vehb, Taberî ve Tahâvî'nin de bulunduğu büyük çoğunluğun görüşüdür. Buna göre yedi harften kasıt, mânâları birbirine yakın farklı kelimelerin gelmesiyle oluşan yedi vecihtir. أقبِل (gel, yönel) تعال (gel) ve هلم (gel) kelimeleri gibi.. İmam Tahâvî: Bunun en açık delili, Ebû Bekre hadisidir, demiştir ki onda Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

[69] *"Cebrâil (a.s) ile Mikâil (a.s) bana geldiler. Cebrâil bana: "Kur'ân'ı bir harf üzere oku!" dedi. Mikâil: Daha fazlasını iste, dedi. Bunun üzerine Cebrâil: "Yedi harf üzere oku. Rahmet âyetini azapla, azap âyetini rahmetle bitirmediğin sürece, bunların hepsi şafi ve kafidir." dedi."* Bu هلم (gel), تعال (gel), أقبِلْ (gel, buraya yönel), اذهَبْ (git), أسرِعْ (hızlı ol), عجِّلْ (acele et) gibidir...[78]

Verka'nın Übey b. Ka'b'dan (radıyallâhu anh) rivâyet ettiğine göre o "يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا انْظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ: *"Münafık erkeklerle münafık kadınların, mü'minlere: Bizi bekleyin, nurunuzdan bir parça ışık alalım, diyeceği günde"* (Hadîd, 13) âyetinin "انْظُرُونَا: bizi bekleyin" kısmını; "أمهلونا: bize mühlet verin, bekleyin", "أخرونا: yürüyüşünüzü bizim için ya-

76 Müsned-i Ahmed 4/ 30.

77 Tefsir-i Kurtubi 1/ 77-82. Görüşlerin tamamı için Bkz: el-İtkan fi ulumi'l-Kur'ân 1/ 181-183.

78 59 numaralı hadis olarak geçti.

Scanned with CamScanner

vaşlatın" ve "ارقبونا bizi bekleyin" şekillerinde okurdu. "كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ: *Şimşek onlar (münafıklar) için etrafı aydınlatınca orada birazcık yürürler*" (Bakara, 20) âyetinin "مَشَوْا فِيهِ: onda yürürler" kısmını; "مروا فيه: onda yürüyüp giderler" şeklinde ve "سعوا فيه: onda koşarlar" şeklinde okurdu. İmam Tahâvî[79] ve başkaları şöyle demişlerdir: Bu, yedi lehçe üzere okumaları için insanlara verilmiş bir ruhsattı. Bu ise onlara, Kureyş lehçesi ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in okuyuşuyla okumak birçoğuna zor gelince verildi. Zîra onlar yazı yazmayı ve harekelemeyi bilmiyorlardı ve Kur'ân'ı da (lehçe farklılığından dolayı) sağlam şekilde ezberleyemiyorlardı. Bu görüşe sahip âlimlerden Tahâvî, Kadı Bakıllani ve İbn Abdilberr ise bunun başlangıçta verilmiş bir ruhsat olup sonra özrün kalkması, ezberlemenin kolaylaşması, harekelendirmenin yaygınlaşması ve yazı yazmanın öğrenilmesinden dolayı neshedildiğini iddia etmişlerdir.

Ben derim ki: Bazıları şöyle demişlerdir: Onları tek bir kıraatte toplayan, aslında mü'minlerin emiri, tâbi olunması emredilen, raşid ve hidâyete erdirilmiş halifelerden Osman b. Affan (radıyallâhu anh)'dır. Buna da ümmetin bölünüp parçalanmasına ve birbirlerini tekfir etmeye götürecek derecedeki farklı okumalarından dolayı teşebbüs etti. Bunun için Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Cebrâil ile ömrünün son Ramazan'ında okuduğu okumaya uygun olarak düzene koydu. Sonra insanlardan, bunun dışındaki bir kıraatle okumamalarını, kendileri için genişlik iken tefrika ve ayrılığa yol açtığından dolayı bu ruhsatı kullanmamalarını emretti. Bu, Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'ın insanlar gevşeyip bir defada üç talakla boşamayı bol bol ve saçma sapan şekilde yapmaya başlayınca, "Biz bunu onlara geçerli saysak" deyip bunu üç talak saymaya zorlaması gibidir. Aynı şekilde hac ayları dışındaki Kâbe ziyaretlerinin bitmemesi için temettu haccına niyetlenmekten nehyetti.[80] Ebû Mûsâ el-Eş'ari (radıyallâhu anh) de bunun caiz olduğuna dair fetva vermişken, mü'minlerin emirine tâbi olmak ve hidâyete erdirilmiş imamları dinleyip itaat etmek maksadıyla bu fetvasından vazgeçti.

---

79 Bkz: Müşkilu'l-Asar 4/ 181-191.

80 Temettü' haccı; aynı yılın hac ayları içinde, umre ve haccı ayrı ayrı niyet ve ihramla yapmaktır. Hz. Ömer (radıyallâhu anh) bundan, Hacca gittiğinde umre de yapan kimse başka aylarda umre yapma ihtiyacı duymayacağı, böylece hac ayları dışındaki umre için Kâbe'ye gelişler son bulacağı endişesiyle men etmiştir. (Çevirenin notu).

Scanned with CamScanner

İkinci görüş: Kur'ân'ın yedi harf üzere inmesinden kasıt, her yerinin yedi harf olarak okunması demek değildir. Aksine bazı yerleri bir harf, bazı yerleri başka bir harf üzeredir. Hattabi der ki: "وَعَبَدَ الطَّاغُوت"[81] ve "يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ"[82] âyetlerinde olduğu gibi, bazı yerlerin yedi lehçeyle okunduğu olur. İmam Kurtubî der ki: Bu, Ebû Ubeyd'in görüşüdür ve İbn Atiyye tercih etmiştir. Ebû Ubeyd: Bazı lugatlar diğerlerinden daha şanslıdır, demiştir. Kadı Bakıllani şöyle demiştir: Osman (radıyallâhu anh)'ın "Kur'ân Kureyş lehçesiyle indi" sözünden kastı, büyük çoğunluğudur. Kur'ân'ın tamamının Kureyş lehçesiyle olduğuna dair bir delil bulunmamaktadır. Allah (c.c) "Kureyş lehçesinde bir Kur'ân" değil "Arapça bir Kur'ân"[83] buyurmuştur. "Araplar" tabiri ise Hicaz'dan Yemen'e bütün Arap kabilelerini bir anda kapsamaktadır. İbn Abdilberr de bu görüştedir. O şöyle der: Nitekim sahih kıraatlarda hemzelerin telaffuzu vardır, oysa Kureyşliler onu telaffuz etmezler (hemzeyi elif okurlar). İbn Atiyye der ki: İbn Abbâs (radıyallâhu anh) şöyle demiştir: Ben, bir bedevinin ilk kendisinin kazdığı kuyu için "onu ben fatrettim" dediğini duyana kadar "gökleri ve yeri fatreden (yapan, yaratan)" âyetinin mânâsını anlayamadım.

Üçüncü görüş: Kur'ân'ın lehçeleri farklı kabileleriyle birlikte sadece Mudar'la sınırlıdır. Zîra Osman (radıyallâhu anh): "Kur'ân Kureyş lugatıyla indi." demiştir. Nesep âlimlerinden gelen en sahih görüşe göre ise -Sünen-i İbn Mâce ve başka hadis kitaplarındaki hadisin ifade ettiği gibi- Kureyş kabilesi Nadır b. Haris'in oğullarıdırlar.

Dördüncü görüş: Bakıllani'nin bazı âlimlerden rivâyet ettiğine göre yedi kıraat şu yedi şeydedir. Bir: lafız ve mânânın değil, sadece harekelerin değişmesidir. Örnek: "يَضِيقُ صَدْرِي: Göğsüm daralıyor)"[84] ile "وَيَضِيقَ صَدْرِي." (birincide "يَضِيقُ" fiilinin sonu ötre, ikincide ise üstündür). İki: lafzın değil, sadece mânânın değişmesi. Örnek: "فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا: Ey Rabbimiz! Aralarında yolculuk yaptığımız şehirlerin arasını uzaklaştır, dediler" ile "باعَدَ بين أسفارنا: Rabbimiz, aralarında yolculuk yaptığımız şehirlerin arasını uzaklaştırdı" gibi... Üç: Bazen farklılık hem lafız hem mânâda, harfin farklı olma-

81 Mâide, 60.
82 Yusuf, 12.
83 Zuhruf, 3.
84 Şuarâ, 13.

Scanned with CamScanner

sı şeklinde olur. Örnek: "كَيْفَ نُنْشِزُهَا: *Onları (kemikleri) nasıl düzenliyoruz*" (Bakara, 259) ile "كَيْفَ نُنْشِرُهَا: Onları nasıl yaratıyoruz?" Dört: Bazen kelime farklı olup mânâ aynen kalır. Örnek: "كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ: Dağların da atılmış renkli yüne (dönüştüğü gün)" ile "كالصوف المنفوش:" gibi... Beş: Bazen kelime de mânâsı da farklı olur. Örnek: "وَطَلْحٍ مَنْضُودٍ: Meyveleri salkım salkım dizili muz ağaçları" ile "وطلع منضود: Meyveleri salkım salkım hurma ağaçları." Altı: Bazen takdim ve tehir (kelimeler arasında yer değişikliği) şeklinde olur. Örnek: "وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ: *Gelir de ölüm sarhoşluğu gerçekten...*" (Kaf, 29) ile "وسكرة الموت جاءت بالحق: *Ölüm sarhoşluğu gerçekten gelir de.*" Yedi: Bazen farklılık birindeki ziyadeyle olur. Örnek: "تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً: *Doksan dokuz koyun*" (Sa'd, 23) ile "تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وأنثى: Onun doksan dokuz dişi koyunu var." Başka örnek: "وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ: Erkek çocuğa gelince, onun ana-babası, mü'min kimselerdi" ile "وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ كافراً وكان أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ: Erkek çocuğa gelince; o kâfir, ana-babası ise mü'min kimselerdi." Bir başka örnek: "فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ: *Zorlamalarından sonra Allah çok bağışlayıcı ve merhametlidir*" (Nûr, 33) (Âyetin tamamı: Kim onları (cariyeleri) fuhşa zorlarsa, bilinmelidir ki zorlanmalarından sonra Allah (onlar için) çok bağışlayıcı ve merhametlidir) ile "فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ لَهُنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ: Zorlamalarından sonra Allah onlar için çok bağışlayıcı ve merhametlidir" (ikincisindeki ziyade: "lehunne: onlar için"dir)

Beşinci görüş: Yedi harften kasıt, Kur'ân'ın emir, nehiy, vaad, tehdit, kıssalar, tartışma ve misaller gibi mânâlarıdır. İbn Atiyye der ki: Bu zayıftır. Çünkü bunlara harfler denmez. Hem de, birden çok harfin olmasındaki kolaylaştırmanın haramı[85] helâl kılma veya Kur'ân'ın mânâlarından bir mânâyı değiştirme şeklinde bir şey olmadığı hususunda icma vardır. Kadı Bakillani, bu hususta bir hadis rivâyet etmiş ve: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in farklı okumalarına izin verdiği şey bunlar değildir, demiştir.

Bir Fasıl: Yedi Kıraat

İmam Kurtubî der ki:[86] Dâvûdi, İbn Sufre vs. gibi âlimlerimizin pek çoğu şöyle demişlerdir: Bu yedi kurraya nispet edilen 'yedi kıraat', sahabelerin

85 Elimizdeki iki İbn Kesir nüshası ile bir Kurtubi nüshasında "helali" geçmektedir. Ancak dipnotta bir nüshada "haram" geçtiği ifade edilmiştir. Mânâya ancak bu uyduğundan, tercümede bunu esas aldık. (Çevirenin notu).

86 Tefsir-i Kurtubi 1/81.

Scanned with CamScanner

okuduğu ve daha büyük farklılıklar arz eden bu 'yedi harf' değildir. Bu kıraatler o harflerden sadece birine râcidir ki o da Osman (radıyallâhu anh)'ın mushafının (Resm-i Osmani) içerdiği kıraatlardır. Bunu İbn Nahhas ve başkaları söylemişlerdir. Kurtubî der ki: Yedi kurranın hepsi de diğerinin kıraatini caiz ve meşru görmüştür. Kendi kıraatlerini ise sadece daha iyi ve daha evla gördüğünden dolayı seçmiştir. Muhtelif İslâm ülkelerindeki Müslümanlar da onların rivâyet ettikleri ve iyi gördüklerinden kendilerine sahih yollarla gelen kıraatlar üzerinde ittifak ettiler ve bu konuda kitaplar yazdılar. Doğru üzerindeki bu icma devam etti ve Allah'ın (c.c), Kitabını koruma vaadi gerçekleşti.

Kur'ân'ın Te'lifi (Sûrelerinin Dizimi):

[70] İmam Buhârî, Yusuf İbn Mâhek'ten şöyle rivâyet etmiştir: "Ben mü'minlerin annesi Hz. Âişe'nin yanındayken Iraklı birisi geldi. Ona 'hangi kefen daha hayırlıdır?' diye sordu. Hz. Âişe 'zavallı adam, nasıl kefenlenirsen kefenlen, bunun sana bir zararı olur mu?' diye karşılık verdi. Adam bu defa 'ey mü'minlerin annesi, bana mushafını göster' dedi. Hz. Âişe 'neden?' diye sorunca şöyle dedi: Bendeki Kur'ân'ı ona göre telif etmeye çalışayım. Çünkü o, okunuyorken harfleri aynilik arz etmiyor.. Bunun üzerine Hz. Âişe 'ha öyle okumuşsun, ha böyle, sana bir zararı var mı?' diye karşılık verdi ve şöyle devam etti: İlk olarak Kur'ân'dan cennet ve cehennemin işlendiği bir sûre nazil oldu. Ne zaman ki, insanlar İslâm'a girmeye başladı, haram ve helâle ilişkin âyetler indi. Eğer ilk olarak 'şarap içmeyin!' diye bir âyet inseydi, insanlar 'asla şarabı bırakmayız' diyerek karşı çıkarlardı. Eğer ilk olarak 'zina etmeyin!' diye bir âyet inseydi, 'asla zinayı bırakmayız' diyerek İslâm'a yanaşmazlardı. Mekke'de ben daha oyun oynayan bir çocukken Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e *'Bilakis kıyâmet, onlara vaad edilen asıl saattir. Ve o saat, daha belalı ve daha acıdır'* (Kamer, 46) âyeti nazil oldu. Bakara ve Nîsâ sûreleri ise ancak ben onunla evlendikten sonra indi."

Râvi der ki: "Sonra Hz. Âişe, mushafını çıkardı ve sûrelerin âyetlerini adama imlâ ettirdi."[87] İmam Nesâî de bunu İbn Cüreyc'in nakliyle böyle rivâyet etmiştir. Buradaki te'lif'ten (kelime mânâsını bir araya getirmek) kasıt, sûrelerinin sıraya konmasıdır.

87 Buhârî, 4993.

Scanned with CamScanner

Bu Iraklı adam evvela hangi kefenin daha hayırlı, yani daha değerli ve faziletli olduğunu sormuş, Âişe (radıyallâhu anhâ) da bunun, soru sormak, kastetmek ve hazırlanmak sûretiyle yapılacak hiçbir ilgilenmeye değer olmadığına işaret etmiştir. Zîra bu, hiçbir fayda getirmeyecek, boş uğraşıdır. O dönemde insanlar, Iraklıları, boş ve lüzumsuz sorular sormakla nitelerlerdi. Mesela onlardan biri Abdullah b. Ömer (radıyallâhu anh)'a elbiseye bulaşan sivrisinek kanının hükmünü sormuş, Abdullah b. Ömer (radıyallâhu anh) da: "Iraklılara bakın! Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kızının oğlunu öldürmüşlerken sivrisineğin hükmünü soruyorlar!" demiştir. Bu nedenle, meselenin önemli olduğunun sanılmaması için Âişe (radıyallâhu anhâ) sözü fazla uzatmamıştır.

[71] İmam Ahmed ile Sünen sahipleri Semûre ile İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'ın Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şu hadisini rivâyet etmişlerdir: *"Elbiselerinizden beyaz olanları giyin. Ölülerinizi de onunla kefenleyin. Çünkü o daha temiz ve daha hoştur."*[88] Tirmizî her iki vechin sahih olduğunu belirtmiştir.

[72] Buhârî ve Müslim de Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan şöyle rivâyet etmişlerdir: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), pamuktan, sehûliyye denilen üç parça beyaz Yemen bezi içinde kefenlendi. Bunların içinde gömlek (kamîs) ve sarık yoktu."[89] Bu, Cenazeler Kitabı'nın Kefen babında incelenmiştir.

Sonra Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'ya Kur'ân'ın sıralamasını sorarak önemli bir soruya geçmiş, tertip olmaksızın, yani sıraya riâyet etmeksizin okunabileceğini söylemiştir. Sanki bu konuşma, mü'minlerin emiri Osman (radıyallâhu anh)'ın bugün meşhur sıralamasıyla yazılan ana mushafları İslâm Devletinin dört bir yanına göndermesinden ve ona mecbur etmesinden önce geçmiş gibidir. Doğrusunu en iyi Allah bilir. Bu yüzden Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) ona "Sen hangi sûreyle başlarsan başla, bir zararı olmaz." demiştir. Âişe (radıyallâhu anhâ) ona "İlk inen sûrenin cennet ile cehennemden bahseden sûre olduğunu söylemiştir. Kastı, Alak sûresi değilse, bundan vaad ve tehditlerin bulunduğu mufassal (Kur'ân'ın Kaf'dan sonuna kadar olan kısa sûreleri) sûreler türünü kastetmiş olabilir. Sonra insanlar tasdik edip teslim olmaya başlayınca tedrici olarak ve teker teker emir ve nehiyler inmeye başlamıştır. Bu ise Allah'ın (c.c) hikmetinden ve rahmetindendir. Söylemek istediği şudur: Cennet ve cehen-

88 Tahrici için Bkz: Tefsir-i Kurtubi 4/ 193, no: 1804.

89 Buhârî, 1264; Müslim, 941; Ebû Dâvûd, 3151; Tirmizî, 996.

Scanned with CamScanner

nemden bahseden bu sûreler, ilk inen sûrelerden olmalarına rağmen mushafın başlarında yer almamaktadır. Bakara ve Nisâ sûreleri ise ben Medine'de ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanında iken nazil oldukları halde mushafın başlarında değildir. Sûrelerdeki âyetlerin sıralamasında ise yerlerini değiştirme ruhsatı yoktur. Aksine bu, biraz önce geçtiği gibi, insanların içtihadına bırakılmayan ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından bildirilen vahiy kaynaklı bir şeydir (tevkifi). Onun için Âişe (radıyallâhu anhâ) buna izin vermemiştir. Kendi mushafını çıkarıp ona sûrelerin âyetlerini yazdırmıştır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın "Hangi sûreyle başlarsan başla; fark etmez" sözü, bazı sûreleri öne, bazılarını ileriye almanın caiz olduğunu göstermektedir. Nitekim Huzeyfe ve İbn Mes'ud hadisleri buna delalet etmektedir:

[73] Sahih hadis kitaplarında geçtiğine göre; Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) gece namazında Bakara sûresini, sonra Nisâ, daha sonra Âl-i İmrân sûrelerini okumuştur.[90]

İmam Kurtubî, Ebû Bekr el-Enbari'nin Redd kitabından şöyle naklettiştir: Öndeki sûreyi sonraya, sonraki sûreyi öne alan kişi, âyetlerin sıralamasını bozan, harf ve kelimelerin yerlerini değiştiren kimseden farksızdır.[91] Enbari'nin dayanağı Osman mushafına uyma zorunluluğu idi. Zîra o, bilinen meşhur tertip üzeredir.

Anlaşılan, sûrelerin bu sıralamasında bazen Osman (radıyallâhu anh)'ın görüşüne uyulmuştur. Ki bu, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'ın Osman (radıyallâhu anh)'a Tevbe sûresinin başında besmelenin yazılmamasının ve Enfâl'in uzun sûreler (seb'u tıvâl) arasında zikredilmesinin sebebini sorduğu hadiste açıkça görülmektedir. Hadis, Tirmizî ve diğer muhaddislerce iyi ve kuvvetli bir senetle rivâyet edilmiştir. Hz. Ali (radıyallâhu anh)'ın Kur'ân sûrelerini nüzul sebebine göre sıralamaya niyetlendiğini de daha önce zikretmiştik. Nitekim Kadı Bakıllani Hz. Ali'nin (radıyallâhu anh) mushafının Alak sûresiyle başladığını, İbn Mes'ud mushafının da "مالك يوم الدين: Din gününün sahibidir" ile başlayıp ardından Bakara, sonra Nisâ sûrelerinin gelip bu şekilde farklı bir tertibin bulunduğunu, Übey b. Ka'b'ın mushafının ise Fâtiha ile başlayıp sonra Nisâ,

90 Müslim, 772, 773.
91 Tefsir-i Kurtubi 1/ 96, 97.

Scanned with CamScanner

sonra Âl-i İmrân, sonra En'âm, sonra Mâide sûrelerinin gelip bu şekilde çok farklı bir tertibe sahip olduğunu kaydetmiştir. Kadı daha sonra şöyle demiştir: mushaftaki sûrelerin bugünkü sıralamasının, sahabilerin (Allah onlardan razı olsun) içtihadıyla yapılmış olması mümkündür. Mekkî, Tevbe sûresinin tefsirinde böyle söylemiş ve eklemiştir: âyetlerin sıralamasının ve sûre başlarında besmele bulunmasının kaynağı ise Hz. Peygamber'dir.

İbn Vehb, Câmi'sinde şöyle der: Süleyman b. Bilal'i şöyle derken işittim. Rebîa'ya: "Bakara ile Âl-i İmrân sûreleri, bunlardan önce seksen küsur sûre indiği halde neden mushaf'ın başına konuldular?" diye soruldu. Şöyle cevap verdi: Bunlar başa alındılar. Çünkü Kur'ân, onu tertibe koyandan alınan bir bilgi ışığında tertip edildi. Onlar da bu bilgide ittifak etmişlerdi. Bu, ötesine geçilemeyen ve soru sorulamayan şeylerdendir. İbn Vehb der ki: İmam Mâlik'i şöyle derken işittim: Kur'ân'ın tertibi, sahabilerin Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den işittiklerine göre yapıldı.[92]

Ebû Hasan b. Battal der ki:[93] Kur'ân'ın sûrelerinin bu sıralaması, sadece yazımında ve neshinde vardır. Onlardan: "Bu sıralama namaz, Kur'ân okuma ve Kur'ân eğitiminde de vardır ve Kehf sûresinin Bakara'dan önce veya Hacc sûresinin Kehf sûresinden önce okunması caiz değildir." diyen hiç kimse bilinmemektedir. Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın şu sözüne baksana: "Önce hangi sûreyi okursan oku, zararı olmaz." Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de namazın bir rek'atında bir sûre okur, sonraki rek'atta başka bir sûre okurdu. İbn Battal devamla şöyle der: İbn Mes'ud (radıyallâhu anh) ile İbn Ömer (radıyallâhu anh) hakkında, onların Kur'ân'ın tersine okunmasını kerih gördüklerine ve "Bunu kalbi ters olan yapar" dediklerine dair rivâyete gelince; onlar sûreyi tersine okumayla, sondan başa doğru okumayı kastetmişlerdir. Zîra bu haramdır, mahsurludur.

[74] İmam Buhârî daha sonra, İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'ın: "İsrâ, Kehf, Meryem, Tâhâ ve Enbiyâ sûreleri için "Bu sûreler, en ilklerdendir. Benim en eski mallarımdandır." sözünü rivâyet etmiştir.[94] Bunu sadece İmam Buhârî rivâyet etmiştir. Bu hadisin getirilmesindeki kasıt, İbn Mes'ud mushafındaki bu sûrelerin aynen Osmani mushaflardaki gibi olduğunu anlatmaktır. "En

92 Aynı kaynak

93 Aynı kaynak.

94 Sahih-i Buhârî, 4994. Bu sûrelerin tefsiri esnasında gelecektir.

Scanned with CamScanner

ilklerdendir"den kasıt, ilk nazil olan en eski sûrelerden olmasıdır. "Bunlar benim en eski mallarımdandır"ın mânâsı ise "İlk elde ettiğim ve ezberlediğim sûrelerdendir." Zîra Arapların dilinde eski mala ve eşyaya tilâd (تلاد), yeni mala ise târif (طارف) denir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

[75] Bera b. Azib (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet edilmiştir: "Ben سبح اسم ربك الأعلى/Sebbihisme rabbike'l A'lâ (Âlâ) sûresini Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelmeden önce ezberledim."[95] Bunu Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir. Bu, hicreti anlatan hadisten bir kısımdır. Hadisin buraya alınmasındaki sebep ise A'lâ sûresinin hicretten önce nazil olduğunu ifade etmektir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

[76] İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet edilmiştir: "Allah Rasûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) her rekatta ikişer ikişer okuduğu, birbirine benzer sûreleri öğrendim" dedi. Sonra Abdullah bulunduğu yerden kalkıp evine gitti. Beraberinde Alkame de vardı. Bir müddet sonra Alkame evden çıktı, ona bu sûrelerin hangileri olduğunu sorduk. O da şöyle cevap verdi: "İbn Mes'ûd'un mushafına göre mufassal sûrelerden yirmi sûre. Hâmîmler, Duhân ve Amme bu sûrelerin sonunda yer alır."[96]

İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'ın söylediği bu tertip, Osman (radıyallâhu anh)'ın tertibine aykırı, ilginç bir tertiptir. Çünkü Osman mushafında mufassal sûreler Hücurat'tan Kur'ân'ın sonuna kadar olanlardır ve Duhân sûresi ona hiçbir şekilde girmez. Bunun delili,

[77] İmam Ahmed b. Hanbel'in, Sakif kabilesine mensup Evs b. Huzeyfe'den yaptığı şu rivâyettir: Ben, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelen heyet arasındaydım. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) yatsıdan sonra bizimle sohbet ediyordu. Bir gece yatsıdan sonra uzun süre gecikti, sonra geldi. "Seni ne geciktirdi?" diye sorunca "Aklıma Kur'ân'dan (okumadığım) bir hizip geldi de onu okumadan çıkmak istemedim." buyurdu. Sabah olunca Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabına "Siz Kur'ân'ı hiziplere (bölümlere) nasıl ayırıyorsunuz?" diye sorduk. "Kur'ân'ı; üç sûre, beş sûre, yedi sûre, dokuz sûre, on bir sûre, on üç sûre ve (yedinci günde ise) Kaf

95 Yani Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Medine'ye gelmeden önce. Bu konu A'lâ sûresinin tefsirinde gelecek.

96 Sahih-i Buhârî, 4996.

Scanned with CamScanner

sûresinden Kur'ân'ın sonuna kadar olan mufassal sûreler şeklinde hiziplere ayırıyoruz"[97] dediler.[98] Bunu Ebû Dâvûd ve İbn Mâce de Taifli Abdullah b. Abdurrahman b. Ya'la'nın rivâyetiyle zikretmişlerdir. Senedi sahihtir.

Bir Fasıl: (Mushaf'ın Noktalanması ve Harekelendirilmesi)

Mushaftaki harflerin noktalanmasına gelince; bu emri ilk kez Abdulmelik b. Mervan vermiş ve Haccac, Vasıt[99] şehrinde (vali) iken bu emri yerine getirmek üzere işe girişmiştir. Hasan-ı Basrî ile Yahyâ b. Mâmer'e bu talimatı vermiş, onlar da bunu gerçekleştirmişlerdir. Noktalamayı ilk yapan kişinin Ebü'l-Esved ed-Düelî olduğu da söylenir. Bazıları Muhammed b. Sirin'in noktalı bir mushafının olup, bunu ona Yahyâ b. Mâmer'in yazdığını söylemişlerdir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Mushafın etrafına aşr işaretinin konması da Haccac'a nispet edilir. Başka bir görüşe göre bunu ilk yapan Me'mun'dur. Ebû Amr ed-Dânî'nin rivâyetine göre İbn Mes'ud (radıyallâhu anh) mushaflara aşr işaretinin konmasını güzel bulmazdı ve onları kazırdı. Bundan Mücâhid de hoşlanmazdı. İmam Mâlik ise şöyle demiştir: Bunun mürekkeple yapılmasında bir beis yoktur, fakat renkli boyalarla olmaz. Okunan Kur'ân'larda sûre başlarına sûrenin âyet sayısının yazılmasını kerih görüyorum. Çocuklara öğretilen mushaflara yazılmasında ise bir beis yoktur. Katâde: Önce noktalama işaretleri koydular. Sonra cüzleri beşer ve onar âyetlere böldüler (tahmis ve ta'şir) demiştir. Yahyâ b. Ebî Kesir der ki: Evvela be, te ve se harflerinin üzerine nokta koymayı türettiler ve "bunda bir beis yoktur, bu onun için nurdur" dediler. Sonra âyetlerin sonuna nokta koymayı peyda ettiler. Sonra sûre/âyet başları ve sonları için işaretler koymayı ihdas ettiler. İbrâhim en-Nehaî bir sûrenin başında "Filan sûrenin başıdır" yazısını görünce silinmesini emretti ve şöyle dedi: İbn Mes'ud "Allah'ın kitabına ondan olmayan şeyleri karıştırmayın." dedi.

---

97 Yani sahabiler Kur'ân'ı baştan sona okumaya başladıkları ilk gün onun Fâtiha dışındaki ilk üç sûresi olan Bakara, Âl-i İmrân ve Nisâ sûrelerini; ikinci gün bunlardan sonra gelen beş sûreyi, yani Mâide, En'âm, A'râf, Enfâl ve Tevbe sûrelerini, üçüncü gün Kur'ân'ın bunlardan sonraki yedi sûresini okuyorlardı. Burada zikredilen yedi gündür. Böylece onların Kur'ân'ı haftada bir hatmettikleri anlaşılmaktadır. (Çevirenin notu).

98 Müsned-i Ahmed 4/9; Sünen-i Ebî Dâvûd, 1393; İbn Mâce 1345.

99 Vâsıt: Vâsıt İslâm tarihinde önemli misyonlar yüklenmiş bir kent olup Emevilerin Irak valisi Haccâc b. Yusuf es-Sekafî tarafından Irak'ta, bugünkü Kut-Amâra'ya yakın bir yerde kurulmuştur. Kurulduğu dönemden itabaren Irak'ın idarî merkezliğini de yapmıştır. Şehir hakkında kısaca bilgi için bkz: Nehravi Zeytuna, Nuveforum.net (Çevirenin notu).

Scanned with CamScanner

Ebû Amir ed-Dânî der ki: Sonra tüm İslâm ülkelerindeki bütün âlimler bunların tümünün hem okunan mushaflarda hem de öğretim için kullanılan mushaflarda caiz olduğunda ittifak ettiler.

Cebrâil (a.s)'ın Kur'ân'ı Hz. Peygamber (s.a.v.) ile Karşılıklı Okuması:

[78] İmam Buhârî daha sonra şöyle demiştir: Cebrâil (a.s) Kur'ân'ı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e sunuyordu. Mesruk, Âişe'den, o da Fâtıma'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bana gizlice şunu söyledi: *"Cebrâil (a.s) her yıl bir defa Kur'ân'ı benimle karşılıklı okurdu. Bu yıl benimle iki defa okudu. Ben bunu ecelimin gelmiş olmasından başka bir şey olarak düşünmüyorum."*[100] İmam Buhârî bunu muallak olarak bu lafızla rivâyet etmiştir. Başka yerlerde ise müsned olarak zikretmiştir.

[79] İmam Buhârî sonra İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: "Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) insanların en cömerdi idi. En fazla da Ramazan ayında cömert olurdu. Çünkü Cebrâîl (a.s) Ramazan ayında her gece ona gelir, gece bitene kadar da gitmezdi. Hz. Peygamber ona Kur'ân'ı arz ederdi. Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) Cebrâîl (a.s) ile karşılaştığı zaman esen yelden daha cömert olurdu."[101]

[80] İmam Buhârî daha sonra Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: "Melek Cebrâîl (a.s) her sene bir defa Kur'ân'ı Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e arz ederdi (karşılıklı okurdu). Vefat ettiği sene ise, iki kez arz etti. Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) her sene on gün itikafa girerdi. Vefat ettiği sene ise yirmi gün itikafa girmişti."[102] Bunu Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce de rivâyet etmişlerdir.

Cebrâil (a.s)'ın Kur'ân'ı arz etmesinden kasıt, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Kur'ân'dan kalanı bırakıp neshedileni atması için ezberinde olan ile Allah'ın (c.c) ona vahyettiğinin karşılaştırmasının yapılmasıdır. Böylece Kur'ân'dan olanlar pekiştirilmiş, sağlamlaştırılmış ve ezberi kuvvetlendirilmiş

100 Bu, İmam Buhârî'nin Sahih'inde, Fezailu'l-Kur'ân Kitabı'nın Yedinci babında, ta'lik olarak getirdiği rivâyettir. Şu hadislerde ise bunu Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın Fâtıma'dan nakli şeklinde muttasıl zikretmiştir: 3624, 3626, 4434, 6286.

101 Sahih-i Buhârî, 4998.

102 Sahih-i Buhârî, 4998; İbn Mâce, 1769; Ebû Dâvûd, 2466; Sünen-i Kübra, Nesâî 9/437.

Scanned with CamScanner

olurdu. Bu yüzden Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ömrünün son yılında Kur'ân'ı Cebrâil (a.s)'a iki defa, Cebrâil de (a.s) O'na (sallallâhu aleyhi ve sellem) aynı şekilde iki defa okumuştur. Bu yüzden Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bundan, ecelinin yaklaştığını anlamıştır. Osman (radıyallâhu anh) da mushafı cem ederken bu son okumayı esas almıştır. Bu nedenle aylar arasından Ramazan ayının seçilmesinin sebebi de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e vahyin o ayda başlamasıdır. Aynı sebepten dolayı bu ayda Kur'ân üzerinde eğitim yapmak ve tekrar etmek müstehaptır. Bu yüzden, daha önce geçtiği gibi, önder insanlar bu ayda çok Kur'ân okumaya gayret göstermişlerdir.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Kârîleri (Hâfızları) Babı:

[81] İmam Buhârî, İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: "Abdullah İbn Amr, Abdullah İbn Mes'ûd'dan bahsetti. Sonra şöyle dedi: Hâlâ onu seviyorum. Çünkü Allah Rasûlü'nü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle derken işittim: *"Kur'ân'ı şu dört kişiden öğrenin: Abdullah İbn Mes'ûd, Sâlim, Muâz ve Übey İbn Ka'b"*[103] Allah onlardan razı olsun. Bunu İmam Buhârî, Menakib Kitabı'nda birden çok yerde, Müslim ve Nesâî de Şu'be'nin Amr b. Mürre'den nakliyle rivâyet etmişlerdir. Bunu Buhârî, Müslim, Tirmizî ve Nesâî ayrıca A'meş'in Ebû Vail'den, onun da Mesruk'tan nakliyle rivâyet etmişlerdir.

Bu dört kişinin ikisi, İbn Mes'ud ile Ebû Huzeyfe'nin azatlı kölesi Sâlim, Medine'ye ilk hicret eden Muhacir'lerdendir. Bu Sâlim, Müslümanların önderlerindendi ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Medine'ye teşrif etmeden önce Müslümanlara imamlık yapıp namaz kıldırırdı. Diğer ikisi, Muaz b. Cebel ile Übeyy b. Ka'b da, Ensar'dandır ki bunlar Müslümanların saygınlarından ve büyüklerinden idiler. Allah hepsinden razı olsun.

[82] İmam Buhârî, daha sonra Şakîk b. Seleme'den şöyle rivâyet etmiştir: Abdullah İbn Mes'ûd bize hutbe okudu ve şöyle dedi: "Allah'a and olsun ki, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in mübarek dudaklarından yetmiş küsur sûre öğrendim. Yine Allah'a yemin olsun ki, Allah Rasûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) ashabı, onların en hayırlısı olmamama rağmen içlerinde Allah'ın kitabını en iyi bilenin ben olduğumu bilirler."

103 Sahih-i Buhârî, 4999; Müslim, 2464; Tirmizî, 3810; Ahmed b. Hanbel 2/ 163.

Scanned with CamScanner

Şakîk şöyle demiştir: "Halka halka oturan insanların arasına oturdum. Ne söylediklerine kulak verdim. Onun bu sözünü reddeden birini duymadım."[104]

[83] İmam Buhârî, Alkame'den şöyle rivâyet etmiştir: "Biz Hıms'ta idik. İbn Mes'ûd Yusuf sûresini okudu. Adamın biri çıkıp, 'bu sûre bu şekilde nazil olmadı' diye itiraz etti. İbn Mes'ûd da şöyle cevap verdi: Ben bu sûreyi Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e okudum, bana 'aferin' dedi. Bu esnada İbn Mes'ûd adamdan şarap kokusu geldiğini fark etti. Bunun üzerine, 'hem Allah'ın kitabını yalanla, hem de şarap iç, öyle mi!' diye tepki gösterdi. Sonra da adama had cezası uyguladı."[105]

[84] İmam Buhârî, Mesruk'tan şöyle rivâyet etmiştir: "Abdullah İbn Mes'ûd şöyle dedi: Kendisinden başka İlâh olmayan Allah'a yemin ederim ki, Allah'ın kitabında inen her sûrenin, mutlaka nerede indiğini bilirim. Her âyetin kimin hakkında indiğini elbette bilirim. Eğer birinin Allah'ın kitabını benden daha iyi bildiğini öğrensem, deveyle gidilecek bir yerde yaşadığını bilsem, kuşkusuz kalkar onun yanına giderim."[106]

Bunların hepsi haktır, doğrudur. Bu, kişinin kendi hakkında, kendisinin bilip başkasının bilmediği şey hakkında verdiği haberdir. Bu ise ihtiyaç olduğundan dolayı caizdir. Nitekim Allah (c.c), Yusuf (a.s)'ın Mısır kralına şöyle söylediğini haber vermektedir: *"Beni ülkenin hazinelerine tayin et! Çünkü ben (onları) çok iyi korurum ve bu işi bilirim" dedi."* (Yusuf, 55) İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'a övgü ve medih olarak Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in *"Kur'ân'ı şu dört kişiye okutun/onlardan dinleyin"* buyurup, sonra onu en başta zikretmesi yeter.

[85] Ebû Ubeyd'in Ömer (radıyallâhu anh)'dan rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Kim Kur'ân'ı indiği gibi taptaze okumak isterse İbn Ümmi Abd'in (Kölenin annesinin oğlu) kıraatıyla okusun."*[107] buyurmuştur. İmam Ahmed b. Hanbel, A'meş'in bulunduğu bir senedle, bir olayın geçtiği uzunca bir metin şeklinde rivâyet etmiştir. Bunu Tirmizî ve Nesâî, Ebû Muâviye'nin nakliyle rivâyet etmiş, Dârekutnî de sahih olduğunu kaydetmiştir. Bunu ben de "Müsned-i Ömer" kitabımda zikrettim.

104 Sahih-i Buhârî, 5000. Bu daha önce (39. hadis) geçti.
105 Sahih-i Buhârî, 5001.
106 Buhârî, 5002. Daha önce 23. hadiste geçti.
107 Bkz: Mecmau'z-Zevâid 9/ 287; Müsned-i Ahmed 1/ 26.

Scanned with CamScanner

[86] Yine İmam Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Kim Kur'ân'ı nazil olduğu gibi taptaze okumak isterse İbn Ümmi Abd'in (Kölenin annesinin oğlu) kıraatıyla okusun."*[108] İbn Ümmi Abd'dan kasıt, İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dır. İbn Mes'ud (radıyallâhu anh) bu lakapla meşhurdu.

[87] İmam Buhârî daha sonra Katâde'den şöyle rivâyet etmiştir: Enes b. Mâlik'e "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) zamanında kimler Kur'ân'ın tamamını ezberlemişti?" diye sordum. O da şöyle cevap verdi: Dört kişi Kur'ân'ı ezberlemişti. Hepsi de ensârdandı. Onlar, Übey b. Ka'b, Muâz b. Cebel, Zeyd b. Sâbit ve Ebû Zeyd'dir."[109] Bunu Müslim de rivâyet etmiştir.

[88] İmam Buhârî, Enes (radıyallâhu anh)'ın şöyle dediğini nakletmiştir: "Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) vefat ettiği zaman Kur'ân'ı dört kişiden başkası ezberlememişti. Onlar Ebu'd-Derdâ, Muâz İbn Cebel, Zeyd İbn Sâbit ve Ebû Zeyd'dir. Bizler, Kur'ân'ı onlardan miras aldık."[110] Bu hadisin zahirinden Kur'ân'ın tamamını bu dört kişiden başka hiç kimsenin ezberlemediği anlaşılmaktadır. Ama böyle değildir. Aksine birçok Muhacir'in de Kur'ân'ın tamamını ezberlediğinde şüphe yoktur. Muhtemelen kastı, Ensar'dan Kur'ân'ı ezberleyenlerdir. Onun için dördünü de Ensar'dan zikretmiştir. Onların ilki Buhârî ile Müslim'in rivâyet ettikleri birinci (87.) hadiste geçtiği üzere Übeyy b. Ka'b, sadece Buhârî'nin rivâyet ettiği ikinci (88.) hadiste geçtiği üzerede Ebû Derdâ'dır. Diğerleri ise Muaz b. Cebel, Zeyd b. Sabit ve Ebû Zeyd'dir. Bunlardan Ebû Zeyd dışındakilerin hepsi bununla meşhurdurlar. O ise sadece bu rivâyette geçmektedir. Onun isminde ihtilaf edilmiştir. Vakıdi: İsmi Kays b. Seken b. Kays ...b. Adiyy b. Neccâr'dır, demiştir. İbn Nümeyr ise: Adı Sa'd b. Ubeyd b. Numan olup Evs kabilesindendir, demiştir. Bunların Kur'ân hafızı iki farklı kişi olduğu da söylenmiştir ki bu görüşü İbn Abdilberr nakletmiştir.[111] Fakat bu uzak bir ihtimaldir. Vakıdi'nin söylediği daha sahihtir. Çünkü o Hazreclidir. Zîra Enes (radıyallâhu anh)'ın "Biz de onlardan miras aldık" sözündeki "biz"den kasıt, Hazreclilerdir. Hadisin bazı rivâyetlerinde

108 Ahmed b. Hanbel 2/446.
109 Sahih-i Buhârî, 3810, 5003; Müslim, 2465.
110 Sahih-i Buhârî,, 5004.
111 el-İstîâb ile el-İsâbe kitaplarına başvurunuz.

Scanned with CamScanner

"Amcalarımdan biriydi" ifadesi yer almaktadır. Katâde, Enes (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakletmiştir: İki kabile, Evs ile Hazrec kabileleri birbirlerine karşı övünüyorlardı. Evsliler: Meleklerin yıkadığı Hanzala b. Ebî Amir bizdendir, ölümünden dolayı arşın titrediği Sa'd b. Muaz bizdendir, şahitliği iki kişinin şahitliğine denk kılınan bizdendir, diyorlardı. Hazrecliler ise Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) zamanında Kur'ân'ın tamamını ezberleyenler; Übeyy b. Ka'b, Muaz b. Cebel, Zeyd b. Sabit ve Ebû Zeyd de bizdendir, diyorlardı. Bunların tümü Vâkıdî'nin sözünün doğru olduğunu göstermektedir. Birçok kişinin naklettiğine göre bu Ebû Zeyd, Bedr gazvesine katılmıştır. Mûsâ b. Ukbe, Zührî'den şöyle nakletmiştir: Ebû Zeyd künyeli Kays b. Seken, hicretin on beşinci yılının başında Ebû Ubeyd köprüsü olayında öldürüldü.

Muhacirler arasında Kur'ân'ın tamamını hıfzetmiş olanların bulunduğunun delili, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in:

[89] *"Cemaate imamlığı onların Kur'ân'ı en iyi okuyanları/bilenleri yapar."*[112] buyurup, ölüm hastalığında Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'ı Muhacir'lere ve Ensar'a namaz kıldırması için önlerine geçirmesidir. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) onların Kur'ân'ı en iyi bilen ve okuyanı olmasaydı önlerine geçirmezdi. İmam Eş'ari bunu bu mânâya yakın biçimde ortaya koymuştur. Bu delil reddedilemez ve onda hiçbir şüphe yoktur. Büyük hadis âlimi İbn Sem'ani bu hususu bir kitapçıkta toplamıştır. Ben bunu "Müsned-i Şeyhayn: Ebû Bekir ile Ömer'in rivâyet ettikleri hadisler" adlı kitabımda uzunca ele aldım.

Muhacirlerden bir diğer hafız da Osman b. Affan (radıyallâhu anh)'dır. İleride zikredeceğimiz gibi tek bir rek'atta Kur'ân'ın tamamını hatmetmiştir. Diğeri Ali b. Ebî Talip'tir. Onun Kur'ân'ı nüzul sebebine göre topladığı söylenir. Bu daha önce geçti. Diğeri Abdullah b. Mes'ud'dur. Daha önce geçtiği gibi o "Allah'ın Kitabı'ndan hangi âyet inmişse ben onun kim hakkında ve nerede indiğini biliyorum. Allah'ın Kitabı'nı benden daha iyi bilen birinin bineklerin ulaşabileceği bir yerde olduğunu bilseydim ona mutlaka giderdim" demiştir. Diğeri Ebû Huzeyfe'nin azatlı kölesi Sâlim'dir. O da asil ve saygın kişilerden, müttaki önderlerdendi. Yemame savaşında şehid olarak öldürülmüştür. Diğeri Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in amcası oğlu, Kur'ân tercümanı, derya ve allame Abdullah b. Abbâs b. Abdulmuttalib'dir. Mücâhid'den şöyle

112 Müslim, 673; Ebû Dâvûd, 582; Tirmizî, 235; Nesâî 2/ 76; İbn Mâce,, 980; Ahmed b. Hanbel 4/ 118; Hâkim 1/ 243.

Scanned with CamScanner

rivâyet edildiği daha önce geçti: İbn Abbâs'a (radıyallâhu anh) Kur'ân'ı iki defa okudum. Her âyette onu durduruyor ve onun hakkında soru soruyordum. Bir diğer hafız Abdullah b. Amr'dır.

[90] Nitekim Nesâî ile İbn Mâce, Abdullah b. Amr'dan şöyle rivâyet etmişlerdir: Kur'ân'ın tamamını ezberledim ve her gece hepsini okumaya başladım. Bu haber Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ulaşınca *"Onu ayda bir oku!"* buyurdu....[113]

[91] İmam Buhârî, sonra İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Ömer (radıyallâhu anh) şöyle dedi: Ali, yargıda en bilgilimizdir. Übey en iyi hafızımızdır. Übey, içimizde en iyi Kur'ân okuyandır. Ancak onun lahnını (yanılmasını)[114] bir kenara bırakırız. Buna karşın Übey şöyle demiştir: Ömer'in lahın dediklerini ben Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in dilinden aldım. Hiçbir şey için bunları bırakmam. Hz. Ömer de şöyle demiştir:[115] Allah Teâlâ buyurdu ki; *"Biz, bir âyetin hükümünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak (ertelersek) mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz."* (Bakara, 106)[116] Bu gösteriyor ki büyük bir zat bir şey için doğru dese de onun vakıada yanlış olma ihtimali vardır. Onun için İmam Mâlik: Şu kabirdeki dışında herkesin sözü alınır ve reddedilir, demiştir. Yani, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözlerinin tümü ise kabul edilir.

İmam Buhârî daha sonra Fâtiha ve diğer sûrelerin faziletini zikretmiştir. Biz daha uygun olacağından her bir sûrenin faziletini o sûrenin tefsiri esnasında zikredeceğiz.

Kur'ân Okurken Sükunetin ve Meleklerin İnmesi:

[92] İmam Buhârî daha sonra Üseyd b. Hudayr'dan naklettiği şu rivâyeti zikretmiştir: Üseyd İbn Hudayr, bir gece Bakara sûresini okuyormuş. Atı da

---

113 Bunu Tuhfetu'l-Eşrâf yazarının belirttiği gibi (6/388); Nesâî, Sünen-i Kübrâ kitabının Fezailu'l-Kur'ân'ında rivâyet etmiştir. Ayrıca İbn Mâce (1346) rivâyet etmiştir.

114 Bu hadiste geçen lahndan maksat, tilaveti mensuh âyetlerin okunmasıdır. Bkz: Kastalânî, İrşad, 11/322.

115 Hz. Ömer (radıyallâhu anh) bu âyeti okumakla, Übey'in, lafzen nesholunmuş âyetleri bundan haberi olmaksızın okumaya devam etme ihtimalinin olduğunu söylemek istemiştir. Bkz: Fethu'l-Bârî 12/301. (Çevirenin notu).

116 Hz. Ömer (radıyallâhu anh) bu âyeti okumakla, Übey'in, nesh olunduğundan haberi olmayarak lafzı nesh olunmuş âyeti okumaya devam etme ihtimalinin olduğunu söylemek istemiştir. Bkz: Fethu'l-Bârî, 12/301 (Çevirenin notu).

Scanned with CamScanner

yanında bağlı imiş. Derken at huysuzlanmış. Hudayr susunca at sakinleşmiş. Tekrar okumaya başlayınca at da huysuzlanmaya başlamış. Tekrar susmuş, at da susmuş. Sonra yeniden okumaya başlamış. At yine huysuzlanmış. Üseyd de okumayı bırakmış. Çünkü oğlu Yahyâ atın yakınındaymış. Hayvanın ona zarar vermesinden korkmuş. Oğlunu bulunduğu yere doğru götürürken başını kaldırıp semaya bakmış ama gökyüzünü göremeyecek kadar her tarafın kaplandığını görmüş. Sabah olunca Allah Rasûlü'ne (sallallâhu aleyhi ve sellem) gidip durumu anlatmış. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona *"Oku! Ey Hudayr'ın oğlu. Oku! Ey Hudayr'ın oğlu"* demiş. O da şöyle demiş: Ey Allah'ın Elçisi! Atın oğlum Yahyâ'yı tepmesinden korktum. Çünkü ona yakın bir yerde idi. Başımı mushaftan kaldırıp onun yanına gittim. Bu esnada başımı göğe çevirdim. Orada buluta benzer bir şey vardı. İçinde lambaları andıran parıltılar gördüm. Çıktım ama onları göremedim. Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona *"Onların ne olduğunu biliyor musun?"* diye sormuş, o da, "hayır" cevabını verince şöyle buyurmuştur: *"Onlar meleklerdi. Senin sesini duymak için yaklaşmışlardı. Eğer okumaya devam etseydin, sabaha kadar orada olurlardı. Herkes de gelip onlara bakar, görürdü. Zîra melekler böyle bir durumda insanlardan uzaklaşmazlar."*[117]

İbn Hadi: Bu hadisi bana Abdullah b. Habbab, Ebû Said el-Hudrî'nin Üseyd b. Hudayr'dan nakliyle rivâyet etti, demiştir. İmam Buhârî de bu hadisi bu şekilde muallak olarak zikretmiştir. Bunun ilk rivâyetinin senedinde kopukluk vardır. Zîra Muhammed b. İbrâhim b. Haris et-Teymi el-Medenî tâbiînin küçüklerinden olup Üseyd'le buluşmamıştır. Çünkü Üseyd hicri yirmi yılında vefat etmiş ve namazını mü'minlerin emiri Ömer (radıyallâhu anh) kıldırmıştır. Sonra bunda bir gariplik vardır. Zîra o: "Leys dedi ki: Bana Yezîd b. el-Hâd şöyle anlattı" demiştir. Oysa ben bunu Leys'ten bu şekilde muttasıl senedle hiç görmedim. Sadece İbn Asâkir'in el-Etraf'ında: Yahyâ b. Abdullah b. Bekir'in bunu Leys'ten böyle rivâyet ettiği geçmektedir. Bunu İmam Ebû Ubeyd de Fezailu'l-Kur'ân'da rivâyet etmiş ve: Bize Abdullah b. Sâlih ile Yahyâ b. Bekir, Leys'ten, o Yezîd b. Abdullah b. Üsame el-Hâdi'den, o Muhammed b. İbrâhim el-Haris et-Teymi'den, o da Üseyd b. Hudayr'dan şöyle rivâyet etti, dedikten sonra bu hadisi zikretmiştir. İbnulhâdi daha sonra:

117 İmam Buhârî muallak olarak zikretmiştir (5018). Ayrıca Bkz: Müslim, 796; İbn Hibbân, 779; Ahmed b. Hanbel, 3/ 81; Taberânî, 566.

Scanned with CamScanner

"Bana Abdullah b. Habbâb, Ebû Said'den, o Üseyd b. Hudayr'dan böyle rivâyet etti." demiştir.

Ebû Ubeyd de bunu kendi senediyle şu lafızla rivâyet etmiştir: Üseyd b. Hudayr'dan rivâyet edildiğine göre o şöyle anlatmıştır: Ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e "Ya Rasûlallah! Ben dün gece bir sûre okurken, sûrenin sonuna geldiğimde arkamda öyle bir ses işittim ki atımın ipinden çözülüp kaçtığını sandım" diye anlattım. *"Okusaydın ey Ebû Atik!"* buyurdu. Ben devam ederek: "Dönüp baktım ki gök ile yer arasını dolduran kandil gibi şeyler." dedim. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Okusaydın ey Ebû Atik!"* buyurdu. Ben: "Vallahi devam edemedim." dedim. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Onlar meleklerdir, Kur'ân okuyuşunu dinlemek için inmişlerdir. Sen okumaya devam etseydin, hayret verici şeyler görecektin"* buyurdu.

[93] Ebû Dâvûd Tayalisî Berâ (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Bir adam bir gece Kehf sûresini okurken bineğini - bir rivâyette: atını- tepelenirken görmüş. Bakmış ki sis veya bulut gibi bir şey var. Bunu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e anlatınca Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Bu Kur'ân için -veya Kur'ân üzerine- inmiş sekine (huzur ve sükunet kaynağı) dır."* buyurdu.[118] Bu, İmam Buhârî'nin (rh.a) muallak olarak zikrettiği hadislerin en gariplerindendir. Sonra bunu burada, "Kur'ân okurken sükunet ve meleklerin inmesi" başlığı altında zikretmesindeki mânâ açıktır.

[94] Üseyd b. Hudayr (radıyallâhu anh)'ın yaşadığı bu olayın benzerini Sa'd b. Kays Şemmas da yaşamıştır. Nitekim Ebû Ubeyd, Cerîr b. Yezîd'den, Medineli bazı ihtiyarların ona şöyle anlattıklarını rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e "Sabit b. Kays b. Şemmas'ı görüyor musun? Evi gece boyu kandillerle aydınlanıyordu" denildi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Belki Bakara sûresini okumuştur."* buyurdu. Sabit'e soruldu. O: "Bakara sûresini okudum" dedi.[119]

[95] Meşhur bir sahih hadiste Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Bir topluluk Allah'ın evlerinden birinde toplanıp Allah'ın kitabını okuyup müzakere ederlerse (öğrenir, öğretir, üzerinde sohbet ederlerse) mutlaka onlara huzur ve sükunet iner, rahmet kaplar, etraflarını melekler ku-*

118 Buhârî, 3614; Müslim, 795; Tirmizî, 2885; İbn Hibbân, 769; Tayalisî, Minhatu'l-Ma'bud 2/3.

119 Ebû Ubeyd, Fezailu'l-Kur'ân 1/ 34. Hadis Bakara sûresinin başında gelecek.

Scanned with CamScanner

şatır ve Allah (c.c) onları katındaki meleklere över."[120] Bunu Müslim rivâyet etmiştir. Bu yüzden Allah (c.c) *"Bir de sabah namazını kıl. Çünkü sabah namazı, şahit olunan bir namazdır"* (İsrâ, 78) buyurmuştur. Bazı tefsirlerde sabah namazında meleklerin hazır bulunup şahit oldukları belirtilmektedir.

[96] Nitekim Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan rivâyet edilen şu hadis yer almaktadır: *"Bazı melekler gece, bazıları da gündüz nöbetleşe yanınıza gelir. Bunlar, sabah ve ikindi namazlarında bir araya gelirler. Daha sonra gece sizin yanınızda olanlar Hak Teâlâ'nın huzuruna çıkar. Allah Teâlâ kullarını en iyi kendisi bilmesine rağmen yine de onlara 'Kullarımı nasıl bıraktınız?' diye sorar. Onlar da 'Yanlarından ayrılırken namaz kılıyorlardı. Yanlarına vardığımızda da namaz kılıyorlardı' diye cevap verirler."*[121]

Rasûlullah (s.a.v.)'in İki Kapak Arasındaki Kitap'tan Başka Bir Şey Bırakmadığı:

[97] Abdulaziz b. Rufey'den şöyle rivâyet edilmiştir: "Şeddâd İbn Ma'kıl ile birlikte İbn Abbâs'ın yanına gittim. Şeddâd ona 'Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunun dışında bir şey bıraktı mı?' diye sordu. O da şöyle cevap verdi: Ancak mushaf'ın iki kapağı arasındakileri bıraktı."[122] Bunu sadece Buhârî rivâyet etmiştir. Hadiste Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in, ardında, hiçbir mal ve kendinden sonrakilere intikal edecek bir miras bırakmadığı anlatılmak istenmektedir. Nitekim Haris kızı Cüveyriye'nin kardeşi Amr b. Cüveyriye'nin söylediği gibi:

[98] "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ne dinar, ne dirhem, ne köle, ne cariye ne de başka bir şey bıraktı."[123]

[99] Ebû Derdâ'nın rivâyet ettiği bir hadiste de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Peygamberler kesinlikle dinar veya dirhemi miras bırakmazlar. Onlar ilmi miras bırakırlar. Kim onu alırsa çok şey almış olur."*[124] Bu yüzden İbn Abbâs (radıyallâhu anh) "O sadece iki kapak arasındaki

120 Müslim, 2699; Ebû Dâvûd, 4946; Tirmizî, 2945; İbn Mâce, 225.
121 Buhârî, 555, 3223; Müslim, 632; Ahmed b. Hanbel 312; Nesâî 1/ 240.
122 Buhârî, 5019.
123 Üsdü'l-ğabe, el-İsâbe ve el-İstîâb kitaplarındaki Amr b. Haris'in biyografisine başvurunuz.
124 Ebû Dâvûd, 3641; Tirmizî, 2682; İbn Mâce, 223.

Scanned with CamScanner

(Kitab)'ı bıraktı" demiştir. Sünnet ise onu tefsir edici, açıklayıcı ve beyan edicidir. Dolayısıyla Sünnet Kur'ân'a bağlıdır, ona tâbidir. Allah'ın (c.c) buyurduğu gibi en büyük gaye Allah'ın Kitabı'dır: *"Sonra bu Kitap'ı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere miras bırakmışızdır."* (Fâtır, 32) Zîra peygamberler dünya için, dünya malını toplayıp miras bıraksınlar diye yaratılmamışlardır. Onlar ancak âhiret için, ona çağırıp teşvik etsinler diye yaratılmışlardır.

[100] Bu nedenle Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Biz peygamberler topluluğuna mirasçı olunmaz. Geriye bıraktığımız her mal sadakadır."*[125] buyurmuştur.

Bu güzellikleri bu yönden ortaya ilk koyan Ebû Bekir (radıyallâhu anh) olmuştur. Zîra kendisinden Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in mirası istendiğinde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bu hadisini nakletmiştir. Aralarında Ömer, Osman, Ali, Abbâs, Talha, Zübeyr, Abdurrahman b. Avf, Ebû Hureyre, Âişe'nin (Allah hepsinden razı olsun) bulunduğu birçok sahabe de bunda onun görüşüne katılmışlardır. İşte İbn Abbâs (radıyallâhu anh) da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den bunu rivâyet etmiştir.

Kur'ân'ın Diğer Sözlere Üstünlüğü:

[101] İmam Buhârî, Ebû Mûsâ el-Eş'ari (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Kur'ân okuyan kimse, turunçgillere benzer. Hem tadı güzeldir, hem de kokusu. Kur'ân okumayan (mümin) hurma gibidir. Tadı güzeldir ama kokusu yoktur. Kur'ân okuyan facir kimse, rayhâne gibidir. Kokusu güzel, tadı acıdır. Kur'ân okumayan facir kimse ise, Ebû Cehil karpuzuna benzer. Hem tadı acıdır, hem de kokusu yoktur."*[126] İmam Buhârî bunu başka yerlerde başka tariklerle de rivâyet etmiştir.

Başlığın bu hadisle alakası şudur: Kur'ân nerede ise orada hoş koku var, nerede yoksa orada hoş koku yoktur. Bu ise onun, iyiden ve kötüden sadır olan başka sözlerden daha üstün ve değerli olduğunu göstermektedir.

[102] İmam Buhârî daha sonra İbn Ömer (radıyallâhu anh)'in Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den naklettiği şu hadisi zikretmiştir: *"Önceki ümmet-*

125 Buhârî, 4240, 6726; Müslim, 1759; Ebû Dâvûd, 2969; İbn Hibbân, 4723. Bu, Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan rivâyet ettikleri uzun bir hadisten bir kısımdır.

126 Buhârî 5020, 5059; Müslim, 797; Ebû Dâvûd, 4830; Tirmizî, 2865; Nesâî 8/124.

Scanned with CamScanner

lere göre sizin ümmetin yaşayacağı süre, ikindi namazı ile akşam namazı arasındaki süre kadardır. Sizin bu durumunuz, Yahudi ve Hıristiyanların haline benzer. Şöyle ki, bir adam, iş görmeleri için bir takım işçiler tutar. Onlara 'kim benim için öğleye kadar bir kırat karşılığı çalışır?' diye teklifte bulunur. Bu teklif karşısında Yahudiler çalışır. Adam 'kim benim için gündüzün ortasından ikindi vaktine kadar çalışır?' diye iş teklifinde bulunur. Bu defa Hıristiyanlar çalışır. Sonra siz, ikindiden akşama kadar iki kırat karşılığı çalışırsınız. Kıyâmet günü onlar 'Biz daha çok çalıştık. Ama az ücret aldık' diye itiraz edecekler. Allah Teâlâ, 'Ben sizin hakkınızı yedim mi?' diyecek. Onlar da 'hayır' diyecekler. Bu defa Rahmân şöyle buyuracak: İşte bu benim lütfumdur. Dilediğime onu veririm."[127] Bunu bu kanalla sadece İmam Buhârî rivâyet etmiştir.

Hadisin başlıkla alakası, bu ümmetin ömrünün kısa olmasına rağmen uzun ömürlü diğer ümmetlerden daha faziletli kılınmış olmasıdır. Nitekim Allah (c.c) *"Siz insanlar arasından çıkarılmış en faziletli ümmetsiniz."* (Âl-i İmrân, 110) buyurmuştur.

[103] Müsned-i Ahmed ile Sünen kitaplarında Behz b. Hakim'in, babasından, onun da kendi babasından yaptığı şu rivâyet yer almaktadır: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Siz (insanları) yetmiş ümmete tamamlıyorsunuz ve Allah katında hepsinden daha hayırlı ve daha değerli olan sizsiniz."*[128] Ümmet bu üstünlüğe Allah'ın (c.c) indirdiği en değerli, öbür kitaplar üzerinde müheymin (denetleyici, kontrolcü, şahit), onları neshedici, vahyini onunla son buldurduğu bu büyük kitabın bereketiyle ulaşmışlardır. Çünkü önceki bütün kitaplar yeryüzüne bir defada inmiştir. Bu kitap ise ona ve kendisine indirilene (sallallâhu aleyhi ve sellem) verilen ehemmiyetten dolayı gelişen olaylara göre parça parça inmiştir. Dolayısıyla Kur'ân'dan inen her bir şey evvelki ümmetlere inen bir kitaba eşdeğerdedir.

Bizden önceki ümmetlerin en büyükleri Yahudiler ile Hıristiyanlardır. Allah (c.c) Yahudileri Mûsâ (a.s) zamanından İsa (a.s) zamanına, Hıristiyanları da İsa (a.s) zamanından Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber gönderilmesine kadar istihdam etmiştir. Sonra da kıyâmet gününe kadar bu

127 Buhârî, 5021; Tirmizî, 2871; İbn Hibbân, 6639; Tayalisî, 1820; Ahmed b. Hanbel 2/6, 111.

128 Tirmizî, 3001; İbn Mâce, 4287, 4288; Ahmed b. Hanbel, 4/447; Hâkim 4/84.

Scanned with CamScanner

ümmeti istihdam etmektedir. Allah (c.c) ilk ümmetlere birer kırat verirken bu ümmete ikişer kırat vermiş, onlara verdiğinin iki katını vermiştir. Onlar: "Ey Rabbimiz! Neden biz amelce daha fazla olduğumuz halde sevabımız daha azdır?" diye soracaklar. Allah (c.c) onlara: "Ben size hiçbir haksızlık yaptım mı? Hak ettiğinizden bir şey eksilttim mi?" diyecek. Onlar "Hayır" deyince Allah: Bu, yani onlara sizden fazla olarak verdiğim nimet, kendi lütfumdur. Onu dilediğime veririm, buyurur. Nitekim Allah (c.c) şöyle buyurmuştur: *"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve Peygamberine inanın ki O, size rahmetinden iki kat versin ve size ışığında yürüyeceğiniz bir nûr lütfetsin; sizi bağışlasın. Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.. Böylece kitap ehli, Allah'ın lütfundan hiçbir şey elde edemeyeceklerini bilsinler. Lütuf bütünüyle Allah'ın elindedir, onu dilediğine bahşeder. Allah, büyük lütuf sahibidir."* (Hadîd, 28-29)

Allah'ın Kitabı'nı Vasiyet Eden Hadisler:

[104] İmam Buhârî, Talha b. Musarrıf'tan şöyle rivâyet etmiştir: Abdullah b. Ebî Evfa'ya: "Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) hiç vasiyette bulundu mu?" diye sordum. "Hayır" dedi. Ben, "Nasıl olur? Vasiyet insanlara farz kılındığı ve onunla emrolundukları halde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) nasıl vasiyette bulunmaz?" deyince, "Allah'ın (c.c) kitabını vasiyet etti" dedi.[129] İmam Buhârî bunu başka başlıklarda da zikretmiştir. Hadisi Müslim, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce de rivâyet etmişlerdir. Ebû Dâvûd ise Mâlik b. Miğvel'den rivâyet etmiştir. Bu, daha önce geçen İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'ın "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) iki kapak arasındakinden başka bir şey bırakmadı" sözüne benzemektedir.

Zira, *"Birinize ölüm geldiği zaman, eğer bir hayır bırakacaksa anaya, babaya, yakınlara uygun bir biçimde vasiyet etmek Allah'tan korkanlar üzerine bir borçtur."* (Bakara, 180) âyetindeki gibi insanlara malları hususunda vasiyette bulunmaları emredilmiştir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise kendinden miras olacak hiçbir şey bırakmamış, yalnızca sevabı sürekli devam eden sadaka-ı cariye bırakmıştır. Dolayısıyla malda vasiyete ihtiyaç duymamıştır. Kendinden sonra gelecek bir halifeye bizzat vasiyette bulunmamıştır. Çünkü işaret ve imalarından, bunun Ebû Bekir Sıddîk olduğu belliydi. Onun için bir ara Ebû Bekir'e vasiyette bulunmaya niyetlense de sonra vazgeçmiş ve şöyle buyurmuştur:

129 Buhârî, 2740, 4460, 5022; Müslim, 1634; Nesâî 6/240.

Scanned with CamScanner

[105] *"Allah (c.c) da mü'minler de Ebû Bekir'den başkasına razı olmazlar."*[130] Nitekim öyle oldu.

Böylece Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) insanlara sadece yüce Allah'ın kitabına uymayı emretmiştir.

Kur'ân'ı güzel sesle okumayan kimse ve Allah'ın *"Kendilerine okunmakta olan Kitab'ı sana indirmemiz onlara yetmemiş mi?"* (Ankebût, 51) buyruğu babı:

[106] İmam Buhârî'nin rivâyet ettiğine göre Ebû Hureyre (radıyallâhu anh) hep şöyle derdi: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) buyurdu ki: *"Allah Teâlâ, Peygamberin Kur'ân'ı*[131] *'sesli ve güzel okuması' (teğanni) kadar hiçbir şeye kulak vermemiştir."*[132]

Bir arkadaşı (Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan rivâyet eden Ebû Seleme b. Abdurrahman'ın bir arkadaşı, ki o Abdulhamid b. Abdurrahman'dır)[133]: O (Yani Rasûlullah -s.a.v-[134]) teğanni ile "sesli okumayı" kastediyor, demiştir. Sonra Süfyân b. Uyeyne'nin Zührî'den nakliyle rivâyet etmiştir ki onda Süfyân b. Uyeyne şöyle demektedir: Bunun tefsiri, "Kur'ân'la yetinmesi ve tatmin olması"dır. İmam Müslim ile Nesâî de Süfyân kanalıyla rivâyet etmişlerdir.

Bunun mânâsı şudur: Allah hiçbir şeyi, Kitabını sesli ve güzel okuyan bir peygamberin okuması kadar (ilgiyle) dinlemez. Zîra kusursuz bir ahlâka sahip olup tam bir saygı ve haşyet içerisinde okumaları sebebiyle peygamberlerin okumalarında ayrı bir hoşluk vardır. Nitekim okumaktan gaye de Allah'a karşı duyulan saygıdır, haşyettir. Allah (c.c) itaatkarlarıyla ve günahkarlarıyla, tüm kullarının sesini dinler. Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın dediği gibi "Allah'ın işitmesi tüm sesleri kuşatır."[135] Fakat Allah mü'min kullarına daha çok kulak

130 Müslim (2387) rivâyet etmiştir.

131 Kur'ân'dan kasıt, Allah'ın (c.c) indirdiği ve okunan her kitabıdır. Bkz: Münâvî, et-Teysir bi şerhi el-Camii's-Sağir (Çevirenin notu).

132 Sahih-i Buhârî, 5023; Müslim, 792; Ebû Dâvûd, 1473; Nesâî, 2/180.

133 Bkz: Sahih-i Buhârî, 4/1918 (Çevirenin notu).

134 Bkz: Sahih-i Buhârî 4/1918 (Çevirenin notu).

135 İmam Buhârî bunu "İşitmesi sesleri kapsayan Allah'a hamd olsun" lafzıyla, Sahih'inde, Tevhid Kitabı'nın Dokuzuncu Babı'nda, muallak senedle rivâyet etmiştir. Ayrıca Nesâî (4/46), Hâkim (1/482), Beyhakî (7/382) de "İşitmesi her şeyi kapsayan Allah yücedir" lafzıyla rivâyet etmişlerdir.

Scanned with CamScanner

verir. Nitekim *"Ne zaman sen bir işte bulunsan, ne zaman Kur'ân'dan bir şey okusan ve siz ne zaman bir iş yaparsanız, o işe daldığınız zaman biz mutlaka üstünüzde şahidizdir. Ne yerde ne gökte zerre ağırlığınca bir şey Rabbinden uzak (ve gizli) kalmaz. Bundan daha küçüğü ve daha büyüğü yoktur ki apaçık kitapta (levh-i mahfuzda) bulunmasın."* (Yunus, 61) buyurmuştur. Peygamberleri ise bu hadisin ifade ettiği gibi daha güzel dinler.

Kimisi buradaki "ezen"i, emretmekle tefsir etmiştir. Ancak ilk mânâ daha uygundur. Çünkü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Allah Teâlâ Peygamberin Kur'ân'ı teganniyle okuması kadar hiçbir şeye kulak vermemiştir"* buyurmuştur. Kasıt, sesli okumasıdır. Çünkü burada "ezen", sözün akışından anlaşılacağı üzere, dinlemek mânâsına gelmektedir. Nitekim Allah (c.c)'nun *"Gök yarıldığı, Rabbine kulak verip boyun eğecek hale getirildiği zaman, yer dümdüz edildiği, içinde bulunanları atıp boşaldığı ve Rabbini dinleyip O'na hakkıyla itaata mecbur kılındığı vakit (insanoğlu yaptıkları ile karşılaşır)"* (İnşikâk, 1-5) buyruğundaki "Rabbine kulak verip" mânâsına gelen cümledeki fiil de tamamen budur. Bu sûrede geçen أذنت cümlesi "kulak verdi", ardındaki "حُقّتْ" ise hak oldu mânâsına gelmektedir. Yani göğe Allah'ı dinlemek ve itaat etmek hak ve vazife olmuştur. Dolayısıyla burada "ezen" dinlemek mânâsına gelmektedir. Bu sebeple İbn Mâce'nin ceyyid senedle Fadale b. Ubeyd'den rivâyet ettiği bir hadiste:

[107] Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Yemin olsun ki, Allah, Kur'ân'ı güzel sesle okuyanı, adamın şarkı söyleyen kız arkadaşını dinlemesinden daha güzel dinler."*[136] Süfyân b. Uyeyne'nin: "Mânâsı 'Kur'ân'la yetinmesi ve tatmin olması'dır" sözünden kastı, dünyada yetinmek ise -ki Ebû Ubeyd ve bazıları da bunda ona uymuşlardır-; bu, hadiste kastedilen zahiri mânâya aykırıdır. Çünkü bazı râvîler bunu cehretmek ile tefsir etmişlerdir ki bu "güzel ve hüzünlü, yanık bir sesle okumak"tır. Harmale der ki: Ben Süfyân b. Uyeyne'yi: Mânâsı 'Kur'ân'la yetinmesi ve tatmin olması'dır" derken işittim. Şâfiî bana şöyle dedi: Hayır, bu öyle değil. Öyle olsaydı (يتغني değil) "يتغانى" derdi. Bilakis bundan kasıt, hüzünlenmek ve hazin bir tarzda terennüm etmektir. Harmale daha sonra şöyle der: İbn Vehb de: Bu, Kur'ân'ı nağmeli terennüm etmesidir, dedi. Müzeni ve Rebî de İmam Şâfiî'den (rh.a) böyle rivâyet etmişlerdir.

136 İbn Mâce, 1340.

Scanned with CamScanner

Buna göre İmam Şâfiî'nin bu başlığa Allah'ın (c.c) *"Kendilerine okunmakta olan Kitab'ı sana indirmemiz onlara yetmemiş mi?"* (Ankebût, 51) buyruğu ile başlaması pek de isabetli olmamıştır. Çünkü bu âyet-i kerime, müşriklerin Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den onun doğruluğuna gösterge olacak mucizeler istemelerine cevap olarak gelmiştir. Âyetin öncesi şöyledir: *"Ona Rabbinden (başkaca) mucizeler indirilmeli değil miydi?" derler. De ki: Mucizeler ancak Allah'ın katındadır. Ben ise sadece apaçık bir uyarıcıyım. Kendilerine okunmakta olan Kitab'ı sana indirmemiz onlara yetmemiş mi? Elbette iman eden bir kavim için onda rahmet ve ibret vardır."* (Ankebût, 50-51) Şöyle demek isteniyor: Senin doğruluğuna delil olarak sana Kur'ân'ı indirmemiz yetmiyor mu? Sen ki okuyup yazma bilmeyen birisin ve *"Bundan önce ne bir yazı okur, ne de elinle onu yazardın. Öyle olsaydı, bâtıla uyanlar kuşku duyarlardı."* (Ankebût, 48) Yani, buna rağmen Kur'ân'daki evvelkilere ve sonrakilere dair onca haberle geldin. Dolayısıyla İmam Buhârî'nin getirdiği bu âyet-i kerimenin, "Kur'ân'ı güzel okumak" veya "onunla tatmin olup başka dünyalıklara ihtiyaç duymamak" mânâsına gelen "Kur'ân'la teğanni etme" arasında ne alaka vardır? Her hâlükarda, konuya bu âyetle giriş yapmak pek isabetli olmamıştır.

Konuyla İlgili Hadisler ve Kur'ân'ı Sesi Değiştirerek Tilavetin Hükmü

[108] Ebû Ubeyd Ukbe b. Amir (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir gün biz mescidde Kur'ân üzerinde sohbet ederken yanımıza çıkageldi ve *"Allah'ın kitabını öğrenin ve onu mülk edinin.* -ravi der ki: 'Onunla teğanni edin' demiş de olabilir- *Canımı elinde bulunduran Allah'a yemin olsun ki, Kur'ân (kişiden) devenin bağından kurtulmasından daha kolay gider."* buyurdu.[137] Ebû Ubeyd başka bir tarikle buna benzer bir rivâyet zikretmiş ve "ancak bunda râvi tereddüte düşmemiştir" demiştir. Bunu Ahmed b. Hanbel ile Nesâî de -Fezailu'l-Kur'ân'da- rivâyet etmişlerdir. Hadisin bazı lafızlarında şu ziyade vardır: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) biz Kur'ân okurken yanımıza geldi ve selâm verdi." Böylece bu rivâyette Kur'ân okuyan kişiye selâm verilebileceğine delil vardır.

137 Bunu İmam Ahmed b. Hanbel (4/ 146, 153) rivâyet etmiştir. Ayrıca bkz: Tuhfetu'l-Eşrâf, 7/313; Mecmau'z-Zevâid 7/169).

Scanned with CamScanner

[109] Ebû Ubeyd daha sonra Muhacir b. Habib'den şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Ey Kur'ân ehli! Kur'ân'ı yastık yapmayın (geceyi uykuyla geçirip hiç Kur'ân okumamazlık yapmayın). Onu, gece gündüz hakkını vererek okuyun. Onunla teğanni edin. Onu malınız edinin (malınız gibi koruyup gözetin, yani sürekli kontrol edin ve tekrar tekrar okuyun). Onda söylenenleri sürekli hatırlayın ve tefekkür edin. Umulur ki böylece kurtuluşa eresiniz."*[138] Bu, mürseldir. Daha sonra şöyle demiştir: "Onunla teğanni edin"in mânâsı; onu fakirliğe karşı zenginliğiniz yapın, ondan az okumayı ondan yana fakirlik saymayın (azını küçümsemeyin; az veya çok mutlaka okuyun). "Ona sahip olun" cümlesi ise şu mânâya gelir; malınızı mülkiyetinize geçirip sahip çıktığınız ve koruduğunuz gibi, ezberinizdeki Kur'ân'a da sahip çıkın ve koruyun.

[110] Ebû Ubeyd, Fudale b. Ubeyd'den (radıyallâhu anh), Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Allah (c.c) Kur'ân'ı güzel sesle okuyan kişiyi, dostunun şarkıcı kızı dinlemesinden daha candan/ilgiyle dinler."*[139]

[111] İmam Beğavî, Saib'den şöyle rivâyet etmiştir: Sa'd bana "Yeğenim! Kur'ân'ı okudun mu?" dedi. "Evet" dedim. "Onu teğanniyle oku. Zîra ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken işittim: *"Kur'ân'ı teğanni edin (gür ve güzel sesle okuyun). Kur'ân'ı teğanni etmeyen, bizden değildir. Ağlayın, ağlayamazsanızda ağlar gibi yapın."*[140] Ebû Dâvûd bunu: "Kur'ân'ı teğanni etmeyen bizden değildir" lafzıyla rivâyet etmiştir. İbn Mâce'nin rivâyeti ise şu lafızladır: *"Bu Kur'ân hüzünlerle (korkutucu, insana hüzün veren bilgilerle) indi. Onun için siz onu okuduğunuzda ağlayın. Ağlayamazsanız ağlar gibi yapın. Onu teğanniyle okuyun. Kim teğanniyle okumazsa o bizden değildir."* İmam Ahmed b. Hanbel, Sa'd b. Ebî Vakkas (radıyallâhu anh)'dan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in *"Kur'ân'la teğanni etmeyen bizden değildir"* buyurduğunu rivâyet etmiş, sonra şöyle demiştir: Veki (İmam Ahmed'in bu hadisi kendinden rivâyet ettiği meşhur hocası) şöyle dedi: Yani, onunla yetinmeyen ve tatmin olmayan...

138 Hadis ileride, 223. hadis olarak gelecek.

139 107. hadis olarak daha önce geçti.

140 Ebû Dâvûd, 1469; Dârimî, 2/471; İbn Mâce,1337; Tayalisî, 201; İbn Ebî Şeybe 2/522; Ahmed b. Hanbel 1/172. İleride geleceği gibi, bazıları bunun hepsini, bazıları ise bir kısmını rivâyet etmişlerdir.

Scanned with CamScanner

[112] Ebû Dâvûd, Ubeydullah b. Ebî Yezîd'den şöyle rivâyet etmiştir: Ebû Lübabe yanımızdan geçip gitti. Biz de onu evine kadar takip ettik. Eve girdi, biz de ardından girdik. Bir de baktık ki hem evi ve hem kılık kıyafeti yırtık ve eski! Ona bağlanmak istedik. Bize "Çok para kazanan tüccarlar!" dedi. Sonra işittim, aynen şöyle dedi: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken işittim: *"Kur'ân'ı teğanni etmeyen bizden değildir."* Râvilerden Abdulcebbar b. Verd der ki: Bunun üzerine ben bunu bana aktaran İbn Ebû Melike'ye, "Ey Ebû Muhammed! Peki sesi güzel değilse?" dedim. "Yapabildiği kadar güzelleştirir" dedi.[141] Bunu sadece Ebû Dâvûd rivâyet etmiştir. İşte selef-i salihin (Allah onlardan razı olsun) "Kur'ânla teğanni etmek"ten yalnızca -imamların (Allah'ın onlara rahmet eylesin) söyledikleri gibi- "Kur'ân'ı güzel sesle ve hüzünlü bir edayla okuma"yı anlamışlardır.

[113] Buna Ebû Dâvûd'un Bera b. Azib'den rivâyet ettiği Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in *"Kur'ân'ı seslerinizle güzelleştiriniz."*[142] hadisi delalet etmektedir. Bunu Nesâî iki farklı tarikle Talha'dan -ki o İbn Musarrif'tir- rivâyet etmiştir ki bunların ikincisinin senedi iyidir. İmam Ebû Ubeyd der ki: Yahyâ b. Said bize Şu'be'den şöyle aktardı: Eyyûb, beni insanlara "Kur'ân'ı seslerinizle süsleyin" hadisini rivâyet etmekten men etti, dedi. Ebû Ubeyd devamla der ki: Bize göre Eyyûb onu bundan, insanlar Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bu ruhsatını yapmakta oldukları bid'at derecedeki nağmeli Kur'ân okuyuşlarına (şarkıya dönüştürecek derecede nağmeli okumaya) yorumlamaları korkusuyla men etmiştir. Onu bu hadisi rivâyet etmekten, bu sebepten nehyetmiştir.

(Ben derim ki): Sonra, Şu'be bunu, Allah'a tevekkül ederek kendisine anlatıldığı gibi aktarmıştır. Her hadis, onu kötüye kullanacak te'vilcilerden dolayı terk edilecek olsaydı Sünnetten çok şey bırakılırdı. Bundan da öte insanlar Kur'ân'ın birçok âyetini bile te'vile girişmişler, onu kastedilmeyen ve meşru olmayan mânâlara yorumlamışlardır. Biz ancak Allah'tan yardım diler, ancak O'na dayanıp güveniriz. Allah'tan başka hiçbir güç ve takatimiz yoktur.

Kur'ân'ı okurken sesi güzelleştirmekten kastedilen, büyük hadis âlimi Bakiyy b. Mahled'in söylediği gibi onu coşkuyla, hüzünle ve huşuyla okumaktır. Nitekim o, Ebû Mûsâ el-Eş'ari (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir:

141 Ebû Dâvûd, 1471.

142 Ebû Dâvûd, 1468; Nesâî 2/179, 180; İbn Mâce, 1342; Ahmed b. Hanbel 4/283.

Scanned with CamScanner

[114] Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bana *"Beni, dün gece senin Kur'ân okumanı dinlerken görmeliydin!"* buyurdu. Ben: Senin dinlediğini bilseydim kıraatimi senin için daha da güzelleştirirdim, dedim.

Bunu Müslim, Ebû Talha'nın rivâyetiyle zikretmiş olup onda *"Sana Dâvûd ailesinin nağmelerinden bir nağme verildi"* ziyadesi bulunmaktadır. Bu rivâyet, daha sonra, İmam Buhârî'nin de zikrettiği yerde gelecek.

Hadisi burada zikretme maksadımız ise Ebû Mûsâ el-Eş'ari (radıyallâhu anh)'ın "Senin dinlediğini bilseydim kıraatimi senin için daha da güzelleştirirdim." sözüdür. Çünkü bu sözü, bunu doğal şekilde veya kendini zorlayarak, yapmacık olarak yapmanın (başkası dinlediği için vs.) caiz olduğunu göstermektedir. Zira, inşaallah ileride zikredeceğimiz üzere ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in buyurduğu gibi Ebû Mûsâ el-Eş'ari (radıyallâhu anh)'a güzel bir ses, onunla birlikte tam bir Allah korkusu ve saygısı ile "Yemenlilerin yufka yürekliliği" -ki onlar böyle nitelendirilmişlerdir- verilmişti. Bu da bunların meşru olduğuna delalet etmektedir.

Ebû Ubeyd, Ebû Seleme'den şöyle rivâyet etmiştir: Ömer (radıyallâhu anh) Ebû Mûsâ el-Eş'ari (radıyallâhu anh)'ı gördüğünde "Bize Rabbimizi hatırlat ey Ebû Mûsâ el-Eş'ari!" der, o da yanında Kur'ân okurdu. Yine Ebû Ubeyd, Ebû Osman en-Nehdi'den şöyle rivâyet etmiştir: Ebû Mûsâ el-Eş'ari bize namaz kıldırırdı. Ben 'onun sesinden daha güzel ne bir çan, ne bir ud, ne bir zurna, ne de başka bir ses duydum', desem yalan söylemiş olmam.

[115] İbn Mâce, Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Bir gece yatsıdan sonra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına gelmekte geciktim. Gelince bana *"Neredeydin?"* diye sordu. "Ashabından bir adamın Kur'ân okumasını dinliyordum. Onun gibi güzel okuyan ve sesi onun gibi güzel olan birini hiç duymadım" dedim. Bunun üzerine (gitmek üzere) kalktı, ben de onunla birlikte kalktım. Okumasını dinledi, sonra bana dönüp *"Bu, Ebû Huzeyfe'nin azatlı kölesi Sâlim'dir. Ümmetimden böyle birini çıkaran Allah'a hamdolsun"* buyurdu.[143] Senedi iyidir.

[116] Buhârî ve Müslim, Sahih'lerinde, Cübeyr b. Mut'am'dan şöyle rivâyet etmişlerdir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i akşam namazında Tûr sûresini okurken dinledim. Sesi ondan daha güzel birini işitmedim.

143 Bunu İbn Mâce (1337) rivâyet etmiştir. Heysemî de Mecmau'z-Zevâid'de (9/300) zikretmiş ve: Bunu Bezzâr rivâyet etmiştir. Râvileri sahih hadislerin râvîleridir, demiştir.

Scanned with CamScanner

Başka bir rivâyette: "Okuması ondan daha iyi birini işitmedim." Diğer bir rivâyette: Ondan *"Acaba onlar herhangi bir yaratıcı olmadan mı yaratıldılar? Yoksa kendileri mi yaratıcıdırlar?"* (Tûr, 35) âyetini işitirken kalbim neredeyse yarılacaktı.[144] Cübeyr bunu işittiği gün kavminin dinindendi, müşrikti. Daha sonra Bedir esirleri arasında getirildi. Kur'ân'ın, küfründe ısrarlı bir müşriğe tesirinden öte ne olabilir ki! Nitekim Müslüman olmasına da bu sebep olmuştur. Bu yüzden en güzel Kur'ân okuma, kalbiyle huşû duyarak okumadır. Ebû Ubeyd'in, Tâvûs'tan rivâyet ettiği gibi: İnsanların Kur'ân okumada en güzel seslileri (aslında) Allah'a karşı en haşyet (korku ve saygı) içinde okuyanlarıdır. Ebû Ubeyd'in, Tâvûs'tan rivâyet ettiği gibi: "Kur'ân'ı en güzel sesle okuyanlar, Allah'a (c.c) karşı en yüksek haşyet (korku ve saygı) duygularıyla okuyan kimselerdir."

[117] Tâvûs'un rivâyet ettiği bir hadiste de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e "İnsanların Kur'ân'ı en güzel sesle okuyanları hangileridir?" diye sorulduğunda, o: *"Dinlediğimde Allah'a karşı korku ve saygısını gördüğüm kimse"* buyurmuştur. İbn Mâce, Câbir (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"İnsanlardan Kur'ân'ı en güzel sesle okuyanlardan biri de onu okurken işittiğinizde Allah'a (c.c) karşı haşyet (korku ve saygı) duyduğunu sandığınız kişidir."*[145] Fakat hadisin râvîlerinden Abdullah b. Câfer -ki bu (meşhur büyük hadis âlimi) Ali b. Medini'nin babasıdır- ile onun hadisi naklettiği kişi zayıf kimselerdir.

Hadisin burada zikredilmesinden maksat şu ki; şeriatın asıl istediği "Kur'ân'ı, kişiyi tefekkür etmeye ve anlamaya, huşû ve haşyete, itaat ve teslimiyete götürecek ve bunlara itecek güzel bir sesle okumak"tır. Vezin kalıpları ve müzik kurallarına uyularak yapılan ve kişi için eğlence olan 'sonradan türeme nağmeli okuma' ise; Kur'ân'ın pak, münezzeh ve yüce tutulması gereken bir okuma türüdür. Nitekim Sünnet'te bundan men eden hadisler gelmiştir.

[118] İmam Ebû Ubeyd'in Huzeyfe b. Yeman'dan rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Kur'ân'ı Arapların nağmesiyle ve sesiyle okuyun. Fasıkların ve Kitap ehlinin nağmesiyle oku-*

144 Buhârî, 765. Tûr sûresinde gelecek.
145 İbn Mâce (1339) rivâyet etmiştir.

Scanned with CamScanner

mayın. Benden sonra öyle bir topluluk gelecek ki bunlar Kur'ân'ı şarkı, ruhbanlık ve ağıt nağmesiyle okuyacaklar. Kur'ân boğazlarından öteye geçmeyecek. Onların kalpleri de onların bu hallerine hayran olanların kalpleri de büyülüdür."[146]

[119] Uleym'den şöyle rivâyet edilmiştir: Biz bir evin damında Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabından biriyle birlikteydik.-Ravilerden Yezîd der ki: Verdiğim tek ihtimal, onun adını Abis el-Ğaffari olarak zikrettiğidir-. İnsanların taundan kaçmakta olduklarını görünce "Nedir bunların hâli böyle? Taundan kaçıyorlar!" dedi. Sonra "Ey Taun! Beni de al!" dedi. Oradakiler: "Sen Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den *'Sizden kimse ölümü istemesin'*[147] hadisini işittiğin halde ölümü mü istiyorsun?" dediler. dedi ki: Ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ümmetinin yapmasından korktuğu şeylerin yakın olmasından endişe ediyorum. Ki onlar, yönetimin satılması, kan dökmenin basit ve doğal bir şey olarak görülmesidir. Bir de Kur'ân'ı kendilerine kaval edinen kimseler olacak. Dini en iyi bilenleri ve en faziletlileri olmadıkları halde insanlar, kendilerine bir musiki ziyafeti sunmaları için bu kimseleri önlerine geçirecekler."[148] Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) iki husus daha söylemiştir.

A'meş'ten rivâyet edildiğine göre; Enes (radıyallâhu anh)'a insanların türettikleri aşırı nağmeli okuyuşlar yapan bir adamdan bahsedildi. Enes (radıyallâhu anh) buna karşı çıktı ve nehyetti.

Uyarı ifade eden bu hadislerin tarikleri hasendir. Bunlar Kur'ân'ı böyle, yani şarkı gibi okumanın büyük bir yasak olduğuna delalet etmektedir. Nitekim imamlar da (Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun) bunun şer'an yasak olduğunu bizzat ifade etmişlerdir. Eğer nağmeli okuma, bir harfin artmasına veya eksilmesine yol açacak derecede aşırı uzatmalar derecesine ulaşırsa, bunun haram olduğunda âlimlerin ittifakı vardır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

---

146 Hakim-i Tirmizî, Nevadir'de (334) rivâyet etmiştir. Ayrıca Bkz: Mecmau'z-Zevâid 7/169.

147 Buhârî, 5673; Müslim 2682. Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan rivâyet etmişlerdir.

148 Ahmed b. Hanbel (3/494) rivâyet etmiştir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zikrettiği diğer iki husus; bayağı ve beyinsiz insanların yönetime gelmesi ile polislerin bolluğudur.

Scanned with CamScanner

[120] Hâfız (büyük hadis âlimi) Bezzâr, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Kur'ân'la teğanni etmeyen bizden değildir."*[149]

Kur'ân Hâfızına Gıpta Etmek:

[121] İmam Buhârî, Abdullah b. Ömer (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken işittim: *"Şu iki kişi hariç, başkasına gıpta edilmez. İlki, Allah'ın Kur'ân'ı (öğrenip ezberlemeyi) lutfettiği kişidir. Bu kimse, gece boyu zamanını Kur'ân'la ihya eder. Diğeri ise, Allah'ın servet bahşettiği kimsedir. Bu da, malını gece gündüz tasadduk eder."*[150] Hadisi bu kanalla sadece İmam Buhârî rivâyet etmiştir. Süfyân'ın Zührî'den rivâyetini ise hem Buhârî hem Müslim rivâyet etmiştir.

[122] İmam Buhârî ardından, Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan şu rivâyeti zikretmiştir: *"Ancak şu iki kişiye gıpta edilir: Biri, Allah'ın Kur'ân öğrettiği kimsedir. Bu kişi, gece ve gündüzün belirli vakitlerinde Kur'ân okur. Komşusu onun okuyuşunu duyunca 'keşke falancaya lutfedilen bu özellik bana da bahşedilseydi de, ben de onun gibi yapsaydım.' diye temennide bulunur. Diğeri ise, Allah'ın servet verdiği adamdır. Bu kişi, hak yolunda malını harcar. Onu gören biri, 'keşke falancaya verilen bana da verilseydi de, ben de onun gibi yapsaydım' diye temennide bulunur."*[151]

Bu iki hadisin içerdiği mânâ şudur ki; Kur'ân ehli daima gıpta edilmeye layık bir hal üzeredir. Bu güzel bir durumdur. Dolayısıyla içinde olduğu nimetin kıymetini bilip mutluluk duymalı, başkalarını da buna özendirmeli ve gıpta ettirmelidir. Arapçada "غبطة يغبطه غبطة" çekimli fiil; başkasında olan bir nimetin aynısının kendinde de olmasını arzulamaktır. Yerilen hased/çekememezlik ise bundan farklıdır. Zîra o, hased ettiği nimete kendisi ulaşsın veya ulaşmasın, onun hased ettiği kişiden gitmesini arzulamaktır. Dolayısıyla şeriatın yerdiği şeylerdendir, helâk edicidir. Hased, İblis'in -Allah'ın lâneti üzerine olsun-, Allah'ın (c.c) verdiği değerden, saygı ve tâzimden dolayı Âdem'i (a.s) kıskanmakla işlediği ilk günahıdır. Övülen meşru kılınmış hased, mutlu edici hal üzere bulunan kimsenin bu halinin kendisinde de olmasını temenni

149 Keşfu'l-Estar, 3/97.
150 Buhârî, 5025, 7529; Tirmizî, 1936.
151 Buhârî, 5026; Ahmed b. Hanbel 2/479.

Scanned with CamScanner

etmektir. Bu yüzden Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Ancak iki kimseye hased edilir"* buyurmuş ve biri, faydası sadece kendisine olan bir nimet -ki o gece gündüz Kur'ân okumaktır-, diğeri faydası başkasına olan bir nimet -ki o da malını gece gündüz infak etmektir- olmak üzere iki nimet zikretmiştir. Nitekim Allah (c.c) bir âyet-i kerimede: *"Allah'ın Kitabına uyanlar, namazı kılanlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık sarfedenler, tükenmeyecek bir kazanç umabilirler."* (Fâtır, 29) buyurmaktadır.

[123] Bu hadis, başka bir vecihten daha rivâyet edilmiştir: İmam Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah şöyle der: Ben, babamın kitabında kendi el yazısıyla yazılmış şu yazıyı buldum: Rebî' b. Nafi'' (Ebû Tevbe) bana bir mektup gönderdi. Onda şöyle yazılıydı: Bize ... rivâyet etti ki, ona da Yezîd b. Ahnes şöyle demiş: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Aranızda sadece iki şeyde yarışma-çekişme olabilir. Biri, Allah'ın (c.c) kendisine Kur'ân bahşettiği ve gece gündüz Kur'ân'la (uzun uzun Kur'ân okuyarak) namaz kılmayı ve ondakilere uymayı nasip ettiği kişidir. (Öyle ki onu gören) kişi: Keşke Allah (c.c) ona verdiğinin aynısını bana da verseydi de onun Kur'ân'la kıyam ettiği gibi ben de kıyam etseydim' der. Diğeri de Allah'ın mal verdiği, onun da infak yapıp tasadduk eden kişidir. Biri: Keşke Allah (c.c) ona verdiğinin aynısını bana da verseydi de onu sadaka olarak dağıtsaydım' der."*[152]

[124] Buna yakın bir rivâyet de Ahmed b. Hanbel'in Ebû Kebşe'den yaptığı şu rivâyettir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken işittim: *"Üç şey hususunda size yemin ederim. Size bir şey daha söyleyeceğim ki onu da ezberleyin: Sadakadan dolayı hiçbir kulun malı eksilmez. Bir kula haksızlık yapılır, o da sabrederse Allah onun izzetini artırır. Bir kul 'insanlardan isteme kapısı'nı açarsa Allah ona fakirlik kapısını açar."* (veya buna benzer bir ifade söyledi).

"Size bir şey söyleyeceğim, onu ezberleyin: Dünya sadece şu dört kişi içindir: (Biri) Allah'ın kendisine mal ve ilim verdiği kuldur ki o bunda Rabbinden korkar, akrabasına iyilik ulaştırır ve ondaki Allah'ın hakkını bilir (ve öder). Bu en iyi derecededir. (İkincisi) Allah'ın sadece ilim lutfettiği, mal ise vermediği kuldur ki o da iyi niyetlidir; "malım olsaydı da filanın yaptığını yapsaydım" der. Bu kul niyetine göre değerlendirilir ve ikisinin sevabı aynı olur. (Üçüncüsü) Allah'ın mal lutfedip ilim vermediği kuldur ki, malını cahilce ve rastgele

152 Müsned-i Ahmed b. Hanbel, 4/105.

Scanned with CamScanner

harcar, onda Rabbinden korkmaz, akrabalarına (malıyla) iyilikte bulunmaz ve Allah'ın ondaki hakkını bilmez. Bu, en kötü konumdadır. (Dördüncüsü de) Allah'ın mal da ilim de vermediği bir kuldur ki o da "Malım olsaydı filanın (kötü kişinin) yaptığını yapardım" der. Bu da niyetine göre değerlendirilir, dolayısıyla bunların (bununla üçüncünün) günahları aynı olur."[153]

[125] İmam Ahmed b. Hanbel yine Ebû Kebşe el-Ensârî'den şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Bu ümmetin hâli şu dört adamın haline benzer. Birisine Allah (c.c) hem mal hem ilim vermiştir ve o ilimle amel eder, malı hak ettiği yerlere harcar. Bir adama da Allah (c.c) ilim vermiş, mal vermemiştir ve o "benim şu adamınki kadar malım olsaydı da onun gibi yapsaydım" der."* Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) sonra: *"Bu ikisinin sevabı aynıdır"* buyurdu. Daha sonra şöyle dedi: *"Bir adama da Allah mal vermiş, ilim vermemiştir ve o dengesizlik yapar, onu hak etmeyen yerlere harcar. Bir adama da Allah (c.c) mal da ilim de vermemiştir ve o "Şu (kötü) adamın sahip olduklarının aynısı benim de olsaydı da onun gibi yapsaydım" der."* Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunları söyledikten sonra: *"Bu ikisi de günahta eşittirler."* buyurdu.[154] Hadisin senedi sahihtir.

Sizin En Hayırlınız Kur'ân'ı Öğrenen ve Öğreteninizdir:

[126] İmam Buhârî, Osman b. Affan (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Sizin en hayırlınız Kur'ân'ı öğrenen ve öğreteninizdir."*[155] Hadisi Müslim dışındaki tüm Kütüb-i Sitte sahipleri rivâyet etmişlerdir.

[127] İmam Buhârî yine Osman b. Affan (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Sizin en faziletliniz/üstününüz elbette Kur'ân'ı öğrenen ve öğreteninizdir."*[156]

Anlatılmak istenen o ki, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Sizin en hayırlınız Kur'ân'ı öğrenen ve öğreteninizdir."* buyurmuştur. Bu, peygamberlere tâbi olan mü'minlerin hasletidir. Zîra onlar, kendileri kamil olan, başkaları-

153 Müsned-i Ahmed, 4/230.
154 Müsned-i Ahmed 4/230.
155 Buhârî, 5027; Ebû Dâvûd, 1452; Tirmizî, 2907; İbn Mâce, 212; Abdurrezzak, 5995; Tayalisî, 73.
156 Buhârî, 5028. bir öneki hadisin tahricine bakınız.

Scanned with CamScanner

nı kemale erdiren kişilerdir ki bunda kendine ve başkalarına faydalı olma durumu vardır. Zorba kâfirler ise bunun aksine ne başkalarına faydalı olurlar, ne de faydalanmaları mümkün olan kimselere bu imkânı verirler. Allah (c.c)'nun buyruğu gibi: *"İnkâr edip de (insanları) Allah yolundan alıkoyanlar var ya, işte onlara, yapmakta oldukları bozgunculuklar sebebiyle, azaplarını kat kat artıracağız."* (Nahl, 88) Allah (c.c) yine şöyle buyurur: *"Onlar, hem insanları Peygamber'e yaklaşmaktan vazgeçirmeye çalışırlar, hem de kendileri ondan uzaklaşırlar."* (En'âm, 26) Nitekim müfessirlerin âyet hakkındaki iki görüşünden en sahihine göre mânâ, "onlar hem başkalarının Kur'ân'a tâbi olmalarını engellerler, hem de kendileri uzak dururlar, yanaşmazlar. Böylece kendilerinde 'yalanlama' ile 'engelleme' özelliğini aynı anda bulundururlar. Allah (c.c)'nun buyurduğu gibi: *"Allah'ın âyetlerini yalanlayıp onlardan yüz Çevirenden daha zalim kimdir?"*[157] Kâfirlerin hâli böyledir. Bunun gibi en müttaki ve en iyi Müslümanlar da hem kendileri kamildirler/kendilerini tamamlamışlardır, hem de başkalarını kamilleştirmeye/tamamlamaya çalışırlar. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in *"Sizin en hayırlınız Kur'ân'ı öğrenen ve öğreteninizdir"* hadisinde, Allah'ın (c.c) *"(İnsanları) Allah'a çağıran, iyi iş yapan ve "Ben Müslümanlardanım" diyenden kimin sözü daha güzeldir?"* (Fussilet, 33) âyetinde buyurduğu gibi. Âyette anlatılan kişi; hem ezan okumakla ve Kur'ân'ı, hadisi, fıkhı ve Allah (c.c) rızası için yapılan başka amelleri öğretmek yoluyla Allah'a çağırmakta, hem de kendisi salih amel işleyip güzel sözler söylemekte ve böylece bu güzellikleri bir arada bulundurmaktadır. Dolayısıyla ondan daha iyi halde olan biri düşünülemez. İslâm'ın büyük önder ve âlimlerinden Ebû Abdurrahman es-Sülemi de bu makama ulaşmayı arzulayan ve bunun için çalışanlardandı. Hz. Osman (radıyallâhu anh)'ın hilafetinden Haccac dönemine kadar hep Kur'ân öğretmekle uğraştı. Kur'ân'ı öğrettiği yılların 70'i bulduğu söylenir. Allah ona rahmet etsin ve arzuladığına kavuşturarak mutlu ve mesrur eylesin. Amin.

[128] İmam Buhârî daha sonra, Sehl b. Sa'd'dan şöyle rivâyet etmiştir: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bir hanım geldi. Ona kendisini Allah'a ve Rasûlü'ne hediye ettiğini söyledi. Bunun üzerine Allah Rasûlü (sallallâhu

157 En'âm: 157. Müellifin getirdiği âyetteki (صدف) kelimesi genelde "yüz çevirmek" ile tefsir edilmiştir. Bunun yerine (صدّ: engellemek, alıkoymak) kelimesinin geçtiği "İnkâr eden ve (başkalarını da) Allah yolundan alıkoyanlar şüphesiz doğru yoldan çok uzaklaşmışlardır." (Nisâ: 167) gibi bir âyet zikredilseydi daha uygun olurdu. (Çevirenin notu).

Scanned with CamScanner

aleyhi ve sellem) *"Benim kadınlara ihtiyacım yok"* buyurdu. Hemen oradan biri "(Ey Allah'ın elçisi!) Onu benimle evlendir" dedi. Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Ona (mehir olarak) bir elbise ver"* deyince adam "Hayır, buna gücüm yetmez" diye karşılık verdi. Bu defa Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Demirden bir yüzük dahi olsa ona bir şeyler ver"* dedi. Adamcağız bir şey veremediği için mahzun oldu. Son olarak Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona, *"Kur'ân'dan bildiğin âyet var mı?"* diye sordu. O da, "Şunu, şunu biliyorum" diyerek öğrendiği Kur'ân sûrelerini saydı. Bunun üzerine Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Ezberindeki bu Kur'ân sûreleri karşılığında, onu seninle evlendirdim."* buyurdu.[158]

Muhaddisler bu hadisi birçok yoldan rivâyet etmişlerdir. İmam Buhârî bu başlık altında getirmekle şunu anlatmak istemiştir: Bu adam Kur'ân'dan öğrendiği kadar bir şeyler öğrenmişti ve Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu bildiklerini evleneceği kadına öğretmesini emretti ve bunu ona vereceği mehire saydı. Burada, şu noktalar üzerinde âlimlerin farklı görüşleri vardır: Böyle bir şeyin mehir yapılması caiz midir? Kur'ân öğretme karşılığında ücret almak mübah mıdır? Bu sadece o adama mahsus bir hüküm müydü? Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in *"Ezberindeki bu Kur'ân sûreleri karşılığında, onu seninle evlendirdim."* sözünün mânâsı nedir? Bunun anlamı, "Sende bulunan Kur'ân sûreleri sebebiyle" midir ve İmam Ahmed b. Hanbel'in söylediği gibi "Bundan dolayı sana ikramda bulunuyoruz" mudur? Yoksa "sendeki Kur'ân mukabilinde" midir? Ki bu, hadisin Sahih-i Müslim'deki "O zaman bildiklerini ona öğret" lafzı sebebiyle daha kuvvetlidir. Nitekim İmam Buhârî'nin hadisi burada getirmedeki maksadı da budur. Bu ihtilaf detaylıca "Nikah ve İcare" Kitabı'nda ele alınmıştır. Allah'tan yardım dileriz.

Kur'ân'ı Mushaf'a Bakmadan Ezbere Okumak:

İmam Buhârî bu başlık altında biraz önce geçen Sehl b. Sa'd hadisini zikretmiştir. Hadiste Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) adama *"Sende Kur'ân'dan neler var?"* diye sorunca o "şu şu sûreler var" diyerek onları teker teker saymıştır. Ardından;

[129] Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona: *"Onları ezbere okuyabilir misin?"*[159] diye sormuş. Adam: Evet, demiş. Bunun üzerine Rasûlullah

158 Buhârî, 5029; Müslim, 1425; Ebû Dâvûd, 2111; Tirmizî, 1114; Nesâî 6/113.

159 Bu rivâyeti İmam Buhârî 5030, 5087 ve 5126. hadisler olarak zikretmiştir.

Scanned with CamScanner

(sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Tamam git; ezberindeki bu Kur'ân sûreleri karşılığında, onu seninle evlendirdim."* buyurmuştur. İmam Buhârî'nin böyle bir başlık koyması, onun Kur'ân'ı ezbere okumanın daha faziletli olduğu görüşünde olduğuna işaret etmektedir. Ancak âlimlerin pek çoğu Kur'ân'ı mushaftan okumanın daha faziletli olduğunu belirtmişlerdir. Çünkü bunda, okumanın yanında mushafa bakmak da vardır ki seleften birçoğunun belirttiği gibi mushafa bakmak da bir ibadettir. Selef kişinin mushafına bakmadan bir gün bile geçirmesini hoş görmemişlerdir. mushaftan okumaya da büyük âlim İmam Ebû Ubeyd'in Fezailu'l-Kur'ân'ında şu hadisi delil getirmişlerdir:

[130] Bize Abdullah b. Abdurrahman'dan, o da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bazı sahabilerinden şöyle rivâyet etti: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Kur'ân'ı, bakarak okumanın ezbere okumaya üstünlüğü, farzın nafileye üstünlüğü gibidir."*[160] Bunun senedi zayıftır. Çünkü râvîlerden Muâviye b. Yahyâ denen kişi ya Muâviye es-Sadefi'dir veya Muâviye el-Atrasi'dir. Hangisi olursa olsun, fark etmez; ikisi de zayıftır.

İmam Ebû Ubeyd, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Ömer (radıyallâhu anh) evine girdiğinde mushafı açar ve ondan okurdu. Ebû Ubeyd, İbn Ebî Leyla'dan şöyle rivâyet etmiştir: Öğrencileri İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'ın yanına geldiklerinde mushafı açıp okurlardı ve o da onlara tefsir ederdi. Bunun senedi sahihtir. İbn Ömer (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Sizden biri çarşıdan döndüğünde mushafı açıp okusun. Hayseme'den şöyle rivâyet etmiştir: Bir defasında İbn Ömer (radıyallâhu anh)'ın yanına girdiğimde mushafdan okuyordu ve "Bu, bu geceki cüz'ümdür" dedi.

Bu eserler (sahabe ve tâbiîn söz ve fiilleri)[161] mushaftan okumanın teşvik edilen güzel bir şey olduğunu göstermektedir. Sebebi ise mushaftan okumanın ortadan kalkma korkusudur. Hem de, bazı hafızların Kur'ân'dan bazı yerleri unutmaları mümkündür ve mushaftan okumakla unuttuklarını hatırlamış olurlar. Veya bir kelime ve âyette değişiklik yapabilir, kelimeleri öne ve arkaya alabilirler. Onun için sağlamasını yaparak doğruluğundan emin olmak daha evladır. Bunlarda mushafa müracaat etmek insanların belleğine başvurmaktan daha sağlam bir iştir.

160 Bunu Ebû Ubeyd, Fezailu'l-Kur'ân'da (s.104) rivâyet etmiştir. Ayrıca Bkz: el-Burhan 1/462; el-İtkan, 1/355; Fethu'l-Bârî 9/78.

161 Bu eserlerin tamamı Ebû Ubeyd'in Fezailu'l-Kur'ân'ında geçmektedir.

Scanned with CamScanner

Kur'ân'ı öğrenmek ise bundan farklıdır. Zîra onu sözlü olarak tekrarlayan (telkin eden) birinin ağzından almak daha iyidir. Çünkü okumak kusursuz bir bilgi alma yöntemi değildir. Nitekim onu sadece kitaptan öğrenenlerin yanlış okuyuşları, tanık olunan açık bir şeydir. Durum bu noktaya varırsa ve ona Kur'ân'ın okunuşunu öğretecek bir hoca da bulabilecekse, mushaftan kendi başına öğrenmekten men edilir. Kendisine Kur'ân'ı canlı olarak öğretecek birini bulmaktan âciz kalmışsa, Allah (c.c) kişiye ancak gücünün yettiğini yükler. Zîra rahat/normal durumda caiz olmayan şeyler, zaruret halinde caiz olur. Böylesi bir durumda mushaftan kendi başına okursa, bunda bir beis yoktur. Bazı kelimeleri telaffuzundan çıkarıp kendi diline ve telaffuzuna uydurursa; İmam Ebû Ubeyd, Evzâî'den şöyle rivâyet etmiştir:

[131] Bir adam bir yolculukta bizimleydi. Bize bir söz nakletti. Bildiğim tek şey, onu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözü olarak söylemiş olması. Buna göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Kul okurken (bazı yerleri) olduğundan farklı telaffuz eder veya hatalı okursa melek onu nazil olduğu gibi yazar."*

Bize Bükeyr b. Ahnes'ten şöyle rivâyet edildi: Arap olmayan veya Kur'ân okuması düzgün olmayan biri Kur'ân okuduğunda melek onu indiği şekliyle yazar.

Bazı âlimler ise (Mushafa bakarak veya ezbere okumanın hangisinin daha faziletli olduğu hususunda) şöyle demişlerdir: Bu konuda ölçü, huşûdur. Dolayısıyla kişi ezbere okurken daha huşûlu okuyorsa öyle okuması, bakarak okurken daha huşûlu okuyorsa o şekilde okuması daha faziletlidir. İkisi eşitse bakarak okumak daha evladır. Çünkü bu hem daha sağlam ve sağlıklı bir okuyuştur, hem de Kur'ân'a bakma fazileti de vardır. İmam Nevevi de (rh.a), Tibyan'da: selefin farklı söz ve fiillerini bu ayrıntıya hamletmek en kuvvetli olandır, demiştir.[162]

Tenbih:

Bir: Eğer İmam Buhârî, Sehl hadisini Kur'ân'ı ezberden okumanın mushaftan okumaktan daha faziletli olduğuna delil olarak getirdiyse, bu tartışmaya açık bir husustur. Çünkü hadisteki belli bir olaydır (ve genellik ifade etmez). Zîra o kişi güzel yazı yazamıyor ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sel-

162 et-Tibyan fi adabi hameleti'l-Kur'ân, s. 53.

Scanned with CamScanner

lem) bunu biliyor olabilir. Dolayısıyla bu, Kur'ân'ı ezbere okumanın, güzel yazı yazabilsin veya yazamasın, herkes hakkında olduğunu göstermez. Zîra böyle olsaydı, sadece bu hadisi zikretmektense yazmayı bilmeyen Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in halini ve ezbere Kur'ân okumasını zikretmesi daha uygun olurdu.

İki: Olayın akışından Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ona bunu, eşine öğretebilmesi için bu sûreleri ezbere bildiğinden emin olmak maksadıyla sorduğu anlaşılmaktadır. Yoksa kastı, ezbere okumanın bakarak okumaktan daha faziletli olduğunu veya olmadığını ifade etmek değildi. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Kur'ân'ı Hatırda Tutmak, Sürekli Tekrarlamak:

[132] İmam Buhârî, Abdullah b. Ömer (radıyallâhu anh)'dan, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Kur'ân'ı ezbere bilen kimsenin durumu, bağlı develeri olan kimseye benzer. Eğer o kimse develerini bağlı tutarsa, onları kontrol eder, yok eğer serbest bırakırsa, onlar dağılır."*[163]

[133] İmam Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. Ömer (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Kişi ezberlemiş olduğu Kur'ân'a sahip çıkar ve onu gece gündüz okursa, onun hâli devesi olan kişinin hâli gibidir; onu bağlı tutarsa korur, serbest bırakırsa gider. İşte Kur'ân hafızı da böyledir."*[164] Bunu Buhârî ile Müslim de rivâyet etmişlerdir. İbnu'l-Cevzî, Camiu'l-Mesanid'de: "Aslında bunu Abdurrezzak'ın rivâyetiyle sadece Müslim kitabına almıştır." demiştir.

[134] İmam Buhârî, Abdullah b. İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Sizden birinin şu şu âyeti unuttum demesi ne kadar da kötü! Bilakis o, unuttu-rulmuştur. Kur'ân'ı hatırlamaya çalışın! Çünkü Kur'ân, insanların hafızalarından, develerin otlakta dağılmasından daha çabuk dağılır."*[165] Nesâî bunu aynı zamanda İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'ın kendi sözü olarak rivâyet etmiştir. Ancak o rivâyet gariptir.

---

163 Buhârî, 5031; Müslim, 789; Nesâî 2/154; İbn Mâce, 3783.

164 Müsned-i Ahmed 2/36.

165 Buhârî, 5032; Müslim, 791; Nesâî, 2/154; Tirmizî, 2942.

Scanned with CamScanner

[135] İmam Buhârî, Ebû Mûsâ el-Eş'ari (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Kur'ân'ı, (sürekli okumak ve tekrar etmek) sûretiyle muhafaza edin! Hayatım elinde bulunan Allah'a and olsun ki, Kur'ân'ın hafızadan çıkması bağlı bulunan develerin boşalıp kaçmasından daha hızlıdır."*[166] Bunu İmam Müslim de (başka bir tarikle) rivâyet etmiştir.

[136] İmam Ahmed b. Hanbel, Mûsâ b. Ali'den şöyle rivâyet etmiştir: Babamı şöyle derken işittim: Ukbe b. Amir'i şöyle anlatırken dinledim: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Allah'ın kitabını öğrenin, korumaya alın. Onu sesli ve hüzünlü okuyun. Canımı elinde tutan Allah'a yemin olsun ki, Kur'ân'ın hafızadan çıkması bağlı bulunan develerin bağından boşalıp kaçmasından daha hızlıdır."*[167]

Bu hadislerde Kur'ân hafızı, ezberindekileri unutmamak için onu okumaya, (ara ara) hatırına getirmeye ve sürekli tekrar etmeye teşvik edilmiştir. Çünkü Kur'ân'dan ezberde olan yerleri lerini unutmak büyük bir tehlikedir. Allah (c.c)'dan bizi ondan selâmette eylemesini niyaz ederiz.

[137] Nitekim İmam Ahmed, Sa'd b. Ubâde'den (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: "On kişinin başına başkan olan herkes kıyâmet günü aşırdığı mal ile gelecek ve onu bundan (ümmetin malından ve ganimetten) ancak adalet kurtaracak. Her kim Kur'ân'ı okurken (ezbere bilirken) sonra unutursa kıyâmet günü Allah'ın huzuruna cüzamlı olarak varacaktır."[168] Bunu İmam Taberî ile Ebû Dâvûd da rivâyet etmişlerdir.

[138] İmam Ahmed, bunu Müsned'inde, Ubâde b. Sâmit'ten de (radıyallâhu anh) şu lafızla rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"On kişiye başkan olan kişi kıyâmet günü (ümmetin malından ve ganimetten) aşırdığı mal ile gelecek ve onu bundan ancak adalet kurtaracak. Kur'ân'ı okurken (ezbere bilirken) sonra onu unutursa kıyâmet günü Allah'a cüzamlı olarak varacak."*[169] Bunu Ebû Avane de rivâyet etmiştir. Rivâyetin senedinde bazı ihtilaflar vardır. Fakat bunun, uyarı ve tehdit hadislerinde zararı yoktur. Özellikle, şu hadis gibi başka vecihten bir şahidi varsa:

166 Buhârî, 5033; Müslim, 791; Müsned-i Ahmed 4/397.
167 Ahmed b. Hanbel 4/146, 153. Ayrıca Bkz:
168 Müsned-i Ahmed b. Hanbel 5/285. Taha sûresinin 124. âyetinin tefsirinde gelecek.
169 Ahmed b. Hanbel 5/323, 327.

Scanned with CamScanner

[139] Ebû Ubeyd, Enes b. Mâlik (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Birinin camiden çıkardığı saman çöpü ile gübreye... Ümmetimin bütün sevapları bana sunuldu. Bana ümmetimin günahları da gösterildi ve onlar arasında "kendisine Allah'ın kitabından âyet veya sûre (ezberlemesi) lutfedilmişken onu unutan kişinin günahı"ndan daha büyük bir günah görmedim."*[170]

[140] İbn Cüreyc, Selman-ı Farisi'den (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Ümmetimin kıyâmet gününde hiç ummadık bir şekilde karşılaşacağı en büyük günah, kişiye Allah'ın (c.c) kitabından lutfedilmişken unuttuğu sûredir."*[171]

[141] Ebû Dâvûd, Tirmizî, Ebû Ya'lâ, Bezzâr ve başkaları, Enes b. Mâlik (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Bana ümmetimin sevapları, hatta adamın mescidden çıkardığı saman çöpü bile gösterildi. Bana ümmetimin günahları da gösterildi. Onlar arasında kişiye lutfedilmişken (ezberlemesi nasip edilmişken) unuttuğu Allah'ın kitabından bir sûre veya âyet kadar büyük bir günah görmedim."*[172] Tirmizî: Gariptir. Bu, bildiğimiz bundan başka bir kanalla gelmemiştir. Buhârî ile müzakeresini yaptık da bunu garip buldu, demiştir.

Bazı müfessirler de bu mânâyı Allah'ın (c.c) *"Kim de beni anmaktan yüz çevirirse şüphesiz onun sıkıntılı bir hayatı olacak ve biz onu, kıyâmet günü kör olarak haşredeceğiz. O: Rabbim! Beni niçin kör olarak haşrettin? Oysa ben, hakikaten görür idim der. (Allah) buyurur ki: İşte böyle. Çünkü sana âyetlerimiz geldi; ama sen onları unuttun. Bugün de aynı şekilde sen unutuluyorsun!"* (Taha, 124-126) buyruğunun kapsamına koymuşlardır. Âyetlerin bahsettiği, maksadın tamamı olmasa da bir kısmıdır. Çünkü, Allah korusun, Kur'ân okumaktan yüz çevirmek ve onu unutmaya terk etmek, ehemmiyet göstermemekte büyük gevşeklik ve ihmal vardır. Bu yüzden Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Kur'ân'la ilişkinizi kesmeksizin sürekli okuyun"* buyurmuştur. Başka bir rivâyette: *"Kur'ân'ı hatırınızda tutmaya çalışın (onun için de sürekli tekrarlayın). Çünkü Kur'ân, insanların hafızalarından, devele-*

170 Ebû Dâvûd, 461; Tirmizî, 2917; Abdurrezzak, 5977; Ebû Ya'lâ, 4265; İbn Huzeyme 1297.

171 Ebû Ubeyd, Fezailu'l-Kur'ân s.202.

172 Ebû Dâvûd, 1395; Tirmizî, 2947.

Scanned with CamScanner

rin otlakta dağılmasından daha çabuk dağılır." buyurmuştur. Hadiste geçen "تفصي" kaçıp kurtulmak mânâsına gelir. Mesela "Filan beladan kurtuldu" demek istediğinde bunu "تَفَصَّى فلان من البلية" cümlesi ile ifade edersin. Çekirdek hurmadan çıktığında "تفصى النوى من التمرة: Çekirdek hurmadan çıktı" dersin. Hadiste anlatılmak istenen odur ki, Kur'ân insanların akıl ve kalplerinden bağlanmayan ve serbest bırakılan develerin dağılıp gitmesinden daha kolay gider.

Ebû Ubeyd, Abdullah b. Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: "Ben hafızı şişman ve Kur'ân'ı unutmuş halde gördüğümde ona öfkeleniyorum."[173]

Biz (Ebû Ubeyd söylüyor), Abdulaziz b. Ebî Revvad'dan şöyle rivâyet ettik: Dahhâk b. Muhammed'i şöyle derken işittim: Kim Kur'ân'ı öğrenip sonra onu unuttuysa, bu mutlaka işlediği bir günah sebebiyle olmuştur. Zîra Allah (c.c) *"Başınıza her ne musibet gelirse ellerinizin kazandığı yüzündendir."* (Şûrâ, 30) buyurmaktadır. Kur'ân'ı unutmak ise en büyük musibetlerdendir.[174]

Bu sebeple İshâk b. Rahaveyh ve başkaları: Kişinin kırk gün geçip de Kur'ân'ı hatmetmemesi mekruhtur, demişlerdir. İleride geleceği üzere üç günden az sürede hatmetmek mekruh olduğu gibi bu da mekruh görülmüştür. İmam Buhârî onu ileride zikretmiştir, halbuki hemen bu hadisten sonra zikretmesi daha uygundu. İmam Buhârî bu hadisten sonra "Binek üzerinde Kur'ân okuma babı" başlığını atmış ve şu hadisi zikretmiştir.

Binek Üzerinde Kur'ân Okumak:

[142] İmam Buhârî, Abdullah b. Muğaffel'den şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i Mekke'nin fetih gününde bineği üzerinde Fetih sûresini okurken gördüm.[175] Bu hadisi, İbn Mâce dışında tüm Kütüb-i Sitte sahipleri kitaplarında muhtelif rivâyetlerle zikretmişlerdir. Bunun da daha önce geçen Kur'ân'la sürekli diyalog içinde olma ve yolculukta ve hazarda okumayla alakası vardır. Âlimlerin çoğuna göre hareket halinde iken olmadıkça, yolculukta Kur'ân okumak mekruh değildir. Nitekim İbn Ebî Dâvûd, Ebû Derdâ (radıyallâhu anh) yolda okurdu diye rivâyet etmiştir. Ömer

173 Ebû Ubeyd, Fezailu'l-Kur'ân, s. 104.
174 Ebû Ubeyd, Fezailu'l-Kur'ân, s.104.
175 Sahih-i Buhârî, 4281, 5034; Müslim, 794; Ebû Dâvûd, 1467; Tirmizî, Şemail, 312.

Scanned with CamScanner

b. Abdulaziz'in de buna izin verdiği rivâyet edilmiştir. İmam Mâlik'ten, onun bunu kerih gördüğü nakledilmiştir. Zîra İbn Ebî Dâvûd, İbn Vehb'den şöyle rivâyet etmiştir: Mâlik'e 'gecenin sonunda namaz (sabah namazı) için evinden çıkıp camiye giden, evde okuduğu sûre yarım kalan kimsenin ne yapacağını' sordum. "Yolda Kur'ân okuma diye bir şey bilmiyorum" dedi. Şa'bi şöyle demiştir: "Kur'ân'ı üç yerde okumak mekruhtur: banyoda/hamamda, def-i hacet yapılan yerde ve dönmekte olan değirmen taşının altında."

Selefin çoğu, hamamdaki Kur'ân okuma hususunda ondan ayrılmışlar ve mekruh değildir, demişlerdir. Bu İmam Mâlik, İmam Şâfiî, İmam İbrâhim en-Nehaî ve başkalarının görüşüdür. İbn Ebî Dâvûd, Ali (radıyallâhu anh)'ın bunu mekruh gördüğünü rivâyet etmiş, İbn Münzir de Şakik b. Seleme, Şa'bi, Hasan-ı Basrî, Mekhul, Kabisa b. Züeyb'den de bu görüşü nakletmiştir. Bu, İbrâhim en-Nehaî'den bir rivâyettir ve Ebû Hanîfe'den nakledilen bir görüştür (Allah hepsine rahmet etsin). Tuvalet yapılan yerlerde okumanın mekruh olması ise açıktır. Kur'ân'ın şerefini korumak için bunun haram olduğu söylenseydi bu da makbul bir görüş olurdu. Değirmen dönerken Kur'ân okumanın mekruh olması ise Kur'ân üzerine hiçbir şeyin gelmemesi içindir. Hak yüksektedir, onun üzerinde olunmaz. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Çocuklara Kur'ân Öğretmek:

[143] İmam Buhârî şöyle demiştir: ...o da Said b. Cübeyr (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etti: "Sizin mufassal diye andığınız sûreler muhkem sûrelerdir." İbn Abbâs (radıyallâhu anh) da: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) vefat ettiğinde ben on yaşındaydım ve muhkem sûrelerini okumuştum.[176]

[144] İmam Buhârî, Said b. Cübeyr'den şöyle rivâyet etmiştir: İbn Abbâs (radıyallâhu anh) "Ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) zamanında muhkemleri ezberledim" dedi. Ben: "Muhkem sûre nedir?" diye sordum. "Mufassaldır" dedi.[177] Bunu sadece Buhârî rivâyet etmiştir. Bunda çocuğun Kur'ân öğrenmesinin caiz olduğuna delil vardır. Çünkü İbn Abbâs (radıyallâhu anh) Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vefatındaki yaşını söylemiş ve o vakit mufassalların tümünü ezberlemiş olduğunu ifade etmiştir. Daha önce geçtiği üzere mufassal sûreler Kur'ân'ın Hücurat'tan sonuna kadar olan sûrelerdir.

176 Sahih-i Buhârî, 5036.
177 Sahih-i Buhârî, 5037.

Scanned with CamScanner

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) vefat ettiğinde İbn Abbâs (radıyallâhu anh) on yaşındadır.

[145] Nitekim İmam Buhârî'nin başka bir rivâyetinde İbn Abbâs (radıyallâhu anh): Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) vefat ettiğinde ben Sünnet olmuştum, demiştir.[178] O dönemde ise erkek çocuklarını büluğa ermeden Sünnet ettirmiyorlardı. Dolayısıyla bu rivâyette sadece onu zikretmekle yetinip küsuratını söylemeyi bırakmış olabilir.

Her hâlükârda; bunda onlara çocukluklarında Kur'ân öğretmenin caiz olduğuna delil vardır ki, bu açıktır. Hatta bu müstehap veya vacip dahi olabilir. Çünkü çocuk o çağda Kur'ân'ı öğrendiğinde onunla namaz kılabileceği sûreler ezberinde olduğu halde büluğa erer. Çocukken ezberlemesi, büyüdükten sonra ezberlemesinden daha iyidir ve insanların tecrübelerinden malum olduğu üzere bu ezber, aklında daha fazla yer eder, ezberi daha köklü ve daha sağlam olur. Seleften bazıları çocuğun hayatının başlarında bir süre oyuna terk edilmesini güzel görmüşler ve gayretini okumaya daha sonra toplamasının daha iyi olacağını söylemişlerdir. Çünkü aksi takdirde çocuk önce okumaya başladığında bıkar ve ondan oyuna yönelir. Bazıları kendisine ne söylendiğini bilemeyecek kadar küçük olan çocuklara Kur'ân öğretmeyi mekruh görmüşlerdir. Onlara göre belli bir idrak ve kavrama yaşına gelince gayret, iştah, ezber gücü ve zihninin berraklığı oranında azar azar bir şeyler öğretilir. Ömer (radıyallâhu anh) beşer âyet öğretilmesini güzel bulmuştur. Biz bunu, iyi bir senetle rivâyet ettik.[179]

Kur'ân'ı unutmak ve kişinin "Filan âyetleri unuttum" demesi uygun mudur? Allah'ın (c.c) *"Sana (Kur an'ı) okutacağız; sen hiç unutmayacaksın. Artık Allah'ın dilediği hariç buyruğu..."* (A'lâ, 6-7)

[146] İmam Buhârî'nin Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan şöyle rivâyet etmiştir: "Hz. Peygamber Mescid'de bir adamı Kur'ân okurken dinledi. Sonra şöyle dedi: *"Allah falancaya merhametiyle muamele etsin! Zîra falanca sûrenin şu şu âyetini bana hatırlattı."*[180] Bunu bu senedle sadece İmam Buhârî rivâyet etmiştir. Başka bir rivâyetteki ifade: *"Falanca sûreden çıkarıp okumayı terk ettiğim"* şeklindedir.

178 Sahih-i Buhârî, 6299.
179 İbn Kesir, Müsned-i Faruk, 1/170.
180 Sahih-i Buhârî, 2655; 5037; Müslim, 788.

Scanned with CamScanner

[147] İmam Buhârî, Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan yine şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Hz. Peygamber bir gece adamın birini Kur'ân okurken dinledi. Sonra şöyle buyurdu: *"Allah ona merhametiyle muamele etsin! Zîra bana, falanca sûreden unutturulan şu, şu âyeti hatırlattı."*[181] Bunu İmam Müslim de rivâyet etmiştir.

[148] İkinci hadis: İmam Buhârî, Abdullah b. Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Birinin 'şu, şu âyeti unuttum' demesi ne kadar da kötü! Aslında o, unutturulmuştur."*[182] Bunu, Müslim ile Nesâî de rivâyet etmişlerdir.

Bu ve öncesindeki hadiste, kişinin kendi gayret ve çabasını ortaya koyduktan sonra Kur'ân'ı unutmasının, onun için bir noksanlık olmayacağına delil vardır. İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'ın rivâyet ettiği hadiste bu durumda olan kişinin yapması gereken davranış biçimi ortaya konmakta ve "şu âyeti unuttum" dememesi tavsiye edilmektedir. Çünkü unutmak kulun kendi fiili değildir. Unutkanlığa bırakma, dalgınlık ve gevşeklik gibi unutkanlığa yol açan bazı fiiller kuldan sadır olabilir. Fakat unutmanın kendisi kulun fiili değildir. Onun için hadiste: "Aslında o unutturulmuştur" denilerek bunu yapan fail zikredilmemiştir. Asıl fail olan Allah'ın zikredilmemesiyle aynı zamanda O'na karşı olması gereken edep ve saygı da öğretilmiştir. *"Unuttuğun vakit Allah'ı an!"* (Kehf, 24) âyetinde unutmak kula nispet edilmiştir. Bu, -Allahu A'lem- caiz olan mecaz kabilindendir. Sonuç zikredilip onun sebebi kastedilmiştir. Çünkü unutmak bazen daha önce Dahhâk'tan naklettiğimiz gibi, bir sebepten dolayı gerçekleşir ve bu bazen günah olabilir. Allah (c.c) da, şeytanın ezan nidası esnasında gitmesi ve iyiliğin kötülüğü silmesi gibi, kalpten unutkanlığın gitmesi için de Allah'ı zikretmeyi emretmiştir. Unutmanın nedeni ortadan kalkarsa unutma da ortadan kalkar. Böylece o şeyi anmak ve hatırda tutmak, Allah'ı anmak ve hatırda tutmak sayesinde gerçekleşmiş olur. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Sûre isimlerinde "Bakara (inek) sûresi", "Filan sûre" demede bir beis görmeyenler:

[149] İmam Buhârî, Ebû Mes'ud (radıyallâhu anh) el-Ensârî'den şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Her kim*

181 Sahih-i Buhârî, 5038; Müslim, 788.
182 Sahih-i Buhârî, 5039. Bu, daha önce, 134. hadiste geçti.

Scanned with CamScanner

Bakara Sûresi'nin sonunda bulunan iki âyeti bir gecede okursa, bu âyetler ona yeter."[183] Bu hadisi ayrıca Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce de rivâyet etmişlerdir.

[150] İkinci hadis: Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet edilmiştir: "Hişam b. Hakim b. Hizam'ı, Furkân sûresini okurken işittim."[184] Daha önce uzunca şekliyle geçti ve ileride de gelecek.

[151] Üçüncü hadis: İmam Buhârî, Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Hz. Peygamber Mescid'de bir adamı Kur'ân okurken dinledi. Sonra şöyle dedi: *"Allah falancaya merhametiyle muamele etsin! Zîra bana şu şu sûreden düşürdüğüm şu şu âyetleri hatırlattı."*[185]

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde rivâyet ettiklerine göre; İbn Mes'ud (radıyallâhu anh) vadide şeytan taşlıyor ve "Burası Bakara sûresinin indiği mekandır." diyordu.

Seleften bazıları ise bunu güzel bulmamışlardır. Onlar yalnızca "Filan filan şeylerin anıldığı sûre" demeyi caiz görmüşlerdir.

[152] Nitekim İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan rivâyete göre o, Osman (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Kur'ân'dan bir şey nazil olduğunda Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Bunu şunun şunun zikredildiği sûreye koyun"* buyuruyordu.[186] Şüphesiz bu daha ihtiyatlı ve daha güzeldir. Ancak buna izin veren sahih hadisler vardır. Günümüzde de insanlar mushaflarındaki sûrelerin başlıklarında bunu uygulamaktadırlar. Muvaffakiyet Allah'tandır.

Kur'ân'ı Tane Tane (Tertille) Okumak:

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Kur'ân'ı tane tane oku!"* (Müzzemmil, 4) *"Biz onu, Kur'ân olarak, insanlara dura dura okuyasın diye (âyet âyet, sûre sûre) ayırdık."* (İsrâ, 106) Kur'ân'ı şiir gibi hızlıca okumak ise mekruhtur.

"يُفرَق" fiilinin mânâsı "açıklanır" dır. İbn Abbâs (radıyallâhu anh), (biraz önce geçen İsra: 106'daki) "فَرَقْناه" ifadesini "fessalnahu: açıkladık, beyan ettik" şeklinde tefsir etmiştir.

183 Sahih-i Buhârî, 5040; Müslim 808. Bakara sûresi tefsirinin sonlarında gelecek.
184 Daha önce (67. hadis) geçti.
185 Bu hadis daha önce (146. hadis) geçti.
186 Daha önce (33. hadis) geçti.

Scanned with CamScanner

[153] İmam Buhârî, Ebû Vail'den şöyle rivâyet etmiştir: Bir sabah Abdullah İbn Mes'ûd'un yanına gittik. Adamın biri 'dün gece Mufassal sûreleri okudum' dedi. Bunun üzerine İbn Mes'ûd şöyle dedi: Hızlıca, şiir okur gibi mi? Biz kırâatı dinleyerek öğrendik. Ben uzunluk ve kısalık bakımından birbirine yakın sûreleri Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) okurken ezberledim. Bu sûrelerin on sekizi Mufassal sûrelerden, ikisi ise elif lâm mîm, hâmîm ile başlayan sûrelerdendi.[187] Bunu İmam Müslim de rivâyet etmiştir.

[154] İmam Ahmed b. Hanbel, Müslim b. Mihrak'tan şöyle rivâyet etmiştir: Âişe (radıyallâhu anhâ)'ya bazı kimselerin bir gecede Kur'ân'ı bir-iki defa hatmettikleri söylenince, "Onlar okudular, ama okumadılar. Ben gecenin tamamında Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile namaz kılardım. Onda Bakara, Âl-i İmrân ve Nisâ sûrelerini okurdu. Korku içeren bir âyet geçse mutlaka Allah'a dua eder ve ondan sığınır, müjde bulunan bir âyet geçse muhakkak Allah'a dua eder ve Allah'tan onu isterdi.[188]

[155] İmam Buhârî daha sonra İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'ın *"(Rasûlüm!) Vahyi çabucak okumak için dilini kımıldatma!"* (Kıyâmet, 16) âyeti hakkındaki şu sözünü nakletmiştir: "Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem), Cebrâil (a.s) kendisine vahiy getirdiği zaman, vahiyle birlikte dilini ve dudaklarını hareket ettirirdi. Bu durum onun için son derece zordu..." Tamamı ileride geleceği üzere, hadisin gerisi vardır. Hadis, Müslim'in de rivâyet ettiği muttefekun aleyh bir hadistir.

Bununla öncesindeki hadiste, Kur'ân'ı tane tane (tertille) ve şiir gibi aşırı hızlı olmayacak derecede de seri okumanın, aşırı hızlı olmayıp tefekkür ederek ve düşünerek okumanın müstehap olduğuna delil vardır. Allah (c.c) *"(Rasûlüm!) Sana bu mübarek Kitab'ı, âyetlerini düşünsünler ve aklı olanlar öğüt alsınlar diye indirdik"* (Sa'd, 29) buyurmuştur.

[156] İmam Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. Ömer (radıyallâhu anh) kanalıyla Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle rivâyet etmiştir: *"Kur'ân dostuna:*[189] *Oku ve (cennetin derecelerinde) yükselmeye devam et. Hem de*

187 Buhârî, 775, 5043; Müslim, 822.

188 Müsned-i Ahmed b. Hanbel 6/92.

189 Hadisteki "Sahibu'l-Kur'ân" ifadesinin kelime anlamı "Kur'ân'ın arkadaşı, sahibi dir. İmam Nevevî, İbn Hacer ve Suyûtî gibi bazı âlimler buna "Kur'ân'la samimiyet ve muhabbeti olan, onun dostu ve yakın arkadaşı" mânâsı verirken; örneğin Münavi "Kur'ân

Scanned with CamScanner

Dünya'da tane tane okuduğun gibi tane tane oku. Zîra senin cennetteki makamın, okuduğun son âyet (in ulaştırdığı makam) dır, denir."[190]

Ebû Ubeyd, İbrâhim en-Nehaî'den şöyle rivâyet etmiştir: Alkame, İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'a Kur'ân okurken biraz hızlı okudu. İbn Mes'ud: Babam sana feda olsun. Tane tane oku! Zîra o, Kur'ân'ın süsüdür, dedi. İbrâhim en-Nehaî der ki: Alkame, Kur'ân'ı güzel sesle okurdu.

Ebû Ubeyd, Ebû Cemre'den şöyle rivâyet etmiştir. Ben İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'a "Benim okumam hızlı. Kur'ân'ı üç günde hatmediyorum" dedim. "Bir gecede Bakara'yı düşünerek ve tane tane okumak bana, söylediğin şekilde okumaktan daha sevimlidir. Ebû Ubeyd'in İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan diğer rivâyetinde İbn Abbâs (radıyallâhu anh) şöyle demiştir: "Bir gecede Bakara'yı düşünerek ve tane tane okumak benim için Kur'ân'ın tamamını şiir gibi okumaktan daha hoştur."

Kur'ân'ı (Gereken Yerleri) Uzatarak Okumak:

[157] İmam Buhârî (rh.a) daha sonra Katâde'den şöyle rivâyet etmiştir: "Enes İbn Mâlik'e Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nasıl Kur'ân okuduğunu sordum. 'İyice uzatarak okurdu' diye cevap verdi."[191]

[158] İmam Buhârî yine Katâde'den şöyle rivâyet etmiştir: "Enes'e 'Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) nasıl Kur'ân okurdu?' diye sordular. O da 'uzatılması gereken yerleri uzatarak okurdu' şeklinde cevap verdikten sonra besmeleyi okudu ve بسم الله/Bismillah, الرحمن/er-Rahmân ve الرحيم/er-Rahîm kelimelerini uzattı."[192] Hadisi bu kanalla sadece Buhârî rivâyet etmiştir.

[159] Bu mânâda İmam Ebû Ubeyd, Ümmü Seleme'den, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Kur'ân okumasını "açık ve harf harf" şeklinde nitelemesini rivâyet etmiştir.[193] Bunu İmam Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd, Tirmizî de rivâyet etmiş, Tirmizî: "Hasen-sahihtir." demiştir.

---

hafızı" mânâsı vermiştir. Bkz: Nevevî, Şerh-u Müslim 3/141; Fethu'l-Bârî 14/250; Suyûtî, Şerhu Müslim 2/389; Feyzu'l-Kadîr 1/415 (Çevirenin notu).

190 Ebû Dâvûd, 1464; Tirmizî, 2914; Nesâî, Sünen-i Kübra, 8056; Ahmed b. Hanbel 2/192; Hâkim 1/552; İbn Hibbân, 766.

191 Buhârî, 5045, 5046; Ebû Dâvûd, 1465; Tirmizî, Şemail, 308; İbn Mâce, 1353; Ahmed b. Hanbel 3/119.

192 Bir önceki dipnota bakınız.

193 Bu hadis Fâtiha sûresinin tefsirinde gelecek.

Scanned with CamScanner

Ebû Ubeyd daha sonra Ümmü Seleme'den şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) "بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (١) الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (٢) الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (٣) مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ"i, kesinti yaparak (her âyet sonunda durarak) okurdu. Bunu Ebû Dâvûd ile Tirmizî de rivâyet etmişlerdir. Tirmizî: Garip-tir, senedi muttasıl değildir, demiştir. Kastı, Ümmü Seleme'den rivâyet eden İbn Ebî Melike'nin onunla buluşmuşluğu yoktur. Aslında İbn Melike onu, bir önceki rivâyette olduğu gibi, Ümmü Seleme'den işiten Ya'la b. Memlek'ten rivâyet etmiştir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Tercî' Yapmak:

[160] İmam Buhârî, Abdullah b. Muğaffel (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: "Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in devesi üzerinde yolda giderken Kur'ân okuduğunu gördüm. Devesiyle ilerlerken Fetih sûresini (veya Fetih sûresinden bazı âyetleri) yumuşak yumuşak okuyordu. Bu arada tercî' yapıyordu."[194] Bu daha önce geçti. Tercî; sesi tekrarlamak demektir. Ni-tekim yine Sahih-i Buhârî'de "Â â â diyordu" ziyadesi yer almaktadır. Sanki bu, altındaki bineğin hareketinden kaynaklanmış olmalı. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bu hareketi, binek üzerinde Kur'ân okumanın caiz oldu-ğuna delalet eder. Bu, harfleri olduğundan fazla okumak sayılmaz. Çünkü ihtiyaçtan dolayı bu kadarı itibara alınmamıştır. Tıpkı, namazı geciktirmek ve kıbleye yönelerek kılmak mümkün olduğu halde, binek üzerinde onun yöneldiği her tarafa doğru namaz kılmaya cevaz verildiği gibi. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Kur'ân'ı Güzel Sesle Okumak:

[161] İmam Buhârî'nin Ebû Mûsâ el-Eş'ari (radıyallâhu anh)'dan rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona *"Ey Ebû Mûsâ! Sana Dâvûd peygamberin namelerinden bir name verilmiştir."* dedi.[195] Bunu Tirmizî aynen bu senedle rivâyet etmiş ve "hasen-sahih hadistir" demiştir. Müslim de buna yakın bir senedle rivâyet etmiştir. Biz orada yeterli bilgi ver-dik. Burada tekrarlanmasına gerek yoktur. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

194 Daha önce (142. hadis) geçti.

195 Buhârî, 5048; Müslim, 793; Tirmizî, 3855; İbn Hibbân, 7197; Hâkim, 3/466.

Scanned with CamScanner

Kur'ân'ı Başkasından Dinlemekten Hoşlanmak:

[162] İmam Buhârî, İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Bana Kur'ân oku!"* dedi. Ben hayretle, 'Kur'ân sana inmişken ben mi sana Kur'ân okuyacağım!' dedim. Bunun üzerine şöyle buyurdu: *"Kur'ân'ı başkalarından duymak hoşuma gidiyor."*[196] Bu hadisi ayrıca Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî de rivâyet etmişlerdir. Birçok tariki olup onları anlatacak olursak burada söz uzar.

[163] Onlardan biri daha önce geçen ve Müslim'e ait olan şu rivâyettir: Ebû Mûsâ el-Eş'ari (radıyallâhu anh) şöyle dedi: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bana *"Beni, dün gece senin Kur'ân okumanı dinlerken bir görseydin!"* buyurdu. Ben de: "Senin dinlediğini bilseydim kıraatimi senin için daha da güzelleştirirdim" dedim.[197] Zührî, Ebû Seleme'den şöyle nakleder: Ömer (radıyallâhu anh) Ebû Mûsâ el-Eş'ari (radıyallâhu anh)'ı gördüğünde "Bize Rabbimizi hatırlat ey Ebû Mûsâ!" der, o da yanında okurdu. Ebû Osman el-Hindi şöyle anlatıyor: Ebû Mûsâ el-Eş'ari bize namaz kıldırırdı. Ben 'onun sesinden daha güzel ne bir çan, ne bir ud, ne bir zurna, ne de başka bir ses duydum', desem yalan söylemiş olmam.

Kur'ân Okutturanın Okuyana "yeter" Demesi:

[164] İmam Buhârî, Abdullah b. Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Bana Kur'ân oku!"* dedi. Ben hayretle, "Kur'ân sana inmişken ben mi sana Kur'ân okuyacağım!" dedim. O da, *"Evet"* dedi. Nihâyet Nîsâ sûresini okumaya başladım. Derken *"Her bir ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onlara şahit olarak gösterdiğimiz zaman halleri nice olacak!"* (Nisâ, 41) âyetine geldim. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Şimdilik yeter"* buyurdu. Ona döndüğüm zaman birden göz yaşlarının boşaldığını fark ettim.[198] Bunu Buhârî'nin yanında Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî rivâyet etmişlerdir. Hadisin konuya delaleti açıktır.

[165] Diğer hadis de böyledir: *"Kur'ân'ı kalpleriniz birbiriyle uyumlu olduğu sürece okuyun! İhtilafa düştüğünüzde ise okumayı bırakın."*[199]

196 Buhârî, 4582; Müslim, 800; Ebû Dâvûd, 3668; Tirmizî, 3028.
197 Bu bir önceki hadistir. Ayrıca daha önce geçen 114 numaralı hadise bakınız.
198 Bir önceki hadise bakınız. Hadis Nisâ sûresinde gelecek.
199 İleride 180. hadis olarak gelecek.

Scanned with CamScanner

Kur'ân'dan Ne Kadar Okur ve Allah'ın (c.c) *"Kur'ân'dan Kolayınıza Geleni Okuyun!"* (Müzzemmil, 20) Âyeti:

[166] İmam Buhârî şöyle rivâyet etmiştir. Süfyân şöyle dedi: "İbn Şübrüme bana şöyle dedi: Bir kişiye ne kadar Kur'ân okumanın yeteceği konusunda Kur'ân'a baktım, üç âyetten daha az bir sûre bulamadım. Ben de ona "Birinin üç âyetten daha az okuması uygun değildir." dedim.

Alkame'den şöyle nakledilmiştir: "Ka'be'yi tavaf ettiği bir sırada Ebû Mes'ud'la karşılaştım. O, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in *'her kim Bakara sûresinin sonunda bulunan iki âyeti okursa, bu âyetler ona yeter'* buyurduğunu zikretti." Daha önce geçtiği üzere bu hadis muttefekun aleyhtir. Döneminde Kufe'nin büyük fakihi İbn Şübrüme'nin söylediği güzel bir hüküm çıkarımıdır. Nitekim, Sünen kitaplarında şu hadis bulunmaktadır:

[167] Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Fâtiha sûresi ile üç âyet okunmadan kılınan hiçbir namaz olmaz."*[200] Fakat o hadis, yani Ebû Mes'ud hadisi daha sahih, daha meşhur ve daha özel (hâs) dir. Ama bu hadisle İmam Buhârî'nin zikrettiği başlık arasında bir alaka olduğu pek de isabetli gözükmemektedir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

[168] İkinci hadis başlıkla daha alakalıdır ki o da şöyledir. İmam Buhârî, Abdullah b. Amr (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: "Babam beni, asil bir aileye mensup bir kadınla evlendirdi. Daima gelinine kocasından memnun olup olmadığını sorardı. O da şöyle derdi: Abdullah, erkekler arasında bulunmaz bir adam. Evlendik evleneli yatağımıza hiç basmadı, bir örtüyü de kaldırmış değil.

Bu durum bu şekilde uzayınca babam Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gidip bu konuyu anlatmış. Bunun üzerine Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) *'onu benim yanıma getir!'* demiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına gittim. Bana *'nasıl oruç tutuyorsun?'* diye

200 Bu lafızla bulamadım. Fakat "Fâtiha ile fazlası olmadan hiçbir namaz olmaz", "...Fâtiha ile fazlası", "...Fâtiha ile Kur'ân'dan okuyabildiği kadar miktar" gibi ifadelerle gelmiştir. Şevkani der ki: Fâtiha'nın yanında Kur'ân'dan başka şeyler okumanın da vacip olduğu Ömer, oğlu Abdullah, Osman b. Ebi'l-Âs, İmam Hâdî, Kâsım ve Müeyyed billah'ın görüşüdür. Bahr'da böyle geçmektedir. İmam Hadi bunu üç âyet, Kâsım ile Müeyyed billah ise uzun bir âyet olarak belirlemişlerdir.

Scanned with CamScanner

sordu. 'Her gün oruç tutuyorum' şeklinde cevap verdim. Bu defa *'ne kadar zamanda Kur'ân'ı hatmediyorsun?'* diye sordu. Ben de 'her gece' diyerek cevap verdim. Buna karşın, *'her ay üç gün oruç tut ve Kur'ân'ı bir ayda hatmet!'* buyurdu. Bunun üzerine 'ben bundan daha fazlasını yapabilirim' dedim. *'O zaman haftada üç gün oruç tut!'* buyurdu. 'Ben bundan da fazlasını yapabilirim' deyince *'bir gün oruç tut, iki gün tutma!'* buyurdu. 'Ben bundan da fazlasını yapabilirim' dedim. Bu defa Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *'O halde en faziletli oruç olan, Dâvûd peygamberin orucunu tut. Bir gün ye, bir gün oruç tut! Kur'ân'ı da bir haftada hatmet!'* Abdullah İbn Amr şöyle demiştir: Keşke Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bana verdiği ruhsatı kabul etseydim. Çünkü artık yaşlandım, takatım kalmadı. Abdullah İbn Amr gündüz ailesinden birine Kur'ân'ın yedide birini okurdu. Gece okumak istediği kısmı gündüz hazırlardı. Böylece gece yükünü hafifletmek isterdi. Oruç için güçlü olmak istediği zaman ise peş peşe günlerce oruç tutmazdı. Tutmadığı günleri de sayardı. Daha sonra bu günlerin sayısı kadar oruç tutardı. Çünkü o, Hz. Peygamber'in vefatından sonra onun zamanında yaptığı amelleri bırakmaktan hoşlanmazdı."

Ebû Abdillah (İmam Buhârî) şöyle demiştir: "Bazıları üç günde, bazıları bir haftada, bazıları da bir haftadan daha uzun zamanda Kur'ân'ın hatmedilebileceğini söylemiştir."[201]

İmam Buhârî bunu Oruç Kitabı'nda da rivâyet etmiştir. Hadisi Nesâî de, senedinde bazı farklılıklarla rivâyet etmiştir.

[169] Sonra İmam Buhârî, ayrıca Müslim ve Ebû Dâvûd bunu biraz farklı senedle Abdullah b. Amr (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmişlerdir: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bana *"Kur'ân'ı bir ayda hatmet!"* dedi. Ben, "Bundan daha fazlasını yapacak güce sahibim" diye karşılık verdim. Nihâyet Allah Rasûlü şöyle buyurdu: *"Kur'ân'ı yedi günde hatmet! Bundan daha ileri gitme!"*[202]

[170] Ebû Ubeyd de, Kays b. Ebî Sa'saa'dan şöyle rivâyet etmiştir: Ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e "Ya Rasûlallah! Kur'ân'ı ne kadar sürede bir okuyayım (hatmedeyim) ?" diye sordum. *"Her on beş günde bir"*

201 Buhârî, 5052; Müslim, 1159; Ebû Dâvûd, 1377; Tirmizî, 3128; İbn Huzeyme, 2106.
202 Buhârî, 5053; 5054; Müslim, 1159; Ebû Dâvûd, 1388.

Scanned with CamScanner

buyurdu. "Kendimi daha güçlü buluyorum" dedim. *"Öyleyse her cumada (haftada) bir defa"* buyurdu.[203]

Ebû Ubeyd, İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'ın oğlu Abdurrahman'dan şöyle rivâyet etmiştir: İbn Mes'ud Ramazan dışında Kur'ân'ı cumadan cumaya hatmederdi.

Ebû Mühelleb'den şöyle rivâyet etmiştir: Übeyy b. Ka'b, Kur'ân'ı her sekiz günde bir, Temim-i Dari ise her yedi günde bir hatmederdi.[204]

İbrâhim'den şöyle rivâyet etmiştir: Esved Kur'ân'ı her altı günde bir, Alkame ise her beş günde bir hatmederdi.[205]

Elimizde sadece bu haberler olsaydı mesele açıktı. Fakat hadis kitaplarında geçen bir takım hadisler bundan daha kısa sürede okumanın caiz olduğunu göstermektedir.

[171] Nitekim Ahmed b. Hanbel'in, Müsned'inde, Sa'd b. Münzir el-Ensârî'den (radıyallâhu anh) rivâyet ettiğine göre kendisi Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e "Ya Rasûlallah! Kur'ân'ı her üç günde bir okuyayım mı?" dedim. *"Evet"* buyurdu. Bu sahabi vefat edene kadar böyle okurdu. Hadisin senedi ceyyid, kuvvetli ve hasendir. Ebû Ubeyd de yine Sa'd b. Münzir el-Ensârî'den, onun "Ya Rasûlallah! Kur'ân'ı üç günde bir hatmedeyim mi?" diye sorduğunu, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in de *"Evet, yapabilirsen"* diye cevap verdiğini rivâyet etmiştir.[206] Ebû Ubeyd der ki: Sa'd b. Münzir vefat edene kadar böyle okurdu.[207]

[172] Başka bir hadiste Ebû Ubeyd, Abdullah b. Amr (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Kur'ân'ı üç günden az sürede okuyup bitiren bir şey anlamaz"*[208] Bunu Ahmed b. Hanbel ve Sünen kitapları müellifleri de böyle tahric etmişler ve Tirmizî, hasen-sahih hadistir, demiştir.[209]

---

203 Ebû Ubeyd, 87; Taberânî, 877; Fesevi, et-Tarih 1/298.
204 Ebû Ubeyd, Fezailu'l-Kur'ân, s. 88.
205 Ebû Ubeyd, Fezailu'l-Kur'ân, s. 88.
206 Ebû Ubeyd, Fezailu'l-Kur'ân, s. 88; İbn Mübârek, ez-Zühd, 1274; Taberânî, 5481.
207 Ebû Ubeyd, Fezailu'l-Kur'ân, s. 88.
208 Ebû Ubeyd, Fezailu'l-Kur'ân, s. 88.
209 Fezailu'l-Kur'ân, 89; Müsned-i Ahmed 2/165; Ebû Dâvûd, 1394; Tirmizî, 2949; Nesâî, Sünen-i Kübrâ, 8067; İbn Mâce, 1347.

Scanned with CamScanner

[173] Ebû Ubeyd, Abdurrahman kızı Amra'dan şöyle rivâyet etmiştir: Âişe (radıyallâhu anhâ) şöyle derdi: Kur'ân üç günden az sürede hatmedilmez. Bu çok gariptir ve onda bir zayıflık vardır.[210]

Seleften birçok zat Kur'ân'ı üç günden az sürede hatmetmeyi mekruh görmüştür. Haleften Ebû Ubeyd, İshâk b. Rahaveyh ve başkaları da bu görüştedirler.

Ebû Ubeyd, Muaz b. Cebel (radıyallâhu anh)'dan, onun Kur'ân'ı üç günden az sürede okumayı kerih gördüğünü nakletmiş olup senedi sahihtir.[211]

Ebû Ubeyd, İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Kim Kur'ân'ı üç günden az sürede okursa kötü yapmış olur.[212]

Ebû Ubeyd, İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'ın oğlu Abdurrahman'dan şöyle rivâyet etmiştir: Babam Kur'ân'ı Ramazan'da üç günde bir hatmederdi.[213] Bunun senedi de sahihtir.

[174] Müsned'de, Abdurrahman b. Şübbil'den rivâyet edilen Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu hadisi geçmektedir: *"Kur'ân'ı okuyun. Onda aşırıya gitmeyin. Ondan uzak kalmayın. Onun kazancını yemeyin. Ondan okuduğunuzu gözünüzde büyütmeyin."*[214]

'Kur'ân'da aşırıya gitmeyin'in mânâsı; Kur'ân'ı en kısa sürede bitirmek için hızlıca okumayın. Çünkü bu genelde tefekküre engel olur. O yüzden bunun mukabilinde 'ondan uzak kalmayın (veya ona eziyet etmeyin)' buyurulmuştur. Yani Kur'ân okumayı terk etmeyin.

Kur'ân'ı Üç Günden Az Sürede Hatmetmek:

Seleften bazıları Kur'ân'ı üç günden daha kısa sürede hatmetmeyi caiz görmüşlerdir ki bunlardan biri Hz. Osman b. Affan (radıyallâhu anh)'dır. Ebû Ubeyd, Said b. Yezîd'den şöyle rivâyet etmiştir: Bir adam Abdurrahman b. Osman et-Teymi'ye Talha b. Ubeydullah'ın namazını sordu. O: İstersen sana Osman (radıyallâhu anh)'ın namazını bile anlatabilirim, dedi. Adam: Pekala, anlat, deyince Abdurrahman şöyle anlattı: Ben "Bu gece (insanların namazı-

210 Ebû Ubeyd, Fezailu'l-Kur'ân, s. 88, 89.
211 Ebû Ubeyd, Fezailu'l-Kur'ân, s. 89.
212 Ebû Ubeyd, Fezailu'l-Kur'ân, s. 89.
213 Ebû Ubeyd, Fezailu'l-Kur'ân, s. 90.
214 el-Müsned, 3/428. İbn Hacer: Senedi kuvvetlidir, demiştir.

Scanned with CamScanner

na bakmak için) mutlaka evlerin damlarına çıkacağım" dedim ve kalktım. Bir de ne göreyim, yüzü kapalı biri ardımdan geliyor. Ondan geride kalmak için hemen kenara çekildim. Namaz kıldı ve Kur'ân secdelerine geldikçe secde yapıyordu. Ben "Şafak doğmak üzere" derken bir rek'at vitir namazı kıldı ve başka bir namaz kılmadı.[215] Bunun isnadı sahihtir.

Ebû Ubeyd, İbn Sirin'den şöyle rivâyet etmiştir: Katiller Hz. Osman'ı (radıyallâhu anh) öldürmek için evine girdiklerinde Kelbi kabilesinden Furafasa'nın kızı Naile "Onu öldürsünler veya dokunmasınlar; o, gecenin tamamını bir rek'at namazla ihya eder ve onda Kur'ân'ı hatmederdi" dedi.[216] Bu da hasendir. Ebû Ubeyd yine İbn Sirin'den şöyle rivâyet etmiştir: Temim-i Dari, Kur'ân'ın tümünü bir rek'atta okudu.[217] Said b. Cübeyr'den de: Ben Kâbe'de Kur'ân'ın tamamını bir rek'at namazda okudum, dediğini rivâyet etmiştir.[218] İbrâhim en-Nehaî'den şöyle rivâyet etmiştir: Alkame bir gecede Kur'ân'ın tamamını şu şekilde okudu. Evvela Kâbe'yi yedi defa tavaf etti. Sonra Makam-ı İbrâhim'e gelerek namaz kıldı ve onda uzun sûreleri (Bakara'dan itibaren sekiz sûre) okudu. Sonra Kâbe'yi yedi defa tavaf etti. Ardından Makam-ı İbrâhim'e gelerek namaz kıldı ve onda miun (yüz âyetli sûreleri) okudu. Sonra Kâbe'yi yedi defa tavaf etti. Ardından Makam-ı İbrâhim'e gelerek namaz kıldı ve onda Mesani sûrelerini okudu. Sonra Kâbe'yi yedi defa tavaf edip geldi ve Makam-ı İbrâhim'de namaz kıldı ve onda Kur'ân'ın kalan kısmını okudu.[219] Hepsinin senedi sahihtir.

Bunlardan daha ilginci Ebû Ubeyd'in Bekr b. Mudar'dan yaptığı şu rivâyettir: Süleym b. Itr et-Tucibi Kur'ân'ı her üç günde bir hatmederdi. Vefat edince hanımı "Allah sana rahmet etsin. Hem Rabbini hem aileni razı ederdin" dedi. İnsanlar "Bunu nasıl yapardı?" diye sorunca şöyle anlattı: "Geceleyin namaza kalkar ve Kur'ân'ı hatmederdi. Sonra eşiyle ilişkiye girip guslederdi. Sonra dönüp (namaz kılar ve onda) Kur'ân'ı okuyup hatmederdi. Sonra eşiyle ilişkiye girip guslederdi. Sonra dönüp Kur'ân'ı bir kez daha hatmederdi. Sonra eşiyle ilişkiye girip gusleder ve sabah namazına çıkardı.[220]

215 Ebû Ubeyd, Fezailu'l-Kur'ân, s. 90.
216 Ebû Ubeyd, Fezailu'l-Kur'ân, s. 91.
217 Ebû Ubeyd, Fezailu'l-Kur'ân, s. 91.
218 Ebû Ubeyd, Fezailu'l-Kur'ân, s. 91.
219 Ebû Ubeyd, Fezailu'l-Kur'ân, s. 91.
220 Ebû Ubeyd, Fezailu'l-Kur'ân, s. 91.

Scanned with CamScanner

Ben derim ki: Süleym b. Itr değerli, güvenilir ve asil bir tabîydi. Muâviye döneminde Mısır kadısı ve vaiziydi. Ebû Hâtim: Ebû Derdâ'dan hadis rivâyet etmiştir. Ondan da Zehr rivâyet etmiştir, demiş, ardından Ka'b b. Mâlik'ten şöyle rivâyet etmiştir: Süleym b. Itr, tabiînin en faziletlilerindendi.[221] Bunu İbn Yunus da Mısır Tarihi'nde zikretmiştir.

İbn Ebî Dâvûd da, Mücâhid'in akşam ile yatsı arasında Kur'ân'ı hatmettiğini rivâyet etmiştir. Mansur'dan şöyle rivâyet edilmiştir: Ezdi, Ramazan'ın her gecesi akşam ile yatsı arasında Kur'ân'ı hatmederdi. İbrâhim b. Sa'd'dan da şöyle rivâyet edilmiştir: Babam ayaklarını toplayıp elbisesinin içine alarak otururdu ve bunu ise ancak Kur'ân'ı hatmettikten sonra yapardı.

Ben derim ki: Mansur b. Zazan'ın öğle ile ikindi arasında bir hatim, akşam ile yatsı arasında başka bir hatim yaptığı ve bunun için insanların yatsı namazını biraz geç kıldıkları rivâyet edilmiştir. İmam Şâfiî'nin de Ramazan günlerinde yirmi dört saat boyunca iki hatim, Ramazan dışında ise bir hatmederdi. İmam Buhârî'nin de Ramazan'da her gün bir hatim yaptığı rivâyet edilmiştir.

Ebû Abdurrahman es-Sülemi es-Sufi'nin anlattığı şu hadise de bu konudaki garip ve müthiş olaylardandır: Şeyh Ebû Osman el-Mağribi'yi şöyle derken işittim: İbn Katib, Kur'ân'ı gündüz dört, gece dört defa hatmederdi. Ama bu çok nadirdir. Seleften nakledilen bu ve benzeri uygulamalar ya daha önce geçen hadislerin onlara ulaşmadığı veya onların bu hıza rağmen Kur'ân'ı anlayabildikleri ve tefekkür edebildikleri şeklinde yorumlanır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

İmam Nevevî, Tibyan[222] kitabında geçen rivâyetlerin bir kısmını zikrettikten sonra şöyle demiştir: Bu konuda tercihe şayan görüş, bunun, kişilerin durumuna göre değiştiğidir. Dolayısıyla Kur'ân'ın incelikleri ve derin mânâları üzerinde durabilen kimse, okuduğunu tam anlayabileceği miktarla yetinsin. İlim ve benzeri dini görevlerle veya Müslümanların genel işleriyle uğraşan kimse ise kendisini bekleyen bu işleri aksatmayacak kadarıyla yetinsin. Anılan kimselerden olmayanlar ise bıkkınlığa ve aşırı hızlı okumaya yol açmadıktan sonra diledikleri kadar çok okuyabilirler.

221 Ebû Hâtim, el-Cerhu ve't-ta'dil, 4/211, 212.
222 et-Tibyan fi ulumi'l-Kur'ân, s.32.

Scanned with CamScanner

İmam Buhârî daha sonra şöyle demiştir:

Kur'ân Okurken Ağlamak:

[175] İmam Buhârî sonra İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: "Hz. Peygamber *'bana Kur'ân oku!'* dedi. Ben hayretle: Kur'ân sana indirildiği halde ben sana Kur'ân mı okuyayım?' diye sordum. Buna karşın şöyle buyurdu: *'Ben onu başkasından duymayı arzu ediyorum.'* Bunun üzerine Nîsâ sûresini okumaya başladım. *'Her bir ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onlara şahit olarak gösterdiğimiz zaman halleri nice olacak!'* (Nîsâ, 41) âyetine gelince 'yeter' veya 'dur' dedi. Ona baktığım zaman (mübarek) gözyaşlarının aktığını gördüm"[223] Bu, Sahih-i Buhârî'de iki yerde daha zikredilmiştir. Hadisi Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî de rivâyet etmişlerdir.

Kur'ân'ı Gösteriş Yaparak Okuyanın, Onu Kazanç Kapısı Haline Getirenin ve Kur'ân'la Facir Olan Kimsenin Günahı:

[176] İmam Buhârî, Hz. Ali (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken işittim: *"Ahir zamanda ömürleri kısa, akılları kıt bir nesil türeyecek. Mahlukata gönderilmiş sözlerin en hayırlısı hakkında ileri geri konuşacaklar. Okun, hedefi delip geçtiği gibi İslâm'a girip çıkacaklar. İman onların boğazlarından aşağı inmez. Bu kimselerle nerede karşılaşırsanız onları öldürün! Onların öldürülmesi, kıyâmet günü öldürenler için bir ecir olarak karşılarına çıkar."*[224]

[177] İmam Buhârî, Ebû Said el-Hudri (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken işittim: *"İçinizden öyle bir topluluk türeyecek ki, onların namazlarına bakınca namazlarınızı, oruçlarına bakınca oruçlarınızı ve diğer amellerine bakınca da amellerinizi küçük göreceksiniz. Onlar Kur'ân da okurlar. Ama Kur'ân kalplerine inmez. Böyleleri okun hedefi delip geçtiği gibi İslâm'a girip çıkarlar. Bu şekilde bir ok atan kimse okun temrenine*[225] *bakar, ama kan namına bir şey göremez. Sapına bakar, onda da bir şey göremez. Bir de yelesine bakar, onda da bir emare göremez. Son olarak, acaba ava dokunmadı mı şüphesiyle fok denen*

223 Tahrici daha önce geçti.

224 Buhârî, 3611, 5057; Müslim, 1066; Ebû Dâvûd, 4767; Nesâî, 7/119; İbn Hibbân, 6739).

225 Temren, okun ucunda bulunan demirden yapılmış keskin kısmın adıdır.

Scanned with CamScanner

veter medhaline bakar, ancak orada da kan izini göremez."[226] İmam Buhârî bunu başka bir yerde de zikretmiştir. Hadisi Müslim, Nesâî ve İbn Mâce de senedde bazı farklılıklarla rivâyet etmişlerdir.

[178] *"Kur'ân okuyan kimse, turunçgillere benzer. Hem tadı güzeldir, hem de kokusu. Kur'ân okumayan (mümin) hurma gibidir. Tadı güzeldir ama kokusu yoktur. Kur'ân okuyan facir kimse, rayhâne gibidir. Kokusu güzel, tadı acıdır. Kur'ân okumayan facir kimse ise, Ebû Cehil karpuzuna benzer. Hem tadı acıdır, hem de kokusu yoktur."*[227] İmam Buhârî bu hadisi başka yerlerde de, diğer meşhur muhaddislerle birlikte birçok tarikten rivâyet etmiştir.

Bu hadisler en büyük ibadetlerden olan Kur'ân okumada gösteriş ve riya yapmaya karşı uyarmaktadır. Nitekim hadiste şöyle buyurulmuştur:

[179] *"Bil ki sen Allah'a ondan çıkan şeyden daha büyük bir şeyle yaklaşamazsın."* [228] Hadiste kastedilen, Kur'ân okumaktır.

Hz. Ali ve Ebû Said el-Hudri hadislerinde bahsedilenler, imanları boğazlarından içeri geçmeyen Haricilerdir. Başka bir rivâyette Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Sizden herhangi biri Kur'ân okumasını onların Kur'ân okuması karşısında, namazını onların namazı karşısında, orucunu onların orucu karşısında küçümser."* buyurmuştur. Bununla birlikte onların öldürülmeleri emredilmiştir. Çünkü onlar, aynı zamanda amellerini gösteriş ve riya olarak yapmaktadırlar. Bazıları riya için yapmasa da, amellerini yanlış ve sağlıksız inanç üzerine bina ettiklerinden, şu âyetlerde yerilen kimseler gibi olmuşlardır: *"Binasını Allah korkusu ve rızası üzerine kuran kimse mi daha hayırlıdır, yoksa yapısını yıkılacak bir yerin kenarına kurup, onunla beraber kendisi de çöküp cehennem ateşine giden kimse mi? Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez."* (Tevbe, 109)

Ayrıntısı ileride geleceği gibi, Haricilerin kâfir veya fasık sayılmaları ve rivâyetlerinin reddi hususunda âlimler arasında farklı görüşler vardır.

Görünürde kokusu bulunup tadı ise acı olan rayhâneye benzetilen münafık, Kur'ân okumasında gösteriş yapan kimsedir.

226 Buhârî, 3344; 5058; Müslim, 1064; Ebû Dâvûd, 4764; Nesâî 5/87.
227 Tahrici daha önce (no: 101) geçti.
228 Tirmizî, Ebû Ümâme'den rivâyet etmiştir (2911).

Scanned with CamScanner

"Şüphesiz münafıklar Allah'a oyun etmeye kalkışıyorlar; halbuki Allah onların oyunlarını başlarına çevirmektedir. Onlar namaza kalktıkları zaman üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah'ı da pek az hatıra getirirler." (Nisâ, 142)

İmam Buhârî daha sonra: "Kalbiniz Kur'ân üzere birleştiği sürece onu okuyun!" başlığını atmış, ardından:

[180] Cündeb b. Abdullah'tan (radıyallâhu anh) rivâyet ettiği Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu hadisini getirmiştir: *"Kalpleriniz birleştiği sürece Kur'ân okuyun! İhtilafa düştüğünüz zaman Kur'ân okumaktan uzaklaşın!"*[229]

(İbn Kesir daha sonra bu hadisin Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâî ve Taberânî gibi başka muhaddisler tarafından muhtelif tariklerle naklini ele almış; Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözü mü, sahabi sözü mü olduğu hususunda farklı görüşleri zikretmiş, ardından şöyle demiştir): Bu konuda asıl sahih görüş, hadis ilminin piri İmam Buhârî'nin söylediğidir: Âlimlerin çoğuna göre bunu Cündeb b. Abdullah, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendi sözü olarak rivâyet etmiştir ki en doğrusu da budur.

Hadiste Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmetine Kur'ân okumayı tavsiye ve teşvik etmekte, ancak bunun için meşgul ve bıkkın hallerinde değil de okuma niyetinde hemfikir oldukları, okudukları üzerinde düşünüp tefekkür edebildikleri vakti seçmelerini tavsiye etmektedir. Çünkü meşgul ve bıkkın halde okunduğunda maksat hasıl olmaz. Bir hadiste buyrulduğu gibi:

[181] *"Amellerden gücünüzün yettiğini yüklenin. Zîra siz bıkmadıkça Allah bıkmaz."*[230] Başka bir hadiste *"Allah'ın en çok sevdiği amel az da olsa sahibinin devam ettiği ameldir"* buyurulmuştur. Bu hadisin başka bir lafzı şöyledir: *"Amellerin Allah'a en sevimlisi, devamlı olanıdır."*

[182] İmam Buhârî daha sonra Nezzal b. Sebre'den şu rivâyeti zikretmiştir: Abdullah İbn Mes'ud'un anlattığına göre o, bir adamı bir âyeti okurken işitmiş. Ama Hz. Peygamber'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) o âyetin farklı şekilde okunduğunu öğrenmişti.

---

229 Sahih-i Buhârî, 5060; Müslim, 2667; Ahmed b. Hanbel 4/312.

230 Bu hadisler Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan rivâyet edilen tek bir hadisin farklı lafızlarıdır. Hadisi Buhârî (1970, 5861), Müslim (782), Ebû Dâvûd (1368), Ahmed b. Hanbel (6/40), Humeydî (183) rivâyet etmişlerdir.

Scanned with CamScanner

(Abdullah olayın bundan sonrasını şu şekilde anlatmıştır:) Adamın elinden tuttum ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e götürdüm. Olayı anlatınca Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"İkinizin de okuyuşu güzel. Böyle okuyun!."* Büyük ihtimalle ardından da şöyle dedi: *"İhtilafa düşmeyin! Zîra sizden önceki toplumları ihtilafa düşmeleri helâk etmiştir."*[231] Bunu Nesâî de rivâyet etmiştir. Hadis, geçen hadislerin anlatmak istediğini anlatmaktadır. Bu da daha önce geçen hadislerin nehyettiği gibi, Kur'ân okumada ihtilafa düşmekten, çekişmekten ve gösteriş yapmaktan men etmektedir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

[183] Buna yakın bir rivâyet de Ahmed b. Hanbel'in, Müsned'inde, İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan yaptığı şu rivâyettir: Kur'ân'ın bir sûresinde "âyet sayısı otuz beş, otuz altı" diye tartıştık. Sonra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gittik ve Ali (radıyallâhu anh)'ı onunla özel bir şey konuşurken bulduk. Biz "Okuma hususunda ihtilaf ettik" deyince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yüzü kıpkırmızı oldu. Ardından Ali (radıyallâhu anh): Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) size nasıl öğretildiyse öyle okumanızı emrediyor, dedi.[232]

Yukarıda zikrettiğimiz hadis, İmam Buhârî'nin Fezailu'l-Kur'ân'da getirdiği son hadistir. Kitabını indiren ve söyleyen yücedir ve noksanlıklardan münezzehtir. Hamd ve minnetimiz ancak Allah'adır.

Kur'ân okumak, Kur'ân'ın yüksek değeri ve Kur'ân ehlinin fazileti hakkında başka hadisler:

[184] Ahmed b. Hanbel, Ebû Said el-Hudri (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Kur'ân'ın arkadaşına cennete girdiğinde "Oku ve (cennetin yüksek derecelerinde) yüksel" denir. O da okur ve her bir âyetle bir derece/makam yükselir ve bu (Dünya'da iken) okumuş olduğu son sûreyi okuyana kadar devam eder."*[233]

[185] Ahmed b. Hanbel, Ebû Said el-Hudri (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle derken işittim:

---

231 Buhârî, 2410, 3476, 5062.

232 Ahmed b. Hanbel, 1/105; Hâkim 2/223. Ayrıca bk: Acuri, Ahlâku Hameleti'l-Kur'ân, s.69.

233 Ahmed b. Hanbel, 3/40; İbn Mâce, 3780.

Scanned with CamScanner

"Benden altmış yıl sonra öyle bir nesil gelecek ki onlar namazı bırakacak ve nefislerinin arzularına uyacaklar. Onlar bu sapkınlıklarının cezasını görecekler. Daha sonra okudukları Kur'ân boğazlarını geçmeyen bir nesil olacak. Kur'ân'ı üç kişi de okur: Mü'min, münafık ve günahkar." Hadisin senedindeki Beşir der ki: Velid'e "Bu üç kişi kimdir?" diye sordum. "Münafık onu inkâr eden, facir onunla para kazanıp yiyen, mü'min ise ona iman edendir." dedi.[234]

[186] Ahmed b. Hanbel, Ebû Said el-Hudri (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Allah Rasûlü Tebuk seferi yılında sırtını bir hurma ağacına dayayarak şu konuşmayı yaptı: *"Size insanların en hayırlılarını ve en kötülerini haber vereyim mi? İnsanların en hayırlılarından biri, kendisine ölüm gelene kadar atının sırtında veya devesinin sırtında veyahut yaya olarak Allah yolunda çalışan kimsedir. İnsanların en şerlilerinden biri ise facir ve cesur bir adamdır ki o, Allah'ın kitabını (rahat rahat) okur da ondaki hiçbir şeye iltifat etmez."*

[187] Hâfız Bezzâr, Ebû Said el-Hudri (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Allah (c.c) şöyle buyuruyor: Her kimi Kur'ân okumak bana dua etmekten meşgul ederse, ben ona, dua edenlere verileceklerin en iyisini veririm."*[235] Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) yine şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın kelâmının başka sözlere üstünlüğü, Allah'ın mahlukatına üstünlüğü gibidir."*[236] İmam Ahmed b. Hanbel, bu hadisten sonra: Bunu sadece Muhammed b. Hasan rivâyet etmiştir ve ona mütabaat eden kimse olmamıştır, demiştir.

[188] İmam Ahmed b. Hanbel, Enes b. Mâlik (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Allah'ın insanlardan aile halkı vardır"* buyurdu. "Onlar kimlerdir Ya Rasûlallah?" diye sorulunca, *"Kur'ân ehli olan kimsedir. Onlar Allah'ın aile halkı ve has kullarıdır"* buyurdu.[237]

---

234 Ahmed b. Hanbel, 3/ 38, 39; Hâkim, 4/ 547; Buhârî, Halku ef'âli'l-ibâd, s. 118.

235 Ahmed b. Hanbel, 3/38, 39; Hâkim, 4/547. Bunu, İmam Buhârî de, (Sahih-i Buhârî dışındaki kitaplarından biri olan) "Halku Ef'ali'l-İbad" kitabında (118) tahric etmiştir.

236 Ahmed b. Hanbel, 3/57, 58.

237 Ahmed b. Hanbel, 3/127; İbn Mâce, 215; Nesâî, Sünen-i Kübrâ, 8031; Hâkim, 1/556; Tayalisî, 2124; Ebû Nuaym, el-Hilye, 3/63; Dârimî, 3326.

Scanned with CamScanner

[189] İmam Taberânî, Sabit'ten şöyle rivâyet etmiştir: Enes b. Mâlik (radıyallâhu anh) Kur'ân'ı hatmettiğinde eşini ve çocuklarını toplayıp onlara dua ederdi.[238]

[190] İmam Taberânî, Enes (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Kur'ân, sonrasında hiçbir fakirlik ve onsuz hiçbir zenginlik olmayan bir zenginliktir."*[239]

[191] Bezzâr, Enes b. Mâlik (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Her şeyin süsü vardır. Kur'ân'ın süsü ise güzel sestir."*[240]

[192] İmam Ahmed b. Hanbel, Enes b. Mâlik (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Biz Arap, Acem, siyah ve beyaz kimseler olarak hep birlikte Kur'ân okurken Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) yanımıza çıkageldi ve şöyle buyurdu: *"Siz hayır ve iyilik içindesiniz. Allah'ın kitabını okuyorsunuz ve Allah'ın Rasûlü aranızda. İnsanlar öyle bir dönem görecekler ki Kur'ân'ı ok gibi dosdoğru okuyacaklar. Fakat ücretini âhirete bırakmayıp hemen dünyada almaya çalışacaklar."*[241]

[193] İmam Bezzâr, Enes (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"İçinde Kur'ân okunan evin hayır ve bereketi çok olur. İçinde Kur'ân okunmayan evin hayır ve bereketi ise az olur."*[242]

[194] Hâfız Ebû Ya'lâ, Enes (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Ebû Mûsâ el-Eş'ari bir eve gidip oturdu. Bir takım insanlar yanına gelip toplandılar, o da Kur'ân okumaya başladı. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sel-

---

238 Bkz: Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr 1/242; Sünen-i Dârimî, 3474.

239 Bunu Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr'de (1/255), Ebû Ya'lâ (2773) ve Kudai, Müsned-i Şihab'da (276) rivâyet etmişlerdir.

240 Bkz: Keşfu'l-Estar, 3/47.

241 Ahmed b. Hanbel (3/146).

242 Bunu Ebû Dâvûd (831), İbn Hibbân (1876), Ahmed b. Hanbel (5/338) ve Abdullah b. Mübârek, ez-Zühd'de (s.280) rivâyet etmişlerdir. Ebû Dâvûd'un rivâyetinin lafzı şöyledir: Bir gün Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) biz Kur'ân okurken yanımıza çıkageldi ve şöyle buyurdu: "Allah'a hamdolsun, her ne kadar sizin içinizde kırmızısı, beyazı ve siyahı bulunuyorsa da, Allah'ın Kitabı birdir. Onu ok gibi dosdoğru okuyup (fakat) ecrini dünyada alacak ve âhirete bırakmayacak kimseler gelmeden (işte böyle) okuyunuz."

Scanned with CamScanner

lem) *"Beni kimsenin göremeyeceği bir yere oturtabilir misin?"* deyince, O: "Evet" dedi. Hz. Peygamber de girdi ve adam onu oradakilerden kimsenin göremeyeceği bir yere oturttu. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onun sesini işitti ve *"Gerçekten o Dâvûd (a.s)'ın namelerinden bir nameyle okuyor"* dedi.[243] Bu garib bir hadistir. Zîra râvîlerden Yezîd er-Rakkâşî zayıftır.

[195] İmam Ahmed b. Hanbel, Câbir b. Abdullah (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bize verdiği bir hutbesinde Allah'a (c.c) layık olduğu şekilde hamd-u sena ettikten sonra şöyle konuştu: *"İmdi.. Şüphesiz en doğru söz Allah'ın Kitabı'dır. En doğru tarz ve yol Muhammed'in tarzı ve yoludur. En şerli şeyler sonradan çıkma bid'atlerdir ve her bid'at sapıklıktır."* Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) daha sonra kıyâmetten bahsederken sesini yükseltti, yanakları kıpkırmızı oldu ve öfkesi şiddetlendi. Âdeta (gelmekte olan) bir orduyu haber veriyordu. Sonra şöyle buyurdu: *"Kıyâmet vakti size gelmiştir. Ben, kıyâmetle aramda bu kadar olduğu -işaret ve orta parmaklarını göstererek- bir vakitte gönderildim. Kıyâmet sizi sabah akşam yakalayacak. Kim (ölümünden sonra) bir mal bırakırsa o, (miras alacak) aile halkınındır. Kim de bir borç veya çoluk çocuk bırakırsa o da bana âittir ve benim üzerimdedir."*[244]

[196] İmam Ahmed b. Hanbel, Câbir b. Abdullah (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir gün camiye girdiğinde insanları Kur'ân okumakta iken buldu ve şöyle buyurdu: *"Kur'ân'ı ok gibi dosdoğru okuyacak, fakat ücretini âhirete bırakmayıp hemen dünyada almaya çalışacak insanlar gelmeden önce Kur'ân'ı okuyun ve onunla aziz ve celil olan Allah'ın rızasını isteyin"* buyurdu.[245]

[197] Yine İmam Ahmed b. Hanbel, Câbir b. Abdullah'dan (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: Bir gün biz Kur'ân okumakta iken Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) yanımıza çıkageldi. Bizden Acem ve Arap olanlar vardı. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bizi dinledi ve şöyle buyurdu: *"Okuyun. Hepsi de güzel. İleride öyle insanlar gelecek ki onlar Kur'ân okuyuşlarını ok*

243 Bkz: Keşfu'l-Estar, 2321; Mecmau'z-Zevâid 7/131.

244 Müslim, 867; Nesâî, 3/ 188; İbn Mâce, 45; Ahmed b. Hanbel 3/ 310; İbn Hibbân, 10; İbn Huzeyme, 1785; Beyhakî, 3/ 206; Beğavî, 4295.

245 Ahmed b. Hanbel, 3/ 357.

Scanned with CamScanner

gibi dosdoğru yapacaklar, fakat mükafaatını âhirete bırakmayıp hemen bu dünyada elde etmeye çalışacaklar."[246]

[198] Ebû Bekir Bezzâr, İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: "Bu Kur'ân, şefâat eden ve şefâati kabul edilendir. Kim ona uyarsa onu cennete götürür. Kim de terk eder veya yüz çevirirse -veya benzeri bir şey söyledi- kafası üzeri cehenneme atılır."[247]

[199] Bezzâr, Câbir b. Abdullah (radıyallâhu anh)'dan da buna benzer bir rivâyette bulunmuştur.[248]

[200] Hâfız Ebû Ya'lâ, Câbir b. Abdullah (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Kim bin âyet okursa Allah (c.c) ona bir kıntar sevap yazar. Bir kıntar yüz rıtl, bir rıtl on vukiyye, bir vukiyye altı dinar, bir dinar on dört kırat, bir kırat da Uhud dağı gibidir. Kim üç yüz bin âyet okursa Allah (c.c) meleklerine "Kulum benim için dikilip durdu. Ey meleklerim! Sizi şahit tutuyorum ki ben onu bağışladım. Her kime Allah'tan faziletli bir amel (bilgisi) ulaşır da onu, inanarak ve sevabını umarak işlerse, onun gibi olmasa da Allah (c.c) ona sevabını aynen verir."*[249]

[201] İmam Ahmed b. Hanbel, İbn Abbâs (radıyallâhu anh) kanalıyla Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"İçinde Kur'ân'dan hiçbir şey bulunmayan kişi, harap ev gibidir."*[250] Bezzâr: Biz bunun İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan sadece bu kanalla geldiğini biliyoruz, demiştir.

[202] Taberânî, Osman b. Ebî Şeybe'den şöyle rivâyet etmiştir: Babamın kendi eliyle yazdığı bir defterinde, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'a kadar uzanan bir rivâyet zinciriyle bulunan şu hadisi buldum. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Kim Allah'ın kitabına uyarsa Allah onu sapıklıktan*

246 Ahmed b. Hanbel, 3/ 397; Ebû Dâvûd, 830.

247 Bu, İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan hem kendi sözü hem Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den nakli olarak rivâyet edilmiştir Bkz: Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, 10/244; Ebû Nuaym, el-Hilye, 4/108; İbn Adiyy, el-Kamil, 3/ 127; İlel-i Dârekutnî, 5/ 102.

248 İbn Hibbân, 124; Bezzâr, 122.

249 Ebû Ya'lâ, Mu'cemu'ş-Şuyuh, 74.

250 Ahmed b. Hanbel, 1/223; Tirmizî, 2913; Dârimî, 3306; Hâkim, 1/ 554.

Scanned with CamScanner

kurtarır ve kıyâmet gününde kötü hesaptan korur. Nitekim Allah (c.c) 'Artık benden size hidâyet geldiğinde, kim benim hidâyetime uyarsa, o sapmaz ve bedbaht olmaz' (Taha, 123) *buyurmuştur."*[251]

[203] Taberânî, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir. *"İnsanların Kur'ân'ı en güzel okuyanı, onu hüzünlü okuyandır."*[252]

[204] Taberânî, yine İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Allah Rasûlü şöyle buyurdu: *"Kur'ân'ı güzel sesle okuyun."*[253]

[205] Taberânî yine İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu hadisini rivâyet etmiştir: *"Ümmetimin en değerlileri ve saygınları Kur'ân hamilleri (taşıyıcıları, yani hafızları) dır."*[254]

[206] Taberânî, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Bir adam Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e "Hangi amel Allah'a daha sevimlidir?" diye sordu. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Sürekli şekilde konaklama ve yola çıkma halindeki kişi (nin ameli) dir"* buyurdu. Adam: "Ya Rasûlallah! Sürekli konaklama ve yola çıkma halinde olan kimdir?" diye sordu. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Kur'ân ehli kişidir. Kur'ân'ın başından okumaya bir başlar ve sonuna kadar okur. Sonundan bir başlar ve (bitirip) başa dönene kadar okur"* buyurdu.[255]

Kur'ân'ı Ezberde Tutabilmek ve Unutkanlığı Kovmak İçin Rivâyet Edilen Dua:

[207] Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr'de İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Ali b. Ebî Tâlib "Ya Rasûlallah! Kur'ân benim aklımdan kaçıyor/gidiyor" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona: *"Sana, onunla Allah'ın sana ve senin öğrettiklerine fayda vereceği bazı sözler öğreteceğim"* dedi. Ali (radıyallâhu anh): "Öğret, anam babam sana

---

251 Hadisi Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr'de (12/48] rivâyet etmiştir. Hadis bu âyetin tefsirinde gelecek.

252 Taberânî, 10852. Ayrıca Bkz: Mecmau'z-Zevâid 7/ 169-170.

253 Taberânî, 12/119. Ayrıca Bkz: Mecmau'z-Zevâid 7/ 170,171; el-Camiu's-Sağir, 4/ 68.

254 Bkz: Mecmau'z-Zevâid, 7/ 161.

255 Tirmizî, 2948; Taberânî, 12/168; Hâkim, 1/568, 569; Beyhakî, Şuabu'l-İman 2/565; Ebû Nuaym, el-Hilye, 6/ 174.

Scanned with CamScanner

feda olsun!" dedi. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Cuma gecesi dört rek'at namaz kıl. İlk rek'atta Fâtiha ile Yâsin sûrelerini, ikinci rek'atta Fâtiha ile Duhân sûrelerini, üçüncü rek'atta Fâtiha ile Secde sûrelerini, dördüncü rek'atta da Fâtiha ile Tebareke sûrelerini oku. Teşehhüdü bitirince Allah'a hamd-u sena, peygamberlere salat ve mü'minlere istiğfar et."* Sonra şu duayı oku:

اللَّهُمَّ ارْحَمْنِي بِتَرْكِ الْمَعَاصِي أَبَدًا مَا أَبْقَيْتَنِي وَارْحَمْنِي مِنْ أَنْ أَتَكَلَّفَ مَا يَعْنِينِي، وَارْزُقْنِي حُسْنَ النَّظَرِ فِيمَا يُرْضِيكَ عَنِّي، اللَّهُمَّ بَدِيعَ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ ذَا الْجَلالِ وَالأكرامِ وَالْعِزَّةِ الَّتِي لا تُرَامُ، أَسْأَلُكَ يَا اللَّهُ يَا رَحْمَنُ بِجَلالِكَ وَنُورِ وَجْهِكَ أَنْ تلتزمَ قَلْبِي حُبَّ كِتَابِكَ كَمَا عَلَّمْتَنِي، وَارْزُقْنِي أَنْ أَتْلُوَهُ عَلَى النَّحْوِ الَّذِي يُرْضِيكَ عَنِّي، وَأَسْأَلُكَ أَنْ تُنَوِّرَ بِالْكِتَابِ بَصَرِي، وتُطْلِقَ بِهِ لِسَانِي، وتُفَرِّجَ بِهِ عَنْ قَلْبِي، وتَشْرَحَ بِهِ صَدْرِي، وتَسْتَعْمِلَ بِهِ بَدَنِي، وتُقَوِّيني عَلَى ذَلِكَ، وَتُعِينَنِي عَلَيْهِ، فَإِنَّهُ لا يُعِينُنِي عَلَى الْخَيْرِ غَيْرُكَ، وَلا يُوَفِّقُ لَهُ إِلا أَنْتَ

"Allah'ım! Bana, beni yaşattığın sürece günahlardan uzak durma (ma yardım etmek) sûretiyle merhamet et. Kendimi ilgilendirmeyen şeylerle uğraşmaktan korumakla bana merhamet et. Seni razı edecek şeylerle güzel şekilde eğilme lütfunda bulun. Allah'ım! Ey gökleri ve yeri eşsiz, benzersiz şekilde yaratan! Ey yüce, ikram sahibi ve ey erişilmez izzet ve güç sahibi Allah'ım! Ey Allah, ey Rahmân! Senden yüzünün/zatının nuru hakkı için; Kitabını öğrettiğin gibi kalbimi onun sevgisinden hiç ayırmamanı, onu benden razı olacağın şekilde okumamı lütfetmeni istiyorum. Senden; Kitabınla gözümü aydınlatmanı, dilimi açmanı, kalbimin sıkıntısını giderip rahatlatmanı, göğsümü genişletmeni, bedenimi onda kullanmanı ve beni onda güçlendirmeni ve bana yardım etmeni istiyorum. Zîra hayra senden başkası yardım edemez ve onu yapmaya senden başkası muvaffak kılamaz."

Sen bunu üç veya beş veyahut yedi Cuma tekrarlarsan Allah'ın izniyle onu ezberlersin. Bu dua mü'minden hiç şaşmamıştır (dua edip de kabul olunmadığı vaki değildir). Ali (radıyallâhu anh) yedi Cuma sonra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelerek Kur'ân'ı ve hadisi ezberleyebildiğini haber

Scanned with CamScanner

verdi. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Ey Ebû'l Hasen! Ka'be'nin Rabbine and olsun ki sen gerçek bir mü'minsin. Ebû'l Hasen bildi! Ebû'l Hasen bildi!."* Bu, Taberânî'nin lafzıdır.[256]

[208] İmam Tirmizî'nin İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan yaptığı bu rivâyet aynen şöyledir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanında iken ansızın Ali b. Ebî Tâlib geldi ve: "Annem babam sana feda olsun Ey Allah Rasûlü! Bu Kur'ân, benim göğsümden kaybolup gidiyor ve buna engel de olamıyorum." dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona: *"Ey Ebû'l Hasan! Sana, onunla Allah'ın sana ve senin öğrettiklerine fayda vereceği ve öğrendiklerinin göğsünde kalmasını sağlayacak bazı sözler öğreteyim mi?"* dedi. Ali: "Evet, ey Allah'ın Rasûlü! Öğret bana" dedi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Cuma gecesi gecenin son üçte birinde kalkmaya gücün yeterse kalk. Zîra bu vakit meleklerin hazır bulundukları ve duanın kabul olunduğu vakittir. Kardeşim Yakûb Peygamber de çocuklarına: "İleride sizin için Rabbime duâ edeceğim"* (Yusuf, 98) *demişti ki içinde "Cuma gecesi gelsin de" niyeti vardı. Eğer buna gücün yetmezse gecenin yarısında kalk, şâyet buna da gücün yetmezse gecenin başlangıcında kalkıp dört rekat namaz kıl. Birinci rek'atta Fâtiha ile birlikte Yâsin sûresini oku. İkinci rek'atta, "Hâ mim Duhân" sûresini oku. Üçüncü rekatta ise Fâtiha ve Elif lam mim Secde sûresini oku, dördüncü rekatta ise Fâtiha ile birlikte Tebareke sûresini okursun. Teşehhüdü bitirdiğin vakit Allah'a hamd eyle ve ona en güzel şekilde senada bulun. Bana güzel bir şekilde salevat getir. Sonra tüm Peygamberlere de salevat getir. Sonra tüm mü'min erkekler ile kadınlar için ve senden önce gelip geçen tüm mü'min kardeşlerin için bağışlanma isteğinde bulun. Sonra da şöyle söyle: Allah'ım! Bana acıyarak hayatta bıraktığın sürece kötülüklere bulaştırmaktan koru. Beni ilgilendirmeyen şeylere özenmekten beni esirge. Razı olduğun şeylere eğilmeyi bana nasib et. Allah'ım! Ey gökleri ve yeri eşsiz benzersiz yaratan ey celal ve ikram sahibi! Ey Allah'ım! Erişilmez güç sahibi Sensin. Ey Rahmân olan Allah'ım! Ey Allah'ım! Senin celalin için isterim. Yüzünün nuru için öğrettiğin şekilde Kur'ân'ı bana ezberletmeni isterim. O kitabı seni benden razı edecek şekilde okumayı bana nasib et. Göklerin ve yerin eşsiz ve benzersiz yaratıcısı Allah'ım! Celal, ikram ve izzet sahibi*

256 Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, 11/367-379.

Scanned with CamScanner

Allah'ım! Senin gücüne hiçbir güç erişemez. Ey Allah'ım, Ey Rahmân olan! Senin celalinle yüzünün nuru ile ve senin kitabınla gözümü aydınlatmanı isterim. Dilimi onunla söyletmeni, kalbimdeki sıkıntıyı onunla gidermeni, gönlümü onunla açmanı, bedenimi onunla yıkamanı isterim. Nitekim hak uğrunda bana senden başkası yardım etmez ve hakkı sadece sen verirsin. Senden başka hiçbir güç ve kuvvet yoktur. Sen yüce ve büyüksün. Ey Ebû'l Hasen! Bunu üç veya beş veya yedi Cuma yapacak olursan Allah'ın izniyle duân mutlaka kabul edilecektir. Beni hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki, bu duâ mü'minden hiçbir zaman şaşmamıştır." Abdullah b. Abbâs der ki: Vallahi Ali beş veya yedi Cuma geçtikten sonra böyle bir toplantıda Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e geldi ve şöyle dedi: "Ey Allah Rasûlü! Bundan önce ancak dört âyet kadar ezberleyebilirdim ve ondan fazlası benden ayrılıp giderdi. Bugün kırk âyet kadar ezberliyorum ve bunları okurken sanki kitap gözlerimin önünde gibidir. Bir hadis dinlediğimde de onu başkasına aktaracağım zaman benden kaybolur giderdi. Bugün ise hadisleri işitiyorum ve onları bir başkasına aktardığım zaman bir harf bile eksiltmeden anlatabiliyorum." Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Ey Ebû'l Hasen! Ka'be'nin Rabbine and olsun ki sen gerçek bir mü'minsin"* buyurdu.[257]

Tirmizî sonra şöyle demiştir: Bu, hasen-garib bir hadistir. Bunun sadece Velid b. Müslim'in rivâyetiyle geldiğini biliyoruz. Tirmizî böyle söylemiştir. Ancak farklı bir tarikle gelen başka rivâyet biraz önce geçti. Hâkim de, Müstedrek'te aynı şekilde Velid b. Müslim'in rivâyetiyle tahric etmiş ve "Buhârî ile Müslim'in koşullarında sahih bir hadistir." demiştir. Velid'in yer aldığı senedin Buhârî ile Müslim'in şartlarında olduğunda şüphe yoktur. Çünkü Velid o rivâyette İbn Cüreyc'den işittiğini açıkça ifade etmiştir. Doğrusunu en iyi Allah bilir. Gerçi hadisin cümle yapısında da bir gariplik, hatta münkerlik vardır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

[209] İmam Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. Ömer (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Kur'ân'ın misali, bağlanmış devenin misali gibidir. Sahibi onu sürekli kontrol ederse elinde tutabilir, kontrolü bırakırsa gider."*[258]

257 Tirmizî, 3570. Ayrıca bkz. İbnu'l-Cevzî, el-Mevzuat 2/ 140.

258 Tahrici daha önce (no: 132) geçti.

Scanned with CamScanner

[210] Bezzâr, İbn Ömer (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e "İnsanlardan kıraatı en güzel olan kimdir?" diye soruldu. O: *"Kur'ân okurken işittiğinde Allah'tan (c.c) korktuğu kanaati edindiğin kimsedir"* buyurdu.[259]

[211] Ahmed b. Hanbel'in İbn Ömer (radıyallâhu anh)'dan rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Kur'ân dostuna: 'Oku ve yüksel. Dünyada iken okuduğun gibi yavaş yavaş oku. Zîra senin (cennetteki) makamın okuduğun son âyetin olduğu yerdir' denir."*[260]

[212] Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. Amr (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Bir adam Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelerek "Ya Rasûlallah! Ben Kur'ân'ı okuyorum, fakat kalbim onu idrak edemiyor" dedi. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Senin kalbin imanla dolmuş. Zîra kula iman Kur'ân'dan önce verilir."*[261]

[213] Ahmed b. Hanbel, aynı senedle şöyle rivâyet etmiştir. Bir adam bir oğluyla Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına geldi ve "Ya Rasûlallah! Bu oğlum gündüz boyu Kur'ân okuyor, gece boyu da uyuyor." dedi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Oğlun sürekli Allah'ı zikrediyor ve geceyi selâmet içinde geçiriyorsa bundan mı rahatsız oluyorsun?"* buyurdu.[262]

[214] İmam Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. Amr (radıyallâhu anh)'dan, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Oruç ile Kur'ân kıyâmet gününde kula şefâat ederler. Oruç: "Ey Rabbim! Ben onu gündüzleri yiyeceklerden ve nefsî arzulardan men ettim. Beni ona şefâatçı kıl" der. Kur'ân da: "Ben onu geceleri uykudan alıkoydum. Onun için beni ona şefâatçı kıl" der. Böylece bunlar şefâat ederler."*[263]

[215] İmam Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. Amr (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken işittim: *"Ümmetimin münafıklarının en çoğu kârîlerdir."*[264]

---

259 Bkz: Keşfu'l-Esrar, 3/ 98; Mecmau'z-Zevâid, 7/ 170.
260 Tahrici daha önce (no: 156) geçti.
261 Ahmed b. Hanbel, 2/ 172.
262 Ahmed b. Hanbel, 2/ 172.
263 Ahmed b. Hanbel, 2/ 174; Hâkim, 1/ 554.
264 Ahmed b. Hanbel, 2/ 175.

Scanned with CamScanner

[216] İmam Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. Amr (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Kim Kur'ân'ı üç günden kısa sürede okuyup bitirirse onu anlamaz."*[265] İmam Tirmizî bunun için: Hasen-sahih hadistir, demiştir.

[217] Taberânî, Abdullah b. Amr (radıyallâhu anh)'dan, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Kim Kur'ân okursa peygamberlik onun göğsüne getirilmiş gibidir. Şu farkla ki ona vahyedilmemektedir. Kim Kur'ân'ı okur da başkasının kendisinden daha faziletli olduğunu düşünürse Allah'ın küçülttüğünü büyütmüş, büyüttüğünü de küçültmüş olur. Kur'ân hafızı bayağı davrandığına bayağı davranır veya kızdığına kızar veyahut sertleştiğine sertleşir. Fakat o, (kendinde bulunan) Kur'ân'ın yüksek fazilet ve değerinden dolayı affeder ve hoş görür."*[266]

[218] İmam Ahmed b. Hanbel, Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: "Kim Allah'ın Kitabı'ndan bir âyet dinlerse ona kat kat sevap yazılır. Kim de bir âyet okursa, okuduğu âyet kıyâmet günü onun için nur olur."[267]

[219] Bezzâr, Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: "Kur'ân üzerinde tartışmak küfürdür."[268]

[220] Hâfız Ebû Ya'lâ, Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'tan kanalıyla Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle rivâyet etmiştir: "Kur'ân'daki Arapçanın inceliklerini, sırlarını ve nüktelerini öğrenmeye çalışın."[269]

[221] Taberânî, Temim-i Dari (radıyallâhu anh)'dan, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Kim bir gecede on âyet okursa ona bir kantar sevap yazılır ki, bir kantar Dünya ve içindekilerden hayırlıdır. Kıyâmet günü Aziz ve Celil Rabbin "Oku ve her bir âyetle*

---

265 Ahmed b. Hanbel, 2/ 164, 165; Ebû Dâvûd, 1390, 1394; Nesâî, Sünen-i Kübrâ, 8067; Tirmizî, 2949; İbn Mâce, 1347; Dârimî, 1493.

266 Ebû Ubeyd, Fezailu'l-Kur'ân, s.53; Beyhakî, Şuabu'l-İman, 2590, 2591; Hâkim, 2/ 439.

267 Ahmed b. Hanbel, 2/ 341. Ayrıca bkz. Mecmau'z-Zevâid, 7/ 162.

268 Hadisin tahrici daha önce (61. hadis) geçti.

269 Ebû Ya'lâ, 6560; İbn Ebî Şeybe, 6/ 116; Ebû Ubeyd, Fezailu'l-Kur'ân, 348; Hâkim, 2/ 439; Hatib-i Bağdâdî, Tarih-i Bağdad 8/ 76, 77; Beyhakî, Şuabu'l-İman, 2/ 427.

Scanned with CamScanner

(cennet derecelerinden) bir derece yüksel" der ve sendeki (okuduğun) son âyete kadar yükselişin devam eder. Son âyete varınca Allah (c.c) "Okumayı bırak!" der. Kul eliyle işaret ederek "Rabbim, sen (benim ne kadar okuduğumu) daha iyi biliyorsun!" der. Allah (c.c) ona: "Bu ebedilikte ve bu nimetler içinde (ebediyete kadar kalacaksın)!" der."[270]

Hâfız İbn Asâkir, Muaffes b. İmran'ın biyografisinde şöyle rivâyet etmektedir: "Babamla birlikte Ümmü Derdâ (radıyallâhu anh)'ın yanına girdik. Babam: "Kur'ân okuyan, okumayandan ne kadar üstündür?" diye sordu. Ümmü Derdâ şöyle cevap verdi: Âişe (radıyallâhu anhâ) bana şöyle söyledi: Cennet'in Kur'ân âyetleri sayısınca dereceleri yapıldı. Kim Kur'ân'ın üçte birini okur ve cennete girerse cennetin üçte birinci derecesinde olur. Kim Kur'ân'ın yarısını okursa cennetin orta derecesinde olur. Kim Kur'ân'ın tamamını okursa o da İlliyyin'de (cennetin en yüksek makamı) olur ve onun üstünde sadece bir peygamber veya sıddık veyahut şehit bulunur."[271]

[222] Taberânî, (Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in torunu) Hz. Hüseyin'den şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Kur'ân hafızları kıyâmet gününde (öbür dünyada) cennet ehlinin arifleridirler."* [272]

[223] Taberânî, Ubeyde el-Meliki'den, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Ey Kur'ân ehli! Kur'ân'ı yastık yapmayın (geceyi hiç Kur'ân okumaksızın uykuyla geçirmeyin). Onu, gece gündüz hakkını vererek okuyun. Onu dilinizin şarkısı ve malınız edinin (malınız gibi sahip çıkın, kontrol edin, sürekli okuyun). Onda söylenenleri sürekli hatırlayın ve tefekkür edin. Umulur ki böylece kurtuluşa eresiniz."*[273] Daha önce geçtiği gibi, Ukbe b. Amir'in de buna yakın bir rivâyeti vardır.

[224] İmam Ahmed b. Hanbel, Ukbe b. Amir (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Kur'ân bir deriye konulup ateşe atılsa yanmaz."*[274] Bunu sadece İmam Ahmed b.

---

270 Taberânî, 2/ 50. Ayrıca bkz. Sünen-i Dârimî, 3442-3445.

271 Tarihu Dımeşk, 14/10 (yazma eser).

272 Beyhakî, Şuabu'l-İman, 2/ 350; Buhârî, et-Tarihu'l-Kebîr, 3/ 2/83, 84.

273 Taberânî, 3/ 143, 144. Ayrıca bkz. Mecmau'z-Zevâid, 7/ 161.

274 Ahmed b. Hanbel, 4/ 151, 154; Dârimî, 3310; Taberânî, 17/308; Ebû Ya'lâ, 3/ 284; Ebû Ubeyd, Fezailu'l-Kur'ân, s.22-23; Beyhakî, Şuabu'l-İman, 2/ 554.

Scanned with CamScanner

Hanbel rivâyet etmiştir. Mânâsının, "Kur'ân'ı okuyan beden" olduğu söylenmiştir.

[225] Sünen-i İbn Mâce'de Ukbe b. Amir (radıyallâhu anh)'dan gelen bir rivâyette Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Kim Kur'ân'ı öğrenir, sonra onu terk ederse bana isyan etmiş (karşı gelmiş) olur."*[275]

[226] Ebû Ya'lâ da, Ebû Said el-Hudri (radıyallâhu anh)'dan, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Hep takva üzere ol; zîra o her iyiliğin başıdır. Cihada tutun; çünkü o İslâm'ın ruhbanlığıdır. Allah'ı zikretmeyi ve Kur'ân okumayı hiç terk etme; çünkü o senin için yerde nur, gökte güzel bir yâd edilmedir. Dilini hayır olmayan her sözden engelle. Çünkü sen şeytanı ancak bununla yenebilirsin."*[276]

Şimdi burada kendileri gibi okumamız emredilen kârilerden ve Ümmü Abd künyesiyle meşhur İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan rivâyet edilen ona ait sözleri aktaracağım. Taberânî İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir:

"Allah'ın (c.c) kitabındaki her bir âyet, göktekilerden ve yerdekilerden daha değerlidir."

"Kim ilim isterse Kur'ân'ı incelesin, mânâları üzerinde düşünsün. Çünkü onda, evvelkilerin ve sonrakilerin bilgisi vardır"

"Kur'ân'daki her harfin bir haddi (Allah'ın, onun mânâsı için irade ettiği bir sınır), her haddin bir matlaı (kapalı olan mânâlardan ve hükümlerden her birini bilmeye ve tanımaya yönelik bir giriş kapısı) vardır.

"Bu Kur'ân'ı tamamen Arapça okuyun. Çünkü o Arapçadır. İleride en hayırlınız olmadıkları halde Kur'ân'ı dosdoğru okuyan birtakım kimseler gelecek."

"Mushaf'a bakarak okumaya devam edin. Ye harfi ile te harfi arasında ihtilafa düştüğünüzde onu 'ye' okuyun (fiil-i muzarinin başındaki ye genelde müzekkerlik, te ise müenneslik ifade eder). Kur'ân'daki kelimeleri müzekker (eril) yapın; çünkü o müzekkerdir."

---

275 İbn Mâce bunu, "Kim atıcılığı öğrenir sonra terk ederse..." lafzıyla rivâyet etmiştir (2824. hadis).

276 Ebû Ya'lâ, 2/ 284.

Scanned with CamScanner

"Siz dininizin ilk önce eminlik hasletini yitireceksiniz. Dininizden en sona kalacak şey ise namazdır. Bayağı ve düşük insanlar bile namaz kılacaklar. (Kur'ân hafızı) Bir topluluk sizin aranızdan çekilip alınacaklar." Oradakiler: "Ey Ebû Abdurrahman! Kur'ân, mushaflarımızda yazılı olup biz ondan okumuyor muyuz?" deyince, İbn Mes'ud (radıyallâhu anh) şöyle cevap verdi: "Bir gece Kur'ân'ın kapsamına girilerek insanların kalplerinden Kur'ân sökülüp alınır. Böylece yeryüzünde ondan hiçbir iz kalmaz." Başka bir rivâyette: "Hiçbir mushafta Kur'ân'dan eser kalmaz. İnsanlar sabaha hayvanlar gibi fakirler (bilgi fakiri) olarak çıkarlar, demiştir." İbn Mes'ud (radıyallâhu anh) daha sonra şu âyeti okudu: *"Hakikaten, biz dilersek sana vahyettiğimizi ortadan kaldırırız; sonra bu durumda sen de bize karşı hiçbir koruyucu bulamazsın."* (İsrâ, 86)

"Kur'ân'ı üç günden az sürede okuyan şiir okumuş demektir (tefekkür edemez ve hiçbir manevi haz alamaz)"

İbn Mes'ud (radıyallâhu anh) nafile oruç tutmazdı. Sebebi sorulunca şöyle cevap verdi: "Ben oruç tuttuğumda Kur'ân tilaveti ve namaz hususunda takatsiz kalıyorum. Kur'ân okumak ve namaz kılmak ise bana daha sevimlidir."

Scanned with CamScanner

FÂTİHA SÛRESİNE BAŞLAMADAN EVVEL FAYDALI BİR MUKADDİME

Ebû Bekir el-Enbari, Katâde'den şöyle rivâyet etmiştir: Kur'ân'ın Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, Enfâl, Tevbe, Ra'd, Nahl, Hacc, Nûr, Ahzâb, Muhammed, Feth, Hücurat, Rahmân, Hadîd, Mücâdele, Haşr, Mümtehine, Saff, Cuma, Münâfikûn, Teğabun, Talâk, Tahrîm'in ilk dokuz âyeti, Zilzâl ve Nasr sûreleri Medine'de, diğerleri ise Mekke'de nazil oldular.

Kur'ân'ın âyet sayısı ise (ortalama) altı bindir. Sonra bundan fazlasının olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir. Kimisi: Fazlası yoktur; kimisi: 204 âyet fazladır; kimisi: 14 âyet fazladır; kimisi: 219 âyet fazladır; kimisi: 225 âyet fazladır; kimisi: 26 âyet fazladır; kimisi: 236 âyet fazladır, demiştir. Bunları Ebû Bekir ed-Danî, el-Beyan kitabında zikretmiştir.

Kelimeleri hakkında ise; Atâ b. Yesar'dan: 77439 kelimedir, dediği rivâyet edilmiştir.

Harfleri konusunda da Mücâhid'den: "Bizim Kur'ân'dan saydığımız böyle; saydık 321.180 harf çıktı." dediği rivâyet edilmiştir. Fadl b. Atâ ise: 323.015 harf, demiştir. Selâm b. Ebû Muhammed el-Hamani şöyle anlatır: Haccac kârîleri, hafızları ve hattatları toplayarak onlara "Bana Kur'ân'da kaç harf olduğunu bildirin" dedi. Biz de saydık ve herkes 340.740 harf olduğunda ittifak etti. Haccac: Bana tam ortasını söyleyin, dedi. Tam ortasının Kehf sûresinin "وليتلطف: zarif ve dikkatli davransın" kelimesindeki f harfi olduğu ortaya çıktı. İlk üçte biri Tevbe sûresinin yüzüncü âyetinin başıydı. İkinci üçte biri buradan Şuarâ sûresinin 100 veya 101. âyetinin başına kadardı. Üçüncü üçte biri ise buradan Kur'ân'ın sonuna kadar olan bölümdü. Kur'ân'ın ilk yedide biri, başından Nisâ sûresi 55. âyetteki "فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُ: *Onlardan bir kısmı İbrâhim'e inandı, kimi de ondan yüz çevirdi*" âyetindeki dal harfiydi. İkinci yedide biri A'râf sûresindeki (147. âyet) "حَبِطَتْ: *boşa gitti*"

Scanned with CamScanner

cümlesindeki te harfine kadardı. Üçüncü yedide bir, Ra'd sûresindeki "أُكُلُهَا: *yiyecekleri*" kelimesindeki hemzeye kadardı. Dördüncü yedide bir Hacc sûresindeki "جَعَلْنَا مَنْسَكًا: *biz her ümmete kurban kesmeyi zorunlu kıldık*" cümlesindeki elife kadardı. Beşinci yedide bir Ahzâb sûresi 36. âyetteki "وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ... *hiçbir mü'min erkek veya kadının (muhayyerlik hakkı yoktur)*" ifadesindeki yuvarlak te harfine kadardı. Altıncı yedide bir, Fetih sûresinin 6. âyetindeki

"الظَّانِّينَ بِاللَّهِ ظَنَّ السَّوْءِ: Allah hakkında kötü zanda bulunanlar" cümlesindeki vav harfine kadardı. Yedinci yedide bir ise Kur'ân'ın sonuna kadardı. Selâm Ebû Muhammed der ki: Biz bunu 14 ayda öğrendik. Haccac da Kur'ân'ı her dört gecede bir hatmederdi. İlk gece Kur'ân'ın başından En'âm sûresinin sonuna kadar, ikinci gece Kehf sûresinin 19. âyetine kadar, üçüncü gece Zümer sûresinin sonuna kadar, dördüncü gece de Kur'ân'ın sonuna kadar okurdu.

Şeyh Ebû Amr ed-Dânî, el-Beyan adındaki kitabında bunların hepsinde farklı görüşler nakletmiştir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Kur'ân'ın hizp ve cüzlere ayrılmasına gelince; okullarda ve benzeri müesseselerde olduğu gibi bunların otuz cüz'e bölünmesi ün yapmıştır. Sahabenin Kur'ân'ı bölümlere ayırmasına dair yapılan rivâyetleri daha önce zikrettik ve orada şu hadise de yer verdik:

[227] Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd, İbn Mâce ve diğerleri, Evs b. Huzeyfe'den şöyle rivâyet ettiler: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabına "Siz Kur'ân'ı hiziplere (bölümlere) nasıl ayırıyorsunuz?" diye sorduk. "Kur'ân-ı hiziplere; üç sûre, beş sûre, yedi sûre, dokuz sûre, on bir sûre, on üç sûre ve (yedinci günde ise) Kaf sûresinden Kur'ân'ın sonuna kadar olan Mufassal sûreler şeklinde ayırıyoruz" dediler.[277]

Sûre ve Âyetin Mânâları

Alimler sûrenin ne mânâya geldiği ve nereden türeme olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Ayrılmak ve yükselmek mânâsından türemedir, diyen olmuştur. Nabiğa şöyle der:

277 Ebû Dâvûd, 1393; İbn Mâce, 1345. İsnadı leyyindir. Senedinde Osman b. Abdullah b. Evs vardır. O makbul biridir.

Scanned with CamScanner

أَلم تر أنَّ الله أعطاكَ سورَةً... تَرَى كُلَّ مَلْكٍ دُونها يَتَذَبْذَبُ

Görmedin mi; Allah sana öyle bir "ayrıcalık ve yükseklik" vermiş ki,
Dışındaki tüm krallıkları hep yalpalama halinde görürsün.
Sanki Kur'ân okuyan kişi de menzilden menzile geçmektedir.

Denildi ki: Şerefinden ve şehirlerdeki surlar gibi yüksek olmasından dolayı böyle denmiştir. Yine denildi ki: Kur'ân'ın bir parçası ve cüz'ü olduğundan dolayı böyle denmiştir ve kaptaki yemek artığı için söylenen "سؤر" kelimesinden alınmadır. Buna göre aslı hemzelidir (ilk görüşe göre eliftir ve vav elif'ten dönüşmedir). Hemze kolaylık için elife, sonra da kendinden öncesi ötre olduğundan vava dönüştürülmüştür. Bir görüşe göre tam ve mükemmel olduğundan dolayı sûre denmiştir. Nitekim araplar hiçbir kusuru bulunmayan dişi deveye sûre derler.

Ben derim ki: Kale surlarına şehrin evlerini ve binalarını kuşattığından dolayı sûr dendiği gibi, âyetleri bir arada bulundurmasından ve kuşatmasından dolayı da buna sûre denmiş olabilir.

Sûrenin çoğulu suver'dir. Sûrâ(t) ve suverâ(t) şeklinde çoğul yapıldığı da olur.

Âyet ise biten cümleyle sonrasındaki cümleyi birbirinden ayırmak için konan alamete denen "âyet"ten gelmedir. Buna göre her bir âyet diğerinden ayrı ve müstakil olduğu için bu ad verilmiştir. Âyetin alamet mânâsına gelmesine örnek, Allah'ın (c.c) *"Peygamberleri onlara: Onun hükümdarlığının alâmeti Tabut'un size gelmesidir"* (Bakara, 248) buyruğudur. Nabiğa da şöyle demiştir:

تَوَهَّمْتُ آياتٍ لها فَعَرفْتُها... لستَّةِ أعوامٍ وذا العامُ سابعُ

Altı yıl boyunca ona alamet olacak şeyleri düşünüp öğrendim.
Bu ise yedinci yıl.

Âyete, Kur'ân'ın birtakım harf ve topluluğundan oluştuğu için bu adın verildiği de söylenmiştir. Nitekim "خرج القوم بآيتهم" cümlesi, insanlar, topluluklarıyla çıktılar" mânâsına gelmektedir. Şair de şöyle der:

Scanned with CamScanner

خَرَجْنَا من النَّقبين لا حَيَّ مِثلُنا... بآيتنا نزجِي اللقاحَ المَطَافِلا

Nakbeyn'den emsali olmayan bir kabile olarak, topluluğumuzla (âyât) çıktık.

Zürriyetimiz olan çocuklarımızı önümüze katarak.

Bir görüşe göre âyete, beşeri, benzerini konuşmaktan âciz bırakan hayreti mucip bir söz olduğu için bu isim verilmiştir.

Sibeveyh der ki: 'Âyet'in aslı eyeye(t)'tir (âyet'in sonundaki yuvarlak te olup üzerinde vakfedildiğinde nutkedilmez); Ekeme(t) (tepe; yığın, küme) ve şecere(t) (ağaç) gibi. Ye harfi, kendisi harekeli ve öncesi fethalı olunca elife dönüşmüştür. Böylece hemze ile başlayan ve elif sebebiyle uzatılan "آية" halini almıştır. Kesâî der ki: Aslı Âmine gibi Âyiye(t)'tir.

Kesâî şöyle demiştir: Aslı "âmine(t)" gibi "âyiye(t)" idi. İlk yâ harfi elife dönüştürülmüş, sonra karışmaması için hazfedilmiştir. Ferrâ: "Aslı eyye(t)'tir ve şeddeyi kaldırmak için ye harfi elife dönüştürülmüştür." demiştir.

Âyet'in çoğulu Ây, Âyât ve Âyây gelir.

Kelime tek lafza denir. Bazen mâ ve lâ kelimelerinde olduğu gibi, tek harften (hece harfi) oluşur. Bazen daha fazla olur. En fazla ise, şu âyetlerde olduğu gibi on harften oluşur: "فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ"[279] "أَنُلْزِمُكُمُوهَا"[278] "لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ"[280]

Bazen tek bir kelime, âyeti oluşturur. "والعصر", "والضحى", "والفجر" örneklerindeki gibi. Kufeli Arap bilginlerine göre Elif lâm mim, Tâhâ, Yâsîn, ve Hâmîm de böyledir. Onlara göre "حم. عسق" iki kelimedir. Diğerleri bunlara âyet demezler, sadece "sûre başları/girişleri" (fevatihu's-suver) derler. Nitekim Ebû Amr ed-Dani: "Kur'ân'da bir kelimeden oluşan bildiğim tek bir âyet var, o da Rahmân sûresindeki "مدهامّتان"dır, demiştir.

278 Bakara, 248.

279 Nûr, 55.

280 Hud, 28.

Müellifin buradaki kastı, bitişik yazılan kelime grubu olmalı. Yoksa Arapça literatüründe örneğin فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ'da beş kelime vardır ve sırayla şöyledir: Fe atıf harfi, fiili mazi, nâ zamiri, kum zamiri ve hu zamiri. (Çevirenin notu).

Scanned with CamScanner

Kur'ân'da Arapça Dışında Bir Şey Var mıdır?

İmam Kurtubî şöyle demiştir: Âlimler Kur'ân'da Acemlerin dilinde hiçbir terkibin bulunmadığında ittifak etmişlerdir. Onda İbrâhim, Nûh ve Lut gibi Acemce özel isimlerin bulunduğunda da hemfikirdirler. Bunların dışında Arapça kelimeler bulunup bulunmadığı hususu ise ihtilaflıdır. Bakıllani ve Taberî bunu kabul etmeyerek, Arapça'da Acemce kelimelerin bulunmasının, diller arasındaki tevafuki benzerlik ve uygunluk kabilinden olduğunu söylemişlerdir.

Scanned with CamScanner

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

FÂTİHA SÛRESİ

[7 âyettir. Mekke'de inmiştir.]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴿١﴾ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٢﴾ اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴿٣﴾ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ﴿٤﴾ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴿٥﴾ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿٦﴾ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ﴿٧﴾

1. Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

2. Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

3. O Rahmân ve Rahîm'dir.

4. Din gününün sahibidir.

5. Ancak Sana kulluk eder ve yalnız Senden yardım dileriz.

6. Bizi doğru yola ilet.

7. Nimete erdirdiğin kimselerin yoluna; gazaba uğrayanların ve sapıtanların yoluna değil.

Fâtiha Sûresi Hakkında Genel Bilgiler:

Adları:

Mekkî olan bu sûreye Fâtiha (açan, giriş, başlangıç) adı verilmiştir. Çünkü bu hem Kur'ân'da yazılı ilk sûre, hem de namazda Kur'ân'dan ilk okunan sûredir. Diğer isimlerinden biri "Ümmü'l-Kitab: Kitapların anası/aslı"dır. Bu,

Scanned with CamScanner

âlimlerin büyük çoğunluğuna göre böyledir. Enes, Hasan-ı Basrî ve İbn Sirin ise ona bu adı uygun bulmamışlardır. Hasan-ı Basrî ile İbn Sirin: Ümmü'l-Kitab, levh-i mahfuzdan başka bir şey değildir, demişlerdir. Hasan-ı Basrî: Ümmü'l-Kitab yalnızca muhkem âyetlerdir, demiştir. Aynı sebepten dolayı Hasan-ı Basrî Fâtiha sûresine "Ümmü'l-Kur'ân: Kur'ân'ın anası" denmesini de güzel bulmamıştır.

[228] Tirmizî'nin Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan sahih olduğunu belirterek rivâyet ettiği bir hadiste Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Elhamdulillah (Fâtiha sûresi) Kur'ân'ın anası, Kitab'ın anasıdır. O 'sürekli tekrarlanan yedi' (seb'u'l-mesani) ve 'büyük Kur'ân'dır."*[281] Sûreye "Seb'u'l-mesani ve'l-Kur'ânu'l-azim: Tekrar tekrar okunan yedi ve büyük Kur'ân" da denir. Sûrenin bir başka ismi "Hamd"dır.

[229] Fâtiha sûresine "Salat: namaz" da denir. Nitekim Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Rabbinden şöyle nakletmiştir: *"Namazı benimle kulum arasında paylaştırdım; Kulum "Elhamdu lillahi rabbi'l-âlemîn: Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur" dediğinde Allah (c.c): "Kulum bana hamd etti" der...."*[282] Fâtiha Sûresine namaz adı verilmesi, namazda okunmasının şart olmasından dolayıdır.

[230] Bu sûreye Şifa sûresi de denir. Zîra Dârimî'nin Ebû Said el-Hudrî (radıyallâhu anh)'dan rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Kitabın Fâtihası her zehire karşı şifadır."*[283] buyurmuştur.

[231] Sûrenin bir adı da Rukye'dir. Zîra Buhârî ve Müslim'in, Sahih'lerinde Ebû Said el-Hudrî (radıyallâhu anh)'dan yaptıkları rivâyete göre, akrep sokan

281 Sahihtir. Tirmizî (3124) hasen senedle rivâyet etmiştir. Onu sahihlikten hasenliğe düşüren sebep Ebû Ali el-Hanefi'dir. Çünkü o saduktur. İmam Buhârî bunu, "Ümmü'l-Kur'ân; tekrarlanan yedi ve yüce Kur'ân'dır" lafzıyla (no: 4704) rivâyet etmiştir (no: 4704).

282 Sahih-i Müslim, 395; el-Muvatta' 1/84; Ebû Dâvûd, 821; Tirmizî, 2953; Nesâî, 2/135; İbn Mâce, 838. Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan rivâyet etmişlerdir.

283 İmam İbn Kesir aynen böyle söylemiştir. Fakat bunu Dârimî muttasıl senedle rivâyet etmemiştir. Bunu Dârimî (2/445) ve Beyhakî, Şuabu'l-İman'da (2370) Abdulmelik b. Umeyr'den mürsel olarak rivâyet etmişler, Beyhakî: Bu sened kopuktur, demiştir. Fakat bu hadisi mânâ itibariyle destekleyen başka hadisler vardır ki onu da Beyhakî, Şuabu'l-İman'da (2367) ve Deylemi, İbn Kesir'dekine yakın bir lafızla yine Ebû Saîd el-Hudrî (radıyallâhu anh) kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Bu hadisin başka şahitleri de bulunmaktadır. Bkz: Suyutî, ed-Durru'l-Mensur, 1/22, 23.

Scanned with CamScanner

birini Fâtiha okuyarak tedavi ettiğinde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona: *"Onun rukye olduğunu nereden bildin?"*[284] buyurmuştur.

Şa'bî, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan Fâtiha'ya "Kur'ân'ın esası/temeli" dediğini nakletmiştir ki İbn Abbâs (radıyallâhu anh) sonra şöyle demiştir: "Fâtiha'nın esası/temeli ise Bismillahirrahmanirrahim'dir." Fâtiha sûresini Süfyân b. Uyeyne "Vâfiye: tamamen yeterli", Yahyâ b. Ebû Kesir ise "kâfiye: yeterli" adıyla anmışlardır. Çünkü Fâtiha diğerlerine yeter, fakat onlar Fâtiha'ya yetmez, yerini tutamazlar.

[232] Nitekim bazı mürsel (senedi kopuk) hadislerde şöyle buyurulmuştur: *"Ümmü'l-Kur'ân başkalarının yerini tutar, fakat onlar onun yerini tutamazlar."*[285]

Fâtiha sûresinin bir adı da "kenz: hazine"dir. Bunu Zemahşerî, Keşşaf'ında zikretmiştir.

Nerede Nazil Oldu?

Fâtiha sûresi Mekkî sûrelerdendir. İbn Abbâs (radıyallâhu anh), Katâde ve Ebû Âliye böyle demişlerdir. Onun Medenî (hicretten sonra inen) sûrelerden olduğu da söylenmiştir. Ebû Hureyre, Mücâhid, Atâ b. Yesar ve Zührî böyle söylemişlerdir. Biri Mekke'de, diğeri Medine'de olmak üzere iki defa nazil olduğu da söylenir. *"And olsun ki, biz sana tekrarlanan yedi âyeti ve yüce Kur'ân'ı verdik."* (Hicr, 87) âyetinden dolayı en kuvvetli görüş, birincisidir.[286] Doğrusunu en iyi Allah bilir. Ebû Leys es-Semerkandi ise ilk yarısının Mekke'de, diğer yarısının Medine'de nazil olduğunu söylemiştir. Kurtubî'nin ondan naklettiği bu görüş çok şâzdır.

Fâtiha sûresi ihtilafsız yedi âyettir. Amr b. Ubeyd sekiz, Hüseyin el-Cu'fi altı âyet olduğunu söylemişlerdir. Fakat bunların ikisi de şâzdır. Asıl ihtilaf ise, besmelenin müstakil bir âyet mi, yoksa âyetten bir bölüm mü olduğu ya da

284 Sahihtir. Buhârî, 2276; Müslim, 2201. Hadisin, söylenmesine sebep olan bir hikayesi vardır.

285 Zayıftır. Zehebî, el-Mizan'da (3/537) zikretmiştir.

286 Çünkü bu âyetin yer aldığı Hicr sûresi Mekke'de nazil olan sûrelerdendir. Fâtiha sûresinin indirilmesi "verdik" şeklinde geçmiş zamanla ifade edildiğine göre Fâtiha'nın Hicr sûresinden önce, dolayısıyla kesin olarak Mekke'de nazil olması gerekmektedir. (Çevirmen).

Scanned with CamScanner

Fâtiha'dan sayılıp sayılmayacağı noktasında odaklanmaktadır. Allah'ın izniyle bu konu yeri geldiğinde işlenecek. Tek güvencemiz Allah (c.c)'dur.

Alimler Fâtiha sûresinde 25 kelime ve 113 harf bulunduğunu söylemişlerdir. İmam Buhârî, Tefsir Kitabı'nın başında der ki: "Fâtiha sûresine Ümmü'l-Kitab (Kitabın anası) denmiştir; çünkü mushafların yazımına ve namazda Kur'ân okumaya bununla başlanılır. Denildi ki: Kur'ân'ın mânâlarının tümü, onun içerdiği mânâlara döndüğünden dolayı bu ismi almıştır.

Taberî der ki: Bir şeyi kapsayan şeye veya önder ve baş konumunda olan her şeye "ümm: ana, esas, temel" derler. Mesela beyni kaplayan deriye "ümmü'r-re's: başın anası" dersin. Araplar, ordunun altında toplandığı bayrak ve sancağa da "ümm" derler. Buna Zürrimme'nin şu şiiri şahid getirilir:

على رأسه أم لنا نقتدي بها جماع أمور ليس نعصي لها أمرا

Başının üzerinde, ardından gittiğimiz ve birliğimizi sağlayan,

Bir anamız vardır, onun emrine hiç karşı gelmeyiz.

Anamızdan kasıt, mızraktır.

İmam Taberî devamla şöyle der: Önem bakımından şehirlerin önünde olduğu ve diğer şehirlerin halklarını birleştirici rol oynadığı için Mekke'ye "ümmü'l-kurâ: kasabaların anası" adı verilmiştir. Denildi ki: Çünkü yeryüzünün döşenerek yerleşebilir hale getirilmesi oradan, oranın altından başlamıştır.

Bu sûreye, namazda kıraate onunla başlandığı için Fâtiha denmiştir. Sahabiler de ana mushafı yazarken bundan başlamışlardır. Ona Seb'u'l-Mesani (السبع المثاني) adı verilmesi de doğrudur. Âlimler: Çünkü namazda sürekli tekrarlanır, her rek'atta mutlaka okunur, demişlerdir. Allah'ın izniyle yerinde açıklanacağı üzere, Fâtiha'nın başka mânâları da vardır.

[233] İmam Ahmed b. Hanbel, Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ümmü Kur'ân hakkında şöyle buyurdu: *"O, Kur'ân'ın anasıdır, sürekli tekrarlanan yedidir. O, bana verilen yüce Kur'ân'dır."*[287]

287 Ahmed b. Hanbel, 2/448, no: 9496. Hadis daha önce (no: 14) geçti.

Scanned with CamScanner

[234] İmam Taberî de Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"O, Kitabın anasıdır. O, Kitabın fâtihası (açılışı)'dır. O, sürekli okunan yedidir."*[288]

[235] İmam Merdûyeh de yine Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"'Elhamdulillâhi rabbil âlemîn..' yedi âyet olup 'Bismillâhirrahmânirrahîm' bunlardan biridir. O sürekli tekrarlanan yedidir ve yüce Kur'ân'dır. O, Kitabın Anası ve Kitabın Fâtihası'dır"*[289] Bunu Dârekutnî de aynı veya yakın bir lafızla rivâyet etmiş ve "râvîlerin hepsi sikadır" demiştir.[290] Beyhakî'nin Ali (radıyallâhu anh), İbn Abbâs (radıyallâhu anh) ve Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan rivâyet ettiğine göre bunlar ("Sana 'seb'ul-mesanîyi' (tekrarlanan yedi) ve yüce Kur'ân'ı verdik" -Hicr: 87- âyetindeki) "tekrarlanan yedi"yi Fâtiha sûresiyle tefsir etmişler ve besmelenin onun yedi âyetinden biri olduğunu söylemişlerdir. A'meş de İbrâhim'den şöyle rivâyet etmiştir: İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'a "Neden Fâtiha'yı mushafında yazmadın?" dendi, "Onu yazsaydım, her sûrenin başında yazardım" diye cevap verdi. -İbn Ebî Dâvûd şu açıklamayı yapar: Namazda okunduğundan dolayı böyle demiştir.- İbn Mes'ud devamla şöyle demiştir: "Müslümanların onu ezberlemiş olmalarıyla yetinip yazmaya gerek duymadım."

Fâtiha'nın Kur'ân'dan ilk inen sûre olduğu söylenmiştir. Nitekim Beyhakî'nin "Delâilu'n-nubuvve" kitabında geçen bir hadiste böyle ifade edilmiştir. Bakıllani bunu üç görüşten biri olarak zikretmiştir. İlk inen sûrenin; Câbir'den rivâyet edilen sahih hadiste[291] geçtiği üzere Müddessir sûresi olduğunu söyleyenler, İkra sûresi olduğunu söyleyenler de vardır. Konusunda geleceği üzere en doğrusu da sonuncusudur. Ancak Allah'tan yardım dileriz.

288 Sahihtir. Taberî sahih senetle (134) rivâyet etmiştir. Hadis daha önce (no: 14) geçti.

289 Sünen-i Dârekutnî 1/312. Senedin medarı Abdulhamid b. Câfer üzerindedir. O kuvvetli biri değildir. Sevrî zayıf sayarken Yahyâ sika kabul etmiştir.

290 Bunun ardında Dârekutnî'nin böyle bir ifadesine rastlamadım. Hadis sahih de değildir. Sahih olsaydı fakihler besmelenin Fâtiha'dan bir âyet olup olmadığı hususunda ihtilaf etmezlerdi.

291 İnşaallah Müddessir sûresi tefsirinde gelecek.

Scanned with CamScanner

Fâtiha Sûresinin Fazileti Hakkında Gelen Rivâyetler:

[236] Ahmed b. Hanbel, Ebû Said el-Mualla'dan şöyle rivâyet etmiştir: Namaz kılıyordum. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) beni çağırdı. Fakat namazımı bitirene kadar cevap vermedim ve bitirince yanına gittim. Bana *"Yanıma gelmekten seni ne alıkoydu?"* diye sordu. "Namaz kılıyordum," dedim. Bunun üzerine; *"Allah Teâlâ: 'Ey inananlar! Hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah ve Rasûlü'ne uyun,'* (Enfâl, 24) *buyurmuyor mu?"* buyurdu. Ardından: *"Mescid'den çıkmadan önce Kur'ân'daki en büyük sûreyi sana öğreteceğim."* dedi ve elimi tuttu. Mescidden çıkıp gideceği sırada: "Ya Rasûlallah! 'Sana Kur'ân'daki en büyük sûreyi öğreteceğim' demiştin" dedim. Bunun üzerine şöyle buyurdu: *"Evet. O Elhamdulillâhi Rabbi'l-âlemîn'dir. O tekrarlanan yedi ve bana verilen Yüce Kur'ân'dır."* buyurdu.[292]

[237] İmam Mâlik'in el-Muvatta'ında dikkat çekilmesi gereken bir husus vardır. Zîra İmam Mâlik, Alâ b. Abdurrahman'dan, Amri b. Küreyz'in azadlı kölesi Ebû Said'in ona şöyle aktardığını rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) mescidde namaz kılmakta olan Übeyy b. Ka'b'a seslendi. Übeyy namazını bitirip Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in arkasından yetişti. Übeyy şöyle anlatır: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) mescidden çıkmak üzere kapıya doğru giderken elini elimin üzerine koydu ve *"Ben mescidin kapısından çıkmadan önce senin Tevrat'ta da, İncil'de de, Kur'ân'da da bir benzeri indirilmemiş sûreyi bilmeni arzuluyorum"* dedi. Onu söylemesi ümidiyle yürüyüşümü yavaşlatıyordum. Sonra "Bana söylemeyi vaad ettiğin sûre nedir?" dedim. *"Namaza başladığında (Kur'ân'dan) ilk hangi sûreyi okuyorsun?"* dedi. "Elhamdulillâhi rabbil âlemîn..."i okudum. Bitirince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"O işte bu sûredir. Bu, bana verilen 'tekrarlanan yedi' ile 'yüce Kur'ân'dır"* buyurdu.[293] Burada tenbih edilmesi gereken bir husus var. Buradaki Ebû Said, İbn Esir'in Camiu'l-Usul'ünde ve ona bu konuda uyanların kanaatinin aksine, Ebû Said el-Muallâ değildir. Çünkü bu, Huzâa kabilesinin azadlı kölelerinden bir tabîidir. Diğer hadis, muttasıl ve sahih, bu ise zahire bakılırsa, Ebû Said bu olayı Übeyy b. Ka'b (radıyallâhu anh)'dan işit-

292 Sahihtir. Buhârî, 4474; 4703; Ebû Dâvûd, 1458; Nesâî 2/139; İbn Mâce, 3785; Ahmed b. Hanbel 3/211; İbn Hibbân, 777.

293 Mürseldir. İmam Mâlik (1/83) mürsel senedle rivâyet etmiştir. İmam İbn Kesir'in hadisten sonraki açıklamasına bakınız.

Scanned with CamScanner

memişse munkatı'dır. Ondan işitmişse Müslim'in koşullarında sahihtir. Kaldı ki hadis Übeyy b. Ka'b'dan birçok kanalla rivâyet edilmiştir.

[238] Nitekim İmam Ahmed b. Hanbel, başka bir senedle, Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Übeyy b. Ka'b (radıyallâhu anh) namaz kılarken Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) yanına geldi ve *"Ey Übeyy!"* dedi. Übeyy (radıyallâhu anh) O'na (sallallâhu aleyhi ve sellem) doğru döndü, fakat cevap vermedi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in tekrar *"Ey Übeyy!"* demesi üzerine Übeyy namazını hızlandırdı. Bitirince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına vardı ve "Allah'ın selâmı üzerine olsun ey Allah Rasûlü!" dedi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Senin de üzerine olsun. Seni çağırdığımda yanıma gelmekten seni ne alıkoydu?"* diye sordu. Ben "Namaz kılıyordum," diye cevap verince, *"Allah'ın (c.c) bana vahyettiği âyetler arasında 'Ey inananlar! Hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah ve Rasûlü'ne uyun,'* (Enfâl, 24) *âyetinin bulunduğunu bilmiyor muydun?"* dedi. Ben: "Evet Ya Rasûlallah! Bir daha yapmayacağım" dedim. *"Sana bir benzeri ne Tevrat, ne İncil, ne Zebur, ne de Furkân'da nazil olan bir sûre öğreteyim mi?"* dedi. "Öğret ey Allah Rasûlü!" dedim. *"Ben, mescidden çıkmadan evvel senin bunu öğrenmeni umuyorum"* buyurdu ve elimi tutup benimle konuşmaya başladı. Sözünü bitirmeden yolun sonuna geliriz korkusuyla ben yavaş yavaş yürüyordum. Kapıya yaklaşınca "Ya Rasûlullah! Bana vaad ettiğin sûre hangisidir?" dedim. *"Namazda ne okuyorsun?"* diye sorunca kendisine Ümmü'l-Kur'ân'ı (fâtiha) okudum. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Canım elinde bulunan Allah'a and olsun ki, Allah Tevrat'ta da, İncil'de de, Zebur'da da, Furkân'da da benzeri bir sûre indirmedi. O, tekrarlanan yedidir."*[294] Bunu Tirmizî de rivâyet etmiştir ve ondaki ifade şöyledir: "O bana verilen 'tekrarlanan yedi' ve 'yüce Kur'ân'dır." Tirmizî daha sonra: Bu hasen-sahih hadistir, demiştir. Bu konuda bir de Enes b. Mâlik (radıyallâhu anh)'dan bir rivâyet vardır ki onu da İmam Ahmed b. Hanbel zikretmiştir.

[239] Tirmizî ile Nesâî, Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan, onun Übeyy b. Ka'b (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet ettiğini nakletmişlerdir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Allah (c.c) Tevrat'ta, da İncil'de de, Ümmül Kur'ân gibisini indirmedi. O, seb-u mesani (tekrarlanan yedi)'dir. O,*

294 Ahmed b. Hanbel, 2/413; Tirmizî, 2875. Senedi kuvvetli, râvîleri Müslim'in râvileridir.

Scanned with CamScanner

benimle kulum arasında yarı yarıya paylaştırılmıştır."[295] Bu Nesâî'nin lafzıdır. Tirmizî bunun için: Hasen-garib'dir, demiştir.

[240] İmam Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. Câbir (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Bir defasında Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına gittiğimde su döküyordu. Ona "Allah'ın selâmı üzerine olsun ey Allah Rasûlü!" dedim, cevap vermedi. Tekrar "Allah'ın selâmı üzerine olsun ey Allah Rasûlü!" dedim, yine cevap vermedi. Bir kez daha "Allah'ın selâmı üzerine olsun ey Allah Rasûlü!" dedim, bunda da cevap vermedi. Sonra Rasûlullah oradan ayrılıp yürümeye başladı. Ben de ardından yürüyordum. Sonunda bineğinin olduğu yere vardı. Ben de mescide girip kederli ve hüzünlü bir halde oturdum. Sonra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) temizlenmiş halde geldi ve bana *"Allah'ın selâm ve rahmeti senin üzerine olsun. Allah'ın selâm ve rahmeti senin üzerine olsun."* buyurdu. Sonra: *"Sana Kur'ân'daki en hayırlı sûreyi haber vereyim mi?"* diye sordu. "Öğret Ya Rasûlallah!" dedim. *"Elhamdulillâhi rabbil âlemîn'i sonuna kadar oku"* buyurdu.[296] Bunun senedi sahihtir.

Senedindeki İbn Akil, büyük hadis âlimleri tarafından hadis rivâyetinde hüccet sayılıp, hadisleri nakledilen biridir. Buradaki Abdullah b. Câbir (radıyallâhu anh) da sahabidir. İbnu'l-Cevzî onun Abdullah b. Câbir el-Abdi olduğunu söylemiştir. Doğrusunu en iyi Allah bilir. Onun Abdullah b. Câbir el-Ensârî olduğu da söylenir ki bunu da Hâfız İbn Asâkir söylemiştir.

Bazı âlimler bu ve benzeri hadisleri sûre ve âyetlerin bazılarının diğerlerinden üstün olduğuna delil getirmişlerdir. Bu görüş, aralarında İshâk b. Râhûyeh ile Mâlikilerden Ebû Bekir b. el-Arabi ve İbn Hısar'ın bulunduğu birçok âlimden nakledilmiştir. Başka bir grup âlim ise aralarında hiçbir fazilet farkının bulunmadığı görüşündedirler. Çünkü hepsi Allah kelâmıdır. Hem de, bazılarını bazılarından üstün saymak, hepsi faziletli olsa da alt derecede bulunanların noksan oldukları mânâsını akla getirir.

---

295 Sahihtir. Tirmizî, (1325) ve Nesâî (2/139) kuvvetli bir senetle rivâyet etmişlerdir. Râvileri Müslim'in râvîleridir. Hadisin şahidleri bulunmaktadır.

296 Hadis hasen olup Ahmed b. Hanbel (4/177) rivâyet etmiştir. Senedi, Abdullah b. Muhammed b. Ukayl'dan dolayı leyyindir. Zîra o saduktur, hıfzı zayıftır. Fakat bu konuda bu mânâya şahitlik yapan hadisler bulunmaktadır.

Scanned with CamScanner

Bunu İmam Kurtubî, İmam Eş'ari ile Ebû Bekir Bâkillânî, İbn Hibbân el-Büsti, Yahyâ b. Yahyâ'dan rivâyet etmiştir. Bunu İmam Mâlik bir rivâyet olarak zikretmiştir.

[241] Başka bir hadis: İmam Buhârî, Fezailu'l-Kur'ân Kitabı'nda Ebû Said el-Hudrî (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: "Bir yolculuk sırasında mola vermiştik. Bu esnada bir cariye yanımıza gelip 'kabilenin reisini (akrep)[297] soktu. Adamlarımız da burada yok. 'Sizden rukye yapacak (bir şeyler okuyarak tedavi yapacak) kimse var mı?' diye sordu. Onunla birlikte daha önce rukye yaptığını bilmediğimiz biri kalkıp gitti. Kabile reisine rukye yaptı, o da iyileşti. Adam, bize otuz koyun verilmesini emretti. Koyunların sütünü içtik. Geri döndüğümüz zaman onu iyileştiren arkadaşımıza 'sen rukyeyi iyi yapar mıydın, sen rukye bilir miydin?' diye sorduk. O da, 'hayır, ona sadece Ümmü'l-kitâb'ı okuyarak rukye yaptım' dedi. Biz de 'Allah Rasûlü'ne varana veya ona bu durumu sorana kadar bu koyunlar hakkında hiçbir işlem yapmayın!' dedik. Medine'ye gelince olayı Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e anlattık. O da şöyle buyurdu: *"Fâtiha sûresinin rukye olduğunu nereden öğrenmiş?! Koyunları pay edin! Bu arada bana da bir pay ayırın!"*[298]

Müslim'in rivâyetlerinin birinde akrep sokan adama rukye yapanın Ebû Said el-Hudrî (radıyallâhu anh) olduğu zikredilmektedir. Hadisteki selîm (kelime anlamı; sağlıklı, selâmette) kelimesinden kasıt 'zehirli hayvan sokmuş kimse'dir. Arapçada ona bu ad, sonunun selâmet olması ümidiyle, tefaülen verilmiştir.

[242] Başka bir hadis: Müslim, Sahih'inde, Nesâî de Sünen'inde, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmişlerdir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Cebrâil (a.s) ile birlikte iken bir gıcırtı işitti. Cebrâil (a.s) başını kaldırıp göğe baktı ve "Bu, gökte daha önce hiç açılmamış bir kapıdır" dedi. Râvi der ki: Oradan bir melek indi ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelerek şöyle dedi: "Senden önce hiçbir peygambere verilmeyen iki nurdan dolayı sana müjdeler olsun! Onlar Fâtiha sûresi ile Bakara sûresinin son iki âyetidir. Bunlardan okuduğun her harf (le yaptığın istek ve talebin) sana verilir." Bu, Nesâî'nin lafzıdır.

297 Kastallânî, el-İrşad, 11/324.
298 Sahih-i Buhârî, 2276, 5007; Müslim, 2202; Ebû Dâvûd, 3418; Tirmizî, 2063.

Scanned with CamScanner

[243] Müslim'in lafzı ise şöyledir: Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Kim namaz kılar da onda Ümmül Kur'ân'ı okumazsa o namaz noksandır, noksandır, noksandır, tam değildir."* buyurdu. Bunun üzerine Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'a "Biz imamın arkasında oluyoruz" denildi. Ebû Hureyre (radıyallâhu anh): "Sen de onu içinden oku" dedi ve ekledi: Çünkü ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle işittim: *"Allah (c.c) şöyle buyurdu: "Namazı (fâtihayı) benimle kulum arasında ikiye paylaştırdım ve istek (dua, yani fâtihanın ikinci yarısını) kısmını ona verdim. O "Elhamdulillâhi rabbil âlemîn: Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur" deyince, Allah: "Kulum bana hamd (övgü ve teşekkür) etti" buyurur. Kul: "Errahmâni'r-râhîm" deyince Allah (c.c) "Kulum bana sena etti (övdü)" buyurur. Kul "Mâliki yevmiddin: Din gününün sahibi ve hükümdarı" deyince Allah (c.c) "Kulum şanımı yüceltti" buyurur." Başka bir defa da: "Kulum her işini bana havale etti" buyurur. Kul: "İyyâke na'budu ve iyyake nestaîn: Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz" deyince Allah Teâlâ: "Burası benimle kulum arasında ortaktır ve istediği, kulumundur" buyurur. Kul: "İhdina's-Sırâta'l-Mustakîm. Sırâtallezîne en'amte aleyhim. Ğayri'l-Mağdûbi aleyhim ve leddâllîn: Bizi doğru yola ilet. Nimete erdirdiğin kimselerin yoluna; gazaba uğrayanların ve sapıtanların yoluna değil." deyince, Allah Teâlâ: "Bu kısım kulumundur ve istedikleri onun olacaktır" der."*[299]

Nesâî bunu İshâk b. Râhûyeh kanalıyla böyle rivâyet etmiştir. Müslim ile Nesâî bunu başka bir tarikle de rivâyet etmişlerdir ve ondaki ifade şöyledir: "Onun yarısı benim, yarısı kulumundur. Kulumunki istek/dua kısmıdır." Bu ifade İbn İshâk'ın Ala'dan rivâyetinde de[300] geçmektedir.

Tirmizî şöyle demiştir: Bu hadis, hasendir. Ebû Zür'a'ya sordum, "her iki hadis (rivâyet) de sahihtir" dedi.

[244] İmam Taberî, Câbir b. Abdullah (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Allah buyurdu ki: Ben namazı kulumla aramda yarı yarıya taksim ettim. Zîra o "Elhamdulillâhi rabbil âlemîn: Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur" deyince, Allah: "Kulum bana hamd (övgü ve teşekkür) etti" buyurur. Kul: "Errahmâni'r-râhîm" deyince, "Kulum bana sena etti (övdü)" buyurur. Sonra "Bunlar benim, gerisi ise kulumundur" buyurur."* Hadis bu tarikle garîbdir.

299 Sahihtir. Müslim, 395; Nesâî, Sünen-i Kübra, 8012. Daha önce (no: 15) geçti.

300 Bu rivâyet Taberî Tefsirindedir (no: 8221).

Scanned with CamScanner

Bu hadis Fâtiha'nın hükmü ile alakalı bazı hükümleri içermektedir:

Hadiste namaz kelimesinden, *"Namaz kılarken sesini yükseltme, gizli de okuma, ikisinin ortasını bul."* (İsrâ, 110) âyetinde olduğu gibi, namazda okunan Kur'ân kastedilmiştir. Zîra 'Namaz kılarken'den kasıt 'Kur'ân okurken'dir. Bu husus İbn Abbâs (radıyallâhu anh) kanalıyla gelen sahih bir hadiste açıkça ifade edilmiştir:

[245] "Ben namazı benimle kulum arasında ikiye ayırdım; yarısı benim, yarısı kulumundur ve kulumun istediği, kendinindir." Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) daha sonra bu taksimin Fâtiha'da okunuşundaki detayını zikretmiştir. Bu da namazdaki kıraatın (Kur'ân okumak) ne kadar önemli ve namazın en büyük rükünlerinden olduğuna delalet etmektedir. Çünkü namaz ibadeti lafzı zikredilmiş; onunla, onun bir kısmı olan kıraat kastedilmiştir. Bunun benzeri *"Bir de sabah okuyuşunu (namazını)... Çünkü sabah okuyuşu şahitlidir."* (İsrâ, 78) âyetidir. Zîra burada "sabah kıraati" denilip "sabah namazı" kastedilmiştir. Nitekim bu, Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerindeki "bu namaza gece melekleriyle gündüz meleklerinin katıldığı"nı ifade eden hadiste açıkça ifade edilmiştir. Böylece bunların hepsi namazda kıraatin şart olduğunu göstermektedir ki, bu, âlimlerin ittifakıyla böyledir. Fakat âlimler ikinci meselede zikredeceğimiz hususta ihtilaf etmişlerdir ki o da "namazdaki kıraatta bizzat Fâtiha'nın olması şart mıdır, yoksa o veya başka herhangi bir sûreyi okumakla farziyet eda edilmiş olur mu?" meselesidir. Bu hususta iki meşhur görüş vardır. Ebû Hanîfe ve arkadaşlarına göre Fâtiha şart olmayıp Kur'ân'dan herhangi bir yerin okunmasıyla kıraat farziyeti yerine getirilmiş olur. Onlar bu görüşlerine Allah'ın (c.c): *"Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun."* (Müzzemmil, 20) âyetini delil getirmişlerdir.

[246] Ayrıca Buhârî ve Müslim'in, Sahih'lerinde, Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan rivâyet ettikleri Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Namaza kalktığın zaman tekbir al, sonra Kur'ân'dan kolayına geleni oku"* hadisini delil getirmiş ve şöyle demişlerdir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) kolaya geleni okumayı emretti, bunun için Fâtiha veya başka herhangi bir sûre belirlemedi. Bu da bizim söylediğimizi desteklemektedir.

Diğer görüşe göre ise namazda, sûreler arasından Fâtiha'nın okunması şarttır ve onsuz namaz olmaz. Bu da diğer imamların; Mâlik, Şâfiî, Ahmed

Scanned with CamScanner

b. Hanbel ve arkadaşlarıyla cumhur-u ulemânın görüşüdür. Onlar da buna Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu hadislerini delil göstermişlerdir:

[247] *"Kim namaz kılar da onda Ümmül Kur'ân'ı okumazsa namazı eksiktir."* [301] Hadisteki "hidâc" -devamında tefsir edildiği gibi- "eksik" mânâsına gelir.

[248] Buhârî ve Müslim, Sahih'lerinde, Ubâde b. Sâmit (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmişlerdir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Fâtiha'yı okumayan kişinin namazı yoktur."*[302]

İbn Huzeyme ve İbn Hibbân, Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmişlerdir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"İçinde Ümmü'l-Kur'ân okunmayan namaz, geçerli değildir."*[303] Bu konuda pek çok hadis vardır. Tartışmasını yapacak olursak konu uzar. Burada sadece delil getirdikleri hadislere işaret ettik. Allah hepsine rahmet eylesin.

Sonra (Fâtihasız namaz olmaz diyenler, aralarında ihtilaf etmişlerdir); İmam Şâfiî ve bazı âlimlere göre Fâtiha'nın her rek'atta okunması gerekir.[304] Diğerleri ise çoğu rek'atlarında okunmasının şart olduğunu söylemişlerdir. Hasan-ı Basrî ve Basralı âlimlerin çoğu da,

[249] *"Fâtiha okumayanın namazı yoktur"*[305] hadisinin mutlak ifadesine tutunarak: Namazın sadece bir rek'atında okumak gerekir, demişlerdir. İmam Ebû Hanîfe ve arkadaşları ile İmam Sevrî ve İmam Evzâî, daha önce geçtiği gibi "Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun." âyetinden dolayı, "Kur'ân'dan Fâtiha dışında bir yer okusa da namazı olur." demişlerdir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

---

301 Sahihtir. Müslim (395) ve başkaları rivâyet etmişlerdir. Hadis daha önce (no: 29) geçti.

302 Buhârî, 756; Müslim, 394; Ebû Dâvûd, 822; Nesâî, 2/137.

303 Daha önce (no: 34) geçti.

304 Bilindiği gibi farz ile vacip cumhura göre eşanlamlıdır ve mesela namazda bunlardan biri olmadığında namaz eda edilmiş sayılmaz. Hanefilerce ise farklı kavramlardır ve vacip yapılmadığında namaz -noksanıyla birlikte- eda edilmiş sayılırken, farz terk edildiğinde namaz olmaz. Bu yüzden müellifin bu ve benzeri yerlerde cumhurun ıstılahına göre "vacip" dediğinde, Hanefilerdeki vacip mânâsı anlaşılmaması için "şart", "gerekli" gibi ifadeleri kullandık. (Çevirmen).

305 Ahmed b. Hanbel, 2/457; İbn Hibbân, 1789; İbn Huzeyme, 490. Rivâyetleri Müslim'in koşullarında bir senetledir.

Scanned with CamScanner

[250] Nitekim İbn Mâce, Ebû Said el-Hudrî (radıyallâhu anh)'dan, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in *"Farz veya başka bir namazda hamd ile başka bir sûre okumayanın namazı yoktur."*[306] buyurduğunu rivâyet etmişlerdir. Fakat bu hadisin sıhhati şüphelidir. Bu konuların detaylı incelemesi ise "el-Ahkamu'l-Kebîr: Büyük Ahkâm Kitabı"mızdadır. Doğruyu en iyi Allah bilir.

İmama uyan kişinin Fâtiha okuması vacip midir? Bu konuda âlimlerin üç görüşü vardır:

Bir: Geçen hadislerin genel ifadelerinden dolayı Fâtiha okumak imama olduğu gibi, ona uyana da vaciptir.

İki: İmama uyan kimseye ister cehrî, ister gizli okunan namazda olsun, ne Fâtiha ne de başka bir âyet okumak vacip değildir.

[252] Zîra Ahmed b. Hanbel'in Câbir b. Abdullah (radıyallâhu anh)'dan rivâyet ettiği bir hadiste Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Kimin bir imamı varsa, imamın okuması onun için okuma yerine geçer."*[307] buyurur. Ancak hadisin senedi zayıftır. Mâlik, Vehb İbn Keysân'dan, o da Câbir'den, onun kendi sözü olarak rivâyet etmiştir. Bu hadis başka yollarla da rivâyet edilmiştir ki bunlardan hiçbirisinin Rasûlullah'a isnadı sahîh değildir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Üç: Geçen hadisten dolayı imama uyan kimsenin gizli okunan namazlarda kıraati vacip, cehrî namazlarda ise vacip değildir. Fakat, Müslim'in, Sahih'inde, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

[253] *"İmam, kendisine uyulmak için konmuştur. Onun için, o tekbir aldığında tekbir alın, okuduğu zaman dinleyin."* Hadisin devamı vardır.

---

306 Kuvvetli değildir. İbn Mâce, 850; Ahmed b. Hanbel, 3/339; Dârekutnî, 1/323-325; Beyhakî, 2/160. Telhîsu'l-Habîr'de (1/221) özetle şöyle denmektedir: Bunun Câbir'den üç tariki vardır, hepsi de illetlidir. Zeylaî de (2/19) İmam Buhârî'den şöyle nakletmiştir: "Bu hadis mürsel ve munkatı olduğundan ilim erbabı nezdinde sabit olmamıştır." Hülasa; buna bir önceki mürsel hadis eklenince biraz kuvvet bulur ve "az zayıf" derecesine yükselir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

307 Müslim, 404, (63. hadis). Bu, hadisten bir bölümdür. Hadis hakkında detay için bkz: Nasbu'r-Râye.

Scanned with CamScanner

[254] Aynı şekilde Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce gibi Sünen sahibi imamlar da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den *"Kur'ân okuduğu zaman dinleyin"*[308] buyurduğunu rivâyet etmişlerdir. Buna İmam Müslim de sahih demiştir. Böylece bu iki hadis bu görüşün doğruluğunu gösterir ki bu, İmam Şâfiî'nin eski görüşüdür. Doğrusunu en iyi Allah bilir. İmam Ahmed b. Hanbel'den de böyle bir rivâyet vardır. Bu meseleleri burada zikretmemizin sebebi, Fâtiha sûresinin diğer hiçbir sûrede bulunmayan hükümleri olduğunu ortaya koymaktır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

[255] Bezzâr, Enes (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Yanını yatağa koyduğunda Fâtiha ile İhlâs'ı okursan, ölümden başka her şeyden emniyette olursun."*[309]

İstiâzeyle İlgili Hükümler:

Yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Sen af yolunu tut, ma'rûfu emret ve câhillerden yüz çevir. Şeytan seni dürtecek olursa Allah'a sığın. Şüphesiz ki O, her şeyi işiten ve bilendir."* (A'râf, 199-200) *"Sen, kötülüğü en güzel bir tutumla sav. Biz onların yakıştırmakta oldukları şeyi çok iyi bilmekteyiz. Ve de ki: Rabbim! Şeytanların kışkırtmalarından sana sığınırım! Onların yanımda bulunmalarından da sana sığınırım, Rabbim!"* (Mü'minûn, 96- 98) *"İyilikle kötülük bir olmaz, Sen (kötülüğü) en güzel bir şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur.. Buna (bu güzel davranışa) ancak sabredenler kavuşturulur; buna ancak (hayırdan) büyük nasibi olan kimse kavuşturulur. Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa, hemen Allah'a sığın. Çünkü O, işiten, bilendir."* (Fussilet, 34-36)

Allah (c.c) üç âyette -ki bunların aynı mânâyı ifade eden dördüncüleri yoktur- insan cinsinden düşmana güzel davranmayı ve iyilikte bulunmayı,

---

308 Ebû Dâvûd, 604; Nesâî 2/142, 143; İbn Mâce, 846; İbn Ebî Şeybe, 2/65. Muhammed b. Aclan'dan dolayı senedi hasendir. Onun rivâyetini Müslim, Sahih'inde (no: 404) sahih sayarken, Nasbu'r-Râye'de (2/16) ifade edildiği gibi Ebû Dâvûd, Dârekutnî ve Beyhakî zayıf saymışlardır.

309 Bezzâr (3109) rivâyet etmiş ve "Bu lafızla ve Enes (radıyallâhu anh)'dan sadece bu rivâyetle biliyoruz" demiştir. Heysemî de Mecmau'z-Zevâid'de (10/120): Senedinde Ğassan b. Ubeyd vardır ki, o zayıftır. Fakat İbn Hibbân sika olduğunu söylemiştir. Zehebî, Mizan'da şöyle demiştir. İmam Ahmed b. Hanbel şöyle dedi: Başlarda ondan yazdım, sonra yazdığım hadisleri yırttım.

Scanned with CamScanner

böylece onun köklü, asil ve güzel tabiatının kendisini dostluk, muhabbet ve içten davranışa itmesini sağlamayı emretmektedir. Şeytan cinsinden düşmana karşı ise kaçınılmaz olarak sığınmayı (istiâze) emretmektedir. Çünkü şeytan, Âdemoğulları ile arasındaki şiddetli düşmanlıktan dolayı hiçbir iyilik ve ihsanı kabul etmez, Âdemoğlunun helâkından başkasını arzulamaz. Allah (c.c)'nun buyurduğu gibi: *"Muhakkak ki şeytan sizin düşmanınızdır. Öyleyse siz de onu düşman edinin. O, taraftarlarını ancak çılgın ateşli alevin halkı olmaya çağırır."* (Fâtır, 6) Allah (c.c) yine şöyle buyurmuştur: *"Hani biz meleklere: Âdem'e secde edin, demiştik; İblis hariç olmak üzere, onlar hemen secde ettiler. İblis cinlerdendi; Rabbinin emrinden dışarı çıktı. Şimdi siz, beni bırakıp da onu ve onun soyunu mu dost ediniyorsunuz? Oysa onlar sizin düşmanınızdır. Zalimler için bu ne fena bir değişmedir!"* (Kehf, 50) Şeytan insanların atası Âdem (a.s)'a kendisinin, onun için öğüt verdiğine ve onun iyiliğini düşündüğüne yemin ettiği halde sözünde yalancı çıkmış ve gereğini yapmamıştır. Peki hakkımızda şunları söylemiş olan şeytanın bizimle muamelesi nasıl olacaktır?: *"İblis: Senin mutlak kudretine and olsun ki, onların hepsini mutlaka azdıracağım. Ancak onlardan ihlâslı kulların hariç, dedi."* (Sâd, 82-83) *"Kur'ân okuduğun zaman o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın! Gerçek şu ki: İman edip de yalnız Rablerine tevekkül edenler üzerinde onun (şeytanın) bir hakimiyeti yoktur. Onun hakimiyeti, ancak onu dost edinenlere ve onu Allah'a ortak koşanlaradır."* (Nahl, 98-100)

Kârilerden ve başka âlimlerden bir grup, istiazenin Kur'ân okuduktan sonra yapılacağını söylediler ve bunda âyetin zahiri bağlamına dayandılar. Onlara göre bunun hikmeti, ibadetten sonra insanda meydana gelen 'kendini beğenme'yi (ucub) def etmektir. İbn Kaluka ve Ebû Hâtim'in Hamza'dan naklettiklerine göre bu görüşte olanlardan biri Hamza'dır. Bunu Ebû Kâsım el-Hüzeli el-Mağribi, "el-Kamil" adındaki kitabında zikretmiştir. Bu görüş, Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan da nakledilmiştir, fakat rivâyet gariptir. Fahreddin Râzî de bunu tefsirinde İbn Sirin'den kendi görüşü olarak nakletmiştir. O şöyle der: Bu, İbrâhim en-Nehaî ve Dâvûd-u Zâhirî'nin görüşüdür. Kurtubî, Ebû Bekir b. el-Arabi'nin Mecmua'dan İmam Mâlik'in güya "Kur'ân okuyan kişi Fâtiha'dan sonra istiâze okur" dediğini aktarmış ve Ebû Bekir b. el-Arabi bunu garip bulmuştur.

Scanned with CamScanner

Üçüncü bir görüş daha nakledilir ki ona göre her iki delille amel etmiş olmak için istiâze, Fâtiha'dan önce ve sonra olmak üzere iki defa okunur. Bunu da Fahreddin Râzî nakletmiştir.

Cumhûr'un üzerinde birleştiği meşhur görüşe göre ise istiâze, şeytanın vesvesesini def etmek için sadece Kur'ân (fâtiha) okumaya başlarken yapılır. Onlara göre *"Kur'ân okuduğunda kovulmuş şeytandan Allah'a sığın"* (Nahl, 98) âyetinin mânâsı *"Kur'ân okumak istediğin zaman..."* şeklindedir. Bu üslup aynen *"Namaza durduğunuzda yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın. Başınızı da meshedin."* (Mâide, 6) âyetindeki gibidir. Onun mânâsı da "namaza durmak istediğiniz zaman"dır. Buna Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet edilen hadislerde de delil vardır.

[256] Nitekim Ahmed b. Hanbel, Ebû Said el-Hudrî (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) gece kalktığında tekbir getirip namaza başlar ve:

سبحانك اللهم وبحمدك، وتبارك اسمك، وتعالى جدك، ولا إله غيرك

"Allah'ım! Seni hamdinle birlikte tesbih/tenzih ederim. Senin ismin mübarek, şerefin yücedir. Senden başka hiçbir İlâh yoktur." der, ardından üç defa *"Lâ ilâhe illallâh"* der, sonra da:

أعوذ بالله السميع العليم، من الشيطان الرجيم، من هَمْزه ونَفْخِه ونَفْثه

"Şeytanın aldatmacasından, üfürmesinden ve okumasından, her şeyi bilen ve işiten Allah'a sığınırım." derdi.[310] Dört Sünen sahibi muhaddisler bu hadisi Ca'fer İbn Süleyman tarîkıyla Ali İbn Ali'den nakletmişlerdir. Tirmizî: Bu hadis, bu konuda en meşhur hadistir demiştir.

(Bazı râvilerce) hadiste geçen "hemz"; leş olmak, yani boğularak ölmekle, "nefh" kelimesi kibirle, "nefs" kelimesi de şiirle tefsir edilmiştir.

[257] Nitekim Ebû Dâvûd ile İbn Mâce ise Cübeyr b. Mut'am'dan şöyle rivâyet etmişlerdir: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) namaza başlarken üç defa "Allah'u ekber kebîr: Allah en büyüktür", üç defa "Elhamdulillâhi

310 Hasendir. Ebû Dâvûd, 775; Tirmizî, 242; Nesâî, 2/132. Senedi Ali b. Ali er-Rifai'den dolayı fena değildir. Sonraki hadis buna şahitlik eder.

Scanned with CamScanner

kesirâ: Allah'a çok hamd olsun", üç defa "Sübhânallahi bukratan ve esîlâ: Sabah akşam Allah'ı tenzih ederim" derdi. Sonra şu duayı okurdu:

اللهم إني أعوذ بك من الشيطان من هَمْزه ونَفْخه ونفْثه

"Allah'ım! Şeytanın hemz'inden, nefh'inden ve nefs'inden Allah'a sığınırım." Râvilerden Amr şöyle demiştir: Hemz boğularak ölmek, nefh kibir, nefs ise şiirdir.[311]

[258] İbn Mâce de İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir:

اللهم إني أعوذ بك من الشيطان الرجيم، وهَمْزه ونفخه ونفثه

"Allah'ım! Kovulmuş şeytandan ve onun hemz'inden, nefh'inden ve nefs'inden Allah'a sığınırım." Râvi dedi ki: Hemz boğularak ölmek, nefh kibir, nefs ise şiirdir.[312]

[259] İmam Ahmed b. Hanbel, Ebû Ümâme el-Bahili'den (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) namaza kalktığında üç defa tekbir getirir, sonra üç defa "Lâ ilâhe illallâh" der, üç defa da "Sübhanallahi ve bihamdih" dedikten sonra şöyle derdi:

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم، من هَمْزه ونَفْخِه ونَفْثه

"Kovulmuş şeytanın hemz'inden, nefh'inden ve nefs'inden Allah'a sığınırım." [313]

[260] Hâfız Ebû Ya'lâ el-Mevsılî, Müsned'inde, Übeyy b. Ka'b (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzurunda iki kişi birbiriyle çekişti ve içlerinden birinin öfkeden burnu kızardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Ben öyle bir şey*

311 Ebû Dâvûd, 764; Tirmizî; 807; Ahmed b. Hanbel, 4/85; İbn Huzeyme, 467; İbn Hibbân, 1779. Senedinin hepsinde Asım el-Anzeri vardır ki o makbul biridir. Dolayısıyla sened leyyindir. Fakat önceki ve sonraki hadisler bunun şahidleri mesabesindedirler.

312 İbn Mâce, 808. Senedindeki Saib b. Atâ zayıftır. Fakat hadis şahidleriyle birlikte hasen olmaktadır.

313 Ahmed b. Hanbel, 5/253. Senedinde adı zikredilmeyen bir râvî vardır. Fakat hadisin şahidleri onu kuvvetlendirmektedir.

Scanned with CamScanner

biliyorum ki onu söyleseydi kendindeki bu hal giderdi: Eûzu billâhi mine'ş-şeytânir'-racîm: kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım." buyurdu.[314] Bunu Nesâî rivâyet etmiştir.

[261] Bunu Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî, Muaz b. Cebel (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmişlerdir: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzurunda iki adam birbirlerine küfrettiler. Onlardan biri öyle öfkelendi ki bana öfkesinin şiddetinden burnu kıpkırmızı olmuş gibi geldi. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Gerçekten ben öyle bir kelime biliyorum ki onu söylese, hissettiği bu hâl ondan gider"* buyurdu. Muaz: "Nedir o?" diye sordu. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Eûzübillâhimineşşeytanirracîm"* deseydi, içinde bulunduğu bu hâl ondan giderdi" diye cevap verdi. Bunun üzerine Muaz b. Cebel adamın yanına gitti ve ona bunu söylemesini tavsiye etmeye başladı. Fakat adam nasihati reddedip sözlü atışmasına devam etti ve öfkesi daha da arttı.

Hadisin metni Ebû Dâvûd'un rivâyetidir. Tirmizî: Bu mürseldir, demiştir. Çünkü İbn Ebî Leyla, Muaz b. Cebel ile buluşmamıştır. Zîra Muaz b. Cebel ondan yirmi yıl evvel vefat etmiştir.

Ben derim ki: Bunu İbn Ebî Leyla, daha önce geçtiği gibi Übeyy b. Ka'b (radıyallâhu anh)'dan duymuş, Übeyy de ona Muaz b. Cebel (radıyallâhu anh)'dan nakletmiş olabilir. Zîra bu olaya birden çok sahabi tanık olmuştur. Allah (c.c) hepsinden razı olsun.

[262] İmam Buhârî, Süleyman b. Sûred (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Biz Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanında otururken iki adam birbirlerine sövdüler. Onlardan biri, diğerine öfkeden yüzü kıpkırmızı olmuş halde sövüyordu. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Ben öyle bir söz biliyorum ki adam onu söyleseydi kendindeki bu hâl ondan giderdi. Eûzu billâhi mine'ş-şeytânirracîm deseydi"* buyurdu. Bunun üzerine adama "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in söylediğini duymuyor musun?" dediler. Adam: Ben deli değilim, diye karşılık verdi.[315] Bunu Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî de çok tarikle rivâyet etmişlerdir.

---

314 Hasendir. Nesâî, Amelu'l-yevmi ve'l-leyle'de (393) hasen ve muttasıl bir senetle rivâyet etmiştir. Sonrasındaki hadis bunun şahididir.

315 Buhârî, 3282, 6048; Müslim, 2610; Ebû Dâvûd, 4781; İbn Hibbân, 5692.

Scanned with CamScanner

İstiâze hususunda birçok hadis gelmiştir ve onları burada zikredersek söz uzar. Onun yeri, zikir ve dua kitapları ile fazilet amellerini konu edinen kitaplardır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Cebrâil (a.s)'ın Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e getirdiği ilk şeyin istiâze olduğu da rivâyet edilmiştir. Nitekim İmam Taberî, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir:

[263] Cebrâil (a.s) Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ilk geldiğinde "Ey Muhammed! Allah'a sığın!" dedi. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de *"Esteîzu billâhi mine'ş-şeytânirracîm"* dedi. Cebrâil sonra "Bismillâhirrahmânirrahîm, de" dedi. Sonra da ona: "Oku! Yaradan Rabbinin adıyla oku!..." âyetlerini söyledi. Abdullah b. Abbâs (radıyallâhu anh): Bu, Allah'ın (c.c) Cebrâil (a.s) diliyle Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e indirdiği ilk sûredir, demiştir.[316] Bu eser gariptir. Biz sadece bilinmesi için zikrettik. Çünkü senedinde zayıflık ve kopukluk vardır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Bir Mesele: İstiâzenin Hükmü:

Cumhûr-u ulemaya göre istiâze müstehaptır, terkinden dolayı günaha girilen bir vacip değildir. Fahreddin Râzî ise Atâ b. Ebî Rebâh'tan, onun, namaz içinde ve dışında, her Kur'ân okuyacağı zaman istiâze okumanın vacip olduğu görüşünü rivâyet etmiştir. Fahreddin Râzî, daha sonra İbn Sirin'in: Ömürde bir defa yaparsa vaciplik hükmü ondan düşer, sözünü nakletmiştir. Fahreddin Râzî, Atâ'nın görüşü için şu delilleri zikretmiştir. Allah (c.c) "Allah'a sığın" buyurmaktadır. Bu bir emirdir ve zahiri vaciplik ifade eder. Hem de Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona hiç terk etmeksizin devam etmiştir. Ayrıca istiâze, şeytanın şerrini def eder. (Şeytandan uzak durmak da vaciptir). Bu vacip ancak istiâze ile gerçekleşeceğine göre, istiâze de vaciptir. İstiâze en ihtiyatlısı ve bu vacibi gerçekleştirecek yollardan biridir.

Bazıları: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e vaciptir, ümmetine ise değildir, demişlerdir. İmam Mâlik'ten şöyle naklolunmuştur: Farz namazlarda istiâze okumaz. Ramazan ayı geldiğinde ise ilk teravihte okur.

316 Taberî, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan rivâyet etmiştir. Hadisin iki illeti vardır; Bişr b. Ammara'yı Nesâî zayıf kabul etmiş, diğerleri ise bir şey demeyişlerdir. İkincisi de Dahhâk'tır. Zîra o İbn Abbâs (radıyallâhu anh) ile buluşmamıştır (dolayısıyla aralarında kopukluk vardır).

Scanned with CamScanner

Bir Mesele: İstiâze Cehren mi, Sessiz mi Okunur?:

İmam Şâfiî, el-İmlâ kitabında: "İstiazeyi açıktan okur. Gizli okursa da bir şey olmaz." demiştir. el-Umm'de de tamamen serbest olduğunu belirtmiştir. Çünkü Abdullah b. Ömer (radıyallâhu anh) gizliden, Ebû Hureyre (radıyallâhu anh) ise cehren okumuştur. İlk rek'attan sonraki rek'atlarda istiâze okumanın müstehap olup olmadığı hususunda İmam Şâfiî'den iki kavil (görüş) nakledilmiş ve müstehap olmadığı görüşü tercih edilmiştir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

İstiâze yapan kimse "Eûzu billâhi mine'ş-şeytânir'-racîm" derse İmam Şâfiî ve İmam Ebû Hanîfe'ye göre bu yeterlidir. Bazıları: "es-Semîu'l-alîm: işiten ve bilen"i ekleyerek "Eûzu billâhi's-semîi'l-alîm...: ...her şeyi işiten ve bilen Allah'a sığınırım" der, demişlerdir. Bunu İmam Süfyân-ı Sevrî ile İmam Evzâî söylemişlerdir. Bazılarından da şöyle nakledilmiştir. Âyetteki emre aynen uyması için ve daha önce geçen Dahhâk'ın İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan nakliyle gelen hadisten dolayı "esteîzu billâhi mineşşeytânirracîm" (yani; 'eûzu' yerine 'esteizu', mânâları birdir). Ancak daha önce geçen sahih hadisler ittiba edilmeye (uyulmaya) daha layıktır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Bir Mesele: Namazdaki İstiâze Namaz İçin midir, Kur'ân Tilaveti İçin mi?:

Namazdaki istiâze Kur'ân tilaveti içindir. Bu, Ebû Hanîfe ve Muhammed'in görüşüdür. Ebû Yusuf ise: Bilakis namaz içindir, demiştir. Bu durumda Ebû Yusuf'a göre imama uyan kimse Kur'ân okumasa da istiâzeyi okur. Bayram namazlarında ihramdan sonra ve bayram tekbirlerinden önce istiâze okur. Cumhûra göre ise bu tekbirlerden sonra ve kıraatten önce okur.

İstiâzenin hikmetlerinden bazıları şunlardır. O, insanın ağzını, sarfettiği boş ve çirkin sözlerin kirinden temizleme, ağza güzel koku sürme ve Allah'ın kelâmını okumak için hazır hale getirme mânâsına gelir. İstiâze, Allah'ın yardımını talep etmektir. Şerrini ancak Allah'ın (c.c) def ve men edeceği gizli düşmanına karşı koymaktan kendisinin âciz olup Allah'ın (c.c) ise buna muktedir olduğunun itirafıdır. O öyle bir düşmandır ki hiçbir rüşvet kabul etmez, iyilik yaparak güzel ilişkiler kurulamaz. Ama Kur'ân'ın üç yerinde geçen âyetlerin ifade ettiği gibi insan türü böyle değildir. Allah (c.c) *"Kullarıma senin kesinlikle hiçbir tahakkümün olamayacak. Vekil olarak Rabbin yeter"* (İsrâ, 65) buyu-

Scanned with CamScanner

rur. Melekler Bedir günü beşerden düşmanlarla savaşmak üzere indiler. İnsan türünden düşmanın öldürdüğü kimse şehid, gizli düşmanın öldürdüğü ise kovulmuştur. Açık düşmanın yenilgiye uğrattığı kimse ecir alır, görünmeyen düşmanın yendiği ise fitneye düşen veya günah yüklenenlerden olur. Şeytan insanı, insanın onu görmediği bir yerden gördüğünden dolayı insan istiâze yapmak sûretiyle kendisinin de şeytanın da görmediği birine sığınır.

Bir Fasıl: İstiâzenin Mânâsı:

İstiâze; her şerlinin şerrinden Allah'a iltica edip sığınmak ve ona tutunmak, şerri def etmesi için korumasına girmek, hayır ve güzellikleri vermesi için O'na başvurmaktır. Şair Mütenebbi'nin söylediği gibi:

يا من ألوذ به فيما أؤمله ومن أعوذ به ممن أحاذره

لا يجبر الناس عظما أنت كاسره ولا يهيضون عظما أنت جابره

Ey ümit ettiğim şeyde kendisine başvurduğum.

Korktuğum kimselere karşı kendisine sığındığım!

Senin kırmış olduğun kemiği insanlar onaramazlar.

Onardığın bir kemiği ise, imkânsız, kıramazlar.

"Eûzu billâhimine'ş-şeytâni'r-racîm"in mânâsı şudur. Kovulmuş şeytanın benim din veya dünyama darbe vurmasına veya emrolunduğum bir şeyi yapmaktan alıkoymasına veyahut yasaklandığım bir şeyi yapmaya teşvik etmesine karşı Allah'ın (c.c) himaye ve korumasına sığınıyorum. Çünkü şeytanı insandan ancak Allah (c.c) men eder. Bu yüzden Allah (c.c), insî şeytanlara iyilik yapmak sûretiyle onunla iyi geçinmeye ve güzel ilişkiler kurmaya çalışmayı emretmektedir. Çünkü böyle yapıldığında özündeki güzel tabiatı onu içinde bulunduğu rezaletten uzaklaştırır. Cinnî şeytana karşı ise istiâzeyi emretmiştir. Çünkü bu, rüşveti kabul etmez ve ona hiçbir iyilik etki etmez. Çünkü tabiatı itibariyle şerlidir. Onu da senden ancak onu yaratan engeller. Bu mânâ Kur'ân'ın üç yerinde ifade edilmekte olup, ben bunların dördüncüsünü bilmiyorum. Allah (c.c) A'râf sûresinde *"Sen af yolunu tut, ma'rûfu emret ve câhillerden yüz çevir."* (A'râf, 199) buyurmaktadır. Bu âyet insan türünden düşmanlarla ilgili davranış hakkındadır. Allah (c.c) sonra: *"Şeytan seni dürtecek olursa şüphesiz ki O, her şeyi işiten ve bilendir."* (A'râf, 200) bu-

Scanned with CamScanner

yurmuştur. Mü'minûn sûresinde de: *"Sen, kötülüğü en güzel bir tutumla sav. Biz onların yakıştırmakta oldukları şeyi çok iyi bilmekteyiz. Ve de ki: Rabbim! Şeytanların kışkırtmalarından sana sığınırım! Onların yanımda bulunmalarından da sana sığınırım, Rabbim!"* (Mü'minûn, 96-98) buyurmaktadır. Fussilet sûresinde de: *"İyilikle kötülük bir olmaz, Sen (kötülüğü) en güzel bir şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur. Buna (bu güzel davranışa) ancak sabredenler kavuşturulur; buna ancak (hayırdan) büyük nasibi olan kimse kavuşturulur. Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa, hemen Allah'a sığın. Çünkü O, işiten, bilendir."* (Fussilet, 34-36) buyurmaktadır.

Şeytan kelimesi Arapçada "uzaklaştı" mânâsına gelen "شطن şetane" fiilinden türemedir. Zîra şeytanın tabiat ve yapısı insanınkinden tamamen uzaktır. Şeytan fıskıyla her türlü hayırdan uzaktır. "شاط şâta" (yandı) fiilinden türediği de söylenmiştir. Zîra o, ateşten yaratılmıştır. Kimisi ise: Her ikisi de mânâ itibariyle doğrudur, demişlerdir. Fakat birincisi daha doğrudur. Arapların sözleri de buna delalet etmektedir. Nitekim Ümeyye b. Ebî Salt, Süleyman (a.s)'a verilen nimetlerden bahsederken şöyle demektedir:

أيما شاطِنٍ عصاه عكاه ثمّ يُلْقى في السِّجْن والأغلا

Helâk olacak biri asi olursa sıkıca bağlar onu.

Sonra demir halkalara vurup atar zindana.

Görüldüğü gibi şair şâit dememiş, şâtın demiştir (şâit, şâta'nın ism-i faili, şâtın ise şetane'nin ism-i failidir).

Nabiğa ez-Zübyani de -ki kendisi Ziyad b. Amr b. Muâviye... b. Zübyan'dır- şöyle der:

نأت بسعاد عنك نَوًى شَطُونُ فبانت والفؤادُ بها رَهِينُ

Suad'ı alıp senden olabildiğince uzaklaştı.

Ve ayrıldı senden, kalp ona rehin halde.

Şair burada, onu çok uzaklara götürdü, demektedir.

Sibeveyh der ki: Araplar "filan kişi şeytanın fiilini yaptı" demek istediklerinde "تشيطن فلان (filan kişi şeytanlaştı)" derler. Çünkü en sahih görüşe göre

Scanned with CamScanner

şeytan kelimesi şâta'dan türemiş olsaydı "تشيط" derlerdi. Dolayısıyla şeytan kelimesi en sahih görüşe göre "uzaklık" mânâsından türetilmedir. Bu yüzden itaatten çıkan her cin, insan ve hayvana şeytan derler. Allah (c.c) da: *"Böylece biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. (Bunlar), aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldarlar."* (En'âm, 112) buyurur.

[264] İmam Ahmed b. Hanbel de, Müsned'inde, Ebû Zerr (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Ey Ebû Zerr! İnsî ve cinnî şeytanlardan Allah'a sığın!"* dedi. Ben "İnsanların da mı şeytanı var?" dedim, *"Evet"* buyurdu.[317]

[265] Müslim de Sahih'inde Ebû Zerr (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Namazı kadın, merkep ve siyah köpek bozar"* buyurdu. Ben "Ya Rasûlallah! Siyah köpeğin kırmızı ve sarı köpeklerden ne farkı var?" diye sordum. *"Siyah köpek şeytandır"* buyurdu.[318]

İbn Vehb der ki: Bana Hişam b. Sa'd'ın, Zeyd b. Eslem'den, o da babasından naklettiğine göre; Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh) bir katıra binmiş yavaş yavaş gidiyordu. Hızlı gitmesi için ona vurdukça daha da yavaşlıyordu. Sonunda ondan indi ve "beni bir şeytandan başka bir şeye bindirmemişsiniz. Ancak kendimden geçecek hale gelince indim" dedi. Bunun senedi sahihtir.

Racîm; faîl vezninde bir ism-i mef'uldür. Yani o bütün hayır ve güzelliklerden kovulmuş ve uzaklaştırılmıştır. Allah (c.c)'nun şu âyetlerinde buyurduğu gibi: *"And olsun ki biz yere en yakın göğü kandillerle donattık. Onlarla şeytanların taşlanmasını sağladık."* (Mülk, 5)

"Şüphesiz Biz, yakın göğü bir süsle, yıldızlarla süsledik. Onu, inatçı her türlü şeytandan koruduk. Onlar yüce âlemi asla dinleyemezler. Her yönden kovularak atılırlar. Onlara sürekli bir azap vardır. Hele bir tek söz kapan olsun; delici bir alev onun peşine düşüverir." (Sâffât, 6-11)

"And olsun ki, Biz gökte burçlar yaptık ve onları bakanlar için donattık. Ve onları kovulmuş her şeytandan koruduk. Ancak kulak hırsızlığı yapan olursa, apaçık görülen bir ateş onu kovalar." (Hicr, 16-18) Bu mânâda başka âyetler de vardır.

317 İnşaallah En'âm sûresinde gelecek. Bu hasen bir hadistir.
318 Müslim, 4.

Scanned with CamScanner

Racîm'in atan mânâsında fail olduğu da söylenmiştir. Çünkü şeytan insanlara vesveseler ve pislikler atar. Ancak birinci görüş daha yaygın ve daha sahihtir.

Besmele:

Sahabeler Allah'ın kitabına besmele ile başlayarak ona en önce bunu yazmışlardır. Âlimler besmelenin Neml sûresinden bir âyet olduğunda hemfikirdirler. Sonra (Tevbe dışında her sûrenin başında bulunan besmele hakkında); onun her bir sûrenin başında müstakil bir âyet mi, her sûrenin başında bir âyetin parçası mı, yoksa diğer sûrelerde değil de sadece Fâtiha sûresinde bir âyetin parçası mı, veyahut bir âyet olmayıp da sadece sûreleri birbirlerinden ayırmak için mi yazıldığı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Selef ve haleften ilim erbabının bu noktada farklı görüşleri vardır. Bu konu birçok yerde uzunca işlenmiştir.

[266] Sünen-i Ebî Dâvûd'da sahih bir senetle İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan yapılan rivâyete göre; Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) "Bismillâhirrahmânirrahîm" inene kadar sûreleri birbirinden nasıl ayıracağını bilmiyordu.[319] Bunu Hâkim de Müstedrek'inde rivâyet etmiştir. Bu Said b. Cübeyr'den de mürsel senetle rivâyet edilmiştir.

[267] Sahih-i İbn Huzeyme'de de, Ümmü Seleme (radıyallâhu anhâ)'dan şöyle rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) besmeleyi Fâtiha sûresinin başında okudu ve onu bir âyet saydı.[320] Fakat bu, Ömer b. Harun el-Belhi'nin -ki bu zayıftır- İbn Cüreyc'den, onun İbn Ebî Müleyke'den rivâyetiyle gelmiştir. Dârekutnî bunu mütâbi olarak, Ebû Hureyre (radıyallâhu anh) kanalıyla ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözü şeklinde rivâyet etmiştir.[321]

---

319 Ebû Dâvûd (788) tahric etmiştir.

320 İbn Huzeyme (493) ile Dârekutnî (1/307) Ümmü Seleme'den (radıyallâhu anhâ) rivâyet etmişlerdir. Senedindeki Ömer b. Harun tüm tariklerde vardır. O ise metruktur, birçok kişi zayıf saymıştır. İbn Mehdi, Ahmed b. Hanbel ve Nesâî: metruktur, demiş; Yahyâ b. Maîn yalancı olduğunu söylemiş, Medini ile Dârekutnî çok zayıf olduğunu belirtmişlerdir. Bkz: el-Mizan, 3/228. Böylece İmam İbn Kesir'in "bunda zayıflık vardır" sözü tartışılabilir bir sözdür. Zîra böylesi bir ifade onun hasene yakın olduğunu vehmettirmektedir.

321 Bu, geçen rivâyetlerden bazılarının şahididir. Bunu Dârekutnî (1/312, 313) Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan rivâyet etti ve: Senedi sahihtir ve râvîlerin tümü sikadır."

Scanned with CamScanner

Ali (radıyallâhu anh), İbn Abbâs (radıyallâhu anh) ve başkalarından benzeri rivâyetler vardır.[322]

Tevbe sûresi dışındaki sûrelerin başında bir âyet olduğu görüşünde oldukları belirtilenlerden bazıları şunlardır: Sahabilerden İbn Abbâs, İbn Ömer, Abdullah b. Zübeyr, Ebû Hureyre ve Ali (Allah hepsinden razı olsun). Tâbiînden Atâ, Tâvûs, Said b. Cübeyr, Mekhul ve Zührî. Abdullah b. Mübârek, İmam Şâfiî, bir rivâyete göre İmam Ahmed b. Hanbel, İshâk b. Râhûyeh, Ebû Ubeyd (Allah hepsine rahmet etsin).

İmam Mâlik ve İmam Ebû Hanîfe ile bunların arkadaşları: Besmele Fâtiha'dan da, başka sûrelerden de bir âyet değildir, demişlerdir. Mezhebindeki bazı kavil tariklerine göre İmam Şâfiî bir kavlinde onun diğer sûrelerden değil, Fâtiha'dan bir âyet olduğunu söylemiştir. İmam Şâfiî'den, besmelenin Fâtiha ile diğer sûrelerde bir âyetin bir parçası olduğu rivâyet edilmiştir. İmam Şâfiî'den yapılan son iki rivâyet gariptir. Dâvûd-u Zâhirî: Besmele her sûrenin başında ve ondan olmayan müstakil bir âyettir, demiştir ki bu, İmam Ahmed b. Hanbel'den başka bir rivâyettir. Bunu Cassas, Ebû Hasen el-Kerhi'den nakletmiştir ki her iki zat Hanefi mezhebinin önde gelen fakihlerindendir (Allah'ın rahmeti hepsinin üzerine olsun). Buraya kadar anlatılanlar, besmelenin Fâtiha'dan bir âyet olup olmadığı hususuydu.

Besmeleyi cehri namazlarda açıktan okumak ise bundan doğan bir meseledir. Dolayısıyla; Fâtiha'dan bir âyet olmadığı görüşünde olanlara göre besmele cehren okunmaz. Besmelenin Fâtiha'nın başında bir âyet olduğunu söyleyenler de bu görüştedir. Onun bütün sûrelerin başında bir âyet olduğunu söyleyenler ise ihtilaf etmişlerdir. İmam Şâfiî'ye göre hem Fâtiha'nın başında, hem de sonra okunan sûrelerin başında açıktan okunur. Bu, selef ve haleften sahabe, tâbiîn ve imamlardan bir grubun görüşüdür. Mesela sahabeden Ebû Hureyre, İbn Ömer, İbn Abbâs ve Muâviye bunu açıktan okumuşlardır. İbn Abdilberr ile Beyhakî bunu Ömer (radıyallâhu anh) ile Ali (radıyallâhu anh)'dan rivâyet etmişlerdir. Hatib-i Bağdâdî bunu dört raşid halifeden, Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali'den rivâyet etmiştir, fakat nakil gariptir. Tâbiînden,

---

dedi. Ben derim ki: Fakat bunda İbn Cüreyc'in an'an'lı rivâyeti vardır. O ise müdellistir. Geçen Ümmü Seleme hadisinde itiraz edilen, "ve onu bir âyet saydı" kısmıdır. Bu, Ebû Hureyre (radıyallâhu anh) hadisinde yoktur.

322 Bu ve sonraki rivâyet mevkuftur (Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in değil sahabe sözüdür).

Scanned with CamScanner

açıktan okuyanlardan bazıları Said b. Cübeyr, İkrime, Ebû Kılabe, Zührî, Ali b. Hüseyin ile oğlu, Said b. Müseyyeb, Atâ, Tâvûs, Mücâhid, Sâlim, Muhammed b. Ka'b el-Kurazî, Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm, Ebû Vâil, İbn Sirin, Muhammed b. Münkedir, Ali b. Abdullah b. Abbâs ile oğlu Muhammed, İbn Ömer (radıyallâhu anh)'ın azatlı kölesi Nâfi', Zeyd b. Eslem, Ömer b. Abdulaziz, Ezrak b. Kays, Habib b. Ebî Sabit, Ebû Şa'sâ, Mekhul, Abdullah b. Ma'kil b. Mukarrin'dir. Beyhakî; Abdullah b. Safvân ile Muhammed b. el-Hanefiyye'yi, İbn Abdilberr de Amr b. Dinar'ı eklemiştir. Bundaki delilleri şudur: Besmele Fâtiha'dan bir parça olduğundan, Fâtiha'nın diğer parçaları gibi o da cehri okunur.

[268] Yine Nesâî, Sünen'inde, İbn Huzeyme ile İbn Hibbân, Sahih'lerinde, Hâkim de Müstedrek'inde şöyle rivâyet etmişlerdir: Ebû Hureyre (radıyallâhu anh) namaz kıldı ve besmeleyi açıktan okudu. Sonra "Ben, sizin aranızda namazı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in namazına en çok benzeyen kişiyim." dedi.[323] Bu rivayeti Dârekutnî, Hatib-i Bağdâdî, Beyhakî ve diğerleri sahih görmüşlerdir.

[269] Ebû Dâvûd ile Tirmizî, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet ettiler: Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) namaza "Bismillâhirrahmânirrahîm" ile başlardı. Tirmizî daha sonra: Senedi pek de sahih değil, demiştir.[324]

[270] Hâkim bunu Müstedrek'inde İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şu lafızla rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Bismillâhirrahmânirrahîm'i açıktan okurdu.[325] Hâkim daha sonra "sahihtir" demiştir.

[271] Buhârî, Sahih'inde şöyle rivâyet etmiştir: Enes (radıyallâhu anh)'a Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kıraati soruldu. "Kıraati uzatmalıydı" dedi ve Bismillâhirrahmânirrahîm'i okudu. Hem Bismillâhi'yi, hem errahmân'ı, hem de er-rahîm'i uzatıyordu.[326]

---

323 Nesâî, 2/14; İbn Cârud, 184; İbn Huzeyme, 499; İbn Hibbân, 1797; Hâkim, 1/232. Bunlar Müslim'in koşullarında kuvvetli bir senetle rivâyet etmişlerdir. Hâkim de Buhârî ve Müslim'in şartlarında sahih olduğunu kaydetmiş, Zehebî görüşüne katılmıştır.

324 Tirmizî bunu leyyin bir senetle (245) rivâyet etmiştir. Senedindeki Ebû Halid'in ismi Hürmüz olup makbul biridir. Fakat hadisin, kuvvetlendiren şahitleri bulunmaktadır.

325 Hâkim (1/208) rivâyet etmiş ve sahih olduğunu kaydetmiştir. Zehebî ise buna itiraz ederek senedinde İbn Hassan'ın bulunduğunu ve onu birden fazla kişinin yalancılıkla suçladığını söylemiştir.

326 Buhârî, 5046; İbn Sa'd 9/91; İbn Hibbân, 6317.

Scanned with CamScanner

[272] İmam Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde, Ebû Dâvûd'un Sünen'inde, İbn Huzeyme'nin Sahih'inde ve Hâkim'in Müstedrek'inde, Ümmü Seleme (radıyallâhu anhâ)'dan şu rivâyet yer almaktadır: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) "بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (١) الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (٢) الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (٣) مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ" sûresini keserek (her âyet sonunda durarak) okurdu. Dârekutnî: Senedi sahihtir, demiştir.

İmam Şâfiî ile Hâkim, Müstedrek'inde şöyle rivâyet etmişlerdir: Muâviye Medine'de namaz kıldığında besmeleyi okumayınca oradaki Muhacir'ler onu eleştirdiler. Bunun üzerine ikinci defa kıldırdığında besmeleyi (sesli) okudu. Zikrettiğimiz hadisler ve eserler bu görüşe delil olmaya yetecek miktardadır ve daha fazlasına gerek yoktur. Bunlara itirazlar, garip rivâyetler, onların tariklerinin, illetlerinin ve zayıf yönlerinin beyanı ve bunların ortaya konup incelenmesinin yeri ise başkadır (başka kitaplarımızdır).

Diğer âlimler ise besmelenin namazda okunmayacağı görüşündedirler. Dört halife ile Abdullah b. Muğaffel'den sahih senetle sabit olan, onların bu görüşte oldukları şeklindedir. Bu, tâbiînden ve haleften bazı grupların görüşüdür. Ebû Hanîfe, Sevrî ve Ahmed b. Hanbel de bu görüştedir. İmam Mâlik'e göre besmeleyi ne açıktan ne gizli, hiç okumaz. Bunlar, görüşlerine şunları delil getirmişlerdir:

[273] Sahih-i Müslim'de Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan yapılan rivâyette, şöyle demiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) namaza tekbir ve 'Elhamdulillâhi rabbil âlemîn''i okuyarak başlardı.[327]

[274] Buhârî ile Müslim, Sahih'lerinde, Enes b. Mâlik (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmişlerdir: Ben, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in, Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ın arkalarında namaz kıldım. Onlar kıraata 'Elhamdulillâhi rabbil âlemîn' ile başlarlardı.[328] Müslim'in rivâyetinde şu ziyade vardır: "Bismillâhirrahmânirrahîm'i ise kıraatin ne başında ne sonunda, hiç okumazlardı."[329] Sünen kitaplarında, Abdullah b. Muğaffel'den yapılan rivâyet de buna yakındır.

327 Müslim, 494; Ebû Dâvûd, 783; İbn Mâce, 869; Ahmed b. Hanbel, 6/38; İbn Hibbân, 1768.

328 Buhârî, 743; Müslim, 399; Mâlik, 1/81; Ebû Dâvûd, 782; İbn Hibbân, 1798.

329 Bu, İmam Müslim'in 52 numaralı hadisinin lafzıdır.

Scanned with CamScanner

İmamların bu mesele hakkındaki delilleri işte bunlar. Aslında ihtilaf basittir. Çünkü hepsi de besmeleyi açıktan okuyanın namazının da, gizli okuyanın namazının da sahih olduğunda icmâ etmişlerdir. Hamd ve şükranımız ancak Allah'adır.

Besmele'nin Fazileti:

[275] İmam Ahmed b. Hanbel, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Osman b. Affan (radıyallâhu anh) Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e besmeleyi sordu. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"O, Allah'ın isimlerinden bir isimdir. Onunla Allah'ın en büyük ismi (ism-i a'zam) arasında, sadece, gözlerin karasıyla akı arasındaki kadar yakınlık vardır."*[330]

[276] Hâfız İbn Merdüveyh de, Ebû Said el-Hudrî (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Meryem oğlu İsa (a.s)'ı annesi yazmayı öğretmesi için bir muallime teslim etti. Muallim ona: Yaz, dedi. İsa (a.s): Ne yazayım? diye sordu. Muallim: Bismillâh yaz, dedi. İsa (a.s): Bismillâh nedir? diye sorduğunda Muallim: Bilmiyorum, dedi. İsa (a.s) dedi ki: "Be" Allah'ın behâsı (güzelliği), sîn senâsı (yüceliği), mim ise memleketidir. "Allah" ilâhlar ilâhı, "Rahmân" dünya ve âhirette son derece merhametli (esirgeyici), "Rahîm" ise âhirette çok merhametli (bağışlayıcı) dır."*[331] Bunu İmam Taberî de rivâyet etmiştir.[332] Bu, çok garib bir rivâyettir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sonra gelen birinin (sahabe ve tâbiîn) sözü olarak sahih olabilir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözünden değil de isrâiliyyâttan da olması mümkündür. Doğrusunu

330 Ukayli, ez-Zuafâ'da (2/162) zikretmiştir. Senedin tüm tariklerinde Selâm b. Vehb el-Cündi vardır. Ukayli onun hakkında: Mütabaa edilmez. Sadece bu rivâyetle bilinmektedir, demiştir. Zehebî de Mizan'da (2/182): İbn Tâvûs'tan münker, hatta yalan bir haber nakleder, demiştir.

331 Asılsızdır. Bunun üç illeti vardır. İsmail b. Ayyaş, Şamlılar dışındaki kimselerden yaptığı rivâyetlerde zayıftır ve buradaki hocası da Medinelidir. Atiye b. Sa'd el-Avfî çok zayıftır. İsmail b. Yahyâ da hadis uydurmakla suçlanmış biridir. Onunla ilgili detay için bir sonraki dipnota bakın.

332 Batıl ve asılsızdır. Taberî (140, 141), İbn Adiyy (1/303) hem Ebû Saîd el-Hudrî, hem İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan diye rivâyet etmişlerdir. İsmail b. Yahyâ el-Medini'yi birçok kişi yalancılıkla suçlamıştır. İbn Adiyy: Asılsız sözleri, sikalardan almışçasına nakleder, der. Zehebî bunu İbn Adiyy'den naklettikten sonra şöyle der: Bu büyük ihtimalle isrâiliyyâttandır.

Scanned with CamScanner

en iyi Allah bilir. Nitekim Cüveybir, Dahhâk'tan buna benzer bir rivâyette bulunmuştur.

[277] İbn Merdûyeh, İbn Büreyde vasıtasıyla babasından şöyle rivâyet etmiştir: Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Bana öyle bir âyet indi ki o benimle Süleyman (a.s) dışında hiçbir Peygambere inmemiştir. O, Bismillâhirrahmânirrahîm'dir."*[333] İbn Merdûyeh, Câbir b. Abdullah (radıyallâhu anh)'dan, onun şöyle söylediğini rivâyet etmiştir. "Besmele nazil olunca bulut doğuya gitti, rüzgar sakinleşti, deniz coştu, hayvanlar kulaklarını verdiler ve şeytanlar gökten kovuldu. Allah (c.c) "Kendisinin ismi her neyin üzerine anılırsa (her neye besmele ile başlanırsa) onu bereketli kılacağına dair izzet ve celâli üzerine yemin etti. Vekî de İbn Mes'ud'a varan senetle onun şöyle söylediğini rivâyet etmiştir: "Kim Allah'ın kendisini on dokuz cehennem zebanisinden korumasını istiyorsa Bismillâhirrahmânirrahîm'i okusun. Böylece Allah her bir harfini onların her birine karşı kalkan yapar." Bunu İbn Atiyye ile Kurtubî söylemişlerdir. İbn Atiyye bunu önemsemiş ve şu hadisle de desteklemiştir:

[278] Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) namazda rükudan kalkarken "سمع الله لمن حمده: *Allah kendisine hamd edeni işitir"* dediğinde namaz kılanlardan biri "ربنا و لك الحمد حمدا كثيرا طيبا مباركا فيه: Rabbimiz, hamd sana mahsustur; bol, hâlisâne ve hayırlarla dolu bir hamd ile sana hamd ederiz" dedi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) selâm verdikten sonra *"Otuzdan daha fazla bir melek topluluğu gördüm; bu sözü daha önce yazabilmek için birbirleriyle yarışıyorlardı."* buyurdu.[334] Zîra "semiallâhu..." sözü 34 harftir. İbn Atiyye başka deliller de getirmiştir.

[279] İmam Ahmed b. Hanbel, Müsned'inde, Asım'dan şöyle nakletmiştir. Ebû Temime bana Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in terkisinde iken, aralarında geçen şu olayı anlattı. Merkebi Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i tökezletince ben "Kör olası şeytan!" dedim. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Kör olası şeytan, deme. Çünkü sen "kör olası şeytan!" dediğin-*

333 Muhakkik: "İbn Merdûyeh'in, Yezîd b. Halid'e kadar olan senedine ve sonrasına ulaşamadım. Araştırılsın." demiştir. Hadisi Taberânî de el-Mu'cemu'l-Kebîr'de (4/23) tahric etmiştir.

334 Buhârî, 799; Mâlik, 1/211; Ahmed b. Hanbel, 4/340. Rifâa b. Rafi'den rivâyet etmişlerdir. İleride gelecek.

Scanned with CamScanner

de o böbürlenir ve "onu gücümle yıktım" der. Ama "Bismillâh" dediğinde ise küçüldükçe küçülür ve bir sinek gibi olur." buyurdu.[335] İmam Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde böyle geçmektedir.

[280] Nesâî, Amelu'l-yevmi ve'l-leyle'de ve İbn Merdûyeh, tefsirinde, Üsame b. Umeyr'den şöyle rivâyet etmişlerdir: Ben Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in terkisindeydim. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Böyle söyleme. Çünkü o durumda büyüklenir ve dev gibi olur. "Bismillâh" dediğinde ise küçülür ve sinek gibi olur."*[336]

Bu, besmelenin bereketiyledir. Bu yüzden her iş ve söze besmele ile başlamak müstehaptır. Dolayısıyla hutbenin başında besmele çekmek müstehaptır. Zîra bir hadiste:

[281] *"'Bismillâhirrahmânirrahîm' ile başlamayan her şey kopuktur (hayır ve bereketten yoksundur)"* buyurulmuştur.[337]

Tuvalete gireceği zaman besmele çekmek de, hakkında bulunan hadisten dolayı, müstehaptır.

Abdestin başında da besmele çekmek müstehaptır. Zira:

[282] İmam Ahmed b. Hanbel'in Sünen'inde ve diğer Sünen kitaplarında Ebû Hureyre, Said b. Zeyd ve Ebû Said el-Hudrî (radıyallâhu anh)'dan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: *"Allah'ın ismini anmadan abdest alan kimsenin abdesti olmaz."*[338] Bu hasen

---

335 Hasendir. Ahmed b. Hanbel (5/59] râvîleri sika olan bir senetle rivâyet etmiştir. Sahabinin bilinmemesi, hadisin sıhhatine zarar vermez. Bir sonraki dipnota bkz.

336 Hasendir. Nesâî, Amelu'l-yevmi ve'l-leyle'de (599) rivâyet etmiş ve "Bana göre bu hatalıdır" demiştir. Ahmed b. Hanbel de (5/59) Ebû Melih kanalıyla "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in terkisinde bulunan bir sahabi"den rivâyet etmişlerdir. Senedi hasendir. Sahabinin bilinmemesinin bir zararı yoktur.

337 İbn Sübki, et-Tabakâtu'ş-Şâfiiyye'de (1/6) Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan rivâyet etmiştir. Hadisin tüm tariklerinde Ali b. Ahmed b. Muhammed b. İmran vardır ki o, Hatib-i Bağdâdî'nin, Tarih-i Bağdad'da (5/146) zikrettiği gibi zayıftır ve "hiçbir şey"dir.

338 Hasendir. Ebû Dâvûd, 101; İbn Mâce, 399; Dârekutnî, 1/79; Hâkim, 1/146. Rivâyet Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dandır. Hâkim hadisin sahih olduğunu söylemiş, fakat Zehebî: Onda Leys vardır, o ise leyyindir, diye tenkit getirmiştir. Hadisin çok zayıf şahidleri vardır. Bazıları bu hadisi hasen kabul etmişlerdir. Bkz: el-Udde şerhu'l-Umde, s.41.

Scanned with CamScanner

bir hadistir. Bazı âlimler besmeleyi abdeste başlarken çekmeyi vacip sayarken, bazıları herhangi bir vakitte çekmekle vacibi yerine getirmiş olacağını söylemişlerdir.

Yine, Şâfiî mezhebinde ve bir grup âlime göre hayvan boğazlanırken besmele çekmek müstehaptır. Bazı âlimler de bunu zikir anında, diğerleri herhangi bir vakitte okumanın vacip olduğunu söylemişlerdir. İnşaallah açıklaması yerinde gelecek.

Şeyh Fahreddin Râzî, tefsirinde besmelenin fazileti hakkında birtakım hadisler zikretmiştir ki onlardan biri şudur.

[283] Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Ailene yaklaşmak istediğinde besmele çek. Çünkü o birleşmeden bir çocuğun olursa onun ve zürriyetinin nefesleri sayısınca sana sevap yazılır."* Veya benzeri bir ifadeyle rivâyet edilmiştir: Bu, asılsızdır. Muteber kitaplarda veya başka hiçbir kitapta görmedim.

Yemek yerken de besmele çekmek müstehaptır.

[284] Zîra Müslim'in Sahih'inde rivâyet ettiğine göre, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) üvey oğlu Ömer b. Ebî Seleme'ye *"Bismillâh, de. Sağ elinle ye. Önünden ye!"*[339] buyurmuştur. Âlimlerden bazıları besmelenin bu durumda vacip olduğu görüşündedirler.

Cima esnasında da besmele çekmek müstehaptır. Zira:

[285] Buhârî ve Müslim'in, Sahih'lerinde, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan naklettikleri bir hadiste Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Sizden biri ailesine yaklaşmak istediğinde*

بِسْمِ اللَّهِ اللَّهُمَّ جَنِّبْنَا الشَّيْطَانَ وَجَنِّبِ الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْتَنَا

"Allah'ım! Bizi şeytandan uzak tut. Şeytanı bize lutfedeceğin çocuktan uzak tut!" derse, aralarındaki bu ilişkiden bir çocuk takdir edilirse şeytan ona ebediyyen zarar veremez."[340]

339 Buhârî, 5376; Müslim, 2022; Müsned-i Ahmed, 4/26; İbn Hibbân, 5211.
340 Buhârî, 165; Müslim, 1343; Ebû Dâvûd, 2161; Tirmizî, 1092; İbn Mâce, 1919.

Scanned with CamScanner

Böylece, bismillah'daki be harfinin isme mi fiile mi müteallık olduğu hususundaki iki görüşün birbirine yakın olduğu belli olmaktadır. Zîra Kur'ân'da her ikisi de gelmiştir. Tealluk ettiği şeyi isim sayanlara göre takdiri "bismillahi ibtidâî: başlamam Allah'ın adıyladır" şeklindedir ve bunun Kur'ân'dan delili Allah'ın *"(Nûh) dedi ki: "Gemiye binin! Onun yüzüp gitmesi de, durması da Allah'ın adıyladır. Şüphesiz ki Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir."* (Hûd, 41) buyruğudur. Gizli fiili "ابدأ بسم الله" veya "ابتدأت بسم الله" gibi emir veya haber fiili olarak takdir edenlerin Kur'ân'dan delilleri, Allah'ın (c.c) "اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ: *Yaradan Rabbinin adıyla oku!"* (Alak, 1) buyruğudur. Her ikisi de doğrudur. Çünkü fiil zorunlu olarak masdara ihtiyaç duyar. Dolayısıyla sen fiil veya masdar olarak takdir edebilirsin ve bu, başlarken besmele çektiğin eyleme göre değişir. Sonuç itibariyle yapacağın şey kalkmak, oturmak, yemek, içmek, okumak, abdest almak ve namaz kılmak vs. ise bunların hepsine, hayır ve bereketli olması, Allah'ın yardımını celbetmesi ve yapıldıktan sonra kabul etmesini sağlaması niyetiyle Allah'ın (c.c) adıyla başlamak meşru ve güzel bir şeydir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

[286] Bu yüzden; Taberî ile İbn Ebî Hâtim, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmişlerdir: Cebrâil (a.s)'ın Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ilk geldiğinde "Ey Muhammed! Esteîzu billâhi's-semîi'l-alîmi mine'ş-şeytânirracîm: Kovulmuş şeytandan, her şeyi işiten ve bilen Allah'a sığınırım, de" dedi. Cebrâil sonra "Bismillâhirrahmânirrahîm, de" dedi. Sonra da ona: "Bismillâh de ey Muhammed! Oku! Rabbin Allah'ı zikrederek oku. Allah'ın zikriyle oturup kalk!" dedi.[341] Bu Taberî'nin metnidir.

İsmin, ismi olduğu zatın (müsemma) kendisi mi başkası mı olduğu meselesine gelince; bunda âlimlere ait üç görüş vardır. İsim, müsemmanın kendisidir. Bu Ebû Ubeyd ile Sibeveyh'in görüşü olup Bâkillânî ile İbn Fevruk bunu tercih etmişlerdir. Fahreddin Râzî -ki adı Muhammed b. Ömer'dir ve Reyy şehri hatibinin oğlu adıyla meşhurdur- tefsirinin mukaddimesinde şöyle der: Haşeviler, Kerramiler ve Eş'arîler: İsim, adlandırıldığı şeyin (müsemma) kendisi, fakat adlandırmanın (tesmiye) gayrisidir, demişlerdir. Mutezile: İsim,

341 Taberî, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan rivâyet etmiştir. Hadisin iki illeti vardır; Bişr b. Ammara'yı Nesâî zayıf kabul etmiş, diğerleri ise bir şey dememişlerdir. İkincisi de Dahhâk'tır. Zîra o İbn Abbâs (radıyallâhu anh) ile buluşmamıştır (dolayısıyla aralarında kopukluk vardır).

Scanned with CamScanner

müsemmanın gayrisi, isimlendirmenin aynısıdır, demiştir. Bize göre ise tercihe şayan görüş; isim, müsemmadan da isimlendirmeden de ayrıdır. Sonra deriz ki: Eğer isimden kasıt birtakım sesler ve harfler topluluğu ise onun müsemmadan ayrı olduğu, bilinen, kesin bir şeydir. Ama kasıt, ismi olduğu zat ise bu da açık olanın ifade edilmesi kabilindendir ki bu da anlamsızdır. Dolayısıyla anlaşılıyor ki bu meseleye dalmak her hâlükarda abesle iştigaldir. Râzî daha sonra ismin adı olduğu zattan ayrı olduğuna delil getirmeye başlamış ve şöyle demiştir: "Yok" kelimesi gibi, bazen isim olur, ismi olduğu şey yoktur. Bazen, eşanlamlılarda olduğu bir şeyin birden çok ismi olur. Müşterek lafızda olduğu gibi bazen de isim tek, mânâ çok olur. Bunlar ise ismin, adı olduğu şeyden farklı olduğunu gösterir. Ayrıca; isim lafızdır ve lafız ise arazdır (zatta bulunan hal ve vasıf). Adı olduğu şey ise hep zattır ve bazısı mümkün (olup olmaması aklen imkân dâhilinde) iken bazısı varlığı vacip (zorunlu, kaçınılmaz) olur. Hem de; ateş ile kar kelimeleri, adları oldukları şeylerin aynısı olsalardı bunları telaffuz eden kişinin, ateşin sıcaklığını ve karın soğukluğunu hissetmesi gerekirdi. Bunu ise akıl sahibi hiçbir kimse söylemez. Nitekim Allah (c.c) da *"En güzel isimler (el-esmâü'l-hüsnâ) Allah'ındır. O halde O'na o güzel isimlerle dua edin."* (A'râf, 180) buyurmuş, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de:

[287] *"Allah'ın doksan dokuz ismi vardır."* demiştir.[342] Bu isimler çok, konuldukları zat ise birdir ki o da Allah'tır. Hem de; Allah (c.c) *"En güzel isimler (el-esmâü'l-hüsnâ) Allah'ındır."* buyruğunda isimleri kendisine nispet etmiş, *"Öyleyse büyük Rabbinin ismini tenzih et."* (Vâkıa, 74) buyruğunda da aynı şekilde ismi Rabb'e izafet etmiştir. İzafet ise izafet edilen ile kendisine izafet edilenin birbirinden farklı olmalarını gerektirir. Ayrıca; Allah'ın (c.c) *"O halde O'na bunlarla dua edin"* in mânâsı "Allah'a güzel isimleriyle dua edin"dir. Bu da ismin adı olduğu şeyden (müsemma) ayrı olduğunu göstermektedir.

İsmin müsemmanın kendisi olduğunu söyleyenler, Allah'ın (c.c) *"Büyüklük ve ikram sahibi Rabbinin adı yücelerden yücedir."* (Rahmân, 78) buyurduğunu delil getirmişlerdir. Zîra büyük, yücelerden yüce diye ifade edilen Allah'ın (c.c) kendisidir. Cevap: İsme yüce zata olan saygı ve tâzimin ifadesi olarak tâzim edilir. Diğer delilleri: Adam karısını kastederek "Zeyneb boştur"

342 Bundan sonraki hadisin tahricine bakınız.

Scanned with CamScanner

dediğinde kadın boş olur. İsim müsemmadan ayrı olsaydı boşanma gerçekleşmezdi. Cevap: Onun sözünün mânâsı "bu adı taşıyan zat boştur" şeklindedir.

Râzî devamla şöyle demiştir: Tesmiye (adlandırma) ise; belli bir ismi belli bir şeye (zata/mânâya) koyarak onu belirleyici kılmaktır.

"Allah" Kelimesinin Aslı:

Allah lafzı, yüce Rabb'in özel ismidir. Bunun ism-i a'zam olduğu söylenir. Çünkü Allah'ın diğer tüm sıfatları (ve isimleri) ona sıfat gelebilir. Nitekim Allah (c.c) şöyle buyurur: *"O, öyle Allah'tır ki, O'ndan başka İlâh yoktur. Görülmeyeni ve görüleni bilendir. O, esirgeyendir, bağışlayandır. O, öyle Allah'tır ki, kendisinden başka hiçbir İlâh yoktur. O, mülkün sahibidir, eksiklikten münezzehtir, selâmet verendir, emniyete kavuşturandır, gözetip koruyandır, üstündür, istediğini zorla yaptıran, büyüklükte eşi olmayandır. Allah, müşriklerin ortak koştukları şeylerden münezzehtir. O, yaratan, var eden, şekil veren Allah'tır. En güzel isimler O'nundur. Göklerde ve yerde olanlar O'nun şânını yüceltmektedirler. O, galiptir, hikmet sahibidir."* (Haşr, 22-24) Görüldüğü gibi Allah (c.c) diğer isimlerinin tümünü Allah lafzına sıfat yapmıştır. Şu âyetlerde de olduğu gibi: *"En güzel isimler (el-esmâü'l-hüsnâ) Allah'ındır. O halde O'na o güzel isimlerle dua edin."* Başka bir âyette: *"De ki: "İster Allah deyin, ister Rahmân deyin. Hangisini deseniz olur. Çünkü en güzel isimler O'na hastır."* (İsrâ, 110) buyurmuştur.

[288] Buhârî ve Müslim de Sahih'lerinde Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmişlerdir: *"Allah'ın doksan dokuz ismi vardır. Kim onları özümseyerek ezberlerse cennete girer."*[343] İsimlerin tek tek sayımı Tirmizî ile İbn Mâce'nin rivâyetlerinde geçmektedir ve ikisi arasında eksiklik ve fazlalık bakımından farklılıklar vardır.

Fahreddin Râzî, tefsirinde, birilerinden şöyle rivâyet etmiştir: "Allah'ın (c.c) beş bin ismi vardır. Bunların bini Kur'ân'da ve sahih Sünnette, bini Tevrat'ta, bini İncil'de, bini Zebur'da, bini de Levh-i Mahfuz'dadır."

343 İsimlerin serd edilmediği bu rivâyet Buhârî ile Müslim'e aittir. İnşaallah hadislerin her ikisi de ileride gelecek.

Scanned with CamScanner

Bu, yüce Allah'tan başka hiçbir kimseye verilmeyen bir isimdir. Bu sebeple Arapçada bunun "feale yef'alu" şeklindeki çekimden bir türeyişi bilinmemektedir. Dolayısıyla bazı nahivciler (dilbilimciler) onun kökü bulunmayan ve türememiş camid bir isim olduğu görüşündedirler. Kurtubî bunu aralarında Şâfiî, Hattâbî, İmâmu'l-Harameyn ve Gazali'nin bulunduğu bazı âlimlerden nakletmiştir. Halil ve Sibeveyh'ten, başındaki elif ve lâ harflerinin onun ayrılmaz bir parçası olduğu görüşü nakledilmiştir. Hattâbî: Baksana, sen "Yâ Allah!" dersin de "Yâ er-Rahmân" diyemezsin. Ondaki elif lâm harfleri aslından olmasaydı, başına bu şekilde (başındaki elif lâm atılmadan) "yâ" nida harfi getirilemezdi.

Yüce "Allah" kelimesinin masdardan/fiilden türeme (müştak) olduğu da söylenmiş, buna Ru'be b. el-Accac'ın şu şiiri delil getirilmiştir:

لله در الغانيات المُدّه سبحن واسترجعن من تألهي

Helâl olsun o şarkıcı meddah kadınlara ki!
Kendimi Allah'a ibadete verişime "Subhanallah" dediler, istirca ettiler.[344]

Şair burada kelimenin masdar kipini kullanmıştır ki o "teelluh"tur. Teelluh (أله يأله إلها ; تأله) çekimli fiilin mezîdî olan تأله/teellehe fiilinden masdardır. İbn Abbâs (radıyallâhu anh) hakkında da onun "ويذرك وَآلهَتَك: seni ve ilâhlarını bırakmasını" âyetini "ويذرك وَإلاهَتَك" şeklinde okuyup, ardından "ve ibadetek: ve sana ibadeti" dediği rivâyet olunmuştur. Yani Allah (c.c)'ya ibadet edilir, o kimseye ibadet etmez. Mücâhid ve bazıları böyle söylemişlerdir.

Bazıları Allah lafzının türemiş (müştak) olduğuna Allah'ın (c.c) *"O, göklerde ve yerde tek Allah'tır. Gizlinizi, açığınızı bilir."* (En'âm, 3) âyetini delil getirmişlerdir. Çünkü mânâsı 'gökte ve yerde yegâne ibadet edilen' (mâbud)'dur. Nitekim başka bir âyette de: *"Gökteki İlâh da, yerdeki İlâh da O'dur. O, hakîmdir, her şeyi bilendir."* (Zuhruf, 84) buyurulmuştur. Sibeveyh, Halil'den şöyle nakletmiştir: Allah kelimesinin aslı "fiâl" vezninde "إلاه/ilâh"tır. Baştaki hemzenin yerine elif ile lâm getirilmiştir. Sibeveyh der ki: "الناس" (insanlar) kelimesi gibi. Zîra onun aslı da "ünâs" idi.

344 Subhânallâh, hayret için söylenir. İstirca da "İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn: Biz Allah'a aidiz ve yine sadece O'na dönücüyüz." demektir. Şair onların hayret ettiklerini ve acıdıklarını söylemek istiyor. (Çevirmen).

Scanned with CamScanner

Denilir ki: Allah kelimesinin aslı "lâh" idi ve başına elif lâm takısı tâzim ve saygı için geldi. Bu, meşhur nahivci Sibeveyh'in tercihidir. Şair şöyle der:

لاه ابن عمك لا أفضلت في حسب عني ولا أنت دياني فتخزوني

Gizlen, amcan oğluyum, şerefte benden üstün değilsin.

Hem efendim değilsin ki beni yönetesin.

Kesâî ile Ferrâ ise: Aslı "الإله: el-İlah"tır. Araplar baştaki elifi hazfettikten sonra ilk lâmı ikinci ile idgam ettiler. "لَكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي: *Fakat O Allah, benim Rab-bimdir."* âyetindeki "لَكِنَّا" de olduğu gibi. Zîra onun aslı "لكن أنا: fakat ben" idi ve hatta Hasan bunu böyle okumuştur.

Kurtubî der ki: Sonra bazıları bunun "şaşkın oldu" mânâsına gelen "وَلِهَ" fiilinden türediğini söylemişlerdir. Masdarı veleh de aklın baştan gitmesi demektir. Mesela (üzüntü, aşk vs.den) aklı başından gitmiş adama "raculün vâlih رجل واله" ve böylesi kadına "imraatun velhâ امرأة ولهى" denir. Sahraya gönderilen suya da "ماء موله/mâun mûleh" denir. Bu Allah'a isim yapılmıştır; çünkü akıllar ve fikirler O'nun sıfatlarının hakikatleri hususunda şaşakalır. Buna göre aslı vilah'tır ve vâv harfi elife çevrilmiştir. Vişâh (atkı, kılıç)'a aynı zamanda işâh, visâde (yastık)'a da isâde dendiği gibi...

Fahreddin Râzî der ki: Denildi ki: Allah kelimesi "ألهت إلى فلان", yani "filan kişide sükunet buldum" cümlesindeki fiilden türetilmedir. Zîra akıllar ancak O'nu anmakla tatmin olur ve ruhlar ancak O'nu tanımakla sevinç duyar. Çünkü O (c.c) yegâne kamil olandır, O'nun dışında hiçbir varlık öyle değildir. Allah (c.c) *"Bilesiniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur."* (Ra'd, 28) buyurmaktadır.

Kimisi Allah isminin "perdelendi" mânâsına gelen "لاه يلوه" fiilinden türediğini söylemiştir. Kimisi, "أَلَه الفصيل", yani "deve yavrusu anasına bağımlı ve düşkün oldu" cümlesindeki fiilden türediğini söylemiştir. Zîra kullar her durumlarında Allah'a (c.c) yalvarmaya bağımlı ve düşkündürler, onsuz yapamazlar. Kimisi: "أله الرجل", yani "başına gelen bir musibetten dolayı Allah'a koşan ve sığındı" fiilinden türemedir, demiştir. Allah'ın onu koruması da "فألهه" cümlesi (Allah da onu himayesine aldı) ile ifade edilir. Allah'a bundan türeme ad verilmiştir; çünkü tüm mahlukatı, karşılaştıkları zarar ve zorluk-

Scanned with CamScanner

larda koruyan O'dur; Allah (c.c) şöyle buyurur: *"Kendisi her şeyi koruyup kollayan, fakat kendisi korunmayan (buna muhtaç olmayan) kimdir? diye sor."* (Mü'minûn, 88) Nimetler bahşeden O'dur; Allah (c.c) *"Sizde her ne nimet varsa Allah'tandır"* (Neml, 53) buyurur. Yediren O'dur; Allah (c.c) *"O yedirir, yedirilmez."* (En'âm, 14) Her şeyi yoktan var eden O'dur. Nitekim Allah (c.c) *"De ki: Her şey Allah katındandır"* (Nisâ, 14) buyurur.

Fahreddin Râzî, Allah isminin hiçbir kelimeden türemediği görüşünü tercih etmiş ve: Nitekim Halil ve Sibeveyh ile usulcülerin ve fakihlerin çoğunluğunun görüşü de böyledir, demiştir. Sonra buna birçok yönden deliller getirmeye başlamıştır ki bazıları şunlardır:

Bir: Türemiş olsaydı başka birçok türevi de bulunurdu.

İki: Allah'ın diğer isimleri buna sıfat olarak getirilir. Mesela "Allahu er-Rahmânu er-Rahîmu el-Meliku el-Kuddusu: Rahmân, Rahîm olan, mülkün sahibi ve eksiklikten münezzeh Allah" dersin. Bu da onun müştak olmadığını göstermektedir.

Fakat "اللَّهِ (١) صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ: *Her şeye galip (ve) övgüye lâyık olan Allah'ın yoluna"* (İbrâhim, 1-2) âyetinde "Allah" kelimesini (Aziz ve Hamid gibi) mecrur okuyan kıraat buna problem teşkil etmez (burada 'Allah' ismi diğer sıfatların ve isimlerin sıfatı gelmiştir, denemez). Çünkü o sıfat değil, atf-ı beyandır (öncesini açıklamak ve pekiştirmek için gelen isim). Getirdiği bir diğer delil Allah'ın (c.c) *"O'nun bir adaşı (benzeri) olduğunu biliyor musun? (Asla benzeri yoktur)."* (Meryem, 65) buyruğudur. Fakat bunun, "Allah" lafza-i celâlinin müştak olmadığına delil getirilmesi pek de isabetli değildir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Fahreddin Râzî, bazılarından "Allah" yüce isminin Arapça değil İbranice olduğu görüşünü nakletmiş, sonra zayıf olduğunu söylemiştir. Gerçekten de, söylediği gibi, zayıf sayılmayı hak etmektedir. Fahreddin Râzî bu görüşü naklettikten sonra şöyle demiştir: Bil ki, mahlukat iki kısımdır. Biri marifet denizinin sahiline ulaşanlardır. Diğeri ise şaşkınlık karanlığında ve cehalet şaşkınlığında kalıp bundan mahrum olanlardır. Bunlar akıllarını ve ruhlarını kaybetmiş gibidirler. Yollarını bulanlar ise aydınlık sahasına, büyüklük ve yüceliğin genişliğine ulaşmışlardır. Onlar Samediyyet (her şeyin Allah'a dayanması ve muhtaçlığı) meydanlarında şaşkındırlar, vahdaniyet sahasında ken-

Scanned with CamScanner

dilerini kaybetmişlerdir. Böylece tüm mahlukatın Allah'ı (c.c) bilmede şaşkın oldukları ortaya çıkmaktadır. Halil b. Ahmed: Çünkü mahlukat şaşkındır, aklı başından gitmiştir ("يألهون"), demiştir. Bu fiildeki lâm harfinin harekesi, ötre de esre de olabilir, bunlar iki lugattır.

Bir görüşe göre Allah kelimesi, yükselme mânâsından türetilmiştir. Çünkü Araplar her yüksek şeye "لاه lâh" derler. Güneş doğduğunda (ve semada yükseldiğinde) de "لاهت الشمس: Güneş doğdu/yükseldi" derler. Denildi ki: Allah lafza-i celâli, "ibadet etti" mânâsına gelen "أَلِهَ الرجلُ" cümlesindeki fiilden ve "kendini ibadete verdi" mânâsına gelen "تألّه" fiilinden türetilmiştir. Nitekim İbn Abbâs (radıyallâhu anh) "ويذرك وَآلِهَتَك: seni ve ilâhlarını bırakmasını" âyetini "ويذرك وَإِلاهَتَك" şeklinde okumuştur ki oradaki "ilâhetek", "ve sana ibadet etmeyi" mânâsına gelir. Buna göre kelimenin aslı ilâh'tır. Baştaki hemze harfi hazfedildi ve baştaki tarif lâmı ile kelimenin ikinci kelimesi (aynu'l-fiili) olan lâm karşılaşınca biri diğerinde idgam edildi (ve şeddeli oldu). Sonunda bunlar lafzen tek bir lâm oldular. Saygı ve tâzim için de lâm harfi kalınlaştırıldı ve "Allah" denildi.

Rahmetin Kaynağı Allah:

"O, Rahmân ve Rahîm'dir."

Bunlar rahmet kelimesinden mübalağa için türetilmiş iki isimdir. Rahmân, Rahîm'den daha mübalağalıdır. İmam Taberî'nin sözünden bu hususta ittifak olduğu mânâsı çıkmaktadır. Daha önce geçen ve İsa (a.s)'ın "Allah dünya ve âhirette esirgeyen (Rahmân), âhirette bağışlayandır (Rahîm)" dediğine dair rivâyette olduğu gibi, seleften bazılarından da bu mânâya delalet eden sözler vardır. Bazıları bu isimlerin müştak (türemiş) olmadığını iddia etmişlerdir. Zîra öyle olsaydı rahmetin vaki oldukları da zikredilirdi. Oysa "وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا: *Allah mü'minlere karşı daima çok merhametlidir.*" (Ahzâb, 43) buyurulmuştur.

İbn Abbâs (radıyallâhu anh): Bunlar iki şefkat ve merhamet ismidir ve biri diğerinden daha çoğu ifade eder, demiştir. Yani daha çok merhamete delalet eder. Râzî daha sonra Hattâbî ve başkalarının bunu müşkil bulduklarını ve "Muhtemelen 'erakk: daha ince' değil de 'erfak: daha yumuşak ve halim' demiştir." dediklerini nakletmiştir. Şu hadiste olduğu gibi:

Scanned with CamScanner

[290] *"Şüphesiz Allah yumuşak ve sakindir, her işte yumuşaklık ve sükuneti sever. Şurası kesin ki hiddete verilmeyen nice şeyler (fırsatlar, güzellikler, belaları savmalar) sakinliğe verilir."*[345]

İbn Mübârek: Rahmân, istendiğinde veren, Rahîm ise istenmediğinde kızandır, demiştir. Tirmizî ile İbn Mâce'nin Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan rivâyet ettikleri şu hadiste ifade edilen aynı mânâdır:

[291] Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Kim Allah'tan istemezse Allah (c.c) ona gazap eder."*[346]

Bir şair şöyle der:

Evladım! Hiçbir Âdemden bir şey isteme!

Sen kapısı hiç kapanmayandan iste.

Allah, sen istemediğinde kızar.

Ademoğlu ise ondan istediğinde kızar.

Taberî, Arzemi'den şöyle rivâyet etmiştir: Rahmân tüm mahlukata, Rahîm ise sadece mü'minlere merhametli olandır. Onun için Allah (c.c) *"(Allah) ...Sonra Arş'a istiva etti. O Rahmân'dır"* (Furkân, 59) ve *"Rahmân Arş'a istiva etti."* (Taha, 5) buyurmuştur. İstiva'nın Rahmân ismiyle birlikte zikredilmesi, rahmetinin tüm varlığı kuşattığını bildirmek içindir. Allah (c.c) *"Allah mü'minlere karşı da çok merhametlidir."* (Ahzâb, 43) buyurarak bu ismini mü'minlere mahsus kılmıştır. Bunlar derler ki: Rahmân ismindeki rahmet, Rahîm'dekinden daha çoktur. Çünkü Rahmân iki dünyayı ve tüm mahlukatı kapsarken, Rahîm ismi sadece mü'minlere mahsustur. Fakat rivâyet olunan bir duada şöyle denmektedir:

[292] *"Ey Dünya ve âhiretin Rahmân ve Rahîm'i!"*[347]

---

345 Müslim (2593) ile Beğavî (3492), Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan rivâyet etmişlerdir. Hadisin şahidleri vardır ve gelecektir.

346 İsnadı leyyindir. Tirmizî, 3373; İbn Mâce, 3827; Buhârî, el-Edebu'l-Müfred, 658; Ahmed b. Hanbel 5/477, Ebû Ya'lâ, 6655; Hâkim, 1/391. Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan rivâyet etmişlerdir. Hepsinin senedinde Ebû Sâlih el-Huzi vardır. Hadisi leyyin biridir. Yahyâ zayıf sayarken Ebû Zur'a kuvvetli kabul etmiştir. Zehebî de herhangi bir şey söylememiştir. Böylece hadis zayıflık ile hasenlik arasındadır.

347 Bu, hadisin bir kısmıdır. Tahrici gelecek

Scanned with CamScanner

Allah'ın (c.c) Rahmân ismi de O'na (c.c) mahsustur ve başka hiç kimseye verilmemiştir. Nitekim Allah (c.c) şöyle buyurmaktadır: *"De ki: "İster Allah deyin, ister Rahmân deyin. Hangisini deseniz olur. Çünkü en güzel isimler O'na hastır." Namazında yüksek sesle okuma; onda sesini fazla da kısma; ikisinin arası bir yol tut."* (İsrâ, 110) Yine şöyle buyurmaktadır: *"Senden önce gönderdiğimiz elçilerimize (ümmetlerine) sor! Rahmân'dan başka tapılacak İlâhlar (edinin diye) emretmiş miyiz?"* (Zuhruf, 45) Yalancı peygamber Müseyleme, halkı yanına alıp kendine Rahmân adını takınca Allah (c.c) ona yalancılık elbisesi (lakabı) giydirdi ve onunla meşhur etti. Şehirlerde ve köylerde, şehirliler ve bedeviler arasında yalancılıkta mesel haline geldi.

Bazıları Rahîm'in Rahmân'dan daha fazla rahmeti ifade ettiğini iddia etmişlerdir. Çünkü Rahîm, Rahmân'dan sonra gelerek onu pekiştirmiştir. Pekiştiren de pekiştirilenden daha kuvvetli olmak zorundadır. Bunun cevabı şudur: Rahîm'in cümledeki yeri pekiştiricilik değildir. Bilakis bu, sıfatların ardı ardına zikredilmeleri kabilindendir. Onda söyledikleri şeyin olması gerekmez. Buna göre evvela Allah'tan başka hiçbir mahluka verilmeyen isim olan Allah ismi zikredilmiş, sonra ilk olarak Allah'tan başkasına isim olarak kullanılması yasaklanan Rahmân ismiyle nitelendirilmiştir. Şu âyet-i kerimede olduğu gibi: *"De ki: "İster Allah deyin, ister Rahmân deyin. Hangisini deseniz olur. Çünkü en güzel isimler O'na hastır."* Müseyleme-i Kezzab da Rahmân ismini kullanarak etrafına kalabalıklar topladı, fakat onu sadece sapıklıkta onunla birlikte olanlar takip ettiler.

Rahîm'e gelince; Allah (c.c) kendisinden başkalarını da onunla nitelemiş ve şöyle buyurmuştur: *"And olsun size kendinizden öyle bir Peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, mü'minlere karşı çok şefkatlidir, merhametlidir"* (Tevbe, 128) Nitekim kendinden başkalarını diğer isimleriyle de nitelemiştir. Şu âyet-i kerimede olduğu gibi: *"Gerçek şu ki, biz insanı katışık bir nutfeden (erkek ve kadının dölünden) yarattık; onu imtihan edelim diye, kendisini işitir ve görür kıldık."* (İnsan, 2 İsrâ, 110)

Özetle; Allah'ın (c.c) isimlerinden bazıları başkalarına da isim olabilir, bazıları ise olamaz. Mesela Allah, Rahmân, Hâlık (yaradan), Rezzâk (rızıklandıran) gibi isimler Allah dışında kimseye isim yapılamaz. O sebepten Allah ismiyle başlanmış, ardından Rahmân ismi zikredilmiştir. Çünkü o Rahîm'den

Scanned with CamScanner

daha özel ve daha bilindiktir. Çünkü bir şeyin birçok ismi anılacağı zaman evvela en şerefli ve değerli olanıyla başlanılır. Bu yüzden en özelden genele doğru gidilmiştir.

Şâyet: "Rahmân, Rahîm'den daha mübalağalı (daha çok rahmete delalet ediyor) ise neden onunla yetinilmeyip Rahîm de zikredildi?" denirse;

el-Cevap: Atâ el-Horasânî'den şu mânâda bir söz rivâyet edilmiştir: Bazıları kendilerine Rahmân adını koyduklarından dolayı besmelede Rahmân sıfatından sonra Rahîm sıfatı da getirilmiş, böylece buradaki Rahmân'dan Allah'tan başkasının kastedilme ihtimali ortadan kaldırıldı. Çünkü "Rahmân ve Rahîm" vasfı birlikte Allah'tan başka hiç kimseye verilmez. Taberî, Atâ'dan böyle rivâyet etmiş ve soruyu bu istikamette cevaplamıştır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Bazıları Arapların Rahmân'ı bilmediklerini, bu yüzden de Allah'ın (c.c) onlara *"De ki: İster Allah deyin, ister Rahmân deyin. Hangisini deseniz olur. Çünkü en güzel isimler O'na hastır."* (İsrâ, 110) âyetiyle cevap verdiğini iddia etmişlerdir.

[293] Bu yüzden Hudeybiye andlaşmasının imzalandığı gün Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ali (radıyallâhu anh)'a *"Bismillâhirrahmânirrahîm, yaz"* diye emrettiğinde Kureyş kâfirleri "Biz Rahmân'ı da Rahîm'i de bilmeyiz" diye itiraz etmişlerdi.[348] Bunu Buhârî rivâyet etmiştir. Bazı rivâyetlerde ise "Biz Rahmân'ı tanımayız, sadece Yemame'nin Rahmân'ını biliriz." dedikleri geçmektedir. Nitekim Allah (c.c) da: *"Onlara: Rahmân'a secde edin! denildiği zaman: "Rahmân da neymiş! Bize emrettiğin şeye secde eder miyiz hiç!" derler ve bu emir onların nefretini arttırır."* (Furkân, 60) buyurur. Anlaşılan o ki onlar bunu inat, hakka karşı direnme ve küfürde ısrarlarından dolayı yapıyorlardı. Zîra onların cahiliyye şiirlerinde Allah'ın Rahmân adı geçmektedir:

أَلا ضربَتْ تلكَ الفتاةُ هَجِينَهَا أَلا قَضَبَ الرحْمَنُ رَبِّي يَمِينَهَا.

O genç kız, ayıplamasını bırakmaz mı?

Rabbim Rahmân onun yeminini budamaz mı?

348 Bu, Hudeybiye barışını anlatan hadisten bir kısımdır. Hadis ileride gelecek.

Scanned with CamScanner

Selâme b. Cendel es-Sa'di[349] de şöyle der:

عَجِلْتُمْ عَلَيْنَا عَجْلَتَيْنَا عَلَيْكُمْ وَمَا يَشَإِ الرحْمَنُ يَعْقِدْ وَيُطْلِقِ

Size acele edişimiz gibi siz de bize acele ettiniz.

Rahmân dilerse hem bağlar, hem çözer.

İmam Taberî, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: İki fiil de rahmet kökündendir ve Arapçadır. Rahmân ve Rahîm; rahmet etmek istediğine karşı şefkatli ve yumuşak, sert olmak istediğine de sert ve şefkatten uzak davranır. Allah'ın tüm isimleri böyledir. Taberî, Hasan-ı Basrî'den şöyle rivâyet etmiştir: Rahmân (konulması) yasak bir isimdir. İbn Ebî Hâtim de yine Hasan-ı Basrî'den: "Rahmân insanların kendilerine koyamayacakları bir isimdir. Bunu o yüce ve mübarek zat almıştır." sözünü nakletmiştir.

Besmele İle Sonrasının Okunuşu:

[294] Ümmü Seleme (radıyallâhu anhâ)'dan yapılan bir rivâyette o (radıyallâhu anh) şöyle demektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), "بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (١) الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (٢) الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (٣) مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ" sûresini, aralarını keserek (her âyet sonunda durarak) okurdu. Onun için bazıları -ki onlar Kufelilerden bir gruptur- böyle okumuşlardır. Bazıları da besmeleyi "Elhamdulillâhi rabbil âlemîn" ile bitişik okumuşlar ve besmelenin sonundaki mîm'i iki sakinin bir araya gelmesinden dolayı esreli yapmışlardır ki onlar cumhurdur. Kisâî bazı Araplardan, besmelenin sonundaki mîm'i, sonrasındaki elifle birleştirme sebebiyle üstün okuyarak "بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمَ (١) الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ" dediklerini (الرَّحِيمَ) söylemiştir. Bunlar elhamdu'nun başındaki hemzenin harekesini, mîm'in harekesini attıktan sonra ona taşımışlardır. Bu, onların "الم اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُو" âyetini "elif lâm mimallahu.." şeklinde (mimin harekesini üstün) okumalarına benzer. İbn Atiyye: "Bildiğim kadarıyla hiç kimseden böyle bir kıraat varid olmamıştır." der.

349 Elimizdeki İbn Kesir nüshasında bu isim et-Tehavi olarak geçmektedir. Taberî tefsiri muhakkiki Allame Muhammed Şakir, dipnotta şöyle der: Diğer nüshada et-Tehavi geçmektedir ki o hatalıdır. (Çevirmen).

Scanned with CamScanner

Alemlerin Rabbi Allah'a Hamd:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٢﴾

2. Hamd, Âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

Tefsiri:

Yedi kurra da hamd kelimesini "elhamdu" şeklinde dal'ın ötresiyle okumuşlardır. Bu durumda gizli bir fiil vardır. Bu, mübteda ile haberden oluşan bir (isim) cümlesidir. Süfyân b. Uyeyne ile Ru'be b. el-Accac'ın, onların "elhamde" şeklinde mansup (esreli) okudukları rivâyet edilmiştir. İbn Ebî Uble, lâm'ın harekesini, öncesindeki dâl'ın harekesine uydurarak "elhamdu lullahi" okumuştur. Bunun başka örnekleri vardır, fakat bu şâzdır. Hasan-ı Basrî ile Zeyd b. Ali'den de dâl'ın harekesini lâm'ın harekesine uydurarak "elhamdi lillah" okudukları rivâyet olunmuştur.

İmam Taberî der ki: "الحمد لله: Hamd Allah'a mahsustur"un mânâsı; şükür, başka ibadet edilen mâbudlara ve hiçbir mahlukuna değil, yalnız ve yalnız Allah'a yapılır. Zîra o kullarına sayılamayacak ve sayısını ancak kendisinin bileceği nimetler ihsan etmiştir. Kendisine ibadet etmeleri için bedenlerini ve organlarını sağlıklı yapmış, mükelleflerin bedenlerindeki uzuvları, farzlarını eda etmeye kadir kılmış, bunların yanında onlara dünyalarında rızıklar bahşetmiş, yaşamlarını sürdürecekleri gıdalar vermiştir. Bunları da onlara hak etmedikleri halde, kendiliğinden lutfetmiştir. Üstelik Allah (c.c) kullarına bunu hatırlatmış ve onları ilelebed istikrar diyarında daimi nimetler içinde yaşayacakları sebeplere tutunmaya çağırmıştır. Tüm bunlardan dolayı başta ve sonda, her an için Rabbimize hamd olsun.

İmam Taberî der ki: "elhamdu lillah" Allah'ın (c.c) kendisine yaptığı bir övgü, zımnen ise kullarına kendisini övmeleri için bir emirdir. Sanki Allah (c.c) "Siz Elhamdulillâh, deyin" demektedir.

Taberî yine şöyle der: Denilir ki: "Kişinin "elhamdu lillah" sözü, Allah'a en güzel isimleri ve en yüce sıfatlarıyla övgü, "eş-şukru lillâh: Şükür Allah'adır" sözü ise O'na (c.c) nimet ve ihsanlarından dolayı övgüdür." İmam Taberî sonra buna cevap vermiş ve özetle şunları söylemiştir: Arap dilini bilen herkes hamd ile şükrün her birini diğerinin yerinde kullanır. Silmî, ikisinin aynı

Scanned with CamScanner

mânâya geldiğini Câfer-i Sadık ile sufilerden İbn Ataillah'tan nakletmiştir. İbn Abbâs (radıyallâhu anh) da: Hamd her şükredenin sözüdür, demiştir. Kurtubî de Taberî'nin bu görüşünü destekleyici olarak Arapçadaki "elhamdu lillahi şukran: Allah'a şükür olarak hamd olsun" sözünü delil getirmiştir (Zira şukran'ın hamden'in yerine mef'ul-ü mutlak olarak gelmesi, aynı mânâya geldiğini gösterir).

Taberî'nin iddiası, su götürür bir iddiadır. Çünkü müteahhir ulemanın çoğu arasında "Hamd; hem zatında bulunan sıfatları hem de (etkisi) başkasına geçen sıfatları sebebiyle övülmeye layık şeylerden dolayı Allah'ı övmektir. Şükür ise sadece etkisi kula geçen sıfatlarından dolayı yapılan övgüdür." şeklinde yaygın bir kanaat vardır.

Hamd hem kalple, hem dille, hem de bedenle yapılır. Şairin söylediği gibi:

Bana olan ikramınızdan üç şey istifade etti:
Elim, dilim ve perdeli kalbim.

Fakat hamd ile şükürden hangisinin daha kapsamlı olduğu hususunda âlimlere ait iki görüş vardır. Titiz araştırmanın ulaştırdığı sonuç odur ki; bunlardan her birinin diğeriyle kesişen ve ayrışan yönleri vardır. Çünkü vaki oldukları sıfatlar açısından hamd, şükürden daha kapsamlıdır. Zîra hamd hem muhatapta mevcut güzel hasletlerden hem hamd edene ulaştırdığı iyiliklerden dolayı yapılır. Mesela "Kahramanlığından dolayı hamd ettim (övdüm)" veya "Cömertliği sebebiyle hamd ettim (övdüm)" diyebilirsin. Hamd sadece sözle olması açısından da daha dardır. Şükür ise hem söz, hem fiil, hem de niyetle gerçekleşmesi açısından hamddan daha kapsamlıdır. Vaki olduğu sıfatlar açısından da ondan daha dardır. Zîra şükür sadece eseri başkasına (yani şükredene) ulaşan güzel hasletten dolayı yapılır. Mesela "Ona kahramanlığından dolayı şükrettim" diyemezsin. Fakat "Bana ihsan ve ikramından dolayı ona şükr (teşekkür) ettim" diyebilirsin. Bu bazı müteahhir âlimlerin inceleyip ortaya koydukları görüşün özetidir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Ebû Nasr el-Cevherî der ki: Hamd etmek, yermenin zıttıdır. Mazi ve muzarisi حمدتُ الرجل, أحمده, masdarı hamd ve mahmede, ism-i faili hamîd, ism-i mef'ulü ise mahmûd gelir. Tahmîd, hamd'den daha mübalağalıdır (çokluk ifade eder ve tekrar tekrar hamd etme mânâsına gelir). Hamd, şükürden daha geneldir.

Scanned with CamScanner

Cevherî, şükür hakkında da şunları söyler: Şükür iyilik yapan kimseyi sana olan ihsanlarından dolayı övmendir. "Şekertu filânen" de başına lâm getirerek "şekertu lifulanin" de diyebilirsin (ikisinin mânâsı da: filan kişiye teşekkür ettim), fakat ikincisi daha fasihtir. Medh ise hamdden daha kapsamlıdır. Zîra medh diri, ölü ve cansız varlıkların hepsine yapılır. Yiyecek, mal ve benzeri şeyler medhedilebilir. Medh, iyilikten önce de sonra da, eseri başkasına geçen sıfatlar için de, geçmeyen sıfatlar için de yapılır. Dolayısıyla bu daha kapsamlıdır.

Selef'in Hamd Hakkındaki Sözleri:

İbn Ebî Hâtim, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet eder: Ömer (radıyallâhu anh) "Biz Subhânallâh'ın mânâsını, Lâ ilâhe illallâh'ın mânâsını da biliyoruz. Peki Elhamdulillâh'ın mânâsı nedir?" dedi. Ali (radıyallâhu anh): "O, Allah'ın (c.c) kendisi için razı olduğu bir sözdür." diye cevap verdi. Başka bir rivâyette; Ali (radıyallâhu anh) arkadaşlarının yanında iken Ömer (radıyallâhu anh) ona: "Biz Lâ ilâhe illallâh, Subhânallâh ve Allâhu Ekber'in mânâlarını öğrendik. Peki Elhamdulillâh'ın mânâsı nedir? diye sordu. Ali (radıyallâhu anh): "O, Allah'ın (c.c) beğendiği, hoşnut olduğu ve söylenmesini istediği bir sözdür." dedi.[350] İbn Ebî Hâtim, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: "Elhamdulillâh, bir şükür sözüdür. Kul Elhamdulillâh dediğinde Allah (c.c) "Kulum bana şükretti." der.

İbn Ebî Hâtim ile Taberî, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmişlerdir: "Elhamdulillâh, Allah'a şükürdür, boyun eğmektir. Kendisine olan nimetini, hidâyetini ve karşılıksız ihsanını ikrar etmektir. Ka'b el-Ahbar: Elhamdulillâh, Allah'a övgüdür, demiştir. Dahhâk: Elhamdulillâh Rahmân'ın ridasıdır, demiştir. Bu mânâda bir de hadis gelmiştir.

[295] Taberî, Hakem b. Umeyr'den -ki onun Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile buluşması vardı, dolayısıyla sahabelerdendi- şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Sen Elhamdulillâh dediğinde Allah'a şükretmiş olursun ve dolayısıyla sana nimetini artırır."*[351]

350 Senedindeki Haccac b. Ertah'ın zayıf bir râvî olmasından dolayı zayıftır.

351 Taberî, 152. Senedi zayıftır. Çünkü râvîlerden İsa b. İbrâhim el-Haşimi zayıf bir râvîdir. Buhârî ile Nesâî: Hadisleri münkerdir; İbn Maîn: Hiçbir şey değildir; Ebû Hâtim: Metruktur, demiştir. Bkz: el-Mizan, 6546. Sonraki rivâyet daha sahihtir.

Scanned with CamScanner

[296] Ahmed b. Hanbel de Esved b. Seri (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Ben "Ya Rasûlallah! Sana yüce Rabbime onlarla hamd ettiğim övgü sözlerimi okuyayım mı?" dedim. O: *"Rabbin hamdi sever"* buyurdu.[352] Bunu Nesâî de rivâyet etmiştir.

[297] Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce, Câbir b. Abdullah (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmişlerdir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"En faziletli zikir Lâ ilâhe illallâh, en faziletli dua Elhamdulillâh'tır."*[353] Tirmizî: "Bu hasen-garib hadistir." demiştir.

[298] İbn Mâce, Enes b. Mâlik (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Allah hangi kula bir nimet verir, o da Elhamdulillâh derse Allah (c.c) ona aldığından daha iyisini verir."*[354]

[299] İmam Kurtubî, tefsirinde şöyle der: Nevâdiru'l-Usûl'da, Enes (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet edilmiştir: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Dünya, içindeki her şeyiyle ümmetimden bir adamın elinde olur, sonra o "Elhamdulillâh" derse Allah'a hamdi onlardan daha değerli olur."*[355] Kurtubî ve başkaları şöyle demişlerdir: Yani, Allah'ın (c.c) ona, kendisine hamd etmeyi ilhamı, dünya nimetlerinin tümünden daha büyük nimet olur. Çünkü hamdin sevabı yok olmaz, dünya nimetleri de baki kalmaz. Nitekim Allah (c.c) *"Servet ve oğullar, dünya hayatının süsüdür; ölümsüz olan iyi işler ise Rabbinin nezdinde hem sevapça daha hayırlı, hem de ümit bağlamaya daha lâyıktır."* (Kehf, 46) buyurmuştur.

---

352 Hasendir. Nesâî, Sünen-i Kübrâ, 7745; Ahmed b. Hanbel, 3/435. Râvileri sikadır. Bunun İbn Ebî Hâtim'in Mürselleri kitabındaki rivâyetinde (bir müdellis olan) Hasan-ı Basrî kendisinin işittiğini belirtmiştir.

353 Hasendir. Tirmizî, 3383; Nesâî, Amelu'l-yevmi ve'l-leyle, 831; İbn Mâce, 3800; İbn Hibbân, 846. Hasen bir senetle rivâyet etmişlerdir. Râvileri sikadır. Hâkim sahih olduğunu kaydetmiş, Zehebî görüşüne katılmıştır.

354 Hasendir. İbn Mâce (3805) fena olmayan bir senetle rivâyet etmişlerdir. Senedinde Şiyb b. Bişr vardır. O ara ara hata eden saduk biridir. Busayri bunu Zevaid'inde hasen saymıştır.

355 Çok zayıftır. İbn Asâkir (15/276] Enes (radıyallâhu anh)'ın rivâyeti olarak nakletmiştir. Senedinde Ebû Mufaddal Muhammed b. Abdullah vardır. O metruktur ve Hatib-i Bağdâdî'nin Tarih-i Bağdad'da (5/467) söylediği gibi Dârekutnî ve başkaları onu yalancılıkla suçlamışlardır. Bunun Câbir'den (radıyallâhu anh) nakledilen çok zayıf bir şahidi bulunmaktadır. Bkz: Silsiletu'l-Ehâdîsi'z-Zaîfe, 875, 876.

Scanned with CamScanner

[300] İbn Mâce, Sünen'inde, İbn Ömer (radıyallâhu anh)'dan, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in onlara şöyle anlattığını rivâyet etmiştir: *"Allah'ın kullarından biri;*

يَا رَبِّ لَكَ الْحَمْدُ كَمَا يَنْبَغِي لِجَلَالِ وَجْهِكَ وَعَظِيمِ سُلْطَانِكَ

"Ey Rabbim! Sana, vechinin celalinin ve hükümranlık azametinin gerektirdiği şekilde hamd olsun" dedi. Bu iki meleği çaresizliğe düşürdü. Zîra sevabını amel defterine ne şekilde kaydedeceklerini bilemediler. Nihâyet semaya yükseldiler ve "Ey Rabbimiz! Bir kul öyle bir söz söyledi ki onu nasıl yazacağımızı bilemedik" dediler. Allah (c.c) -kulunun ne dediğini daha iyi bildiği halde- *"Kulum ne dedi?" der. "Ey Rabbim! Sana, vechinin celalinin ve hükümranlık azametinin gerektirdiği şekilde hamd olsun" dedi, derler. Bunun üzerine Allah (c.c) onlara: "Onu kulumun söylediği gibi yazın ki huzuruma geldiğinde bu amelinin mükâfatını ona kendim vereyim." dedi."*[356]

Kurtubî, bir grup zattan şöyle nakleder: "Kulun "Elhamdulillâhi rabbil âlemîn" demesi "Lâ ilâhe illallâh" demesinden daha üstün bir ameldir. Çünkü âlemlerin rabbine hamd, tevhidle birlikte hamdi içerir." Bazıları da şöyle demişlerdi: Bilakis "Lâ ilâhe illallâh" daha faziletlidir. Çünkü o, iman ile küfür arasını ayırmaktadır ve sahih olduğunda ittifak edilen bir hadiste buyrulduğu gibi, insanlarla bunu söylemeleri için savaşılır.[357]

[301] Sünen kitaplarında geçen bir hadiste de şöyle buyrulmaktadır: *"Benim ve benden önceki peygamberlerin söyledikleri en üstün söz 'Lâ ilâhe illallâhu vahdehû lâ şerîke leh: Allah'tan başka hiçbir İlâh yoktur. O tektir, hiçbir ortağı yoktur' sözüdür."*[358]

[302] Câbir kanalıyla rivâyet edilen şu hadis de biraz önce geçti: *"En faziletli zikir Lâ ilâhe illallâh, en faziletli dua Elhamdulillâh'tır."*[359] Tirmizî bu hadisin hasen olduğunu kaydetmiştir.

---

356 İbn Mâce (3801) leyyin bir senetle rivâyet etmiştir. Çünkü râvîlerden Sadaka b. Beşir ile Kudame b. İbrâhim makbul kimselerdir.

357 Tahrici bu zikrin mânâsının açıklamasında gelecek.

358 Hasendir. Tirmizî, 3579; Ahmed b. Hanbel, 2/210. Senedi kuvvetli değil, fakat Beyhakî (5/117) ile Mâlik'in (1/214) rivâyet ettikleri şahitler bunu kuvvetlendirmiş ve hasen derecesine yükseltmiştir.

359 Daha önce 297. numaralı hadis olarak geçti.

Scanned with CamScanner

el-Hamd'daki El Takısı:

el-Hamd'daki el takısı, hamdin tüm tür ve sınıflarının Allah'a mahsus olduğunu ifade etmek içindir. Hadiste gelen şu duada ifade edildiği gibi...:

[303]

اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ كُلُّهُ وَلَكَ الْمُلْكُ كُلُّهُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ كُلُّهُ إِلَيْكَ يُرْجَعُ الأَمْرُ

"Allah'ım! Tüm hamdler yalnız Sana'dır. Mülkün (varlık âleminin) hepsi senindir. Her iş yalnız Sana döner."[360]

Rabb'in Mânâsı:

"Alemlerin Rabbi." Rabb bir şeyin sahibi ve onda tasarrufta bulunan demektir. Arapça'da 'efendi' için ve "bir şeyde iyi ve düzeltici olarak tasarrufta bulunan' mânâlarına gelir ki hepsi de Allah (c.c) hakkında doğrudur. "Rabb" Allah (c.c) dışında hiç kimseye tek başına kullanılamaz. Başkası hakkında kullanıldığında izafet etmek şarttır. Mesela "rabbu'l-beyt: evin sahibi", "rabbu keza: filan şeyin sahibi" denir. Tek başına "Rabb" ise yalnız Allah (c.c) için kullanılır. Bunun ism-i a'zam olduğu da söylenmiştir.

Âlemler:

"Âlemin" âlem'in çoğuludur ve âlem, Allah (c.c) dışındaki her varlığa denir. Âlem kendi lafzından tekili bulunmayan bir çoğuldur. Avâlim ise gökte ve yerde, karada ve denizde bulunan mahlukatın türleridir. Aynı zamanda bunların her bir nesline ve çağına da Âlem denir. İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet edilmiştir: 'Elhamdulillâhi rabbil âlemîn'. Yani hamd; göklerde ve yerde, karada ve denizde, bunlarda ve bunlar arasında bulunan, bildiğimiz veya bilmediğimiz tüm mahlukatı yaratan Allah'a mahsustur. Başka bir rivâyette İbn Abbâs (radıyallâhu anh): İnsanların ve cinlerin Rabbidir, diye tefsir etmiştir. Said b. Cübeyr ve İbn Cüreyc de böyle söylemiştir ve Ali (radıyallâhu anh)'dan buna benzer bir rivâyet vardır.[361] İbn Ebî Hâtim: Onaylanamayacak

360 Ahmed b. Hanbel (5/346) Haccac b. Ferafisa'dan, o bir adamdan, o da Huzeyfe'den rivâyet etmiştir. Senette adı anılmayan biri vardır. Hadis, zayıf olduğunu gösteren garip bir kıssa içerisinde yer almaktadır.

361 Tefsir-i Taberî, 1/273.

Scanned with CamScanner

bir senetle, demiştir.[362] İmam Kurtubî bu görüşe *"Âlemlere uyarıcı olması için"* (Furkân, 1) âyetini delil göstermiştir. Zîra burada kasıt, cinler ile insanlardır. Ferrâ ve Ebû Ubeyd: Âlem akleden varlıklardan ibarettir ki onlar insanlar, cinler, melekler ve şeytanlardır. Hayvanlara ise âlem denmez, demişlerdir. Zeyd b. Eslem ile Ebû Amr b. Alâ: Âlem rızıklandırılan her ruh sahibidir, demişlerdir. İbn Asâkir, Emevi halifelerinden Mervan b. Hakem'in -ki Ca'di diye meşhurdu ve lakabı Eşek (himâr) idi- biyografisinde ondan şu sözünü nakleder: "Allah on yedi bin âlem yarattı. Göktekiler ve yerdekiler onlardan sadece biridir. Diğer âlemleri ise ancak Allah (c.c) bilir. Katâde ise: "Her tür bir âlemdir." demiştir.

Ebû Câfer er-Râzî, Ebû Âliye'den "alemlerin rabbi" hakkında şöyle naklemiştir: İnsanlar bir âlem, cinler bir âlemdir. Bunların dışında on sekiz bin veya on dört bin -şüpheli söyleyen kendisidir- âlem vardır. Melekler yeryüzündedirler. Yerin dört köşesi vardır ve her bir köşede 3.500 âlem vardır. Allah (c.c) onları kendisine ibadet etmeleri için yaratmıştır.[363] Bunu Taberî ile İbn Ebî Hâtim rivâyet etmişlerdir. Bu garib bir söz olup, bu tür bir söz sahih bir delile ihtiyaç duyar.

İbn Ebî Hâtim, Humeyri'den "Rabbil âlemîn" hakkında şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Alemler bin ümmet olup, bunların 600'ü denizde, 400'ü ise karadadır. Said b. Müseyyeb'den de buna benzer bir söz rivâyet edilmiştir. Buna benzer bir de merfu hadis (Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e nispet edilen hadis) rivâyet edilmiştir:

[304] Hâfız Ebû Ya'lâ, Müsned'inde, Câbir b. Abdullah (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet eder: Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'ın halife olduğu yılların birinde, çekirge sayısında azalma görüldü. Sebebini sordu, fakat bir cevap alamadı. Buna çok üzülen Ömer (radıyallâhu anh) çekirgelerin görülüp görülmediğini araştırmaları için bir atlıyı Yemen'e, bir atlıyı Şam'a, bir atlıyı da Irak'a gönderdi. Yemen'den gelen atlı, oradan getirdiği bir avuç çekirgeyi önüne döktü. Ömer (radıyallâhu anh) onları görünce tekbir getirdi, sonra şöyle dedi: Ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken işittim: *"Allah bin ümmet yarattı. Bunların 600'ü denizde, 400'ü ise karadadır. Bunlardan ilk helâk olacak ümmet, çekirgedir. O helâk olunca diğerleri de ipi kopan*

362 Tefsir-i İbn Ebî Hâtim, 1/46.

363 Bu ve benzerleri isrâiliyyâttandır, hiçbiri hüccet olamaz.

Scanned with CamScanner

boncuk dizisi gibi birbiri ardına helâk olacaklar."[364] Senedindeki Muhammed b. İsa el-Hilali zayıftır.

Beğavî, Said b. Müseyyeb'den şöyle rivâyet eder: Allah'ın bin ümmeti vardır. Bunların altı yüzü denizde, dört yüzü ise karadadır. Vehb b. Münebbih der ki: Allah'ın (c.c) on sekiz bin âlemi vardır ve dünya bunlardan sadece bir âlemdir. Mukâtil: Âlemlerin sayısı seksen bindir, der. Ka'b el-Ahbar: Âlemlerin sayısını sadece Allah (c.c) bilir, der. Bunu İmam Beğavî nakletmiştir. Kurtubî, Ebû Said el-Hudrî (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakletmiştir: Allah'ın (c.c) kırk bin âlemi vardır. Doğusundan batısına kadar dünyanın tümü bir âlemdir. Zeccâc: Âlem Allah'ın dünyada ve âhirette yarattığı her şeydir, demiştir. Kurtubî der ki: Asıl doğru olan da, âlemin tüm mahlukatı kapsadığını söyleyen bu görüştür. Nitekim Allah (c.c) şöyle buyurur: "*Firavun şöyle dedi: Âlemlerin Rabbi dediğin de nedir? Mûsâ cevap verdi: Eğer işin gerçeğini düşünüp anlayan kişiler olsanız, (itiraf edersiniz ki) O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbidir.*" (Şuarâ, 23-24)

Kurtubî: Âlem kelimesi alâmetten türetilmiştir, demiştir. Ben derim ki: Çünkü âlem onu yaratan ve yoktan var edenin varlığına ve tek olduğuna delalet etmektedir. İbnu'l-Mu'tezz'in söylediği gibi...:

Hayret! O ilâha nasıl karşı gelinir?
Ve inkârcı onu nasıl inkâr edebilir?
Oysa her şeyde bir alamet vardır.
Onun tek olduğuna delalet eden.

Rahmân ve Rahîm:

الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴿٣﴾

3. Rahmân ve Rahîm'dir.

Tefsiri:

Besmelenin tefsirinde bunlar hakkında, tekrara gerek bırakmayacak kadar konuşuldu. Kurtubî der ki: Allah'ın (c.c) "Rabbu'l-âlemîn: Âlemlerin

364 Asılsızdır. el-Mecma'da (7/322) belirtildiği gibi, Ebû Ya'lâ, Câbir (radıyallâhu anh)'ın rivâyeti olarak rivâyet etmişlerdir. Heysemî der ki: Râvilerden Ubeyd b. Vakıd el-Kaysi zayıftır. Büyük ihtimalle bu, Ehl-i kitap'tan alınan rivâyetlerdendir.

Scanned with CamScanner

Rabbi" dedikten sonra kendisini "Rahmân ve Rahîm" ile nitelemesi, korkutmanın ardından teşvik ve müjdeleme kabilindendir. Allah'ın (c.c) şu buyruklarında olduğu gibi: *"(Rasûlüm!) Kullarıma, benim, çok bağışlayıcı ve pek esirgeyici olduğumu haber ver. Benim azabımın elem verici bir azap olduğunu da bildir."* (Hicr, 49-50) Diğer bir âyet: *"Şüphesiz Rabbin, cezası çabuk olandır ve gerçekten O, bağışlayan, merhamet edendir."* (En'âm, 165) Kurtubî devamla: Çünkü Rabb'de korkutma, Rahmân ve Rahîm'de teşvik ve rahatlatma mânâsı vardır.

[305] Sahih-i Müslim'de Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet edilmiştir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Mü'min, Allah (c.c) katındaki azabı bilseydi, cennetini hiçbir kimse ümit edemezdi. Kâfir de Allah'ın (c.c) katındaki rahmeti bilseydi cennetinden hiç kimse ümit kesmezdi."*[365]

Din Gününün Sahibi:

مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ﴿٤﴾

4. Din gününün sahibidir.

Tefsiri:

Bazı kurrâlar "ملك melik (hükümdar)", bazıları ise "مالك mâlik (sahip)" şeklinde okumuşlardır. Her ikisi de doğrudur. Mütevatir ve yedi kıraat arasındadır. Melik ismi Milk ve Melîk (مليك) şeklinde de söylenir. Nâfi' kaf'ın harekesini işbâ yaparak "ملكي يوم الدين" şeklinde okumuştur.

İki kıraattan her birini mânâ bakımından tercih edenler olmuştur. Her ikisi de doğru ve güzeldir. Zemahşerî "Melik"i tercih etmiştir. Çünkü bu, Haremeyn-i Şerifeyn'in (Mekke ile Medine) kıraatidir. Bunu şu âyetler de desteklemektedir: *"Bugün hükümranlık kimindir?"* (Mü'min, 16) *"O'nun sözü gerçektir. Sûr'a üflendiği gün de hükümranlık O'nundur."* (En'âm, 73) Ebû Hanîfe'nin bu âyeti fiil, fail ve mef'ulden oluşan bir cümle olarak "مَلَكَ يومَ الدينِ: Din gününün sahibi olmuştur" şeklinde okuduğu rivâyet olunmuştur. Fakat bu çok garib ve şâzdır.

365 Buhârî, 6469; Müslim, 2755; Tirmizî, 3542; Ahmed b. Hanbel, 2/334; İbn Hibbân, 345.

Scanned with CamScanner

[306] İbn Ebî Dâvûd da bu hususta şu çok garib rivâyeti zikreder; kendi senediyle İbn Şihab'dan yaptığı rivâyete göre o, şöyle der: Bana ulaştığına göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), Ebû Bekir, Ömer, Osman, Muâviye ve oğlu Yezîd bunu "Mâliki" okurlarmış. İbn Şihab sonra: "Melik'i ilk çıkaran Mervan oldu." demiştir.[366] Ben derim ki: "Mervan'da bunun doğru olduğuna dair İbn Şihab'da bulunmayan bir bilgi vardır." Doğrusunu en iyi Allah bilir.

[307] Nitekim bunu İbn Merdûyeh'in zikrettiği birçok tarikle Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in "مالك يوم الدين" diye okuduğu rivâyet edilmiştir.

Buradaki Mâlik kelimesi (sahip olma mânâsına gelen (milk)'ten türemedir. Şu âyet-i kerimelerde olduğu gibi: *"Şüphe yok ki bütün yeryüzüne ve üzerinde bulunanlara biz vâris olacağız. Ve onlar bize döndürüleceklerdir."* (Meryem, 40) *"De ki: 'İnsanların Rabbına sığınırım. İnsanların mâlikine...'* (Nâs, 1-2)

Melik kelimesi ise, mülk (hükümranlık, saltanat) kelimesinden alınmıştır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurur: *"Bugün hükümranlık kimindir?"* (Mü'min, 16) *"O günde mülk ve tasarruf, Hakk olan Allah Teâlâ'ya mahsûstur. Kâfirler için ise çok güç bir gündür."* (Furkân, 26)

Allah'ın (c.c) özellikle "din gününün hükümranı/sahibi" olarak zikredilmesi, O'nun başka zamanlarda öyle olmamasını gerektirmez. Çünkü sûrede daha önce Allah'ın "alemlerin rabbi" olduğu ifade edilmiştir ki o, dünya ve âhireti kapsar. Allah'ın melikliğinin/mâlikliğinin din gününe izafe edilmesi, orada kimsenin hiçbir iddiada bulunamaması ve Allah (c.c) izin vermeden konuşamamasından dolayıdır. Nitekim Allah (c.c) şöyle buyurur: *"O gün rûh ve melekler saf halinde duracaklar. Rahmân'ın izin verdiğinden başkaları konuşamazlar. O da ancak doğruyu söyler. İşte bu, hak gündür. Dileyen Rabbine (götürülecek) bir yol edinsin."* (Nebe, 39-40) *"O gün hiçbir tarafa sapmadan o dâvetçiyi takip edecekler. Sesler Rahmân'ın heybetinden kısılmıştır ve sen fısıltıdan başka bir şey işitmezsin."* (Tâhâ, 108) *"O gün gelince Allah'ın izni olmadan kimse konuşamaz. Onlardan kimisi bedbaht, kimisi de bahtiyardır."* (Hûd, 105) Dahhâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan bu âyet hakkında şöyle rivâyet etmiştir: "Çünkü orada kimse, dünyada sahip olduğu özgürce karar verme hakkına sahip olamayacak. O şöyle der: Din günü tüm kulların he-

366 Zayıftır. Çünkü mürseldir ve İbn Şihab'ın mürselleri çok zayıftır.

Scanned with CamScanner

sabının görüleceği gün olan kıyâmet günüdür. Kullar, amellerinin karşılığını görecekler; iyiliklerine iyilik, kötülüklerine ise -Allah'ın affetmesi durumu hariç- kötülükle (cezayla) mukabele edilecektir. İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan başka, sahabe, tâbiîn ve seleften zatlar da böyle demişlerdir. Bu açıktır.

İmam Taberî ise bazılarından, onların "Mâliki yevmiddin"e "Kıyâmet gününü ikameye kâdir" mânâsı verdiklerini rivâyet etmiş, sonra onun zayıflığını açıklamaya başlamıştır. Görüldüğü kadarıyla, bununla önceki görüş arasında bir tezat yoktur. Her iki görüşün sahipleri, diğerinin görüşünün doğruluğunu itiraf eder, reddetmez. Fakat sözün akışına bakıldığında birinci tefsirin bu mânâyla daha çok delalet ettiği görülür. Nitekim Allah (c.c) şöyle buyurmuştur: *"O günde mülk ve tasarruf, hakk olan Allah Teâlâ'ya mahsûstur. Kâfirler için ise çok güç bir gündür."* (Furkân, 26) İkinci tefsir ise *"O'nun emri bir şeyi murâd ettiği zaman, sadece o'na 'ol' demektir; o da oluverir."* (Yâsin, 82) buyruğunda ifade edilen mânâya benzemektedir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Gerçekte yegâne Melik (Hükümdar) Allah'tır. Nitekim Allah (c.c) şöyle buyurur: *"O, öyle Allah'tır ki, kendisinden başka hiçbir İlâh yoktur. O, mülkün sahibidir, eksiklikten münezzehtir, selâmet verendir, emniyete kavuşturandır..."* (Haşr, 23)

[308] Sahih-i Buhârî ile Sahih-i Müslim'de Ebû Hureyre (radıyallâhu anh) kanalıyla rivâyet edilen bir hadiste Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Kıyâmet gününde Allah (c.c) katında gazabı en çok hak eden ve en pis insan "mâliku'l-emlâk: tüm beldeler hükümdarı" adını alan kişidir. Oysa yegâne hükümdar, Allah'tır."*[367]

[309] Yine Buhârî ile Müslim'in, Sahih'lerinde, Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan rivâyet ettikleri hadiste Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Allah (c.c) yeryüzünü avuçlar ve gökyüzünü eliyle dürer. Sonra şöyle der: "Hükümdar (Melik) benim. Nerede o yeryüzündeki hükümdarlar? Zorbalar nerede? Böbürlenenler nerede?" der."* buyurdu.[368] Kur'ân-ı Azim'de de şöyle buyurulur: *"Bugün hükümranlık kimindir? Tek ve her şeye galip olan Allah'ındır."* (Mü'min, 16) Dünyada Allah dışındakilere hükümdar denmesi ise mecaz kabilindendir.

367 Buhârî, 6206; Müslim, 2143; Ebû Dâvûd, (4961); Tirmizî,2837; İbn Hibbân, 5835.
368 Buhârî, 4812; Müslim, 2787; Dârimî, 2/325; İbn Mâce, 192; Ebû Ya'lâ, 5850.

Scanned with CamScanner

Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmaktadır: *"Peygamberleri onlara: Bilin ki Allah, Tâlût'u size hükümdar olarak gönderdi, dedi."* (Bakara, 247) *"(Çünkü) onların arkasında, her (sağlam) gemiyi gasbetmekte olan bir kral vardı"* (Kehf, 79) *"Bir zamanlar Mûsâ, kavmine şöyle demişti: Ey kavmim! Allah'ın size (lutfettiği) nimetini hatırlayın: zîra O, içinizden peygamberler çıkardı ve sizi hükümdarlar kıldı."* (Mâide, 20)

[310] Sahih-i Buhârî ve Sahih-i Müslim'de geçen bir hadiste de Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Tahtları üzerindeki hükümdarlar gibi...."*[369] ifadesini kullanır.

"الدين: Din" Bu kelime, bir şeye karşılık verme ve hesaba çekme mânâsına gelir. Allah'ın (c.c) şu buyruğunda olduğu gibi: *"O gün Allah onlara gerçek cezalarını tastamam verecek."* (Nûr, 25) Başka bir âyette de *"'Sen de mi, ölüp toprak ve kemik olduğumuz zaman dirilerek amellerimizin karşılığını göreceğimizi (مدينون) tasdik edenlerdensin?' derdi."* (Sâffât, 53) buyurulmuştur. Yani bizim hesaba çekileceğimizi ve amellerimizin karşılığını göreceğimizi...

[311] Bir hadiste Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Akıllı adam, kendisini hesaba çeken (دان) ve ölüm sonrası için çalışan kimsedir."*[370] buyurmuştur. Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'ın da söylediği gibi: "Hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekin. Tartılmadan önce kendinizi tartın. Amellerinizden gafil olmayan Allah'a sunulmadan önce hazırlık yapın: *"(Ey insanlar!) O gün (hesap için) huzura alınırsınız; size ait hiçbir sır gizli kalmaz."* (Hâkka, 18)

Allah'a Kulluk:

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴿٥﴾

5. Ancak Sana kulluk eder ve yalnız Senden yardım dileriz.

---

369 Müslim (1912) ve başkalarının naklettikleri hadisten bir kısımdır. İnşaallah hadis gelecek.

370 Tirmizî, 2461; İbn Mâce, 4260; Ahmed b. Hanbel, 4/124; Hâkim, 1/57; Beyhakî, el-Âdâb, 991. Hepsi Şeddad b. Evs'ten (radıyallâhu anh) rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hasen olduğunu söylemiştir. Hâkim: Buhârî'nin hadisleri derecesinde sahihtir, demiş, fakat Zehebî itiraz ederek şöyle demiştir: Hayır vallahi. Ebû Bekir b. Ebî Meryem çok zayıftır, demiştir.

Scanned with CamScanner

Tefsiri:

Yedi kârî ile cumhûr إِيَّاكَ'deki yâ harfini şeddeli okurken, Amr b. Fâid yâ harfini hem şeddesiz hem de esreli okumuştur. Bu şâz ve merdut bir kıraattir. Çünkü "iyâ" Güneş ışığına denir. Bazıları "أَيَاكَ: eyyâke" okumuşlardır. Kimisi de hemze yerine elifle okuyarak "هِيَاكَ" demiştir.

Nitekim şair şöyle der:

فهياك والأمر الذي إن تراحبت موارده ضاقت عليك مصادره

Kazancı arttığında harcaması azalan

İşlerden uzak dur!

"نَسْتَعِينُ: *yardım dileriz.*" Herkes baştaki nun'u üstün yaparak okurken, Yahyâ b. Vesab ile A'meş "nisteîn" şeklinde nun'u esre yaparak "nisteîn" okumuşlardır. Beni Esed, Rebîa, Beni Temim ve Kays kabilelerinin lehçesinde bu böyledir.

İbadet lugatta zillet demektir. Mesela "tarikun muabbed (abd yapılmış yol)"un mânâsı "zelil, yani düz ve kolay hale getirilmiş yol"; "Baîrun muabbed: abd yapılmış deve" de "zelil ve uysal hale getirilmiş deve" demektir.

Şeriatta ise ibadet; sevgi, zillet ve korkunun tamamının zirvesini ifade eder.

"إياك: sana" mef'ulünün, "نعبد: ibadet ederiz" fiilinden önceye alınması ve "إياك" nin şart olmadığı halde iki defa tekrarlanması, öne alınana itina gösterdiğini ifade etme ve hasır (onunla sınırlama) mânâsını ifa maksadına matuftur. Yani başkasına değil sadece sana ibadet eder, başkasına değil yalnız sana tevekkül ederiz. Bu ise itaatin zirvesini ifade eder. Dinin tüm mânâları bu iki şeyde toplanır. Nitekim selef-i salihin şöyle demişlerdir: "Fâtiha, Kur'ân'ın sırrıdır. Fâtiha'nın sırrı da "إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ" cümlesidir. Birincisi şirkten uzaklığın ilanı, ikincisi ise acziyet ve güçsüzlüğünü itiraf edip işlerini Allah'a havale ettiğinin beyanıdır. Bu mânâ Kur'ân'ın birçok âyetinde geçer. Nitekim Allah (c.c) şöyle buyurur: *"Öyle ise O'na kulluk et ve O'na dayan! Rabbin yaptıklarınızdan gafil değildir."* (Hûd, 123) *"De ki: (Sizi imana dâvet ettiğimiz) O (Allah) çok esirgeyicidir; biz O'na iman etmiş ve sırf O'na güvenip dayanmışızdır."* (Mülk, 29) *"O, doğunun da batının da Rabbidir. O'ndan başka İlâh*

Scanned with CamScanner

yoktur. Öyleyse yalnız O'nun himayesine sığın." (Müzzemmil, 9) Allah'ın (c.c) *"Ancak Sana kulluk eder ve yalnız Senden yardım dileriz."* buyruğu da işte bu mânâyı ifade etmektedir.

Fâtiha sûresinin burasında "إياه: ona" yerine "إياك: sana" denilerek, gaibden muhataba (üçüncü şahıstan ikinci şahsa) geçiş yapılmıştır. Bu uygundur. Çünkü kul Allah'ı övünce sanki ona yaklaşarak huzuruna varmakta ve doğrudan hitap ederek *"Ancak Sana kulluk eder ve yalnız Senden yardım dileriz."* demektedir. Bu da gösteriyor ki sûrenin başı Allah'ın (c.c) kendi mukaddes zatını en güzel sıfatlarla övmesi ve kendisini böyle övmeleri için kullarına yol göstermesidir. Bu yüzden okuyabilecek iken bunu okumayan kimsenin namazı sahih olmaz. Nitekim;

[312] Buhârî ve Müslim'in, Sahih'lerinde Ubâde b. Sâmit (radıyallâhu anh)'dan rivâyet ettikleri bir hadiste Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Kur'ân'ın Fâtiha'sını okumayanın namazı olmaz"*[371] buyurmuştur.

[313] Sahih-i Müslim'de de Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan nakledilen bir hadiste Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır: *"Namazı (Fâtiha'yı) benimle kulum arasında yarı yarıya taksim ettim ve onun isteğini (dua kısmını, yani Fâtiha'nın ikinci yarısını) ona ayırdım. O "Elhamdulillâhi rabbil âlemîn: Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur" deyince, Allah: "Kulum bana hamd (övgü ve teşekkür) etti" buyurur. Kul: "Errahmâni'r-rahîm" deyince, "Kulum bana, sena etti (övdü)" buyurur. Kul "Mâliki yevmiddin: din gününün sahibi ve hükümdarı" deyince, "kulum şanımı yüceltti" buyurur. Başka bir defada: "Kulum her işini bana havale etti" buyurur. Kul: "İyyâke na'budu ve iyyake nestaîn: Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz" deyince Allah Teâlâ: "Bu benimle kulum arasında ortak kısımdır ve kulumun istediği kendisinin olacaktır" buyurur. Kul: "İhdina's-Sırâta'l-Mustakîm. Sırâtallezîne en'amte aleyhim. Ğayri'l-Mağdûbi aleyhim veleddâllîn: Bizi doğru yola ilet. Nimete erdirdiğin kimselerin yoluna; gazaba uğrayanların ve sapıtanların yoluna değil." deyince, Allah Teâlâ: "Bu kısım kulumundur ve istedikleri onun olsun!" der."*[372]

Dahhâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: *"Ancak sana ibadet ederiz"*, yani Ey Rabbimiz! Başkasını değil sadece seni bir ka-

371 Buhârî ve Müslim rivâyet etmişlerdir. Daha önce (no: 34) geçti.

372 Sahihtir. Müslim ve başkaları rivâyet etmişlerdir. Daha önce (29. hadis) geçti.

Scanned with CamScanner

bul eder, senden korkar ve senden umarız. "Ancak senden yardım dileriz", yani, sana kullukta ve her işimizde. Katâde der ki: Allah (c.c) *"Ancak Sana kulluk eder ve yalnız Senden yardım dileriz."* buyurarak ibadeti yalnız O'na yapmanızı ve her işinizde O'ndan yardım dilemenizi emretmektedir.

"Ancak Sana kulluk eder" cümlesinin, *"yalnız Senden yardım dileriz"* den önce gelmesindeki hikmet; asıl hedefin Allah'a kulluk ve ondan yardım istemek olmasıdır. Birden çok şey bulunduğunda daha önemli olan en başta, en önde zikredilir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Şâyet: "Neden *"Ancak Sana kulluk eder ve yalnız Senden yardım dileriz."* denmiştir de "ederim" ve "dilerim" denmemiştir? Eğer "biz" ifadesi çoğul mânâsını ifade etmek içinse burada tekil ile çoğul arasında bir fark yoktur. Kendini yüceltme mânâsındaysa bu makamda yüceltme uygun düşmez." denirse;

el-Cevap: Bundan maksat, kullar cinsinden haber vermesidir ve namaz kılan ferd de onlardan biridir (sanki "aralarında benim de bulunduğum biz kullar olarak" demektedir). Özellikle de cemaatteyse veya onların imamı ise... Böyle diyerek kendinden ve mü'min kardeşlerinden, yaratılma gayelerine uygun olarak Allah'a ibadet etmekte olduklarını haber vermekte ve Allah ile onlar arasında aracılık yapmaktadır. Bazıları şöyle cevap vermiştir: "Biz" ifadesinin tâzim ve yüceltme için olması mümkündür. Sanki kula "Sen ibadette iken şerefli ve asilsin, onun için *'Ancak Sana kulluk eder ve yalnız Senden yardım dileriz'* de", denmektedir. İbadette olmadığında ise, milyon kişinin arasında olsan bile "biz, biz yaptık" deme. Çünkü hepsi de fakirdir ve Allah'a muhtaçtırlar. Kimisi şöyle demiştir: "Kulluk ederiz", "Kulluk ederim"den tevazu açısından daha zariftir. Çünkü ikincisinde kul kendisini tek başına Allah'a kulluk etmeye ehil görmektedir. Oysa hiç kimse Allah'a (c.c) hakkıyla kulluk/ibadet edemez, O'nu yaraşır şekilde övemez. Kulluk büyük bir makamdır ve Allah'ın huzuruna çıkma şerefinden dolayı kul, kulluk etmekle şeref kazanır.

Şairin söylediği gibi:

Bana yalnızca "Onun kulu!" diye seslen.

Zira o benim en şerefli ismimdir!

Scanned with CamScanner

Nitekim Allah (c.c) da elçisini (sallallâhu aleyhi ve sellem) en yüksek makamından bahsederken "kulu" adıyla anmış ve şöyle buyurmuştur: *"Hamd olsun Allah'a ki, kuluna (Muhammed'e), kendisinde hiçbir (tezat ve) eğrilik bulunmayan dosdoğru Kitab'ı indirdi."* (Kehf, 1-2) *"Allah'ın kulu, O'na yalvarmaya (namaza) kalkınca, neredeyse onun etrafında keçe gibi birbirlerine geçeceklerdi."* (Cin, 19) *"Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Harâm'dan..."* (İsrâ, 1) Allah (c.c), Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i; ona vahiy indirdiği anda, kendisine çağırıp İsra ve Miraç yolculuğu yaptırdığı anda 'kul' olarak anmıştır. Kendisine karşı çıkanların yalanlamalarından göğsü daraldığı vakitlerde ibadete kalkmasını emrederek şöyle buyurmuştur: *"Onların söyledikleri şeyler yüzünden senin canının sıkıldığını and olsun biliyoruz. Sen şimdi Rabbini hamd ile tesbih et ve secde edenlerden ol! Ve sana yakîn (ölüm) gelinceye kadar Rabbine ibadet et!"* (Hicr, 97-99)

Fahreddin Râzî, Tefsir'inde, bazılarından kulluk makamının peygamberlik makamından daha yüksek olduğunu nakledip delillerini şöyle açıklar: Çünkü ibadet, yaratılandan Hakk'a doğru, peygamberlik ise Hakk'tan yaratılana doğru yapılan bir şeydir. Hem de Allah (c.c) kulunun işlerini üstlenir, peygamber de ümmetinin işlerini üstlenir. Bu görüş hatalıdır ve gerekçesi de çürüktür, hiçbir şey ifade etmez. Râzî, tefsirinde bunun ne zayıf olduğuna değinmiş, ne de bir reddiye vermiştir.

Sufilerden bazıları şöyle demişlerdir: İbadet ya sevap elde etmek veya azabı def etmek için yapılır ki bunun hiçbir faydası yoktur. Çünkü kulun bundaki hedefi, ulaşmak istediği menfaatlere ulaşmaktır. Ya da ibadet, Allah'ın (c.c) mükellef kılmasıyla şereflenmek için yapılır. Bu da onlara göre zayıftır. Bilakis yüce olan, Allah'a (c.c) kemal sıfatlarına sahip mukaddes zatı için yapılan ibadettir. Derler ki: Bu yüzden namaz kılan kişi "Allah için namaz kılıyorum" der. "Sevap kazanmak veya azabı def etmek için" diye niyet etse namazı bozulur. Bazıları onlara şöyle cevap vermişlerdir: İbadetin Allah (c.c) için olması, onunla birlikte sevap kazanmayı veya azaptan kurtulmayı istemekle çelişmez.

[314] Nitekim bir bedevi: "Ben ne senin gibi ne de Muaz gibi mırıldanmaları beceremiyorum. Sadece Allah'tan cenneti istiyor, cehenneminden

Scanned with CamScanner

O'na sığınıyorum" dediğinde, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Biz de bunlar etrafında mırıldanıyoruz."*[373] buyurmuştur.

Doğru Yol:

اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿٦﴾

6. Bizi doğru yola ilet.

Tefsiri:

Cumhûr bunu "الصراط" şeklinde sâd ile okumuştur. Bunu "السراط" ve "الزراط" şeklinde okuyanlar da vardır. Ferrâ: Bu Beni Azre, Belkayn ve Beni Kelb kabilelerinin lehçesidir, der.

Kulun dua edeceği zaman, önce Allah (c.c)'a övgüler dizip hemen ardından istekte bulunması yerinde olmuştur. Nitekim Allah (c.c) kuds-i hadiste: "Yarısı benim, yarısı kulumundur ve kuluma istediği vardır" buyurmuştur. Bu, en güzel dua şeklidir; kişi önce dua ettiği zatı över, ardından isteğini arz eder. Böylece ihtiyacını daha güzel sunar ve daha çok kabul edilmesini sağlar. Bu mükemmel bir dua olduğundan kullarını böyle dua etmeye yönlendirmiştir.

Duanın bir şekli de ihtiyaç sahibinin durumunu ve ihtiyacını anlatmasıdır. Mûsâ (a.s)'ın söylediği gibi: *"Mûsâ onların davarlarını suladı. Sonra gölgeye çekildi: 'Rabbim! Doğrusu bana indireceğin hayra muhtacım.' dedi."* (Kasas: 24) Bazen ise bunun öncesinde dua edilenin nitelikleri zikredilir. Yûnus (a.s)'ın söylediği gibi: *"Senden başka hiçbir İlâh yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zalimlerden oldum!"* (Enbiyâ, 78) Bazen de dua, dua edileni övmekle yapılır.

Şairin söylediği gibi:

İhtiyacımı söylesem mi acaba?

Ama hayır... hayân bana yetiyor.

373 Ebû Dâvûd, 792; Ahmed b. Hanbel, 3/474. İkisi de Ebû Sâlih vasıtasıyla "bir sahabi'den" rivâyet etmişlerdir. Sahabinin bilinememesi, hadisin sıhhatine bir zarar getirmez. Senedi sahihtir. Bunu Ebû Dâvûd ayrıca Câbir b. Abdullah (radıyallâhu anh)'dan rivâyet etmiştir ve râvîleri sikadır. Böylece hadis, şahidleriyle birlikte sahihtir.

Scanned with CamScanner

Çünkü senin ahlâkındır hayâ.

Kişi bir gün seni överse eğer.

O gün övgü, başkasına uğramaya gerek duymaz.

Burada "hidâyet", yol göstermek ve muvaffak kılmak mânâsına gelir. Hidâyet, bazen burada, "اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ" cümlesinde olduğu gibi, doğrudan müteaddi olur (mef'ul, yani nesne alır) ve "bize ilham et" veya "bizi muvaffak kıl" veya "bize lutfet" veyahut "bize ver" mânâsı kazanır. Mesela "وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ: *Biz onu iki yola hidâyet ettik.*" (Beled, 10) âyetinin mânâsı "ona hayır ve şerri açıkladık" olur. Bazen mef'ul "ilâ" edatıyla gelir. "اجْتَبَاهُ وَهَدَاهُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ: *Allah onu (Adem'i) seçti ve doğru yola hidâyet etti.*" (Nahl, 121) ve "فَاهْدُوهُمْ إِلَى صِرَاطِ الْجَحِيمِ: *Onları cehennem yoluna hidâyet edin (gösterin)*" (Sâffât, 23) Buradaki "hidâyet", yol gösterme ve yönlendirme mânâsına gelir. Şu âyet-i kerime de böyledir: "وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ: *Muhakkak sen doğru yola hidâyet edersin*" (Şûrâ, 52) Hidâyet bazen de lâm harfi ile müteaddi olur (mef'ul, yani nesne alır). Cennet halkının şu sözünde olduğu gibi: "وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا: *Dediler ki: Bizi buna hidâyet eden Allah'a hamd olsun*" (A'râf, 43) Mânâsı: Bizi cennete girmeye muvaffak kılan ve cennet halkından yapan Allah'a...

Sırat-ı Müstakim'e gelince; İmam Taberî şöyle der: Ümmetin tüm müfessirleri "sırat-ı müstakim"in "hiçbir eğriliği bulunmayan açık yol" olduğunda hemfikirdirler. Bu, tüm Arap lehçelerinde böyledir. Buna örnek, Cerîr b. Atiyye el-Hatfi'nin şu şiiridir:

أميرُ المؤمنين على صِراطٍ إذا اعوج الموارِدُ مُسْتَقِيمِ

Mü'minlerin emiri öyle bir yol üzerindedir ki,

Yollar eğrilip büküldüğünde o, dümdüzdür.

İmam Taberî: Buna örnek sayılamayacak kadar çoktur, dedikten sonra şöyle der: Araplar sonra bunu her söz ve amelde istiare yoluyla kullanmışlar ve doğru ile eğriyi ona sıfat yapmışlardır. Böylece yolun doğrusunu "doğruluk", eğrisini ise "eğrilik" ile nitelersin.

Sonra, selef ve haleften müfessirlerin 'sırat'ı tefsirdeki sözleri birbirinden farklılık arz eder. Fakat hepsi tek bir şeye döner ki o da Allah (c.c) ile Peygamberine (sallallâhu aleyhi ve sellem) uymaktır.

Scanned with CamScanner

Zira sırat-ı müstakim bazı rivâyetlerde "Allah'ın Kitabı" diye tefsir edilmiştir:

[315] İbn Ebî Hâtim, Hz. Ali (radıyallâhu anh)'dan, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Sırat-ı müstakim, Allah'ın Kitabı'dır."*[374]

[316] "Bu, Allah'ın sağlam ipidir. Bu, hikmetli öğüttür (zikr). Bu, sırat-ı müstakim'dir."[375] Bu, Hz. Ali (radıyallâhu anh)'ın kendi sözü olarak da rivâyet edilmiştir ki doğruya daha yakındır. Doğrusunu en iyi Allah bilir. Süfyân-ı Sevrî kanalıyla yapılan rivâyette Abdullah (radıyallâhu anh): "Sırat-ı müstakim, Allah'ın Kitabı'dır." demiştir.

Sırat-ı müstakim, "İslam" ile de tefsir edilmiştir. Dahhâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Cebrâil (a.s) Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e "Ey Muhammed! Bizi sırat-ı müstakim'e ilet, de." dedi. Allah (c.c) bize doğruya ileten yolu ilham etmiştir ki o, Allah'ın hiçbir eğriliği bulunmayan dinidir. Meymun b. Mihran, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle aktarır: "Sırat-ı müstakim, İslâm'dır." Büyük Süddî; Ebû Mâlik, İbn Abbâs, İbn Mes'ud ve bir grup sahabeden, Sırat-ı müstakimi İslâm ile tefsir ettiklerini rivâyet eder. Abdullah b. Muhammed b. Akil, Câbir (radıyallâhu anh)'dan: "Bizi sırat-ı müstakim'e ilet" için "O, İslâm'dır" dediğini rivâyet eder. Daha sonra İmam Taberî: Bu, gök ile yer arasından daha geniştir, demiştir.

İbn Hanefiyye, "Bizi sırat-ı müstakim'e ilet" hakkında: O, Allah'ın (c.c) kullarından bir başkasını kabul etmediği dinidir, demiştir. Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem: O İslâm'dır, demiştir. Ahmed b. Hanbel'in, Müsned'inde rivâyet ettiği şu hadiste de sırat-ı müstakim bununla tefsir edilmiştir:

[317] Nüvâs b. Sem'ân (radıyallâhu anh)'dan: Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Allah dosdoğru yoluna dair şu örneği sundu. Yol*

374 Doğrusu bunun Hz. Ali (radıyallâhu anh)'ın kendi sözü olduğudur. Taberî (174) rivâyet etmiştir. Senedi zayıftır. Zîra râvîlerden İbn Ehil'l-Haris bilinmemektedir. Haris'i de cumhûr zayıf saymıştır. İmam Taberî bu sözü (176'da) başka bir tarikle Hz. Ali (radıyallâhu anh)'ın kendi sözü olarak rivâyet etmiştir ki bu daha doğrudur.

375 Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözü olarak zayıftır. Doğrusu onun Hz. Ali (radıyallâhu anh)'ın kendi sözü olduğudur. Tirmizî (2906), Dârimî (2/435) ve Ahmed b. Hanbel (1/91) rivâyet etmişlerdir. Tirmizî: "Senedi meçhuldür. Râvilerden Haris hakkında eleştiriler vardır." demiştir.

Scanned with CamScanner

boyunca iki duvar, duvarlarda açık kapılar ve kapılar üzerinde de gerilmiş örtüler vardır. Yol başında ve üzerinde bir çağırıcı sürekli şöyle seslenir: "Ey insanlar! Hep birlikte şu dümdüz yola girin, eğri gitmeyin." Bir dâvetçi de yol üzerinde çağırır. İnsan, bu kapıların birinden girmek istediğinde "Yazıklar olsun sana, onu açma! Çünkü açacak olursan, oradan girersin" der. Sırat (dosdoğru yol) İslâmdır, iki duvar Allah'ın sınırlarıdır, açık kapılar Allah'ın haramlarıdır, yol başındaki dâvetçi Allah'ın Kitabıdır, yol üzerindeki dâvetçi de her Müslüman'ın kalbindeki Allah'ın nasihatçısıdır."[376] İbn Ebî Hâtim ve Taberî de Leys b. Sa'd kanalıyla böyle rivâyet etmişlerdir. Bunu Tirmizî ile Nesâî de rivâyet etmişlerdir. Senedi Hasen-sahihtir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Mücâhid: Sırat-ı müstakim'den kasıt haktır, demiştir. Bu daha kapsamlıdır ve geçen tefsirlerle arasında bir fark yoktur.

İbn Ebî Hâtim ile Taberî, Ebû Âliye'den şöyle rivâyet etmiştir: Sırat-ı müstakim'den kasıt, Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile O'ndan sonraki iki arkadaşıdır, demiştir. Bunu Ebû Âliye'den nakleden Asım el-Ahvel der ki: Bunu Hasan-ı Basrî'ye söyledik, "Ebû Âliye doğru söylemiş ve nasihat etmiş" dedi.

Bu görüşlerin hepsi de doğrudur. Çünkü bunlar birbirlerini gerektiren şeylerdir. Zîra Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile ondan sonra gelen Ebû Bekir (radıyallâhu anh) ile Ömer (radıyallâhu anh)'ı takip eden, hakka uymuş olur. Hakka uyan İslâm'a uymuş, İslâm'a uyan da Kur'ân'a uymuş olur. Kur'ân ise Allah'ın kitabı, sapsağlam ipi, dosdoğru yoludur. Bunların hepsi doğrudur, birbirlerini tasdik ederler. Hamd Allah'a mahsustur.

Taberânî, Abdullah'tan (radıyallâhu anh): Sırat-ı müstakim, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bizi üzerinde bıraktığı yoldur, dediğini rivâyet etmiştir. Bu yüzden İmam Taberî (rh.a): Bana göre "bizi sırat-ı müstakim'e ilet" âyetinin mânâsı şöyledir: Bizi, razı olduğun ve kendilerine lutfettiğin kullarını muvaffak kıldığın söz ve davranışlarda sebat ettir. İşte Sırat-ı müstakim budur. Çünkü Allah'ın (c.c) kendilerine lutfettiği peygamberler, sıddıklar, şehitler ve

376 Tirmizî, 2859; Nesâî, Sünen-i Kübrâ, 11233; Ahmed b. Hanbel 4/182; Hâkim, 1/73; Taberî, 186, 187. Hâkim hadisin sahih olduğunu kaydetmiş, Zehebî görüşüne katılmıştır. Bu kuvvetli bir hadistir.

Scanned with CamScanner

salihlerin muvaffak kılındıkları şeylere muvaffak kılınırsa, İslâm'ı yaşamaya, peygamberleri tasdike, Kitab'a tutunmaya, Allah'ın emirlerini yerine getirip yasaklarından da uzak durmaya, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in, dört halifesinin ve her salih kulun yolunu takip etmeye muvaffak kılınmış demektir. Bunların hepsi sırat-ı müstakimdir.

Şâyet: "Mü'min hidâyet üzere olduğu halde nasıl olur da namazda ve namaz dışında sürekli olarak hidâyet ister? Bu, olan bir şeyi yapmak istemek türünden (anlamsız) bir şey değil midir?" denirse,

el-Cevap: Hayır. Mü'minin gece gündüz hidâyet isteme ihtiyacı bulunmasaydı Allah (c.c) onu buna yönlendirmezdi. Çünkü kul her an ve her durumda kendisini hidâyette sebat ettirmesi, ayaklarını onda sabitlemesi, basiretli ve uyanık kılması, bu hidâyetin artması ve devam etmesi hususunda sürekli Allah'a muhtaçtır. Zîra kulun Allah'ın dilediği dışında hiçbir menfaati elde etme ve zararı def etme gücü yoktur. Bunun için Allah (c.c) onu, sürekli olarak Allah'ın yardım, sebat ve muvaffakiyet desteğini istemeye yönlendirmiştir. Dolayısıyla mutlu kişi, Allah'ın (c.c) kendisinden istemeye muvaffak kıldığı kimsedir. Çünkü dua ettiğinde dua edene icabet edeceği garantisini vermiştir. Özellikle de kendisine (c.c) gece gündüz sürekli muhtaç ve zor durumda olduğu zaman. Nitekim Allah (c.c) *"Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği Kitab'a ve daha önce indirdiği kitaba iman (da sebat) ediniz."* (Nisâ, 136) buyurmuş, mü'min oldukları halde iman etmelerini emretmiştir. Bu ise tahsil-i hasıl (olanı tekrar elde etme, dolayısıyla boş ve faydasız) değildir. Çünkü bu duayla elde edilmek istenen hidâyete yardımcı amellerde sebat etmek, devamlı olmak ve sürdürmektir. Doğrusunu en iyi Allah bilir. Nitekim Allah (c.c) mü'min kullarına *"Rabbimiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi eğriltme. Bize tarafından rahmet bağışla. Lütfu en bol olan sensin."* (Âl-i İmrân, 8) diye dua etmelerini emretmiştir. Ebû Bekir es-Sıddîk da bu âyeti akşam namazının üçüncü rek'atında Fâtiha'dan sonra gizli okurdu. Dolayısıyla "Bizi dosdoğru yola ilet"in mânâsı "Bizim bu yol üzerinde devam etmemizi sağla. Bu yoldan sapıp başka yollara girmemize izin verme"dir.

Scanned with CamScanner

Doğru Yol Nedir?

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ﴿٧﴾

7. Kendilerine lütuflarda bulunduğun kimselerin yoluna; gazaba uğrayanların ve sapıtanların yoluna değil.

Tefsiri:

Kendilerine Lütufta Bulunulanlar:

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ. Daha önce geçtiği gibi, kul "Bizi dosdoğru yola ilet" dediğinde Allah (c.c) "Bu kısım da kuluma aittir ve kulumun istediği kendinin olacaktır." buyurur. Allah'ın (c.c) "Kendilerine lütuflarda bulunduğun kimselerin yoluna" buyruğu "sırat-ı müstakim"in açıklamasıdır. Nahivcilerce bu cümle ondan bedeldir. Atf-ı beyan olması da caizdir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Allah'ın (c.c) kendilerine lütuflarda bulunduğu kimseler Nisâ sûresinde sözü edilen şu kimselerdir: *"Kim Allah'a ve Rasûl'e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, sıddîkler, şehitler ve salih kişilerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaştır! Bu lütuf Allah'tandır. Bilen olarak Allah yeter."* (Nisâ, 69-70) Dahhâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet eder: "Yani sana itaat ve ibadet etme lütfunda bulunduğun meleklerinin, peygamberlerinin, sıddıkların, şehitlerin ve salih kişilerin yolu-na." Bu, biraz önce geçen Rabbimizin *"Kim Allah'a ve Rasûl'e itaat ederse işte onlar..."* buyruğunun benzeridir. Ebû Câfer er-Râzî, Rebî' b. Enes'ten şöyle nakleder: "Kendilerine lütuflarda bulunduğun kimseler" âyetinde kastedilenler, peygamberlerdir. İbn Cüreyc, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan: Onlar mü'minlerdir, dediğini rivâyet etmiştir. Mücâhid de böyle demiştir. Veki: "Onlar Müslümanlardır." demiştir. Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem: Onlar Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile beraberindekilerdir, demiştir. İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'ın en başta geçen tefsiri en genel ve en kapsamlısıdır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Gazaba Uğrayanlar:

"غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ: Gazaba uğrayanların yoluna değil." Cumhur ğayr'i, (ellezine'nin) sıfatı olmak üzere "غيرِ" şeklinde mecrur (esre) okumuşlardır.

Scanned with CamScanner

Bu Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve Ömer (radıyallâhu anh)'ın kıraatidir. İbn Kesir'den böyle rivâyet edilmiştir. Hâl sahibi "عليهم"deki zamir, âmili "أنعمت"dir. Mânâ şöyledir: "Bizi dosdoğru yola, sıfatları ve nitelikleri daha önce geçen, kendilerine lütufta bulunduğun o kimselerin yoluna ilet. Onlar ki hidâyet ve istikamet üzere olan, Allah ve Rasûlü'ne itaat eden, emirlerini yerine getirip yasaklarından sakınan kimselerdir. Bizleri, gazap edilmişlerin yoluna iletme. Ki onlar niyetleri bozulan, bu yüzden hakkı bildikleri halde ondan başka yere sapan kimselerdir. Sapmışların yoluna da iletme. Onlar da doğru bilgiyi kaybettiklerinden dolayı sapıklık içinde kendilerini yitiren ve hak yolu bulamayan kimselerdir. İki ayrı bozuk yol -ki onlar Yahudiler ve Hıristiyanlardır- bulunduğunu göstermesi için söz "لا" ile pekiştirilmiştir. Bazı nahivciler buradaki "غير"ın istisna edatı olduğunu söylemişlerdir ki o durumda 'munkatı' istisna' olur. Çünkü gazap edilenler ve sapıklar "nimet verilenler"den olmadıkları halde onlardan istisna edilmişlerdir. Ama başta söylediğimiz daha evladır. Çünkü şair şöyle der:

كَأَنَّكَ مِنْ جِمَالِ بَنِي أُقَيْشٍ يُقَعْقَعُ خَلْفَ رِجْلَيْهِ بِشَنِّ

Sen kurumuş ve yıpranmış olduğundan ayaklarının arkasından,

Takırtı sesleri gelen Beni Ukayş kabilesinin develeri gibisin.

Mânâ; "جمال من جمال"dır, yani Beni Ukayş kabilesinin develerinden bir deve. Burada sıfat sahibi (mevsuf) hazfedilmiş ve sıfatla yetinilmiştir. "غير المغضوب عليهم: *kendilerine gazap edilenlerin değil*"de böyledir: Yani; "غير صراط المغضوب عليهم: *kendilerine gazap edilenlerin yoluna değil.*" Muzaf ileyh ile yetinilerek muzaf'a gerek duyulmamıştır. Cümlenin öncesi de buna delalet eder; zîra "اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ (٦) صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ: *Bizi doğru yola ilet. Nimete erdirdiğin kimselerin yoluna*" denildikten sonra "غير المغضوب: gazap edilenler dışında" denilmiştir. Kimisi "ولا الضالين: sapanların da değil" deki "لا"nın ziyade, cümlenin takdirinin de "غير المغضوب عليهم والضالين" şeklinde "لا"sız olduğunu iddia etmiş, buna da Accac'ın recez veznindeki şiirini örnek getirmiştir:

في بئْرٍ لا حُورٍ سرى وما شَعَر

Helâk edici bir kuyuda yürüyüp gitti, farkında olmadan.

Scanned with CamScanner

Yani cümlenin takdirinde لا edatı yoktur. Doğrusu, yukarıda söylediğimizdir. Bu yüzden Ebû Ubeyd'in Fezailu'l-Kur'ân'da Esved'den rivâyet ettiğine göre Ömer (radıyallâhu anh) bu âyeti "غيرالمغضوب عليهم وغير الضالين" okurdu. Bunun senedi sahihtir ve aynı zamanda Übeyy b. Ka'b'ın da böyle okuduğu rivâyet edilir. Bu rivâyetler onların bunu âyetin tefsiri maksadıyla böyle okuduklarına hamlolunur ve bu da bizim biraz önce zikrettiğimiz "لا" edatının nefyi pekiştirmek maksadıyla geldiğini gösterir. Pekiştirmedeki hikmet ise onun, "الذين أنعمت عليهم" üzerine matuf olduğu zannını ortadan kaldırmaktır. Diğer sebebi iki yolu ayrı ayrı zikretmek sûretiyle her ikisinden sakınılmasını sağlamaktır. Çünkü iman ehlinin yolu hakkı bilmek ve onunla amel etmektir. Yahudiler ameli, Hıristiyanlar ise ilmi kaybetmişlerdir. Bu yüzden Yahudiler gazaba uğramış, Hıristiyanlar ise sapıtmışlardır. Çünkü bilip de yapmayan kimse gazabı hak eder, ama bilmeyen böyle değildir. Hıristiyanlar iyi bir şeyler yapmak istedikleri halde yollarını bulamadıklarından sapıtmışlardır. Zîra işe kapısından girmemişlerdir ki, o hak peygambere uymaktır. Yahudiler ve Hıristiyanlar hem sapık hem de gazaba uğramış topluluklardır. Ancak Yahudilerin en karakteristik özelliği Allah'ın (c.c) *"Allah kimi lânetlemiş ve gazap etmişse"* (Mâide, 60) âyetinde olduğu gibi gazaba uğramış olmaları, Hıristiyanların en karakteristik özelliği Allah'ın (c.c) *"De ki: Ey Kitap ehli! Dininizde haksız yere haddi aşmayın. Daha önceden sapan, birçoklarını saptıran ve yolun doğrusundan uzaklaşan bir topluma uymayın."* (Mâide, 77) âyetinde buyurduğu gibi sapmış olmalarıdır.

Bu mânâda hadisler ve eserler rivâyet olunmuştur. Bu, İmam Ahmed b. Hanbel'in Adiyy b. Hatem'den yaptığı şu rivâyette açıktır:

[318] Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in atlıları gelerek halamı ve bazı insanları alıp Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına götürmüş ve sıraya dizmişler. Halam: "Ya Rasûlallah! Heyet uzakta kaldı ve çoluk çocuk kalmadı. Ben ise ihtiyar bir kadınım. Hizmet edecek kimsem yoktur. Bana lütufta bulun ki Allah da sana lütufta bulunsun." demiş. Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Senin heyetin hangisidir?"* diye sormuş, Halam: Adiyy b. Hatem'in heyetidir, demiş. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Allah ve Rasûlü'nden kaçan adam mı?"* buyurmuş. Halam tekrar: Bana lutfet, demiş. O beraberinde biriyle -sanıyorum Ali idi- döndüğünde *"ondan bir binek iste"* demiş, o da isteyince bir merkep verilmesini emretmiş. Halam bana geldi ve "Öyle

Scanned with CamScanner

bir şey yaptın ki, baban olsaydı yapmazdı. Çünkü ona filan geldi, bir şeyler verip ihsanda bulundu, filan geldi ona da iyilikte bulundu" dedi. Bunun üzerine ben yanına gittim. Yanında bir kadın ile bir veya birkaç çocuk vardı. İbn Adiyy, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in onlara nasıl yakın davrandığından bahsettikten sonra şöyle der: Böylece onun Kisra ve Kayser gibi bir hükümdar olmadığını anladım. Bana *"Ey Adiyy! "Lâ ilâhe illallâh" denilmesinden seni ürküten nedir? Allah'tan başka bir İlâh mı var? Seni Allah en büyüktür demekten ürküten nedir? Allah'tan daha büyük bir şey var mı?"* dedi. Bunun üzerine Müslüman oldum. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sevincini yüzünde görebiliyordum. *"Ey Adiyy! Gazap edilenler Yahudiler, sapmışlar ise Hıristiyanlardır"* buyurdu...[377] Bunu Tirmizî de Semmak b. Harb'in rivâyetiyle tahric etmiş ve "Hasen ve gariptir. Bunu sadece onun nakliyle biliyoruz" demiştir.

Ben derim ki: Adiyy b. Hâtim'den başka bir tarikle de şöyle rivâyet edilmiştir:

[319] Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e (Fâtiha'daki) gazap edilenlerin kim olduklarını sordum, *"Onlar Yahudilerdir"* buyurdu. "Sapmışlar"ı sordum, *"Hıristiyanlar, sapmışlar onlardır"* buyurdu.[378] Adiyy b. Hatem hadisi birçok yollardan ve birçok lafızla rivâyet edilmiştir. Zikredecek olursak söz uzar.

[320] Abdurrezzak'ın Abdullah b. Şakik'ten rivâyetine göre bir adam tanık olduğu şu hadiseyi anlatmış: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Kura vadisinde atının üzerindeyken Beni Kayn kabilesinden bir adam Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e "Ya Rasûlallah! Bunlar kimlerdir?" diye sordu. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Yahudilere işaret ederek *"Gazap edilenlerdir. Sapıklar ise Hıristiyanlardır"* buyurdu.[379]

---

377 Tirmizî, 2953; Ahmed b. Hanbel, 4/378; Taberânî, 17/237. Senedi leyyindir. Tüm tariklerinde bulunan Abbad b. Hubeyş makbul biridir. Ona sadece İbn Hibbân sika demiş, Heysemî Mecmau'z-Zevâid'de (5/335) ona dayanmıştır.

378 Hasendir. Taberî (195, 209) rivâyet etmiştir. Senedi leyyindir. Senetteki Mürri, makbul biridir. Taberî'nin 193 numaralı hadisinde Şa'bî bu hadise mütabaa yapmıştır. O senetteki râvîler sikadır. Bir sonraki tahrice bakınız.

379 Hasendir. Abdurrezzak (13), Ahmed b. Hanbel, (5/32, 33), Taberî, (198) ve Beyhakî (4329) rivâyet etmişlerdir. Senedi hasen, râvîleri sikadır. Bunu birçok kişi, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet eden şahsı zikretmeksizin mürsel olarak rivâyet etmiştir. Fakat hadis şahitleriyle birlikte hasendir.

Scanned with CamScanner

Bunu Cüreyri, Urve ve Halid el-Hazzâ, Abdullah b. Şakik'ten mürsel olarak rivâyet ettiler ve Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den işiten kimsenin adını söylemediler. Urve'nin rivâyetinde ise o kişi, Abdullah b. Ömer (radıyallâhu anh) olarak geçmektedir.[380] Doğrusunu en iyi Allah bilir.

[321] İbn Merdûyeh, Ebû Zerr (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e "gazap edilenler"in kim oldukları-nı sordum, *"Yahudilerdir"* buyurdu. "Sapanlar?" dedim, *"Hıristiyanlardır"* buyurdu.[381]

Süddî; Ebû Mâlik, İbn Abbâs, İbn Mes'ud ve bir grup sahabiden; onların "gazap edilenler"in Yahudiler, "sapanların" da Hıristiyanlar olduklarını söylediklerini rivâyet etmiştir. Rebî' b. Enes, Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem ve daha pek çok kişi de böyle demiştir. İbn Ebî Hâtim der ki: Ben müfessirler arasında bu konuda hiçbir ihtilaf bilmiyorum. Bu imamların, Yahudilerin gazaba uğrayanlar, sapanların ise Hıristiyanlar olduklarına dair görüşlerinin şahidi biraz önce geçen hadis ile Allah'ın (c.c) İsrâiloğullarına hitabıdır. Nitekim Allah (c.c) Bakara sûresinde şöyle buyurur: *"Allah'ın kullarından dilediğine peygamberlik ihsan etmesini kıskandıkları için Allah'ın indirdiğini (Kur'ân'ı) inkâr ederek kendilerini harcamaları ne kötü bir şeydir! Böylece onlar, gazap üstüne gazaba uğradılar. Ayrıca kâfirler için alçaltıcı bir azap vardır."* (Bakara, 90) Mâide sûresinde de şöyle buyurur: *"De ki: Allah katında yeri bundan daha kötü olanı size haber vereyim mi? Allah'ın lânetlediği ve gazap ettiği, aralarından maymunlar, domuzlar ve tâğuta tapanlar çıkardığı kimseler. İşte bunlar, yeri (durumu) daha kötü olan ve doğru yoldan daha ziyade sapmış bulunanlardır."* (Mâide, 60) Allah (c.c) yine aynı sûrede şöyle buyurur: *"İsrâiloğullarından kâfir olanlar, Dâvûd ve Meryem oğlu İsa diliyle lânetlenmişlerdir. Bunun sebebi, söz dinlememeleri ve sınırı aşmalarıdır. Onlar, işledikleri kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmazlardı. And olsun yaptıkları ne kötüdür!"* (Mâide, 78-79)

İbn Hişam, Siret kitabında Zeyd b. Amr b. Nüfeyl'den naklettiğine göre; kendisi bir grup arkadaşıyla hanif dinini aramak üzere Şam diyarına yolculuğa çıktı. Yahudiler ona "Allah'ın gazabından nasibini almadan aramıza

380 Taberî'nin rivâyetinde "Urve b. Abdullah b. Kays" diye geçmektedir ki doğru olan da budur.

381 Şahidleriyle birlikte hasen bir hadistir. Daha sonra gelen mevkuf ve maktu hadislerde bunu kuvvetlendirmektedir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Scanned with CamScanner

giremezsin" dediler. "Ben zaten Allah'ın (c.c) gazabından kaçıyorum." dedi. Hıristiyanlar'da: "Allah'ın gazabından nasibini almadan aramıza giremezsin." dediler. O da "Bunu yapamam" dedi. Sonra fıtratı üzere yaşamaya başlayarak, putlara tapmaktan ve müşriklerin dininden uzak durdu. Yahudi veya Hıristiyan'da olmadı. Arkadaşları ise Hıristiyanlık dinine girip Hıristiyan oldular. Çünkü o vakit onları hakka Yahudilerden daha yakın buldular. Onlar arasında Varaka b. Nevfel de bulunuyordu. Nihâyet Allah (c.c) onu gönderdiği peygambere ulaştırdı ve o da bulduğu vahye iman etti. Allah ondan razı olsun.

Bir Mesele (ض/Dâd Harfini Yanlış Okumak):

Alimlerin görüşlerinden doğru olana göre; mahreçleri birbirine yakın olduğundan ض/dâd ile ظ/zı harflerini net şekilde nutk etmeden okumak affolunur, bir zararı yoktur. Çünkü dat harfinin mahreci, dilin ucuyla ardındaki azı dişleri, zı harfinin mahreci ise dilin ucu ile ön üst dişlerinin uçlarıdır. Ayrıca her iki harf de mechur, rihve ve mutbak harflerdendir.[382] Bu yüzden bunları birbirinden ayırt edemeyen kimseler bunda mazur görülürler ve bir zararı olmaz. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

[322] Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e nispet edilen "Ben dât harfini en iyi nutk edenim" sözünün ise aslı yoktur.[383] Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Bir Fasıl: Fâtiha Sûresinin İçeriği:

Yedi âyetten oluşan bu değerli sûrede, Allah'ın yüce sıfatlara sahip olmasını gerektiren en güzel isimleri zikredilerek O'na hamd edilmekte, şanı yüceltilmekte ve övülmektedir. İnsanların dönüş yeri olan din/hesap günü anılmaktadır. Kullar Allah'tan istemeye ve O'na yalvarmaya; hiçbir güç ve kuvvetlerinin olmadığını itiraf etmeye; yalnız Allah'a ibadet edip sadece onu mâbud edinmeye; O'nu (c.c) herhangi bir ortak, eş ve benzeri bulun-

382 Hurûf-ı mechûre (gür sesli). Mahrecinden kuvvetle ve ses halinde çıkan harflerdir. Sayıları 19 olup zıddı huruf-i mehmusedir.
Hurûf-ı rihve: Mahreçten ses veya nefesin aktığı harflerdir. Rihve, mahreçten akan ses veya nefesin duyulması halidir. Sayıları 13'tür.
Hurûf-ı mutbaka: Dilin harfe göre farklı kısımlarının damağa yapışması hâli olup ıtbak sıfatlılardır. Zıddı infitah harfleridir. Bkz. DİA; İSAM, harf maddesi. (Çevirmen).

383 İbn Kesir'in söylediği gibi, bunun aslı yoktur. Sehavi de el-Mekasıd kitabında aynı görüşü belirtmiş, "Fakat mânâsı doğrudur" demiştir.

Scanned with CamScanner

maktan münezzeh etmeye yönlendirilmektedir. Dosdoğru yol demek olan sırat-ı müstakim'e iletmesi, kıyâmet günündeki maddi sırat-ı müstakimden, yani sırat köprüsünden geçerek peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salihlere komşu olmak üzere nimet dolu cennetlere kavuşana kadar ayaklarını sabit kılması için Allah'a dua etmeleri ve bu isteklerini sunmaları tavsiye edilmektedir. Sûrede salih ameller işleyerek kıyâmet gününde salih amel sahipleriyle birlikte olmaya, kıyâmet gününde bâtılla birlikte haşrolunmamak için bâtıl yollardan da uzak durmaya teşvik edilmektedir. Ki bâtıl ehlinden kasıt, gazaba uğrayanlar ile sapıtanlardır.

"Lütufta bulunduklarının yoluna" ifadesinde, lütuf sahibinin (Allah) açıkça anılması, *"gazaba uğrayanlar"* ifadesinde de gazap edenin (Allah) anılmaması ne güzel olmuştur! Oysa mesela *"Allah'ın kendilerine gazap ettiği bir topluluğu dost edinenleri görmedin mi?"* (Mücâdele, 14) âyetinde gazab eden açıkça zikredilmiştir. Allah'ın (c.c) *"Allah kime hidâyet ederse, işte o, hakka ulaşmıştır, kimi de hidâyetten mahrum ederse artık onu doğruya yöneltecek bir dost bulamazsın."* (Kehf, 17) *"Allah kimi şaşırtırsa, artık onun için yol gösteren yoktur. Ve onları azgınlıkları içinde şaşkın olarak bırakır."* (A'râf, 186) âyetlerinde ifade buyurduğu gibi, saptıran, kudretiyle kendisi olduğu halde, bu sûrede saptırana değil sapanlara değinmesi de çok güzel olmuştur! Kaderiye ve onlarla aynı görüşte olan fırkaların "tercihi yapan ve işleyen sadece kullardır" şeklindeki görüşlerinin aksine, hidâyet ve saptırmanın sadece Allah (c.c)'nun elinde olduğunu ifade eden daha pek çok âyet vardır. Onlar iddialarını reddeden Kur'ân'ın açık âyetlerini bırakıp müteşabih âyetleri delil getirirler. Zaten sapıkların ve yoldan çıkmışların durumu hep böyledir.

[323] Sahih hadiste Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Kur'ân'ın müteşabihlerine (açık olmayan ve kafa karıştırabilecek ifadelerine) uyanları gördüğünüzde bilin ki Allah'ın "Onlara karşı dikkatli olun" buyurduğu kimseler onlardır."* Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in müteşabihten kastı, Allah'ın (c.c) *"Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu te'vil etmek için ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler"* (Âl-i İmrân, 7)[384] âyetinde anlattığı kimselerdir. Allah'a hamd olsun, Kur'ân-ı Kerim'de bid'at ehli hiç kimsenin tutunabileceği doğru bir delil yoktur. Çünkü Kur'ân hak ile bâtılı açıklamak, doğruluk ile sapıklığı birbirinden ayırmak için gelmiştir.

384 Hadisi Buhârî ve diğerleri rivâyet etmişlerdir. Bu âyetin tefsirinde gelecek.

Scanned with CamScanner

Kur'ân'da hiçbir tezat ve çelişki yoktur. Çünkü o, Allah (c.c) katındandır. Büyük hikmet sahibi ve övgülere layık olan Allah'ın indirdiği kitaptır.

Bir Fasıl: Âmin Demek

Fâtiha sûresini okuyan kişinin sûre sonunda "Yâsîn" vezninde "آمين Âmîn" demesi müstehaptır. Baştaki hemzeyi uzatmadan yemîn gibi "آمين emîn" demek de caizdir. Âmîn'in mânâsı, "Allah'ım! Kabul et"tir. Bunun müstehap oluşunun delili şu hadistir:

[324] İmam Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd ve Tirmizî, Ebû Vail'den şöyle rivâyet etmişlerdir: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i işittim; "غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ" dedikten sonra "Âmin" dedi ve bunu uzatarak söyledi. Ebû Dâvûd'un rivâyetinde: "Sesini yükselterek söyledi"[385] ifadesi yer almaktadır. Tirmizî: "Bu hasen hadistir. Ali (radıyallâhu anh), İbn Mes'ud (radıyallâhu anh) ve başkalarından da böyle rivâyetler vardır." demiştir.

[325] Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Fâtiha'yı okuyup "غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ" dediğinde "Âmîn" der ve sesini arkasındaki saf duyacak kadar yükseltirdi. Bunu Ebû Dâvûd ve İbn Mâce rivâyet etmişlerdir. İbn Mâce'nin rivâyetinde, 'Öyle ki sesten dolayı mescid titrerdi' ziyadesi vardır.[386] Dârekutnî: Senedi hasendir, demiştir.[387]

[326] Rivâyet edildiğine göre Bilal, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e "Ya Rasûlallah! Amin'i benden önce söyleme!" demiştir.[388] Bunu

385 Ebû Dâvûd, 933; Tirmizî, 249; Nesâî, 145; İbn Mâce, 855; Ahmed b. Hanbel, 4/318; Dârekutnî, 1/334. et-Telhîsu'l-Habîr'de geçtiği üzere (1/236) Beyhakî el-Ma'rife'de bunun sahih olduğunu söylemiştir. Ebû Dâvûd da sahih olduğunu söylemiş, Dârekutnî görüşüne katılmıştır. Bunun, Dârekutnî'nin (335) hasen olduğunu belirterek rivâyet ettiği bir de şahidi bulunmaktadır.

386 Sahih olan, bir önceki rivâyettir. Bunun senedi ise zayıftır. Ebû Dâvûd (934) ve İbn Mâce (853) zayıf senetle rivâyet etmişlerdir. Bir sonraki dipnota bakınız.

387 Dârekutnî, 1/335; İbn Hibbân, 1806; Hâkim, 1/223; Beyhakî, 2/58. Ebû Hureyre'den yaptıkları rivâyetin lafzı aynen şöyledir: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ümmül-Kur'ân'ı okumayı bitirdiğinde sesini yükseltir ve 'Âmîn' derdi. Dârekutnî: hasen hadistir, demiştir. Dârekutnî'nin hasen dediği, müellifin yukarıda zikrettiği değil, bu lafızla gelen rivâyettir. Hâkim bunun sahih olduğunu kaydetmiş, Zehebî de ona katılmıştır.

388 Ebû Dâvûd, 937; Ahmed b. Hanbel, 6/12-15. senedindeki Asım b. Behdele çok hata yapan saduk bir râvîdir. Hem de senette irsal vardır. Birçok muhaddis bunun mürsel olduğunu tercih etmiştir. Bkz: Fethu'l-Bârî, 2/263.

Scanned with CamScanner

Ebû Dâvûd rivâyet etmiştir. Ebû Nasr el-Kuşeyri, Hasan-ı Basrî ile Câfer-i Sadık'ın, "وَلَا آمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ: *Beyt-i Haram'a yönelmiş kimselere*" (Mâide, 2) âyetindeki gibi mim'i şeddeli yapıp "آمِّينَ/Âmmîn" okuduklarını nakleder.

Bizim fakihlerimiz (Şâfiîler) bunun namazda olmayanının müstehap, namazdakinin ise müekked Sünnet olduğu görüşündedirler. Bu her hâlükarda böyle olup, tek başına kılması, ya da cemaatle olması arasında hiçbir fark yoktur. Zira;

[327] Buhârî ile Müslim'in, Sahih'lerinde Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan rivâyet ettikleri bir hadiste Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"İmam, Âmîn dediğinde siz de Âmin deyin. Çünkü kimin "Âmîn" demesi meleklerin "Âmîn" demesine denk gelirse geçmiş günahları bağışlanır."*[389] buyurmuştur.

[328] Müslim'in başka bir rivâyetine göre Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Sizden biri namazda iken 'Âmîn' dediğinde gökteki melekler de 'Âmîn' derler ve birbirlerine denk gelirlerse geçmiş günahları bağışlanır."*[390] Hadisteki "Aminlerin birbirine denk gelmesi"; aynı anda söylenmeleri veya ikisinin de kabul edilmesi veyahut ikisinin de ihlaslı ve içten olması bakımından birbirleriyle aynı olmaları şeklinde tefsir edilmiştir.

[329] Müslim, Sahîh'inde Ebû Mûsâ el-Eş'ari (radıyallâhu anh)'dan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"İmam 'veleddâllîn' dediğinde 'Âmîn' deyin ki Allah da sizi sevsin."*[391]

[330] İmam Taberî, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Ben "Ya Rasûlallah! Âmîn'in mânâsı nedir?" dedim. *"Rabbim, yap, demektir."* buyurdu.[392]

Cevherî: Âmîn'in mânâsı "öyle olsun"dur, der. Tirmizî: "Umudumuzu boşa çıkarma! demektir, der. Çoğunluk: Mânâsı, Allah'ım! Duama icabet et demektir, demişlerdir. Kurtubî, Mücâhid, Câfer-i Sadık ve Hilal b. Kiysan'dan

389 Buhârî, 782; Müslim, 409; Mâlik, 1/87; Ebû Dâvûd, 935; Nesâî, 1/144.

390 Sahihtir. Müslim, 410 (Hadis no: 75).

391 Sahihtir. Müslim, 404; Ebû Dâvûd, 972; Nesâî, 2/196. Bu uzun bir rivâyetten bir kısımdır.

392 Keşşaf Tahrici'nde (1/17) ve ed-Durru'l-Mensur'da (1/44, 45) belirtildiği gibi bunu Sa'lebi rivâyet etmiştir. Senedi çok zayıftır. Râvilerden Cüveybir b. Said metruktur. Dahhâk da İbn Abbâs (radıyallâhu anh) ile buluşmamıştır. Hâfız İbn Hacer bu hadise zayıf demekle yetinmiştir.

Scanned with CamScanner

"Âmîn Allah'ın isimlerinden bir isimdir" dediklerini rivâyet eder. Bu, İbn Abbâs (radıyallâhu anh) kanalıyla Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hadisi olarak da nakledilmiştir,[393] fakat sahih değildir. Ebû Bekir İbnu'l-Arabi böyle söylemiştir.

Mâlikiler: Âmîn'i imam söylemez, cemaat söyler, demişlerdir.

[331] Zîra İmam Mâlik'in Ebû Hureyre (radıyallâhu anh) kanalıyla rivâyet ettiği hadise göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"İmam 'veleddâllîn' deyince siz 'Âmîn' deyin"* buyurdu.[394]

[332] Ayrıca Sahih-i Müslim'de Ebû Mûsâ el-Eş'ari (radıyallâhu anh)'ın nakliyle yer alan *"İmam 'veleddâllîn' deyince siz 'Âmîn' deyin"*[395] hadisini de destekleyici delil olarak zikretmişlerdir.

[333] Buhârî ile Müslim'in rivâyet ettikleri *"İmam 'Âmîn' dediğinde siz de 'Âmîn' deyin."*[396] hadisi ile "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Fâtiha'yı okuyup "غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَاالضَّالِّينَ" dediğinde "Âmîn" derdi" hadisi daha önce geçti.

Fakihlerimiz (Şâfiî fukahası) sesli okunan namazlarda 'Âmîn'le ilgili bazı konularda ihtilaf etmişlerdir, mesele özet olarak şöyledir. İmam 'Âmîn' demeyi unuttuğunda cemaatin 'Âmîn'i sesli söyleyeceği hususunda tek kavil vardır. İmam 'Âmîn'i sesli söylerse İmam Şâfiî'nin yeni (cedid) görüşüne göre cemaat sesli söylemez. Bu, İmam Ebû Hanîfe'nin görüşü ve İmam Mâlik'ten bir rivâyettir. Çünkü bu zikirlerden biridir ve namazın diğer zikirleri gibi bu da açıktan okunmaz. Eski görüşüne göre açıktan okur ki bu da İmam Ahmed b. Hanbel'in görüşü ve İmam Mâlik'ten diğer rivâyettir.

[334] Zîra daha önce geçen bir hadiste sahabi: "Öyle ki 'Âmîn' sesinden Mescid-i Nebevî titredi" demiştir.[397]

---

393 Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hadisi olarak asılsızdır. Bunu Abdurrezzak, metruk râvînin bulunduğu bir senetle Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'ın sözü olarak rivâyet etmiştir. 2650 numarada da tabiinden Hilal b. Yesaf'ın kendi sözünü rivâyet etmiştir ki bu da asılsızdır.

394 Daha önce geçti.

395 Daha önce geçti.

396 Bu da sonrasındaki de daha önce geçti.

397 Zayıftır. Daha önce geçti.

Scanned with CamScanner

Biz Şâfiîlerde üçüncü bir kavil var ki, ona göre de; cami küçükse imamın sesini işittiklerinden dolayı cemaat sesli söylemez. Fakat büyükse 'Âmîn' nidasının caminin dört bir yanına ulaşması için sesli söylerler. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

[335] Nitekim Ahmed b. Hanbel, Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e Yahudilerden bahsedilince şöyle buyurdu: *"Onlar bizi, Allah'ın bize gösterdiği, kendilerinin ise saptıkları (ve Cumartesiye çevirdikleri mübarek) Cuma kadar hiçbir şeyde kıskanmıyorlar. Allah'ın bize bildirip gösterdiği, kendilerinin ise saptıkları kıble kadar, bir de imamın arkasında 'Âmîn' dememiz kadar hiçbir şeyimizi kıskanmıyorlar."*[398]

[336] Bu görüşün bir başka delili, İbn Abbâs (radıyallâhu anh) kanalıyla rivâyet edilen Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu hadisidir: *"Yahudiler sizin 'Âmîn' demeniz kadar hiçbir şeyinizi kıskanmadılar. Onun için bol bol 'Âmîn' deyin."*[399] Senedinde Talha b. Amr vardır ki, o zayıftır.

[337] İbn Merdûyeh, Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Âmîn, âlemlerin Rabbinin mü'min kulları üzerindeki mührüdür."*[400]

[338] Enes (radıyallâhu anh)'dan da şöyle rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Bana namazda ve dua ederken 'Âmîn' demek lutfedildi ki bu, benden önce hiç kimseye verilmemişti. Ancak Mûsâ (a.s) dua eder, Harun (a.s) da 'Âmîn' derdi. Öyleyse siz duayı 'Âmîn' ile bitirin. Böylece Allah (c.c) duanızı kabul eder."*[401]

---

398 Ahmed b. Hanbel (6/135) bunu zayıf bir senetle rivâyet etmiştir. Çünkü râvîlerden Muhammed b. Eş'as meçhuldür. Bu mütabaa edilemeyecek lafızlarla teferrüt etmiştir ki onlardan biri kıble meselesidir. İbn Mâce'nin (856) lafzı ise sahihtir. İbn Huzeyme de (1585) bunun sahih olduğunu belirtmiştir. Münzirî de et-Tergîb ve't-Terhîb'de (719) sahih olduğunu söylemiş; Busayri, Zevaid'de: "Müslim bunun tüm râvîlerinden hadis rivâyet etmiştir." demiştir.

399 İbn Mâce (857) İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan rivâyet etmiştir. Busayri, Zevaid'de: Talha b. Amr'ın zayıflığında ittifak ettikleri için senedi zayıftır, demiştir. Baş tarafının şahitleri vardır ki onlardan biri, geçen hadistir.

400 Taberânî, Dua'da (219) ve Suyutî'nin ed-Durru'l-Mensur'da (1/44) söylediği gibi İbn Merdûyeh rivâyet etmiştir. Suyutî bunun zayıf olduğunu söylemiştir ki, gerçekten öyledir.

401 İbn Huzeyme (1586) ile İbn Adiyy (3/240) Enes (radıyallâhu anh)'dan rivâyet etmişlerdir. Tüm tariklerde Zürebi b. Ebû Abdullah vardır. Buhârî: Problemlidir, demiş, Tirmizî: Münker hadisler rivâyet etmiştir, demiştir. İbn Adiyy de hadisi ondan dolayı zayıf saymıştır.

Scanned with CamScanner

Ben derim ki: Bazıları buna şu âyet-i kerimeden çıkarım yapmışlardır: *"Biz de Mûsâ ve kardeşine: Kavminiz için Mısır'da evler hazırlayın ve evlerinizi namaz kılınacak yerler yapın, namazlarınızı da dosdoğru kılın. (Ey Mûsâ!) Mü'minleri müjdele! diye vahyettik. Mûsâ dedi ki: Ey Rabbimiz! Gerçekten sen Firavun ve kavmine dünya hayatında zinet ve nice mallar verdin. Ey Rabbimiz! (Onlara bu nimetleri), insanları senin yolundan saptırsınlar ve elem verici cezayı görünceye kadar iman etmesinler, diye mi (verdin)? Ey Rabbimiz! Onların mallarını yok et, kalplerine sıkıntı ver (ki iman etsinler). (Allah): İkinizin de duası kabul olunmuştur. O halde siz doğruluğa devam edin ve sakın o bilmezlerin yoluna gitmeyin! dedi."* (Yûnus, 87-89) Zîra âyette sadece Mûsâ (a.s)'ın duası zikredilmiştir. Cümlenin gelişinden Harun (a.s)'ın 'Âmîn' dediği anlaşılmaktadır. Onun 'Âmîn' demesi dua sayılmıştır. Çünkü onlara *"İkinizin de duası kabul olunmuştur."* denmiştir. Bu da 'Âmîn' diyen kimsenin dua etmiş gibi olduğunu göstermektedir. Bu yüzden "imama uyanlar okumazlar" diyenlerin gerekçe olarak "Çünkü Fâtiha okunduğunda 'Âmîn' demeleri onu okumaları yerine geçer." demişlerdir.

[339] Bu sebeple hadiste *"Kimin imamı varsa imamın okuması, onun okuması yerine geçer."* buyurulmuştur.[402] Bunu Ahmed b. Hanbel, Müsned'inde rivâyet etmiştir. Nitekim Bilal de: "'Âmîn'i benden evvel söyleme Ya Rasûlallah" derdi.[403] İşte bu çıkarım, cehri namazlarda cemaate kıraatin farz olmadığını göstermektedir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

[340] Bu yüzden İbn Merdûyeh Ebû Hureyre (radıyallâhu anh) kanalıyla Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle rivâyet etmiştir: *"İmam 'غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ' dediğinde birisi 'Âmîn' der de yerdekilerin 'Âmîn'i göktekilerin 'Âmîn'ine denk gelirse Allah o kulun geçmişteki günahlarını bağışlar. 'Âmîn' demeyenin durumu şu adama benzer. Bir toplulukla savaşa çıkmıştır. Onlar kur'a çekerler ve kur'aları çıkar. Bunun kur'ası ise çıkmaz. 'Benim payım neden çıkmadı?' der. 'Çünkü sen 'Âmîn' demedin' derler."*[404]

Fâtiha sûresinin sonu.

Hamd ve lütuf Allah'a mahsustur.

---

402 Daha önce geçti. Kuvvetli değildir.

403 Daha önce geçmiş olup zayıftır.

404 Ebû Ya'lâ (6441) rivâyet etmiştir. Senedi zayıftır. Baştarafı Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerinde vardır ve zayıflık sadece son kısmındadır. Suyutî ed-Durru'l-Mensur'da (1/44) ceyyid olduğunu söylemiştir, fakat öyle değildir.

Scanned with CamScanner

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

BAKARA SÛRESİ

[286 âyettir. Medine'de inmiştir.]

25.500 harf, 6121 kelime, Kufelilerin ve Hz. Ali (radıyallâhu anh)'ın sayımına göre 286 âyettir.

Fazileti:

[341] İmam Ahmed b. Hanbel, Ma'kil b. Yesar (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet eder: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Bakara, Kur'ân'ın doruğu ve zirvesidir. Onun her bir âyetiyle birlikte seksen bin melek inmiştir. "اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ" (Âyetel-Kürsî) Arş'ın altından çıkarılıp Bakara sûresine katıldı. Yâsin de Kur'ân'ın kalbidir. Her kim Allah'ı (c.c) ve âhiret yurdunu dileyerek Yâsin'i okursa günahları mutlaka bağışlanır. Siz onu ölülerinize okuyun."*[405] Bunu sadece Ahmed b. Hanbel rivâyet etmiştir.

[342] Ahmed b. Hanbel, Arim'den, o Abdullah b. Mübârek'ten, o Süleyman et-Teymi'den, o Ebû Osman'dan, o babasından, o da Ma'kil b. Yesar (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Onu ölülerinize okuyun"*[406] Kasıt, Yâsin sûresidir. Bu ikinci senetle birlikte birincinin senedindeki kapalılık ortaya çıkmaktadır. Bu hadisi ikinci senetle Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce rivâyet etmişlerdir.[407]

---

405 Ahmed b. Hanbel, 5/26, no: 19789; Taberânî, 20/230. Senedi zayıftır. İki meçhul râvî vardır.

406 Ahmed b. Hanbel, 5/26. Tamamı Yâsin sûresinin tefsirinde gelecek.

407 İkincinin senedi İbn Kesir'in zikrettiği şekliyle şöyledir: Ahmed b. Hanbel, Arim'den, o Abdullah b. Mübârek'ten, o Süleyman et-Teymi'den, o Ebû Osman'dan, o babasından, o da Ma'kil b. Yesar'dan...

Scanned with CamScanner

[343] Tirmizî, Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Her şeyin bir doruğu vardır. Kur'ân'ın doruğu ise Bakara sûresidir. Onda bir âyet vardır ki o, Kur'ân'ın efendisidir. O Âyet el-kürsîdir."*[408]

[344] Ahmed b. Hanbel, Müslim, Tirmizî ve Nesâî'nin Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan rivâyet ettiklerine göre Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Evlerinizi kabirlere dönüştürmeyin. Zîra Bakara sûresinin okunduğu eve şeytan girmez."*[409] Tirmizî: Hasen-sahih hadistir, demiştir.

[345] Ebû Ubeyd, Enes b. Mâlik (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Şüphesiz şeytan bir evde Bakara sûresinin okunduğunu işittiği vakit oradan çıkar."*[410] Ebû Ubeyd, İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan, O'nun şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Şeytan Bakara sûresini işittiği evden mutlaka kaçar." Bunu Nesâî, Amelu'l-yevmi ve'l-leyle'de, Hâkim de Müstedrek'inde Şu'be kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Hâkim hadisi zikrettikten sonra: "Buhârî ve Müslim rivâyet etmemişlerdir, fakat hadisin senedi sahihtir." demiştir.

[346] İbn Merdûyeh, İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Sakın sizi Bakara sûresini okumayı bırakıp ayak ayak üstüne atarak şarkı söyler halde bulmayayım. Çünkü şeytan Bakara sûresinin okunduğu evden kaçar. En boş ve kof evler Allah'ın kitabından yana boş ve kof evlerdir."*[411] Nesâî de Amelu'l-yevmi ve'l-leyle'de böyle rivâyet etmiştir.

Dârimî, Sünen'inde, İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan onun şu sözünü rivâyet etmiştir: Hangi evde Bakara sûresi okunursa şeytan o evden yellenme sesiyle çıkar. İbn Mes'ud (radıyallâhu anh) şöyle demiştir: "Her şeyin bir doruğu vardır. Kur'ân'ın doruğu Bakara sûresidir. Her şeyin bir özü vardır. Kur'ân'ın özü ise Mufassal (uzun sûrelerden olan) Bakara sûresidir." Dârimî, Sünen'inde, Şa'bî kanalıyla İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: "Kim bir gece Bakara sûresinden on âyet okursa şeytan o eve girmez.

---

408 Tirmizî (2878) rivâyet etmiş ve "garibtir" demiştir. Hadisin bir kısmının şahitleri vardır ve birazdan gelecek âyetel kürsi'nin tefsirine bakınız.

409 Müslim, 780; Tirmizî, 2877; Nesâî, Sünen-i Kübrâ, 10801.

410 Ebû Ubeyd, Fezailu'l-Kur'ân, 9/34.

411 Nesâî, Amelu'l-yevmi ve'l-leyle, 969. İsnadı fena değildir.

Scanned with CamScanner

Baştaki dört âyet, Âyet el-kürsî ile sonraki iki âyet ve sonundaki üç âyet." Başka bir rivâyette: "O gün ona ve aile efradına hiçbir şeytan ve istemeyeceği hiçbir şey yaklaşamaz. Bunlar cinnet geçirmiş birine okunursa mutlaka düzelir."[412]

[347] Sehl b. Sa'd (radıyallâhu anh)'dan; Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Her şeyin bir doruğu vardır. Kur'ân'ın doruğu ise Bakara sûresidir. Kim onu bir gece evinde okursa şeytan oraya üç gece boyunca giremez. Kim onu bir gündüzde okursa şeytan oraya üç gündüz boyunca giremez."*[413]

[348] Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce, Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmişlerdir: Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir askerî müfreze göndermek istediğinde sayılı olan bu kimselerden Kur'ân okumalarını istedi. Herkes Kur'ân'dan ezberinde olan yerlerden okuyacaktı. Derken yaşı en küçük olan birine geldi ve *"Ey falan, ezberinde ne var?"* diye sordu. O da benim ezberimde şu şu sûreler var, bir de Bakara sûresi var, dedi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Senin ezberinde Bakara sûresi de mi var?"* dedi. O kişi: "Evet" dedi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"O halde haydi git, sen bu müfrezenin emîri (komutanısın)"* buyurdu. O müfrezeye katılan yaşlılardan biri bu olay üzerine şöyle dedi: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bakara sûresini öğrenmeme engel olan şey, onun hakkını verememek korkusu idi." Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Kur'ân'ı öğrenin ve okuyun. Kur'ân-ı öğrenen, okuyan ve gereğini yapan kimsenin örneği misk ile doldurulmuş bir kaba benzer ki kokusu her yere yayılır. Kur'ân bilgisi olup da onu çevresine yaymayan ve o kalbinde iken yatıp uyuyan kimse ise ağzı bağlanmış misk kutusuna benzer ki çevresi ondan istifade etmez."*[414] Bu, Tirmizî'nin lafzıdır. Tirmizî daha sonra: Hasen hadistir, demiştir.

[349] İmam Buhârî'nin rivâyet ettiğine göre; Üseyd İbn Hudayr, bir gece Bakara sûresini okuyormuş. Atı da yanında bağlı imiş. Derken at huysuzlanmış. Hudayr susunca at sakinleşmiş. Tekrar okumaya başlayınca at da

412 Bkz: Sünen-i Dârekutnî, 2/448.

413 Ebû Ya'lâ, 7554; İbn Hibbân, 780; Taberânî, 5864; Ukayli, 2/6. Senedi zayıf, fakat metin şahitleriyle birlikte hasendir.

414 Tirmizî, 2876; İbn Mâce, 217; İbn Hibbân, 2126; İbn Huzeyme, 1509. İbn Hibbân sahih olduğunu kaydetmiştir.

Scanned with CamScanner

huysuzlanmaya başlamış. Tekrar susmuş, at da susmuş. Sonra yeniden okumaya başlamış. At yine huysuzlanmış. Üseyd de okumayı bırakmış. Çünkü oğlu Yahyâ, atın yakınındaymış. Hayvanın ona zarar vermesinden korkmuş. Oğlunu bulunduğu yere doğru götürürken başını kaldırıp semaya bakmış ama gökyüzünü göremeyecek kadar her tarafın kaplandığını görmüş. Sabah olunca Allah Rasûlü'ne (sallallâhu aleyhi ve sellem) gidip durumu anlatmış. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona *"Oku! Ey Hudayr'ın oğlu. Oku! Ey Hudayr'ın oğlu"* demiş. O da şöyle demiş: Ey Allah'ın elçisi! Atın, oğlum Yahyâ'yı tepmesinden korktum. Çünkü ona yakın bir yerde idi. Başımı mushaftan kaldırıp onun yanına gittim. Bu esnada başımı göğe çevirdim. Orada buluta benzer bir şey vardı. İçinde lambaları andıran parıltılar gördüm. Çıktım, ama onları göremedim. Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona *"Onların ne olduğunu biliyor musun?"* diye sormuş, o da, "hayır" cevabını verince şöyle buyurmuştur: *"Onlar meleklerdi. Senin sesini duymak için yaklaşmışlardı. Eğer okumaya devam etseydin, sabaha kadar orada olurlardı. Herkes de gelip onlara bakar, görürdü. Zîra melekler böyle bir durumda insanlardan uzaklaşmazlar."*[415]

[350] Buna benzer bir olay da Sabit b. Kays b. Şemmas'ın başından geçmiştir. Nitekim Ebû Ubeyd, Cerîr b. Zeyd'den, bazı Medineli ihtiyarların ona şöyle anlattıklarını nakleder: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e "Sabit b. Kays b. Şemmas'ı dün gece gördün mü? Dün gece boyunca evinde kandiller yandı ve ışık saçtı" denildiğinde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Muhtemelen Bakara sûresini okumuştur"* demiş. Sabit'e sorulduğunda "Bakara sûresini okudum." demiş.[416] Hadisin senedi sahihtir. Fakat onda kapalılık vardır. Öte yandan mürseldir.

Bakara Sûresi İle Âl-i İmrân Sûresinin Faziletlerini Birlikte Zikreden Hadisler:

[351] Ahmed b. Hanbel, Büreyde'den şöyle nakleder. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken işittim: *"Bakara sûresini öğrenin. Çünkü onu almak bereket, terk etmek pişmanlıktır. Sihirbazlar ona karşı hiçbir şey yapamazlar."* Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunu söy-

415 İmam Buhârî bunu muallak olarak rivâyet etmiştir.(5018)
416 Ebû Ubeyd, Fezailu'l-Kur'ân, (12/34].

Scanned with CamScanner

ledikten sonra bir süre sustu, sonra şöyle buyurdu: *"Bakara ile Âl-i İmrân sûrelerini öğrenin. Zîra bunlar kıyâmet gününde sahipleri için iki bulut -yahut iki gölgelik veyahut saf saf dizilmiş iki kuş- sürüsü gibi gelerek dostlarını gölgelendirecekler. Kur'ân dostu kıyâmet günü kabrinden çıktığında, Kur'ân rengi soluk adam şeklinde onunla karşılaşacak ve "beni tanıyor musun?" diye soracak. Adam "Seni tanımıyorum" deyince Kur'ân: "Ben, seni öğle sıcaklıklarında susuz, gecelerde uykusuz bırakan dostun Kur'ân'ım. Şüphesiz ticaretle uğraşan herkes ticaretinin meyvesini bekler. Sen ise bütün ticaretlerin ardından (beklenen kazançtan daha fazlasını alacaksın)" O zaman onun sağ eline, sahip olma -istediği gibi kullanma- (yetkisi), sol eline ebedilik verilir. Başına da vakar tacı konulur. Onun anne ve babasına kıymeti dünyayla biçilemeyecek iki takım elbise giydirilir. Onlar: "Bunlar bize niye giydirildi?" derler. Onlara; "Çocuğunuz Kur'ân'ı öğrendiğinden, Kur'ân'la amel ettiğinden dolayı!" denilir. Sonra ona (yani Kur'ân'ın dostuna); "oku ve cennetin katlarında ve saraylarında yüksel!" denilir. Artık o, ister çabuk ister yavaş yavaş okusun, okuduğu sürece yukarı çıkmaya devam eder."*[417] Bunun bir kısmını İbn Mâce, Beşir b. Muhacir'in rivâyetiyle tahric etmiştir. Onun senedi Müslim'in koşullarındadır, hasendir. Çünkü Beşir'den Müslim hadis rivâyet etmiş, İbn Maîn sika olduğunu söylemiştir. Bu hadisin bir kısmının şahitleri vardır ki bazıları şunlardır:

[352] İmam Ahmed b. Hanbel, Ebû Ümâme'den (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken işittim: *"Kur'ân'ı okuyun. Zîra o kıyâmet günü dostlarına şefaatçi olacak. İki aydınlatıcıyı; Bakara ile Âl-i İmrân'ı okuyun. Çünkü bunlar kıyâmet gününde iki bulut yahut iki gölgelik veyahut saf saf dizilmiş iki kuş sürüsü gibi gelerek dostlarını müdafaa edecekler."* Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) sonra şöyle buyurdu: *"Bakara'yı okuyun. Çünkü onu almak bereket, terk etmek ise pişmanlıktır. Sihirbazlar ona güç yetiremezler."*[418] Sihirbazların güç yetirememelerinden maksat, ezberleyememeleridir. 'Onu okuyana etki edemezler' mânâsında da tefsir edilmiştir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

---

417 Ahmed b. Hanbel, 5/348-361; Dârimî, 2/450; Hâkim, Sünen'inde 560. Hâkim sahih olduğunu kaydetmiş, Zehebî herhangi bir itiraz getirmemiştir.

418 Müslim, 804; Abdurrezzak, 5991; Ahmed b. Hanbel, 5/249, İbn Hibbân, 116.

Scanned with CamScanner

[353] Şahitlerden biri Nevvâs b. Sim'ân (radıyallâhu anh)'dan yapılan şu rivâyettir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken işittim: *"Kıyâmet günü Kur'ân ile onunla amel eden Kur'ân ehli getirilir. Bakara ile Âl-i İmrân hepsinin önündedir."* Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunlar için üç misal getirdi ki onları hiç unutmadım. Şöyle buyurdu: *"Bu iki sûre, kıyâmet gününde iki bulut yahut iki gölgelik veyahut saf saf dizilmiş iki kuş sürüsü gibi gelerek dostlarını müdafaa ederler."*[419] Bunu Müslim ile Tirmizî rivâyet etmiş, Tirmizî: Hasen-garib bir hadistir, demiştir.

Ebû Ubeyd, Ebû Münib'den şöyle rivâyet eder: Bir adam namazında Bakara ile Âl-i İmrân sûrelerini okudu. Namazını bitirince Ka'b ona: "Sen Bakara ile Âl-i İmrân sûrelerini mi okudun?" dedi. O "Evet" deyince, "Canımı elinde bulunduran Allah'a and olsun ki bunlarda Allah'ın (c.c), onlarla dua edildiğinde kabul ettiği ismi (ism-i a'zam) vardır." dedi. Adam: Öyleyse bana söyle, dedi. Ka'b: Vallahi, hayır. Söylemem. Söylersem olur ki hem beni hem seni helâk edecek bir dua/beddua edersin." dedi.

Ebû Ubeyd, Ebû Ümâme'den şöyle rivâyet eder: Sizin bir kardeşiniz rüyada insanların dik ve uzun bir dağa doğru tırmandıklarını gördü. Dağın tepesinde iki yeşil ağaç vardı ve "Aranızda Bakara'yı okuyan bir kârî var mı? Aranızda Âl-i İmrân'ı okuyan bir kârî var mı?" diye sesleniyorlardı. Birisi "Evet" dediğinde tutunması için dallarını uzatıyorlar ve onu alıp dağın başına konduruyorlardı.

Ebû Ubeyd, Ümmü Derdâ'dan şöyle rivâyet eder: Kur'ân okuma adeti olan biri komşusuna saldırdı, o da onu öldürdü. Sonra kısas uygulanarak kendisi öldürüldü. Kur'ân'ın tüm âyetleri ondan teker teker sıyrıldılar. Sonunda Bakara ile Âl-i İmrân sûreleri kaldı ve bunlar diğer cumaya kadar (bir hafta) daha kaldılar. Sonra Bakara tek başına diğer cumaya kadar kaldı. Sonunda Bakara'ya *"Benim huzurumda söz değiştirilmez ve ben kullara asla zulmedici değilim."* (Kaf, 29) denilmesi üzerine o, büyük bir bulut şeklinde çıktı. Ebû Ubeyd der ki: Öyle sanıyorum ki bu iki sûre, kabrinde onun yalnızlığını gideriyor ve onu savunuyorlardı. Bunlar yanında Kur'ân'dan en son kalan iki sûreydi.

Yine Ebû Ubeyd, Yezîd b. Esved el-Cureşi'den şu sözünü nakletmiştir: Kim Bakara ile Âl-i İmrân sûrelerini sabahleyin okursa akşama kadar nifak-

419 Müslim, 805; Tirmizî, 2883; Ahmed b. Hanbel, 4/183.

Scanned with CamScanner

tan selâmette olur. Akşam okursa sabaha kadar nifaktan selâmette olur. Nitekim Yezîd b. Esved bu sûreleri günlük Kur'ân virdi dışında her sabah ve her akşam birer defa okurdu.

Ebû Ubeyd, Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakletmiştir: Kim Bakara ile Âl-i İmrân sûrelerini okursa kânitlerden (Allah'a zilletle boyun eğen itaatkar kullardan) olur/yazılır. Bu rivâyette kopukluk vardır.

[354] Buhârî ile Müslim'in Sahih'lerinde tahric ettiklerine göre, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu iki sûreyi bir rek'atta okurdu.[420]

Yedi Uzun Sûre (Seb'i Tıvâl) Hakkında Gelen Hadisler:

[355] Ebû Ubeyd, Vasile b. Eska'dan (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Bana Tevrat yerine Seb'i tıvâl (Yedi uzun sûre), İncil yerine Miîn (âyet sayısı yüzü geçen) sûreler, Zebûr yerine Mesâni (âyet sayısı yüzden az olan) sûreler verildi. Bana fazladan olarak bir de mufassal (fasılaları çok olan kısa sûreler; Kaf'dan Nas'a kadarki sûreler) verildi."*[421] Bu garib hadistir.

[356] Ebû Ubeyd daha sonra Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu nakleder: *"Kim yedi uzun sûreyi alırsa o allâmedir."*[422] Bu da önceki gibi garibdir.

[357) Ebû Ubeyd bunu ayrıca Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan nakletmiştir ve lafzı aynen şöyledir: *"Kim Kur'ân'ın ilk yedi sûresini alırsa o bir allâmedir."* Aynısını Ahmed b. Hanbel de Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan rivâyet etmiştir.

---

420 Müslim, 772; Ebû Dâvûd, 871; Tirmizî, 262; Nesâî, 176; İbn Mâce, 1351; İbn Ebî Şeybe, 2/273; Ahmed b. Hanbel, 5/383; İbn Hibbân, 2609. Müellif hadisi mânâyla nakletmiştir. Aslında hadisin aslında (Âl-i İmrân yerine) Nisâ sûresi zikredilmektedir.

421 Ebû Ubeyd, Fezailu'l-Kur'ân'da (1/34) rivâyet etmiştir. Ebû Ubeyd ayrıca Said b. Hilal kanalıyla mürsel senetle rivâyet etmiştir (2/34). İlki zayıftır, fakat bu mürsel rivâyetle birlikte hasen derecesine yükselmektedir.

422 Hasen'e yakındır. Ahmed b. Hanbel, 6/72, 73; Hâkim, 1/564 (no: 2070); Ebû Ubeyd, 3/34. Senedeki Habib b. Hind hakkında İbn Ebî Hâtim herhangi bir şey söylemediğinden meçhul gibidir. Fakat hadisi Hâkim sahihlemiş ve Zehebî de ona katılmıştır. Bunu Ahmed b. Hanbel'in Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan mürsel senetle rivâyet ettiği hadis kuvvetlendirmektedir. Böylece hasen derecesine yükselmektedir. Hadis, Sahîhu'l-Câmi isimli eserde 5979. hadis olarak geçmekte olup hakkında "hasendir" denmiştir.

Scanned with CamScanner

[358] Tirmizî, Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) sayıları sınırlı bir heyet gönderirken başlarına Bakara sûresini ezbere bildiğinden dolayı yaşça en küçüklerini geçirdi ve *"Hadi git! Onların başkanı sensin."* buyurdu.[423] Tirmizî bunun sahih olduğunu kaydetmiştir.

Ebû Ubeyd daha sonra Said b. Cübeyr'den, *"Sana sürekli tekrarlanan yediyi verdik."* (Hicr, 87) âyetiyle ilgili şu sözünü nakletmiştir: Onlar Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, En'âm, A'râf ve Yunus sûreleridir. Mücâhid de: âyette bahsedilen yedi, yedi uzun sûredir, demiştir. Mekhul, Atiyye b. Kays, Ebû Muhammed el-Kârî, Şeddad b. Ubeydullah, Yahyâ b. el-Haris ez-Zemmârî de bu âyetin tefsirinde böyle demişler, yedi sûreyi aynen böyle saymışlar, Yûnus sûresini bu şekilde yedinci sûre olarak zikretmişlerdir.

Bir Fasıl: Bakara Sûresi

Bakara sûresi ittifakla Medenî'dir. Bu sûre Medine'de ilk inen sûrelerdendir. Fakat Allah'ın (c.c) *"O günden sakının ki onda Allah'a döndürüleceksiniz..."* (Bakara, 281) âyetinin Kur'ân'ın inen son âyeti olduğu söylenmiştir. Bu âyetin son âyetlerden olma ihtimali mevcuttur. Aynı şekilde faiz âyeti de son inen âyetlerdendir. Halid b. Mi'dân Bakara sûresini "Kur'ân'ın Fustât'ı" (Kur'ân'ın büyük şehri) adıyla anardı. Kimi âlimler şöyle demişlerdir: Bakara sûresi bin haber, bin emir ve bin yasak içerir. Onu sayanlar şöyle demişlerdir. Âyetleri 187, kelimeleri 6121, harfleri ise 25.500'dür. Doğrusunu en iyi Allah bilir. İbn Cüreyc, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan: Bakara sûresi Medine'de indi, dediğini rivâyet eder. Huzeyf de Abdullah b. Zübeyr'den, Vâkıdî de Sabit'ten: Bakara sûresi Medine'de nazil oldu, dediklerini rivâyet etmişlerdir. İmamlardan, âlimlerden ve müfessirlerden pek çok kişi böyle demişlerdir ve bu hususta hiçbir ihtilaf yoktur.

[359] İbn Merdûyeh, Enes b. Mâlik (radıyallâhu anh)'dan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Siz Bakara sûresi, Âl-i İmrân sûresi, Nisâ sûresi demeyin. Kur'ân'ın tamamı böyledir. Bilakis "Bakara'nın (inek) anlatıldığı sûre, İmran ailesinin (Âl-i İmrân) anlatıldığı sûre deyin. Kur'ân'ın tamamında böyle yapın."*[424] Bu, Rasûlullah (sallallâhu

423 Daha önce geçti.

424 Asılsız rivâyettir. Mecmau'z-Zevâid'de (7/157, no:11617) ifade edildiği gibi Taberânî,

Scanned with CamScanner

aleyhi ve sellem)'e nisbeti doğru olmayan garip bir rivâyettir. Senedindeki bu İsa b. Meymun, Ebû Seleme el-Havvas diye bilinen kişidir. Bu, rivâyeti zayıf biridir, hüccet olamaz.

[360] Nitekim Buhârî ile Müslim'in rivâyet ettiklerine göre; İbn Mes'ud (radıyallâhu anh) vadinin ortasında cemreleri attıktan (şeytan taşladıktan) sonra Kâbe'yi sağına, Mina'yı soluna aldı ve "Burası Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e Bakara sûresinin indirildiği yerdir" dedi."[425]

[361] İbn Merdûyeh, Utbe b. Ferkad'dan şöyle rivâyet etmiştir: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ashabının geriliklerini görünce *"Ey Bakara sûresi ahalisi"* diye seslendi. Sanıyorum bu Huneyn günü, insanların topukları üzeri döndükleri vakitti. O gün Abbâs (radıyallâhu anh)'a da emirler veriyor, (bir ağacın altında yapılan) Rıdvan biatına katılanları kastederek "Ey Ağaç ehli" diye sesleniyordu. Başka bir rivâyete göre ise ona da: Ey Bakara sûresi ahalisi! diye sesleniyordu.[426] Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in amacı bu sözlerle onları gayrete getirmekti. Nitekim bu sözleri üzerine ashab dört bir yandan savaş meydanına doğru akın etmeye başladılar. Aynı şekilde Müseyleme-i Kezzab adlı yalancı peygamberin adamlarıyla yapılan Yemame savaşında da, Beni Hanîfe kabilesi adamlarının kalabalık olması sebebiyle sahabeler kaçışırlarken Muhacir'ler ve Ensar "Ey Bakara sûresi ahalisi!" diye seslenmeye başladılar. Sonunda Allah (c.c) onlara zafer ve fethi nasip eyledi. Allah, peygamberinin ashabının tümünden razı olsun.

Mukataa Harfleri:

الٓمٓ ﴿١﴾

1. Elif Lâm Mîm...

Tefsiri:

Müfessirler sûre başlarındaki (alfabetik harflerden oluşan) hurûf-i mukataa (kesik harfler) hakkında ihtilaf etmişlerdir. Kimisi: Bu, Allah'ın (c.c), sa-

el-Evsat'ta tahric etmiştir. İbnu'l-Cevzî uydurma hadisleri topladığı el-Mevzûât (1/250, 251) adlı kitabında bunu Enes (radıyallâhu anh)'ın rivâyeti olarak zikretmiştir.

425 Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir. Hacc sûresinde gelecek.

426 Taberânî, 17/133. Râvilerden Ali b. Kuteybe zayıftır. Nitekim Heysemî, Mecmau'z-Zevâid'de (5/327) onu bu yönden zayıf bulmuştur.

Scanned with CamScanner

dece kendisinin bilmesini murad ettiği sırlarındandır, deyip hakikatini Allah'a (c.c) havale etmiş ve hiçbir şekilde tefsirini yapmamışlardır. Bunu Kurtubî tefsirinde Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali ve İbn Mes'ud'dan (Allah hepsinden razı olsun) nakletmiştir. Amir eş-Şa'bî, Süfyân-ı Sevrî, Rebî' b. Huseym de bu görüştedirler. İbn Hibbân da bu görüşü benimsemiştir.

Kimisi ise bunları tefsir etmiştir. Bunlar mânâlarında ihtilaf etmişlerdir. Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem: Bunlar başına geldikleri sûrelerin isimleridir, demiştir. Allame Zemahşerî, tefsirinde: Çoğunluk bunda birleşmiştir, demiş ve Sibeveyh'ten böyle söylediğine dair sözler nakletmiştir.

[362] Bunu Buhârî ve Müslim'in, Sahih'lerinde, Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'den yaptıkları şu rivâyet desteklemektedir: "Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) sabah namazında Secde sûresi ile İnsan sûresini okurdu."[427] Süfyân-ı Sevrî kanalıyla Mücâhid'den yapılan bir rivâyette o şöyle demiştir: Elif lâm mîm, Hâ mîm, Elif lâm mîm sâd ve Sâd, bunlar Allah'ın Kur'ân sûrelerine giriş yaptığı kısımlardır. Bunu Mücâhid'den başkaları da söylemişlerdir.

Mücâhid'den yapılan bir rivâyette ise o: Elif lâm mîm, Kur'ân'ın isimlerinden biridir, demiştir. Katâde ile Zeyd b. Eslem de böyle söylemişlerdir. Muhtemelen burada kastedilen, Zeyd b. Eslem'in "Bunlar sûrelerin isimlerindendir" sözü ile aynıdır. Çünkü her bir sûre için de "Kur'ân" ifadesi kullanılır. Mesela "Elif lâm mîm sâd"ın Kur'ân'ın tamamının ismi olması çok uzak bir ihtimaldir. Çünkü biri "Ben Elif lâm mîm sâd'ı okudum" dediğinde akla ilk olarak Kur'ân'ın tamamı değil, sadece A'râf sûresi gelir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Bir görüşe göre; hurûf-i mukattaa Allah'ın isimlerinden bir isimdir. Şa'bî: Sûre başlarındaki harfler Allah'ın isimlerindendir, demiştir. Sâlim b. Abdullah ve büyük Süddî de böyle demişlerdir. Şu'be, Süddî'den şöyle nakletmiştir: Bana ulaşan bilgiye göre İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh): "Elif lâm mîm, Allah'ın ism-i a'zamlarındandır." dediğini nakletmiştir. İbn Ebî Hâtim de Şu'be'den böyle rivâyet etmiştir. Taberî de yine Şu'be'den şöyle rivâyet etmiştir: Süddî'ye "Hâ mîm, Tâ sîn ve Elif lâm mîm"i sordum, dedi ki: İbn Abbâs "O Allah'ın ism-i a'zamıdır. Ali (radıyallâhu anh) ile İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan da buna benzer rivâyetler gelmiştir. Ali b. Ebî Talha da İbn Abbâs

427 Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir. Secde sûresinde gelecek.

Scanned with CamScanner

(radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: "Bu Allah'ın kasem ettiği yeminlerdendir. Allah'ın isimlerindendir." İbn Ebî Hâtim ile Taberî, İkrime'den: Elif lâm mîm bir yemindir, dediğini rivâyet etmişlerdir. Yine İbn Ebî Hâtim ile Taberî, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakletmişlerdir: Elif lâm mîm'in mânâsı "Ene Allahu A'lem: Ben Allah daha iyi bilirim" demektir. Said b. Cübeyr de böyle söylemiştir. Süddî, Ebû Mâlik, İbn Abbâs, İbn Mes'ud ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bir grup ashabından şöyle nakledilmiştir: Elif lâm mîm hece (alfabetik) harfleri olup Allah'ın isimleridirler.[428] Ebû Câfer er-Râzî, Ebû Âliye'den şöyle nakletmiştir: "Elif lâm mîm harfleri yirmi dokuz harfin en çok kullanılanlarıdır. Bunların her bir harfi Allah'ın isimlerinden bir ismin anahtarıdır. Her bir harfi Allah'ın nimetlerinden ve belalarından birine, milletlerin ömür ve ecellerine işaret eder." Nitekim İsa (a.s) şöyle demiştir: "Hayret! Bundan daha garibi de onların Allah'ın (c.c) isimlerini telaffuz edip, rızıklarını yiyip sonra da onu inkâr ve reddetmeleri. Bunu nasıl yapıyorlar?" Bu görüşe göre elif Allah isminin anahtarı, lâm Latîf (lütufkar, her şeyin inceliğini bilen) isminin anahtarı, Mîm de Mecîd (şan ve şeref sahibi) isminin anahtarıdır. Elif Allah'ın "ءالآء/âlâ"sı, yani nimetleri, Mîm mecd ve şerefidir. Elif bir yıl, mîm kırk yıldır.[429] Bu, aynen İbn Ebî Hâtim'in rivâyetindeki ifadedir.

Taberî bunun benzeri bir rivâyet zikrettikten sonra bu görüşlerin gerekçelerini ve bakış açılarını zikredip aralarını bulmaya çalışır. Bunlar arasında bir çelişki bulunmadığını ve cem etmenin mümkün olduğunu ifade eder. Zîra bunlar hem sûrelerin adları, hem de sûrelere onunla giriş yapılan Allah'ın isimleridir. Böylece ondaki her harf Allah'ın isimlerinden bir isme ve sıfatlarından bir sıfata delalet eder. Nitekim Allah (c.c) başka birçok sûreye de kendisini yücelterek ve tenzih ederek başlamıştır. İmam Taberî yine şöyle der: Ondaki bir harfin Allah'ın (c.c) isimlerinden bir isme, sıfatlarından bir sıfata, belli bir süreye ve Rebî' b. Enes'in Ebû Âliye'den naklettiği gibi daha başka şeylere delalet etmesini engelleyecek hiçbir durum yoktur. Çünkü bir kelime birden çok mânâ ifade edebilir. Mesela ümmet kelimesi de; hem *"Hayır! "Sadece, biz babalarımızı bir din (أمة) üzerinde bulduk, biz de onların izinde gidiyoruz" derler."* (Zuhruf, 22) âyetinde olduğu gibi 'din' mânâsına gelir. Hem, *"İbrâhim, gerçekten Hakk'a yönelen, Allah'a itaat eden bir önder idi;*

428 Taberî, 240. Senedindeki Amr b. Hammad, hakkında olumsuz şeyler söylenmiş biridir.
429 Taberî, 243.

Scanned with CamScanner

Allah'a ortak koşanlardan değildi." (Nahl, 120) âyetinde olduğu gibi 'Allah'a itaatkar kul' mânâsına gelir. Hem, *"Medyen suyuna geldiğinde, davarlarını sulayan bir insan topluluğu buldu."* (Kasas, 23) ve *"Andolsun biz, her ümmete, "Allah'a kulluk edin, tâğûttan kaçının" diye peygamber gönderdik."* (Nahl, 36) âyetlerinde olduğu gibi 'topluluk' mânâsına gelir. Hem de, *"(Zindandaki) iki kişiden kurtulmuş olan, uzun bir zaman sonra (Yusuf'u) hatırlayarak dedi ki:"* (Yusuf, 45) âyetinde olduğu gibi -ki iki görüşten en sahihine göre mânâsı, (mealde verildiği gibi) uzun bir zamandan sonradır- 'uzun zaman dilimi'ne denir. İşte hurûf-i mukattaa da böyledir.

Taberî'nin, gerekçesini getirerek söylediklerinin özeti bu. Fakat Ebû Âliye böyle söylemiyor. Çünkü Ebû Âliye harfin hem ona hem buna, hem diğerine hep birlikte delalet ettiğini iddia ediyor. Şer'i ıstılahta müşterek diye bilinen ümmet ve benzeri kelimeler ise Kur'ân'ın her bir yerinde cümlenin gelişine göre mânâlardan birine delalet eder. Mümkün olduğunda hepsine birden delalet etmesi ise usulcüler arasında ihtilaflı bir husus olup araştırma konumuz değildir. Doğrusunu en iyi Allah bilir. Ayrıca; ümmet kelimesi cümlenin akışına göre bu mânâlardan birine, vaz'î (başta o mânâya konulmuş olmaları hali) delaletle delalet eder (yani biz filan kelimenin şu şu mânâlar için konulmuş olduğunu bilir, sonra ondan yola çıkarak cümlenin akışına göre kastedilen mânâya ulaşırız). Tek bir harfin, vaz' (başta belli bir mânâya konmasından) veya başka sebeplerle bir takım kelimeleri takdir veya izmar yoluyla mânâlardan birine delaleti diğerinden daha öncelikli kılacak bir durum olmaksızın, belli birine delaleti ancak şeriatın bildirmesiyle anlaşılabilecek (tevkîfî) şeylerdendir. Dolayısıyla mesele ihtilaflıdır ve icma edilmemiştir ki hakkında herhangi bir hükme varılsın. Taberî'nin, kelimenin başındaki bir harfin tamamına delaletine getirdiği örneklerde de sözün akışından cümle içerisinde bir hazfin bulunduğu anlaşılmaktadır. Burada ise böyle değildir. Şairin söylediği gibi:

قلنا قفي لنا فقالت قاف لا تَحْسَبِي أنا نَسينا الإيجاف

Kadına dedik: Dur, dedi: Kâf.

Sanma ki biz binekle hızlı gitmeyi unutmuşuz.

Buradaki ق'tan kasıt وَقَفْتُ (durdum)dur.

Scanned with CamScanner

Diğeri şöyle der:

ما للظليم عَالَ كَيْفَ لا يا ينقَدُّ عنه جلده إذا يا

Erkek deve kuşu ne de hızlı koşuyor, nasıl koşmasın!
Ardından toprak saçılırken onun derisi yarılıyor.[430]

بالخير خيرات وإن شرًا فا ولا أريد الشر إلا أن تا

İyiliğe karşılık iyilik, kötülüğe ise kötülük.
Ben kötülüğü ancak sen istersen isterim.

Şiirde fâ'den kasıt, فشرّ; te'den kasıt da تشاءُ' dur. İki kelimede de başlarındaki harf ile iktifa edilmiştir.

Fakat buralarda mânâ, cümlenin akışından anlaşılmaktadır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Kurtubî der ki:

[363] Bir hadiste *"Kim bir Müslüman'ın öldürülmesine yarım kelimeyle de olsa yardım ederse..."*[431] buyrulmaktadır. Şakik: Yarım kelimeyle yardımdan kasıt "uktul: öldür" değil de "uk" demesidir, demiştir.

Huseyf, Mücâhid'den şöyle nakleder: Kâf, sâd, hâmîm, tâ sîn mîm ve elif lâm râ gibi sûre girişlerinin tümü, konulduğu gibi duran hece (kelime vs. haline getirilmemiş alfabetik) harfleridir.

Bazı dilbilimciler şöyle derler: Bunlar alfabetik harflerin bir kısmıdır. Sûre başlarında bulunanlarla yetinilmiş, 28'e tamamlayan diğer harflere gerek duyulmamıştır. Bu, kişinin "oğlum elif be te se'yi yazabiliyor" demesine benzer. Onun kastı yirmi dokuz hece harfidir ve bazısıyla yetinip kalanını söylememiştir. Bu görüşü de Taberî nakletmiştir.

Ben derim ki: Sûre başlarında geçen mukataa harfleri tekrarlar çıkıldığında on dörttür. Bunlar elif, lâm, mîm, sâd, râ, kâf, he, yâ, ayn, tı, sîn, hâ, kâf

430 Mânâsı için Bkz: Lisânu'l-Arab 15/364; Tâcu'l-Arûs 1/8717 (Çevirmen).

431 İbn Mâce; 2620; İbnu'l-Cevzî, el-Mevzûât, 3/103; İbn Adiyy, 7/260. Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan diyerek rivâyet edilmiştir. İbnu'l-Cevzî aşırıya giderek bunun mevzu olduğunu söylemiş, bunda "batıldır, mevzudur" diyen Ebû Hâtim'e uymuştur. Fakat hadis sadece zayıftır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Scanned with CamScanner

(ق) ve nûndur (م، ل، ا ن، ق، ح، س، ط، ع، ي، ه، ك، ر، ص) Bu harfler şu cümlede toplanmışlardır: "نص حكيم قاطع له سر: Hikmetli ve kat'i nassın sırrı vardır." Bunlar alfabetik harflerin sayıca yarısı demektir. Zikredilenler, terk edilenlerden daha değerli ve önemli harflerdir. Bunlar Arapça bilimlerinden kelime yapısını inceleyen Sarf ilminin konusu olup, orada açıklanır. Zemahşerî der ki: Bunlar harf türlerinin kısımlarını içerir. Yani fısıltılı (mehmus) ve gür (mechur); yumuşak (rahve) ve sert (şedid); dudak kapatılarak telaffuz edilen (mutbak) ve açarak telaffuz edilen (munfetah); dil damağa değerek çıkan (müsta'li) ve damağa değmeden çıkan (munhafid); ve de kalkale harf türlerinin hepsi de hurûf-i mukataada vardır. Zemahşerî bunları uzunca anlattıktan sonra şöyle der: Her şeyde ince hikmetleri bulunan Allah (c.c) noksanlıklardan münezzehtir! Bilinen harf türlerinden bazıları zikredilmekle hepsi zikredilmiş gibi olmuştur. Bildiğin gibi, bir şeyin çoğu hepsi yerine geçer.

Bundan hareketle birisi burada konuyu özetleyerek şöyle demiştir: Şüphesiz Allah (c.c) bu harfleri boş ve maksatsız indirmemiştir. Cahillerden, Kur'ân'da hiçbir mânâsı bulunmayan taabudi şeylerin olduğunu söyleyenler çok büyük hata etmişlerdir. Böylece bu harflerin haddi zatında bir mânâlarının olduğu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu konuda hatadan korunmuş zattan (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir şey gelirse onu alırız, yoksa oracıkta durur ve *"Biz ona inandık. Hepsi de Rabbimiz katındandır."* (Âl-i İmrân, 7) deriz. Âlimlerin bu konuda bir icması olmayıp bilakis ihtilaf etmişlerdir. Dolayısıyla her kime belli bir delil sebebiyle bunlardan biri daha ağır basarsa ona uyar, yoksa belli olana kadar hiçbir şey söylemez. Bu birinci husus.

Ele alacağımız ikinci husus ise; bu harflerin bizatihi ne mânâya geldiğine bakmaksızın, sûre başlarında gelmelerindeki hikmettir. Bazıları: Sûre başlarının bilinmesi için gelmiştir, demişlerdir. Taberî'nin naklettiği bu görüş zayıftır; çünkü sûrelerin birbirinden ayrılması, bunların olmadığı sûrelerde de gerçekleşmektedir. Zîra her sûreyi diğerinden ayıran şey, her birinin başında yazılı olup okunan besmeledir. Bazıları: Sûre başlarında olmasındaki hikmet, müşriklerin Kur'ân'a kulak vermelerini sağlamaktır. Çünkü onlar birbirlerine Kur'ân'ı dinlememeyi öğütlüyorlardı. Fakat bu harfleri duyduklarında bunların oluşturduğu cümlelere de kulak verebilirlerdi. Taberî'nin naklettiği bu görüş de zayıftır. Çünkü sebep bu olsaydı sûrelerin bazısının değil, hepsinin başında olmaları gerekirdi. Oysa sûrelerin çoğu mukattaa harfleriyle başla-

Scanned with CamScanner

mamaktadır. Hem de öyle olsaydı, Kur'ân okumaya sûre başından veya ortasından başlansın, her hâlükarda bu harflerin okunması gerekirdi. Sonra; Bakara sûresi ile sonraki Âl-i İmrân sûresi Mekkî değil Medenî olup müşriklere hitap değildir. Böylece söylediğimiz hususlar onların iddialarını çürütmektedir. Bazıları da: Bilakis bu harfler sûre başlarında Kur'ân'ın bir mucize olduğunu, insanların birbirleriye bu alfabetik harflerden oluşan şeylerle konuştukları halde Kur'ân'ın benzerini getirmekten âciz olduklarını ortaya koymak için sûre başlarında zikredilmiştir, demişlerdir. Bunu Fahreddin Râzî, tefsirinde Müberred ve bir grup muhakkik âlimden nakleder. Kurtubî de Ferrâ ve Kutrup'tan buna benzer bir rivâyette bulunur. Zemahşerî tefsirinde bunu anlatır ve tam destek verir. İmam ve allame Ahmed b. Teymiyye hocaefendi ile hocamız usta hadisçi ve hafız Ebû Haccace el-Mizzi de bu görüştedirler. el-Mizzi bunu bana İbn Teymiyye'den aktardı.

Zemahşerî der ki: Bu harflerin tamamı Kur'ân'ın başında topluca zikredilmeyip ara ara tekrarlanmıştır ki meydan okuma ve kınamanın etkisi daha çok olsun. Nitekim kıssalar ve açık meydan okumalar da Kur'ân'ın muhtelif yerlerinde tekrarlanmıştır.

Zemahşerî der ki: Bunların bazıları ن, ص ve ق'da olduğu gibi tek harfli; bazıları حم'deki gibi iki harfli; bazıları الم'deki gibi üç; bazıları المر'daki gibi dört; bazıları da كهيعص ve حم عسق'da olduğu gibi beş harflidir. Çünkü Arapçada bazı kelimeler bir, bazıları iki, bazıları üç, bazıları dört, bazıları da beş harflidir ve daha fazlası yoktur.

Ben derim ki: Bu sebeptendir ki (yani; hurûf-i mukattaa'daki hikmet 'Bu harflerden oluşan bir Kur'ân da siz getirin' şeklinde bir meydan okuma olduğundan) bu harflerle başlayan her sûrede mutlaka Kur'ân'a destek verilir, mucize yönü ve azameti açıklanır. Bu, istikrâ (sûrelerin teker teker araştırılması) yoluyla bilinen açık bir husustur. İşte bu âyetlerden bazıları: *"Elif Lâm, Mîm. İşte bu kitap onda hiçbir şüphe yoktur."* (Bakara, 1-2) *"Elif Lâm Mîm. Allah, O'ndan başka İlâh yoktur. O Hayy, Kayyûm'dur. Sana Kitab'ı hak olarak indirmiştir."* (Âl-i İmrân, 1-2) *"Elif, Lâm, Mîm, Sâd. İşte bu kitap, sana indirilmiştir. Öyleyse senin göğsünde ondan dolayı bir sıkıntı bulunmasın."* (A'râf, 1) *"Elif, Lâm, Ra. İşte bu kitap... Onu sana insanları Rablerinin izniyle karanlıklardan aydınlığa çıkarman için indirdik."* (İbrâhim, 1-2) *"Elif, Lâm, Mîm. Kitabın, âlemlerin Rabbinden indirilişinde hiçbir şüphe yoktur."* (Secde

Scanned with CamScanner

1-2) *"Hâ, Mîm. Bu kitap Rahmân ve Rahîm tarafından indirilmedir."* (Fussilet, 1-2) *"Hâ, Mîm, Ayn, Sîn, Kâf. İşte böylece Azîz ve Hâkim olan Allah sana ve senden öncekilere vahyeder."* (Şûrâ, 1-2) Bu ve benzeri âyetler bu görüşün doğruluğuna delâlet etmektedir. Dikkatle bakan, bunu görür. Doğruyu en iyi bilen Allah'tır.

Bunların belli zamanlara delalet ettiğini, incelendiği taktirde olayların, fitnelerin ve büyük savaşların vuku bulacağı zamanların tespit edilebileceğini iddia eden ise delilsiz bir iddiada bulunmakta, uçmaması gereken yerde uçmaktadır. Bu hususta bir de zayıf hadis var. Hadis zayıf olmasının yanında, bu görüşün mantıken yanlışa daha yakın olduğunu göstermektedir.

[364] Bahsedilen, Meğazi kitabının yazarı Muhammed b. İshâk'ın, Câbir b. Abdullah'tan yaptığı şu rivâyettir. Ebû Yasir b. Ahtab, Yahudilerle birlikte Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e uğradı. O esnada Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Bakara sûresinin başını, "الم. ذلك الكتاب لا ريب فيه" âyetlerini okuyordu. Sonra Yahudi din adamlarıyla oturmakta olan kardeşi Huyey b. Ahtab'ın yanına gitti ve "Biliyor musunuz, Vallahi Muhammed kendine indirilen kitaptan "الم. ذلك الكتاب لا ريب فيه" âyetlerini okuyordu" dedi. Huyey: Sen bunları işittin mi? dedi. O: Evet, deyince Huyey yanındaki Yahudilerle birlikte Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına gitti. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: "Sen" الم ذلك الكتاب لا ريب فيه" sözlerini sana indirilmiş sözler olarak okuyorsun değil mi?" dediler. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Evet"* buyurdu. "Bunları sana Cebrâil Allah (c.c) katından mı getirdi?" dediler. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Evet"* buyurdu. "Allah (c.c) senden önce hangi peygamber gönderdiyse mutlaka ona ne kadar hüküm süreceğini ve ümmetinin ömrünü haber verdi. Bunu tek söylemeyen sensin." dediler. Huyey, beraberindeki Yahudilere dönerek: "Elif bir, lâm otuz, mîm kırktır. Toplamı yetmiş bir yıl eder. Şimdi siz hakimiyeti ve ümmetinin ömrü yetmiş bir yıl olan bir peygamberin dinine mi gireceksiniz?" dedi. Sonra Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e dönerek "Sende bundan başka bir şey var mı?" dedi. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Evet"* buyurdu. "O nedir?" deyince Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) "المص"ı okudu. Huyey: Bu daha ağır ve daha uzunmuş. Elif bir, lâm otuz, mîm kırk, sâd ise doksandır. Bunların toplamı 130 yıl eder. Ey Muhammed! Bunlardan başka bir şey var mı? dedi. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve

Scanned with CamScanner

sellem): *"Evet"* buyurdu. "Nedir o?" deyince, "الر" yı okudu. Huyey: Bu daha ağır ve daha uzun. Elif bir, Lâm otuz, Râ da iki yüz, bunlar 231 eder, dedi. Sonra Hz. Peygamber'e "Başka var mı?" diye sordu. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Evet"* deyince, nedir o? dedi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) "المر"yı okuyunca, "Bu daha ağır ve daha uzun. Elif bir, Lâm otuz, Mîm kırk, Râ iki yüz ve bunların toplamı 271 eder" dedi. Sonra "Senin durumun kafamızı karıştırdı ey Muhammed! Sana az mı çok mu verildi, bilemedik," dedi. Sonra adamlarına "kalkın gidelim" dedi ve gitti. Sonra Ebû Yâsir, kardeşi Huyey b. Ahtab ile beraberindeki din adamlarına: "Nereden biliyorsunuz, belki de Muhammed'e bunların toplamı verilecek? 71, 131, 231 ve 271'ün toplamı 704 sene eder." dedi. Onlar da: "Onun durumu bize şüpheli göründü." dediler. *"O'dur sana kitabı gönderen. Onun bir kısmı muhkem âyetlerdir ki onlar kitabın anasıdır. Diğeri ise müteşâbihlerdir."* (Âl-i İmrân, 7) âyetinin bu kimseler hakkında nazil olduğu söylenmiştir. Bu rivâyetin[432] tüm senetlerinde Muhammed b. Saib el-Kelbi vardır ve onun tek başına yaptığı rivâyetler kabul edilmez. Kaldı ki, bu doğru ise bu metoda göre zikrettiğimiz on dört harfin tamamının hesaplanması gerekir. O durumda yüksek rakama ulaşılır ve tekrarlar eklendiğinde sayı daha da artar. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Taberânî, Şa'bî'den şöyle nakletmiştir: Kim bir evde Bakara sûresinden on âyet okursa gece sabaha kadar şeytan oraya giremez: Baştaki dört âyet, Âyetel-kürsî ile sonrasındaki iki âyet ve sondaki iki âyet.

Bu Kitap:

ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ ۛ فِيهِ ۛ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٢﴾

2. O kitap (Kur'ân); onda asla şüphe yoktur. O, müttakîler (sakınanlar ve arınmak isteyenler) için bir yol göstericidir.

---

432 Mevzudur. Taberî (246), Buhârî (Sahih'inde değil) et-Tarih el-Kebîr isimli kitabında (2/208) İbn Abbâs'ın (radıyallâhu anh) rivâyeti diye nakletmiştir. Senet yapmacık ve uydurmadır. Muhammed b. Saib el-Kelbi rivâyetleri kabul edilmeyen biridir. Buhârî der ki: Sevrî bana, Kelbi'nin kendisine şöyle dediğini söyledi: Benim sana "Ebû Sâlih'ten" diye anlattığım her şey yalandır. Müellif gibi Suyûtî de ed-Durru'l-Mensur'da (1/55) bunun zayıf olduğunu söylemiştir. Bu büyük ihtimalle akılda tasarlanmış hayali bir şeydir.

Scanned with CamScanner

Tefsiri:

İbn Cüreyc, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: "'O kitab'ın mânâsı 'bu kitap'tır." Mücâhid, İkrime, Said b. Cübeyr, Süddî, Mukâtil, Zeyd b. Eslem ve İbn Cüreyc de buradaki 'ذلك: o'nun' 'هذا: bu' mânâsında olduğunu söylemişlerdir. Çünkü Araplar bu iki işaret zamirinden her birini diğerinin yerinde kullanırlar. Bu, Arapçada bilinen bir husustur. Nitekim Buhârî de bunu Ebû Ubeyd'den nakletmiştir. Zemahşerî der ki: Zâlike, hemen öncesindeki "Elif lâm mîm"e işarettir. Nitekim şu ve benzeri âyetlerde de işaret biraz önceye yapılmıştır: *"(Mûsâ dedi ki:)"O, ne yaşlı ne de körpe; ikisi arasında bir inektir."* (Bakara, 68) *"O (bu) Allah'ın hükmüdür, aranızdaki hükmü verir."* (Mümtehine, 10) *"İşte Rabbiniz Allah O'dur."* (En'âm, 102)

Kurtubî ve başkalarının naklettiklerine göre, bazı müfessirler "bu kitab"ı "Allah'ın (c.c) peygamberine indirmeyi vaad ettiği Kur'ân" ile bazıları "Tevrat", bazıları ise "İncil" ile tefsir etmişlerdir. Buna benzer toplam on görüş nakletmişlerdir ve çoğu bunları zayıf bulmuştur. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

"الكتاب: kitap." Yani Kur'ân. Taberî ve başkalarının nakillerine göre bunu Tevrat ve İncil ile tefsir edenler gerçekten uzak ve faydasız söz söylemiş, bilgi sahibi olmadıkları konuda zorlama bir görüş ortaya atmışlardır.

Rayb. Rayb'dan kasıt, şüphedir. Süddî; Ebû Mâlik'ten, Ebû Sâlih kanalıyla İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan, Mürre el-Hemedani kanalıyla İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan ve başka sahabilerden; onların "لا ريب فيه" cümlesini, "onda hiçbir şüphe yoktur" şeklinde tefsir ettiklerini rivâyet etmiştir. Ebû Derdâ, İbn Abbâs, Mücâhid, Said b. Cübeyr, Ebû Mâlik, İbn Ömer'in azatlı kölesi Nâfi', Atâ, Ebû Âliye, Rebî' b. Enes, Mukâtil, Süddî, Katâde ve İsmail b. Ebî Halid de bu görüştedirler. İbn Ebî Hâtim: Bu hususta hiçbir ihtilaf bilmiyorum, der.

Rayb bazen töhmet mânâsında kullanılır. Nitekim Cemil şöyle der:

بثينة قالت يا جميل أربتني فقلت كلانا يا بثين مريب

Büseyne dedi ki: "Ey Cemil, beni töhmet altında bıraktın."

Dedim: "Ey Büseyne, ikimiz de töhmetçi kimseleriz."

Scanned with CamScanner

Rayb şu şiirde olduğu gibi ihtiyaç mânâsında da kullanılmıştır:

قضينا من تهامة كل ريب وخيبر ثم أجمعنا السيوفا

Tihame'den tüm ihtiyaçları karşıladık.

Hayberden de... Sonra ise kılıçları topladık.

Âyetin mânâsı şöyledir: "Bu kitabın, yani Kur'ân'ın Allah (c.c) katından indiğine dair asla şüphe yoktur." Nitekim Allah (c.c) Secde sûresinde şöyle buyurur: *"Elif. Lâm. Mîm. Bu Kitab'ın, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiş olduğunda asla şüphe yoktur."* (Secde, 1-2)

Bazılarına göre bu, haber cümlesi olup nehiy kastedilmiştir ve mânâsı şöyledir: Onda asla şüphe etmeyin. Bazı kârîler "لا ريب"'den sonra durur, sonra "فيه هدى للمتقين"'diye okurlar (o durumda mânâ: Onda müttakiler için hidâyet vardır). Secde sûresindeki âyetten dolayı "فيه" den sonra durmak daha iyidir. Hem de bu durumda hidâyet Kur'ân'ın sıfatı (mânası: Kur'ân hidâyettir) yapılmış olur. Bu ise diğerindeki "Kur'ân'da hidâyet vardır." mânâsından daha kuvvetlidir.

Arapçada "هدى" in sıfat üzere merfu olduğu gibi, hâl üzere mansup olması da mümkündür.

Âyette Kur'ân'ın sadece müttakilere hidâyet kaynağı olduğu ifade edildi. Nitekim, Allah'ın (c.c) *"De ki: O, inananlar için doğru yolu gösteren bir kılavuzdur ve şifadır. İnanmayanlara gelince, onların kulaklarında bir ağırlık vardır ve Kur'ân onlara kapalıdır. (Sanki) onlara uzak bir yerden bağırılıyor (da Kur'ân'da ne söylendiğini anlamıyorlar.)"* (Fussilet, 44) *"Biz, Kur'ân'dan öyle bir şey indiriyoruz ki o, mü'minler için şifa ve rahmettir; zalimlerin ise yalnızca ziyanını artırır."* (İsrâ, 82) buyruklarında ve daha pek çok âyette de Kur'ân'dan yegâne istifade edeceklerin mü'minler oldukları ifade edilir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim bizatihi hidâyet kaynağıdır; fakat ona ancak müttakiler ve iyiler (ebrâr) ulaşabilir. Nitekim Allah (c.c) başka bir âyette de: *"Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, gönüllerdekine bir şifa, mü'minler için bir hidâyet ve rahmet gelmiştir."* (Yûnus, 57) buyurmuştur.

Süddî; Ebû Mâlik'ten, Ebû Sâlih kanalıyla İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan, Mürre el-Hemedani kanalıyla İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan ve başka sahabilerden rivâyet ettiğine göre, onlar "müttakiler için bir hidâyettir" cümlesini;

Scanned with CamScanner

"müttakiler için bir nurdur" şeklinde tefsir etmişlerdir. Şa'bî: Sapıklığa karşı rehberdir, diye tefsir etmiştir. Said b. Cübeyr de: Müttakilere her şeyi mükemmel şekilde açıklayan, demiştir. Bunların hepsi de doğrudur.

Müttakiler:

Süddî; Ebû Mâlik'ten, Ebû Sâlih kanalıyla İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan, Mürre el-Hemedani kanalıyla İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan ve bazı sahabilerden, "Müttakiler için hidâyettir" hakkında; onlar mü'minlerdir, dediklerini nakleder.

Dahhâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakletmiştir: Yani müttakiler, Allah'a ortak koşmaktan sakınan ve itaat üzere yaşayan kimselerdir. Said b. Cübeyr, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakletmiştir: Müttakiler; bildikleri hidâyet hasletlerini terk edip Allah'ın cezasına mâruz kalmaktan çekinen, getirdiklerine imanda rahmetini uman kimselerdir. Hasan-ı Basrî'den şöyle nakledilmiştir: Müttakiler Allah'ın kendilerine haram kıldığı şeylerden sakınıp farz kıldıklarını yerine getirenlerdir. Ebû Bekir b. Ayyaş der ki: A'meş bana müttakinin ne demek olduğunu sordu, söyledim. Bana: Onu bir de Kelbi'ye sor, dedi. Sorduğumda şöyle cevap verdi: Onlar büyük günahlardan sakınan kimselerdir, dedi. A'meş'in yönünden gidip cevabını söyledim. İtiraz etmedi ve "Bize görünen anlamı da öyle" dedi. Katâde der ki: Müttakiler; yüce Allah'ın (bu âyetin ardından) *"O kimseler ki gayba inanırlar, namaz kılarlar..."* buyruğuyla nitelediği kimselerdir. Taberî, âyetin bu mânâların tümünü kapsadığını tercih etmiştir ki, doğrusu da odur.

[365] Tirmizî ile İbn Mâce, Atiyye es-Sa'di'den şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Kul, sakıncalı olana bulaşma korkusuyla sakıncalı olmayanı da bırakmadıkça müttakiler derecesine ulaşamaz."*[433] Tirmizî sonra: Hasen, garib hadistir, demiştir.

[366] İbn Ebî Hâtim, Meymun b. Hazim'den şöyle nakleder: Ebû Vâil'in yanında oturuyordum. Yanımıza Muaz'ın arkadaşlarından Ebû Afif adında biri girdi. Şakik b. Seleme ona: Ey Ebû Afif, Bize Muaz b. Cebel'den bir şeyler anlatmaz mısın? dedi. Ebû Afif şöyle cevap verdi: Pekala, anlatayım. Onu şöyle söylerken işittim: İnsanlar kıyâmet gününde bir yerde tutulacaklar. Bir

433 Tirmizî, 2451; İbn Mâce, 4215; Kuzâî, 909.

Scanned with CamScanner

münadi: Müttakiler nerede? diye seslenecek. Bunun üzerine onlar Rahmân'ın himayesinde bir araya toplanacaklar ve Allah (c.c) onlardan gizlenmeyecek ve perdelenmeyecek. Ben: Müttakiler kimlerdir? dedim, "Şirkten ve putlara tapmaktan sakınan, ibadetlerini yalnızca Allah'a yapan, böylece geçip cennete giden kimselerdir." dedi.

Hidâyet:

Bazen hidâyet'le 'kalbe yerleşen iman' kastedilir. Bunu kulların kalbinde ancak Allah (c.c) oluşturur, O (c.c) koyar. Nitekim yüce Allah şöyle buyurur: *"Sen dilediğine hidâyet edemezsin."* (Kasas, 56) *"Onları hidâyete erdirmek senin üzerinde bir vazife değildir."* (Bakara, 272) *"Allah her kime hidâyet ederse onu saptıracak yoktur."* (A'râf, 186) *"Allah kime hidâyet ederse, işte o, hakka ulaşmıştır, kimi de hidâyetten mahrum ederse artık onu doğruya yöneltecek bir dost bulamazsın."* (Kehf, 17)

Hidâyet bazen de "hakikati beyan etmek, açıklamak, göstermek ve ona yönlendirmek" mânâlarına gelir. Şu âyet-i kerimelerde olduğu gibi: *"Sen gerçekten dosdoğru yola hidâyet etmektesin (göstermektesin)."* (Şûrâ, 52) *"Sen yalnızca uyarıcısın. Her bir kavmin hidâyetçisi vardır."* (Ra'd, 7) *"Semûd'a gelince onlara doğru yolu gösterdik, ama onlar körlüğü doğru yola tercih ettiler."* (Fussilet, 17) İki yoldan kasıt, hayır ile şerdir diyenlerin -ki tercihe en şayanı odur- görüşüne göre şu âyet-i kerime de böyledir: *"Biz onu iki yola hidâyet ettik (gösterdik)."* (Beled, 10) Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Takva esasen "istenmeyen ve korkulan şeyden sakınmak ve korunmaya çalışmak" mânâsını ifade eder. Çünkü korunma mânâsını ifade eden "وقاية" kökünden gelmektedir. Nâbiğa şöyle der:

سقط النصيف ولم ترد إسقاطه فتناولته واتقتنا باليد...

İstemeden başörtüsü yere düştü.

Onu aldı ve eliyle bize karşı kendini korudu.

Başka bir şair de şöyle der:

فألقت قناعا دونه الشمس واتقت بأحسن موصولين كف ومعصم

Ötesinde Güneş bulunan bir örtü attı ve kendisini korudu.

En güzel iki eklemle; el ve bilek ile.

Scanned with CamScanner

Denilir ki: Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh) Übeyy b. Ka'b'a takvayı sordu. Übeyy: Hiç dikenli yolda yürüdün mü? diye sordu. Ömer (radıyallâhu anh): "Evet" dedi. Übeyy: Ne yaptın? dedi. Ömer (radıyallâhu anh): Paçaları sıvadım ve zarar görmemek (ayağıma batmaması) için büyük bir itinayla yürüdüm, dedi. Übeyy b. Ka'b: İşte takva odur, dedi.

İbnu'l-Mu'tezz bu mânâyı alarak şu şiirini söylemiştir:

خل الذنوب صغيرها وكبيرها ذاك التقى

واصنع كماش فوق أر ض الشوك يحذر ما يرى

لا تحقرن صغيرة إن الجبال من الحصى

Küçüğü ve büyüğüyle tüm günahları bırak; budur takva.

Dikenli yerde, dikkatle yürüyen kimse gibi yap!

Sakın küçük günahları küçümseme.

Dağlar çakıl taşlarından oluşur.

Ebû Derdâ da bir gün şöyle dedi:

يريد المرء أن يؤتى مناه ويأبى الله إلا ما أرادا

يقول المرء فائدتي ومالي وتقوى الله أفضل ما استفادا

Kişi arzu ettiklerinin verilmesini ister.

Allah (c.c) ise dilediğini verir.

Kul: Menfaatim, malım... der.

Oysa Allah'tan sakınmak en faydalısıdır.

[367] Sünen-i İbn Mâce'de, Ebû Ümâme'den şöyle rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Kişi Allah'tan sakınmak (takva)dan sonra saliha eşten daha faydalı bir nimete sahip olmamıştır. Öyle ki ona baktığında sevinç ve sürur verir, emrettiğinde itaat eder, üzerine yemin ettiğinde yeminini bozdurmaz, ondan ayrılıp bir yerlere gittiğinde kendini ve kocasının malını korumak sûretiyle kocasına (şeref ve malına) sahip çıkar."*[434]

434 İbn Mâce'nin Sünen'inde 1857. hadis olarak yer almaktadır. Bunu Nesâî de Sünen-i Kübrâ'da (7961) benzer bir lafızla Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan rivâyet etmiş-

Scanned with CamScanner

Gayba İman:

الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣﴾

3. Onlar gayba inanırlar, namaz kılarlar, kendilerine verdiğimiz mallardan Allah yolunda harcarlar.

Tefsiri:

Ebû Bekir er-Râzî'nin Abdullah'tan rivâyet ettiğine göre, o (radıyallâhu anh): İman, tasdik etmek ve inanmaktır, demiştir. Mâmer, Zührî'den: İman amel etmektir. Ebû Câfer er-Râzî, Rebî' b. Enes'ten: İman ederler, yani haşyet (korku ve saygı) duyarlar.

İmam Taberî ve başka âlimler şöyle demişlerdir: Evlâ olan, onların söz, inanç ve amellerinde gayba iman üzere olmalarıdır. Taberî der ki: Allah'a saygı ve korku (haşyet), bazen, "sözü amelle tasdikleme" mânâsındaki "iman" kapsamına girer. İman Allah'ın, kitaplarının ve meleklerinin varlığını ikrar etmek, bunu fiil ile onaylamaktır.

Ben derim ki: İmanın lugavi mânâsı ise salt inanmaktır. Bazen Kur'ân'da bu mânâda kullanılır: *"O peygamber Allah'a inanır, mü'minlere inanır."* (Tevbe, 61) âyetinde olduğu gibi... Yusuf (a.s)'ın kardeşleri de babalarına *"Biz doğru söylesek de sen bize inanacak (بِمُؤْمِنٍ) değilsin"* (Yusuf, 17) demişlerdi. İman cümlede amel ile birlikte kullanıldığında da, yine "salt inanma" mânâsına gelir. *"Ancak iman eden ve salih ameller işleyenler müstesna..."* (İnşikâk, 25, Tîn, 6) âyetinde olduğu gibi... Normal kullanımdaki ve şeriatın istediği şekliyle iman ise; inanç, söz ve amelin toplamıdır. İmamların çoğu bu görüşü benimsemişlerdir. Hatta İmam Şâfiî, İmam Ahmed b. Hanbel, Ebû Ubeyd ve başkaları; imanın söz ve amel olduğu, arttığı ve eksildiği hususunda icma olduğunu söylemişlerdir. Bu hususta birçok hadis ve eser vardır. Allah'a hamd-u senalar olsun, biz bunları Buhârî Şerhi'nin başlarında zikrettik.

Bazıları iman'ı haşyet ile tefsir etmişlerdir. Zîra Allah (c.c) *"Gıyabında Allah'tan korkanlar"* (Mülk, 12) ve *"Ancak gıyabında (görmediği halde) Rahmân'dan korkan ve tevbekar bir kalple gelen müstesna!"* (Kaf, 33) buyu-

tir. Onun senedi, Iraki'nin İhya tahricinde söylediği gibi sahihtir. Iraki: Bu İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan da sahih bir senetle rivâyet edilmiştir, demiştir.

Scanned with CamScanner

rur. Haşyet, iman ve bilginin özüdür. Nitekim Allah (c.c) *"Kulları arasında Allah'tan ancak bilenler korkar."* (Fâtır, 28) buyurur.

Bazıları da bu âyeti, "Gayba münafıklar gibi değil, görülen ve müşahade edilene iman eder gibi iman ederler." şeklinde tefsir etmişlerdir. Nitekim Allah (c.c) münafıkların imanını şöyle anlatır: *"(Bu münafıklar) mü'minlerle karşılaştıkları vakit "(Biz de) iman ettik" derler. (Kendilerini saptıran) şeytanları ile başbaşa kaldıklarında ise: Biz sizinle beraberiz, biz onlarla (müminlerle) sadece alay ediyoruz, derler."* (Bakara, 14) *"Münafıklar sana geldiklerinde: Şahitlik ederiz ki sen Allah'ın Peygamberisin, derler. Allah da bilir ki sen elbette, O'nun Peygamberisin. Allah, münafıkların kesinlikle yalancı olduklarını bilmektedir."* (Münâfikûn, 1) Buna göre gayb kelimesinin irabı hâl, mânâ ise şöyle olur; Onlar (inandıkları esaslara) insanların yanında olmadıkları zaman da inanırlar.

Gayba gelince; burada ne kastedildiği hususunda selefin farklı ifadeleri vardır. Bunların hepsi doğrudur ve anlaşıldığı kadarıyla hepsi de kastedilmiştir.

Ebû Câfer er-Râzî, Ebû Âliye'den şöyle rivâyet eder: "Gayba iman ederler; yani, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, Allah'ın cennetine, cehennemine ve O'nunla buluşmaya iman ederler. Ölümden sonraki hayata, tekrar dirilmeye inanırlar. Çünkü bunların hepsi de gaybdır." Katâde b. Duâme de böyle der. Süddî; Ebû Mâlik'ten, Ebû Sâlih kanalıyla İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan, Mürre el-Hemedani kanalıyla İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan ve başka sahabilerden şöyle nakleder: Gayb, kulların göremedikleri ve Kur'ân'da anılan cennet ve cehennemle ilgili şeylerdir. Muhammed b. İshâk, İkrime'den veya İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan bu âyetin mânâsı hakkında şöyle nakleder: Gayb'a, yani Allah'tan (c.c) gelenlere inanırlar. Süfyân-ı Sevrî kanalıyla yapılan bir rivâyette, Zirr: Gayb Kur'ân'dır, der. Atâ Ebî Rebâh: Kim Allah'a iman ederse gayba da iman etmiş olur, der. İsmail b. Ebî Halid: 'Gayba iman'dan kasıt İslâm'ın gaybî hususlarına imandır, der. Zeyd b. Eslem: Gayb'a imandan maksat kadere imandır, der.

Bunların hepsi birbirine yakın mânâlardır. Çünkü anılanların tümü iman edilmesi vacip, gaybî hususlardır. Said b. Mansur, Abdurrahman b. Yezîd'den şöyle nakleder: Biz İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'ın yanında oturuyorduk. Hz.

Scanned with CamScanner

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabından ve onların herkesten önde olduklarından bahsettik. İbn Mes'ud (radıyallâhu anh): Muhammed'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) gören kimse için onun durumu (hak olduğu) aşikardı. Kendinden başka hiçbir İlâh bulunmayan Allah'a and olsun ki, hiç kimse gaybî bir şeye imandan daha üstün bir imana sahip olmamıştır, dedi. İbn Mes'ud (radıyallâhu anh) daha sonra Bakara sûresinin *"Elif lâm mîm. Bu kitapta hiçbir şüphe yoktur. Müttakiler için rehberdir. Onlar ki gayba iman ederler..."* ile başlayan ilk beş âyetini okudu. İbn Ebî Hâtim, İbn Merdûyeh ve Hâkim, Müstedrek'inde birçok rivâyet yoluyla A'meş'ten böyle rivâyet etmişlerdir. Hâkim: Rivâyet etmemiş olmalarına rağmen bu, Buhârî ve Müslim'in hadisleri derecesinde sahih bir rivâyettir, demiştir.

[368] Bu mânâda Ahmed b. Hanbel de İbn Muhayriz'den şöyle rivâyet etmiştir: Ebû Cuma'ya: Bize Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den işittiğin bir sözü anlat, dedim. "Tamam. Sana güzel bir hadis anlatacağım" dedi. Bir gün Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte yemek yedik. Yanımızda Ebû Ubeyde b. Cerrah da vardı ve "Ya Rasûlallah! Bizden daha hayırlı kimseler var mı? Biz seninle birlikte iman ettik ve seninle birlikte cihad ettik" dedi. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Evet, sizden sonra beni görmedikleri halde iman eden kimseler..."* buyurdu.[435]

[369] Hadisin başka bir tariki: Ebû Bekir İbn Merdûyeh, tefsirinde, İbn Mes'ud ile Sâlih b. Cübeyr'den şöyle nakleder: Biz Kudüs'te iken Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sahabelerinden Ebû Cum'a, Beyt-i Makdis'te namaz kılmak için oraya gelmişti. O gün yanımızda Reca b. Hayat da vardı. Şehirden çıkarken onu yolcu etmeye gittik. Vedalaşıp ayrılacağı vakit şöyle dedi: "Siz bir ödülü hak ettiniz. Size Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den işittiğim bir hadisi anlatacağım. Biz Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikteydik ve yanımızda aşere-i mübeşşere'nin onuncusu olan Muaz b. Cebel de vardı. Biz "Ya Rasûlallah! Mükâfat bakımından bizden daha üstün bir topluluk var mıdır? Biz sana iman ettik ve tâbi olduk." dedik. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Allah Rasûlü aranızda olup gökten vahiy inmekte*

435 Ahmed b. Hanbel, 4/106; Ebû Ya'lâ, 1559; Taberânî, 3537, 3538; Hâkim, 4/6992. Hâkim sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de onaylamıştır. Heysemî, Mecmau'z-Zevâid'de (10/16693)'de: Muhaddisler birçok senetle rivâyet etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel'in senetlerinden birindeki râvîler sikadırlar, demiştir. Durum, Heysemî'nin söylediği gibidir. Hadisin senedi hasendir ve sonrasındaki hadis de onun şahididir.

Scanned with CamScanner

iken sizin bunu yapmanıza ne engel var ki? Bilakis sizden sonra yaşayacak kimseler iki kapak arasındaki bir kitapla karşılaşacaklar ve ona inanıp ondakilerle amel edecekler. İşte onların ecir ve mükâfatları sizinkinden iki kat fazla olacak."[436] Bu hadiste sözlü olarak nakledilmeyip kitap veya kağıtta yazılı olanla amel etmenin caiz olduğuna delil vardır ki ben bunu Buhârî Şerhi'nin başlarında beyan ettim. Zîra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onları bundan dolayı övmüş ve onların mükâfatının her yönden değil de bu açıdan sahabeden daha büyük olacağını bildirmiştir.

[370] Aynı şekilde Hasan b. Arfe el-Abdi'nin; Amr b. Şuayb, babasından, o da kendi babasından (Amr'ın dedesinden) diyerek naklettiği şu hadis de böyledir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) sahabelere *"Sizce imanları en hayret vericiler kimlerdir?"* diye sordu. "Melekler" dediler. *"Onlar Rablerinin katında iken neden iman etmesinler ki!"* buyurdu. "Öyleyse peygamberler!" dediler. *"Rablerinden kendilerine vahiy inmekte iken onlar neden iman etmesinler ki!"* buyurdu. Sahabiler: "O halde bizler!" dediler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Ben sizin aranızda iken neden iman etmeyeceksiniz ki?"* buyurdu. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) daha sonra: *"İyi bilin ki imanları bana en ilginç gelen kullar sizden sonra yaşayıp da Kur'ân yazılı sayfalar bulacak ve ondakilere iman edecek kimselerdir."* buyurdu.[437] Ebû Hâtim er-Râzî: Râvilerden Muğîre b. Kays el-Basri'nin rivâyetleri münkerdir, demiştir. Ben derim ki: Fakat Ebû Ya'lâ, Müsned'inde, Hâkim, Müstedrek'inde, Ömer (radıyallâhu anh)'dan bunun gibi veya yakın bir hadis rivâyet etmiştir. Hâkim de onun için: Buhârî ve Müslim rivâyet etmemişlerdir, fakat senedi sahihtir, demiştir. Yine bunun benzeri bir hadis Enes b. Mâlik (radıyallâhu anh) kanalıyla Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet edilmiştir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

[371] İbn Ebî Hâtim, Eslem kızı Nüveyle'den şöyle rivâyet eder: Öğle veya ikindi namazını Beni Harise camisinde Mescid-i Aksa'ya yönelerek kıldık. Sonra bize biri gelip Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Kâbe'ye yönelerek namaz kıldığını haber verdi. Bunun üzerine kadınlar erkeklerin, erkekler

436 Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr 3540. Râvileri sikadır. Fakat Abdullah b. Sâlih'i birden çok kişi zayıf kabul etmiştir. Zîra münker rivâyetleri bulunmaktadır. Ancak hadisin şahidleri vardır ki bunlardan biri, sonraki hadistir.

437 Bezzâr, (Keşfu'l-Estar, 3839); Hâkim, 2/85; Ebû Ya'lâ, 160.

Scanned with CamScanner

de kadınların yerine geçtiler ve kalan iki rek'atı Kâbe'ye yönelerek kıldık. Râvilerden İbrâhim der ki: Beni Harise kabilesinden bazı adamlar bana anlattı ki; Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu olayı duyunca: *"İşte bunlar gayba iman etmiş kimselerdir"* buyurmuş.[438] Hadis bu senetle gariptir.

Namaz ve İnfak:

"ويقيمون الصلاة *Namaz kılarlar."* İbn Abbâs (radıyallâhu anh) der ki: Yani, namazı farzlarıyla eda ederler. Dahhâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Namazı ikame etmek; rüku, secde ve kıraati eksiksiz yapmak, tam olarak huşuyla ve Allah'a yöneliş haliyle eda etmektir. Katâde der ki: Namazı ikame etmek; vakitlerine, abdestine, rükularına ve secdelerine riâyet etmektir. Mukâtil b. Hayyân der ki: Namazı ikame; vakitlerini geçirmeksizin zamanında ve abdesti tam alıp rükû ve secdeleri, Kur'ân tilavetini, tahiyyat ve salevatları mükemmel şekilde yaparak eda etmektir. Namazın ikamesi işte budur.

"وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ: *Kendilerine verdiğimiz mallardan Allah yolunda harcarlar."* Ali b. Ebî Talha ve başkaları İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle naklederler: 'Kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcarlar' ile kastedilen, mallarının zekâtını vermeleridir. Süddî; Ebû Mâlik'ten, Ebû Sâlih kanalıyla İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan, Mürre el-Hemedani kanalıyla İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan ve başka sahabilerden şöyle nakleder: 'Kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcarlar'dan maksat, kişinin aile efradına yaptığı harcamalardır. Bu, zekât âyeti inmeden önceydi. Cüveybir, Dahhâk'tan şöyle nakleder: Önceleri infak, kişinin maddi imkânları ve gücü nispetinde Allah (c.c) için sunduğu birtakım harcamalardan ibaretti. Sonunda, önceki âyetleri nesheden ve konuya kesinlik kazandıran Tevbe sûresindeki zekâttan bahseden yedi âyet indi.

Katâde der ki: "Onları rızıklandırdıklarımızdan", yani; Allah'ın onlara verdiklerinden... Şöyle denmektedir: Ey Âdemoğlu, bu mallar çok yakında terk etmek üzere elinde bulundurduğun birer emanet ve ödünç maldır.

Taberî bu âyetin zekât ve infakta genel olduğu görüşünü tercih eder. Zîra o şöyle der: En iyi ve bu topluluğun özelliği olarak en uygunu, onların

438 Tefsir-i İbn Ebî Hâtim, 1/36; el-Mu'cemu'l-Kebîr, 24/207.

Scanned with CamScanner

mallarında yapmaları gereken tüm harcamalar hakkında olmasıdır. İster bu zekât olsun, isterse akrabalık, mülkiyet ve başka sebeplerden dolayı nafaka ve geçimleri üzerinde bir borç olan eş, çocuklar ve benzeri kimselere yapacağı harcamalar olsun... Zekât ve infaktan her biri övülmüş ve methedilmiştir.

Ben derim ki: Allah (c.c) namaz ile mallardan infak yapmayı birlikte çok anar. Çünkü zekât Allah'ın (c.c) hakkıdır ve ona kulluktur. Namaz Allah'ı birleme, övme, şanını yüceltme, yalvarış, dua ve tevekkülü içerir. İnfak ise Allah'ın kullarına faydalı olmak sûretiyle iyilik yapmaktır. Buna en layık olanlar ise akrabalar, aile efradı ile köle ve cariyelerdir ve akraba olmayanlar sonra gelir. Dolayısıyla vacip olan nafakalar/infaklar ile farz olan zekât Allah'ın (c.c) *"kendilerine verdiğimiz mallardan Allah yolunda harcarlar."* buyruğu kapsamında yer alır.

[372] Bu sebeple Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerinde yer alan ve İbn Ömer (radıyallâhu anh)'dan rivâyet edilen bir hadiste Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"İslam beş şey üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka hiçbir İlâh bulunmadığına şehâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan orucunu tutmak ve Allah'ın evine (Kabe) gidip haccetmektir."*[439] buyurmuştur. Bu hususta hadisler pek çoktur.

Salât'ın Arapçada asıl (lugavi) mânâsı duadır. A'şâ şöyle der:

لها حارس لا يبرحُ الدهرَ بَيْتَها وإن ذُبحَتْ صلى عليها وزَمْزَما

Onların (içki fıçılarının), evinden hiç ayrılmayan bir bekçisi vardır.

Musluğu açıldığında mırıldanarak dua eder.

A'şâ yine şöyle der:

وقابلها الريح في دَنّها وصلى على دَنّها وارتسم

Küpü içerisinde onunla rüzgar karşılaştı.

Küpüne dua etti ve tekbir getirdi.

Taberî bu şiirleri buna misal olarak getirmiştir.

439 Buhârî ve Müslim rivâyet etmişlerdir. İleride gelecek.

Scanned with CamScanner

A'şâ yine şöyle der:

تقول بنتي وقد قَرَّبتُ مرتحلا يا رب جنب أبي الأوصابَ والوَجَعَا

عليكِ مثلُ الذي صليتِ فاغتمضي نوما فإن لِجَنب المرء مُضْطجعا

Gitme vakti yaklaştığında kızım der ki:

Rabbim, babamı her kötülükten uzak eyle.

Bu tür duaları hep yap, sonra yum gözlerini.

Çünkü kişinin yanının uyumaya ihtiyacı vardır.

Yani yapmakta olduğun bu dualara devam et. Bu açıktır. Salât kelimesi daha sonra şeriatta; bilinen şartları ve nitelikleriyle belli vakitlerde rükû, secde ve başka fiillerle yerine getirilen ve meşhur çeşitleri bulunan ibadet için kullanılmıştır. Taberî der ki: Bana göre farz namaza "salât"(dua) denmesinin sebebi şudur:

Namaz kılan kimse, Allah'a ihtiyacını sunarak dua ettiği gibi, ayrıca kıldığı namazla elde edeceği Allah'ın ecir ve mükâfatını kazanma gayreti içerisindedir.

Denildi ki: Salât kelimesi namazda rükû ve secde esnasında hareket eden iki salv (صلوان)'dan türemedir. Salevân; sırttaki kuyruk sokumuna kadar uzanan ve onu sarıp kuşatan iki damarın adıdır. At yarışında ikinci gelen kişiye de bu yüzden musalli denmiştir. Ama bu, su götürür bir iddiadır.

Başka bir görüşe göre de salât kelimesi bir yere bağlı kalma ve oradan ayrılmama mânâsındaki sılâ'dan gelmektedir. Mesela "لا يصلاها إلا الأشقى: *Cehenneme ancak kötü-bedbaht kişi sılâ olur*" (Leyl, 15) buyruğu "devamlı ve hiç ayrılmaksızın cehennemde sadece kötü-bedbaht kişi kalır" mânâsına gelir.

Başka bir görüşe göre de namaz mânâsındaki salât, eğriliğini düzeltmek için sopayı ateşte tutma mânâsındaki tasliye'den gelmedir. Zîra namaz kılan kişi de namazla kendindeki eğriliği düzeltir. Nitekim Allah (c.c) *"Muhakkak ki, namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar..."* (Ankebût, 45) buyurur.

Salât'ın dua mânâsındaki salât'tan türediği görüşü en doğru ve en yaygın görüştür. Doğrusunu en iyi Allah bilir. Zekât konusu ise ileride gelecek.

Scanned with CamScanner

Diğer Kitaplara ve âhirete İman:

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَآ أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَآ أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ ۚ وَبِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٤﴾

4. Yine onlar, sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler; âhiret gününe de kesinkes inanırlar.

Tefsiri:

İbn Abbâs (radıyallâhu anh) der ki: *"Yine onlar, sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler."* yani; hem senin Allah (c.c) katından getirdiklerini, hem de senden önceki peygamberlerin getirdiklerini tasdik ederler. Onlar arasında bir ayrım yapmaz, onların Rableri katından getirdiklerini inkâra kalkışmazlar.

"Âhiret gününe de kesinkes inanırlar." Yani tekrar dirilme, kıyâmet, cennet, cehennem, hesap ve tartıya kesinkes inanırlar. Âhirete[440] âhiret denmesi, dünyadan sonra gelmesinden dolayıdır.

Müfessirler burada nitelikleri anlatılanların kimler oldukları hususunda ihtilaf etmişlerdir; bunlar biraz önce *"Onlar gayba inanırlar, namaz kılarlar, kendilerine verdiğimiz mallardan Allah yolunda harcarlar."* (Bakara, 3) diye nitelenen kimseler midir yoksa başkaları mıdır? Taberî'nin zikrettiğine göre bu hususta üç görüş vardır:

Bir: O âyette anlatılanlarla bu âyette anlatılanlar aynı kimselerdir. Onlar ise Araplardan, Ehl-i kitap'tan ve başkalarından iman eden her mü'mindir. Bunu Mücâhid, Ebû Âliye, Rebî' b. Enes ve Katâde söylemişlerdir.

İki: İki âyette de bahsedilen tek bir kesimdir ki o da Ehl-i kitap'tan iman edip Müslüman olanlardır. Bu durumda "و" harfi sıfatları sıfatlar üzerine atfetmiş olur. Şu âyet-i kerimelerde olduğu gibi: "سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الأَعْلَى * الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى * وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى * وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَى * فَجَعَلَهُ غُثَاءً أَحْوَى: *Yüce Rabbinin adını, yaratıp düzene koyan, takdir edip yol gösteren, (topraktan) yeşil otu çıkaran, sonra da onu kapkara bir sel artığına Çeviren yüce Rabbinin adını tesbih (ve takdis) et."* (A'lâ, 1-5)

440 Âhiret, son mânâsına gelen âhir'den türemedir. Mesela Allah'ın âhir ismi varlığı sonsuz, ebedi ve ezeli mânâsına gelir. (Çevirmen).

Scanned with CamScanner

Şairin şu şiirinde de durum aynıdır:

إلى الملك القَرْم وابن الهُمام وليثِ الكتيبة في المُزْدَحَم

Saygıdeğer efendi ve kahraman fedakarın oğlu.

Ve savaş esnasında birliğin arslanı olan hükümdara.

Hem âyette hem de şiirde vasfedilen tek olup, sıfatlar birbiri üzerine atfedilmiştir.

Üç: Burada, ilkinde nitelenenler Arap mü'minler, ikincisinde nitelenenler ise kitap ehlinden iman edip Müslüman olanlardır. Bunu Süddî, tefsirinde, İbn Abbâs (radıyallâhu anh), İbn Mes'ud ve bazı sahabelerden nakletmiş, Taberî de bu görüşü tercih etmiştir. İmam Taberî'nin söylediğine göre buna, Allah'ın (c.c) şu buyrukları delil getirilir: *"Ehl-i kitap'tan öyleleri var ki, Allah'a, hem size indirilene, hem de kendilerine indirilene tam bir samimiyetle ve Allah'a boyun eğerek iman ederler. Allah'ın âyetlerini az bir paraya satmazlar. İşte onlar için Rableri katında ecirleri vardır. Şüphesiz Allah, hesabı çabuk olandır."* (Âl-i İmrân, 199) *"Kendilerine daha önceden kitap verdiklerimiz buna da inanırlar. Kur'ân onlara okunduğu zaman: 'Ona inandık, doğrusu o Rabbimizden gelen gerçektir; biz şüphesiz daha önceden Müslüman olmuş kimseleriz.' derler. İşte onlara, sabırlarından dolayı, ecirleri iki defa verilir; onlar kötülüğü iyilikle savarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan da sarfederler."* (Kasas, 52-54)

[373] Buhârî ve Müslim de, Sahih'lerinde, Ebû Mûsâ el-Eş'ari (radıyallâhu anh)'dan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmişlerdir: *"Şu üç sınıf kimseye ecirleri iki kat verilecektir. Hem kendi peygamberine hem de bana iman eden kitap ehli. Hem Allah'a karşı vazifelerini, hem de efendisine karşı görevlerini yerine getiren köle. Cariyesini güzelce eğittikten sonra azad edip onunla evlenen adam."*[441]

Taberî, görüşüne sadece âyetler arasındaki bir uyumluluk gerekçesini delil getirmiştir ki o da şudur. Allah (c.c) Bakara sûresinin başında mü'minlerin ve kâfirlerin niteliklerini anlattı. Kâfirleri münafık ve kâfir olmak üzere ikiye ayırdığı gibi, mü'minleri de Arap mü'minler ve kitap ehli mü'minler olmak üzere ikiye ayırdı.

441 Buhârî ve Müslim rivâyet etmişlerdir. İleride gelecek.

Scanned with CamScanner

Ben derim ki: Görülen o ki kuvvetli olan Mücâhid'den nakledilen şu görüştür: "Bakara'nın ilk âyeti mü'minleri, sonraki iki âyet kâfirleri, son üç âyet de münafıkları anlatır." Dolayısıyla bu dört âyet Arap veya Acem olsun veya kitap ehlinden olsun, insan yahut cin olsun iman vasfına sahip her mü'min hakkında geneldir. Âyetlerde ifade edilen sıfatların da bir kısmı olmadan olmaz. Her biri diğerini gerektirir ve onunla birlikte şarttır. Mesela gayba iman, namaz ve zekât; ancak Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ve önceki peygamberlerin getirdiklerine iman edip âhirete yakinen inanmakla olur. Aynı şekilde Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve önceki peygamberlerin getirdiklerine iman etmek ve âhirete yakinen inanmak da; ancak gayba iman, namaz ve zekâtla olur.

Nitekim Allah (c.c) da mü'minlere bunu emretmiştir: *"Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği Kitab'a ve daha önce indirdiği kitaba iman(da sebat) ediniz."* (Nisâ, 136) *"İçlerinden zulmedenleri bir yana, Ehl-i kitapla ancak en güzel yoldan mücadele edin ve deyin ki: Bize indirilene de, size indirilene de iman ettik. Bizim ilâhımız da sizin ilâhınız da birdir ve biz O'na teslim olmuşuzdur."* (Ankebût, 46) *"Ey Ehl-i kitap! Biz, birtakım yüzleri silip dümdüz ederek arkalarına çevirmeden, yahut onları, cumartesi adamları gibi lânetlemeden önce (davranarak)", size gelenleri doğrulamak üzere indirdiğimize (Kitab'a) iman edin; Allah'ın emri mutlaka yerine gelecektir."* (Nisâ, 47) *"Ey Kitap ehli! Siz, Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirileni hakkıyla uygulamadıkça, (doğru) bir şey (yol) üzerinde değilsinizdir, de."* (Mâide, 68)

Allah (c.c) bütün mü'minlere de bunu emrederek şöyle buyurmuştur: *"Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti, mü'minler de (iman ettiler). Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman ettiler. "Allah'ın peygamberlerinden hiçbiri arasında ayırım yapmayız."* (Bakara, 285) *"Allah'a ve peygamberlerine iman eden ve onlardan hiçbirini diğerlerinden ayırmayanlara (gelince) işte Allah onlara bir gün mükâfatlarını verecektir."* (Nisâ, 152) Daha pek çok âyette Allah (c.c) bütün mü'minlere; Allah'a, peygamberlerine ve kitaplarına imanı emretmektedir. Fakat kitap ehli iken iman edenlerin özel durumları vardır. Zîra onlar İslâm'a girmeden önce ellerinde bulunan bilgilere detaylarıyla iman etmişler, İslâm'a girince ondakilere de detaylarıyla iman etmişlerdir. Diğerlerinin evvelki vahiylere imanları ise genel bir imandır.

Scanned with CamScanner

[374] Nitekim sahih bir hadiste Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Kitap ehli size bir şey anlattığında onları ne tasdik edin, ne de yalanlayın. Ancak, 'Bize ve size indirilenlere iman ettik' deyin."*[442] buyuruyor.

Bununla birlikte birçok Arabın Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in gönderildiği İslâm'a imanı Ehl-i kitap'tan İslâm'a girenlerden pek çoğunun imanından daha tam ve kamil, daha genel ve kapsamlı olabilir. Çünkü kitap ehli bu cihetten iki kat sevap kazansalar da, başkaları imanlarıyla onların iki kat sevaplarını geçecek ecir elde edebilirler. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Kurtuluşa Erenler:

أُولَٰئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥﴾

5. İşte onlar, Rablerinden gelen bir hidâyet üzeredirler ve kurtuluşa erenler de ancak onlardır.

Tefsiri:

Yani daha önce geçen gaybe iman, namaz kılmak, Allah'ın (c.c) verdiği rızıktan infak etmek, Allah'ın (c.c) bu Peygambere indirdiklerine ve ondan önceki peygamberlere indirdiklerine inanmak ve âhiret yurduna kesinkes iman etmek -ki bu, salih amellerle âhiret yurdu için hazırlık yapmayı ve haramları terk etmeyi gerektirir- vasıflarına sahip kimseler... İşte bunlar Rablerinden gelen bir hidâyet üzeredirler ve kurtuluşa erenler de ancak onlardır.

"Hidâyet üzeredirler", yani; Allah'tan olan bir nur, beyan ve basiret üzeredirler.

"Kurtuluşa erenler de ancak onlardır."

Yani dünya ve âhirette kurtuluşa erenler.

Muhammed b. İshâk, İkrime ve İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: *"Rablerinden gelen bir hidâyet üzeredirler"*, yani; Rablerinden gelen bir aydınlık ve gönderdiğinde istikamet üzeredirler. *"Kurtuluşa erenler de ancak onlardır."* Yani, istediklerine kavuşacak ve kaçtıklarının şerrinden emin olacaklar onlardır. Taberî der ki: *"Rablerinden gelen bir hidâyet üzeredirler"*in

442 Tirmizî, 2451; İbn Mâce, 4215; Kuzai, 909, 910, 911. Tirmizî hasen ve garib olduğunu ifade etmiştir.

Scanned with CamScanner

mânâsı; onlar Rablerinden bir aydınlık, delil üzeredirler, O'nun (c.c) yardım ve inâyetiyle istikamet üzere ve dosdoğru yolda yürürler. Allah'ın (c.c) *"Kurtuluşa erenler de ancak onlardır."* Yani; yaptıkları ameller ve Allah'a, kitaplarına ve peygamberlerine imanlarıyla arzuladıkları; 'mükafata erişme', 'cennette ebedi olarak kalma' ve 'Allah'ın (c.c) düşmanları için hazırladığı cezadan kurtulma' nimetlerine erişecek kimseler ancak onlardır.

Taberî, bazılarının, biraz önce geçen ihtilafa binaen, buradaki "أُولَٰئِكَ onlar" işaret zamiriyle kastedilenlerin *"sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler"* âyetinde nitelenen 'iman etmiş kitap ehli' olduğu görüşünde olduklarını nakletmiştir. O durumda "...والذين يؤمنون: *"sana indirilene... iman ederler"* ile başlayan cümle, öncekinden kopuk yeni bir cümledir. Bu (4.âyet) mübteda, haberi ise "...أُولَٰئِكَ : İşte onlar Rablerinden gelen bir hidâyet üzeredirler" (5. âyet)'tir.

Ben ise "أُولَٰئِكَ Onlar" işaret zamirinin, sözü geçen Araplardan ve kitap ehlinden tüm mü'minlere raci olduğu görüşünü tercih ediyorum. Zîra Süddî; Ebû Mâlik'ten, Ebû Sâlih kanalıyla İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan, Mürre el-Hemedani kanalıyla İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan ve başka sahabilerden şöyle nakletmiştir: "Gayba iman edenler..."den kasıt, Araplardan iman edenler, "sana indirilene ve senden öncekilere indirilenlere iman edenler"den kasıt ise kitap ehlinden iman edenlerdir, demişlerdir. Zikredilenlerin, bütün Müslümanların nitelikleri olduğunu ve "onlar" işaret zamirinin hepsine râci olduğunu tercih ettiğimizi daha önce söyledik. Doğrusunu ise en iyi Allah bilir. Nitekim bu, Mücâhid, Ebû Âliye, Rebî' b. Enes ve Katâde'den (Allah hepsine rahmet eylesin) nakledilmiştir.

[375] İbn Ebî Hâtim de Abdullah b. Amr (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakletmiştir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e "Ya Rasûlallah! Biz Kur'ân'dan bazı yerler okuduğumuzda ümit besliyor, bazı yerler okuduğumuzda ise ümitsizliğe kapılıyoruz." veya buna benzer şeyler söylendi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Size cennet halkının ve cehennem halkının kimler olduklarını söyleyeyim mi?"* buyurdu. "Söyle ya Rasûlallah!" dediler. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Bakara sûresini "Elif lâm mîm"den "muflihûn"a kadar okudu ve *"İşte bunlar cennet halkıdır"* buyurdu. Sahabeler: Biz onlardan olduğumuzu umuyoruz, dediler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) daha sonra *"Gerçek şu ki, kâfir olanları (azap ile) korkutsan da korkutmasan da onlar*

Scanned with CamScanner

için birdir; iman etmezler. Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Onların gözlerine de bir çeşit perde gerilmiştir ve onlar için (dünya ve âhirette) büyük bir azap vardır." âyetlerini okudu ve *"İşte cehennem halkı da bunlardır"* buyurdu. Bunun üzerine sahabiler: Biz onlardan değiliz ey Allah Rasûlü! dediler. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Evet değilsiniz"* buyurdu.[443]

Kâfirler:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾

6. Gerçek şu ki, kâfir olanları (azap ile) korkutsan da korkutmasan da onlar için birdir; iman etmezler.

Tefsiri:

Kafirler Küfürlerinden Dönmezler:

Allah (c.c) burada şöyle buyurmaktadır: *"Gerçek şu ki, kâfir olanları"*, yani; hakkı örtenleri ve perdeleyenleri, Allah (c.c) onlara ebedi kâfirliği yazmışsa, senin onları uyarmaman ile uyarman arasında bir fark olmayacaktır. Çünkü onlar senin getirdiklerine iman etmezler. Nitekim Allah (c.c) başka bir âyette: *"Gerçekten haklarında Rabbinin sözü (hükmü) sabit olanlar, inanmazlar. Kendilerine (istedikleri) bütün mucizeler gelmiş olsa bile, elem verici azabı görünceye kadar inanmayacaklardır."* (Yunus, 96-97) buyurur. İnatçı Ehl-i kitap hakkında ise şöyle buyurur: *"Yemin olsun ki (habibim!) sen Ehl-i kitab'a her türlü âyeti (mucizeyi) getirsen, yine de onlar senin kıblene dönmezler."* (Bakara, 145)

Âyetin mânâsı şöyledir; Allah her kime bahtsızlık yazmışsa onu bahtlı yapacak, her kimi saptırmışsa ona hidâyet edecek hiçbir güç yoktur. Dolayısıyla onlar için kendini üzüp tüketme. Onlara sen Allah'ın mesajını ulaştır, o kadar. Artık kim senin çağrına uyarsa büyük bir nasiple nasiplenir. Kim de yüz çevirirse onun için üzülme. Bu seni kesinlikle tasalandırmasın. Zîra *"Sana düşen ancak (Allah'ın emirlerini) tebliğ etmektir. Hesap da yalnız bize aittir."* (Ra'd, 40) *"(İyi bil ki) sen ancak bir uyarıcısın. Allah ise her şeye vekîldir."*

443 Müellif bunu İbn Ebî Hâtim'e nispet etmiş ve herhangi bir şey söylememiştir. İbn Lühey'a'dan dolayı senedi zayıftır.

Scanned with CamScanner

(Hûd, 12) Ali b. Ebî Talha, *"Gerçek şu ki, kâfir olanları (azap ile) korkutsan da korkutmasan da onlar için birdir; iman etmezler."* âyeti hakkında İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakletmiştir: Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) tüm insanların inanmasını ve hidâyete tâbi olmalarını çok arzuluyordu. Onun için Allah (c.c) ona, kendisine ancak Allah'ın (c.c) ezelde bahtlılardan olacaklarını yazdığı kimselerin iman edeceklerini, doğru yoldan da yalnızca ezelde bahtsızlık yazılanların sapacaklarını haber verdi.

Muhammed b. İshâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: "Kafir olanlar"dan kasıt, "biz senden önce bize gelenlere iman ettik" deseler de "sana indirileni inkâr edenler"dir.

"korkutsan da korkutmasan da onlar için birdir; iman etmezler." Yani, onlar ellerindeki senden bahseden bilgileri örtmüşler, kendilerinden alınan ahit ve sözü inkâr etmişlerdir. Böylece hem sana indirileni, hem de onlara senden başkalarının getirdiklerini inkâr ve reddetmişlerdir. Kendilerinde seninle ilgili bilgileri inkâr etmiş ve örtmüşken senin ihtar ve uyarılarına nasıl kulak verecekler?

Ebû Câfer er-Râzî'nin Ebû Âliye'den naklettiğine göre bu iki âyet muhtelif küfür gruplarının önderleri hakkında inmiştir. Ki Allah (c.c) onlar hakkında şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın nimetine nankörlükle karşılık veren ve sonunda kavimlerini helâk yurduna sürükleyenleri görmedin mi? Onlar cehenneme girecekler. O ne kötü karargâhtır!"* (İbrâhim, 28-29) İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan naklen zikrettiğimiz ilk tefsir ise, ki o Ali b. Ebî Talha'nın rivâyetiydi, daha kuvvetlidir. Bu âyet aynı mânâdaki diğer âyetlerle tefsir edilir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

[376] İbn Ebî Hâtim burada, Abdullah b. Ömer (radıyallâhu anh)'dan naklettiği şu hadisi zikretmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e "Ya Rasûlallah! Biz Kur'ân'dan bazı yerler okuduğumuzda ümit besliyor, bazı yerler okuduğumuzda ise ümitsizliğe kapılıyoruz." veya buna benzer şeyler söylendi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Size cennet halkının ve cehennem halkının kimler olduklarını söyleyeyim mi?"* buyurdu. "Söyle ya Rasûlallah!" dediler. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Bakara sûresini "Elif lâm mîm"den "muflihûn"a kadar okudu ve *"İşte bunlar cennet halkıdır"* buyurdu. Sahabeler: Biz onlardan olduğumuzu umuyoruz, dediler. Rasûlullah (sallallâhu

Scanned with CamScanner

aleyhi ve sellem) daha sonra *"Gerçek şu ki, kâfir olanları (azap ile) korkutsan da korkutmasan da onlar için birdir; iman etmezler. Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Onların gözlerine de bir çeşit perde gerilmiştir ve onlar için (dünya ve âhirette) büyük bir azap vardır."* âyetlerini okudu ve *"İşte cehennem halkı da bunlardır"* buyurdu. Bunun üzerine sahabiler: Biz onlardan değiliz ey Allah Rasûlü! dediler. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Evet değilsiniz"* buyurdu.[444]

"لا يُؤْمِنُونَ: İnanmazlar" cümlesinin mahaldeki irabı, kendinden önceki "سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ/*Korkutsan da korkutmasan da onlar için birdir*" cümlesinin te'kididir. Yani, onlar her iki halde de kâfirdirler. Onun için sonra "لا يُؤْمِنُونَ: inanmazlar" denilerek bu mânâ pekiştirilmiştir. "İnanmazlar"ın haber olma ihtimali de vardır. Çünkü mânâ "O kâfirler inanmazlar"dır. Bu durumda "سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ/*Korkutsan da korkutmasan da onlar için birdir*" cümlesi ara cümle olur.

Çünkü Allah Kalplerini Mühürlemiştir:

خَتَمَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ ۖ وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٧﴾

7. Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Onların gözlerine de bir perde gerilmiştir ve onlar için (dünya ve âhirette) büyük bir azap vardır.

Tefsiri:

Süddî bu âyeti "Allah kalplerini mühürlemiştir" şeklinde tefsir etmiştir. Katâde: Şeytana itaatlerinden dolayı şeytan onlar üzerinde hakimiyet kurmuştur. Bunun üzerine de Allah kalplerini ve kulaklarını mühürlemiş, gözlerine perde germiştir. Artık hidâyet adına hiçbir şeyi göremez, işitemez, anlayamaz ve idrak edemezler.

İbn Cüreyc, Mücâhid'den, *"Allah onların kalplerini... mühürlemiştir."* âyeti hakkında şunu nakleder: Bana haber verildiğine göre günahlar kalbin etrafını dört bir yandan kuşatarak onunla buluşur. İşte onunla buluşması,

444 Bu biraz önce geçen hadistir.

Scanned with CamScanner

onun mühürlenmesidir. Tab' mühürlemek demektir. İbn Cüreyc: Mühür hem kalbe hem kulağa vurulur, demiştir. İbn Cüreyc, Mücâhid'den şöyle nakleder: Kalbin perdelenmesi (rân) mühürlenmesinden (tab') daha ehvendir. Kalbe kilit vurulması (ikfâl) ise hepsinden daha kötüdür. A'meş der ki: Mücâhid bize elini gösterdi ve "O zatlar (sahabe, tâbiîn) kalbi, bu el gibi düşünürlerdi. Kul bir günah işlediğinde serçe parmağı kapanır. Sonra tekrar günah işlediğinde diğer parmağı kapanır. Sonra her günah işlediğinde bu parmakların hepsi kapanır. Sonra da bir mühürle mühürlenir. Mücâhid bunları anlatırken parmaklarıyla gösterdi. Mücâhid der ki: Onlar kalbin mühürlenmesi ile perdelenmesinin aynı şey olduğu görüşündeydiler. Taberî de Mücâhid'den A'meş kanalıyla bunun benzeri bir rivâyette bulunmuştur.

İmam Taberî der ki: Bazıları "Allah kalplerini mühürlemiştir" buyruğuyla Allah (c.c) onların kibirlenişlerini, dinlemeye çağrıldıkları haktan yüz çevirişlerini anlatmaktadır. Bu, başkasını ısrarla dinlemek istemeyen ve kibrinden anlamak istemeyen kişi hakkında söylenen "filan kişi söze sağırdır" ifadesine benzer. Taberî daha sonra şöyle der: Bu doğru değildir. Çünkü Allah (c.c) onların kalplerini ve kulaklarını kendisinin mühürlediğini haber vermektedir.

Ben derim ki: Zemahşerî, Taberî'nin burada reddettiği görüşü uzun uzun açıklamış ve ispat etmeye çalışmış, âyeti hepsi de zayıf olan beş yönden te'vil etmiştir. Onu buna cesaretlendiren, Mutezili inancından başka bir şey değildir. Çünkü kalpleri mühürlemek ve hakkın ona ulaşmasını engellemek onun görüşüne göre çirkin ve Allah (c.c)'ın münezzeh olduğu bir şeydir. Zemahşerî, Allah'ın (c.c) *"Onlar yoldan sapınca, Allah da kalplerini saptırmıştı."* (Saff, 5) âyetini, *"Onların kalpleri kılıflı değildir;) tam aksine küfürleri sebebiyle Allah o kalpler üzerine mühür vurmuştur; pek azı müstesna artık iman etmezler."* (En'âm, 110) âyetini ve Allah'ın (c.c) onların kalplerini mühürlemesinin, hidâyet ile aralarına set çekmesinin sebebinin onların bâtılda ısrarları ve hakkı terk etmeleri olduğunu ifade eden benzeri âyetleri anlasaydı -ki bu çirkin değildir, Allah'tan âdil ve güzel bir harekettir- bunu iyice kavrasaydı, söylediklerini söylemezdi. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

İmam Kurtubî der ki: Ümmet, Allah'ın (c.c) küfürlerinin cezası olarak kâfirlerin kalplerini mühürlediği ve damga vurduğu hususunda icma etmiştir. Nitekim Allah (c.c) başka bir âyette *"Tam aksine küfürleri sebebiyle Allah o kalpler üzerine mühür vurmuştur."* (Nisâ, 155) buyurmuştur. Kurtubî sonra

Scanned with CamScanner

[377] Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in *"Ey kalpleri evirip Çeviren! Kalplerimizi dinin üzere sebat ettir"* duasını anlatan hadisi[445] zikretmiştir.

[378] Ardından Huzeyfe (radıyallâhu anh)'ın rivâyet ettiği Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu hadisini zikretmiştir: *"Fitneler kalplere (tıpkı) hasır çubukları gibi dal dal sunulur. Artık onlar hangi kalbe işlerse o kalpte siyah bir leke meydana gelir. Hangi kalp onları kabul etmezse o kalpte beyaz bir leke meydana gelir. Böylece fitneler, iki çeşit kalbe yerleşmiş olur. (Bu kalplerden) biri, cilalı taş gibi bembeyaz olup gökler ve yer durdukça ona hiçbir fitne zarar veremez. Diğeri ise alaca siyah renginde olup tepesi aşağı duran testi gibidir. Bu kalp; iyiliği de tanımaz, münkeri de reddetmez. Sadece içine işleyen heva ve arzusunu bilir."*[446]

Taberî der ki: Bana göre bu konudaki hakikat benzer bir sahih hadiste ifade edilendir. Zîra bize Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'a kadar varan bir senetle gelen bir hadiste Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Mü'min, bir günah işlediğinde kalbinde siyah bir nokta oluşur. Tevbe eder, onu bırakır ve kendisine kızarsa kalbi cilalanır. Günahlarını artırırsa siyah noktalar artar ve sonunda kalbinin üzerini kaplar. İşte Allah'ın (c.c) "Hayır! Bilakis işlemekte oldukları şeyler onların kalplerinin üzerini (bir pas gibi) kaplamıştır."* (Mutaffifin, 14) *buyruğunda anlatılan şey budur."*[447] Hadisi Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce rivâyet etmişlerdir. Tirmizî: Hasen sahih hadistir, demiştir.

Taberî daha sonra şöyle der: Görüldüğü gibi Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) günahlar kalbe peş peşe geldiğinde onu kapatacağını, kapattığında da Allah (c.c) tarafından mühürlenme ve damgalanma geleceğini haber vermiştir. Kalp kapanınca da oraya ne iman girecek yol bulabilir, ne de küfür çıkıp kurtulabilir. İşte Allah (c.c)'nun "Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir." âyetinde bahsettiği mühürleme ve damgalama budur. Bu, maddi duyularla idrak edilebildiği şekliyle, çözülmedikçe içinde-

445 Sahihtir. İbn Mâce, 199; Ahmed b. Hanbel, 4/182; İbn Ebî Âsım, 219; İbn Hibbân, 943; Hâkim, 1/525. Hâkim ve Zehebî hadisin sahih olduğunu kaydetmişlerdir. Hadisin birçok şahidi vardır.

446 Müslim, 143; Nesâî, 2179; İbn Mâce, 4053; İbn Hibbân, 6762.

447 Hasendir. Tirmizî, 3334; Nesâî, Amelu'l-yevmi ve'l-leyle, 417; İbn Mâce, 4244; İbn Hibbân, 930; Hâkim, 2/517; Taberî, 304. Hâkim sahih olduğunu söylemiş, Zehebî görüşüne katılmıştır. Tirmizî de: Hasen sahih hadistir, demiştir.

Scanned with CamScanner

kilere ulaşılamayan kap ve zarflara vurulan damga ve mühre benzer. Bunun gibi Allah'ın (c.c) 'kalplerini ve kulaklarını mühürlediğini" ifade buyurduğu kimselerin kalplerine de iman ancak mühürün açılması ve bağın çözülmesiyle girebilir.

Bil ki; "وَعَلَى سَمْعِهِمْ"den sonra vakıf olup sonrasındaki "وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ" cümlesi tam ve müstakil bir cümledir. (Yani *"Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir"* bir cümle, *"Onların gözlerine de bir perde gerilmiştir"* ayrı bir cümledir.) Çünkü mühürleme kalp ve kulağa, perde çekme ve örtme ise göze yapılır. Nitekim Süddî; Ebû Mâlik'ten, Ebû Sâlih kanalıyla İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan, Mürre el-Hemedani kanalıyla İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan ve başka sahabilerden; Allah'ın (c.c) *"Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir."* âyeti hakkında şöyle dediklerini rivâyet etmiştir: Bu sebeple idrak edemez ve işitemezler. Allah (c.c) gözlerine perde çektiğinden, göremezler.

İmam Taberî kendi senediyle İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan *"Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir"* âyeti hakkında şunu nakleder: Perde gözlerine çekilir (anlatmak istediği; ğışave öncesine matuf değildir, dolayısıyla o, mühür vurulanlardan değil perde çekilenlerdendir).

Taberî, İbn Cüreyc'den bu âyetle ilgili şöyle rivâyet etmiştir: "Mühür kalp ve kulağa vurulur, perde ise göze gerilir.

Taberî der ki: "غشاوة: perde"yi ğışâveten şeklinde, sonu üstün (mansup) okuyanlar; ya onu (mânâ uyuşmadığı için ختم ile değil de) gizli bir "جعل" fiiliyle mansup yapmışlardır. Veya kendinden önceki "وَعَلَى سَمْعِهِمْ" câr ve mecrurunun mahalline tâbi olma yoluyla mansup yapmışlardır. İkincinin benzeri "وَحُورٌ عِينٌ" âyetidir.

Şu şiirde de böyledir:

عَلَفْتُها تبنًا وماء باردًا حتى شَتَتْ هَمَّالَةً عيناها

Ona saman yedirdim ve soğuk su (içirdim de).

Gözlerinden yaşlar boşalır gözüktü.

Başka bir şair de şöyle der:

Scanned with CamScanner

ورأيت زَوْجَك في الوغى متقلِّدًا سيفًا ورُمْحًا

Senin kocanı savaşta gördüm.

Kılıç ve mızrak kuşanmış olarak...

Birinci şiirdeki "ماء" den önce gizli bir "سقيتها: içirdim" fiili vardır ve bu onun mef'ulüdür. İkinci şiirde de "رمحا" kendinden önce takdir edilmiş bir "معتقلا: takmış halde" ile mansup edilmiştir (yani kılıç kuşanmış, mızrak takmış halde).

Münâfıklar:

Allah (c.c) sûreye mü'minlerin vasıflarını anlatan dört âyetle başladıktan, ardındaki bu iki âyette kâfirlerin durumunu bildirdikten sonra, küfrü gizleyip imanı izhar eden münafıkların durumunu açıklamaya başladı. Durumları birçok insana kapalı olduğundan dolayı da onlardan uzun uzadıya bahsetti, birçok nifak hasletini anlattı. Ayrıca onlar hakkında Tevbe ve Münâfikûn âyetlerini indirdi, Nûr sûresinde ve başka sûrelerde onlardan bahsetti. Bu uzun açıklamalardaki hikmet münafıkların hallerinden ve niteliklerinden haberdar ederek hem bu vasıflardan sakınılmasını, hem de bu niteliklere sahip kimselerden uzak durulmasını sağlamaktı.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٨﴾
يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا ۚ وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّآ أَنْفُسَهُمْ وَمَا
يَشْعُرُونَ ﴿٩﴾

8. İnsanlardan bazıları da vardır ki, inanmadıkları halde "Allah'a ve âhiret gününe inandık" derler.

9. Onlar (kendi akıllarınca) güya Allah'ı ve mü'minleri aldatırlar. Halbuki onlar yalnız kendilerini aldatırlar da bunun farkında değillerdir.

Tefsiri:

Nifâk/münâfıklık, içindeki kötülüğü gizleyip açığa iyiliği vurmaktır. Nifâk çeşit çeşittir. Biri itikadi nifâktır ki bu sahibini ebediyen cehenneme götürür.

Scanned with CamScanner

Diğeri ise ameli nifâktır ki o da en büyük günahlardandır. Bunun detayı inşaallah yerinde gelecek.

İbn Cüreyc'in söylediği gibi, münâfık; sözü fiiline, gizli hâli görünüşüne, girişi çıkışına, insanların yanındaki hâli onlardan uzaktaki haline uymayan kişidir.

Münâfıkların niteliklerinden Medenî sûrelerde bahsedilmiştir; çünkü Mekke'de münâfıklık yoktu. Hatta orada durum aksine idi; kimi insanlar içinde mü'min oldukları halde mecburen küfrü dışa vuruyor, kâfirmiş gibi görünüyorlardı. Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) Medine'ye hicret ettiğinde, orada Evs ve Hazrec kabilelerinden Ensar vardı. Bunlar cahiliyye dönemlerinde müşrik Araplar tarzında putlara tapıyorlardı. Medine'de bir de seleflerinin yolu üzerinde devam eden Ehl-i kitap'tan Yahudiler vardı ve bunlar üç kabileydi; Hazreclilerin müttefiki Beni Kaynuka ile Beni Nadr ve Evs'in müttefiki Beni Kureyza kabilesi. Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) Medine'ye geldiğinde Evs ve Hazrec kabilelerinden Müslüman olan olmuş, Yahudilerden de Abdullah b. Selâm gibi çok az sayıda kişi İslâm'a girmişti ve hala münâfıklık yoktu. Çünkü henüz Müslümanların korkulacak bir güçleri yoktu. Hatta Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Yahudiler ve Medine çevresindeki birçok Arap kabileleriyle andlaşmalar yapmıştı. Büyük Bedir muharebesi olup da Allah (c.c) sözünü üstün kılıp, İslâm'ı ve Müslümanları aziz ve galip kılınca Hazrec kabilesinden Abdullah b. Übeyy b. Selul problemi başladı. Hazrec kabilesine mensup, Medine'nin önde gelenlerinden ve cahiliyye döneminde her iki kesimin efendisi, hatta kendilerine hükümdar yapmayı düşündükleri biri olan bu adam, İslâm nimeti gelip Medineliler Müslüman olunca ve onunla ilgilenmeyi bırakınca nefsinde İslâm'a ve Müslümanlara karşı bir kin oluştu. Bedir savaşı olunca Abdullah b. Übeyy "Bu iş revaç bulmaya başladı" dedi ve İslâm'a girdiğini ilan etti. Onunla birlikte onun yolunda ve dini üzere olan kimseler ile kitap ehli başka kimseler de İslâm'a girdiklerini ilan ettiler. İşte Medine ile çevresindeki Arap kabilelerinde nifâk böyle zuhur etti. Muhacirler arasında ise hiçbir münâfık yoktu. Çünkü onlardan hiçbiri zorla hicret etmemişti, hatta her biri Allah'ın (c.c) âhiret yurdundaki mükâfatına erişme arzusuyla malını, çocuklarını ve toprağını bırakıp hicret ediyordu.

Scanned with CamScanner

Muhammed b. İshâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder:

"İnsanlardan bazıları da vardır ki, inanmadıkları halde "Allah'a ve âhiret gününe inandık" derler" âyetinde bahsedilenler Evs ve Hazrec kabilesinden münâfıklar ile onların yolunda olan kimselerdir. Bunu Ebû Âliye, Hasan-ı Basrî, Katâde ve Süddî de münâfıklar diye tefsir etmişlerdir. Bu yüzden Allah (c.c), mü'minlerin onların görünüşteki hallerine aldanmamaları, böylece onlardan sakınmamaktan, hakikatte kâfir oldukları halde mü'min olduklarına inanmaktan büyük fesat doğmaması için münâfıkların bu sıfatlarına dikkat çekmiş ve uyarmıştır. Zîra fücur ehlinin iyi kimseler sanılması, büyük tehlikelerdendir.

Bu yüzden Allah (c.c) *"İnsanlardan bazıları da vardır ki, inanmadıkları halde "Allah'a ve âhiret gününe inandık" derler"* buyurmuştur. Yani bunu, ötesinde hiçbir şey olmaksızın sadece dilleriyle söylerler. Şu âyet-i kerimede buyrulduğu gibi: *"Münafıklar sana geldiklerinde: Şahitlik ederiz ki sen Allah'ın Peygamberisin, derler."* (Münâfikûn, 1) Yani; bunu sana bir vakıa olarak değil sadece yanına geldiklerinde söylerler. Onun için "şahitlik ederiz ki ..." derken, sözlerini Arapçadaki pekiştirme edatlarından "إنّ" ile onun haberinin başına gelen te'kit lâm'ı ile pekiştirirler. Nitekim "Biz hem Allah'a hem âhiret gününe inanırız" derken de sözlerini pekiştirmişlerdir. Oysa durum öyle değildir. Nitekim Allah (c.c) oradaki şahitliklerini ve buradaki inandıklarına dair haberlerini *"Allah, münafıkların kesinlikle yalancı olduklarını bilmektedir"* ve *"inanmadıkları halde"* sözleriyle yalanlamıştır.

"Onlar (kendi akıllarınca) güya Allah'ı ve mü'minleri aldatırlar." Yani, içlerinde küfür olduğu halde inanmış gibi gözükürler. Bunlar cahilce, kendilerinin bu şekilde Allah'ı kandırdıklarına, bunun Allah (c.c) katında kendilerine bir fayda vereceğine, bu yalanların mü'minler tarafından kabul gördüğü gibi Allah (c.c) tarafından da kabul göreceğine inanıyorlar. Nitekim Allah (c.c) şöyle buyurur: *"O gün Allah onların hepsini yeniden diriltecek, onlar da dünyada size yemin ettikleri gibi, O'na yemin edeceklerdir. Kendilerinin bir şey (hakikat) üzerinde olduklarını sanırlar. İyi bilin ki onlar gerçekten yalancıdırlar."* (Mücâdele, 18) O yüzden Allah (c.c) onların bu inançlarına, *"Halbuki onlar yalnız kendilerini aldatırlar da bunun farkında değillerdir."* sözüyle karşılık vermiştir. Yani şöyle buyurmaktadır: Onlar bu davranışlarıyla yalnızca kendilerini aldatıyor ve kandırıyorlar da kendilerine yaptıkları bu kötülüğün far-

Scanned with CamScanner

kında değiller. Nitekim Allah (c.c) başka bir âyette de: *"Şüphesiz münafıklar Allah'ı aldatmaya çalışıyorlar, halbuki asıl Allah onların oyunlarını başlarına çevirmektedir."* (Nisâ, 142) buyurmuştur.

Bazı kârîler "يخادعون" yerine "يَخْدَعون" okumuşlardır. İkisinin mânâsı birdir.

İmam Taberî der ki: Şâyet birisi: "Münâfık, diliyle inandığından farklı şeyler söylerken bunu sadece takiyye (kendisini koruma) maksatlı yaptığı halde nasıl olur da Allah'ı ve mü'minleri aldattığı ve onlara hile yaptığı söylenebilir?" derse;

el-Cevap: Korkmakta olduğu bir şeyden kurtulmak için takiyye yapıp diliyle içinde olandan başkasını söyleyen kimseye "aldatıcı, hileci" denmesinde Arapça açısından bir engel yoktur. Münâfık da böyledir. O da öldürülmek, esir alınmak ve dünyada azaba düçar olmaktan korunmak için takiyyeye başvurarak dışarıya diliyle içindekilerden farklı şeyler yansıtır. Bu dünyada mü'minleri aldatmış olsa da bu fiiliyle hakikatte kendisini aldatmaktadır. Çünkü bunu yaparken ona arzu ve temennilerini veriyormuş ve mutluluk şarabından içiriyormuş gibi gösterir. Oysa helâk uçurumuna götürmekte, ona azap ve işkence şarabından içirmekte ve Allah'ın gazabına ve karşı konulmaz elim azabına mâruz bırakmaktadır. İşte bu, kendi kendisini aldatmasıdır. Âhiretine yönelik kötülük yaptığı halde ona iyilik yaptığını zannetmektedir. Bu sebeple Allah (c.c) *"Oysa sadece kendilerini aldatırlar."* buyurarak mü'min kullarına şunu duyurmaktadır: Münâfıklar küfürleri, şüpheleri ve yalanlamalarıyla Rabblerinin gazabını çekmek sûretiyle kendilerine yapmakta oldukları kötülüğün farkında ve idrakinde değillerdir. Bilakis onlar içinde bulundukları duruma kör bir halde devam etmektedirler.

İbn Ebî Hâtim, İbn Cüreyc'den şöyle nakleder: "Allah'ı aldatırlar"; yani "Lâ ilâhe illallâh" diyerek canlarını ve mallarını güvence altına almaya çalışırlar. İçlerindeki ise başkadır. Katâde'den şöyle rivâyet edilmiştir: "Bu iki âyet çoğunluğa göre münâfıkların niteliklerini anlatmaktadır. Münâfık kötü huyludur. Kalbi inanmadığı halde diliyle tasdik eder. Davranışları, sözlerinden farklıdır. Akşama başka, sabaha başkadır. Gemi gibi sağa sola sallanır. Esen her rüzgarla birlikte gider.

Scanned with CamScanner

فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ ۙ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۢ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴿١٠﴾

10. Onların kalblerinde bir hastalık vardır. Allah da onların hastalığını çoğaltmıştır. Söylemekte oldukları yalanlar sebebiyle de onlar için elîm bir azap vardır.

Tefsiri:

Süddî; Ebû Mâlik'ten, Ebû Sâlih kanalıyla İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan, Mürre el-Hemedani kanalıyla İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan ve başka sahabilerden, bu âyetin tefsirinde şunları nakleder: "Bir hastalık vardır" ile "hastalıklarını artırmıştır" cümlelerindeki "hastalık"tan kasıt, şek ve şüphedir. Muhammed b. İshâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: *"Onların kalblerinde bir hastalık vardır."* Yani, şüphe vardır. Mücâhid, İkrime, Hasan-ı Basrî, Ebû Âliye, Rebî' b. Enes ve Katâde de böyle demişlerdir. İkrime ve Tâvûs'tan: Hastalıktan kasıt riyadır, dedikleri de rivâyet edilmiştir. Dahhâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: "Bir hastalık vardır" ile "hastalıklarını artırmıştır" cümlelerindeki "hastalık"tan kasıt, nifaktır. Her ikisinde de mânâ birdir. Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem *"Onların kalblerinde bir hastalık vardır."* âyeti hakkında şöyle der: Bu, dünyada, bedeni olmayan bir hastalıktır. Âyette bahsedilenler, münâfıklardır. Hastalık, kalplerine girmiş İslâm'a dair şüphedir. *"Allah da onların hastalıklarını artırmıştır."* Yani, pisliklerini çoğaltmıştır. Nitekim Allah (c.c) *"Herhangi bir sûre indirildiği zaman onlardan bir kısmı der ki: 'Bu, sizin hanginizin imanını artırdı?' İman edenlere gelince (bu sûre) onların imanlarını artırır ve onlar sevinirler. Kalplerinde hastalık (kâfirlik ve münafıklık) olanlara gelince, onların da pisliklerine pislik katar."* (Tevbe, 124-125) buyurmuştur. Yani; şerlerine şer, sapıklıklarına sapıklık katar. Abdurrahman'ın söylediği güzeldir ve bu, "amelin mükâfat veya cezasını aynı türden bir şeyle verme" kabilindendir. Evvelkiler de böyle demişlerdir. Bu, Allah'ın (c.c) *"Doğru yolu bulanlara gelince, Allah onların hidâyetlerini arttırır ve sakınmalarını sağlar."* (Muhammed, 17) buyruğunun benzeridir.

"Söylemekte oldukları yalanlar sebebiyle de onlar için elîm bir azap vardır." Âyet *"يَكْذِبون: yalan söylemeleri"* şeklinde okunduğu gibi *"يُكَذِّبون: yalanlamaları"* şeklinde de okunmuştur. Zaten münâfıklar her iki vasfa da

Scanned with CamScanner

sahiptirler. Zîra onlar hem yalancı idiler, hem de hakikatı yalanlıyorlardı. Her iki vasıf onlarda vardı.

Kurtubî ve başka müfessirler Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şahıs olarak bildiği halde münafıkları öldürmemesinin hikmetini sormuşlar ve buna birtakım cevaplar vermişlerdir ki bazıları şunlardır:

[380] Buhârî ve Müslim'de geçen bir hadiste Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ömer (radıyallâhu anh)'a: *"Ben Arapların 'Muhammed arkadaşlarını öldürüyor' diye konuşmalarını istemem"*[448] buyurmuştur. Yani Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem), bunun birçok Arabın İslâm'a girmede karar değiştirmeye yol açmasından korkuyordu. Çünkü onlar Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in onları öldürme sebebini, onları sadece kâfir olmalarından dolayı öldürdüğünü bilemeyeceklerdi. Sadece görünüşe bakarak "Muhammed arkadaşlarını öldürüyor" diyeceklerdi. Kurtubî der ki: Bu bizim âlimlerimizin ve başka âlimlerin görüşüdür. Bu, inançlarının bozukluğu bilinmesine rağmen müellefe-i kulub'a (kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenenler) zekât verilmesine benzer.

İbn Atiyye der ki: Bu, İmam Mâlik'e tâbi fukahanın görüşüdür. Muhammed b. Cehm, Kadı İsmail, el-Ebheri ve İbn Macşun bunu bizzat belirtmişlerdir.

Bir başka sebebi İmam Mâlik'in (rh.a) şu sözüyle ifade ettiği şeydir: Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) münafıkları, ümmetine, yöneticinin kendi bilgisine dayanarak hüküm veremeyeceğini öğretmek için öldürmedi.

Kurtubî der ki: Âlimler öldürme dışındaki konularda ihtilaf etmiş olsalar da yargıcın kendi bilgisine göre öldürme hükmü veremeyeceği hususunda müttefiktirler.

Bir hikmeti de İmam Şâfiî'nin söylediğidir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) nifâklarını bildiği halde Müslüman gibi görünen münâfıkları öldürmekten engelledi; çünkü onların açığa vurdukları, ondan öncesini siliyordu.

[381] Bunu Buhârî, Müslim ve başkalarının rivâyet ettikleri sahih hadisteki Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu hadisi desteklemektedir: *"Ben insanlar "Lâ ilâhe illallâh" deyinceye kadar onlarla savaşmakla emrolundum.*

448 Buhârî ve Müslim rivâyet etmişlerdir. İleride gelecek.

Scanned with CamScanner

Eğer bunu söylerlerse, hak etmeleri durumu dışında kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Hesapları ise Allah'a kalmıştır."[449] Yani, bu sözü her söyleyene İslâm'ın zahiri hükümleri uygulanır. Söylediğine kalbi de inanıyorsa onun mükâfatını âhirette görür. İnanmıyorsa, hakkında İslâm hükümlerinin uygulanmasının ve iman ehliyle iç içe olmasının ona hiçbir faydası dokunmaz. Nitekim Allah (c.c) şöyle buyurur: *"Münafıklar onlara: Biz sizinle beraber değil miydik? diye seslenirler. (Mü'minler de) derler ki: Evet ama, siz kendi başınızı belaya soktunuz; fırsat beklediniz; şüpheye düştünüz ve kuruntular sizi aldattı. O çok aldatan (şeytan) sizi, Allah hakkında bile aldattı. Nihâyet Allah'ın emri gelip çattı!.."* (Hadîd, 14) Münâfıklar mahşerde bir süre mü'minlerle karışık olacaklar. Haklarında hüküm verilince ise onlardan ayrılıp geride kalacaklar. Sonra da: *"Artık, bundan önce benzerlerine yapıldığı gibi, kendileriyle arzu ettikleri şey arasına perde çekilmiştir."* (Sebe, 54) Hadislerde ifade edildiği gibi münâfıklar mü'minlerle birlikte secde edemeyecekler.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in münâfıkları öldürmemesindeki bir başka hikmet, bazılarının söylediği şu husustur: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) hayatta idi ve onların arasında olup onlara Allah'ın (c.c) âyetlerini okuyordu. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onları öldürdüğü taktirde kendisine bir kötülük gelmesinden çekindi. Vefatından sonra ise onlar münâfıklıklarını açığa vururlarsa ve Müslümanlar da bunu bilirlerse öldürülürler. İmam Mâlik der ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) zamanındaki münafık, günümüzdeki zındığın ta kendisidir.

Ben derim ki: Küfrünü açığa vuran zındığın tevbeye çağrılması (veya çağrılmayıp direk öldürülmesi) konusunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Tevbeye her hâlükarda çağrılacağı veya hiçbir şekilde çağrılmayacağı, sapık fikirlerini yayıp yaymamasına, yahut ilk kez veya defalarca irtidat etmiş olmasına, veyahut Müslüman olur olmaz veya üzerinde İslâm'ın şiarları görüldükten sonra irtidat etmiş olmasına bakılacağı yönünde farklı görüşler vardır. Bu görüşlerle sahiplerinin beyanı ve uzun açıklamalar el-Ahkam kitabımızda yer almaktadır.

Tenbih: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bazı münâfıkları şahsen biliyordu görüşünün dayanağı, on dört münafığın adının geçtiği Huzeyfe b.

449 Buhârî ve Müslim rivâyet etmişlerdir. İleride gelecek.

Scanned with CamScanner

Yeman (radıyallâhu anh) hadisidir. Huzeyfe (radıyallâhu anh)'dan nakledildiğine göre bu münâfıklar Tebuk seferi esnasında oradaki bir dağ yolunda, gece karanlığında ilerlerken Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e suikast yapmayı kararlaştırdılar. Üzerinden düşmesi için devesini ürküteceklerdi. Allah (c.c) Peygamber'ine (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunu vahiyle bildirdi, O da (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunu Huzeyfe'ye haber verdi. Bu on dört münafığın öldürülmemesi de, bahsettiğimiz sebepten veya başka sebeplerden dolayı olabilir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Bunların dışındaki münâfıklara gelince; Allah (c.c) onlar hakkında şöyle buyurmuştur: *"Çevrenizdeki bedevî Araplardan ve Medine halkından bir takım münafıklar vardır ki, münafıklıkta maharet kazanmışlardır. Sen onları bilmezsin, biz biliriz onları."* (Tevbe, 101) *"And olsun, iki yüzlüler, kalplerinde hastalık bulunanlar (fuhuş düşüncesi taşıyanlar), şehirde kötü haber yayanlar (bu hallerinden) vazgeçmezlerse, seni onlara musallat ederiz (onlarla savaşmanı ve onları şehirden sürüp çıkarmanı sana emrederiz); sonra orada, senin yanında ancak az bir zaman kalabilirler. Hepsi de lânetlenmiş olarak nerede ele geçirilirlerse, yakalanır ve mutlaka öldürülürler."* (Ahzâb, 60-61) Bu âyetler Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e münâfıklara yönelik bir yaptırım emri verilmediğini, onları şahıs olarak tanımadığını, sadece sıfatlarının zikredilip O'nun (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunları bazılarında gözlemlediğini göstermektedir. Nitekim Allah (c.c) *"Biz dileseydik onları sana gösterirdik de, sen onları yüzlerinden tanırdın. And olsun ki sen onları konuşma tarzlarından tanırsın."* (Muhammed, 30) buyurur.

Münâfıkların en meşhuru Abdullah b. Übeyy idi. Zeyd b. Erkam da bahsettiğimiz sıfatlara binaen bunlara tanık olmuştu. Bununla birlikte Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) vefat ettiğinde diğer Müslümanlar gibi onların defnine katıldı.

Hz. Ömer (radıyallâhu anh) münâfıklara karşı tutumundan dolayı Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i eleştirdi, O (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise şöyle buyurdu:

[382] *"Ben Arapların 'Muhammed arkadaşlarını öldürüyor' demelerini istemiyorum."*[450]

450 Buhârî ve Müslim rivâyet etmişlerdir. Tevbe sûresinde gelecek.

Scanned with CamScanner

[383] Başka bir sahih rivâyette ise: *"Muhayyer bırakıldım, ben de (onlara dokunmamayı) seçtim."*[451] buyurdu.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ ۙ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ
﴿١١﴾ أَلَآ إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَٰكِن لَّا يَشْعُرُونَ ﴿١٢﴾

11. Onlara: Yeryüzünde fesat çıkarmayın, denildiği zaman, "Biz ancak ıslah edicileriz" derler.

12. Şunu bilin ki, onlar bozguncuların ta kendileridir, lâkin anlamazlar.

Tefsiri:

Süddî, tefsirinde; Ebû Mâlik'ten, Ebû Sâlih kanalıyla İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan, Mürre el-Hemedani kanalıyla İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan ve başka sahabilerden, *"Onlara: Yeryüzünde fesat çıkarmayın, denildiği zaman, "Biz ancak ıslah edicileriz" derler."* âyetinin tefsirinde şöyle dediklerini rivâyet etmiştir: Fesat/bozgunculuk; küfür ve günah işlemektir.

Ebû Câfer, Ebû Âliye'den şöyle nakleder: "Yeryüzünde fesat çıkarmayın"; yani Allah'a karşı gelerek günah işlemeyin. Onların fesatları, Allah'a karşı gelmeleri ve günah işlemeleriydi. Çünkü kim yeryüzünde Allah'a isyan eder veya isyanı emir ve tavsiye ederse orada fesat ve bozgunculuk yapmış olur. Çünkü yerin ve göğün düzeni O'na itaatle tahakkuk eder. Rebî' b. Enes ve Katâde de böyle demişlerdir. İbn Cüreyc, Mücâhid'den şöyle nakleder: *"Onlara: Yeryüzünde fesat çıkarmayın, denildiği zaman"*, yani günah işlediklerinde onlara "şunu şunu yapmayın" denildiğinde; "Biz doğru yol üzereyiz, ıslah edicileriz." derler.

Selman-ı Farisi'den gelen bir rivâyete göre, o: Bu âyetin bahsettiği kimseler henüz gelmediler, demiştir. Aynı şekilde Taberî de Selman-ı Farisi'den: Onlar henüz gelmediler, dediğini rivâyet etmiştir. Taberî der ki: Muhtemelen Selman-ı Farisi Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sonra gelecek kimselerin Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) zamanındakilerden daha bozguncu olacaklarını söylemek istemiştir. Yoksa kastı, daha önce bu sıfatı haiz hiçbir kimsenin yaşamadığı değildir.

451 Tevbe sûresinde gelecek.

Scanned with CamScanner

Taberî der ki: Münâfıklar Rablerine karşı gelip günahlar işlemek, yasaklarını çiğnemek, farzlarını ihmal etmek ve iman etmedikçe ve hakikat olduğuna yakinen kanaat getirmedikçe Allah'ın (c.c) hiç kimseden hiçbir ameli kabul edilmeyeceği dininde şüpheye düşmek; tüm bunlara rağmen içinde bulundukları şek ve şüphelerin zıttını iddia ederek mü'minlere yalan söylemek, imkân buldukça Allah dostlarına karşı Allah'ı, kitaplarını ve peygamberlerini yalanlayanları desteklemek sûretiyle... yeryüzünü ifsad etmektedirler. İşte münâfıkların bozgunculukları budur ve bununla da yeryüzünde düzen sağladıklarını ve ıslah ettiklerini sanırlar.

İmam Taberî'nin söyledikleri güzel. Nitekim, Allah'ın buyurduğu gibi, mü'minlerin kâfirleri dost edinmeleri de yeryüzündeki bozgunculuktandır: *"Kâfir olanlar da birbirlerinin yardımcılarıdır. Eğer siz onu (Allah'ın emirlerini) yerine getirmezseniz yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesat olur."* (Enfâl, 73)

Çünkü Allah (c.c) şu buyruğunda olduğu gibi mü'minler ile kâfirler arasındaki dostluğu tamamen ortadan kaldırmıştır: *"Ey iman edenler! Mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin; (bunu yaparak) Allah'a, aleyhinizde apaçık bir delil mi vermek istiyorsunuz?"* (Nisâ, 144)

Allah (c.c) ardından: *"Şüphe yok ki münafıklar cehennemin en alt katındadırlar. Artık onlara asla bir yardımcı bulamazsın."* (Nisâ, 145) buyurmuştur.

Mü'min gözükmeleri sebebiyle mü'minlerin, münâfıkların farkına varamamaları da bir bozgunculuk ve ifsattır. Çünkü gerçek dışı sözlerle mü'minleri aldatan, onlara karşı kâfirlerle dostluk kuran odur. Önceki hâli üzere devam etseydi şerri daha az olurdu. Yaptığı amelleri Allah (c.c) için yapsaydı, sözü ile ameli birbiriyle uyuşsaydı, zaten felaha ve kurtuluşa erecekti. Bu yüzden Allah (c.c) *"Onlara: Yeryüzünde fesat çıkarmayın, denildiği zaman, "Biz ancak ıslah edicileriz" derler."* buyurmuştur. Yani biz sadece mü'minler ile kâfirlerin arasını düzeltmeyi ve bunları barışık tutmayı istiyoruz. Allah (c.c) ise: *"Şunu bilin ki, onlar bozguncuların ta kendileridir, lâkin anlamazlar."* buyurmaktadır. Yani, onların ıslah diye inandıkları ve zannettikleri şey fesadın ta kendisidir de cehaletlerinden dolayı onun fesat olduğunun farkına varmıyorlar.

Scanned with CamScanner

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ءَامِنُوا كَمَآ ءَامَنَ ٱلنَّاسُ قَالُوٓا۟ أَنُؤْمِنُ كَمَآ ءَامَنَ ٱلسُّفَهَآءُ ۗ أَلَآ إِنَّهُمْ هُمُ ٱلسُّفَهَآءُ وَلَٰكِن لَّا يَعْلَمُونَ ﴿١٣﴾

13. Onlara: İnsanların iman ettiği gibi siz de iman edin, denildiği vakit "Biz hiç, sefihlerin (akılsız ve ahmak kişilerin) iman ettikleri gibi iman eder miyiz!" derler. Biliniz ki, sefihler ancak kendileridir, fakat bunu bilmezler (veya bilmezlikten gelirler).

Tefsiri:

Allah (c.c) şöyle buyurmaktadır: Münâfıklara *"İnsanların iman ettikleri gibi siz de iman edin."* Yani; insanların Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ölümden sonra tekrar dirilmeye, cennet, cehennem ve mü'minlere bildirilen ve haber verilen diğer şeylere iman ettikleri gibi iman edin. Emirleri yerine getirip yasaklardan kaçınma hususunda Allah'a (c.c) ve Rasûlü'ne (sallallâhu aleyhi ve sellem) itaat edin.

Münâfıklar (Allah'ın lâneti üzerlerine olsun), *"Biz hiç, sefihlerin (akılsız ve ahmak kişilerin) iman ettikleri gibi iman eder miyiz!"* derken de Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabını (Allah onlardan razı olsun) kastediyorlardı. Bunu Ebû Âliye söylemiş, Süddî de tefsirinde İbn Abbâs, İbn Mes'ud ve başka sahabilerden nakletmiştir. Rebî' b. Enes, Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem ve başkaları da bu görüştedirler. Münâfıklar: "Sefih ve beyinsiz kimseler iken onlarla birlikte aynı yerde ve aynı yolda mı olacağız?!" derler.

Süfehâ; sefih'in çoğuludur. Hukemâ'nın hakîm'in çoğulu, hulemâ'nın halîm'in çoğulu olduğu gibi... Sefih; dar görüşlü, fayda ve zararların nerelerde olduğu hakkında bilgisi az, cahil kimse demektir. Onun için şu âyet-i kerimede Allah (c.c) kadınlardan ve çocuklardan sefihler diye bahseder: *"Allah'ın geçiminize dayanak kıldığı mallarınızı sefihlere (aklı ermezlere) vermeyin."* (Nisâ, 5) Müfessirlerin geneli: Bahsedilenler, kadınlar ve çocuklardır, demişlerdir.

Allah (c.c) münâfıkların sözüne her yerde cevap vermiştir. Buradaki cevabı da şöyledir: *"Biliniz ki, sefihler ancak kendileridir."* Cümlede (إِنَّ/sebebiyle) hem pekiştirme, hem de (araya هم zamiri girmesiyle) hasr vardır. *"Fakat bunu bilmezler."* Yani son derece cahil olduklarından, içinde bulun-

Scanned with CamScanner

dukları sapıklık ve cehaleti bilmezler. Bu ise onların daha büyük körlük ve hidâyetten uzaklıkla tam bir helâk içinde olduklarını gösterir.

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ ﴿١٤﴾ اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٥﴾

14. (Bu münafıklar) mü'minlerle karşılaştıkları vakit "(Biz de) iman ettik" derler. (Kendilerini saptıran) şeytanları ile başbaşa kaldıklarında ise: Biz sizinle beraberiz, biz onlarla (müminlerle) sadece alay ediyoruz, derler.

15. Gerçekte, Allah onlarla istihza (alay) eder de azgınlıklarında onlara fırsat verir, bu yüzden onlar bir müddet başıboş dolaşırlar.

Tefsiri:

Allah (c.c) burada şöyle buyuruyor: Bu münâfıklar, mü'minlerle karşılaştıklarında "biz inandık" derler. Yani mü'minleri aldatma ve kendini gizleme (takiyye) maksadıyla ve de elde ettikleri dünyevi menfaatlerde ve ganimetlerde onlarla ortak olabilmek için iki yüzlü ve yapmacık hareketlerle kendilerini onlara mü'min, dost ve arkadaş olarak gösterirler.

"Şeytanları ile başbaşa kaldıklarında ise", yani mü'minlerin yanından ayrılıp gittikleri ve şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında ise... Burada 'إلى' ile müteaddi yapıldığından dolayı "خلوا baş başa kaldılar" fiiline "انصرفوا ayrılıp gittiler" mânâsı gizlenmiş, böylece hem nutkedilen hem de gizlenen fiilinin mânâsını vermesi sağlanmıştır. Bazıları buradaki 'إلى' nın 'مع' mânâsında olduğunu söylemişlerse de birincisi daha güzeldir. Nitekim Taberî'nin sözleri de bu görüş etrafında dönmektedir.

Süddî, tefsirinde Ebû Mâlik'ten şöyle nakleder: *"Şeytanları ile..."* yani efendileri, büyükleri ve başkanları olan Yahudi din adamları, müşriklerin ve münâfıkların başları ile *"baş başa kaldıklarında"*, yani onların yanına gittiklerinde...

Süddî, tefsirinde; Ebû Mâlik'ten, Ebû Sâlih kanalıyla İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan, Mürre el-Hemedani kanalıyla İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan ve

Scanned with CamScanner

başka sahabilerden şöyle nakleder: *"Şeytanları ile baş başa.."* daki şeytanlardan kasıt, küfürdeki önderleridir. Dahhâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Arkadaşlarının yanına gittiklerinde, ki onlar şeytanlarıdır.

Muhammed b. İshâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: "Şeytanları", yani onlara Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i yalanlamalarını emreden ve O'nun getirdiklerine muhalif düşünceler empoze eden Yahudiler. Mücâhid: "Şeytanları ile", yani münâfık ve müşrik dostlarıyla, demiştir. Katâde: "Şeytanları ile", yani şirkteki ve şerdeki başkan ve önderleriyle... "Şeytanları ile"yi Ebû Mâlik, Ebû Âliye, Süddî ve Rebî' b. Enes de benzer şekilde tefsir etmişlerdir.

Taberî der ki: Her şeyin şeytanı, onların azgınlarıdır. Allah'ın (c.c) şu âyette buyurduğu gibi, şeytanlardan ve insanlardan olur: *"Böylece biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. (Bunlar), aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldarlar."* (En'âm, 112)

[384] Nitekim Ahmed b. Hanbel, Müsned'inde, Ebû Zerr (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet eder: Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"İnsî ve cinnî şeytanlardan Allah'a sığınırız"* dedi. "Ya Rasûlallah! İnsanlardan da şeytanlar var mıdır? dedim. *"Evet"* buyurdu.[452]

Allah (c.c) şöyle buyuruyor: *"Derler ki: Biz sizinle beraberiz."* Muhammed b. İshâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Yine biz sizinle üzerinde olduğunuz yoldayız. *"Biz onlarla (müminlerle) sadece alay ediyoruz."* Yani; biz onlarla sadece alay etmekte ve eğlenmekteyiz. Dahhâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Biz Muhammed'in arkadaşlarıyla eğlenip alaya almaktayız. Rebî' b. Enes ile Katâde de böyle derler.

Allah (c.c) ise onların sözlerine cevap ve yaptıklarına karşılık olarak şöyle buyuruyor: *"Gerçekte ise Allah onlarla istihza (alay) eder de azgınlıklarında onlara fırsat verir, bu yüzden onlar taşkınlıklarında başıboş dolaşıp dururlar."*

Taberî der ki: Allah (c.c) şu âyetlerde de kıyâmet günü onlara böyle yapacağını haber vermektedir: *"Münafıklar onlara: Biz sizinle beraber değil miydik? diye seslenirler. (Mü'minler de) derler ki: Evet ama, siz kendi başınızı belaya soktunuz; fırsat beklediniz; şüpheye düştünüz ve kuruntular sizi al-*

452 En'âm sûresi tefsirinde gelecek.

Scanned with CamScanner

dattı. O çok aldatan (şeytan) sizi, Allah hakkında bile aldattı. Nihâyet Allah'ın emri gelip çattı!" (Hadid: 13) *"İnkâr edenler sanmasınlar ki, kendilerine mühlet vermemiz onlar için daha hayırlıdır. Onlara ancak günahlarını arttırmaları için fırsat veriyoruz. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır."* (Âl-i İmrân, 178)

Allah'ın (c.c) münâfıklarla ve kendisine ortak koşan müşriklerle alay ve istihza etmesini, tuzak ve hilesini ifade eden bu ve benzeri âyetlerdeki mânâ bazılarına göre, olduğu gibidir. Yani Allah (c.c) gerçekten onlarla alay, istihza... eder. Bazıları: Allah'ın (c.c) onlarla alay etmesinin mânâsı; işledikleri günahlar ve inkârları sebebiyle onları kınaması ve azarlamasıdır, demişlerdir. Bazıları da şöyle demişlerdir: Bu ve benzerleri, onlara yaptıklarının zıddıyla mukabelede bulunma kabilindendir. Mesela kişi kendisini aldatanı ele geçirdiğinde "asıl onu ben aldattım" der. Aslında onu aldatmamıştır, fakat ipler onun eline geçince böyle demiştir. Bunlar derler ki: Allah'ın (c.c) *"(Yahudiler) tuzak kurdular; Allah da onların tuzaklarını bozdu. Allah, tuzak kuranların hayırlısıdır."* (Âl-i İmrân, 54) buyruğu da bir şeyi aynısıyla cezalandırma kabilindendir. Çünkü Allah (c.c)'dan tuzak ve alay sadır olmaz. Dolayısıyla mânâ şöyledir: Tuzak ve alayları kendilerini kuşattı (kendi tuzaklarına düştüler).

Bazıları da şöyle demişlerdir: Allah'ın (c.c) buradaki *"Biz onlarla (müminlerle) sadece alay ediyoruz, derler. Gerçekte, Allah onlarla istihza (alay) eder de"* buyruğu ile, *"Şüphesiz münafıklar Allah'a oyun etmeye kalkışıyorlar; halbuki Allah onların oyunlarını başlarına çevirmektedir."* (Nisâ, 142) Ve *"Sadakalar hususunda, mü'minlerden gönüllü verenleri ve güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanları çekiştirip onlarla alay edenler var ya, Allah işte onları maskaraya çevirmiştir."* (Tevbe, 79)

"Onlar Allah'ı unuttular. Allah da onları unuttu!." (Tevbe, 67) ve benzeri ifadelerle yer alan buyrukları; Allah'ın (c.c) alaylarının karşılığını vermesi, aldatışlarını cezalandırması mânâsındadır. Anlamları farklı olduğu halde Allah (c.c) onları cezalandırmasını ve amellerinin karşılığını vermesini yaptıkları fiilin aynısıyla ifade etmiştir. Şu âyetlerde de aynı durum söz konusudur: *"Bir kötülüğün karşılığı, aynı şekilde bir kötülüktür."* (Şûrâ, 40) *"Kim size saldırırsa siz de ona misilleme olacak kadar saldırın."* (Bakara, 194) Zîra burada zikredilenlerin ilki zulüm, diğeri ise adalettir. Dolayısıyla lafzen aynı olmakla birlikte mânâları farklıdır. Bunlar, Kur'ân-ı Kerim'deki benzer tüm âyetleri bu şekilde açıklamışlardır.

Scanned with CamScanner

Taberî devamla şöyle der: Bazıları da şöyle demişlerdir: Münâfıklar azgınlarıyla baş başa kaldıklarında onlara "Biz Muhammed'i ve getirdiklerini inkârda sizin dininiz üzereyiz. Onların yanında 'Biz Muhammed'e ve getirdiklerine inanıyoruz' diyerek onlara farklı yansıtıyor, bu şekilde onlarla alay ediyoruz." derler. Allah (c.c) da, kendilerine âhirette vereceği azap ve cezanın aksine, dünyada kanlarının ve mallarının güvence altında tutulması gibi birtakım zahiri hükümler koymak sûretiyle asıl kendisinin onlarla alay ettiğini haber vermiştir.

İmam Taberî daha sonra bu görüşün bakış açısını onu destekler mahiyette şöyle açıklar: Çünkü tuzak kurma, aldatma ve alay etmeyi eğlence ve oyun şeklinde yapmak, Allah (c.c) hakkında icmayla imkânsızdır. Taberî daha sonra şöyle der: İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan bizim burada söylediğimize uygun olarak şöyle rivâyet edilmiştir: "Allah onlarla alay eder", yani intikam almak sûretiyle onlarla alay eder.

Süddî; Ebû Mâlik'ten, Ebû Sâlih kanalıyla İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan, Mürre el-Hemedani kanalıyla İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan ve başka sahabilerden; "Azgınlıklarında onlara destek/fırsat verir" âyeti hakkında şöyle rivâyet etmiştir: Yani, onlara mühlet verir. Mücâhid: Azgınlıklarını artırır, diye tefsir etmiştir. Taberî der ki: Doğru olan mânâ şöyledir; fırsat ve mühlet vermek için azgınlıklarında ve sapkınlıklarında bırakır. Şu âyet-i kerimede olduğu gibi: *"Yine O'na iman etmedikleri ilk durumdaki gibi, onların gönüllerini ve gözlerini ters çevirириz. Ve onları şaşkın olarak azgınlıkları içerisinde bırakırız."* (En'âm, 110)

"طغيان/*tuğyan*" bir şeyde taşkınlık ve haddi aşmak demektir. Nitekim Allah (c.c) *"Şüphesiz, su taştığı vakit sizi gemide biz taşıdık."* (Hâkka, 11) buyurmuştur. Dahhâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: *"Bu yüzden onlar taşkınlıklarında başıboş dolaşıp dururlar."* Yani; küfürlerinde bocalayıp dururlar. Sahabilere kadar varan senediyle Süddî de bunu böyle tefsir etmiştir. Ebû Âliye, Katâde, Rebî' b. Enes, Mücâhid, Ebû Mâlik, Abdurrahman b. Zeyd de bu görüştedirler. Yani; küfürlerinde ve sapıklıklarında...

Taberî der ki: "يعمهون" fiilinin masdarı olan "ameh" yolunu kaybetmek demektir. Kişi yolunu şaşırdığında "عمه فلان" denir. Muzarisi يعمَهُ, masdarı ise عَمَه ve عُموه 'tur. "Tuğyanlıklarında ameh ederler"in mânâsı; pisliği kendilerini

Scanned with CamScanner

kuşatmış ve necaseti üzerlerini kaplamış bulunan sapıklıklarında ve küfürlerinde yolunu kaybetmiş halde şaşkın şaşkın dolaşır, bu halden çıkış yolu bulamazlar. Çünkü Allah (c.c) kalplerine mühür ve damga vurmuş, gözlerini hidâyete karşı kör etmiş ve araya perde çekmiştir. Artık hiçbir doğruyu göremez ve hiçbir yol bulamazlar.

Bazıları şöyle demişlerdir: 'العمى Âmâlık' gözün görmemesi 'العمَه amehlik' ise kalbin görmemesidir. Bazen âmâlık kalbin körlüğü için de kullanılır;

"Ama gerçek şu ki, gözler kör olmaz; lâkin göğüsler içindeki kalpler kör olur." (Hacc, 46) âyetinde olduğu gibi...

Fiil çekimi عمِهَ يعمَهُ عُمُوه'tur. İsm-i faili عامه ev عَمِه, bunların çoğulu ise عُمَّه gelir. Birinin devesi gitmişse ve nereye gittiğini bilmiyorsa sen bunu Arapça " ذهبت إبل العمهاء" ile ifade edersin.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٦﴾

16. İşte onlar, hidâyete karşılık delâleti satın alanlardır. Ancak onların bu ticareti kazançlı olmamış ve kendileri de doğru yola gireme-mişlerdir.

Tefsiri:

Süddî; Ebû Mâlik'ten, Ebû Sâlih kanalıyla İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan, Mürre el-Hemedani kanalıyla da İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan ve başka sahabilerden; *"İşte onlar, hidâyete karşılık delâleti satın alanlardır."* âyeti hakkında şöyle rivâyet etmiştir: Onlar sapıklığı alıp hidâyeti terk edenlerdir.

İbn Abbâs (radıyallâhu anh), yani, küfrü iman ile değişenlerdir, demiştir. Katâde: Sapıklığı hidâyete tercih edenlerdir, demiştir. Katâde'nin bu tefsirine mânâ itibariyle şu âyet benzemektedir: *"Semûd'a gelince onlara doğru yolu gösterdik, ama onlar körlüğü doğru yola tercih ettiler (استحبّوا)."* (Fussilet, 17)

Müfessirlerin zikrettiğimiz görüşlerinin özeti şudur: Münâfıklar hidâyeti bırakıp sapıklığa yönelmiş, hidâyet yerine sapıklığı almışlardır. Nitekim Allah'ın (c.c) *"İşte onlar, hidâyete karşılık delâleti satın alanlardır."* buyruğunun mânâsı budur. Yani sapıklığı hidâyetin bedeli olarak vermişlerdir. İster

Scanned with CamScanner

"İşte onlar, hidâyete karşılık delâleti satın alanlardır. Ancak onların bu ticareti kazançlı olmamış ve kendileri de doğru yola girememişlerdir." âyetinde olduğu gibi başta inanıp sonra küfre dönmüş olsunlar, isterse münâfıkların diğer bir grubunda olduğu ve *"Bunun sebebi, onların önce iman edip sonra inkâr etmeleridir. Bu yüzden kalpleri mühürlenmiştir."* (Münâfıkun, 3) âyetinde ifade edildiği gibi başta küfrü imana tercih etmiş olsunlar. Zîra münâfıklar çeşit çeşittir. O yüzden Allah (c.c) şöyle buyurmuştur: *"Ancak onların bu ticareti kazançlı olmamış."* yani ticari hayatlarındaki bu alışverişten karlı çıkmamışlar *"ve kendileri de doğru yola girememişlerdir."* Bu hareketleriyle doğru bir iş de yapmamışlardır.

Taberî, Katâde'den bu âyet hakkında şöyle nakleder: Vallahi! Gördüğünüz gibi onlar hidâyetten çıkıp sapıklığa, birliği bırakıp tefrikaya, emniyetten çıkıp korkuya, Sünneti terk edip bid'ata gitmişlerdir. İbn Ebî Hâtim bunu Katâde'den aynı lafızla rivâyet etmiştir.

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا ۖ فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٧﴾ صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿١٨﴾

17. Onların (münafıkların) durumu, (karanlık gecede) bir ateş yakan kimse misalidir. O ateş yanıp da etrafını aydınlattığı anda Allah, hemen onların aydınlığını giderir ve onları karanlıklar içinde bırakır; (artık hiçbir şeyi) görmezler.

18. Onlar sağırlar, dilsizler ve körlerdir. Bu sebeple onlar geri dönemezler.

Tefsiri:

"مثلهم: misallari, durumları." Arapça'da buna mesel, misl, mesîl denir. Çoğulu emsâl'dir. Nitekim Allah (c.c) *"İşte biz, bu misalleri (الأمثال) insanlar için getiriyoruz; fakat onları ancak bilenler düşünüp anlayabilir."* (Ankebût, 43) buyurmuştur.

Bu misalin açılımı şudur: Allah (c.c) hidâyeti delâlet mukabilinde satın alarak görür iken görmez olan bu münâfıkları bir ateş yakan kimseye ben-

Scanned with CamScanner

zetmektedir. Ateş etrafı aydınlatıp ondan faydalandığı, sağı solu görüp ona alıştığı bir anda ateş birden sönüverir ve o zifiri karanlıkta göremez ve yol bulamaz halde kalır. Üstelik bu kişi bir de sağır olup işitememekte, dilsiz olup konuşamamaktadır. Öyle ki ışık olsa bile artık göremeyecektir. Onun için, önceki haline dönmez.

Münâfıklar da hidâyeti verip delâleti almaları, sapkınlığı doğru yola tercihlerinde böyledirler. Bu temsil, Allah'ın (c.c) birçok âyette buyurduğu gibi onların iman edip sonra küfre girdiklerini göstermektedir. Bunu Fahreddin Râzî, tefsirinde söyledikten sonra şöyle der: Buradaki teşbih ve benzetme son derece doğrudur. Çünkü onlar başta imanları sayesinde bir aydınlık ve nur elde ettiler, sonra nifaklarıyla bu nuru söndürdüler, böylece büyük bir şaşkınlık ve bocalama içine düştüler. Çünkü dinî bocalama ve şaşkınlıktan daha büyük bir şaşkınlık yoktur.

Taberî burada örneği verilenlerin hiçbir şekilde iman etmediklerini söylemiş, buna Allah'ın (c.c) *"İnsanlardan bazıları da vardır ki, inanmadıkları halde 'Allah'a ve âhiret gününe inandık' derler."* (Bakara, 8) buyruğunu delil getirmiştir. Doğrusu bu onların nifak ve küfürdeki hallerinden bahsetmektedir. Bu ise onların daha önceden iman etmiş olup sonra kalplerine mühür vurulmasına engel değildir. Taberî'nin burada aklına Allah'ın (c.c) *"Bunun sebebi, onların önce iman edip sonra inkâr etmeleridir. Bu yüzden kalpleri mühürlenmiştir."* (Münâfıkun, 3) buyruğu gelmemiş. Bu sebeple Taberî bu temsili; 'onların açığa vurdukları iman sözüyle (kelime-i şehâdet) bu dünyada aydınlanmaları, ardından kıyâmet günündeki karanlıkların gelmesi' şeklinde açıklamıştır.

Taberî sonra şöyle der: Topluluğa bir ferdi misal getirmek doğru bir üsluptur. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurulur: *"Hele korku gelip çattı mı, üzerlerine ölüm baygınlığı çökmüş gibi gözleri dönerek sana baktıklarını görürsün."* (Ahzâb, 19) Yani ölmekte olan kimsenin gözünün dönmesi gibi. Allah (c.c) yine şöyle buyurur: *"(İnsanlar!) Sizin yaratılmanız ve diriltilmeniz, ancak tek bir kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir.."* (Lokman, 28) *"Tevrat'la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerce kitap taşıyan merkebin durumu gibidir."* (Cuma, 5) Bazıları cümlenin açılımının: 'Onların hikayelerinin misali ateş yakan kimsenin hikayesinin misali gibidir' şeklinde olduğunu söylemişlerdir. Bazıları da: Ateşi beraberindeki topluluk için yakan

Scanned with CamScanner

bir kişidir, demişlerdir. Bazıları ise buradaki "الذي: o kişi ki"nin "الذين: o kişiler ki" mânâsında (çoğul) olduğunu söylemişlerdir.

Nitekim şair şöyle der:

وإن الذي حانت بفلج دماؤهم هم القوم كل القوم يا أم خالد

Kanları Felc vadisinde akıp gidenler,

Asıl onlar yiğitlerdir ey Ümmü Halid!

Ben derim ki: Bana göre burada, misalin ortasında tekilden çoğula geçiş yapılmıştır. *"O ateş yanıp da etrafını aydınlattığı anda Allah, hemen onların aydınlığını giderir ve onları karanlıklar içinde bırakır; (artık hiçbir şeyi) görmezler. Onlar sağırlar, dilsizler ve körlerdir. Bu sebeple onlar geri dönemezler."* Bu ise dilde daha fasih ve belagatte daha üstündür.

"Allah aydınlıklarını giderir." Yani ateşin onlara fayda verecek kısmı olan ışığı giderir, zarar verecek kısmını, yani yakışını ve dumanı ise bırakır. *"Ve onları karanlıklar içinde bırakır."* Yani, içinde bulundukları şüphe, küfür ve nifakın tam ortasında. *"Artık görmezler."* Hiçbir hayır ve iyilik yolunu bilemez ve ona giremezler. Onlar aynı zamanda *"sağırlardır"* hiçbir hayır ve iyiliği işitemezler, *"dilsizlerdir"* kendilerine fayda verecek hiçbir şey konuşmazlar, *"ve körlerdir"* delâlette ve basiret körlüğü içindedirler. Nitekim Allah (c.c) başka bir âyette şöyle buyurur: *"Ama gerçek şu ki, gözler kör olmaz; lâkin göğüsler içindeki kalpler kör olur."* (Hacc, 46) Bu yüzden de daha önce içinde bulundukları ve sapıklık mukabilinde sattıkları hidâyete geri dönemezler.

Selef Müfessirlerin Söylediklerimize Benzer Sözleri:

Süddî, tefsirinde ; Ebû Mâlik'ten, Ebû Sâlih kanalıyla İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan, Mürre el-Hemedani kanalıyla İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan ve başka sahabilerden; *"O ateş yanıp da etrafını aydınlattığı anda"* âyeti hakkında şunları nakletmiştir: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Medine'ye geldiğinde bazıları İslâm'a girdiler, fakat sonra münâfık oldular. Dolayısıyla onların misali şu kimsenin durumu gibiydi: Adam karanlıkta iken bir ateş yakar. Ateş aydınlığıyla etraftaki pislik ve çöpleri görmesini, böylece sakınması gereken şeyleri bilmesini sağlar. O esnada ışık birden sönünce, sakınması gereken zararları ve pislikleri bilemez hale gelir. Münâfık da öyledir. Şirk ka-

Scanned with CamScanner

ranlığında iken Müslüman olup helâl ve haramı bilir, hayır ve şerri öğrenir. Sonra kâfir olunca dolayısıyla helâli haramdan, hayrı şerden ayırt edemez hale düşer.

Mücâhid der ki: *"O ateş yanıp da etrafını aydınlattığı vakit"* buyruğunda ifade edilen ışığın etrafını aydınlatması; münâfığın hidâyete yönelmesi ve mü'minlere yaklaşmasıdır. Atâ el-Horasanî der ki: *"Onların (münafıkların) durumu, (karanlık gecede) bir ateş yakan kimse misalidir."* Bu, münâfık gibidir. Bazen görür, zaman zaman bilir. Sonra ona kalp körlüğü yetişir. İbn Ebî Hâtim, İkrime, Hasan-ı Basrî, Süddî ve Rebî' b. Enes'ten Atâ'nın sözüne benzer sözler rivâyet etmiştir. Abdurrahman b. Zeyd *"Onların (münafıkların) durumu, (karanlık gecede) bir ateş yakan kimse misalidir."* âyeti hakkında şöyle der: Bu, münâfıkların vasfıdır. İman etmişlerdi ve ateşin o kimseleri aydınlattığı gibi iman kalplerini aydınlatmıştı. Sonra küfre sapınca Allah (c.c) bu ateşin ışığını giderdiği gibi onlardaki ışığı da söküp attı ve onları karanlıklarda hiçbir yeri göremez halde bıraktı. Avfî, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan, onun bu âyet hakkında şöyle dediğini nakleder: Işık telaffuz ettikleri iman sözü (kelime-i tevhid), karanlık ise telaffuz ettikleri küfür ve nifak sözleridir. Onlar hidâyet üzereydiler, bu kendilerinden alınınca iyice azdılar.

Taberî'nin görüşü ise Ali b. Ebî Talha'nın, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan bu âyet hakkındaki şu rivâyetine benzemektedir: Bu, Allah'ın (c.c) münâfıklar hakkında getirdiği bir misaldir. Onlar dünyada iken İslâm'ın izzet ve şerefinden faydalanıyorlardı. Müslümanlar onlarla evlilik yapıyorlar, birbirlerine mirasçı oluyorlar ve ganimetleri onlarla paylaşıyorlardı. Fakat öldüklerinde Allah, ateş sahibinden ışığın alınması gibi onlardan bu izzet ve şerefi kesti.

Ebû Câfer er-Râzî, Ebû Âliye'den bu âyetin tefsirinde şöyle nakleder: Ateşin ışığı, yaktıklarıyla sınırlıdır. Sönünce ışığı gider. Münâfık da böyledir. Kelime-i tevhidi, "Lâ ilâhe illallâh"ı söylediği sürece aydınlanır. Şüpheye düştüğünde ise karanlıkta kalır. Dahhâk bu âyet hakkında şöyle der: Işıkları, telaffuz ettikleri iman sözleridir. Abdurrezzak, Katâde'den şöyle nakleder: Işık "Lâ ilâhe illallâh"tır. Bu, onları aydınlatır ve dünyada iken onun ışığında yerler, içerler, güven içerisinde yaşarlar, kadınlarla evlenir ve canlarını koruma altına alırlar. Öldüklerinde ise Allah (c.c) ışıklarını giderir ve onları karanlıkta hiçbir yeri görmez halde bırakırlar.

Scanned with CamScanner

Said de Katâde'den şöyle nakleder: Mânâ şöyledir: Münâfık "Lâ ilâhe illallâh"ı telaffuz ettiğinde Dünya onu aydınlatır. Müslümanlar onlarla evlilik yapar, birlikte savaşır, birbirlerine varis olurlar. Bu söz sebebiyle canları ve mallarını koruma altına alırlar. Fakat ölüm geldiğinde bu ışık münâfığın elinden alınır. Çünkü onun kalpte bir kökü, amel ve eylemlerinde bir hakikati yoktur. Ali b. Ebî Talha, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: "Onu karanlıklar içinde bırakır", yani öldüklerinde azap içinde bırakır. Muhammed b. İshâk, İkrime'den veya Said b. Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Onlar hakkı görüyor ve hakikati konuşuyorlardı. Fakat imanın aydınlığından çıkıp küfür karanlığına girince Allah (c.c) onları küfür karanlığında bırakıverdi. Artık hidâyetten hiçbir şey göremez, hak üzere sabit kalamazlar.

Süddî, tefsirinde, senediyle şöyle nakleder: Bahsedilen karanlık, nifaklarıdır. Hasan-ı Basrî der ki: "Onları karanlıklar içinde bırakır ve hiçbir şeyi görmezler." Anlatılan, münâfığın öldüğündeki halidir. Öldüğünde amelleri onu karanlıkta bırakır da, söylediği "Lâ ilâhe illallâh" sözünü doğrulayacak hiçbir güzel amel bulamaz.

"Onlar sağırlar, dilsizler ve körlerdir." Süddî kendi senediyle şöyle nakleder: Dolayısıyla konuşamaz ve göremezler. Ali b. Ebî Talha, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Onlar hidâyeti duymaz, görmez ve idrak etmezler. Ebû Âliye ile Katâde b. Duame de böyle demişlerdir.

"Bu sebeple onlar geri dönemezler." İbn Abbâs (radıyallâhu anh) der ki: Yani hidâyetten hiçbir şeye dönmezler. Rebî' b. Enes de böyle söylemiştir. Süddî kendi senediyle şöyle rivâyet eder: "Onlar dönmezler," yani İslâm'a dönmezler. Katâde der ki: Ne tevbe ederler, ne de öğüt alırlar.

أَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَآءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ
فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾
يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ كُلَّمَآ أَضَآءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَإِذَآ أَظْلَمَ
عَلَيْهِمْ قَامُوا وَلَوْ شَآءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَى
كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾

Scanned with CamScanner

19. Yahut (onların durumu), gökten sağanak halinde boşanan, içinde yoğun karanlıklar, gürültü ve yıldırımlar bulunan yağmur(a tutulmuş kimselerin durumu) gibidir. O münafıklar yıldırımlardan gelecek ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Halbuki Allah, kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır.

20. Şimşek neredeyse gözlerini alıverecek. Onlar için etrafı aydınlatınca orada birazcık yürürler, karanlık üzerlerine çökünce de oldukları yerde kalıverirler. Allah dileseydi, elbette onların kulaklarını sağır, gözlerini kör ederdi. Allah şüphesiz her şeye kadirdir.

Tefsiri:

Bu da Allah'ın diğer bir münâfık türü için getirdiği misaldir. Bunlar bazen hakikatın farkına varan, bazense şüpheye düşen kimselerdir. Dolayısıyla kalpleri sürekli şüphe, küfür ve tereddüt içindedir.

Âyette yer alan "صيب" kelimesi yağmur mânâsına gelir. İbn Mes'ud, İbn Abbâs, bazı sahabiler, Ebû Âliye, Mücâhid, Said b. Cübeyr, Atâ, Hasan-ı Basrî, Katâde, Atiyye el-Avfî, Atâ el-Horasânî, Süddî ve Rebî' b. Enes böyle tefsir etmişlerdir. Dahhâk ise bulutla tefsir etmiştir. En yaygın görüşe göre kasıt karanlıkta gökten yağan yağmur olup şüpheleri, küfür ve nifakı simgelemektedir.

Âyetteki "رَعْد"(şimşek) de kalplere korku veren ve rahatsız eden şeydir. Çünkü münâfıklar büyük bir korku ve panik içindedirler. Allah (c.c) onlar hakkında şöyle buyurur:

"Her gürültüyü kendi aleyhlerine sanırlar." (Münâfikûn, 4) *"(O münafıklar) mutlaka sizden olduklarına dair -yalan yere- Allah'a yemin ederler. Halbuki onlar sizden değillerdir, fakat onlar (kılıçlarınızdan) korkan bir toplumdur. Eğer sığınacak bir yer yahut (barınabilecek) mağaralar veya (sokulabilecek) bir delik bulsalardı, koşarak o tarafa yönelip giderlerdi."* (Tevbe, 56-57)

Âyette yer alan "بزق yıldırım" bu tür münâfıkların kalplerinde zaman zaman parlayan iman nurudur. Onun için Allah (c.c) *"Ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkarlar."* buyurmuştur.

"صواعق yıldırım"; sâika'nın çoğulu olup şiddetli gök gürlemesi esnasında gökten inen ateşe denir. Halil b. Ahmed, bazılarının bunu "ساعقة" okudukla-

Scanned with CamScanner

rını zikretmiştir. Bazıları da "صَعِقَة" ve "صاقعة" şeklinde kıraatler zikretmişlerdir. Nitekim Hasan-ı Basrî'nin "الصواقع" (kâf ayn'dan önce)şeklinde okuduğu rivâyet edilmiştir. Bu kıraate Ebû Necm'in şu şiirini örnek getirmişlerdir:

يحكوك بالمثقولة القواطع شفق البرق عن الصواقع

Cilalanmış keskin kılıçlarla anlatırlar,

Şimşeğin yıldırımdan ayrılışını.

Nehhâs: Bu, Beni Temim ile Beni Rebîa'nın lehçesidir, demiştir. Bunu Kurtubî tefsirinde zikretmiştir.

Allah (c.c) daha sonra şöyle buyurur: *"Şimşek neredeyse gözlerini alıverecek"* yani şimşeğin şiddet ve kuvvetinden, münâfıkların gözlerinin ise zayıflıkları sebebiyle imanda sebat edemeyişlerinden dolayı... Ali b. Ebî Talha, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan bu âyetin tefsiri hakkında şunu nakleder: Yani az kalsın Kur'ân'ın muhkem âyetleri münâfıkların gizliliklerini ve kusurlarını ortaya dökecekti. İbn İshâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: *"Şimşek neredeyse gözlerini alıverecek."* Bu, hakikat nurunun kuvvetli oluşundan dolayıdır.

"Onlar için etrafı aydınlatınca orada birazcık yürürler, karanlık üzerlerine çökünce de oldukları yerde kalıverirler." Yani onlara imandan bir işaret gözüktüğünde ona alışır ve uyarlar. Bazen ise kalplerine şüpheler gelerek onu karanlığa boğarlar da onlar şaşkın bir halde kalakalırlar. Ali b. Ebî Talha, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: *"Onlar için etrafı aydınlatınca orada birazcık yürürler, karanlık üzerlerine çökünce de oldukları yerde kalıverirler."* Münâfıklara İslâm'ın kuvvet ve izzetinden bir şey bulaştığında rahatlar ve sakinleşirler. İslâm'ın başına bir felaket geldiğinde ise ayaklanıp küfre dönerler. Şu âyet-i kerimede ifade edildiği gibi: *"İnsanlardan kimi Allah'a yalnız bir yönden kulluk eder. Şöyle ki: Kendisine bir iyilik dokunursa buna pek memnun olur, bir de musibete uğrarsa çehresi değişir (dinden yüz çevirir)."* (Hacc, 11) Muhammed b. İshâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: *"Onlar için etrafı aydınlatınca orada birazcık yürürler, karanlık üzerlerine çökünce de oldukları yerde kalıverirler."* Yani hakkı bilir ve hak konuşurlar. Konuşma hususunda istikamet üzeredirler. Küfre dönünce ise şaşkın halde kalakalırlar. Ebû Âliye, Hasan-ı Basrî, Katâde, Rebî' b. Enes de böyle demiş-

Scanned with CamScanner

lerdir. Süddî de kendi senediyle sahabilerden böyle rivâyet etmiştir. Bu en doğru ve en kuvvetlisidir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Münâfıklar kıyâmet günü insanlara imanları kadar nur/ışık verildiğinde de böyle olacaklardır. Onlardan kimine birkaç fersah veya daha fazla veya daha az mesafeyi aydınlatacak kadar nurlar verilecek. Bazılarının ışığı bazen yanıp bazen sönecek ve dolayısıyla Sırat Köprüsü üzerinde iken zaman zaman yürüyüp zaman zaman duracaklar. Bazılarının ışığı ise tamamen sönecek ki onlar katıksız münâfıklardır. Allah (c.c) bu katıksız münâfıklar hakkında şöyle buyurur: *"Münafık erkeklerle münafık kadınların, mü'minlere: Bizi bekleyin, nurunuzdan bir parça ışık alalım, diyeceği günde kendilerine: Arkanıza dönün de bir ışık arayın! denilir. Nihâyet onların arasına, içinde rahmet, dışında azap bulunan kapılı bir sur çekilir."* (Hadîd, 13) Allah (c.c) mü'minler hakkında ise şöyle buyurur: *"Mü'min erkeklerle mü'min kadınları, önlerinden ve sağlarından, (amellerinin) nurları aydınlatıp giderken gördüğünde, (onlara): Bugün müjdeniz, zemininden ırmaklar akan ve içlerinde ebedî kalacağınız cennetlerdir, denilir. İşte büyük kurtuluş budur."* (Hadîd, 12) Allah (c.c) yine şöyle buyurur: *"Peygamberi ve Onunla birlikte iman edenleri utandırmayacağı günde Allah sizi (müminleri), içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokar. Onların önlerinden ve sağlarından (amellerinin) nûrları aydınlatıp gider de, "Ey Rabbimiz! Nûrumuzu bizim için tamamla, bizi bağışla; çünkü sen her şeye kâdirsin" derler."* (Tahrîm, 8)

Bu konuda gelen hadisler:

[385] Katâde'den şöyle rivâyet edilmiştir: Bize söylendiğine göre Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyururdu: *"Mü'minlerden bazılarının nuru/ışığı Medine'den Aden'e veya San'a'ya kadar veya daha az olacak. Hatta bazı mü'minlerin ışığı sadece ayağının bastığı yeri aydınlatacak."* Bunu Taberî rivâyet etmiştir.

İbn Ebî Hâtim başka bir senetle Katâde'den aynısını nakletmiştir.

İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan yapılan bir rivâyete göre o (radıyallâhu anh) şöyle der: İnsanlara amelleri nisbetinde ışık verilir. Kimi ışığını hurma ağacı gibi, kimi ayakta duran bir adam gibi görür. Işığı en az olanınki ise başparmağı kadardır ve bir yanıp bir söner. Bunu İmam Taberî de böyle rivâyet etmiştir.

Scanned with CamScanner

İbn Ebî Hâtim, İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan *"Mü'minlerin (amellerinin) nurları aydınlatıp giderken"* âyeti hakkında şöyle rivâyet eder: Işıkları amelleri kadar olur ve Sırat Köprüsü'nü onun ışığında geçerler. Kiminin ışığı dağ kadar, kimininki hurma ağacı kadar olur. En azı ise parmağı üzerinde bir yanıp bir sönen bir ışıktır.

İbn Ebî Hâtim, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet eder: Kıyâmet gününde tevhid ehli herkese mutlaka nuru verilecek. Münâfığın nuru ise sönecek. Mü'minler münâfıkların ışıklarının söndüğünü görünce endişeye kapılacak ve "Rabbimiz bize nurumuzu tamamla!" diyecekler.

Dahhâk b. Müzahim der ki: Dünyada mü'min gözüken herkese kıyâmet günü bir ışık verilir. Sırat köprüsüne varıldığında münâfıkların ışığı söner. Mü'minler bunu görünce "Rabbimiz! Bizim için nurumuzu tamamla." derler.

Bakara sûresinin buraya kadar tefsirinden anlaşılıyor ki; insanlar kısım kısımdır. Biri: Katıksız mü'minlerdir ki onlar, nitelikleri Bakara sûresinin başındaki dört âyette anlatılan kimselerdir. Diğeri: Katıksız kâfirlerdir ki onlar, nitelikleri sonraki iki âyette zikredilenlerdir. Bir de münâfıklar vardır ve bunlar da iki kısımdır. Biri katıksız münâfıklardır ki ateş misali bunlar hakkındadır. Diğeri ise iman ile küfür arasında bocalayanlardır. Bunlarda bazen iman parıltısı belirir, bazen ise söner ki yağmur örneği de bunlar için verilmiştir. Bunların durumu ilkinden daha az vahimdir.

Bakara sûresinin burası Nûr sûresinde zikredilenlere bazı yönlerden benzemektedir. Zîra orada mü'min ile Allah'ın kalbine koyduğu hidâyet ve nur *"içinde inciye benzer yıldız gibi kristal bir fanus, onun içinde de lamba bulunan bir kandillik"*e benzetilmiştir. Ki bu, 'müminin iman fıtratı üzere yaratılmış kalbi' ile 'kendisine bulanmadan ve bir şey karışmadan ulaşan saf ve katıksız şeriattan beslenmesi'nin örneklendirilmesidir. Allah (c.c) daha sonra hiçbir şeyleri olmadığı halde kendilerini bir şey sanan kâfirleri örnek getirmiştir ki onlar katmerli cahillerdir (cehl-i mürekkep ehlidirler; yani; bilmez, bilmediklerini de bilmezler). Âyet şudur: *"İnkâr edenlere gelince, onların amelleri, ıssız çöllerdeki serap gibidir ki susayan onu su zanneder; nihâyet ona vardığında orada herhangi bir şey bulamamış..."* (Nûr, 39)

Allah (c.c) sonra normal cahili (bilmeyen, bilmediğinin de farkında olan kimseyi) örnek getirmiştir ki onlar Allah'ın (c.c) *"Yahut (o kâfirlerin duygu,*

Scanned with CamScanner

düşünce ve davranışları) engin bir denizdeki yoğun karanlıklar gibidir; (öyle bir deniz) ki, onu dalga üstüne dalga kaplıyor; üstünde de bulut... Birbiri üstüne karanlıklar... İnsan, elini çıkarıp uzatsa, neredeyse onu dahi göremez. Bir kimseye Allah nûr vermemişse, artık o kimsenin aydınlıktan nasibi yoktur." (Nûr, 40) misalinde ifade ettiği kimselerdir.

Allah (c.c) burada da kâfirleri, biri insanları inançlarına çağıran dâvetçiler, diğeri onları körü körüne takip edenler olmak üzere ikiye ayırmıştır. Aynısı Hacc sûresinde de vardır. Allah (c.c) önce *"İnsanlardan, bilgisi olmaksızın Allah hakkında tartışmaya giren ve her inatçı şeytana uyan birtakım kimseler vardı."* (Hacc, 3) buyurmuş, sonra *"İnsanlardan bazısı, bir bilgisi, bir rehberi olmaksızın ve (vahye dayanan) aydınlatıcı bir kitaba dayanmaksızın, Allah hakkında tartışır."* (Hacc, 8) buyurmuştur.

Allah (c.c) Vâkıa sûresinin hem başında hem sonunda ve İnsan sûresinde mü'minleri "önde gidenler" -ki onlar "mukarrebun: Allah'a yakın kullar"dır- ile kitapları sağdan verilecekler -ki onlar müttakiler ve ebrar'dır- olmak üzere ikiye ayırmıştır.

Bu âyetlerin toplamından, özetle şu sonuç çıkmaktadır. Mü'minler iki kısımdır: Mukarrebun ile ebrar. Kâfirler de iki kısımdır: Küfre çağıran önderler ile şuursuzca peşlerinden giden sürüler. Münâfıklar da iki kısımdır: Katıksız münâfıklar ile kendisinde nifâk hasletlerinden biri bulunan münâfıklar.

[386] Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerinde Abdullah b. Amr (radıyallâhu anh)'dan naklettikleri bir hadiste Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Üç şey vardır ki onlar her kimde bulunursa o saf/katıksız münâfıktır. Kimde bunlardan biri bulunursa, bırakana dek onda nifâk hasletlerinden biri vardır."*[453] Daha önce geçtiği ve inşaallah ileride de geleceği gibi Seleften bir grup ve bazı âlimler bu hadisi; insanda imandan bir haslet ile nifâktan bir hasletin aynı anda bulunabileceğine delil getirmişlerdir. İster bu hadiste olduğu gibi amelî nifâk, isterse âyetin delalet ettiği gibi itikadî nifâk olsun.

[387] İmam Ahmed b. Hanbel, Ebû Said el-Hudri (radıyallâhu anh)'dan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Kalpler dört kısımdır. Biri; fıtrat üzere ve içi imanla dolu olan kalptir. O, et-*

453 Buhârî ve Müslim rivâyet etmişlerdir. İleride gelecek.

Scanned with CamScanner

rafı aydınlatan lamba misalidir. Diğeri; kılıflara konmuş ve ağzı mühürlenmiş kalp. Bu, kâfirin kalbidir. Diğeri; ters yüz edilmiş kalptir. Bu, münafığın kalbidir. Önce iman etmiş, sonra inkâr etmiştir. Bir de; terk edilmiş kalp vardır. Bu kalpte iman da, nifak da vardır. İman bu kalpte, tertemiz sulardan beslenen bir ağacı andırırken, nifak kan ve irinden beslenen yaraya benzer. Artık hangisi bastırırsa, bu kalb onun hükmü altına girer."[454] Hadisin senedi ceyyid (sahih) ve hasendir.

Tefsirini yaptığımız âyette Allah (c.c) devamla şöyle buyurmaktadır: *"Allah dileseydi elbette onların kulaklarını sağır, gözlerini kör ederdi. Allah şüphesiz her şeye kadirdir."* Muhammed b. İshâk *"Allah dileseydi elbette onların kulaklarını sağır, gözlerini kör ederdi."* âyeti hakkında Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle rivâyet eder: "Sebebi, onların hakkı bildikten sonra terk etmeleridir. *"Allah şüphesiz her şeye kadirdir."* İbn Abbâs (radıyallâhu anh) der ki: Yani Allah (c.c)'un kulundan intikam almaya da, onu affetmeye de gücü yeter.

İmam Taberî der ki: Allah (c.c) burada kendisinin her şeye gücünün yettiğini söyledi. Çünkü münâfıkları azap ve yakalamasına karşı uyarınca onları kuşatmakta olduğunu, kulaklarını ve gözlerini gidermeye kadir olduğunu haber verdi. Buradaki "قدير" in mânâsı "قادر" dir. Alîm'in mânâsının Âlim olduğu gibi.

İmam Taberî ve onu takip eden birçok müfessir bu iki örneğin münâfıkların sadece bir türü hakkında olduğunu, ikinci örneğin başındaki "أو: yahut" edatının, "وَلا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِمًا أَوْ كَفُورًا: *onlardan hiçbir günahkâra, yahut hiçbir nankköre boyun eğme."* (İnsan, 24) âyetinde olduğu gibi "و: ve" mânâsına geldiğini söylemişlerdir. Onlara göre "veya" muhayyerlik mânâsında da olabilir: yani, 'onlara dilersen ilk, dilersen ikinci örneği ver'. Bunu Kurtubî söylemiştir. Zemahşerî'nin söylediği gibi "iki örneğin aynı olduğu"nu ifade için gelmiş olması da mümkündür. Mesela "Filan âlimin falan âlimin ilim meclisine katıl" cümlesinde ikisine de aynı derecede izin verildiği mânâsı vardır. Buna göre mânâ şöyle olur: Onlar hakkında ister birinci örneği ver, ister ikinci örneği ver, fark etmez; hallerini ikisi de aynen yansıtmaktadır.

454 Ahmed b. Hanbel, 3/17; Taberânî, el-Mu'cemu's-Sağir, 1075. Heysemî, Mecmau'z-Zevâid'de (1/63): Senedinde Leys b. Ebî Selim vardır, demiştir. Zayıflığıyla bilindiğinden dolayı hakkında herhangi bir şey söylenmemiştir. Bunun sahabi sözü, yani Ebû Said el-Hudri'nin sözü olma ihtimali daha büyüktür.

Scanned with CamScanner

Ben derim ki: Bu, münâfıkların türü itibariyledir. Çünkü onlar çeşit çeşittir, her birinin farklı farklı halleri ve sıfatları vardır. Nitekim Allah (c.c) Tevbe sûresinde "Onların kimisi", "kimisi" diyerek onların hallerini ve sıfatlarını, her zamanki söz ve hareketlerini zikreder. Bakara sûresindeki iki misali de hallerini ve sıfatlarını en iyi yansıtan iki türü için vermiştir. Aynen Nûr sûresindeki şu âyetlerde kâfirlerin küfre çağıran önderler ile takipçileri olmak üzere iki kesiminin misalini verdiği gibi..: *"İnkâr edenlere gelince, onların amelleri, ıssız çöllerdeki serap gibidir..."* *"Yahut (o kâfirlerin duygu, düşünce ve davranışları) engin bir denizdeki yoğun karanlıklar gibidir..."* Bunların ilki katmerli (mürekkeb) cehalet içerisinde bulunan küfür önderleri, ikincisi ise normal cehalet içerisindeki onları körü körüne izleyen takipçileridir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Yalnız Allah'a Kulluk:

يَاأَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٢١﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾

21. Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz. Umulur ki, böylece korunmuş olursunuz.

22. O Rab ki, yeri sizin için bir döşek, göğü de (kubbemsi) bir tavan yaptı. Gökten su indirerek onunla, size besin olsun diye (yerden) çeşitli ürünler çıkardı. Artık bunu bile bile Allah'a şirk koşmayın.

Tefsiri:

Hâfız Ebû Bekir el-Bezzâr, Abdullah b. Mes'ud'dan (radıyallâhu anh) şöyle nakleder: 'Ey insanlar' hitabıyla inen her âyet Mekke'de, 'Ey mü'minler!' hitabıyla inen her âyet de Medine'de inmiştir. Bezzâr sonra şöyle der: Bunu bitişik senetle sadece Kays rivâyet etmiştir. Başkaları ise mürsel olarak rivâyet etmişlerdir.

Allah (c.c) ibadet edilmeye layık yegâne ilâhın tek İlâh (hakiki mâbud) olduğuna gerekçe olarak kullarına ihsan ve iyiliğini zikretmektedir. Zîra on-

Scanned with CamScanner

ları yok iken var etti, açık-gizli nimetlere boğdu. Bunu ise yeryüzünü onlara yatak, yani döşek kılmak sûretiyle yaptı. Yeryüzünü yaygın, üzerinde gezip dolaşılabilir ve yalçın dağlar sayesinde sabit ve sapasağlam kıldı.

"Göğü de (kubbemsi) bir tavan yaptı." Sakf, tavan demektir. Nitekim başka bir âyette *"Biz, gökyüzünü korunmuş bir tavan gibi yaptık. Onlar ise, gökyüzünün âyetlerinden yüz çevirirler."* (Enbiyâ, 32) buyurulur. Allah (c.c) onlara ihtiyaç duydukları vakit gökten -ki burada kasıt buluttur- su indirdi. Kendilerine ve hayvanlarına rızık ve gıda olması için herkesçe görülen ve bilinen çeşit çeşit tahıllar ve meyveler çıkardı. Bu husus Kur'ân'ın pek çok yerinde ortaya konulur. Şu âyet-i kerimelerde anlatılanlar buna ne de yakındır! *"Yeri sizin için yerleşim alanı, göğü de bir bina kılan, size şekil verip de şeklinizi güzel yapan ve sizi temiz besinlerle rızıklandıran Allah'tır. İşte Allah, sizin Rabbinizdir. Âlemlerin Rabbi Allah, yücelerden yücedir."* (Mü'min, 64)

Âyette şöyle denmek isteniyor: Bu dünya yurdu ile sakinlerinin sahibi ve rızıklandırıcısı, yaradan ve Rezzak olan Allah'tır. Bu sebepten kendisine hiçbir şey ortak koşulmaksızın tek başına ibadet edilmeyi hak etmektedir. Onun için Allah (c.c) *"Artık bunu bile bile Allah'a şirk koşmayın."* buyurmuştur.

[388] Buhârî ile Müslim, Sahih'lerinde İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmişlerdir: Ben, "Ya Rasûlallah! En büyük günah hangisidir?" diye sordum, *"Seni yarattığı halde Allah'a bir şeyi eş koşmandır"* buyurdu.[455]

[389] Yine Muaz b. Cebel (radıyallâhu anh) hadisinde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır: *"Allah'ın (c.c), kulları üzerindeki hakkını biliyor musun? Ona ibadet etmeleri ve hiçbir şeyi ona eş koşmamalarıdır."*[456]

[390] Başka bir hadiste Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Sakın ola sizden kimse "Allah ve filan dilerse" demesin; "Allah, sonra filan dilerse" desin"* buyurur.[457]

---

455 Buhârî, 4477; Müslim, 76; Ahmed b. Hanbel, 1/443; Tirmizî, 3182; Nesâî, 7/90.

456 Buhârî, 2856; Müslim, 30; Tirmizî, 2643; İbn Mâce, 4296. Bunu Ahmed b. Hanbel de rivâyet etmiş olup (5/228) onun rivâyeti daha uzundur.

457 Sahihtir. Ebû Dâvûd (4980),
Nesâî, Amelu'l-yevmi ve'l-leyle'de (985) ve Ahmed b. Hanbel (5/384-394) Huzeyfe'den rivâyet etmişlerdir. Senedi sahihtir. Bunun İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan rivâyet edilen bir şahidini; Ahmed b. Hanbel (1/214), İbn Mâce, (2117) ve Buhârî (el-Edeb, 783'de) rivâyet etmişlerdir. Senedi de hasendir. Hadisin başka şahidleri de vardır.

Scanned with CamScanner

[391] Hammad b. Seleme, mü'minlerin annesi Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın anne-bir erkek kardeşi Tufeyl b. Sahbara'dan şöyle nakleder: Rüyamda şöyle gördüm. Bir grup Yahudiye "Siz kimsiniz?" diye sordum. "Biz Yahudileriz" dediler. "Bir de 'Uzeyir Allah'ın oğludur' demeseniz sizler gerçekten iyi kimselersiniz" dedim. Onlar "Sizler de "Allah ve Muhammed dilerse" demeseniz sizler de iyi kimselersiniz" dediler. Sonra bir grup Hıristiyan'ın yanına uğradım ve "Sizler kimlersiniz?" dedim. "Bizler Hıristiyanlarız" dediler. "Bir de 'İsa Allah'ın oğludur' demeseniz sizler de iyi insanlarsınız" dedim. Bunun üzerine bana "Sizler de 'Allah ve Muhammed dilerse' demeseniz sizler de iyi kimselersiniz" dediler. Sonra sabah olunca bunu bazılarına anlattım. Sonra Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e geldim ve O'na da anlattım. *"Bunu kimseye anlattın mı?"* diye sordu. "Evet" dedim. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) kalktı, Allah'a hamd-u senalar ettikten sonra şu konuşmayı yaptı: *"Tufeyl bir rüya görmüş ve birtakım kimselere bunu anlatmış. Siz öyle bir söz söylediniz ki, şu şu hususlar sizi uyarmamı engelliyordu. Artık 'Allah ve Muhammed dilerse' demeyin, sadece 'Allah dilerse' deyin."*[458] Bunu İbn Merdûyeh de bu âyetin tefsirinde Hammad b. Seleme'den, böyle rivâyet etmiştir. İbn Mâce ise başka bir senetle rivâyet etmiştir.

[392] Süfyân-ı Servî, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Bir adam Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e 'Allah ve sen dilersen' deyince Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Beni Allah'a ortak mı yaptın? Sadece 'Allah dilerse' de"* buyurdu.[459] Bunu İbn Merdûyeh, Nesâî ve İbn Mâce rivâyet etmişlerdir.

Tüm bunlar tevhidin değerini ve saygınlığını korumak içindir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Muhammed b. İshâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: *"Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz."* hitabı kâfir ve münâfıkların her iki kesiminedir. Yani sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabinizi birleyiniz. Aynı senetle İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle

458 Sahihtir. Dârimî, 2/295; İbn Mâce (2118'in akabinde), Ahmed b. Hanbel, 5/72. Busayri'nin söylediği gibi râvîleri Buhârî'nin râvîleridir. İbn Hibbân'ın (5725) Câbir b. Semura'dan fena olmayan bir senetle rivâyet ettiği bir şahidi ile, İbn Mâce'nin (2118) Huzeyfe'den kuvvetli bir senetle rivâyet ettiği şahidi vardır.

459 Sahihtir. Daha önce (176) geçti.

Scanned with CamScanner

rivâyet eder: *"Artık bunu bile bile Allah'a şirk koşmayın"*, yani size rızık veren Allah'tan (c.c) başka bir Rabbinizin olmadığını ve Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in çağırdığı tevhidin hiçbir şüphe olmayan hakikat olduğunu bile bile herhangi bir fayda ve zarar vermekten âcizleri Allah'a (c.c) ortak koşmayın.

İbn Ebî Hâtim, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan *"Artık bunu bile bile Allah'a şirk koşmayın"* âyetinin tefsirinde şunları nakleder: 'Endâd: ortaklar' şirk demektir. Şirk gece karanlığında siyah bir kaya üzerindeki karıncanın ayak sesinden daha gizlidir. Bu, kişinin; 'Allah'a ve senin hayatına yemin olsun ki ey filan..', 'Allah'a ve hayatıma yemin olsun ki..', 'Filan köpek olmasaydı evimize hırsızlar girecekti', 'Evimizde kaz olmasaydı hırsızlar gelirdi', kişinin arkadaşına 'Allah ve sen dilersen', 'Allah ve filan olmasaydı' gibi sözleridir. Bunlarda 'filan' sözcüğünü söyleme. Bunların hepsi şirktir.

[393] Rivâyet edilen bir hadiste, bir adam Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: "Allah ve sen dilersen" deyince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Beni Allah'a eş mi koştun?"* buyurdu.[460]

[394] Başka bir hadiste: *"Allah'a ortak koşmasanız, 'Allah ve filan dilerse' demeseniz siz ne iyi bir milletsiniz!"* buyurulmuştur.[461]

Ebû Âliye der ki: *"Artık Allah'a şirk koşmayın."* Yani, ortaklar ve denkler edinmeyin. Rebî' b. Enes, Katâde, Süddî, Ebû Mâlik ve İsmail b. Ebî Halid de âyeti böyle tefsir etmişlerdir.

Mücâhid der ki: *"Artık bunu bile bile Allah'a şirk koşmayın."* Bile bile, yani Tevrat ve İncil'de onun (c.c) tek olduğunu okuyup bildiğiniz halde...

Bu âyet-i kerime'nin mânâsında bir hadis-i şerif:

[395] İmam Ahmed b. Hanbel, Haris el-Eş'ari'den Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Allah (c.c.) Zekeriyya oğlu Yahyâ'ya, kendisinin yapıp İsrâiloğullarına da emretmesi için beş şey emretti. Yahyâ (a.s) bunda yavaş davranınca İsa (a.s.) ona "Allah (c.c.) yapman ve İsrâiloğullarına yapmalarını emretmen için sana beş şey emretti. Bunları onlara ya sen emret yahut ben emredeyim." dedi. Yahyâ (a.s.) "Sen yapma; çünkü benden önce yaptığında bana azap edilmesinden veya yerin*

460 Hadis daha önce geçti.

461 Ahmed b. Hanbel (1/394) hasen senetle rivâyet etmiştir.

Scanned with CamScanner

dibine geçirilmekten korkarım." dedi. Sonra insanları Beyt-i Makdis'te topladı. Beyt-i Makdis tıklım tıklım doldu ve Yahyâ (a.s) yüksek yere çıktı. Allah'a hamd-u sena ettikten sonra onlara şöyle vaaz etti: "Allah (c.c.) bana yapmam için beş şeyi emretti. Ben de size bunları yapmanızı emrediyorum. Birincisi Allah (c.c.)'ya ibadet etmeniz, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamanızdır. Çünkü Allah'a (c.c.) ortak koşanın durumu, şu kimsenin durumuna benzer. Adam kendisine ait altın veya gümüş para ile bir köle alır ve "İşte şurası evim. Çalış ve parasını bana öde." der. Köle ise çalışıp parasını başkasına verir. Sizden kim kölesinin böyle olmasını ister? Allah da (c.c.) sizi yarattı ve rızıklandırdı; öyleyse ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Size namazı emrediyorum. Namazı kılarken de sağa sola bakmayın. Size orucu emrediyorum. Bunun misali, içinde misk bulunan bir misk kesesi olan kimsenin misali gibidir. Etrafında insanlar vardır ve hepsi ondan hoşlanırlar. Şüphesiz oruç da Allah (c.c.) katında misk kokusundan daha hoştur. Size sadakayı emrediyorum. Onun misali de düşmanın esir aldığı şu kimseye benzer. Yanına varıp ellerini boyunlarına bağlarlar. Onlara 'Kurtulmak için size fidye verebilir miyim?' der, sonra serbest bırakmaları için onlara sürekli bir şeyler verir. Size bir de Allah (c.c.)'ı çok zikretmenizi emrediyorum. Bu kimsenin durumu da hemen ardında kendisini sür'atle takip eden düşmandan kaçıp sağlam bir kaleye sığınan ve kendisini orada güvenceye alan kimsenin durumuna benzer. Kul da öyledir; kendisini şeytandan ancak Allah'ı (c.c.) zikretmekle koruyabilir."

Rasulullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) daha sonra şöyle buyurdu: *"Ben de size Allah'ın (c.c.) bana emrettiği beş şeyi emrediyorum: Cemaat, işitmek, itaat etmek, hicret ve Allah (c.c.) yolunda cihad. Her kim cemaatten bir karış uzaklaşırsa, İslâm bağını boynundan atmış olur. Tekrar dönerse başka. Kim cahiliyye davası* (soy-sop ve millet-ırk davası ile İslâmi olmayan her dava) *güderse o, cehennemin adamlarındandır."* Sahabeler: "Oruç tutsa, namaz kılsa da mı?" dediler. Rasulullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Oruç tutsa ve namaz kılsa da! Siz Allah'ın davasını omuzlanıp savunun. Allah (c.c.) size 'Müslümanlar', 'müminler' ve 'Allah'ın kulları' adlarını vermiştir."* buyurdu.[462] Bu, hasen bir hadistir. Konumuzla ilgili kısmı "Allah (c.c) sizi yarattı ve rızıklandırdı. Onun için Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın." cümlesidir.

462 Ebû Ya'la, Müsned (3/140); Ahmed b. Hanbel (4/30); Hâkim (1) 421)... İbn Kesir, Bakara sûresinin 21. âyetini tefsir ederken bu hadisi zikretmiş ve sahih olduğunu belirtmiştir.

Scanned with CamScanner

Bu âyet-i kerime yalnızca 'tek ve hiçbir ortağı olmayan' Allah'a kulluk etmeyi ifade etmektedir. Müfessirlerden Fahreddin Râzi ve başkaları bunu yaratıcının varlığına delil getirerek şöyle demişlerdir:

Âyet buna evleviyet yoluyla delalet eder. Zîra varlık âlemindeki makro ve mikro boyuttaki varlıkları, bunların farklı şekil, renk, tabiat, faydalıkta olduğunu gören kimse bunları yaratanın kudretini, hikmetini, ilmini, her şeyi sapasağlam yapışını ve hükümranlığının azametini bilir. Nitekim bir bedeviye Allah'ın varlığı sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: "Deve pisliği deveye, merkep pisliği merkebe, ayak izleri oradan birilerinin geçtiğine delalet eder de içinde burçlar bulunan gökyüzü ve vadiler bulunan yeryüzü latif ve habir olan, her şeyi en incesine kadar bilen Allah'a delalet etmez mi?"

İmam Mâlik'e Allah'ın varlığı soruldu. O da seslerin ve namelerin farklı farklı, dillerin çeşitli oluşunu delil getirdi.

Rivâyete göre bazı zındıklar İmam Ebû Hanîfe'ye yaratanın varlığını sordular. İmam onlara şöyle cevap verdi. Bana dokunmayın. Bir şeyler anlattılar da onlar hakkında düşünüyorum. Denizdeki bir gemiden bahsettiler. İçinde türlü türlü ticaret eşyası varmış ve gemiyi koruyacak ve sürecek hiç kimse yokmuş. Buna rağmen gemi kendi başına gidip geliyor, yol alıyor, büyük dalgaları yarıp geçiyor ve onlardan kurtuluyormuş. Hiç kimse sürmeden, bu şekilde istediği yere gidiyormuş. Zındıklar: "Bu, akıl sahibi kimsenin söylemeyeceği bir şey." dediler. İmam: Yazıklar olsun size. Ulvi ve süfli âlemleriyle, içerisinde barındırdığı sapasağlam düzeniyle bu kainatın bir yapıcısı yok mu? dedi. Bunun üzerine zındıklar afalladılar ve onun sayesinde hakka dönerek Müslüman oldular.

İmam Şâfiî'den yapılan rivâyete göre, yaratıcının delili sorulduğunda o şöyle cevap verdi: Dut yaprağının tadı birdir. Ancak onu ipek böceği yiyince ipek, arı yiyince bal çıkar. Koyun yiyince pislik, ceylan yiyince misk kesesinden misk çıkar. Oysa yedikleri dut birdir.

İmam Ahmed b. Hanbel'e de Allah'ın (c.c.) varlığı sorulduğunda şöyle cevap verdi: "Hiçbir deliği bulunmayan, tam korumalı, sapasağlam bir kaleyi düşünün. Dışı eritilmiş gümüşten, içi saf altından olan bu kalenin sonra duvarları yarılır ve içinden görüp işiten bir hayvan çıkar." Bunun mutlaka bir yapanı olmalı. İmam, kale ile yumurtayı, hayvan ile de civcivi kasteder.

Scanned with CamScanner

Bu, Ebû Nevvas'a da sorulduğunda şöyle cevap verdi:

Yeryüzündeki bitkiler üzerinde düşün.
Hükümdarın yarattıklarının izlerine bak.

عيون من لجين شاخصات بأحداق هي الذهب السبيك
على قضب الزبرجد شاهدات بأن الله ليس له شريك

Gözbebeğiyle dışarı fırlamış gümüşten gözler ile,
Sarı yakuttan oklar üzerine dökülen
Eritilmiş altınlar,
Allah'ın ortağının olmadığını gösterir.

İbn Mu'tez de şöyle der:

Hayret! İlah'a nasıl isyan edilir?
Veya onu inkârcı nasıl inkâr edebilir?
Her şeyde onun tek olduğunu,
Gösteren bir delil ve işaret vardır.

Birisi de şöyle der: Bu gökleri, yükseklik ve genişliğini, içindeki büyük-küçük, seyir halinde ve sabit, ışık veren yıldızları düşünen; onların nasıl her gün ve gece büyük yıldızlarla birlikte dairesel biçimde dönüşünü, her birinin kendi etrafında dönüşünü düşünen; kara parçalarını dört bir yandan kuşatan denizler üzerinde tefekkür eden; yerin sarsılmayışını ve üzerinde yaşayan muhtelif şekil ve renklerdeki insanların yerleşip yaşamlarını sürdürebilmeleri için yeryüzüne dağların yerleştirilmesini düşünen kimse, -ki Allah (c.c) *"Dağlarda da beyaz, kırmızı, siyah ve türlü renkte yollar var etmişizdir. İnsanlar, yerde yürüyenler ve davarlar da böyle türlü türlü renktedirler. Allah'ın kulları arasında O'ndan korkan, ancak bilginlerdir."* (Fâtır, 27-28) buyurur; sonra kulların faydalanması için beldelerden beldelere kadar akan nehirler; yeryüzüne serpiştirilmiş cins cins hayvanlar; toprak ve suyun yapısı aynı olmasına rağmen muhtelif tad, koku, şekil ve renkte biten bitkiler üzerinde düşünen kimse; bunlardan yaratıcının varlığı, büyük kudreti, hikmeti, yarattıklarına rahmet ve lütfu, iyilik ve ihsanı sonucuna varır. Ondan başka hiçbir İlâh ve hiçbir Rab yoktur. Yalnızca O'na tevekkül edip, sadece O'na tevbe ettim. Konuyla ilgili bu mânâlara delalet eden Kur'ân âyetleri pek çoktur.

Scanned with CamScanner

Kur'ân Mucizesi:

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٣﴾ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٤﴾

23. Eğer kulumuza indirdiklerimizden şüphe ediyorsanız, haydi onun benzeri bir sûre getirin, eğer iddianızda doğru iseniz Allah'tan gayri şahitlerinizi de çağırın.

24. Bunu yapamazsanız -ki elbette yapamayacaksınız- yakıtı insan ve taş olan cehennem ateşinden sakının. O, kâfirler için hazırlanmıştır.

Tefsiri:

Allah (c.c), kendinden başka hiçbir İlâh bulunmadığını bildirdikten sonra şimdi de Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in O'nun peygamberi olduğunu ortaya koymak üzere kâfirlere şöyle sesleniyor: *"Eğer kulumuza"* yani Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e *"indirdiklerimizden şüphe ediyorsanız, haydi onun benzeri"* onun getirdiğinin benzeri *"bir sûre getirin."* Onun Allah (c.c) katından olmadığını iddia ediyorsanız ona bir benzeri ile karşı koyun. Bunun için de Allah (c.c) dışında dilediğiniz kimselerden yardım isteyin. Fakat sizin buna gücünüz yetmez.

İbn Abbâs (radıyallâhu anh) der ki: *"Şahitleriniz"*den maksat, yardımcılardır. Yani bunda size yardım edecek başka birileri... Süddî'nin rivâyetine göre Ebû Mâlik 'şahitleriniz'i, "ortaklarınız" diye tefsir eder ve şöyle der: yani bu hususta size destek verecek ve yardım edecek ilâhlarınızdan yardım isteyin. Mücâhid de: Yani buna şahit olacak kimseleri, yani fasih Arapça hakemlerini getirin, der.

Allah (c.c) bu meydan okumayı birden çok yerde yapar. Kasas sûresinde: *"De ki: Eğer doğru sözlü iseniz, Allah katından, bu ikisinden daha doğru bir Kitap getirin de ona uyayım."* (Kasas, 49) buyurur. İsra sûresinde: *"De ki: And olsun, bu Kur'ân'ın bir benzerini ortaya koymak üzere insü cin bir araya gel-*

Scanned with CamScanner

seler, birbirlerine destek de olsalar, onun benzerini ortaya getiremezler." (İsrâ, 88) diye meydan okur. Hûd sûresinde: *"Yoksa, 'Onu (Kur'ân'ı) kendisi uydurdu' mu diyorlar? De ki: Eğer doğru iseniz Allah'tan başka çağırabildiklerinizi (yardıma) çağırın da siz de onun gibi uydurulmuş on sûre getirin."* (Hûd, 13) buyurur. Yûnus sûresinde de şöyle buyurur: *"Bu Kur'ân, Allah'tan başkası tarafından uydurulmuş bir şey değildir. Ancak kendinden öncekini doğrulayan ve o Kitab'ı açıklayandır. Onda şüphe yoktur, o âlemlerin Rabbindendir. Yoksa, Onu (Muhammed) uydurdu mu diyorlar? De ki: Eğer sizler doğru iseniz Allah'tan başka, gücünüzün yettiklerini çağırın da (hep beraber) onun benzeri bir sûre getirin."* (Yûnus, 37-38) Bu âyetlerin tamamı Mekkî'dir.

Allah (c.c) daha sonra Medine'de de bu âyetle meydan okumuştur. *"Eğer kulumuza"* yani Muhammed'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"indirdiklerimizden şüphe"* (rayb şüphe demektir) *"ediyorsanız, haydi onun"* yani Kur'ân'ın *"benzeri bir sûre getirin."*

Mücâhid ve Katâde'den "mislihi: onun benzeri" ifadesini "Kur'ân'ın benzeri" diye tefsir etmişlerdir. Taberî, Zemahşerî ve Râzî'nin tercih ettiği bu görüşü Taberî; İbn Ömer (radıyallâhu anh), İbn Mes'ud (radıyallâhu anh), İbn Abbâs (radıyallâhu anh), Hasan-ı Basrî ve muhakkik âlimlerin çoğundan rivâyet etmiştir. Taberî bunu tercih etme sebeplerini zikretmiştir ki onların en iyisi şudur: Allah (c.c) onlara, okuma yazması olanı ve ümmisiyle, teker teker ve topluca meydan okumaktadır. Bu ise, yazamayan ve ilimlerden hiçbir şey bilmeyen ümmi fertlere meydan okumadan daha büyük ve kapsamlı bir meydan okumadır. Tercihinin başka bir sebebi Allah'ın (c.c) diğer âyetlerdeki *"onun gibi uydurulmuş on sûre getirin."* (Hûd, 13) *"onun benzerini getiremezler"* (İsrâ, 88) ifadeleridir (ikisinde de kastedilenin Kur'ân olduğu açıktır).

Bazıları ise bunu Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile tefsir etmişler ve şöyle mânâ vermişlerdir: "Min mislihi; yani öylesi birinden, yani okuma yazma bilmeyen öylesi bir ümmîden..' Sahih olan birincisidir. Çünkü Araplar en fasih millet olmakla birlikte, meydan okuma daha geneldir, tüm milletlere yöneliktir.

Allah (c.c) meydan okumayı Mekke ve Medine'de defalarca tekrarladı. Müşrikler ise Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e aşırı düşmanlıkları ve dinine olan kinlerine rağmen bundan âciz kaldılar. Bu yüzden Allah (c.c)

Scanned with CamScanner

"Bunu yapamazsanız -ki elbette yapamayacaksınız-" buyurmuştur. "لن تفعلوا yapamayacaksınız" sözünde yer alan len edatı, ebediyyen olmamayı ifade eder. Yani bunu ilelebet, hiçbir zaman yapamayacaksınız. Bu da başka bir mucizedir. Zîra Allah (c.c) bu Kur'ân'ın karşısına bir mislinin çıkarılamayacağını haber vermiş ve bu gerçekleşmiştir. O günden zamanımıza kadar karşısına çıkılamamış, meydan okuduğu şey yapılamamıştır. Kur'ân, her şeyi yaratan Allah'ın kelâmı iken, bunu kim yapabilir? Yaradanın kelâmı, yaratılanın sözüne nasıl benzeyebilir? Kur'ân-ı Kerîm üzerinde düşünen kimse onda lafız ve mânâ yönünden açık ve gizli, türlü türlü mucizeler bulur.

Allah (c.c) *"Elif. Lâm. Râ. (Bu sana indirilen), hikmet sahibi (ve) her şeyden haberdar olan (Allah) tarafından âyetleri sağlamlaştırılmış, sonra da açıklanmış bir kitaptır."* (Hûd, 1) buyurur. Yani, lafızları sağlam yapılıp mânâları açıklanmıştır. Veya diğer tefsire göre; lafızları açıklanmış, mânâları sağlam yapılmıştır. Dolayısıyla hem lafzı hem mânâsı, hiçbir şeyin onunla yarışamayacağı veya yaklaşamayacağı derecede fasihtir. Ayrıca Kur'ân geçmiş ve gelecekteki gaybi hadiseleri haber vermiş, bunlar tıpatıp çıkmıştır. Her hayır ve iyiliği emredip her şerden de nehyetmiştir. Allah (c.c) *"Rabbinin sözü, doğruluk ve adalet bakımından tamamlanmıştır."* (En'âm, 115) buyurur. Yani haberleri doğru, hükümleri adaletlidir. Dolayısıyla ondaki her şey hakikat, doğruluk, adalet ve hidâyettir. Onda Arap şiirlerindeki veya başka dillerdeki şiirlerde yer alan yalanlar ve rastgele söylenmiş hiçbir söz, hiçbir yalan ve iftira yoktur. Nitekim şiir için "En güzel şiir en yalanıdır" denilmiştir. Uzun uzadıya devam eden bir kasidede kadınların, atların veya içkinin anlatıldığını, yahut belli bir şahsın, devenin, savaşın, bir mahlukun, bir korkunun, vahşi bir hayvanın veya başka bir şeyin tasvir edildiğini görürsün. O şiirin ifade ettiği tek şey, şairin gizli veya ince bir mânâyı dile getirme veya onu açık biçimde sunma gücüdür. Sonra kasidede bir, iki veya daha fazla beytin faydasız saçmalıklar olduğunu görürsün.

Kur'ân'ın ise tamamı, Arapça dilini ve ondaki farklı ifade üsluplarını genel ve detaylı olarak bilen kimse nezdinde fesahat ve belagatin zirvesindedir. Çünkü onun haberlerini düşündüğünde, uzun veya kısa olsun, tekrarlansın veya tekrarlanmasın, son derece tatlı bulursun. Her tekrarlandığında tatlılaşır ve yücelir. Çok tekrardan dolayı eskimez. Âlimler ondan bıkmazlar. Tehdit ve azap uyarısına başladığında yalçın ve sağır dağlar bile titrer; idrak eden

Scanned with CamScanner

kalpleri siz düşünün! Vaadler verdiğinde kalpleri ve kulakları açan, selâm yurdu cennete girip Rahmân'ın Arşının hemen yanında olma iştiyakı yaratan sözler söyler.

Örnek olarak Kur'ân, teşvik sadedinde şöyle demiştir: *"Yaptıklarına karşılık olarak, onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilemez."* (Secde, 17) *"Orada canlarının istediği, gözlerinin hoşlandığı her şey vardır. Ve siz, orada ebedî kalacaksınız."* (Zuhruf, 71) Kur'ân korkutma ve uyarıda şöyle demiştir: *"O'nun, sizi kara tarafında yerin dibine geçirmeyeceğinden, yahut başınıza taş yağdırmayacağından emin misiniz?"* (İsrâ, 68) *"Gökte olanın, sizi yere batırıvermeyeceğinden emin misiniz? O zaman yer sarsıldıkça sarsılır. Yahut gökte olanın üzerinize taş yağdıran (bir fırtına) göndermeyeceğinden emin misiniz? İşte (bu) tehdidimin ne demek olduğunu yakında bileceksiniz!."* (Mülk, 16-17) Kur'ân günahtan engellemek için şöyle demiştir: *"Onlardan her birini günahı sebebiyle cezalandırdık."* (Ankebût, 40) Vaaz ve nasihat olarak şöyle demiştir: *"Ne dersin! Eğer biz onları yıllarca yaşatsak. Sonra tehdit edilmekte oldukları (azap) başlarına gelse! Faydalandırıldıkları nimetler onlara hiç yarar sağlamayacaktır."* (Şuarâ, 205-207) Onda daha nice fesahat, belagat ve güzel üslup örnekleri vardır. Kur'ân hükümlerde, emir ve nehiylerde de her tatlı, hoş, faydalı, iyi ve güzeli emretmiş; her alçak, düşük, iğrenç ve çirkinden de nehyetmiştir. Nitekim İbn Mes'ud (radıyallâhu anh) ve başkaları şöyle derler: Kur'ân'da Allah'ın (c.c) "Ey insanlar!" nidasını işittiğinde iyice kulak ver; çünkü onda emredilenler en hoş şeyler, yasaklananlar en kötü şeylerdir. Bu yüzden Allah (c.c): *"İşte o Peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten men eder, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırlıklarını ve üzerlerindeki zincirleri indirir."* (A'râf, 157) buyurur. Âyetler tekrar dirilmeden ve o esnadaki korkunç olaylardan, cennet ve cehennemden, Allah'ın (c.c) bunlarda dostları ve düşmanları için hazırladığı nimetlerden ve azaplardan, zevklerden ve acıklı azaptan bahsettiğinde; bunlarla müjdeler, uyarır ve korkutur. İyilikleri yapmaya ve kötülükleri terke çağırır. Dünya'ya sevgi ve meyli azaltıp, âhirete iştiyak ve özlem duydurur. En ideal yol üzerinde sebat ettirir. Allah'ın doğru yolunu ve düzgün şeriatını gösterir. Kalplerdeki kovulmuş şeytan pisliğini siler.

[396] Bu sebeple Buhârî ve Müslim'in Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan rivâyet ettikleri bir hadiste Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyur-

Scanned with CamScanner

muştur: *"Bütün peygamberlere, insanların onların benzerine iman ettiği bir takım mucizeler verilmiştir. Bana verilen mucize ise, Allah'ın bana ilkâ ettiği vahiydir. Bu nedenle, kıyâmet günü peygamberler arasında kendisine uyanların en çok olduğu peygamber olmayı umuyorum."*[463] Bu, Müslim'in lafzıdır. 'Bana verilen mucize ise vahiydir', yani; hiçbirine verilmeyip sadece bana verilen şey, insanları karşı koymaktan âciz bırakan bu Kur'ân'dır. Diğer ilâhi kitaplar ise birçok âlime göre mucize değildirler. Doğrusunu en iyi Allah bilir. Allah'a hamd olsun ki Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamberliğine ve getirdiklerinin doğruluğuna dair deliller sayılamayacak kadar çoktur.

Bazı kelâmcılar hem ehl-i Sünnetin hem Mutezile'nin görüşüne uyan "alıkoyma" delilini ortaya koyarak şöyle demişlerdir: Bu Kur'ân, bizatihi mucize (benzerini getirmekten âciz bırakıcı) ise beşer onun benzerini getiremez ve onlarda ona karşı koyacak bir güç de yoktur. Böylece iddiamızın doğruluğu ortaya çıkar. Eğer onların benzerini getirmeye güçleri varken, aşırı düşmanlıklarına rağmen bunu yapmadılarsa bu da onun Allah (c.c) katından olduğunu gösterir. Çünkü (c.c) güçleri olduğu halde Allah (c.c) onları bunu yapmaktan engellemiştir.

Ortaya koyduğumuz gibi Kur'ân bizatihi mucize olduğundan bu, benimsenecek bir yöntem değildir. Bununla birlikte 'cedelen kabul', 'savunma taktiği' ve "muhalifin görüşünü bir an doğru sayma' yöntemi açısından kullanılabilir. Nitekim Fahreddin Râzî de tefsirinde Asr ve Kevser gibi kısa sûrelerle ilgili bu cevabı vermiştir.

Cehennemin Yakıtı:

"..yakıtı, insan ve taş olan cehennem ateşinden sakının. O, kâfirler için hazırlanmıştır."

"وقود: vekûd"; ateşe yakıt olarak atılan odun ve benzeri maddelerdir. Nitekim Allah (c.c) *"Hak yoldan sapanlara gelince, onlar cehenneme odun olmuşlardır."* (Cin, 15) buyurur. Yine: *"Siz ve Allah'ın dışında taptığınız şeyler cehennem yakıtısınız. Siz oraya gireceksiniz"* (Enbiyâ, 98) buyurur. Burada taştan kasıt büyük, siyah, sert ve sağlam kükürt taşıdır. Bunun yakıldığında ısısı tüm taşlardan şiddetlidir. Allah bizi korusun.

463 Buhârî, 4981, 7274; Müslim, 152.

Scanned with CamScanner

Abdulmelik b. Meysere ez-Zerrad, İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: âyette anlatılan taş, kükürt taşıdır. Allah (c.c) onu gökleri ve yeri yarattığı gün Dünya semasında yarattı ve kâfirler için hazır hale getirdi. Bunu İmam Taberî rivâyet etmiştir ve bu onun lafzıdır. Ayrıca İbn Ebî Hâtim ile Hâkim de rivâyet etmişler ve Hâkim: Buhârî ile Müslim'in koşullarındadır (râvîleri onların râvîleridir) demiştir.

Süddî, tefsirinde; Ebû Mâlik'ten, Ebû Sâlih kanalıyla İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan, Mürre el-Hemedani kanalıyla İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan ve başka sahabilerden bu âyet hakkında şöyle rivâyet eder: Bu, cehennemdeki siyah kükürtten bir taş olup cehennemdekilere onunla azap edilecektir. Mücâhid der ki: Bu, leşten daha pis kokan bir kükürt taşıdır. Ebû Câfer Muhammed b. Ali: Bu kükürt taşıdır, der. İbn Cüreyc der ki: Bu, cehennemde bulunan siyah kükürt taşıdır. Amr b. Dinar bana: bu taştan daha sert ve daha büyüktür, dedi.

Başka bir görüşe göre kasıt 'Allah (c.c) dışında ibadet edilen putlar ve ortaklar'dır. Nitekim Allah (c.c) başka bir âyette: *"Siz ve Allah'ın dışında taptığınız şeyler cehennem yakıtısınız. Siz oraya gireceksiniz."* (Enbiyâ, 98) buyurur. Bu görüşü Kurtubî ile Fahreddin Râzî zikretmiştir. Râzî ilk görüşü tercih etmiş ve: 'Çünkü ateşin kükürt taşları ile yanması, alışılmış bir hususdur. Dolayısıyla normal taş mânâsında almak daha evladır.' demiştir. Fahreddin Râzî'nin söylediği kuvvetli değildir. Çünkü ateş kükürt taşıyla yandığında sıcaklığı ve harareti daha kuvvetli olur. Özellikle seleften 'bunun kibrit taşı olup cehennemde azap için hazırlandığını' ifade eden rivâyetler daha da güçlendirir. Sonra; bu taşların tutuşup yanması, görülen bir şeydir. Nitekim bu kireç taş halinde olacak ve tutuşup yanacaktır. Diğer taşları da ateş aynı şekilde pişirecek ve yakacaktır.

Bu cümle, kâfirler için hazırlanmış ateşin şiddetini, yanışının kuvvetini ve alevinin sıcaklığını anlatmak için gelmiştir. Nitekim Allah (c.c) başka bir âyette *"Onların varacağı ve kalacağı yer cehennemdir ki, ateşi yavaşladıkça onun alevini artırırız."* (İsrâ, 97) buyurur. Kurtubî de buradaki taşın, tutuşup alevinin daha şiddetli olması için yanan türden taş olduğunu tercih etmiş ve şöyle demiştir: Bu, cehennemdekilere daha büyük acı vermesi içindir. Kurtubî devamla şöyle demiştir:

Scanned with CamScanner

[397] Nitekim Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle rivâyet edildi: *"Acı ve eziyet veren her şey cehennemdedir."* Ben derim ki: Fakat bu, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bir hadisi olarak ne sabittir, ne de malumdur. Kurtubî ardından şöyle der: Bu, iki şekilde tefsir edilmiştir. Bir: İnsanlara eziyet veren herkes cehenneme girecektir. İki: Cehennemde vahşi hayvanlar, zehirli böcekler ve benzeri eziyet ve acı veren her şey olacak ve oradakilere bunlarla azap edilecek.

"Kafirler için hazırlanmıştır." "أعدت: hazırlanmıştır" fiilindeki fail'in (yani 'hazırlanan şey'); 'yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem' olabileceği gibi, İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'ın sözünde olduğu gibi 'taş' olması da mümkündür. İkisi arasında mânâ itibariyle bir çelişki yoktur. Çünkü bunlar birbirlerini gerektiren şeylerdir.

"Hazırlanmıştır." Yani, Allah (c.c) ve Rasûlü'nü (sallallâhu aleyhi ve sellem) yalanlayanlar için meydana getirilmiş ve oluşturulmuştur. Nitekim Muhammed b. İshâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: *"Kafirler için hazırlanmıştır."* Yani, sizin gibi küfür üzere olanlar için...

Birçok ehl-i Sünnet imamı, bu hadisi cehennemin şu anda var olduğuna delil getirmişlerdir. Çünkü "أعدت", meydana getirilmiş ve hazırlanmış mânâsına gelir. Bu hususta birçok hadis vardır ki, bazıları şunlardır:

[398] *"Cennet ile cehennem tartıştılar..."* hadisi.[464]

[399] *"Cehennem Rabbine 'Ya Rabbi! Bir kısmım bir kısmımı yedi' diye şikâyette bulundu. Bunun üzerine Allah Teâlâ ona, biri kışın diğeri yazın olmak üzere iki nefes alması için müsaade etti..."* hadisi.[465]

[400] Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet edilmiştir: Bir ses işittik ve "Bu nedir?" diye sorduk. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Bu, cehennemin kenarından yetmiş yıl önce atılan bir taştır. Dibine şimdi ulaştı"* buyurdu. Bu, Müslim'de de geçmektedir.[466]

---

464 Buhârî (4849) ile Müslim (2846) Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan rivâyet etmişlerdir. Hadis daha uzun olup ileride gelecektir.

465 Buhârî (537) ile Müslim (617) Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan bundan daha uzun rivâyet etmişlerdir. İleride gelecektir.

466 Müslim, 2844; Ahmed b. Hanbel, 2/471; İbn Hibbân, 7469; Beyhakî, el-Ba's, 482.

Scanned with CamScanner

Güneş tutulması namazı hadisi, İsra gecesi hadisi ve bu mânâdaki mütevatir derecesindeki hadisler de buna delildir. Mutezileler cehaletleriyle bunda muhalefet etmişler, Endülüs kadısı Münzir b. Said el-Beluti de onların görüşüne katılmıştır.

Üzerinde durulması gereken önemli bir nokta: Allah'ın (c.c) buradaki "Bunun bir benzerini getirin" ile Yûnus sûresindeki *"bunun benzeri bir sûre getirin."* (Yûnus, 37-38) buyrukları Kur'ân'daki uzun veya kısa tüm sûreleri kapsar. Çünkü (sure kelimesi) şart cümlesinde gelmiş bir nekradır ve yerinde anlatıldığı gibi muhakkik usulcülere göre nekra, nefiy cümlesinde olduğu gibi şart cümlesinde de genellik ifade eder. Dolayısıyla i'caz (aciz bırakma, mucizelik) hem uzun hem kısa sûrelerde gerçekleşmiştir. Bildiğim kadarıyla bunda selef ve haleften ilim erbabı arasında hiçbir ihtilaf yoktur.

Nitekim Fahreddin Râzî, tefsirinde şöyle der: Şâyet: "Bunun benzeri bir sûre getirin" âyeti Kevser, Asr ve Kâfirun sûrelerini de kapsar. Biz ise biliyoruz ki, bunların benzerinin veya yakın bir şeyin getirilmesi mümkündür. Eğer, 'böylesi bir şey getirmek beşer gücünün üstündedir' derseniz bu, inatla diretmek olur. Böylesi bir diretme ise dini töhmet altına sokar, denirse;

Deriz ki: Zaten biz de bu sebepten dolayı ikinci yolu seçtik ve şöyle dedik: Eğer bu sûre fesahat ve belagatta i'caz derecesine ulaşmışsa maksat hasıl olmuştur. Yoksa, onların Kur'ân'ın değerini düşürmek için aşırı isteklerine rağmen benzerini getirmekten geri durmaları yoluyla i'caz gerçekleşmiştir. Her iki ihtimalde de i'caz gerçekleşmiş bulunmaktadır. Râzî, harfiyen böyle söylüyor. Doğrusu o ki; beşer uzun olsun kısa olsun, Kur'ân'daki hiçbir sûreye karşı koyamaz, onunla yarışamaz.

İmam Şâfiî (rh.a) der ki: İnsanlar şu sûreyi bilselerdi kendilerine yeterdi: *"Asra yemin ederim ki, insan gerçekten ziyan içindedir. Bundan ancak iman edip iyi ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler müstesnadır."* (Asr, 1-3) Nitekim Amr b. el-Âs'dan bize kadar gelen habere göre kendisi Müslüman olmadan önce bir hey'etle Müseyleme-i Kezzab'ın yanına gitti. Müseyleme-i Kezzab ona: Adamınıza bugünlerde neler indi? diye sordu. Amr: Kısa ama edebi değeri yüksek bir sûre indi, dedi. Müseyleme: Nedir o? diye sordu. Amr: *"Asra yemin ederim ki, insan gerçekten ziyan içindedir."* dedi. Müseyleme bir süre düşündü, sonra başını kaldırıp

Scanned with CamScanner

şöyle dedi: "Gerçek o ki bana da benzeri indirildi; "Ey yün ey yün. Sen kuyruk ve göğüssün. Kalanın basit ve âcizdir." dedi. Sonra "Görüşün nedir ey Amr?" diye sordu. Amr: Vallahi, sen de ben de iyi biliyoruz ki sen yalan söylüyorsun, dedi.

Mü'min ve Sâlih Kullara cennet Müjdesi:

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِن ثَمَرَةٍ رِزْقًا ۙ قَالُوا هَٰذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِن قَبْلُ وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا ۖ وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ ۖ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥﴾

25. İman edip iyi davranışlarda bulunanlara, altından ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele! O cennetlerdeki bir meyveden kendilerine rızık olarak yedirildikçe: Bundan önce dünyada bize verilenlerdendir bu, derler. Bu rızıklar onlara (bazı yönlerden dünyadakine) benzer olarak verilmiştir. Onlar için cennette tertemiz eşler de vardır. Ve onlar orada ebedî kalıcılardır.

Tefsiri:

Yüce Allah kendisini ve peygamberlerini inkâr eden bedbaht düşmanlarına hazırladığı azap ve işkenceyi anlattıktan sonra kendisine ve peygamberlerine iman eden, bu imanlarını salih amellerle tasdikleyen bahtlı dostlarının durumundan bahsediyor. Nitekim, ileride yeri geldiğinde açıklayacağımız üzere, Kur'ân'a "mesâni: tekrarlananlar, ikilenenler" denmesinin sebebi hakkında âlimlerin görüşlerinin en sahihi de budur. Yani Kur'ân, imanı anlatınca ardından küfrü veya küfrü anlatınca ardından imanı da anlatır. Bedbahtların hallerinden bahsedince hemen ardından bahtlıların hallerinden bahseder veya bahtlılardan bahsedince ardından bahtsızların hallerinden bahseder.

Özetle mesânî; bir şeyin mukabiliyle birlikte anlatılmasıdır. Bir şeyin benzeriyle birlikte zikredilmesine ise, inşaallah açıklayacağımız gibi "teşabüh" denir.

Scanned with CamScanner

İşte bu yüzden Allah (c.c) *"İman edip iyi davranışlarda bulunanlara, altından ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele!"* buyurarak, cehennemi 'yakıtı insanlar ve taşlar olmak' ile nitelediği gibi bunu da 'altından ırmaklar akmak' ile nitelemiştir. Altından ırmaklar akmasının mânâsı, ağaçlarının ve köşklerinin altından akmasıdır.

[401] Zîra hadiste buyrulduğu gibi; cennetin nehirleri, arklar (nehir yatağı) olmaksızın akacaktır.[467]

[402] Kevser havuzu hakkında da: *"Onun iki tarafında inciden oyulmuş kubbeler vardır."*[468] buyurulmuştur. İkisi arasında bir çelişki yoktur. Yine onun toprağının keskin kokulu ve temiz misk, çakıl taşlarının ise inci ile cevher olacağı ifade edilmiştir. Allah'tan lütuf ihsanını isteriz. Şüphesiz O lütufkardır, merhametlidir.

[403] İbn Ebî Hâtim, Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder: *"Cennetin nehirleri, miskten dağların* -veya 'miskten tepelerin'- *altından kaynar."*[469] İbn Ebî Hâtim ayrıca Abdullah b. Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: "Cennetin nehirleri misk dağının altından kaynar."

"O cennetlerdeki bir meyveden kendilerine rızık olarak yedirildikçe: Bu daha önce bize verilenlerdendir, derler." Süddî; Ebû Mâlik'ten, Ebû Sâlih kanalıyla İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan, Mürre el-Hemedani kanalıyla İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan ve başka sahabilerden şöyle rivâyet eder: Onlara cennetteki bir meyve getirildiğinde bakarlar ve "Bu bizim dünyada iken rızıklandırıldığımız meyvedir." derler. Katâde ile Abdurrahman b. Zeyd de böyle söylemişler ve Taberî bu görüşü desteklemiştir.

İkrime ise: 'Yani bu bizim dün yediğimiz meyvedir, diyecekler' demiştir. Rebî' b. Enes de böyle der. Mücâhid der ki: Onlara ne kadar çok benziyor, diyecekler.

---

467 Bu, Enes b. Mâlik ile İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'ın kendi sözleridir. Bkz. et-Tergîb ve't-Terhîb, 5482, 5484.

468 Bu, Buhârî'nin Enes (radıyallâhu anh)'dan rivâyet ettiği bir hadisten (6581) bir kısımdır. Tamamı ileride gelecek.

469 İbn Hibbân, 7408; Ebû Nuaym, Sıfatu'l-cenneti, 313; Ukayli, 2/326. Senedindeki Abdurrahman b. Satib hakkında ihtilaf edilmiş biridir. İbn Ebî Şeybe bunu İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan onun kendi sözü olarak rivâyet etmiştir ki bu daha doğru gözükmektedir.

Scanned with CamScanner

Taberî der ki: Bazıları ise şöyle demiştir: Bilakis meyveler birbirine çok benzediğinden 'Bu cennette daha önce yediğimiz meyvelere benziyor' diyecekler. Âyetin mânâsı budur. Zîra Allah (c.c) *"Bu rızıklar onlara, birbirine benzer olarak verilmiştir."* buyurur. Yahyâ b. Ebî Kesir'den şöyle rivâyet edilmiştir: Cennettekilerden birine oradaki meyvelerden bir tabak dolusu getirilir ve ondan yer. Sonra bir tabak daha getirilince "Bu bize daha önce getirilendendir" der. Melekler: Yiyin. Rengi aynı ama tadı farklıdır, derler. İbn Ebî Hâtim, Yahyâ b. Ebî Kesir'den şöyle nakleder: "Cennetin çimeni zaferan, kumu misktir. Hizmetçi çocuklar ellerinde meyvelerle cennettekilerin yanına gelirler ve onlar da alıp yerler. Sonra ona benzer meyvelerle geldiklerinde cennettekiler ona "bu bize biraz önce getirdiğiniz meyvedir" derler. Hizmetçi çocuklar: Yiyin. Rengi aynı, ama tadı farklıdır, derler. Allah'ın (c.c) *"O cennetlerdeki bir meyveden kendilerine rızık olarak yedirildikçe: Bu daha önce bize verilenlerdendir, derler."* buyruğu bunu anlatmaktadır. Ebû Câfer er-Razî, Ebû Âliye'den bu âyet hakkında şöyle nakleder: "Birbirlerine benzerler, fakat tadları farklıdır." İbn Ebî Hâtim der ki: Mücâhid, Rebî' b. Enes ve Süddî'den buna benzer sözler rivâyet edilmiştir.

Taberî, kendi senediyle Süddî'den, onun tefsirinde, Ebû Mâlik'ten, Ebû Sâlih kanalıyla İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan, Mürre el-Hemedani kanalıyla İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan ve başka sahabilerden şöyle nakleder: *"Bu rızıklar onlara, birbirine benzer olarak verilmiştir."* Benzerlik renk ve şekildedir. Tadları ise farklıdır. Taberî de bunu tercih etmiştir.

İkrime ise şöyle der: *"Bu rızıklar onlara, birbirine benzer olarak verilmiştir."* Meyveler dünyadaki meyvelere benzeyecek, fakat cennet meyvesi daha hoştur. Süfyân-ı Sevrî, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Cennetteki şeyler dünyadakilere sadece isimde benzerler. Başka bir rivâyette: Dünyada cennettekilerin sadece adı vardır, der. Bunu Taberî ile İbn Ebî Hâtim rivâyet etmişlerdir. Abdurrahman b. Zeyd der ki: Cennetteki meyvelerin adlarını Dünyadaki adlarıyla bilecekler. Elmaya elma, nara nar diyecekler. Cennette: Bunlar, daha önce Dünya'da bize verilen nimetler, diyecekler. Onlar birbirlerine benzerler. Şeklinden tanırlar, fakat tadları aynı değildir.

"Onlar için cennette tertemiz/temizlenmiş eşler de vardır." İbn Ebî Talha'nın rivâyetine göre İbn Abbâs (radıyallâhu anh) şöyle der: 'Tertemiz'den

Scanned with CamScanner

maksat 'pis ve rahatsız edici her şeyden temizlenmiş'tir. Mücâhid der ki: Hayız, dışkı, bevl, balgam, sümük, tükrük, meni ve çocuktan uzak. Katâde: Pisliklerden ve günahlardan arındırılmışlardır, der. Başka bir rivâyette o: Hayız ve rahatsızlık yoktur, der. Atâ, Hasan-ı Basrî, Dahhâk, Ebû Sâlih, Atiyye ve Süddî'den de benzer rivâyetler yapılmıştır.

Taberî, Abdurrahman b. Zeyd'den şöyle nakleder: Tertemiz, 'hayız görmeyen' demektir. İbn Zeyd devamla şöyle der: Havva (a.s) da böyle yaratılmıştı ve günah işleyene kadar öyleydi. Günah işleyince Allah (c.c) "Ben seni tertemiz yaratmıştım. Bu ağacı kanattığın gibi ben de seni kanatacağım, dedi. Bu rivâyet gariptir.[470]

[404] İbn Merdûyeh, Ebû Said el-Hudrî (radıyallâhu anh) kanalıyla *"Onlar için cennette tertemiz/temizlenmiş eşler de vardır."* âyetiyle ilgili Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle nakleder: *"Yani hayız, dışkı, sümük ve tükrükten uzaktırlar."*[471] Hâkim bunu Müstedrek'inde 'Muhammed b. Ya'kub'un Hasan b. Ali'den, onun da Muhammed b. Ubeyd'den' nakliyle rivâyet etmiş ve Buhârî ile Müslim'in şartlarında sahihtir, demiştir. Fakat onun bu iddiası su götürür. Çünkü Abdurrahman b. Ömer el-Bezîî hakkında İbn Hibbân el-Büsti: Hadislerini almak caiz değildir, demiştir. Ben derim ki: Daha önce geçtiği gibi bunun Katâde'nin sözü olma ihtimali daha kuvvetlidir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

"Ve onlar orada ebedî kalıcılardır." Bu, mutluluğun zirvesidir. Çünkü onlar bu nimetler içinde iken aynı zamanda ölmeyeceklerine ve bu nimetlerin kesintiye uğramayacağına dair de güven içindedirler. Çünkü onların ne sonu ne bitimi vardır. Devamlı ve ebediyete dek bu nimetler içinde yaşayacaklardır. Allah'tan (c.c) bizi onların arasında haşretmesini niyaz ederiz. Şüphesiz o çok cömert ve kerem sahibidir, lütufkar ve merhametlidir.

---

470 Rivâyet isrâiliyyâttandır. Abdurrahman b. Zeyd Ehl-i kitap'tan çok nakletmiştir.

471 Asılsızdır. İbn Hibbân, el-Mecruhîn'de (2/160) Ebû Saîd el-Hudrî (radıyallâhu anh)'dan nakil olarak rivâyet etmiş ve şöyle demiştir: Abdurrezzak el-Bezîî metinleri birbirine katar, mürsel senetleri muttasıl yapar. Tek başına yaptığı rivâyetleri kabul edilmez. Bunu da Katâde'nin sözü iken Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözü olarak naklet-miştir. Oysa Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözü olarak asılsızdır. Nitekim Taberî de bunu (546, 547 vs.de) Katâde'nin sözü olarak rivâyet etmiştir.

Scanned with CamScanner

Allah Misal Getirmekten Çekinmez:

إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا ۚ فَأَمَّا الَّذِينَ
آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ ۖ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ
مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَٰذَا مَثَلًا ۘ يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا ۚ وَمَا يُضِلُّ
بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦﴾ الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ
وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ ۚ أُولَٰئِكَ
هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٢٧﴾

26. Şüphesiz Allah (hakkı açıklamak için) sivrisinek ve ondan daha üstün bir varlığı misal getirmekten çekinmez. İman etmişlere gelince, onlar bunun Rablerinden gelen hak ve gerçek olduğunu bilirler. Kâfir olanlara gelince: Allah böyle misal vermekle ne murat eder? derler. Allah onunla birçok kimseyi saptırır, birçoklarını da doğru yola yöneltir. Verdiği misallerle Allah ancak fâsıkları saptırır.

27. Onlar öyle (fâsıklar) ki, kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönerler. Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyleri koparırlar ve yeryüzünde fitne ve fesat çıkarırlar. İşte onlar gerçekten zarara uğrayanlardır.

Tefsiri:

Süddî, tefsirinde Ebû Mâlik'ten, Ebû Sâlih kanalıyla İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan, Mürre el-Hemedani kanalıyla İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan ve başka sahabilerden şöyle nakleder: Allah (c.c) münâfıklar hakkındaki iki misali, yani *"Onların (münafıkların) durumu, (karanlık gecede) bir ateş yakan kimse misalidir."* ile başlayıp *"Yahut gökten sağanak halinde boşanan yağmur gibidir."* ile devam eden üç âyetteki iki örneği getirince münâfıklar, "Allah (c.c) bu misalleri getirmeyecek kadar yücedir." dediler. Bunun üzerine Allah (c.c) bu iki âyeti indirdi.

Abdurrezzak, Katâde'den şöyle nakleder: Allah (c.c) örümcek ile sineği misal getirince müşrikler "Örümcek ve sinek nedir ki, Kur'ân'da zikrediliyorlar?" dediler. Bunun üzerine Allah (c.c) *"Şüphesiz Allah (hakkı açıklamak*

Scanned with CamScanner

için) sivrisinek ve onun da ötesinde bir varlığı misal getirmekten çekinmez." âyetini indirdi.

Said, Katâde'den şöyle nakleder: Yani, Allah (c.c) küçük büyük hiçbir hakikati ifade etmekten çekinmez, hayâ etmez. Allah (c.c) kitabında sinek ve örümcekten bahsedince sapıklık içindekiler: Allah bundan ne kastediyor? dediler. Bunun üzerine Allah (c.c) bu âyeti nazil etti.

Ben derim ki: Katâde'den yapılan ilk rivâyetten, bu âyetin Mekkî olduğu mânâsı çıkıyor olsa da durum öyle değildir. Said'in ondan yaptığı rivâyet doğruya daha yakındır. Doğrusunu en iyi Allah bilir. İbn Cüreyc, Mücâhid'den, Katâde'den yapılan bu ikinci rivâyetin benzerini nakletmiştir. İbn Ebî Hâtim der ki: Hasan-ı Basrî ile İsmail b. Ebû Halid'den Süddî ve Katâde'nin sözlerine benzer sözler rivâyet edilmiştir.

Ebû Câfer er-Râzî, Rebî' b. Enes'ten bu âyet hakkında şöyle nakleder: Bu, Allah'ın (c.c) dünyaya getirdiği misaldir. Çünkü o aç kaldığı sürece hayatta kalır, doyup şişmanladığında ise ölür. Kur'ân'ın misal getirdiği kimseler de böyledirler; içleri ferahlık ve serinlikle dolu olup rahatladıkları anda Allah (c.c) onları yakalayıverir. Rebî' b. Enes daha sonra *"Kendilerine yapılan uyarıları unuttuklarında, (indirmiş olduğumuz sıkıntı ve musibetleri kaldırıp) üzerlerine her şeyin kapılarını açtık."* (En'âm, 44) âyetini okudu. Bunu Taberî de böyle rivâyet etmiştir. İbn Ebî Hâtim de Ebû Âliye'den buna benzer bir açıklama nakleder. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Müfessirlerin bu âyetin nüzulü hakkındaki ihtilafları böyledir. Taberî, Süddî'nin naklettiğini tercih etmiştir. Çünkü bu sûreyle daha bağlantılı ve uygundur. Zîra bu durumda mânâ şöyle olur: Allah (c.c) hiçbir misali getirmekten utanmayacağını, yani bunu kibir ve gurur meselesi yapmayacağını, -başka bir görüşe göre 'korkmayacağını'- küçük veya büyük hangi şey hakkında misal getirmek isterse onu yapmayacağını haber vermektedir. Burada 'ما: şey' edatı azlığı (yani ne kadar basit olursa olsun) ifade etmektedir, 'بعوضةً' ise ondan bedel (dolayısıyla onun gibi mansup) olmak üzere haldir. Bu senin, 'لأضربنك ضرباً ما: sana mutlaka herhangi bir şekilde vuracağım.' sözüne benzer. Dolayısıyla en basit vuruşu bile kapsar. Veya 'ما' edatı 'بعوضة' ile nitelenmiş nekra bir mevsuftur. Taberî bunun mevsule olduğunu, 'بعوضة'in ise onun irabını aldığını tercih eder. Bu Arapçada caizdir. Çünkü Araplar 'ما' ile

Scanned with CamScanner

'من'in sılalarına bunların irabını verirler. Çünkü bunlar bazen marife, bazen nekra olurlar. Nitekim Hassan b. Sabit şöyle der:

وَكَفَى بِنَا فَضْلا عَلَى مَنْ غَيْرِنَا حُب النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ إِيَّانَا

Bize başkalarına karşı şeref ve üstünlük olarak yeter,

Peygamber Muhammed'in bizi sevmesi.

Taberî der ki: 'بعوضةً' in cer harfinin hazfi üzerine mansup olmuş bir isim olması da mümkündür Bu durumda cümlenin takdiri şöyle olur: Şüphesiz Allah sivrisinek ile yukarısını misal getirmekten çekinmez. Nitekim Kisai ve Ferrâ bunu tercih etmişlerdir.

Dahhâk, İbrâhim b. Ebû Ulbe ve Ru'be, sivrisinek mânâsındaki 'بعوضةٌ' şeklinde merfu okumuşlardır. İbn Cinni der ki: Bu durumda o 'ما'nın sılası olup ما'ya dönecek 'âid' de hazfedilmiş olur. Şu âyet-i kerimede olduğu gibi: "تماماً على الذي أحسن: *İyilik edenlere nimetimizi tamamlamak maksadıyla.*" (En'âm, 154) Burada "الذي"ye raci olacak "هو" hazfedilmiştir ve takdiri: "على الذي هو أحسنَ"dir. Sibeveyh de Araplardan şu cümleyi nakleder: "ما أنا بالذي قائل لك شيئا" (Ben sana bir şey söyleyen kimse değilim). Takdiri: "بالذي هو قائل لك شيئًا" dir (yani ellezi'ye râci olan huve zamiri hazfedilmiştir).

"فَمَا فَوْقَهَا: Daha üstün bir varlığı" hakkında iki görüş vardır. Birinci görüşe göre; 'ondan daha küçük ve basit'tir. Bu, birinin hasisliğinden ve cimriliğinden bahsedilişini duyan kişinin "Evet, o daha da fazladır." demesi gibidir. Kastı, "anlattığın hususlarda daha fazla"dır. Kisai ile Ebû Ubeyde bu görüştedir. Râzî: Muhakkik âlimlerin çoğunun görüşüdür, der.

[405] Bir hadiste, *"Dünya Allah (c.c) katında bir sivrisinek kanadı değerinde olsaydı hiçbir kâfire bir yudum su içirmezdi."* buyurulmuştur.[472]

İkinci görüşe göre "daha üstün bir varlık"tan maksat sivrisinekten daha büyüğüdür. Çünkü ondan daha küçük ve basit bir şey yoktur. Bu, Katâde b. Duame'nin görüşüdür ve Taberî de bu görüşü tercih etmiştir.

472 Tirmizî, 2320; İbn Mâce, 4110; Hâkim, 4/306. Tirmizî ile Hâkim sahih olduğunu kaydetmişler, Zehebî ise buna karşı çıkarak: Muhaddisler Zekeriyya'yı zayıf sayarlar, demiştir. Buseyri de senedinin zayıf olduğunu belirttikten sonra: Metnin aslı ise sahihtir, demiştir. Bunun, destekleyici zayıf şahidleri de vardır.

Scanned with CamScanner

[406] Bunu, Müslim'in Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan rivâyet ettiği şu hadis destekler: *"Herhangi bir Müslüman'a bir diken veya daha fazlası battığında ona bir sevap yazılır ve ondan bir günah silinir."*[473]

Allah (c.c) bu âyet-i kerimede örümcek kadar basit ve küçük olsa bile misal getirilecek hiçbir şeyi misal getirmeyi küçümsemeyeceğini haber veriyor. Onu yaratmayı gurur konusu yapmadığı gibi, şu âyet-i kerimelerde olduğu gibi onları misal getirmeyi de gurur konusu yapmayacağını bildiriyor: *"Ey insanlar! (Size) bir misal verildi; şimdi onu dinleyin: Allah'ı bırakıp da yalvardıklarınız (taptıklarınız) bunun için bir araya gelseler bile bir sineği dahi yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapsa, bunu ondan geri de alamazlar. İsteyen de âciz, kendinden istenen de!."* (Hacc, 73) Allah (c.c) yine şöyle buyuruyor: *"Allah'tan başka dostlar edinenlerin durumu, örümceğin durumu gibidir. Örümcek bir yuva edinir; halbuki yuvaların en çürüğü şüphesiz örümcek yuvasıdır."* (Ankebût, 41) Yüce Allah (c.c) yine: *"Görmedin mi Allah nasıl bir misal getirdi: Güzel bir sözü, kökü (yerde) sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca (benzetti). (O ağaç), Rabbinin izniyle her zaman yemişini verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara misaller getirir. Kötü bir sözün misali, gövdesi yerden koparılmış, o yüzden ayakta durma imkânı olmayan (kötü) bir ağaca benzer. Allah Teâlâ sağlam sözle iman edenleri hem dünya hayatında hem de âhirette sapasağlam tutar. Zalimleri ise Allah saptırır. Allah dilediğini yapar."* (İbrâhim 24-27) buyuruyor. Yine, *"Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının malı olmuş bir köle ile katımızdan kendisine verdiğimiz güzel rızıktan gizli ve açık olarak harcayan (hür) bir kimseyi misal verir. Bunlar hiç eşit olurlar mı? Doğrusu hamd Allah'a mahsustur. Fakat onların çoğu (bunu) bilmezler."* (Nahl, 75) buyuruyor. Ardından şöyle buyuruyor: *"Allah, şu iki kişiyi de misal verir: Onlardan biri dilsizdir, hiçbir şey beceremez ve efendisinin üstüne bir yüktür. Onu nereye gönderse bir hayır getiremez. Şimdi, bu adamla, doğru yolda yürüyerek adaleti emreden kimse eşit olur mu?"* (Nahl, 76) Allah (c.c) şöyle buyuruyor: *"Allah size kendinizden bir temsil getirmektedir: Mülkiyetiniz altında bulunan köleler içinde, size verdiğimiz rızıklarda -birbirinizden çekindiğiniz gibi kendilerinden çekineceğiniz derecede sizinle eşit (haklara sahip)- ortaklarınız var mı?"* (Rûm, 28) Başka bir âyette: *"Allah, çekişip duran*

473 Buhârî, 5640; Müslim, 2572; Ahmed b. Hanbel, 2/237, Tirmizî, 965. Bu lafız Müslim'indir.

Scanned with CamScanner

birçok ortakların sahip olduğu bir adam (köle) ile yalnız bir kişiye bağlı olan bir adamı misal olarak verir." (Zümer, 29) buyuruyor. Allah (c.c) temsiller hakkında da: *"İşte biz, bu temsilleri insanlar için getiriyoruz; fakat onları ancak bilenler düşünüp anlayabilir."* (Ankebût, 43) buyuruyor. Kur'ân-ı Kerim'de bunun örnekleri pek çoktur.

Seleften bir zat şöyle der: Kur'ân-ı Kerim'de bir misal işitip de anlamadığımda kendim için ağlarım. Çünkü Allah (c.c) *"İşte biz, bu temsilleri insanlar için getiriyoruz; fakat onları ancak bilenler düşünüp anlayabilir."* buyuruyor.

Mücâhid *"Şüphesiz Allah (hakkı açıklamak için) sivrisinek ve ondan daha üstün bir varlığı misal getirmekten çekinmez"* âyeti hakkında şöyle der: Mü'minler misallerin küçük-büyük hepsine inanır ve onların Rablerinden bir hakikat olduğunu bilirler. Rableri bu misallerle onlara doğru yolu gösterir ve ona iletir.

Katâde: *"İman etmişlere gelince, onlar bunun Rablerinden gelen hak ve gerçek olduğunu bilirler."* buyruğu hakkında şöyle der: Yani bunun Rahmân'ın kelâmı ve Allah (c.c) katından olduğunu bilirler. Mücâhid, Hasan-ı Basrî ve Rebî' b. Enes'ten benzer sözler rivâyet edilmiştir.

Ebû Âliye der ki: *"İman etmişlere gelince, onlar bunun Rablerinden gelen..."* ifadesindeki "bunun"dan kasıt, bu misallerdir.

"Kâfir olanlara gelince: Allah böyle misal vermekle ne murat eder? derler." Nitekim Allah (c.c) başka bir yerde şöyle buyurur: *"Biz cehennemin işlerine bakmakla ancak melekleri görevlendirmişizdir. Onların sayısını da inkârcılar için sadece bir imtihan (vesilesi) yaptık ki, böylelikle, kendilerine kitap verilenler iyiden iyiye öğrensin, iman edenlerin imanını arttırsın; hem kendilerine kitap verilenler hem mü'minler şüpheye düşmesinler, kalplerinde hastalık bulunanlar ve kâfirler de: "Allah bu misalle ne demek istemiştir ki?" desinler. İşte Allah böylece, dilediğini sapıklıkta bırakır, dilediğini doğru yola eriştirir. Rabbinin ordularını, kendisinden başkası bilmez."* (Müddessir, 31) Yüce Allah (c.c) Bakara sûresinde de aynı şekilde, *"Allah onunla birçok kimseyi saptırır, birçoklarını da doğru yola yöneltir. Verdiği misallerle Allah ancak fâsıkları saptırır (çünkü bunlar birer imtihandır)."* buyurur. Süddî, tefsirinde Ebû Mâlik'ten, Ebû Sâlih kanalıyla İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan, Mürre el-Hemedani kanalıyla İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan ve başka sahabilerden

Scanned with CamScanner

âyeti şöyle tefsir ettiklerini nakleder: Allah'ın âyette saptırdığını söylediği kimseler münâfıklar, doğru yola yönelttiğini ifade ettiği kimselerse mü'minlerdir. Allah (c.c) kesin bir hakikat olarak bildikleri şeyi yalanlamaları sebebiyle onların sapmalarını artırır. Çünkü onlar Allah'ın getirdiği misalleri hak olarak getirdiğini ve bunun vakıayla uyuştuğunu bildikleri halde yalanladılar. İşte Allah'ın (c.c) saptırması budur. *"Allah dilediği kimseleri de doğru yola yöneltir"* Yani verdiği misallerle birçok iman ve teslimiyet ehlini doğru yola yöneltir. Onların hidâyetine hidâyet, imanlarına iman katar. Çünkü onlar Allah'ın verdiği misallerin gerçek ve vakıaya uygun olduğunu kesin bir hakikat olarak bilip bu bilgiyi imana dönüştürdüler. Bu da Allah'ın (c.c) onlara hidâyetidir.

"Allah ancak fasıkları saptırır." Süddî: Burada kastedilenler münâfıklardır, der. Ebû Âliye: Bunlar nifak ehlidir, der. Rebî' b. Enes de aynısını söylemiştir. Taberî, Mücâhid kanalıyla İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: *"Allah ancak fasıkları saptırır."* Kâfirler hakikatleri bilir, buna rağmen inkâr ederler. Katâde der ki: *"Allah ancak fasıkları saptırır."* Onlar fasıklık yaparak Allah'a itaatten kaçınca Allah (c.c) onları fıskları üzere saptırdı. İbn Ebî Hâtim, Mus'ab b. Sa'd kanalıyla babası Sa'd b. Ebî Vakkas'tan şöyle nakleder: *"Allah ancak fasıkları saptırır."* âyetiyle Hariciler kastedilmiştir. Şu'be, Mus'ab b. Sa'd b. Ebî Vakkas'tan şöyle nakleder: Babama: *"Onlar öyle (fâsıklar) ki, kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönerler..."* âyetini sordum. "Onlar Harurilerdir (Hariciler)" dedi. Sa'd b. Ebî Vakkas'tan (radıyallâhu anh) yapılan bu rivâyetin senedi sahih ise bu, 'mana üzerinde yapılan tefsir'dir (âyetin bazı fertlerine uyarlanmasıdır). Yoksa âyette kastedilenlerin bizatihi Nehrevan'da Hz. Ali (radıyallâhu anh)'a isyan eden Hariciler olduğunu kastetmemiştir. Çünkü âyet indiğinde Hariciler yok idiler. Onlar sadece, sahip oldukları vasıflarla bu ifade altında olan kimselerle birlikte kapsam dâhilindedirler. Çünkü onlara Hariciler (çıkanlar) adının verilmesi imama itaatten ve İslâm şeriatını uygulamadan çıkmalarından dolayıdır.

Fasık (فاسق) Arapçada itaatten çıkan ve ayrılan kimse demektir. Mesela Araplar yaş hurma kabuğundan ayrıldığında "فسقت الرطبة: yaş hurma fasık oldu" derler. Bu yüzden yuvasından zarar vermek için çıkan fareye "fuveysika: fasıkçık" adı verilir.

[407] Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerinde Âişe (radıyallâhu anhâ) kanalıyla yaptıkları rivâyette Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyu-

Scanned with CamScanner

rur: *"Beş fasık hayvan harem sınırları dışında ve içinde öldürülür: karga, çaylak, akrep, fare ve kelb-i akûr (yırtıcı hayvan, saldırgan köpek)."*[474]

Dolayısıyla 'fasık' kâfir ile âsîyi kapsar. Fakat kâfirin fasıklığı daha şiddetli ve daha aşırıdır. Allahu A'lem, âyette kastedilen, kâfirlerdir. Zîra Allah (c.c) 'saptırdığı fasıkları' şöyle nitelemiştir: *"Onlar öyle (fâsıklar) ki, kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönerler. Allah'ın ziyaret edilip hal ve hatırının sorulmasını istediği kimseleri ziyaretten vazgeçerler ve yeryüzünde fitne ve fesat çıkarırlar. İşte onlar gerçekten zarara uğrayanlardır."* Bu vasıflar ise mü'minlerden tamamen farklı olan kâfirlerin vasıflarıdır. Nitekim Allah (c.c) Ra'd sûresinde de şöyle buyurur: *"Rabbinden sana indirilenin hak olduğunu bilen kimse, (inkar eden) kör kimse gibi olur mu? (Fakat bunu) ancak akıl sahipleri anlar. Onlar, Allah'ın ahdini yerine getirenler ve verdikleri sözü bozmayanlardır. Onlar Allah'ın gözetilmesini emrettiği şeyleri gözeten, Rablerinden sakınan ve kötü hesaptan korkan kimselerdir.... Allah'a verdikleri sözü kuvvetle pekiştirdikten sonra bozanlar, Allah'ın riâyet edilmesini emrettiği şeyleri (akrabalık bağlarını) terk edenler ve yeryüzünde fesat çıkaranlar; işte lânet onlar içindir. Ve kötü yurt (cehennem) onlarındır."* (Ra'd, 19-25)

Müfessirler, fâsıkların bozduğu ifade edilen bu ahit hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Kimisi: kitaplarında ve peygamberlerinin diliyle Allah'ın (c.c) kullarına emirlerini tutup yasaklarından sakınmaya dair verdiği emir ve tavsiyelerdir, der.

Kimisi şöyle der: Bu, kâfirlerden Ehl-i kitap ile münâfıklar hakkındadır. Bozdukları ahit; Allah'ın (c.c) Tevrat'ta onlardan aldığı, Tevrattakilerle amel edeceklerine ve peygamber olarak gönderildiğinde Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e uyacaklarına, O'na ve Rablerinden getirdiği şeylere iman edeceklerine dair aldığı ahittir. Ahdi bozmaları ise hak olduğunu bildikten sonra inkâr ve reddetmeleri, Allah (c.c) gizlemeyip insanlara açıklamaları hususunda onlardan söz aldıktan sonra bunları insanlardan gizlemeleridir. Böylece Allah (c.c) onların bu ahdi arkalarına attıklarını, ucuz bir pahaya sattıklarını haber vermektedir. Bu, Taberî'nin tercihi ve Mukâtil b. Hayyân'ın görüşüdür.

474 Buhârî ve Müslim rivâyet etmişlerdir. Hacc bahsinde gelecek.

Scanned with CamScanner

Kimisi de şöyle der: Aksine bu âyette kastedilenler, kâfirlerin, müşriklerin ve münâfıkların tümüdür. Onlara tevhid hususundaki ahdi 'Rabliğine delalet eden delil ve işaretler koyması'; emir ve nehiyleri hususundaki ahdi ise 'peygamberlerinin doğruluklarına şahit olarak onlara verdiği ve insanların bir benzerini getirmekten âciz oldukları mucizeler'dir. Bunlar derler ki: Onların ahdi bozmaları; delillerini görüp hak olduğunun farkına vardıkları hakikatleri yalanlamaları, getirdiklerinin hak olduğunu bildikleri halde peygamberleri ve kitapları yalanlamalarıdır. Mukâtil b. Hayyân'dan da buna benzer bir rivâyet yapılmıştır.

Bu güzeldir ve Zemahşerî buna meyletmiştir. Zîra o şöyle der. Şâyet: Allah'ın ahdinden maksat nedir? dersen, derim ki: Akıllarına birliği hususunda yerleştirdiği hüccettir. Bu onlara emri veya aldığı ahittir.

Bu, Allah'ın (c.c) şu buyruklarında anlatılanlardır: *"Onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Onlar da), Evet (buna) şahit olduk, dediler."* (A'râf, 172) Zîra Allah (c.c), şu âyette ifade ettiği gibi kendilerine indirdiği kitaplarda da onlardan söz almıştır: *"Bana verdiğiniz sözü tutun ki ben de size olan sözümü tutayım."* (Bakara, 40)

Kimisi de şöyle der: Allah'ın (c.c) buyurduğu ahit, *"...Rabbin Âdem oğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Onlar da), Evet (buna) şahit olduk, dediler..."* (A'râf, 172-173) âyetinde anlattığı, onları Âdem (a.s)'ın belinden çıkardığında aldığı ahittir. Ahdi bozmaları ise sözlerine sadık kalmamalarıdır. Mukâtil b. Hayyân'dan böyle bir rivâyet de vardır. Bu görüşleri Taberî tefsirinde zikretmiştir.

Ebû Câfer er-Râzî, Ebû Âliye'den bu âyetin tefsiri hakkında şunu nakleder: Bu âyette münâfıkların altı hasletinden bahsedilmektedir ki galip durumda olduklarında bunları açıktan yaparlar: onlar konuştuklarında yalan söylerler, vaad ettiklerinde sözlerinde durmazlar, kendilerine bir şey emanet edildiğinde ihanet ederler, Allah'a söz verdikten sonra bozarlar, Allah'ın (c.c) bağlanmasını emrettiği şeyleri koparırlar ve yeryüzünde bozgunculuk yaparlar. Başkaları onlardan üstün konumda olduklarında ise bunların üçünü açığa vururlar: Konuştuklarında yalan söyler, vaad ettiklerinde sözlerinde durmaz ve emanet verildiğinde ihanet ederler. Rebî' b. Enes de böyle söylemiştir.

Scanned with CamScanner

Süddî, tefsirinde kendi senediyle şöyle nakleder: *"Onlar öyle (fâsıklar) ki, kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönerler."* Bu, Allah'ın (c.c) Kur'ân'da onlara emrettiği, onların ise önce kabul edip sonra inkâr ettikleri, böylece bozdukları sözdür.

"Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyleri koparırlar." Bir görüşe göre maksat, Katâde'nin tefsir ettiği gibi sıla-ı rahimdir. Allah'ın (c.c) başka bir âyette buyurduğu gibi: *"Geri dönerseniz, yeryüzünde bozgunculuk yapmaya ve akrabalık bağlarını kesmeye dönmüş olmaz mısınız?"* (Muhammed, 22) Taberî bunu tercih etmiştir.

Denilir ki: Maksat bunların hepsinden daha genel mânâdır. Onlar, Allah'ın (c.c) birleştirilmesini ve yapılmasını emrettiği şeyleri ayırırlar ve yapmazlar.

Mukâtil b. Hayyân, *"İşte onlar gerçekten zarara uğrayanlardır."* âyeti hakkında "yani âhirette" demiştir. Nitekim Allah (c.c) Ra'd sûresindeki benzer âyetlerin sonunda da şöyle buyurur: *"İşte lânet onlar içindir. Ve kötü yurt (cehennem) onlarındır."* (Ra'd, 25) Dahhâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Allah 'hâsir: ziyana uğramış' ve benzer isimleri Müslümanlardan başkalarına nisbet ettiğinde küfür, Müslümanlara nisbet ettiğinde ise günah mânâsını kasteder.

Taberî der ki: *"İşte onlar gerçekten zarara uğrayanlardır."* Hâsirûn, hâsir'in çoğulu olup 'Allah'a isyan etmek sûretiyle ondan, rahmetten yana nasiplerini azaltanlar' mânâsına gelir. Tüccar alış veriş yaparken sermayesinden eksilme olup zarar ettiğinde aynı kelime kullanılır. Kâfir ve münâfık da kendilerini kulların rahmetine en ihtiyaç duyacakları vakit olan kıyâmet gününde Allah'ın (c.c) rahmetinden mahrum ederler. Bunun fiil çekimi şöyledir: خَسارًا. خُسرانًا. خُسْرًا ، يَخسَر ,خسر الرجل. Cerîr b. Atiyye şöyle der:

إن سَلِيطًا في الخَسَارِ إنَّه أولادُ قَومٍ خُلقُوا أقِنَّه

Selit kabilesi gerçekten hüsrandadır; çünkü,

Köle yaratılmış kimselerin evlatlarıdırlar.

Scanned with CamScanner

Allah'ı Nasıl İnkâr Edebilirsiniz?

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ۚ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٨﴾

28. Allah'ı nasıl inkâr ediyorsunuz? Oysa siz ölüler iken O diriltti. Sonra sizi öldürecek, sonra tekrar diriltecek ve sonunda yalnız O'na döndürüleceksiniz.

Tefsiri:

Allah (c.c) kendisinin varlığına ve kudretine, kullarını yaratan ve onlarda yegâne tasarrufta bulunanın kendisi olduğuna delil olarak şöyle buyuruyor: *"Allah'ı nasıl inkâr ediyorsunuz? Oysa siz ölüler iken O diriltti. Sonra sizi öldürecek, sonra tekrar diriltecek ve sonunda yalnız O'na döndürüleceksiniz."*

"Nasıl inkâr ediyorsunuz?", yani, onun varlığını nasıl inkâr ediyorsunuz veya O'nunla birlikte başkalarına da nasıl ibadet ediyorsunuz? *"Oysa siz ölüler iken sizi diriltti."* Yani yok idiniz de sizi meydana getirdi. Nitekim Allah (c.c) başka âyetlerde şöyle buyurur: *"Acaba onlar herhangi bir yaratıcı olmadan mı yaratıldılar? Yoksa kendileri mi yaratıcıdırlar?"* (Tûr, 35) *"İnsanın üzerinden, henüz kendisinin anılan bir şey olmadığı uzun bir süre geçmedi mi?"* (İnsan, 1) Bu konuda âyetler pek çoktur.

Ebu'l-Ahvas, İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet eder: *"Onlar (inkarcılar): Rabbimiz, bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin, derler."* (Mü'min, 11) âyetinde anlatılan, aynen Bakara sûresindeki *"Oysa siz ölüler iken O diriltti. Sonra sizi öldürecek, sonra tekrar diriltecek."* buyruğunda anlatılandır.

Atâ, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: *"Oysa siz ölüler iken O diriltti."* Yani, Allah (c.c) sizi yaratana dek babalarınızın sulbünde birer ölüydünüz, bir hiçtiniz. Allah (c.c) daha sonra sizi gerçekten öldürecek. Sonra sizi âhirette tekrar diriltecek. Bu âyet, *"Onlar: Rabbimiz, bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin, dediler."* (Mü'min, 11) buyruğu gibidir.

Dahhâk, *"Onlar: Rabbimiz, bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin, derler."* âyeti hakkında İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Yani sizi yaratmadan önce topraktınız. Bu bir ölümdür. Sonra size hayat verdi ve ya-

Scanned with CamScanner

rattı. Bu bir dirilmedir. Sonra hayatınıza son verir ve kabirlere girersiniz. Bu ikinci ölümdür. Sonra sizi kıyâmet günü tekrar diriltir. Bu da ikinci dirilmedir. İşte iki dirilme ile iki ölme bunlardır. Bu, Allah'ın (c.c), *"Oysa siz ölüler iken O diriltti."* buyruğu gibidir.

Süddî de tefsirinde kendi senediyle Ebû Mâlik'ten, Ebû Sâlih kanalıyla İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan, Mürre el-Hemedani kanalıyla İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan ve başka sahabilerden, ayrıca Ebû Âliye, Hasan-ı Basrî, Mücâhid, Katâde, Ebû Sâlih, Dahhâk ve Atâ' el-Horasânî'den bunun benzerini nakleder.

Süfyân-ı Sevrî, Süddî'den, o da Ebû Sâlih'ten bu âyet hakkında şöyle nakleder: Yani sizi kabirde diriltir, sonra öldürür.

Taberî, Abdurrahman b. Zeyd'den şöyle nakleder: Allah (c.c) insanları Âdem (a.s)'ın belinde yarattı. Sonra onlardan söz aldı. Sonra onları öldürdü. Sonra onları rahimlerde yaratır. Sonra öldürür. Sonra kıyâmet günü tekrar diriltir. Bu, Allah'ın (c.c), *"Onlar: Rabbimiz, bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin."* buyruğunda anlatılan gibidir. Bu da, öncesindeki de garip rivâyetlerdir. Doğrusu daha evvel geçen İbn Mes'ud ve İbn Abbâs ile bir grup tâbiinden nakledilen görüştür. Allah'ın (c.c), *"De ki: Allah sizi diriltir, sonra öldürür. Sonra sizi şüphe götürmeyen kıyâmet gününde bir araya toplar. Fakat insanların çoğu bilmezler."* (Câsiye, 26) buyruğunda ifade edilen de budur.

Allah (c.c) insanların var olmadan önceki hallerini "ölüm" ile ifade etmiştir; çünkü hiçbir şey hissetmeme hususunda hayattan sonraki ölümle aynıdırlar. Nitekim Allah (c.c) putlar hakkında da aynı ifadeyi kullanır: *"Onlar diriler değil, ölülerdir."* (Nahl, 21) Allah (c.c) bir âyette de: *"(Bu hususta) ölü toprak onlar için mühim bir delildir. Biz ona yağmurla hayat verdik ve ondan dane çıkardık. İşte onlar bundan yerler."* (Yâsin, 33) buyurur.

Her Şeyi Yaratan Allah'tır:

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ ۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٩﴾

Scanned with CamScanner

29. O, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı. Sonra (kendine has bir şekilde) semaya yöneldi, onu yedi kat olarak yaratıp düzenledi (tanzim etti). O, her şeyi hakkıyla bilendir.

Tefsiri:

Allah (c.c) yarattıklarını ve insanların kendilerinde müşahede ettiklerini delil getirdikten sonra müşahede ettikleri başka bir hususu, göklerin ve yerin yaratılmasını delil getirerek şöyle buyurdu: *"O, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı. Sonra (kendine has bir şekilde) semaya istiva etti"*, yani yöneldi. Burada "istiva" kelimesi yönelme ve gitme mânâsı içermektedir. Çünkü "إلى: e doğru" harfi ile müteaddi yapılmıştır.

"Onu yedi kat olarak yaratıp düzenledi (tanzim etti)." Yani gökleri yedi kat olarak yarattı. Sema (gök) burada ism-i cinstir ve bu yüzden ona râci olan zamir "فسواهن" şeklinde çoğul olmuştur.

"O, her şeyi hakkıyla bilendir." Yani, *"Hiç yaradan bilmez mi?"* (Mülk, 14) âyetinde buyurduğu gibi O'nun bilgisi, yarattığı her şeyi kuşatmıştır. Bu âyetin ayrıntısı Fussilet sûresindeki şu âyetlerde verilir: *"De ki: Gerçekten siz, yeri iki günde yaratanı inkâr edip O'na ortaklar mı koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbidir. O, yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi. Orada bereketler yarattı ve orada tam dört günde isteyenler için fark gözetmeden gıdalar takdir etti. Sonra duman halinde olan göğe yöneldi, ona ve yerküreye: İsteyerek veya istemeyerek, gelin! dedi. İkisi de "İsteyerek geldik" dediler. Böylece onları, iki günde yedi gök olarak yarattı ve her göğe görevini vahyetti. Ve biz, yakın semâyı kandillerle donattık, bozulmaktan da koruduk. İşte bu, azîz, alîm Allah'ın takdiridir."* (Fussilet, 9-12) Bu âyetler Allah (c.c)'nun önce yeri, sonra yedi kat halinde göğü yarattığını göstermektedir. Binanın özelliği de budur; önce temelinden başlanılır, sonra üstleri yapılır. İleride zikredeceğimiz gibi müfessirler bunu böyle ifade etmişlerdir.

Allah'ın (c.c) *"Sizi yaratmak mı daha zordur, yoksa göğü yaratmak mı? Ki onu Allah bina edip yükseltmiş ve ona şekil vermiştir. Gecesini karanlık yapmış, gündüzünü aydınlatmıştır. Sonra yeri düzenlemiştir. Suyunu ondan çıkarmış ve otlak yer meydana getirmiştir. Dağları yerleştirmiştir."* (Nâziât, 27-32) buyruğunda ise önce gökler zikredilmiştir. Buradaki "sonra"nın fiilin fiile değil, bir olayın bir olaya atfı kabilinden olduğu söylenmiştir. Şairin şu şiirinde olduğu gibi:

Scanned with CamScanner

قل لمن ساد ثم ساد أبوه ثم قد ساد قبل ذلك جده

Sonra şu var ki; ondan önce dedesi başkanlık yapmıştı.

Kendisi, sonra (ayrıca) babası başkanlık yapan kimseye söyle.

Bir görüşe göre: Yeryüzünün düzenlenmesi kısmı, göklerin yaratılmasından sonra olmuştur. Bunu İbn Ebî Talha, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan rivâyet etmiştir.

Süddî tefsirinde; Ebû Mâlik'ten, Ebû Sâlih kanalıyla İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan, Mürre el-Hemedani kanalıyla İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan ve başka sahabilerden bu âyet hakkında şöyle bilgileri nakleder: Allah (c.c)'nun Arş'ı su üzerindeydi ve ondan önce başka hiçbir şey yaratmış değildi. Mahlukatı yaratmayı murad ettiğinde sudan bir duman çıkardı. Duman yükseldi ve üzerini kapladı. Allah (c.c) buna sema (gök) adını verdi. Sonra suyu kurutarak onu tek bir kara parçasına dönüştürdü. Sonra iki günde, Pazar ile Pazartesi günlerinde onu yararak yedi kat kara haline getirdi. Karayı bir balık üzerinde yarattı. Balık Allah'ın (c.c) *"Nûn. Kaleme ve onunla yazdıklarına and olsun ki..."* (Kalem, 1) buyruğunda "Nûn" dediği şeydi. Balık suda, su bir taşın sırtında, taş bir meleğin sırtında, melek bir kayanın üzerinde, kaya da rüzgardaydı. Lokman (a.s)'ın bahsettiği kaya[475] budur. Bu kaya ne gökte ne yerdeydi. Balık hareket edince bu kaya da yer de sarsıldı. Bunun üzerine Allah (c.c) üzerine dağları yerleştirdi. Onun için dağlar yere karşı böbürlenir. Allah'ın (c.c) *"Sizi sarsmaması için yeryüzünde sağlam dağları, yolunuzu bulmanız için de ırmakları ve yolları yarattı."* (Nahl, 15) buyruğunda anlatılanlar bunlardır.

Allah (c.c) iki günde; Salı ile Çarşamba günlerinde yeryüzüne dağları yerleştirdi ve orada yaşayan canlıların ve bitkilerin gıdalarını ve ihtiyaçlarını yarattı. Bunu Allah (c.c) şöyle ifade buyurur: *"De ki: Gerçekten siz, yeri iki günde yaratanı inkâr edip O'na ortaklar mı koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbidir. O, yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi. Orada bereketler yarattı ve*

475 Allah (c.c) Lokman (a.s)'ın oğluna verdiği öğütlerden bahsederken şöyle buyurur: "Yavrucuğum! Yaptığın iş (iyilik veya kötülük), bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa ve bu, bir kayanın içinde veya göklerde yahut yerin derinliklerinde bulunsa, yine de Allah onu (senin karşına) getirir." (Lokman: 16). Onun (a.s) bunu misal olarak getirdiği ve belli bir kaya değil, herhangi bir kayayı kastettiği açıktır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Scanned with CamScanner

orada tam dört günde fark gözetmeden gıdalar -yani oradakiler için rızıklar- *takdir etti."* (Fussilet, 9-10) *"Soranlar için"* yani kim sorarsa bilsin ki bu böyledir. Allah (c.c) devamla şöyle buyurur: *"Sonra duman halinde olan göğe yöneldi."* (Fussilet, 11) Bu duman, su soluk alıp verirken ondan çıkıyordu. Allah (c.c) onu bir kat gök yaptı. Sonra onu iki günde; Perşembe ve Cuma günlerinde ayırıp yedi gök haline getirdi. Cuma gününe (toplama mânâsına gelen) bu adın verilmesi, o günde göklerle yerin yaratılışının bir araya gelmesi nedeniyledir.*"Ve her göğe görevini vahyetti."* (Fussilet, 12) Taberî devamla der ki: Allah (c.c) her semada melekleri ve oradaki denizleri, dağları ve bilmediğimiz başka mahlukatı yarattı. Sonra dünya semasını yıldızlarla süsleyerek onu bir süs ve şeytanlara karşı koruyucu bir koruma kıldı. Dilediğini yaratmayı bitirdikten sonra Arş'a istiva etti, yöneldi. Bunu da Allah'ın (c.c) şu buyrukları anlatmaktadır: *"Şüphesiz ki sizin Rabbiniz; gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'a istivâ edendir."* (A'râf, 54) *"İnkâr edenler, göklerle yer bitişik bir halde iken bizim, onları birbirinden kopardığımızı ... görüp düşünmediler mi?"* (Enbiyâ: 30)

İmam Taberî, Abdullah b. Selâm'dan (radıyallâhu anh) şöyle nakleder: Allah (c.c) mahlukatı yaratmaya Pazar günü başladı ve Pazar ile Pazartesi günlerinde yer katmanlarını yarattı. Salı ile Çarşamba günlerinde gıdaları ve dağları yarattı. Perşembe ve Cuma günlerinde gökleri yarattı ve bunu Cuma gününün son vaktinde bitirdi. Âdem (a.s)'ı da o vakitte acele yarattı. Kıyâmetin kopacağı vakit de bu vakittir.

Mücâhid *"O, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı"* âyeti hakkında şöyle demiştir: Allah (c.c) yeri gökten önce yarattı. Yerküreyi yaratınca oradan bir duman yükseldi. Allah'ın (c.c) *"Sonra duman halinde olan göğe yöneldi."* (Fussilet, 11) buyruğunda kastedilen budur. *"Onu yedi kat olarak yaratıp düzenledi."* Gök tabakalarını üst üste yaptı. Yedi yer tabakasını da alt alta olacak şekilde düzenledi.

Bu âyet, yerin gökten önce yaratıldığını ifade etmektedir. Nitekim Allah (c.c) Fussilet sûresinde de şöyle buyurur: *"De ki: Gerçekten siz, yeri iki günde yaratanı inkâr edip O'na ortaklar mı koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbidir. O, yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi. Orada bereketler yarattı ve orada tam dört günde isteyenler için fark gözetmeden gıdalar takdir etti. Sonra duman halinde olan göğe yöneldi, ona ve yerküreye: İsteyerek veya istemeyerek, gelin!*

Scanned with CamScanner

dedi. İkisi de "İsteyerek geldik" dediler. Böylece onları, iki günde yedi gök olarak yarattı ve her göğe görevini vahyetti. Ve biz, yakın semâyı kandillerle donattık, bozulmaktan da koruduk. İşte bu, azîz, alîm Allah'ın takdiridir." (Fussilet, 9-12) Bu iki sûrede geçen bu âyetler yerin gökten önce yaratıldığını gösteriyor. Bu hususta, Taberî'nin Katâde'den yaptığı 'göğün yerden önce yaratıldığı' şeklindeki görüş dışında âlimler arasında farklı bir görüş bilmiyorum. Kurtubî de tefsirinde şu âyetlerden dolayı bu konuda kesin bir şey söylememiştir: *"Sizi yaratmak mı daha zordur, yoksa göğü yaratmak mı? Ki onu Allah bina edip yükseltmiş ve ona şekil vermiştir. Gecesini karanlık yapmış, gündüzünü aydınlatmıştır.Ardından yeri düzenlemiştir.Suyunu ondan çıkarmış ve otlak yer meydana getirmiştir."* (Nâziât, 27-31) Zîra bu âyetlerde göğün yaratılışı, yerin yaratılışından önce zikredilmiştir.

Sahih-i Buhârî'de geçtiğine göre; İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'a bu soru aynen sorulduğunda şöyle cevap verdi: Yeryüzü gökten önce yaratıldı, fakat yerin döşenmesi ve düzenlenmesi gökler yaratıldıktan sonra oldu. Evvelki ve yeni pek çok müfessir de böyle cevap vermişlerdir. Biz bunu Nâziât sûresinin tefsirinde işledik. Özetle ifade edecek olursak; yerin düzenlenmesi şu âyette anlatılmıştır: *"Ardından yeri düzenlemiştir. Suyunu ondan çıkarmış ve otlak yer meydana getirmiştir. Dağları yerleştirmiştir."* (Nâziât, 30-32) Burada anlatıldığına göre 'yerin döşenmesi', önce yerdeki, sonra gökteki mahlukatın şekli belirdikten sonra, ona yerleştirilmiş bilkuvve (kinetik) şekildeki yeteneklerin fiile (dinamik) dönüştürülmesi ile tefsir edilmiştir. Ona yerleştirilen su çıkarılarak onunla farklı farklı tür, özellik, renk ve şekilde bitkiler bitmiştir. Yine semadaki bu gökcisimleri de akmaya başlamış, yıldızları ve gezegenleriyle belli bir yörüngeye oturmuşlardır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

[408] İbn Ebî Hâtim ile İbn Merdûyeh bir âyetin tefsirinde Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan aynı zamanda Müslim ile Nesâî'de şu rivâyeti nakletmişlerdir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) elimi tuttu ve şöyle buyurdu: *"Allah (c.c) Cumartesi günü toprağı, Pazar günü ondaki dağları, Pazartesi günü de ondaki ağaçları (bitkileri) yarattı. Salı günü kötülüğü, Çarşamba günü de nuru yarattı. Perşembe günü hayvanları yeryüzüne yaydı. Cuma günü ikindiden sonra günün son vakitlerinde ikindiden geceye kadar sürede Âdem'i yarattı."*[476] Bu, Müslim'in garib rivâyetlerindendir. Hakkında Ali el-Medini,

476 Bu, sahih kitaplarda geçen garip hadislerdendir. Müslim (2789), Nesâî, Sünen-i Kübrâ'da

Scanned with CamScanner

Buhârî ve daha pek çok hafız konuşmuşlar ve Ka'b'ın kendi sözü olup Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'ın bunu Ka'b'dan işittiğini ve bazı râvîlerin yanılarak Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözü gibi rivâyet ettiklerini belirtmişlerdir. Beyhakî bunu detaylıca ele alarak incelemiştir.

Adem (a.s) Kıssası

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَآئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً ۖ قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَآءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ ۖ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾

30. Hani Rabbin meleklere: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, demişti. Onlar: Bizler hamdinle seni tesbih ve takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek birini mi halife kılıyorsun? dediler. Allah da onlara: Sizin bilemeyeceğinizi elbette ben bilirim, dedi.

Tefsiri:

Allah (c.c) bu âyetlerde, Âdemoğullarını yaratmadan önce Mele-i A'lâ'da (Eşref meleklerden oluşan en yüce meclis) kendilerinden bahsetmesine işaret ederek onlara olan ihsanını haber vermiş ve şöyle buyurmuştur: *"Hani Rabbin meleklere şöyle demişti."* Yani, Rabbinin meleklere böyle söylediğini hatırla ve bunu kavmine anlat. Taberî bir Arapça dilbilimciden, -ki o Ebû Ubeyde'dir-buradaki "إذ: hani" nin fazlalık olup cümlenin normal halinin وقال ربك : Rabbin dedi ki" şeklinde olduğunu aktarmış, sonra bunu reddetmiştir. Kurtubî de şöyle demiştir: "Bunu tüm müfessirler reddetmişlerdir. Hatta Zeccac: Bu, Ebû Ubeyde'den bir cür'etkarlıktır, demiştir."

"Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım." Halife'den kasıt: "Asırlarca sürecek ve peş peşe gelecek nesiller" şeklindeki topluluktur. Nitekim Allah

(11010) İbn Hibbân (6161), Ahmed b. Hanbel (2/327) ve Beyhakî, es-Sıfat'ta (2/124, 125) rivâyet etmişlerdir. Sahih-i Müslim'de geçmesine rağmen illetli bir hadistir. İmam Buhârî, Tarih'inde şöyle der: kimisi bunu Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'ın Ka'b el-Ahbar'dan rivâyet ettiğini söylemiştir ki en doğrusu da budur. Bunu Tirmizî, İlel'inde ve İbn Teymiyye de Fetâvâ'sında (17/236) illetli bulmuştur. Bu, birçok âlimin illetli bulduğu malul bir hadistir.

Scanned with CamScanner

(c.c) başka âyetlerde şöyle buyurmuştur: *"Sizi yeryüzünün halifeleri kılan..."* (En'âm, 165) *"Eğer dileseydik, içinizden, yeryüzünde yerinize geçecek melekler yaratırdık."* (Zuhruf, 60) *"Nihâyet onların peşinden öyle bir nesil (half) geldi ki..."* (Meryem, 59) Şâz bir kıraatte "halifeh" yerine "halîkah: yaratık" okunmuştur. Bunu Zemahşeri ve başkaları zikretmişler, Kurtubî de Zeyd b. Ali'den rivâyet etmiştir.

Bir grup müfessirin söylediğinin aksine, buradaki halifeden kasıt sadece Âdem (a.s) değildir. Âdem olduğu görüşünü Kurtubî, İbn Mes'ud, İbn Abbâs ve diğer tüm tefsir âlimlerine nisbet etmiştir. Ancak bu, su götürür bir iddiadır. Zîra bunda birçok ihtilaf bulunup onları Fahruddin Râzî -tefsirinde- ve başkaları zikretmişlerdir. Zahire bakılacak olursa burada Âdem (a.s)'ın şahsı kastedilmemiştir. Çünkü öyle olsaydı meleklerin "Yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun?" sözleri güzel olmazdı. Bu yüzden onlar Âdem'i (a.s) değil insan türünden bunları yapacak kimseleri kastetmişlerdir.

Melekler insanların kan dökeceklerini sanki aldıkları özel bir bilgiye binaen bilmişlerdir. Veya insanın tabiatından anladıklarına göre söylemişlerdir. Çünkü Allah (c.c) onlara insanı kupkuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yaratacağını haber vermişti. Veyahut halife kelimesinden onun, insanların arasında yargıda bulunacağını, aralarında haksızlıklar olacağını, insanoğlunun ise bu haramları ve günahları engelleyeceğini anladılar. Bunu Kurtubî söylemiştir. Veyahut da bunu, -müfessirlerin bu konudaki görüşlerini zikrettiğimizde görüleceği üzere- daha önce geçenlere kıyas ederek söylediler.

Melekler bu sözleri, -bazı müfessirlerin iddialarının aksine- ne Allah'a (c.c) itiraz olarak, ne de Âdemoğullarını kıskandıklarından söylediler. Zîra Allah (c.c) (başka âyetlerde) meleklerin sözde önüne geçmediklerini, yani izin vermedikçe Allah'tan (c.c) hiçbir şey sormadıklarını/istemediklerini haber vermiştir. Burada ise, Allah (c.c) onlara bir mahlukat yaratacağını haber verince; Katâde'nin söylemesine göre: Allah (c.c) öncesinde onlara insanların orada fesatçılık yapacaklarını haber vermiş, onlar da buna binaen "Orada, fesat çıkaracak...kimseler mi yaratacaksın?" demişlerdir.

Onların bu sözü, bundaki hikmeti öğrenme ve bilme arzusuyla yöneltilmiş sorudan ibaretti. Şöyle demek istiyorlardı: Ey Rabbimiz! Kimisi yeryü-

Scanned with CamScanner

zünde bozgunculuk yapacak, kimisi kan dökecekken bunları yaratmandaki hikmet nedir? Eğer maksadın sana ibadet etmeleri ise biz seni hamd ile tesbih ve tenzih ediyoruz. Seni takdis ediyoruz. Yani, -ileride geleceği üzere- Sana dua ediyor, namaz kılıyoruz. Demek istiyorlardı ki: "Onların yapacakları (kan dökme vs.) şeylerin hiçbiri bizden sadır olmaz. Sırf bizimle yetinilseydi daha iyi olmaz mıydı acaba!" Allah (c.c) da onların bu sorularına şöyle cevap verdi: *"Ben sizin bilemeyeceğinizi mutlaka bilirim."* Yani sizin bahsetmiş olduğunuz türden kötülükleri yaratmayı gerektiren yararları ve hikmeti sizin bilmediğiniz şekilde bilirim. Ben, onlardan bazılarını peygamber yapacak, onlara elçiler göndereceğim. Onlar arasında sıddıklar, şehitler, salihler, abidler, zahidler, veliler, müttakiler, bana yakın kullar (mukarrebun), ilimleriyle amel eden âlimler, bana karşı büyük saygı ve korku duyanlar, beni sevenler, peygamberlerime -Allah'ın salâtları ve selâmı üzerlerine olsun- tâbi olanlar yapacağım.

[409] Nitekim sahih bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Bazı melekler gece, bazıları da gündüz nöbetleşe yanınıza gelir. Bunlar, sabah ve ikindi namazlarında bir araya gelirler. Daha sonra gece sizin yanınızda olanlar Hak Teâlâ'nın huzuruna çıkar. Allah Teâlâ kullarını en iyi kendisi bilmesine rağmen yine de onlara 'Kullarımı nasıl bıraktınız?' diye sorar. Onlar da 'Yanlarından ayrılırken namaz kılıyorlardı. Yanlarına vardığımızda da namaz kılıyorlardı' diye cevap verirler."*[477] Zîra melekler nöbetleşe başımızda beklerler ve nöbet değişimi için sabah ile ikindi namazlarında buluşurlar. Bir kısmı yanımızda kalırken diğerleri kulların amellerini alıp göğe yükselirler.

[410] Nitekim başka bir hadiste de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Gecenin amelleri gündüz olmadan, gündüzün amelleri gece olmadan yükseltilir."*[478] Dolayısıyla meleklerin *"Yanlarına gittiğimizde namaz kılıyorlardı. Yanlarından ayrıldığımızda yine namaz kılıyorlardı."* sözleri, Allah'ın (c.c) *"Sizin bilemeyeceğinizi elbette ben bilirim."* buyruğunun açıklamasıdır.

Denildi ki: Allah'ın (c.c) *"Sizin bilemeyeceğinizi elbette ben bilirim."* buyruğunun mânâsı şudur: "Durum sizin söylediğiniz gibi olmasına rağmen,

---

477 Buhârî, 555, 4729; Müslim, 632. Ebû Hureyre'den (radıyallâhu anh) rivâyet etmişlerdir. İleride gelecek.

478 Buhârî ve Müslim rivâyet etmişlerdir. İleride gelecek.

Scanned with CamScanner

benim bunları yaratmada detaylı birçok hikmetim var." Denildi ki: Bu, meleklerin "Biz seni hamd ile tesbih ve tenzih etmekteyiz" sözlerine cevaptır. Allah (c.c) onlara "Sizin bilemeyeceğinizi elbette ben bilirim" demiştir. Yani, ben aranızda bulunan İblis'in hâlini, onun kendinizi anlattığınız niteliklere sahip olmadığını biliyorum. Denildi ki: Bilakis meleklerin "Bizler hamdinle seni tesbih ve takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun?" sözleri, aslında yeryüzüne Âdemoğulları yerine kendilerinin yerleştirilmesi talebini içermektedir. Allah (c.c) da onlara "Sizin bilemeyeceğinizi elbette ben bilirim" diye cevap vermiştir. Yani gökyüzünde kalmanız sizin için daha iyi ve daha uygundur. Bunları Fahruddin Râzî, başka cevaplarla birlikte zikretmiştir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Taberî, Hasan-ı Basrî ve Katâde'nin şöyle dediklerini nakletmiştir: Allah (c.c)'nun meleklere "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" sözünün mânâsı, "ben bunu yapacağım"dır. Allah (c.c)'ın kastı onlara bunu haber vermekti. Süddî ise: Allah (c.c) Âdemi yaratma hususunda meleklere danışıyordu, demiştir. Bunu İbn Ebî Hâtim rivâyet etmiş ve "Katâde'den de bunun benzeri rivâyet edilmiştir" demiştir. Bunlar danışmaktan "haber vermek" mânâsını kastetmemişlerse, bu pek de isabetli görüş değildir (çünkü danışmak Allah'a yaraşmaz). Taberî'nin Hasan-ı Basrî ve Katâde'den rivâyetindeki ifade daha güzeldir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

"Yeryüzünde..."

[411] İbn Ebî Hâtim, Abdurrahman b. Sâbit'ten (radıyallâhu anh) Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Yeryüzü Mekke'den itibaren yayıldı ve Kâbe'yi ilk tavaf edenler melekler oldular. Bunun üzerine Allah (c.c): Ben bu arzda/yerde -yani Mekke'de- bir halife yaratacağım, buyurdu."*[479] Bu, mürseldir. Senedinde de zayıflık vardır. Hadisin arasına (râvilerden biri tarafından) ekleme de yapılmıştır ki o da "yani Mekke'de" cümlesidir. Doğrusunu en iyi Allah bilir. Çünkü cümleden normalde anlaşılan daha kapsamlı mânâdır.[480]

---

479 Çok zayıftır. Taberî, Atâ b. Saib kanalıyla İbn Sabıt'tan mürsel olarak rivâyet etmiştir. Atâ kuvvetli bir râvi değildir. Bu hadis için İbn Kesir de zayıf demiştir. Tercih edilen, bunun İbn Sabıt'ın kendi sözü olup Atâ'nın karıştırarak Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözü olarak naklettiğidir.

480 Yani tüm yeryüzüdür. Vâkıa da bunu doğrulamaktadır. Zîra Allah (c.c) insanı sadece Mekke'de değil tüm yeryüzünde halife yapmıştır. (Çevirenin notu).

Scanned with CamScanner

"Bir halife"... Süddî, Tefsir'inde İbn Abbâs (radıyallâhu anh), İbn Mes'ud (radıyallâhu anh) ve bir kısım sahabilerden şöyle nakletmiştir: Allah (c.c) meleklere "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" buyurunca melekler: "Rabbimiz, bu halife nasıl biri olacak?" diye sordular. Allah (c.c) "Onun soyundan yeryüzünde bozgunculuk yapan, birbirini çekemeyen ve birbirini öldüren bir nesil olacak." buyurdu.

Taberî der ki: Buna göre âyetin tefsiri şöyle olur: "Ben yeryüzünde kendime, kullarım arasında hüküm verecek bir halife yaratacağım." Bu halife Âdem ile 'Allah'a (c.c) itaatte ve insanlar arasında adaletle hükmetmede' onun yerini alacak kimseler hakkındadır. Bozgunculuk yapacak ve haksız yere kan dökecek kimseler ise Allah'ın (c.c) halifeleri değildirler. Taberî devamla: Bu durumda Allah'ın (c.c) zikrettiği hilafetten kasıt, her bir neslin önceki neslin yerine geçmesidir, demiştir.

Halife; faîle veznindedir. "Halefe fulanun fulanen fî hâze'l-emr: Filan şu işte filanın halefi oldu" cümlesi, "Ondan sonra bu işte onun yerini aldı" mânâsına gelir. *"Sonra da, nasıl davranacağınızı görmemiz için onların ardından sizi yeryüzünde halifeler kıldık (onların yerine sizi getirdik)."* (Yunus, 14) âyetinde olduğu gibi. En büyük sultana (tüm Müslümanların yöneticisine) da bu yüzden halife denmiştir. Çünkü kendinden öncekinin yerine geçerek yönetimde yerini almış, dolayısıyla onun halefi olmuştur.

Taberî der ki: Muhammed b. İshâk, Allah'ın "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" âyetini şöyle tefsir ederdi: Yeryüzüne yerleşip orayı imar edecek ve nesli peş peşe devam edecek, sizin dışınızda birilerini yaratacağım.

Taberî, İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir:[481] Yeryüzüne ilk yerleşenler cinlerdir. Orada bozgunculuk yaptılar, kan döktüler ve birbirlerini öldürdüler. Bunun üzerine Allah (c.c) İblis'i gönderdi. İblis ile beraberindekiler onları öldürüp kalanları deniz ortasındaki adalara ve dağların eteklerine kadar uzaklaştırdılar. Allah (c.c) daha sonra Âdem'i (a.s) yarattı ve oraya yerleştirdi. İşte Allah (c.c) "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" derken bunu kastediyordu.

481 Bu sonrasındaki eser, eskilerin kitaplarından alınma olup hiçbiri hüccet olmaya elverişli değildir. İbn Abbâs'tan rivâyet eden Dahhâk'ın, İbn Abbâs ile buluşmuşluğu yoktur. Râvilerden Bişr b. Ammâra da zayıftır.

Scanned with CamScanner

Süfyân-ı Servî'nin Atâ'dan naklettiğine göre İbn Sâbıt, "Allah: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi. Onlar: Bizler hamdinle seni tesbih ve takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun?" âyeti için: "Melekler Âdemoğullarını kastediyorlardı" demiştir. Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem de şöyle demiştir: Allah (c.c) meleklere "Ben yeryüzünde bir yaratık yaratacak ve onu orada halife yapacağım." dedi. O vakit Allah'ın (c.c) melekler dışında hiçbir kulu yoktu ve yeryüzünde hiçbir mahluk yaşamıyordu. Bunun üzerine melekler: "Yeryüzünde bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birini mi halife yapacaksın?" dediler.

Süddî'nin İbn Abbâs (radıyallâhu anh), İbn Mes'ud (radıyallâhu anh) ve başka sahabelerden yaptığı şu rivâyet biraz önce geçti: Allah (c.c) meleklere Âdem'in neslinin neler yapacağını haber verdi de onun üzerine melekler böyle söylediler. Dahhâk'ın İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh) rivâyet ettiği şu söz de daha önce geçti: Yeryüzünde insanlardan önce cinler bozgunculuk yapmışlardı. Bu yüzden melekler, insanları onlara kıyas ederek böyle söylediler.

İbn Ebî Hâtim, Abdullah b. Amr'den (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: Cinler, Âdem (a.s) yaratılmadan iki bin yıl önce yeryüzünde yaşayan ataları Cânn'ın soyundan varlıklardı. Orada bozgunculuk yapıp kan döktüler. Bunun üzerine Allah (c.c) üzerlerine meleklerden bir ordu gönderdi. Melekler onları vurdular ve denizlerdeki adalara çekilmeye zorladılar. O yüzden Allah (c.c) "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" buyurunca melekler: "Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?" dediler. Allah (c.c) da "Sizin bilemeyeceğinizi elbette ben bilirim." buyurdu.

Ebû Câfer er-Râzî, Ebu'l-Âliye'nin *"Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım. Sizin bilemeyeceğinizi elbette ben bilirim." (Bakara:33)* âyetlerinin tefsirinde şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Allah (c.c) melekleri Çarşamba, cinleri Perşembe, Âdem'i ise Cuma günü yarattı. Cinlerden bir grup küfre saptı. Melekler yeryüzüne onların yanına inip onlarla savaşıyorlardı. Cinler sürekli kan döküyorlardı ve yeryüzünde fesat hüküm sürüyordu. Onun için melekler: "Orada" cinlerin bozgunculuk yaptıkları gibi "bozgunculuk yapacak ve" onların döktüğü gibi "kan dökecek birini mi yaratacaksın?" dediler.

İbn Ebî Hâtim, Hasan-ı Basrî'den şöyle rivâyet etmiştir: Allah (c.c) meleklere "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" buyurdu. Bununla onlara

Scanned with CamScanner

"ben böyle yapacağım" diye haber veriyordu. Onlar da Rablerinin sözüne (tabii ki) inandılar. Ardından Allah (c.c) onları bazı hususlarda bilgilendirdi. Sadece kendisinin bildiği bazı hususları ise gizledi. Onlar da bu bilgilere binaen "orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?" dediler. Bunun üzerine Allah (c.c) "Sizin bilemeyeceğinizi elbette ben bilirim." buyurdu. Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: "Cinler yeryüzünde bulunuyorlar ve bozgunculuk yapıyor, kan döküyorlardı. Ancak Allah (c.c) meleklerin kalplerine insanların böyle yapacakları bilgisini koydu da onlar Allah'ın (c.c) kendilerine bildirdiği bu bilgiyle böyle söylediler.

Abdurrezzak, Katâde'nin "orada bozgunculuk yapacak ... birini mi yaratacaksın?" âyeti hakkında şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Allah (c.c) meleklere, yeryüzünde bir mahluk yarattığında orada bozgunculuk yapıp kan dökeceklerini bildirmişti. Onlar da buna binaen: "orada bozgunculuk yapacak ... birini mi yaratacaksın?" dediler.

İbn Ebî Hâtim, Muhammed b. Ali'den şöyle rivâyet etmiştir: Sicill, bir melekti ve Harut ile Marut onun yardımcılarındandı. Her gün Ana Kitab'a (Ümmül-kitap) üç defa bakardı. Bunlar dışında izinsiz bir bakışında, orada Âdem'in yaratılacağını ve onunla ilgili olacak bazı olayları gördü. Bunu Harut ile Marut'a bir sır olarak anlattı. Zîra onlar yardımcılarındandı. Allah (c.c) "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" deyince bunlar diğer meleklerden öne çıkarak "orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?" dediler.[482] Bu garip bir eser (sahabe, tabiin sözü) dir.. Rivâyet zincirinin Ebû Câfer Muhammed b. Ali b. Hasan el-Bakır'a kadarki kısmının sahih olduğunu varsaysak bile, bu onun Ehl-i kitap'tan nakillerindendir. Ayrıca, reddedilmesini gerektirecek derecede çirkin mânâlar içermektedir. Doğrusunu en iyi Allah bilir. Ayrıca bu rivâyet, bu sözü sadece iki meleğin söylemiş olmasını gerektirmektedir ki, bu, âyetlerdeki anlatımın akışına aykırıdır.

Bundan daha garibi yine İbn Ebî Hâtim'in kendi senediyle Yahyâ b. Kesir'den naklettiği şu rivâyettir: "Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz seni hamd ile tenzih ve takdis etmekteyiz" diyen meleklerin sayısı onbin idi. Onlar böyle söyleyince Allah'ın (c.c) katından bir ateş çıkarak onları yaktı. Bu da bir önceki gibi münker bir rivâyettir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

482 Bu isrâiliyyâttandır. Senedinde ismi zikredilmeyen biri bulunmaktadır.

Scanned with CamScanner

İbn Cüreyc şöyle demiştir: Melekler ancak Allah'ın (c.c) kendilerine Âdem'i yaratacağına dair öğrettiği bilgiye binaen konuşarak "orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?" dediler.

Taberî şöyle demiştir: Kimisi de şöyle dedi: Melekler "orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?" dediler; çünkü Allah (c.c) meleklere Âdemoğullarının böyle yapacaklarını haber verdikten sonra bu hususta soru sormalarına izin verdi. Melekler de soru sordular ve hayretler içinde "Ey Rabbimiz! Onları yaratan sen olduğun halde nasıl olur da sana asi olurlar?" dediler. Rableri ise onlara "Elbette ben sizin bilemeyeceğinizi bilirim" diye cevap verdi. Yani; siz bilmeseniz de bu (isyan) onlardan ve bana itaatkar biri olarak gördüğünüz birilerinden (İblis) sadır olacak.

Taberî yine şöyle demiştir: Biri şöyle dedi: Melekler bu sözü bilmedikleri bir hususta aydınlanmak için söylemişler, âdeta "Ey Rabbimiz! Bize bildir, anlat" demişlerdir. Meleklerin bu sözleri tenkit değil, bilgi edinme amaçlıdır. Taberî de bu görüşü benimsemiştir.

Said, Katâde'den şöyle rivâyet etmiştir: Allah (c.c) "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" diyerek Âdem'in yaratılması hususunda meleklere danıştı. Onlar da "orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?" dediler. Melekler, Allah'ın (c.c) ilminden, O'nun (c.c) katında kan dökmekten ve yeryüzünde kan akıtmaktan daha çirkin bir şey olmadığını bildiklerinden, "Bizler hamdinle seni tesbih ve seni takdis edip dururken.." dediler. Allah da "Sizin bilemeyeceğinizi elbette ben bilirim." dedi. Zîra Allah'ın (c.c) halife kıldığı bu kimseler arasında peygamberler, salih insanlar ve cennetliklerin olacağını biliyordu.

Taberî şöyle demiştir: Bize nakledildiğine göre İbn Abbâs (radıyallâhu anh) şöyle derdi: "Allah (c.c) Âdem'i yaratmaya başladığında Melekler: "Allah (c.c), kendi katında bizden daha değerli ve daha bilgili bir mahluk yaratmış değildir" deyince, Âdem'in yaratılmasıyla sınandılar. Zîra her mahluk mutlaka denenmiştir. Gökler ve yer bile itaat edip etmeyeceklerine dair denenmişler, onlar da itaat etmişlerdir: *"Sonra (Allah) duman halinde olan göğe yöneldi, ona ve yerküreye: isteyerek veya istemeyerek, gelin! dedi. İkisi de 'İsteyerek geldik' dediler."* (Fussilet, 11)

Scanned with CamScanner

Abdurrezzak, Katâde'den şöyle rivâyet etmiştir: Tesbih; Allah'ı tenzih etmek, takdis ise namaz kılmaktır. Süddî, İbn Abbâs (radıyallâhu anh), İbn Mes'ud (radıyallâhu anh) ve bazı sahabilerin, "Bizler hamdinle seni tesbih ve seni takdis edip duruyoruz.." âyetini "senin için namaz kılıyoruz" diye tefsir ettiklerini nakletmiştir. Mücâhid ise bunu: Sana tâzim ve saygı gösteriyor, seni yüceltiyoruz, şeklinde tefsir etmiştir. Dahhâk da: "Takdis, temizlemek demektir" demiştir. Muhammed b. İshâk ise: "Bizler hamdinle seni tesbih ve takdis ediyoruz.." âyetine "Sana isyan etmiyor, senin hoşlanmayacağın hiçbir şey yapmıyoruz." mânâsı vermiştir.

Taberî şöyle demiştir: Takdis; "tazim ve hürmet" ile "temizleme" mânâlarına gelir. "Subbûhun kuddûsun" zikrindeki kelimeler bu köktendir. "Subbûh" Allah'ı tenzih etmek, "Kuddûs" ise noksanlıklardan arındırmak ve tâzim etmektir. Onun için yeryüzüne "arz-ı mukaddes" (mukaddes toprak) denmiştir. Mukaddes'in mânâsı "temiz kılınmış"tır. Dolayısıyla meleklerin "Bizler hamdinle seni tesbih ediyoruz" sözleri; seni tenzih ediyor, sana şirk koşanların sana yakıştırdıkları şeylerden seni tenzih ediyor, beri olduğunu söylüyoruz, mânâsını ifade eder. "Seni takdis ediyoruz"; yani, seni "pisliklerden uzak ve seni reddeden kâfirlerin sana nispet ettikleri çirkinliklerden beri olma" gibi sana ait olan sıfatlara nisbet ediyoruz, seni bunlarla anıyoruz.

[412] Müslim, Sahih'inde, Ebû Zer'den (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e "En faziletli (değerli ve sevaplı) söz hangisidir?" diye sorulduğunda, *"Allah'ın (c.c) meleklerine seçtiği sübhanallahi ve bihamdih (Allah'ı hamdiyle tesbih ederim) zikridir."* buyurdu.[483]

[413] Beyhakî de Abdurrahman b. Kırt'tan (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) gece yolculuğu yaptırıldığı isra (ve miraç) gecesinde en yüksek göklerde şu tesbihi işitti: *"Sübhane rabbiye'l-aliyy'l-a'lâ, Sübhânehû ve teâlâ: Yüce ve en yüce Rabbimi tenzih ederim. Allah münezzeh ve yücedir"*[484]

---

483 Müslim, 2731; Tirmizî (Hadis no: 3587); Ahmed b. Hanbel, Müsned (5/ 148, 176).

484 Zayıftır. Mecmau'z-Zevâid'de (1 / 78, 243) geçtiği üzere bunu Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr ve el-Mu'cemu's-Sağîr'de rivâyet etmiştir. Heysemî: Senedinde Miskin b. Meymun vardır. Zehebî onun bu hadisini zikretmiş ve "bu münkerdir" demiştir (el-Mizan 4 / 101). Zehebî: Onu tanımıyorum. Rivâyeti de münker, demiştir. İbn Hacer, el-İsabe'de (2 / 419) hakkında herhangi bir şey söylememiştir.

Scanned with CamScanner

"Sizin bilemeyeceğinizi herhalde ben bilirim." Katâde: Allah'ın (c.c) bilgisinde halife yaptığı bu insanlar arasında nebîler, Rasûller, salih insanlar ve cennet ehli kimseler olacağını biliyordu, demiştir. İbn Mes'ud (radıyallâhu anh), İbn Abbâs (radıyallâhu anh) ve birçok sahabi ve tabiinin, Allah'ın (c.c) *"Sizin bilemeyeceğinizi herhalde ben bilirim."* sözündeki hikmeti hakkındaki sözleri ileride gelecektir.

Kurtubî ve başkaları bu âyeti, insanların anlaşmazlıklarında aralarını bulmak, kavgaları sona erdirmek, mazlumun hakkını zalimden almak, had cezalarını uygulamak, fuhşiyatın işlenmesini engellemek ve ancak sultan ile gerçekleştirilebilecek işleri yapmak için halife bulunmasının vacip olduğuna delil getirmişlerdir. Zîra vacibin gerçekleşmesi için şart olan şeyler de vaciptir.

İmamın/Halifenin tayini, bu kişinin ya Ehl-i Sünnet'ten bazılarının Ebû Bekir'in (radıyallâhu anh) seçilmesi üzerinde yaptıkları yorumlarda onun hakkında ("Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onu doğrudan belirtmişti" şeklinde) söyledikleri gibi açıkça dile getirmekle veya diğer bazılarının ("Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onun halife olmasını ima etmişti" diyerek) söyledikleri gibi imayla veyahut Ebû Bekir Sıddîk'ın Ömer'e yaptığı gibi halifenin kendinden sonra halife tayin etmesiyle veyahut Hz. Ömer'in (radıyallâhu anh) yaptığı gibi, ardında salih bir grup insandan oluşan şura meclisi bırakmakla veyahut da ehl-i hal ve akt hey'etinin bir kimseye biat hususunda görüş birliğine varması veyahut onlardan birinin bir kimseye biat etmesiyle gerçekleşir. Âlimlerin büyük çoğunluğuna göre bu durumda bu biata bağlı kalmak vacip olur. İmamul Haremeyn bu hususta icmânın olduğunu söylemiştir. Doğrusunu en iyi Allah bilir. Halife tayini, birinin insanları kendisine itaate zorlamasıyla da gerçekleşir. Bu durumda bölünme ve ihtilafa yol açmaması için ona itaat vacip olur. İmam Şâfiî bunu bizzat söylemiştir.

İmama biat akdine birtakım kimseleri şahit kılmak vacip midir? Bunda ihtilaf vardır. Kimisi: şart değildir, derken; kimisi: şahidin olması şarttır ve iki kişi yeterlidir, demiştir. Cübbâî: Dört şahit, bir biat eden, bir de biat edilenin bulunması gerekir, demiştir. Nitekim Hz. Ömer kendinden sonraki halife tayini işini altı kişilik bir şuraya bırakmış ve daha sonra halife seçimi, biat eden Abdurrahman b. Avf ile biat edilen Osman arasında gerçekleşmiştir. Geride kalanların sayısının dört oluşundan, şahit sayısının dört olmasının vacip olduğu sonucu çıkarılmıştır. Bu, tartışılabilir bir iddiadır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Scanned with CamScanner

Halifenin erkek, hür, baliğ, akıllı, Müslüman, âdil, müçtehid, basiretli, âzâları sağlam, savaşta ve birçok alanda deneyimli ve de asıl sahih görüşe göre Kureyşten olması vaciptir. Haşimi olması da, aşırı Rafızilerin iddialarının aksine günah işlemekten korunmuş, ismet sıfatına haiz olması da şart değildir.

İmam fasık olursa direk halifelik görevinden azlolur mu olmaz mı? Bunda ihtilaf vardır. Sahih görüşe göre azlolmaz.

[414] Zîra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Ancak idarecinin (emirin) açık bir küfrünü görürseniz, onun küfrü hakkında, yanınızda Allah'tan kuvvetli bir delil bulunması hâli müstesnadır (o zaman itaat etmeyin)"*[485] buyurmuştur.

Peki imam kendisini görevinden alabilir mi? Bunda farklı görüşler bulunmamaktadır. Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan kendisini halifelikten azledip bu görevi Muâviye'ye teslim etmiştir, ancak bu bir özürden (Müslüman kanı dökülmemesi için) dolayıdır. Bundan dolayı da (Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından) övülmüştür.[486]

Yeryüzünde iki veya daha çok imamın tayini ise caiz değildir.

[415] Zîra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Her kim siz birlik iken gelip aranızda tefrika çıkarmaya kastederse, kim olursa olsun onu öldürün"*[487] buyurmuştur. Bu, cumhurun görüşüdür. Bunda icmâ olduğunu birçok kişi söylemiştir ki onlardan biri İmamulharemeyn'dir.

Kerramiyye'ye göre ise Ali ve Muâviye'nin bir anda, itaatleri vacip iki imam oldukları gibi, bir anda iki veya daha çok imamın olması caizdir. Onlar şöyle demişlerdir: Bir vakitte iki veya daha çok nebînin gönderilmesi caiz olduğuna göre bunun halifelikte de caiz olması gerekir. Çünkü, ittifakla, peygamberlik daha yüksek makamdır. İmamul-haremeyn de Üstad Ebû İshâk'ın,

485 Buhârî, (Hadis no: 7065); Müslim, (Hadis no: 1709).

486 Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan için şöyle buyurmuştur: "Bu, oğlum seyyiddir. Allah'ın (c.c) onunla ümmetimden iki büyük topluluğun arasını bulmasını umuyorum." Hadisi; Ebû Dâvûd, Edeb (4662), Nesâî, Sünen-i Kübra'da (10.082) rivâyet etmişlerdir. (Çevirmen).

487 Müslim, (Hadis no: 1852); Ahmed b. Hanbel, Müsned 4 / 261; Ebû Dâvûd (Hadis no: 4762); Nesâî 7 / 92. Arfece b. Şurayh'tan rivâyet etmişlerdir.

Scanned with CamScanner

ülkeler birbirine uzak ve toprakları geniş olduğunda iki ve daha çok imamın olmasının caiz olduğunu söylediğini zikretmiş, kendisi de bunda tereddüt etmiştir. Ben derim ki: Bu, Irak'ta Abbâsoğulları halifelerinin, Mısır'da Fatımi halifelerinin ve Mağrip'te (İspanya ve Fas vs.) Emevi halifelerinin bulunması durumuna benzemektedir.

Allah'ın (c.c) İnsana İsimleri Öğretmesi:

وَعَلَّمَ ءَادَمَ ٱلْأَسْمَآءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ فَقَالَ أَنۢبِـُٔونِى بِأَسْمَآءِ هَٰٓؤُلَآءِ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٣١﴾ قَالُوا۟ سُبْحَٰنَكَ لَا عِلْمَ لَنَآ إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَآ ۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَلِيمُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٣٢﴾

31. Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sonra onları önce meleklere arz edip: Eğer sözünüzde doğru iseniz, şunların isimlerini bana söyleyin, dedi.

32. Melekler: Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz. Bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz alîm ve hakîm olan ancak sensin, dediler.

Tefsiri:

Allah (c.c) burada Âdem'i (a.s), sadece ona özgü kıldığı "her şeyin ismini bilme" niteliğiyle meleklere üstün kılışını söz konusu etmektedir. Bu, meleklerin kendisine secde etmelerinden sonra idi. Secdeden önce zikredilmesinin sebebi; Allah'ın insana isimleri öğretmesi ile yeryüzünde halife yaratması sorulduğunda meleklerin hikmetini anlamaması üzerine Allah'ın (c.c) onlara "kendisinin onların bilmediklerini bildiğini" söylemesi arasında bir benzerliğin olmasıdır. Bu yüzden Allah (c.c) hemen ardından bunu anlatarak Âdem'in (a.s) onlara bilgiyle üstün kılındığını açıklamak istemiştir.

Allah (c.c) şöyle buyurmuştur: "Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti." Süddî, kendisine birisinin İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh) şöyle naklettiğini söylemiştir: "Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti." Allah (c.c) ona evlatlarından her bir insanın ismini öğretti. Şu merkep, şu deve, şu attır, diyerek her bir hayvanın ismini de öğretti. Dahhâk da İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: "Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti" âyetindeki isimler, in-

Scanned with CamScanner

sanların kendi aralarında birbirlerine meramlarını anlatmak için kullandıkları insan, hayvan, gök, yer, ova, deniz, ve deve gibi tür isimleri ile başka isimlerdir. İbn Ebî Hâtim ve Taberî, İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmişlerdir: "Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti", yani, tabak ve tencerenin isimlerini öğretti. Aynı şekilde Said b. Cübeyr, Katâde ve diğer seleften de Allah'ın (c.c) her şeyin ismini öğrettiği rivâyet edilmiştir. Bir rivâyete göre Rebî': Allah ona meleklerin isimlerini öğretti, demiştir. Hamd eş-Şami: Yıldızların isimlerini; bir rivâyete göre Rebî': soyundan gelecek herkesin isimlerini öğretti, demişlerdir. Taberî, Allah'ın (c.c) Âdem'e (a.s) meleklerin isimleri ile insanların isimlerini öğrettiği görüşünü tercih etmiştir. Çünkü Allah (c.c) "Sonra onları meleklere arz edip" buyurmuştur. Bu (hum: onlar, zamiri) aklı olanlar için kullanılır. Taberî'nin bu tercihi zorunlu değildir. Çünkü bu, onların yanında başkalarının da olmasını engellemez. Hepsinin aklı olanlar için kullanılan kiple ifade edilmesi, aklı olanların olmayanlara galebe çalınması kabilindendir. Şu âyette olduğu gibi: *"Allah, her canlıyı sudan yarattı. İşte bunlardan kimi karnı üstünde sürünür, kimi iki ayağı üstünde yürür, kimi dört ayağı üstünde yürür... Allah dilediğini yaratır; şüphesiz Allah her şeye kadirdir."* (Nûr, 45)

İbn Mes'ud (radıyallâhu anh) "aradahum: o kimseleri meleklere arz edip" cümlesini "aradahunne: o şeyleri..", Übeyy b. Ka'b "aradahâ: o şeyi", --ki kasıt göklerdir- şeklinde okumuşlardır. Asıl sahih görüşe göre, İbn Abbâs'ın: "Sessiz yellenmeyi ve en basit yellenmeyi bile" sözündeki gibi, Allah (c.c) Âdem'e, zatları ve fiilleriyle her şeyi öğretmiştir. İbn Abbâs'ın kastı, büyük ve küçük tüm zatların ve fiillerin isimleridir.

[416] Bu yüzden İmam Buhârî, Sahîh'inin Tefsir Kitabında Enes b. Mâlik'ten (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Kıyâmet günü mü'minler bir araya gelip 'Rabbimizden şefaat istesek' derler. Bu amaçla Hz. Âdem'e gelip 'Sen insanların atasısın, Allah Teâlâ seni eliyle yarattı, melekleri sana secde ettirdi, her şeyin ismini sana öğretti, o halde Rabbinin katında bize şefaat et ki, şu bulunduğumuz yerden bizi rahatlığa erdirsin' diye ricada bulunurlar. O da 'Ben, şefaat makamında değilim' der ve günahını hatırlayıp hayâ eder. Sonra sözlerine şöyle devam eder: Hz. Nûh'a gidin! Zîra o, Allah'ın yeryüzüne gönderdiği ilk Rasûldür.*

Scanned with CamScanner

Bunun üzerine insanlar Hz. Nûh'a gelip ondan şefaat etmesini isterler. O da 'Ben, şefaat makamında değilim' der ve bilgisi olmadığı bir hususu Rabbinden istediğini hatırlar[488] *ve utanır. Sonra onlara 'Halilurrahmân'a (Rahmân'ın Dostuna) gidin!' der. Onlar da, Hz. İbrâhim'in yanına gidip şefaat etmesini isterler. O da 'Ben, şefaat makamında değilim. Allah'ın kendisiyle konuştuğu ve kendisine Tevrat'ı verdiği Mûsâ kuluna gidin!' der. Onlar da Hz. Mûsâ'nın yanına gidip ondan şefaat etmesini isterler. O da 'Ben, şefaat makamında değilim' der ve bir cana karşılık olmadan birini öldürdüğünü hatırlar ve Rabbinden hayâ eder. Bu yüzden kendisine gelenlere 'Allah'ın kulu, elçisi, kelimesi ve ruhu olan Hz. İsa'ya gidin!' der. İnsanlar Hz. İsa'ya gelip ondan şefaat etmesini isterler. Hz. İsa da 'Ben, şefaatçi değilim. Allah'ın gelmiş geçmiş bütün günahlarını bağışladığı kulu olan Muhammed'e gidin!' der.*

Bunun üzerine insanlar bana gelirler. Ben de şefaat için izin verilinceye kadar Rabbimden izin istemek için harekete geçerim. Rabbimi görünce secdeye kapanırım. Allah'ın dilediği kadar bir müddet secdede kalırım. Sonra bana 'Başını kaldır! İste ki; verilsin, söyle ki; dinlensin! Şefaat et ki; şefaatin kabul edilsin!' denir. Sonra başımı secdeden kaldırıp bana öğrettiği şekilde O'na hamd ederim. Daha sonra şefaat ederim. Rabbim benim için bir çizgi çizer, o çizginin berisinde kalanları cennete sokarım. Sonra tekrar Rabbime dönerim. Rabbim yine aynı şekilde bana muamele eder. Derken ben de şefaat ederim. Yine benim için bir çizgi çizer, o çizginin berisinde kalanları cennete sokarım. Daha sonra üçüncü ve dördüncü kez tekrar Rabbime döner ve şöyle derim: Cehennemde Kur'ân'ın hapsettikleri ve kendileri için cehennemde ebedi olarak kalmanın vacip olduğu kimseler dışında hiç kimse kalmadı."[489]

İmam Buhârî'nin buradaki rivâyeti böyledir. Bunu ayrıca Müslim ve Nesâî, Hişam kanalıyla; yine Müslim, Nesâî ve İbn Mâce, Said'in Katâde'den rivâyetiyle zikretmişlerdir. Hadisin burada zikredilmesindeki sebep ve ondan asıl kastedilen kısmı şurasıdır: *"İnsanlar Âdem'e (a.s) gelerek "Sen insan-*

488 Hz. Nûh'un söz konusu isteğinden maksat; Allah'ın, ailesini tufanda boğulmaktan kurtaracağına dair vaadine güvenerek, oğlunun tufanda kurtarılmasını istemesidir. Bu olaya Kur'ân-ı Kerim'de şu âyeti kerime ile işaret edilmiştir: "Nûh, Rabbine dua edip dedi ki: Ey Rabbim! Şüphesiz oğlum da ailemdendir. Senin vâdin ise elbette haktır. Sen hakimler hakimisin." (Hûd: 45).

489 Buhârî, (Hadis no: 4476, 6565); Müslim (Hadis no: 193).

Scanned with CamScanner

ların atasısın. Allah seni kendi eliyle yarattı, melekleri sana secde ettirdi ve sana her şeyin adlarını öğretti." Bu cümle Allah'ın (c.c) Âdem'e (a.s) tüm mahlukatın isimlerini öğrettiğini göstermektedir. Onun için "Sonra onları meleklere arz etti" buyurmuştur. Yani ismi olan varlıkları... Nitekim Abdurrezzak, Katâde'den şöyle rivâyet etmiştir: Sonra Allah (c.c) bu isimleri meleklere sundu ve "Eğer doğru iseniz bunların isimlerini bana öğretin, dedi." Süddî, tefsirinde, İbn Abbâs, Mürre, İbn Mes'ud ve bazı sahabilerden: "Allah Âdem'e isimlerin tümünü öğretti, sonra mahlukatı meleklere sundu" dediklerini rivâyet etmiştir. İbn Cüreyc, Mücâhid'den şöyle rivâyet etmiştir: "Sonra onları arz etti", yani bu isimlerin sahiplerini meleklere sundu. Taberî, Hasan-ı Basrî ve Katâde'den şöyle rivâyet etmiştir: Allah (c.c) ona her şeyin ismini öğretti ve her şeyi ismiyle ifade edebilmesini sağladı. Her bir canlı topluluğunu ona sunuverdi. Taberî aynı senetle Hasan-ı Basrî ve Katâde'den, Allah'ın "eğer doğru iseniz" âyeti hakkında da şöyle dediklerini rivâyet etmiştir: Ben her ne varlık yarattıysam, siz onlardan daha bilgiliydiniz. Şimdi de eğer doğru iseniz bana bunların isimlerini de söyleyin.

Dahhâk'ın İbn Abbâs'tan rivâyet ettiğine göre o "eğer doğru iseniz" cümlesini şöyle tefsir etmiştir: Benim yeryüzünde neden bir halife yaptığımı biliyorduysanız... Süddî, İbn Abbâs, İbn Mes'ud ve bir grup sahabeden şöyle rivâyet etmiştir: "Yani; eğer siz Âdemoğullarının yeryüzünde bozgunculuk yapacakları ve kan dökecekleri iddianızda doğru iseniz..."

Taberî şöyle demiştir: Bu hususta en isabetli görüş İbn Abbâs ile aynı görüştekilerin tefsiridir ki ona göre mânâ şöyledir: "Biz seni övgünle tesbih ve takdis etmekte iken yeryüzünde bizden veya başka türden bozgunculuk yapacak ve kan dökecek bir halife mi yaratacaksın?" diyen melekler! Hadi size gösterdiğim şu varlıkların isimlerini bana söyleyin. Ben, yeryüzünde sizden başka birini halife yaparsam onun soyu bana karşı gelecek, bozgunculuk yapacak ve kan dökecek. Orada sizi halife yapacak olursam bana itaat edeceksiniz, bana tâzim göstererek ve yücelterek emirlerime uyacaksınız. Siz, size sunduğum ve görmekte olduğunuz şu varlıkların/eşyaların isimlerini bilmiyorsanız, olmamış ve vuku bulmamış şeyleri elbette hiç bilemezsiniz.

"Melekler: Yâ Rab! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz, senin bize öğrettiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur. Şüphesiz alîm ve hakîm olan ancak sensin, dediler."

Scanned with CamScanner

Bu sözleriyle melekler Allah'ın (c.c) dilemesi olmadan hiç kimsenin onun bilgisinden bir şey elde edemeyeceğini, onların ancak Allah'ın (c.c) kendilerine öğrettiklerini bilebildiklerini ifade ederek Allah'ı (c.c) tenzih etmiş ve yüceltmişlerdir. Onun için *"Yâ Rab! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz, senin bize öğrettiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur. Şüphesiz alîm ve hakîm olan ancak sensin."* demişlerdir. Yani sen her şeyi bilensin; yaratmanda, dilediğine öğretip dilediğine öğretmemende ve tüm işlerinde büyük hikmetin vardır. Bunlardaki asıl hikmet sahibi sensin ve sen en isabetli ve dengeli olanı yaparsın.

İbn Ebî Hâtim, İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: Sübhanallah, Allah'ın (c.c) kendisini kötü şeylerden tenzihidir. Sonra Ömer (radıyallâhu anh), talebelerinin bulunduğu bir mecliste Ali'ye (radıyallâhu anh) "Biz Lâ ilâhe illa'llâh'ın mânâsını biliyoruz, ama Sübhanallah'ın mânâsı nedir?" diye sordu. Ali (radıyallâhu anh): "Bu, Allah'ın (c.c) kendisi için sevdiği, hoşnut olduğu ve hakkında da söylenmesini arzuladığı/istediği bir sözdür." dedi.[490]

İbn Ebî Hâtim, Nadr b. Arabi'den şöyle rivâyet etmiştir: Bir adam Meymun b. Mihran'a "Sübhânallâh"ı sordu. Meymun: "Allah'ın (c.c) onunla yüceltilip büyütüldüğü ve kötülüklerden beri olduğunun ifade edildiği bir isimdir" dedi.

قَالَ يَٰٓـَٔادَمُ أَنۢبِئْهُم بِأَسْمَآئِهِمْ ۚ فَلَمَّآ أَنۢبَأَهُم بِأَسْمَآئِهِمْ ۙ قَالَ أَلَمْ أَقُل لَّكُمْ إِنِّيٓ أَعْلَمُ غَيْبَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٣٣﴾

33. Allah: Ey Âdem! Eşyanın isimlerini onlara söyle, dedi. Âdem onların isimlerini onlara anlatınca: Ben size, "Muhakkak ben göklerin ve yerin gizliliklerini bilirim. Açığa vurduklarınızı ve gizlemekte olduklarınızı da bilirim" dememiş miydim? dedi.

Tefsiri:

Zeyd b. Eslem der ki: Âdem (a.s): Sen Cebrâil, sen Mikâil, sen İsrâfil'sin dedi ve kargaya kadar her şeyin ismini söyledi. Mücâhid "eşyanın isimlerini

490 Tefsiru İbni Ebî Hâtim 1 / 117. (Çeviren).

Scanned with CamScanner

onlara söyle" âyeti hakkında: güvercin, karga ve her şeyin ismini söyledi, demiştir. Said b. Cübeyr de, Hasan-ı Basrî ve Katâde'den buna benzer rivâyette bulunmuştur.

Adem (a.s)'ın, Allah'ın (c.c) kendisine öğrettiği eşyaların isimlerini teker teker saymadaki üstünlüğünün, meleklerden (Allah'ın selâmı üzerlerine olsun) daha fazla olduğu ortaya çıkınca Allah (c.c) meleklere şöyle seslendi: *"Ben size, muhakkak göklerin ve yerin gizliliklerini bilirim. Sizin neyi açığa çıkarıp neyi gizlemekte olduğunuzu da bilirim, dememiş miydim?"* Yani, daha önce size açık-gizli tüm gaypları bildiğimi söylememiş miydim? Nitekim Allah (c.c) başka bir âyette: *"Eğer sen, sözü açıktan söylersen, bilesin ki O, gizliyi de, gizlinin gizlisini de bilir."* (Taha, 7) buyurmuştur. Bir âyette de, Hüdhüd'ün Süleyman'a şöyle söylediğini anlatmıştır: *"Göklerde ve yerde gizli olanları ortaya koyan, gizlediğiniz ve açıkladığınız şeyleri bilen Allah'a secde etmemeleri için şeytan, kendilerine, yaptıklarını güzel göstermiş, onları doğru yoldan alıkoymuştur. Bunun için, doğru yolu bulamazlar. O çok büyük arşın sahibi olan Allah'tan başka İlâh yoktur, dedi."* (Neml, 25-26)

"Sizin neyi açığa çıkarıp neyi gizlemekte olduğunuzu da bilirim" cümlesinin mânâsı hakkında zikrettiklerimizden başka şeyler de söylenmiştir: Dahhâk, İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: Allah (c.c): Ben açığı bildiğim gibi gizli olanı da bilirim, demiştir. Gizli ile İblis'in içinde gizlediği kibir ve gururu kastetmiştir. Süddî; Ebû Mâlik, İbn Abbâs, İbn Mes'ud ve bazı sahabilerden şöyle rivâyet etmiştir: Açığa vurdukları şey meleklerin "orada bozgunculuk yapacak birini mi halife yapacaksın" sözleri, "içinizde gizlemekte olduğunuz" ile kastedilen ise İblis'in içinde gizlediği kibirdir. Said b. Cübeyr, Mücâhid, Süddî, Dahhâk ve Sevrî de böyle söylemişlerdir. Taberî bunu tercih etmiştir.

Ebû Âliye, Rebî b. Enes, Hasan-ı Basrî ve Katâde: Meleklerin gizledikleri şey, onların "Allah (c.c) her ne mahluk yarattıysa biz ondan hep daha bilgili ve daha asil olduk" sözleriydi, demişlerdir.

Ebû Câfer er-Râzî, Rebî' b. Enes'ten şöyle rivâyet etmiştir: "içinizde gizlemekte olduğunuz şey." Onların açığa vurdukları şey "orada bozgunculuk yapacak... birini mi halife yapacaksın" sözleriydi. Aralarında gizledikleri ise "Rabbimiz (c.c) her ne mahluk yaratırsa biz ondan daha bilgili ve daha üs-

Scanned with CamScanner

tünüzdür." sözleriydi. Böylece melekler Allah'ın Âdem'i (a.s) ilim ve fazilette kendilerinden üstün yarattığını anladılar.

Taberî, Zeyd b. Eslem'den, Melekler ile Âdem (a.s) kıssası hakkında şöyle rivâyet etmiştir: Bunun üzerine Allah (c.c) meleklere şöyle dedi: Siz bu isimleri bilmediğiniz gibi, başka hiçbir bilginiz de yoktur. Onların bozgunculuk yapan kimseler olmalarını kendim murad ettim. Bu, benim katımda bilinen bir şeydir. Onun için orada kimisi bana karşı gelecek, kimisi itaat edecek bir varlığı yerleştireceğimi sizden gizledim. Daha önce Allah (c.c) *"And olsun ki cehennemi tümüyle insanlar ve cinlerle dolduracağım"* (Secde: 13, Hud: 119) diye hükmetmişti. Melekler ise bunu bilmiyor, idrak edemiyorlardı. Melekler, Allah'ın Âdem'e (a.s) verdiği bilgiyi görünce onun üstünlüğünü kabul ettiler.

Taberî der ki: Buradaki en isabetli görüş İbn Abbâs'ın şu görüşüdür: "Sizin neyi açığa çıkardığınızı bilirim" yani "göklerdeki ve yerdeki gizliliklerin yanında, sizin dilinizle açığa vurduklarınızı da, içinizde gizlemiş olduklarınızı da bilirim. Dolayısıyla bana hiçbir şey gizli kalmaz. Benim katımda sırlarınız ile açığa vurduklarınız birdir. Onların dilleriyle açığa vurdukları şey "Yeryüzünde, orada bozgunculuk yapacak kimseler mi yaratacaksın?" sözleri, gizledikleri ise İblis'in içinde gizlediği emirlerinde Allah'a karşı gelme ve büyüklenerek ona itaat etmeme niyetidir. Bu, doğru bir anlamadır. Zîra Araplar ordudan bir kişi veya bazıları öldürüldüklerinde veyahut onlardan bazıları yenilgiye uğradıklarında "kutile'l-ceyşu: ordu öldürüldü" "huzime'l-ceyşu: ordu yenilgiye uğradı." derler. Yenilen ve öldürülen bir kısım insanlar hakkındaki haberi hepsinin haberi olarak sunarlar. Şu âyet-i kerimede olduğu gibi: *"(Rasûlüm!) Sana odaların arka tarafından bağıranların çoğu aklı ermez kimselerdir."* (Hucurât, 4) Böyle seslenenin Temimoğulları kabilesinden tek bir kişi olduğu söylenmiştir. İşte "Sizin neyi açığa çıkarıp neyi gizlemekte olduğunuzu da bilirim." âyeti de böyledir.

Meleklere İnsana Secde Emri:

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَآئِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوٓا إِلَّآ إِبْلِيسَ ۖ أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٤﴾

Scanned with CamScanner

34. Hani biz meleklere (ve cinlere): Âdem'e secde edin, demiştik de İblis dışında hepsi, hemen secde etmişlerdi. O yüz çevirmiş, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu.

Tefsiri:

Bu, Allah'ın (c.c) Âdem'e (a.s) verdiği büyük bir şeref olup bununla onun nesline ihsanda bulunmuştur. Zîra Allah (c.c) burada, meleklere Âdem'e (a.s) secde etmeleri için emir verdiğini anlatmaktadır. Buna birçok hadis delalet etmektedir ki biri biraz önce geçen şefaat hadisidir.

[417] Diğeri Mûsâ (a.s) hadisidir. Onda ifade edildiğine göre Mûsâ (a.s) "Rabbim, bizi ve kendisini cennetten çıkaran Âdem'i bana göster" dedi. Onunla bir araya gelince ona "Sen Allah'ın (c.c) kendi eliyle yarattığı, kendi ruhundan üflediği ve meleklerini secde ettirdiği Âdem'sin" dedi...[491]

Taberî, İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: İblis, meleklerin cin adındaki bir kabilesindendi. Bunlar meleklerin zehirli ateşten yaratılan türündendi. İblis'in adı Haris olup cennet bekçilerindendi. Meleklerin tamamı ise farklı kabiledendiler ve nurdan yaratılmışlardı. Kur'ân-ı Kerîm'de bahsedilen cinler ise öz ateşten (maric) yaratılmışlardı. Maric, yanan ateşin alevine denir. Allah (c.c) insanı da çamurdan yarattı. Yeryüzüne ilk yerleşenler cinlerdi. Orada bozgunculuk yaptılar, kan döktüler ve birbirlerini öldürdüler. Bunun üzerine Allah (c.c) üzerlerine İblis komutasında meleklerin cin adındaki boyundan bir ordu gönderdi. İblis ve beraberindekiler onları öldürdüler ve kalanlarını denizlerin ortasındaki adalara ve dağ eteklerine çekilmek zorunda bıraktılar. İblis, bunu yapınca gurura kapılarak "Ben, başka hiçbir kimsenin yapmadığını yaptım." dedi. Allah (c.c), başka hiçbir meleği haberdar etmediği bu düşünceden haberdardı. İblis ile beraberindeki meleklere "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" dedi. Bunun üzerine melekler ona cevaben "Yeryüzüne, cinlerin bozgunculuk yapıp kan döktükleri gibi bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birini mi yerleştireceksin? Nitekim sen de bizi buraya onun için gönderdin." dediler. Allah (c.c) "Şüphesiz ben sizin bilmediklerinizi biliyorum" dedi. Yine: "Ben İblis'in kalbinde sizin göremediğiniz ve bilemediğiniz kibir ve gururu gördüm." buyurdu. Sonra emretti ve Âdem'in yaratıldığı toprak Allah (c.c) katına yükseltildi. Allah (c.c) Âdem'i balçıktan, sert

491 Buhârî ve Müslim rivâyet etmişlerdir. Tamamı ileride gelecektir.

Scanned with CamScanner

ve yapışkan topraktan, şekillenmiş kara balçıktan yarattı. Onun kara balçık olması, toprak olmasından sonraydı. Böylece Allah (c.c) Âdem'i (a.s) bundan, kendi eliyle yarattı. Âdem (a.s) kırk gün boyunca yere atılmış bir ceset halinde durdu. İblis yanına gelip ayağıyla vuruyor, o da salsala oluyor, yani ses çıkıyordu. İşte Allah'ın *"İnsanı pişmiş çamur gibi kuru balçıktan yarattı."* (Rahmân, 14) buyruğunda ifade edilen budur. Yani sık olmayan, neredeyse yarık denecek derecede gevşek çamurdan... İblis daha sonra Âdem'in ağzından girip dübüründen çıkıyor, dübüründen girip ağzından çıkıyordu. Sonra o kuru balçığa "Sen bir hiçsin. Hiçbir şey için de yaratılmadın. Eğer üzerinde hükümran olabilirsem seni mahvedeceğim. Sen benim üzerimde emir sahibi olursan sana isyan edecek, sözünü dinlemeyeceğim." diyordu. Allah (c.c) ona ruhundan üfleyince soluk, baş tarafından geldi. Bedeninde gezen her soluk, et ve kana dönüşüyordu. Soluk göbeğine ulaşınca Âdem bedenine baktı ve ondan çok hoşlandı. Kalkmaya yeltendi, ama gücü yetmedi. İşte Allah'ın (c.c) *"İnsan hep aceleciydi."* (İsrâ, 11) buyruğu buna işaret etmektedir. Yani tahammülsüzdü, genişlik ve darlıkta sabırsızdı. Âdem (a.s), bedenine ruh üfleme sona erince aksırdı ve Allah'ın kalbine ilhamıyla "Elhamdulillahi rabbil âlemin: hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur." dedi. Allah da ona "Allah sana rahmet etsin, ey Âdem" buyurdu. Sonra Allah (c.c) göklerdeki meleklere değil, sadece İblis'in yanında bulunan meleklere "Adem'e secde edin" diye emretti. Meleklerin tamamı topluca secde ettiler. İblis ise içinde oluşan kibir ve gurur nedeniyle reddetti. Büyüklenerek secde etmedi ve "Ben ona secde etmeyeceğim. Ben ondan daha üstün, daha yaşlı ve bedence daha güçlüyüm. Beni ateşten, onu ise çamurdan yarattın." dedi. Şeytan: Ateş çamurdan kuvvetlidir, diyordu. İblis secde etmeyi reddedince Allah (c.c) isyanının cezası olarak onu iblis yaptı, yani her türlü iyilik ve güzellikten uzaklaştırdı. Aynı zamanda şeytan, yani kovulmuş yaptı. Sonra Âdem'e (a.s) isimlerin tümünü öğretti. Bunlar insanların birbirlerine meramlarını anlatmada kullandıkları insan, hayvan, yeryüzü, ova, deniz, dağ ve merkep gibi 'tür isimleri' ile başka şeylerin isimleriydi. Allah (c.c) daha sonra bu isimleri meleklere, yani, zehirli ateşten yaratılan İblis'in yanındaki meleklere sunarak: "Eğer doğrular iseniz" yani benim yeryüzünde neden bir halife yarattığımı biliyorduysanız, "bana bunların isimlerini söyleyin" dedi. Melekler konuştukları ve hiç kimsenin duyamayacağı gizli şeyleri Allah'ın (c.c) bildiğini idrak edince, gaybı ondan başka hiç kimsenin bilmesinin imkânsızlığı yönünden

Scanned with CamScanner

Allah'ın tüm noksanlıklardan münezzeh olduğunu ifade etmek için "Sübhaneke: seni tenzih ederiz. Sana tevbe ettik, bizim, senin bize öğrettiklerin dışında hiçbir bilgimiz yoktur" dediler. Allah'ın (c.c) Âdem'e öğrettiği gibi kendilerine öğrettikleri dışında hiçbir gaybi bilgiye sahip olmadıklarını itiraf ettiler. Bunun üzerine Allah (c.c) "Ey Âdem, onlara bunların isimlerini haber ver", yani adlarını teker teker söyle, dedi. "Adem onlara bu eşyaların isimlerini söyleyince" Allah (c.c) onlara: Ey melekler, "muhakkak ki ben göklerin ve yerin gizliliklerini bilirim" ve bunları benden başkası bilemez, "ben açığa vurduğunuz şeyleri de", açıktan yaptığınız/söylediğiniz şeyleri de "sizin gizlemekte olduklarınızı da bilirim" dedi. Yani; ben gizliyi, aynen açıktakini bildiğim gibi bilirim. Allah (c.c) bununla İblis'in içinde gizlediği kibir ve gururu kastediyordu.[492]

Bu rivâyetteki cümlelerin akışında bozukluk vardır. Mânâ itibariyle de su götürür hususlar bulunmaktadır ki onları ele alacak olursak konu uzar. İbn Abbâs'a ulaşan bu rivâyet zinciriyle baştan sona tüm âyetlerin tefsirinin yapıldığı meşhur bir tefsir bulunmaktadır.

Süddî, tefsirinde, Ebû Mâlik, İbn Abbâs, İbn Mes'ud ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bazı sahabelerinden şöyle rivâyet etmiştir: Allah (c.c) Arş'ı yarattıktan sonra Arş'ın üzerine istiva etti ve İblis'e dünya semasının yönetimini verdi. İblis kendilerine cin denen bir melek kabilesindendi. Onlara cennetin bekçileri olduklarından dolayı bu isim verilmişti. İblis dünya semasındaki hükümranlığı yanında bir de cennet bekçisiydi. Bu yüzden kalbinde bir kibir oluştu ve "Allah (c.c) bunu bana mutlaka, diğer meleklerden farklı bir özelliğimden dolayı verdi" dedi. Allah (c.c) ondaki bu durumdan haberdar oldu. Meleklerine "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" dedi. "Rabbimiz, bu halife ne olacak?" diye sordular. Allah (c.c) "Onun bir nesli olacak ve onlar yeryüzünde bozgunculuk yapacak, birbirlerini çekemeyecek ve öldürecekler." dedi. Bunun üzerine melekler "Rabbimiz, bizler hamdinle seni tesbih ve seni takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak ve orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun? dediler. Allah da onlara: Sizin

492 Bunun İbn Abbâs'a nispeti sahih değildir. Hem metin münkerdir (mânâ itibariyle problemlidir), hem de senedinde iki illet vardır. Birincisi: Râvilerden Bişr b. Ammara zayıftır. İkincisi: Senette kopukluk vardır. Çünkü Dahhâk, İbn Abbâs ile buluşmamıştır. Üstelik İbn Abbâs'a nisbeten uydurma rivâyetlerde bulunmuştur. Bu rivâyet Ehl-i kitap'tan alınma olup hiçbir hüccet teşkil etmemektedir.

Scanned with CamScanner

bilmediğinizi elbette ben bilirim, dedi." Allah (c.c) İblis'le ilgili bilgiyi kastediyordu. Ardından Allah (c.c) Cebrâil'e (a.s) dünyaya gidip oradan bir çamur getirmesini emretti. Yeryüzü: "Benden bir şey almandan veya bana leke getirmenden Allah'a sığınıyorum." dedi. Bunun üzerine Cebrâil (a.s) hiçbir şey almadan geri döndü. "Rabbim, yer benden sana sığındı, ben de isteğini yerine getirdim." dedi. Allah (c.c) bu defa Mikâil'i gönderdi. Yer ondan da Allah'a sığındı, o da dokunmayarak döndü ve Cebrâil (a.s)'ın söylediklerinin aynısını söyledi. Bunun üzerine Allah (c.c) ölüm meleğini gönderdi. Yer ondan da Allah'a sığındı. Ölüm meleği ise ona: Ben de, emrini yerine getirmeden huzuruna çıkmaktan Allah'a sığınırım, dedi. Yeryüzünden bir miktar toprak aldı. Tek bir yerden değil, birçok yerden topladı ve bunları karıştırdı. Kırmızı, beyaz ve siyah topraklardan aldı. İşte insanlar bu yüzden farklı renklerde oldular. Ölüm meleği çıkarırken toprağı ıslattı ve toprak lazib bir çamur haline geldi. Lazib, birbirine yapışan demektir. Sonra meleklere *"Ben muhakkak çamurdan bir insan yaratacağım. Onu tamamlayıp, içine de ruhumdan üfürdüğüm zaman, derhal ona secdeye kapanın!"* (Sâd, 71-72) dedi. Allah (c.c) İblis'in büyüklenmesi durumunda "benim kendi elimle yarattığım ve bu hususta büyüklenmediğim şey hususunda mı kibir güdüyorsun?" demek için Âdem'i kendi eliyle yarattı. Allah (c.c) Âdem (a.s)'ı bir beşer olarak yarattı. Bir Cuma süresi uzunluğundaki kırk yıl boyunca, "çamurdan bir beden" olarak kaldı. Yanından geçen melekler onu gördükçe ürküyorlardı. En çok da İblis ürküyordu. Yanından geçerken vuruyor ve ondan cesetten pişmiş çamurunkine benzer bir ses ve şıngırtı sesi çıkıyordu. Nitekim Allah'ın (c.c) "Allah insanı, pişmiş çamura benzeyen bir balçıktan yarattı." buyruğu bunu anlatmaktadır. İblis böyle yapıyor ve ona "Niçin yaratıldın ki?" diyordu. Ağzından girip dübüründen çıkıyordu. Meleklere de: "Bundan korkmayın. Rabbiniz samed (herkesin dayandığı, dolayısıyla güçlü ve sağlam), bu ise içi boştur. Vallahi, onun üzerinde hâkim kılınırsam onu mahvedeceğim" diyordu. Âdem'e ruh üflemeyi dilediği vakit gelince Allah (c.c) meleklere "Ruhumdan üflediğim vakit ona secde edin" diye emretti ve ona ruh üfledi. Ruh, başına ulaşınca Âdem (a.s) aksırdı ve "Elhamdulillah" dedi. Allah da (c.c) "Rabbin sana merhamet etsin" dedi. Ruh gözlerine ulaşınca Âdem (a.s) cennet meyvelerine baktı. Ruh karnına girince canı yemek istedi. Ruhun ayaklarına kadar ulaşmasını beklemeyip aceleyle sıçradı ve cennet meyvelerine koştu. Bu, Allah'ın (c.c) şu âyetlerinde belirttiği andır: *"İnsan, aceleci (bir tabiatta)*

Scanned with CamScanner

yaratılmıştır." (Enbiyâ, 37) *"Meleklerin hepsi de hemen secde ettiler. Fakat İblis hariç! O, secde edenlerle beraber olmaktan kaçındı."* (Hicr, 30-31) Allah (c.c): Ben kendi elimle yarattığımda secde etmen için sana emretmişken seni secde etmekten alıkoyan nedir? dedi. (İblis): Ben ondan daha üstünüm. Ben, çamurdan yarattığın bir şeye secde edecek değildim, dedi. Allah: Öyle ise, in oradan! Orada büyüklük taslamak senin haddin değildir. Çık! Çünkü sen aşağılıklardansın! buyurdu. Sağâr; zillet mânâsına gelir. İbn Abbâs (radıyallâhu anh) devamla şöyle anlatmaktadır: "Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti." Sonra mahlukatı meleklere arz edip: Eğer Âdemoğullarının yeryüzünde hep bozgunculuk yapacakları ve kan dökecekleri sözünüzde doğru iseniz, şunların isimlerini bana söyleyin, dedi. Melekler: Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz. Bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz alîm ve hakîm olan ancak sensin, dediler. Allah: Ey Âdem! Eşyanın isimlerini onlara söyle, dedi. Âdem isimlerini onlara anlatınca: Ben size, "Muhakkak ben göklerin ve yerin gizliliklerini bilirim. Açığa vurduklarınızı ve gizlemekte olduklarınızı da bilirim" demedim miydim? dedi. İbn Abbâs (radıyallâhu anh): Meleklerin açığa vurdukları şey "yeryüzünde bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birilerini mi yerleştireceksin" sözleri, "sizin gizlemekte olduklarınızı" ile kastedilen de İblis'in içindeki kibirdir.

Süddî'nin tefsirindeki sahabilere kadar varan bu senet meşhur olup o yolla gelen rivâyetlerde çok israiliyat vardır. Muhtemelen bazı kısımları sahabilerin kendi sözleri olmayıp, eklemedir. Ya da sahabiler bunları evvelki kutsal kitaplardan almışlardı. Doğrusunu en iyi Allah bilir. Hâkim de, Müstedrek'inde, aynı senetle birtakım şeyler rivâyet eder ve "Bu, Buhârî'nin rivâyetleri derecesinde sahihtir (ravileri onun râvileridir)" der.[493]

Her neyse, anlatılmak istenen şudur ki; Allah (c.c) meleklere Âdem'e (a.s) secde etmelerini emrettiğinde bu hitap İblis'i de kapsıyordu. Çünkü İblis onların türünden olmasa da onlara benzemişti ve amelleri, hal ve hareketleri onlar gibiydi. Bu yüzden onlara gelen hitabın kapsamında yer aldı ve emre karşı geldiği için de yerildi. İnşaallah bu meseleyi *"İblis cinlerdendi; Rabbinin emrinden dışarı çıktı."* (Kehf, 50) âyetinin tefsirinde uzunca ele alacağız. Onun

493 Süddî: Adı İsmail b. Abdurrahman'dır. Buhârî'nin şartlarına uymamaktadır (Buhârî ondan rivâyet etmemiştir). Ondan Müslim rivâyet etmiştir. Süddî'yi bazıları zayıf, bazıları ise sika kabul etmiştir. Mânâ itibariyle kabul edilemez ve çürük israiliyattan çok rivâyetlerde bulunmuştur.

Scanned with CamScanner

için Muhammed b. İshâk, İbn Abbâs'tan şöyle rivâyet etmiştir: İblis, Allah'a (c.c) isyan arabasına binmeden önce Azazil adında bir melekti ve yeryüzünde yaşayanlardandı. Meleklerin ibadette en çalışkanı ve en bilgilisiydi. Zaten onu kibre götüren de bunlar oldu. Meleklerin cin adındaki bir kabilesindendi. İbn Abbâs'tan bu mânâda başka rivâyetler de bulunmaktadır.

İbn Ebî Hâtim, İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: İblis'in adı Azazil olup dört kanatlı meleklerin en faziletlilerindendi. Sonra doğru yoldan saptı.

Süneyde de İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: İblis meleklerin en faziletli ve en asil kabilesindendi. Cennet bekçisiydi ve dünyanın hem semasının yönetimi, hem de kendisinin yönetimi onun eline verilmişti.

İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh) Dahhâk ve başkaları da böyle rivâyet etmişlerdir.

Tev'eme'nin azatlı kölesi Sâlih, İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: Melekler arasında cin adında bir kabile vardı ve İblis onlardandı. Gök ile yer arasının yönetimi onun elindeydi. Allah'a (c.c) karşı gelince Allah onu kovulmuş şeytana dönüştürdü. Bunu Taberî rivâyet etmiştir.

Katâde, Said b. Müseyyib'den şöyle rivâyet etmiştir: İblis dünya semasındaki meleklerin başkanıydı. Taberî, Hasan-ı Basrî'den şöyle rivâyet etmiştir: İblis bir an olsun meleklerden olmadı. O sadece, Âdem'in insanların atası olması gibi, o da cinlerin atasıdır. Hasan-ı Basrî'ye varan bu senet sahihtir. Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem de aynen böyle söylemiştir.

Şehr b. Havşeb şöyle demiştir: İblis, meleklerin kovaladıkları cinlerdendi. Bazı melekler onu esir alıp göğe götürmüşlerdi. Bunu Taberî rivâyet etmiştir.

Süneyd b. Dâvûd, Sa'd b. Mes'ud'dan şöyle rivâyet etmiştir: Melekler cinlerle savaşıyorlardı. İblis esir alındı. O zaman yaşı küçüktü. Meleklerle beraberdi ve onlarla ibadet ediyordu. Meleklere secde emri verilince onlar secde ettiler, İblis ise etmedi. Onun için Allah (c.c) *"İblis cinlerdendi; Rabbinin emrinden dışarı çıktı."* (Kehf, 50) buyurmuştur. Taberî, İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: Allah (c.c) bir topluluk yarattı ve onlara Âdem'e secde edin, dedi. Onlar ise "secde etmeyiz" cevabını verdiler. Bunun üzerine Allah (c.c) üzerlerine bir ateş göndererek onları yaktı. Sonra başka bir

Scanned with CamScanner

topluluk yarattı ve onlara "Ben bir insan yaratacağım. Âdem'e secde edin" dedi. Onlar kabul etmeyince üzerlerine bir ateş göndererek onları yaktı. Sonra bunları yarattı ve "Adem'e secde edin" diye emretti. Onlar da: "Tamam" dediler. İblis de Âdem'e secdeden yüz çevirenlerdendi.[494] Bu rivâyet de garip-tir. Senedi neredeyse hiç sahih değildir. Çünkü onda meçhul bir adam vardır ve böylesi bir rivâyet delil olamaz. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Katâde, Allah'ın (c.c) "Hani biz meleklere; Âdem'e secde edin, demiştik" buyruğu hakkında şöyle demiştir: Buradaki itaat Allah'aydı. Secde, Allah'ın, melekleri kendisine secde ettirmek sûretiyle Âdem'e yaptığı bir ikramdı.

Katâde, Allah'ın (c.c) *"İblis dışında meleklerin hepsi, hemen secde etmişlerdi. O yüz çevirmiş, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu."* âyeti hakkında şöyle demiştir: Allah'ın (c.c) düşmanı İblis, yaptığı izzet ve ikramdan dolayı Âdem'i (a.s) kıskandı ve "Ben ateşten, o ise topraktan yaratılmış bir varlık" dedi ve ilk işlenen günah kibir oldu. Allah düşmanı böbürlenerek Âdem'e (a.s) secde etmeye yanaşmadı.

İbn Ebî Hâtim, Abdullah b. Büreyde'den Allah'ın (c.c) "ve kâfirlerden olmuştu" âyeti hakkında: yani âsîlerden olmuştu, dediğini rivâyet etmiştir. Süddî: "ve kâfirlerden olmuştu"; yani Allah'ın (c.c) henüz o vakit yaratmadığı ve ileride yaratacağı kâfirler topluluğundan olmuştu, demiştir. Muhammed b. Ka'b el-Kurazi şöyle demiştir: Allah (c.c) İblis'i ilk yarattığında küfür ve sapıklık üzereydi. Sonra ona meleklerin amellerini işlemeyi nasip etti. Sonra tekrar evvelki küfrüne döndürdü. Bu yüzden Allah (c.c) "o kâfirlerdendi" buyurmuştur.

Kimisi şöyle demiştir: Bu secde, selâmlama, tâzim ve ikram secdesiydi. Şu âyet-i kerimede olduğu gibi: *"(Yusuf) Ana ve babasını tahtının üstüne çıkartıp oturttu ve hepsi onun için (ona kavuştukları için) secdeye kapandılar. (Yusuf) dedi ki: "Ey babacığım! İşte bu, daha önce (gördüğüm) rüyanın yorumudur. Rabbim onu gerçekleştirdi."* (Yusuf, 100) Bu tür secde eski şeriatlarda helâl idi. Ancak bizim şeriatımızda neshedildi.

---

494 Bu eser (sahabe, tabiin sözü), İbn Kesir'in söylediği gibi sahih değildir. Senedinde adı zikredilmemiş meçhul biri vardır. Daha önce geçen ve gelecek eserlerin hiçbirinin şer'î bir dayanağı yoktur, kaynakları geçmiş ümmetlerin kitaplarıdır. İbn Abbâs'a (radıyallâhu anh) vardırılan senetlerin çoğu çok zayıftır. Konu uzamayacak olsaydı uzunca anlatırdım.

Scanned with CamScanner

[418] Muaz der ki: Şam'a geldim ve insanların din adamlarına ve papazlarına secde ettiklerini gördüm. (Döndüğümde) "Ya Rasûlallah! Sen secde edilmeye daha layıksın" dedim. O (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Ben bir beşerin bir beşere secde etmesini emretseydim, üzerindeki hakkının büyüklüğünden dolayı kadının erkeğine secde etmesini emrederdim."* buyurdu.[495] Râzî de bu mânâyı tercih etmiştir.

Kimisi de şöyle demiştir: Secde Allah'a idi ve Âdem de secdenin kıblesiydi; *"Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırıncaya kadar (belli vakitlerde) namaz kıl"* (İsrâ, 78) âyetindeki gibi...[496] Bu benzetme pek isabetli değildir.

En kuvvetli ve en uygun görüş ilk görüştür. Âdem'e (a.s) secde, ona ikram, saygı, ihtiram ve selâm secdesiydi. Bu ise aslında Allah'a (c.c) itaat ve ibadettir. Çünkü yapılmasıyla Allah'ın (c.c) emri yerine getirilmiş olmaktadır. Râzî, tefsirinde bu görüşü desteklemiş ve diğer iki görüşü çürütmeye çalışmıştır. Bunların birincisi Âdem'in (a.s) Allah'a (c.c) secdenin kıblesi olduğu görüşüdür. Diğeri ise secdeden kastın eğilip alnı yere koymak değil, boyun eğmek ve itaat etmek olduğudur. Söylediği gibi, bunlar zayıftır.

Katâde, Allah'ın (c.c) "İblis dışında meleklerin hepsi, hemen secde etmişlerdi. O yüz çevirmiş, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu" âyeti hakkında şöyle demiştir: Allah'ın (c.c) düşmanı İblis, Allah'ın (c.c) kendisine verdiği izzet ve nimetten Âdem'i (a.s) kıskandı ve "Ben ateşten yaratılmış, o ise topraktan yaratılmış bir varlık" dedi ve ilk işlenen günah kibir oldu. Allah düşmanı böbürlenerek Âdem'e (a.s) secde etmeye yanaşmadı.

İbn Ebî Hâtim, Abdullah b. Büreyde'den Allah'ın (c.c) "ve kâfirlerden olmuştu" âyeti hakkında: yani asilerden olmuştu, dediğini rivâyet etmiştir. Süddî: "ve kâfirlerden olmuştu", yani Allah'ın (c.c) henüz o vakit yaratmadığı ve ileride yaratacağı kâfirler topluluğundan olmuştu, demiştir. Muhammed b. Ka'b el-Kurazi şöyle demiştir: Allah (c.c) İblis'i başta küfür ve sapıklık üzere yarattı ve ona meleklerin amellerini işletti. Sonra onu başta yarattığı küfre döndürdü. Allah (c.c) "ve kâfirlerden olmuştu" buyurmuştur.

---

495 Sahihtir. Hibbân, 1853; Abdurrezzak, 2050; Ahmed b. Hanbel 4 / 381; Bezzâr, 1461; Taberânî 7294; Beyhakî 7 / 292.

496 Benzeme yönleri "ل/lâm: için" harfinin, "إلى/ilâ: -e, -a" mânâsında kullanılmasıdır (burada ise; şu vakte kadar, şu tarafa doğru...) (Çeviren).

Scanned with CamScanner

[420] Muhammed b. Nasr el-Mervezi, Enes'ten (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Allah (c.c) Âdem'e, kendisine secde etmesini emretti, o da secde etti. Bunun üzerine Allah (c.c): Sana ve evlatlarından secde edenlere cennet mükâfatı vardır, buyurdu. İblis'e de, kendisine secde etmesini emretti, o ise secde etmeyi reddetti. Allah (c.c) da ona: Sana ve evlatlarından secde etmeyenlere cehennem vardır, buyurdu."*

Bazı irapçılar, buradaki "kâne: idi"ye "oldu, dönüştü" mânâsı vermişler ve âyeti şöyle tefsir etmişlerdir: "Secde etmekten kaçındığından dolayı kâfir oldu." Bunun benzeri şu âyetlerdir: "فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ: *Boğulanlardan oldu"* (Hûd, 43) "فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ: *Zalimlerden oldu"* (Bakara, 35) Kâne, şairin şu beytinde de dönüştü mânâsındadır:

بتيهاء قفر والمطي كأنها قطا الحزن قد كانت فراخا بيوضها

Uçsuz bucaksız kuru bir çöldeki binek.

Yumurtaları civciv dönüşmüş bir keklik sanki.

İbn Fevrek ise: "O, Allah'ın bilgisine göre kâfirlerdendi" mânâsı vermiş ve Kurtubî bunu tercih etmiştir.

Kurtubî burada bir konuya değinerek şöyle demiştir: Âlimlerimiz şöyle demişlerdir: Peygamber olmayan birinden keramet türü ve olağanüstü şeylerin sadır olması, onun veliliğinin göstergesi değildir. Bazı sufiler ve Rafıziler ise göstergesidir, demişlerdir. Kurtubî'nin ifadesi aynen böyle. Sonra sözüne şunu delil getirmiştir: Onda vuku bulan olağanüstü hallere dayanarak bunların, imanı sebebiyle Allah'ın (c.c) kendisine bir hediyesi olduğundan, o da biz de emin olamayız. Yani, gerçekten veli olan kimse bile, bunun gerçekten böyle (Allah vergisi) olduğundan emin olamaz.

Ben derim ki: Bazıları olağanüstü hallerin sadece veliden değil, bazen günahkar ve kâfirden de sadır olduğuna, rivâyetlerde geçen İbn Sayyad'ı delil getirmişlerdir. Zîra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) İbn Sayyad'dan *"Şimdi sen, göğün, açık bir duman çıkaracağı günü gözetle"* (Duhân, 10)[497] âyetini gizlediğinde İbn Sayyad "O duh'tur: dumandır" diyerek onu bilmiş ve ondan, başka harikuladelikler de sadır olmuştur. Zîra İbn Sayyad öfkelen-

497 İbn Sayyad hadisi bu âyetin tefsirinde gelecektir.

Scanned with CamScanner

diğinde yolu tamamen kaplardı, hatta bir defasında Abdullah b. Ömer onu dövmüştü. Bu kimseler Deccal'in eliyle vuku bulacak birçok harikuladelikleri de delil getirmişlerdir. Zîra o, göğe emredecek ve yağmur yağacak, yere emredecek ve o da yeşerecek. Dünyanın hazineleri eşek arıları gibi üzerine üşüşecek. Filan genci öldürüp sonra onu diriltecek. Ve buna benzer korkunç şeyler yapacak. Yunus b. Abdu'l-a'la es-Sadfi der ki: Şâfiî'ye: Leys b. Sa'd: Kişiyi su üzerinde yürürken görürseniz, durumunu Kitap ve Sünnet'e sunmadan ona aldanmayın, dedi, dedim. Şâfiî: Allah rahmet eylesin, Leys az söylemiş. Hatta kişiyi su üzerinde yürürken ve havada uçarken görseniz, durumunu Kitap ve Sünnet'e sunmadan ona aldanmayın, dedi.

Fahreddin Râzî ve başkaları, Âdem'e secde emrinin sadece yeryüzündeki meleklere mi, yoksa gökteki ve yerdeki tüm meleklere mi verildiği hususunda âlimlerden iki görüş nakletmişlerdir. Her birini tercih eden âlimler vardır. Âyetin zahiri genellik ifade etmektedir. *"Meleklerin hepsi de hemen secde ettiler. Fakat İblis hariç!"* (Hicr, 30-31) âyetteki dört husus, emrin genel olduğunu kuvvetlendirmektedir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Birçok müfessir bu âyetin, yani meleklere Âdem'e secde etmeleri emrinin verilmesi âyetinin tefsirinde, beşerin mi yoksa meleğin mi daha üstün olduğu hususuna değinmiştir. Fahreddin Râzî, tefsirinde, bu âyeti tefsir ederken konuyu açmış ve Ebû Bekir Bakıllani ile Ebû Abdullah el-Huleymi dışında ehl-i Sünnet ulemasının çoğunluğunun peygamberlerin meleklerden üstün olduğu görüşünde, bu ikisinin ise meleklerin daha faziletli olduğu görüşünde olduklarını zikretmiştir. Sonra her birisinin delilini getirmiştir. Akide kitaplarında ele alınan bu meselede meşhur birçok görüş vardır. Selefin çoğu konuşmadıklarından biz de bunu hiçbir şekilde ele almamayı uygun gördük. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Hz. Âdem ve cennet:

وَقُلْنَا يَاآدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا ۖ وَلَا تَقْرَبَا هَٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٣٥﴾ فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ ۖ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ۚ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٣٦﴾

Scanned with CamScanner

35. Biz: Ey Âdem! Sen ve eşin (Havva) beraberce cennete yerleşin; orada kolaylıkla istediğiniz zaman her yerde cennet nimetlerinden yeyin; yalnız şu ağaca yaklaşmayın. Eğer bu ağaçtan yerseniz her ikiniz de kendine kötülük eden zalimlerden olursunuz, dedik.

36. Şeytan onların ayaklarını kaydırdı ve içinde bulundukları yerden (cennetten) çıkardı. Bunun üzerine: Bir kısmınız diğerine düşman olarak ininiz, sizin için yeryüzünde barınak ve belli bir zamana dek yaşamak vardır, dedik.

Tefsiri:

Allah (c.c) Âdem'e (a.s), meleklere ona secde etmelerini emretmesi ve İblis dışında tümünün secde etmesi ikramından sonra yaptığı ikramını haber vermektedir. Ona cenneti serbest yapmış, dilediği yerde bulunmasını, oradaki bol ve hoş nimetlerden dilediği kadar yemesini emretmiştir. "رغد rağad"; rahatça, geniş ve bol mânâlarına gelmektedir.

[421] Hâfız İbn Merdûyeh, Ebû Zerr'den (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: Ben: Ya Rasûlallah! Acaba Âdem peygamber miydi? diye sordum. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Evet, o nebî ve Rasûldü. Allah (c.c) onunla direk konuşarak "Sen ve eşin (Havva) beraberce cennete yerleşin" dedi."*[498]

Allah'ın (c.c) Âdem'i (a.s) yerleştirdiği cennetin gökte mi yerde mi olduğu hususunda farklı görüşler vardır. Çoğunluk, gökte olduğu görüşündedir. Kurtubî ise Mutezile'den ve Kaderiye'den yerde olduğu görüşünü nakletmiştir. Bu husus, Allah'ın izniyle, A'râf sûresinde ele alınacak.

Âyetlerdeki konunun akışı Havva'nın, Âdem (a.s) cennete girmeden önce yaratılmış olmasını gerektirmektedir. Bunu Muhammed b. İshâk şu sözüyle ifade etmiştir: Allah (c.c) İblis'i azarladıktan sonra, isimleri öğretmiş olduğu Âdem'e dönerek "Ey Âdem, onlara eşyaların isimlerini öğret..." dedi. Bize Tevrat okuyan Kitap ehli kimseler ile İbn Abbâs ve diğer âlimlerden ulaştığına göre daha sonra Âdem'e uyku verildi. Uykudayken sol tarafındaki eğe kemiklerinden biri alındı ve yerine et dolduruldu. Âdem uyuyordu ve

498 İsnadı fena değildir. Başka bir yolla daha gelmiştir ki onu da İbn Hibbân uzun bir hadisin bir kısmı olarak zikretmiştir (361). Ayrıca Beyhakî, Sünen'de (9/4) ve Ebû Nuaym (1/ 168) rivâyet etmiştir.

Scanned with CamScanner

uykusu sebebiyle bunun farkına varmadı. Neticede Allah (c.c) onun bu sol eğesinden eşi Havva'yı yarattı. Yalnızlığını gidermesi ve sükunet vermesi için onu bir kadın yaptı. Uyku hâli gidip, uyanınca onu yanında buldu ve ona -iddia ettiklerine göre, ki Allah daha iyi bilir- "Etim, kanım ve ruhum!" dedi ve artık onunla sükunet buldu. Allah Âdem'i Havva ile evlendirip kendinden bir sükunet ve huzur verdikten sonra ona direk hitap ederek "Ey Âdem! Sen ve eşin (Havva) beraberce cennete yerleşin; orada kolaylıkla istediğiniz zaman her yerde cennet nimetlerinden yeyin; sadece şu ağaca yaklaşmayın. Eğer bu ağaçtan yerseniz her ikiniz de kendine kötülük eden zalimlerden olursunuz." dedi. Süddî'nin, tefsirinde söylediği gibi Havva'nın, Âdem (a.s) cennete girdikten sonra yaratıldığı da söylenmiştir. Süddî bunu Ebû Mâlik'ten, Ebû Sâlih kanalıyla İbn Abbâs'tan, Mürre kanalıyla İbn Mes'ud'dan ve bir grup sahabiden rivâyet etmiştir. Yine bu rivâyete göre İblis cennetten çıkarılıp oraya Âdem (a.s) yerleştirildi. Âdem (a.s) orada, huzur ve sükunet bulacağı bir eşi olmaksızın tek başına dolaşıp duruyordu. Bir defa bir süre uyuyakaldı ve uyandığında baş ucunda Allah'ın (c.c) eğe kemiğinden yarattığı bir kadını oturur halde gördü ve aralarında şu konuşma geçti: "Sen kimsin?" "Bir kadın" "Neden yaratıldın?" "Benimle huzur ve sükunet bulman için." Melekler, bilgisinin ne derece olduğunu öğrenmek için "Adı nedir ey Âdem?" dediler. "Havva" dedi. "Neden Havva adı verildi?" dediler. "Çünkü o hayy (diri) bir şeyden yaratıldı." dedi. Allah (c.c) "Biz: "Ey Âdem! Sen ve eşin (Havva) beraberce cennete yerleşin; orada kolaylıkla, istediğiniz zaman, her yerde cennet nimetlerinden yeyin" buyurdu.

Allah (c.c) "Yalnız şu ağaca yaklaşmayın" emrini ise Âdem'i sınamak için verdi. Bunun ne ağacı olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Süddî, İbn Abbâs'tan "Adem'e yasaklanan ağaç, asma ağacıydı" dediğini rivâyet etmiştir. Said b. Cübeyr, Süddî, Şa'bi, Ca'de b. Hübeyre ve Muhammed b. Kays da böyle söylemişlerdir. Süddî, Ebû Mâlik'ten, Ebû Sâlih kanalıyla İbn Abbâs'tan, Mürre kanalıyla İbn Mes'ud'dan (radıyallâhu anh) ve bazı sahabilerden şöyle rivâyet etmiştir: "Yalnız şu ağaca yaklaşmayın." âyetindeki ağaç, asma ağacıydı.

Yahudiler bunun buğday olduğunu iddia etmişlerdir. Taberî ile İbn Ebî Hâtim de İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmişlerdir: Âdem'e (a.s) yasaklanan ağaç, buğday bitkisiydi. Abdurrezzak, İbn Abbâs'tan (radıyallâhu

Scanned with CamScanner

anh): O buğday bitkisiydi, diye rivâyet etmiştir. Muhammed b. İshâk da İbn Abbâs'tan bunun buğday olduğunu rivâyet etmiştir. Taberî, Temimoğulları kabilesinden bir adamdan şöyle rivâyet etmiştir: İbn Abbâs (radıyallâhu anh) Ebû Celd'e bir mektup yazarak Âdem'in (a.s) yediği ağacı ve yanında tevbe ettiği ağacı sordu. Ebû Celd de ona şu cevabı yazdı: Âdem'e yasaklanan ağacı sormuşsun. O, buğday bitkisiydi. Âdem'in yanında tevbe ettiği ağacı da sormuşsun. O da zeytin ağacıydı. Bunu Hasan-ı Basrî, Vehb b. Münebbih, Atiyye el-Avfî, Ebû Mâlik, Muharib b. Disar ve İbn Ebî Leyla da böyle tefsir etmişlerdir. Muhammed b. İshâk bazı Yemenlilerden şöyle nakletmiştir: Vehb b. Münebbih şöyle derdi: O, buğdaydı. Fakat her bir tanesi inek böbreği gibiydi. Köpükten yumuşak, baldan tatlıydı.

Süfyân-ı Servî, Ebû Mâlik'ten şöyle rivâyet etmiştir: "Yalnız şu ağaca yaklaşmayın." âyetindeki ağaç, hurma ağacıdır.

Taberî, Mücâhid'den: Bu incir ağacıydı, diye rivâyet etmiştir. Katâde ve İbn Cüreyc de bu görüştedirler.

Ebû Câfer er-Râzî, Ebû Âliye'den şöyle rivâyet etmiştir: Bu ağaçtan her kim bir şey yese abdest bozacak şey yapardı. Oysa cennette abdest bozacak şey yapmak yaraşmazdı.

Abdurrezzak, Vehb b. Münebbih'ten şöyle rivâyet etmiştir: Allah (c.c) Âdem ile eşini cennete yerleştirdi ve onlara o ağaçtan yemeyi yasakladı. Dalları birbirine girmiş bu ağacın, meleklerin ebedi kalmak için yedikleri meyvası vardı ve o meyveyi Allah (c.c) Âdem ile eşine yasaklamıştı.

Bu ağacın ne olduğu hususundaki altı görüş bunlardır.

İmam ve büyük âlim Taberî (rh.a) şöyle demektedir: Bu hususta en isabetlisi şöyle demektir: Allah (c.c) Âdem ile eşini cennet ağaçlarının sadece birinden nehyetmiş, onlar da ondan yemişlerdir. Bunun hangi ağaç olduğuna dair ise hiçbir bilgimiz bulunmamaktadır. Çünkü Allah (c.c) ne Kur'ân'da ne sahih Sünnet'te kulları için buna alamet olacak hiçbir şey koymamıştır. Onun buğday bitkisi olduğu, üzüm asması olduğu, incir ağacı olduğu.... söylenmiştir. Onun bunlardan biri olması muhtemeldir. Ancak bu, bilene bilmesi hiçbir fayda vermeyen, bilmeyene de bilmemesi hiçbir zarar getirmeyen bir bilgidir. Doğrusunu en iyi Allah bilir. Bunu Fahreddin Râzî -tefsirinde- ve başkaları tercih etmişlerdir ki sahih olan da budur.

Scanned with CamScanner

"Şeytan onların ayaklarını oradan kaydırdı." "minhâ: oradan" daki zamir'in "cennet"e dönmesi mümkündür ki o durumda mânâ Hamza ile Asım b. Behdele'nin -ki o İbn Ebinnecud'dur- kıraatlarındaki gibi "feezâlehuma" olur; yani "Onları uzaklaştırdı." Zamirin en yakın kelime "şecera: ağaç"a dönmesi de mümkündür ki o durumda kastedilen mânâ, Hasan-ı Basrî ve Katâde'nin söyledikleri gibi, ayak kaymasıdır. Bu durumda "an: -den, dan" bağlacı, "sebebiyle" mânâsına gelir. Şu âyet-i kerimede olduğu gibi; "يؤفك عنه من أفك: *Ondan dönen, döndürülüyor*" (Zâriyât, 9) (Bir önceki âyet şöyledir: "Siz farklı görüşler içindesiniz", yani, her birinizin şair, kâhin gibi türlü türlü ithamları var). Dolayısıyla mânâ şöyledir: "Bu dedikodular sebebiyle dönen döndürülüyor." Bu yüzden Allah (c.c) "Böylece onları bulundukları yerden çıkardı." buyurmuştur. Yani giyecek, geniş ev, bol rızık ve rahatlıktan... "Bunun üzerine: Bir kısmınız diğerinize düşman olarak ininiz, sizin için yeryüzünde barınak ve belli bir zamana dek yaşamak vardır, dedik." Yani belli bir süreye kadar sizin için barınak, rızıklar ve yaşam var. Yani belirlenmiş bir vakit ve muayyen bir süre yaşayacaksınız, sonra kıyâmet kopacak.

Burada seleften Süddî -kendi senediyle-, Ebû Âliye, Vehb b. Münebbih ve başka müfessirler yılan ve İblis olayı ile İblis'in cennete nasıl girdiği ve nasıl vesvese verdiğine dair birtakım israiliyat rivâyetleri zikretmişlerdir. Allah'ın izniyle bunları A'râf sûresinde uzunca ele alacağız. Çünkü bu olay orada, buradakinden daha uzun anlatılmaktadır. Muvaffak kılan ancak Allah'tır.

[422] İbn Ebî Hâtim burada Übeyy b. Ka'b'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Allah (c.c) Âdem'i hurma ağacı gibi çok uzun ve bol saçlı yarattı. O ağacın meyvesinden tadınca elbisesi düştü. Avret mahalli ilk defa o zaman göründü. Avret yerini görünce cennette koşmaya başladı. Koşarken bir ağaç, dalını onun saçına doladı. Âdem kurtulmak için çabalarken Rahmân: 'Ey Âdem! Benden mi kaçıyorsun?' diye seslendi. Âdem Rahmân'ın sesini işitince 'Ey Rabbim. Hayır, ancak utancımdan böyle yapıyorum' dedi."*[499]

499 Senedinde kopukluk vardır. Râvilerden Hasan, Übeyy b. Ka'b ile karşılaşmamıştır. Bunu aynı senetle Asfahani, Tergib (748)'te rivâyet etmiştir. Hâkim Müstedrek'te (2/262) ve Beyhakî, el-Ba's'ta (193) bunu bütünüyle rivâyet etmişlerdir. Hâkim bunun sahih olduğunu söylemiş, Zehebî muvafakat etmiştir. Râvileri sikadırlar. Sadece Katâde ile Hasan'ın an'aneleri vardır ki bunların ikisi de müdellistir. Muhtemelen sahih olan bunun, rivâyette geçen sahabenin (Übeyy b. Ka'b) kendi sözü olduğudur. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Scanned with CamScanner

[423] İbn Ebî Hâtim yine şöyle demiştir: Bana Câfer b. Ahmed 254 yılında anlattı ki.... Katâde, Übeyy b. Ka'b'dan şöyle rivâyet etmiş: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Âdem söz konusu ağaçtan tadınca hızlıca kaçıp gitti. Yolda bir ağaç saçına takıldı. Bu arada ona "Ey Âdem, benden mi kaçıyorsun?" diye seslenildi. "Hayır, senden utancımdan dolayı kaçıyorum" dedi. Allah (c.c) "Ey Âdem! Yanımdan çek git! İzettime and olsun ki bana isyan eden, cennette yakınımda kalamaz. Senin gibi yer dolusu insan yaratsaydım ve sonra bana karşı günah işleselerdi, onları günahkarlar yurduna koyardım."*[500] Bu garib bir hadistir. Senedinde kopukluk vardır. Hatta Katâde ile Übeyy arasında iki râvi bulunduğundan mu'dal'dir.

Hâkim, İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: Âdem, cennette sadece ikindi namazından akşam namazına kadarlık bir süre tutuldu. Hâkim daha sonra: Bu, Buhârî ve Müslim kitaplarında tahriç etmeseler de, onların şartlarında bir sahih hadistir (ravileri onların râvileridir), demiştir.

Abd b. Humeyd, tefsirinde, Hasan-ı Basrî'den şöyle rivâyet etmiştir: Âdem (a.s) cennette gündüz bir saat kaldı. Oranın bir saati dünya günlerinden 130 yıl etmektedir.[501] Ebû Câfer er-Râzî, Rebî b. Enes'ten şöyle rivâyet etmiştir: Âdem cennetten saat dokuz veya onda çıktı. Âdem yanına cennet ağacının bir dalını aldı. Başında da cennet ağacından bir çiçek demeti vardı ve bu demet cennet yapraklarıyla örülmüştü.

Süddî şöyle demiştir: Allah (c.c) "Hep birlikte oradan inin" diye emretti. Bunun üzerine Âdem Hindistan'a indi. Yanında Hacer-i Esved ile bir deste cennet yaprağı vardı. Onu Hindistan'a saçtı ve ondan ıtr ağacı yetişti. Hindistan'dan getirilen ıtr ağacının aslı Âdem'in (a.s) cennetten inerken yanında getirdiği bir avuç ıtr yaprağıdır. Âdem (a.s) onu cennetten çıkarılırken üzüntüsünden koparmıştı. İmran b. Uyeyne, İbn Abbâs'tan şöyle rivâyet etmiştir: Âdem (a.s) cennetten Hindistan'daki Dahna denen yere indirildi. İbn Ebî Hâtim, İbn Abbâs'tan şöyle rivâyet etmiştir: Âdem (a.s) Mekke ile Taif arasında Dahna denen yere indirildi. Hasan-ı Basrî'den şöyle rivâyet edilmiştir: Âdem Hindistan'a, Havva Cidde'ye, İblis ise Basra'ya birkaç mil

500 Bu, İbn Kesir'in söylediği gibi mu'daldır. Katâde ile Übeyy arasında iki râvi vardır. Senedin öncesi daha iyi haldedir.

501 Bu ve sonrasındaki sözler (eser) israiliyattan olup hiçbiri delil olabilecek mahiyette değildir.

Scanned with CamScanner

uzaklıktaki Destümisan'a, yılan ise İsfahan'a indirildi. İbn Ebî Hâtim, Abdullah b. Ömer'den şöyle rivâyet etmiştir: Âdem Safa'ya, Havva ise Merve'ye indirildi. Reca b. Seleme: Âdem (a.s) elleri dizlerinde ve başı öne eğik, İblis ise parmaklarını birbirine geçirmiş ve başını göğe kaldırmış (dik, kibirli) bir halde indirildi. Abdurrezzak, Ebû Mûsâ el-Eş'ari'den şöyle rivâyet etmiştir: Allah (c.c) Âdem'i cennetten yeryüzüne indirdiğinde ona her türlü sanatı/işi öğretti. Ona cennet meyvelerinden verdi. Dolayısıyla sizin bu meyveleriniz cennet meyvelerinden bazılarıdır. Ancak bunlar değişime uğrarlar, onlar ise hiç bozulmazlar.

[424] Zührî, Ebû Hureyre'den (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Güneş'in üzerine doğduğu en faziletli gün, Cuma günüdür; Âdem o gün yaratıldı, cennete o gün kondu ve oradan o gün çıkarıldı."*[502] Bunu Müslim ile Nesâî rivâyet etmişlerdir.

Fahreddin Râzî der ki: Bil ki bu âyet-i kerimede tüm günahlar hakkında birkaç yönden büyük tehditler vardır:

Bir: Âdem (a.s)'ın bu küçük hataya yönelmesinin, başına neler getirdiğini düşünen kimse günahlara karşı büyük bir korku içinde olur.

Şair der ki:

Ey uyur gözlerle bakan,
Olaylara şuursuzca tanık olan!
Günahları günahlara katıyorsun da sonra,
cennetlerin yüksek makamlarını ve
Abidin kurtuluşuna ermeyi umuyorsun.
Yoksa unuttun mu Âdem'in oradan dünyaya,
Tek bir günahtan dolayı çıkarıldığını!

İbn Kâsım da şöyle der:

Ama biz o düşmanın (şeytanın) esiriyiz.
Acaba vatanlarımıza dönüp selâm vermek nasip olur mu?

502 Müslim, 854; Tirmizî, 488; Nesâî 3 / 89; Ahmed b. Hanbel 2 / 401. Hadis ileride gelecek.

Scanned with CamScanner

Râzî şöyle demiştir: Feth el-Mavsılî'den şöyle rivâyet edilmiştir: Biz cennetteki bir topluluktuk ve İblis bizi esir alıp Dünya'ya getirdi. Onun için çıkarıldığımız vatana dönene kadar bize keder ve hüzünden başka bir şey yoktur.

Şâyet: Cumhur-u ulemanın söylediği gibi Âdem'in yerleştirildiği cennet gökteki cennet ise, kaderde (ebedi olarak) kovulmuş olan İblis'in oraya girmesi nasıl mümkün olmuştur? Zîra kaderde olana karşı çıkılamaz ve engellenemez, denirse;

el-Cevap: Âdem'in (a.s) bulunduğu cennetin gökte değil yerde olduğunu söyleyenler aynen bunu delil getirmişlerdir. Biz bunu Bidaye ve Nihaye isimli (tarih) kitabımızın başında ayrıntılı anlattık. Cumhur-u ulema buna birtakım cevaplar vermiştir:

Bir: İblis cennete izzet ve ikram gören bir misafir değil, kovulmuş ve alçaltılmış biri olarak girmiştir. Bu ise imkânsız bir şey değildir. Onun için birisi şöyle demiştir: Nitekim Tevrat'ta geçtiğine göre İblis cennete yılanın ağzından girmiştir. Birisi şöyle demiştir: İblis'in onlara cennet kapısının dışından vesvese vermiş olması mümkündür. Birisi ise: Âdem ile Havva gökte, kendisi yerde iken onlara yerden vesvese vermiş olabilir, demiştir. Bunları Zemahşerî ve başkaları zikretmişlerdir.

Kurtubî burada yılanlar ve onların öldürülmeleri hakkındaki hadisleri nakledip bunların hükmünü açıklamış, güzel ve faydalı bilgiler vermiştir.[503]

Adem (a.s)'ın Tevbesi:

فَتَلَقَّىٰٓ ءَادَمُ مِن رَّبِّهِۦ كَلِمَٰتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٣٧﴾

37. Derken Âdem, Rabbinden bir takım sözler/ilhamlar aldı ve derhal tevbe etti. Şüphesiz Allah tevbeleri kabul eden ve merhameti bol olandır.

Tefsiri:

Denildi ki: Bu sözlerin ne olduğunu Allah'ın (c.c) *"(Adem ile eşi) dediler ki: Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz."* (A'râf, 23) âyeti açıklamaktadır. Bu

503 Benim tahkikimle basılan Kurtubî Tefsiri'nin 393. hadis ve sonralarına bakınız.

Scanned with CamScanner

Mücâhid, Said b. Cübeyr, Ebû Âliye, Rebî' b. Enes, Hasan-ı Basrî, Katâde, Muhammed b. Ka'b el-Kurazi, Halid b. Ma'dan, Atâ el-Hurasani ve Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem'den rivâyet edilmiştir. Ebû İshâk es-Sebîî, Temimoğulları kabilesinden bir adamdan şöyle nakletmiştir: İbn Abbâs'a giderek "Adem'in Rabbinden aldığı sözler nelerdir?" diye sordum. O: Âdem'e hac konusu öğretilmişti, dedi.[504]

Süfyân-ı Sevrî, Ubeyd b. Umeyr'den şöyle rivâyet etmiştir: Âdem "Ey Rabbim, yaptığım hata senin beni yaratmadan önce yazdığın mı yoksa benim kendimden türettiğim bir şey midir?" diye sordu. Allah (c.c): Hayır, o seni yaratmadan önce alnına yazdığım bir şeydir, dedi. Bunun üzerine Âdem (a.s): Onu kaderimde yazdığın gibi beni de bağışla, dedi. Bu, Allah'ın (c.c) "Derken Âdem, Rabbinden birtakım sözler aldı ve derhal tevbe etti." buyruğunda anlatılandır.

Süddî, İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh) *"Derken Âdem, Rabbinden birtakım sözler aldı."* âyeti hakkında şöyle rivâyet etmiştir: Âdem (a.s) ile Allah (c.c) arasında şu konuşma geçti: "Ey Rabbim, beni kendi elinle (direk, vasıtasız) yaratmadın mı?" "Yarattım." "Bana senin ruhundan üflemedin mi?" "Evet" "Aksırdığımda bana 'Allah sana rahmet etsin' demedin mi? Rahmetin gazabını geçmedi mi?" "Evet" "Bana şöyle yapmamı farz kılmadın mı?" "Evet" "Peki, ben tevbe etsem beni cennete geri gönderir misin?" "Evet" Bunun benzerini Avfî, Said b. Cübeyr'den ve Said b. Ma'bed de İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh) rivâyet etmişlerdir. Bunu Hâkim, Müstedrek'inde, Said b. Cübeyr'in İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh) rivâyetiyle zikretmiş ve "Buhârî ve Müslim rivâyet etmemiş olsalar da bunun senedi sahihtir." demiştir. Bunu Süddî ve Atiyye el-Avfî de böyle tefsir etmişlerdir.

İbn Ebî Hâtim burada buna benzer bir hadis rivâyet etmiş ve şöyle demiştir: ... Übeyy b. Ka'b'dan (radıyallâhu anh): Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Adem (a.s) "Ey Rabbim, sana tevbe etsem ve dönsem, acaba beni cennete döndürür müsün?" dedi. Allah (c.c) "Evet" buyurdu. İşte Allah'ın (c.c) "Derken Âdem, Rabbinden bir takım sözler aldı" âyetinin mânâsı budur."*[505] Bu, bu vecihten garip bir hadistir ve senedinde kopukluk vardır.

504 Bunun İbn Abbâs'a nisbeti doğru değildir ve bid'at te'villerdendir.

505 Senedindeki kopukluk nedeniyle zayıftır. Zîra Hasan-ı Basrî, Übeyy b. Ka'b'a erişmemiştir. Suyûtî, ed-Dürr'de Katâde'den nakletmiş, Katâde'nin kimden naklettiğini ise

Scanned with CamScanner

Râzî de "Derken Âdem, Rabbinden bir takım sözler aldı" buyruğu ile ilgili olarak Ebû Âliye'den şöyle rivâyet etmiştir: Âdem (a.s) hata yapınca "Ey Rabbim! Acaba tevbe eder ve kendimi düzeltirsem?" dedi. Allah (c.c) "O durumda seni cennete geri döndürürüm" dedi. İşte onun Allah'tan aldığı sözlerden biri budur. Âdem'in (a.s) aldığı bir söz de: *"Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz."* (A'râf, 23) duasıdır. İbn Cüreyc'in Mücâhid'den rivâyet ettiğine göre o, Allah'ın (c.c) "Derken Âdem, Rabbinden birtakım sözler aldı" buyruğu hakkında şöyle derdi: O sözler şunlardı:

اللهُمَّ لا إلهَ إلا أنت سبحانَكَ وبحمدِكَ، ربِ إني ظلمتُ نفْسي فاغفرْ لي إنكَ خيرُ الغافرينَ، اللهُمَّ لا إله إلا أنتَ سبحانَك وبحمدِكَ، ربِ إني ظلمتُ نفْسي فارحمْني، إنك خيرُ الراحمينَ. اللهُمَّ لا إلهَ إلا أنت سبحانك وبحمدك، رب إِني ظلمتُ نفْسِي فَتُبْ عَلَّي، إنك أنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ.

"Allah'ım! Senden başka hiçbir İlâh yoktur. Seni hamdle birlikte tenzih ederim. Rabbim, ben kendime zulmettim, beni bağışla; şüphesiz sen bağışlayanların en iyisisin. Allah'ım! Senden başka hiçbir İlâh yoktur. Seni hamdin ile tenzih ederim. Rabbim, ben kendime zulmettim, bana acı; şüphesiz sen acıyanların en iyisisin. Allah'ım! Senden başka hiçbir İlâh yoktur. Seni hamdin ile birlikte tenzih ederim. Rabbim, ben kendime zulmettim, tevbemi kabul eyle; şüphesiz tevbeleri kabul eden ve çok merhametli olan sensin."

Allah'ın (c.c) *"Şüphesiz Allah tevbeleri kabul eden ve merhameti bol olandır."* (Bakara: 37) buyruğunun mânâsı "O, kendisine tevbe eden ve dönen kimsenin tevbesini kabul eden"dir. Allah'ın (c.c) günahları bağışladığını ve kendisine tevbe edenin tevbesini kabul ettiğini anlatan şu âyetlerde ifade edildiği gibi: *"Allah'ın, kullarının tevbesini kabul edeceğini, sadakaları geri çevirmeyeceğini ve Allah'ın tevbeyi çok kabul eden ve pek esirgeyen olduğunu hâlâ bilmezler mi?"* (Tevbe, 104) *"Kim bir kötülük yapar yahut nefsine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse, Allah'ı çok affedici ve esirgeyici bulacaktır."* (Nisâ, 110) *"Kim tevbe edip iyi davranış gösterirse, şüphesiz o,*

belirtmemiştir. Büyük ihtimalle bu, onun kendi sözüdür. İbn Kesîr bunu Ebû Âliye er-Riyahi'den, kendi sözü olarak rivâyet edecek ki, bunun onun sözü olma ihtimali daha büyüktür. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Scanned with CamScanner

tevbesi kabul edilmiş olarak Allah'a döner." (Furkân, 71) Bu, Allah'ın (c.c) kullarına lütuf ve merhametindendir. Tevvab ve Rahîm olan o Allah'tan başka hiçbir İlâh yoktur.

[426] Biz el-Müsned el-Kebîr'de Süleym'in Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle rivâyet ettiğini zikretmiştik: *"Allah (c.c) Âdem'i yeryüzüne indirince Kâbe'yi yedi defa tavaf etti. Sonra makam-ı ibrahim'in arkasında iki rek'at namaz kıldı. Sonra şöyle dua etti: "Allah'ım! Sen gizlimi ve açığımı biliyorsun; özrümü kabul et. İhtiyacımı biliyorsun; istediğimi bana ver. Bendekileri biliyorsun; günahlarımı bağışla. Senden kalbimi kaplayan bir iman ve başıma ancak senin (kaderimde) yazdığının geleceğini bilecek derecede gerçek bir yakîn istiyorum." Bunun üzerine Allah (c.c) ona "Benden öyle bir dua ile istekte bulundun ki ben senin de, aynısıyla dua eden başkalarının da dualarını kabul eder, gam ve kederlerinden kurtarır, alnındaki fakirliği kaldırırım. Ona her tüccarın kârını kazandırırım. İstemese de dünya ona zelil halde gelir."*[506] Bunu Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr'inde rivâyet etmiştir.

Yeryüzüne İniş:

قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا ۚ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٩﴾

38. Dedik ki: Hepiniz cennetten inin! Eğer benden size bir hidâyet gelir de her kim hidâyetime tâbi olursa onlar için hiçbir korku yoktur ve onlar üzüntü de çekmezler.

39. İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar cehennemliktir, onlar orada ebedî kalırlar.

Tefsiri:

Allah (c.c) cennetten indirirken Âdem, eşi ve İblis'e yaptığı uyarıyı haber vermektedir. Asıl kastedilen ise bunların soylarıdır. Allah (c.c) onlara kitaplar indireceğini, nebîler ve rasûller göndereceğini söylediğini haber vermekte-

506 Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat 13 / 214. (Çeviren).

Scanned with CamScanner

dir. Nitekim Ebû Âliye: Hidâyet, nebîler ve Rasûller ile onların açıklamalarıdır, demiştir. Mukâtil b. Hayyân: Hidâyet, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir, demiştir. Hasan-ı Basrî ise: Hidâyet, Kur'ân'dır, demiştir. Bu iki görüş de doğrudur, ancak Ebû Âliye'nin tefsiri bunlardan daha geniştir.

"Her kim hidâyetime tâbi olursa" yani, her kim indirdiğim kitaplar ve elçilerim aracılığıyla gönderdiğim mesaja yönelirse, *"onlar için"* gitmekte olduğu âhirette "hiçbir korku yoktur ve onlar" dünyada kaçırdıkları fırsatlardan dolayı *"üzüntü de çekmezler."* Nitekim Allah (c.c) başka yerlerde şöyle buyurmuştur: *"Dedi ki: Birbirinize düşman olarak hepiniz oradan (cennetten) inin! Artık benden size hidâyet geldiğinde, kim benim hidâyetime uyarsa o sapmaz ve bedbaht olmaz."* (Taha, 123) İbn Abbâs (radıyallâhu anh): Yani dünyada sapmaz, âhirette bedbaht olmaz, demiştir. Allah (c.c) orada daha sonra: *"Kim de beni anmaktan yüz çevirirse şüphesiz onun sıkıntılı bir hayatı olacak ve biz onu, kıyâmet günü kör olarak haşredeceğiz."* (Taha, 124) buyurmuştur. Nitekim burada da (Bakara) *"İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar cehennemliktir, onlar orada ebedî kalırlar."* (Bakara, 39) buyurmuştur. Yani, orada ebedî kalacaklar, oradan sıyrılamayacak ve kaçamayacaklardır.

[427] İmam Taberî bu âyetin tefsirinde, Ebû Said'den (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Cehennemin yerli ahalisi (ebedi sakinleri) orada ne ölür, ne de yaşarlar. Ateş, hataları veya günahları sebebiyle değdiği kimseleri ise öldürür. Nihâyet kömür olunca şefaate izin verilir."*[507] Bunu Müslim de Şu'be'nin Ebû Seleme'den nakliyle rivâyet etmiştir.

Burada yeryüzüne indirilme hususu tekrar zikredilmiştir; çünkü ardında zikredilen onunla ilgili mânâ (hidâyetin gelmesi vs) ilkinden farklıdır. Bazıları bunun "kalk, kalk" cümlesindeki gibi pekiştirme ve tekrar olduğunu iddia etmişlerdir. Başkaları ise: Birinci indirme cennetten dünya semasına, ikincisi ise dünya semasından yeryüzüne olmuştur, demişlerdir. Doğru olan, birincisidir. Allah (c.c), Kitabının sırlarını daha iyi bilir.

507 Müslim, 185; Ahmed b. Hanbel 3 / 11; İbn Mâce, 4309; İbn Hibbân, 184. İleride hadis bundan daha uzun şekliyle gelecek.

Scanned with CamScanner

İsrâiloğullarına Yönelik Emirler:

يَابَنِي إِسْرَآئِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٤٠﴾ وَآمِنُوا بِمَآ أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَإِيَّايَ فَاتَّقُونِ ﴿٤١﴾

40. Ey İsrâiloğulları! Size olan nimetimi hatırlayın. Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, ben de size olan sözümü yerine getireyim. Ve yalnız benden korkun.

41. Yanınızdaki Tevrat'ı tasdik edici olarak indirdiğime (Kur'ân'a) iman edin. Onu ilk inkâr eden olmayın. Âyetlerimi az bir paha karşılığı satmayın. Ve yalnız benden sakının.

Tefsiri:

Allah (c.c) İsrâiloğulları'na İslâm'a girmelerini ve Muhammed'e (Allah'ın en üstün salat ve selâmları üzerine olsun) tâbi olmalarını emretmekte, ataları İsrâil'i -ki o Allah'ın peygamberi Yakûb (a.s)'dır- anarak onları teşvik ve tahrik etmektedir. Âyetin açılımı şöyledir: "Ey Allah'ın o itaatkar ve salih kulunun evlatları! Hakka uymada atanız gibi olun." Bu ifade, kişinin, "Ey cömert adamın oğlu! Şöyle yap", "Ey cesur adamın oğlu, düşmana saldır", "Ey âlimin oğlu, ilim öğren" ve benzeri ifadelerdendir. Bunun bir benzeri de şu âyettir: *"Ey Nûh ile birlikte taşıdıklarımızın nesli! Şunu bilin ki Nûh çok şükreden bir kuldu."* (İsrâ, 3) İsrâil, Yakûb (a.s)'dır. Delili Ebû Dâvûd et-Tayalisi'nin rivâyet ettiği şu hadistir:

[428] İbn Abbâs'tan: Yahudilerden bir grup Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına geldiler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlara *"İsrâil'in Yakûb (a.s) olduğunu biliyor musunuz?"* diye sordu. "Evet, Allah için doğru!" dediler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de *"Allah'ım! Şahit ol!"* dedi.[508] İbn Abbâs'ın kölesi Umeyr'in İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh) rivâyet ettiğine göre İsrâil, tamamen "Abdullah: Allah'ın kulu" ifadesi gibidir.

508 İsnadı fena değildir. Râvilerden İbn Behram ile İbn Havşeb'de zayıflık vardır. Hadis Âl-i İmrân sûresinin tefsirinde uzunca gelecektir.

Scanned with CamScanner

"Size olan nimetimi hatırlayın." Mücâhid der ki: Kasıt, Allah'ın (c.c) onlara bahsettiği veya bahsetmediği kayayı kaldırması, kudret helvası ve bıldırcın eti indirmesi ve Firavun hanedanlığının esaretinden kurtarması ve benzeri nimetleridir. Ebû Âliye der ki: Allah'ın nimeti onlara nebîler ve Rasûller göndermesi, kitaplar indirmesidir. Nitekim Mûsâ (a.s) bunu kavmine şöyle ifade etmiştir: *"Bir zamanlar Mûsâ, kavmine şöyle demişti: Ey kavmim! Allah'ın size nimetini hatırlayın; zîra O, içinizden peygamberler çıkardı ve sizi hükümdarlar kıldı. Âlemlerde hiçbir kimseye vermediğini size verdi."* (Mâide, 20) Âlemlerden kasıt, o dönemde yaşayan insanlardır.

Muhammed b. İshâk, İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: "Size olan nimetimi" yani, Firavun ve kavminden kurtarırken size ve atalarınıza yaptığım iyiliği...

"Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size olan sözümü yerine getireyim" Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) geldiğinde ona inanacağınıza dair sizden aldığım sözü yerine getirin ki, ben de inanmanız ve tâbi olmanız karşılığında size, günahlarınız sebebiyle üzerinize yıkılmış yükleri kaldıracağıma ve zincirleri çözeceğime dair verdiğim vaadi yerine getireyim. Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: Bu, Allah'ın (c.c) şu buyruğunda ifade ettiğidir: *"And olsun ki Allah, İsrâiloğulları'ndan söz almıştı. (Kefil olarak) içlerinden on iki de başkan göndermiştik. Allah onlara şöyle demişti: Ben sizinle beraberim. Eğer namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, peygamberlerime inanır, onları desteklerseniz ve Allah'a güzel borç verirseniz (ihtiyacı olanlara Allah rızası için faizsiz borç verirseniz) andolsun ki sizin günahlarınızı örterim ve sizi, zemininden ırmaklar akan cennetlere sokarım."* (Mâide, 12) Diğerleri ise şöyle demişlerdir: Bu, Allah'ın (c.c) Tevrat'ta onlardan aldığı, kendisinin de İsmail'in soyundan bütün Arapların, tüm millet ve kabilelerin itaat edeceği bir peygamber göndereceğine dair verdiği sözdür ki o Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir. Kim ona tâbi olursa Allah (c.c) günahlarını bağışlayacak, cennetine koyacak ve ona iki kat ecir verecektir. Râzî bu âyetin tefsirinde peygamberlerin, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in geleceğine dair birçok müjdelerini zikretmiştir.

"Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki..." Ebû Âliye: Allah'ın (c.c) kullarından aldığı sözü İslâm dini ve ona tâbi olmalarıdır." demiştir.

Scanned with CamScanner

"Ben de size olan sözümü yerine getireyim." Dahhâk, İbn Abbâs'ın (radıyallâhu anh) bunu: "Sizden razı olayım ve cennete koyayım" diye tefsir ettiğini rivâyet etmiştir. Süddî, Dahhâk, Ebû Âliye ve Rebî' b. Enes de böyle tefsir etmişlerdir.

"Sadece benden korkun." Ebû Âliye, Rebî' b. Enes ve Katâde buradaki "ferhebun"u, benden korkun diye tefsir etmişlerdir. İbn Abbâs (radıyallâhu anh) şöyle demiştir: Daha öncekilere indirdiğim ve sizin de bildiğiniz hayvanlara dönüştürülme gibi cezalar indirmemden sakının. Bu cümleyle, teşvikten korkutmaya geçilmiştir. Allah (c.c) onları, belki hakka döner ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e uymaya başlarlar, Kur'ân'a ve yasaklarına riâyet edip emirlerini yerine getirirler ve haberlerine iman ederler diye hem teşvik, hem korkutma yoluyla kendisine çağırmıştır. Allah (c.c) dilediğini doğru yola iletir.

"Yanınızdakini tasdikleyici olarak gönderdiğime (Kur'ân'a) iman edin." "مصدقاً: tasdikleyici" kelimesi haldir. Hal sahibi ise; ya "bimâ enzeltü: indirdiği" deki "الذي" mânâsına gelen "ما" ism-i mevsulü veya cümlenin aslı olan "بما أنزلته" daki gizli "hu" zamiridir. Veyahut "ما" masdar edatı olup "مصدقاً" fiilin zamirinden haldir. Âyette kastedilen; Arap ve ümmi peygamber Muhammed'e müjdeleyici, korkutucu, aydınlatıcı bir ışık, Allah'tan gelen hakikatleri kapsayıcı ve kendinden önceki Tevrat ve İncil'i tasdik edici bir kitap olarak gönderilen Kur'ân'dır. Ebû Âliye bu âyet hakkında şöyle demiştir: Yani: Ey Kitap ehli! Yanınızdakileri doğrulayıcı olarak gönderdiğim Kitab'a iman edin. Çünkü onlar Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buluyorlardı. Mücâhid, Rebî' b. Enes ve Katâde'den de bunun benzeri rivâyet edilmiştir.

"Onu ilk inkâr eden olmayın." Bazı müfessirler bunu "İlk inkâr eden topluluk" ve benzeri ifadelerle tefsir etmişlerdir. İbn Abbâs: Sizde, başkalarında olmayan bilgiler varken, diye tefsir etmiştir. Ebû Âliye de şöyle tefsir etmiştir: Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i ilk yalanlayan kimseler siz olmayın. Yani onu ve peygamber olarak gönderileceğini işittikten sonra kendi türünüzün (yaşayan ve yaşayacak tüm Yahudilerin) ilk yalanlayıcıları olmayın. Hasan-ı Basrî, Süddî ve Rebî' b. Enes de böyle demişlerdir. Taberî ise buradaki "onu" zamirinin daha önce "bimâ enzeltu: indirdiğim" ifadesiyle geçen Kur'ân'a döndüğünü tercih etmiştir (dolayısıyla mânâ: O Kur'ân'ı inkâr et-

Scanned with CamScanner

meyin). İki görüş de doğrudur. Çünkü bunlar birbirlerini gerektiren şeylerdir. Zîra Kur'ân-ı Kerim'i inkâr eden, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i inkâr etmiş, Muhammed'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) inkâr eden de Kur'ân'ı inkâr etmiş olur.

Allah'ın (c.c) *"Onu ilk inkâr eden olmayın"* buyruğunda kastedilen ise İsrâiloğulları'nı ilk inkârcılar olmaktan sakındırmaktır. Çünkü onlardan önce Kureyş kâfirlerinden ve diğer Araplardan inkârcı pek çok insan vardır. Asıl kastedilen, İsrâiloğullarından ilk inkârcılardır. Çünkü Medine Yahudileri İsrâiloğulları'nın Kur'ân ile ilk muhatap olanlarıdır. Dolayısıyla onların Kur'ân'ı inkârı, türlerinin ilk inkârcıları olmalarını gerektirir.

"Âyetlerimi az bir paha karşılığı satmayın." Yani, âyetlerime iman ve peygamberimi tasdiki, dünya ve onun zevkleriyle değişmeyin. Çünkü onlar az ve fanidir. Nitekim Abdullah b. Mübârek yoluyla gelen bir rivâyette Hasan-ı Basrî'ye "az bir paha"nın mânâsı sorulduğunda; "Az paha, içindekilerinin tamamıyla birlikte dünyadır" diye cevap vermiştir. İbn Lühey'a kanalıyla Said b. Cübeyr'den yapılan rivâyete göre o, bu âyet hakkında şöyle demiştir: "Allah'ın âyetleri" onlara indirdiği kitabı, "az paha" ise dünya ve hazlarıdır. Süddî de bu âyetin tefsirinde: yani, basit şeylere tamahkarlık yaparak onları almayın ve bunları elde edebilmek için Allah'ın (c.c) adını gizlemeyin. İşte bu tenezzül ve tamahkârlık, âyette bahsedilen pahadır. Ebû Âliye'den bu âyetin tefsiri hakkında şöyle nakledilmiştir: Yani, onun karşılığında bir para istemeyin. Nitekim onların ilk kitaplarında şöyle geçmektedir: Sana bedava öğretildiği gibi sen de bedava öğret. Cümle şu şekilde de tefsir edilmiştir: Dünyadaki yakında yok olacak az ve değersiz riyasetinizin devam etmesi için açıklama, izah ve faydalı ilmi insanlar arasında yaymayı bırakıp onu gizleme ve hak ile bâtılı birbirine karıştırmayı tercih etmeyin.

[429] Ebû Dâvûd'un, Sünen'inde Ebû Hureyre'den (radıyallâhu anh) rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Kim onunla Allah rızası aranan/istenen bir ilmi öğrenir ve onu sadece dünyevi bir menfaat elde etmek için yaparsa, kıyâmet günü cennet kokusunu alamaz."*[509]

509 Ebû Dâvûd, 3664; Ahmed b. Hanbel 2 / 338; İbn Hibbân, 78; Hâkim 1 / 85. İsnadı hasendir. Hâkim: Senedi sahihtir. Râvileri Buhârî ve Müslim'in koşullarındadır, demiş, Zehebî de ona muvafakat etmiştir.

Scanned with CamScanner

İlmi kendinden başka öğretecek yoksa öğretmesi karşılığında ücret alması caiz değildir. Beytülmaldan kendisinin ve ailesinin geçimini sağlayacak kadar bir maaş alabilir. Eline Beytülmaldan bir şey geçmez ve ilim öğretmekle meşgul olması para kazanmasına engel olursa, hüküm, kendisinden başka öğretecek kimselerin bulunduğundaki gibidir. Kendisinden başka öğretecek varsa; Mâlik, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve âlimlerin büyük çoğunluğuna göre para alması caizdir.

[430] Zîra Sahih-i Buhârî'de, Ebû Said'den yılan sokmuş kimse hakkında gelen hadiste Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Karşılığında ücret almanıza en layık şey Allah'ın (c.c) kitabıdır."*[510] buyurmuştur.

[431] Talip olunan kıza da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Seni, ezberinde bulunan Kur'ân mukabilinde (mehir olarak bunu sayarak) onunla nikahladım."*[511] buyurmuştur.

[432] Ancak Ubâde b. Sâmit'ten rivâyet ettiğine göre o, ehli suffeden birine Kur'ân öğretti ve o da Ubâde'ye bir yay hediye etti. Übeyy b. Ka'b, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'a bunu sorduğunda O (sallallâhu aleyhi ve sellem) "Boynuna ateşten bir yay takmak istiyorsan kabul et" buyurdu. Bunu Ebû Dâvûd rivâyet etmiştir.[512] Übeyy b. Ka'b kanalıyla Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ulaşan buna benzer bir rivâyet daha bulunmaktadır. Eğer bu rivâyetlerin senedi sahih ise, aralarında İbn Abdilber'in bulunduğu birçok ulemaya göre bu şöyle anlaşılmalıdır: Ubâde b. Sâmit ona Allah (c.c) için öğrettiğinden dolayı Allah'ın sevabına bedel olarak o yayı alması caiz değildir. Ama onlar, yılan sokan adam ve Sehl'den talip olunan kız hakkında yapılan rivâyetteki gibi, başta ücret karşılığı öğretmeye anlaşmış olsalardı caiz olurdu. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

"Ve yalnız benden sakının." İbn Ebî Hâtim, Talk b. Habib'den şöyle rivâyet etmiştir: Takva; Allah'ın rahmetini umarak ve O'ndan bir ışık üzere O'na ibadet ve taatte bulunmandır. Allah'ın (c.c) azabından korkarak O'ndan bir ışık üzere O'na isyanı terk etmendir.

---

510 Buhârî ve Müslim rivâyet etmişlerdir. Tahrici daha önce geçti.

511 Buhârî ve Müslim rivâyet etmişlerdir. Tamamı ileride gelecektir.

512 Ebû Dâvûd, 3416; Beyhakî 6 / 125. Hadis değişik tarik ve şahidiyle birlikte fena değildir. Nitekim Hâkim, Ubâde b. Sâmit'in hadisini sahihlemiş, Zehebî: (Ravilerden) Muğîre fena biri değildir, demiştir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Scanned with CamScanner

"Ve yalnız benden sakının" buyruğuyla Allah, kasten hakkı gizleyip zıttını gösterme ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e muhalefet etmeleri hususunda onları tehdit etmektedir.

İsrâiloğullarına Diğer Emirler:
Hakla Bâtılı Karıştırmak, Namaz, Zekât ve Rükû.

وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤٢﴾
وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿٤٣﴾

42. Bilerek hakkı bâtıl ile karıştırmayın, hakkı gizlemeyin.

43. Namazı kılın, zekâtı verin, rükû edenlerle beraber rükû edin.

Tefsiri:

Allah (c.c) Yahudileri kasten hakkı bâtıl ile karıştırma ve kamufle etmekten, hakkı gizleyip ortaya bâtılı koymaktan nehyetmektedir: *"Bilerek hakkı bâtıl ile karıştırmayın, hakkı gizlemeyin."* Allah (c.c) onları iki şeyden birden nehyetmiş, hakkı izhar edip açıklamalarını emretmiştir. Onun için Dahhâk, İbn Abbâs'tan şöyle rivâyet etmiştir: "Hakkı bâtıl ile karıştırmayın"; yani hak ile bâtılı, doğru ile yalanı birbirine katmayın. Ebû Âliye şöyle demiştir: *"Hakkı bâtıl ile karıştırmayın"*, yani hakkı bâtıla katıştırmayın, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında Allah'ın kullarına doğru ve onların yararına olacak nasihatlerde bulunun." Said b. Cübeyr ve Rebî' b. Enes'ten de buna benzer rivâyetler yapılmıştır. Katâde bunu şöyle tefsir etmiştir: Yahudilik ve Hıristiyanlığı İslâm ile karıştırmayın. Çünkü Allah'ın dini İslâm'dır. Yahudilik ve Hıristiyanlık ise hurafedir, Allah'tan değildir. Hasan-ı Basrî'den de buna benzer bir rivâyet yapılmıştır.

Muhammed b. İshâk, İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: "Bilerek hakkı gizlemeyin", yani, elinizdeki Kitaplarda peygamberim ve getirdikleriyle ilgileri yazılı bilgiler varken bunları gizlemeyin.

Mücâhid, Süddî, Katâde ve Rebî' b. Enes, âyetteki "hakk"ı Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) diye tefsir etmişlerdir.

Ben derim ki: "ولاتكتموا" fiilinin meczum olması da mansup olması da mümkündür. Mansup olduğunda mânâsı "bunları diğerleriyle birlikte yap-

Scanned with CamScanner

mayın" olur. Bu, "لا تأكل السمك وتشربَ اللبن: Balığı, süt -içmek- ile birlikte yeme" cümlesi gibidir. Zemahşerî şöyle demiştir: İbn Mes'ud'un mushafında bu cümle "وتكتمون الحق" şeklindedir. Yani, "hakkı gizlediğiniz bir halde hak ile bâtılı karıştırmayın." Bu durumda "وأنتم تعلمون" cümlesi de aynı şekilde haldir ve mânâ "siz hakkı bildiğiniz halde"dir. Mânânın şöyle olması da mümkündür: "Siz, kabul görmesi için onlara bazı hakikatlere karıştırarak sunduğunuz bâtılın, o yola girdikleri taktirde, insanların cehenneme girmelerine yol açacak "hidâyetten saptırma" gibi büyük zararını bildiğiniz halde." Beyan; açıklama ve izah etme mânâsına gelmekte olup tersi ketmetmek ve hakkı bâtıl ile karıştırmaktır.

"Namazı kılın, zekâtı verin, rükû edenlerle beraber rükû edin."

Mukâtil der ki: Allah (c.c) "Namazı tam kılın" buyurarak Yahudilere Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte namaz kılmalarını, "zekâtı hakkıyla verin" buyurarak zekât vermelerini, yani zekâtı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e teslim etmelerini, "rükû edenlerle beraber rükû edin" buyurarak da Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmetinden rüku edenlerle birlikte rüku etmelerini emretmiş ve âdeta "onlarla birlikte olun" demiştir.

"Zekâtı verin..." Ali b. Ebî Talha, İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh): "Zekâtı verin" den kasıt Allah'a (c.c) itaat etmek ve ihlaslı olmaktır (çünkü zekâtın anlamlarından biri arınmaktır). İkrime, İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh): Zekâttan kasıt zekâtı vacip kılan şeydir ki o, iki yüz (dirhem) ve fazlasıdır. Hasan-ı Basrî'den: "Zekâtı verin" âyetinde ifade edilen zekât, insanın mutlaka yapması gereken farz zekâttır. Ameller ancak onunla ve namazla kabul olunur. İbn Ebî Hâtim, Haris el-Ukbi'den: "Zekâtı verin" âyetinden kasıt fıtır sadakasıdır, dediğini rivâyet etmiştir.

"Rükû edenlerle beraber rükû edin." Yani en güzel amellerinde mü'minlerle beraber olun. Bunların en özeli ve en mükemmeli ise namazdır. Birçok âlim, cemaatin vacip olduğuna bu âyeti delil getirmiştir. Allah'ın izniyle bunun geniş açıklaması "Kitabu'l-Ahkami'l-Kebîr" kitabımızda yer alacaktır. Kurtubî burada cemaat ve imamlık konusunu ele almış ve güzel açıklamalar yapmıştır.

Scanned with CamScanner

Başkalarına İyiliği Tavsiye Edip Kendini Unutmak:

أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٤٤﴾

44. Sizler Kitab'ı (Tevrat'ı) okuduğunuz halde, insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?

Tefsiri:

Allah (c.c) onlara şöyle seslenmektedir: Ey kitap ehli! İnsanlara birr'i, yani her türlü iyilik ve hayrı emrederken kendinizi unutmanız ve emrettiklerine uymamanız size hiç yakışıyor mu? Üstelik siz Kitab'ı okumakta ve Allah'ın (c.c) emirlerinde gevşek davrananların durumlarının vehametini ondaki bilgilerden bilmektesiniz. Siz kendinize ne yapmakta olduğunuzu düşünüp uykunuzdan uyanmayacak, körlüğü bırakıp görmeyecek misiniz?

"...insanlara iyiliği mi emrediyorsunuz?"

Abdurrezzak, Katâde'den: İsrâiloğulları insanlara, Allah'a (c.c) itaat, ondan sakınma ve her türlü iyilik yapmayı emir ve tavsiye ediyorlar, kendileri ise bunun zıttını yapıyorlardı. Bu yüzden Allah (c.c) onları bu sözüyle ayıplamıştır. Süddî de böyle demiştir.

Zeccac ise şöyle demiştir: *"İnsanlara iyiliği mi emrediyorsunuz?."* Kitap ehli ve münafıklar insanlara oruç ve namazı emrediyor, kendileri ise insanlara emrettikleri bu şeyleri yapmıyorlardı. Bu yüzden Allah (c.c) onları yerdi. Onun için kim bir iyilik tavsiye ediyorsa onu yapmada herkesten gayretli ve hızlı olsun.

Muhammed b. İshâk, İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh): *"Kendinizi unutuyor musunuz?"* yani kendinizi bırakıp başkalarına mı bakıyorsunuz? *"Kitabı okuduğunuz halde aklınızı kullanmıyor musunuz?"* sizdeki peygamberî tavsiyelere ve Tevrat'taki bilgilere dayanarak insanları küfürden menediyor, kendinizi ise unutuyorsunuz. Yani; size yöneltilmiş "Peygamberimi tasdik etme" emrimi elinizin tersi ile itiyor, sizden aldığım ahdi bozuyor ve kitabımdaki bildiğiniz hakikatleri inkâr ediyorsunuz.

Scanned with CamScanner

Dahhâk, İbn Abbâs'tan: "Yani; siz insanlara Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in dinine girmeyi ve namaz kılma gibi şeyleri emir ve tavsiye ederken kendinizi unutuyorsunuz." yorumunu aktarmıştır.

Taberî, "Sizler Kitab'ı (Tevrat'ı) okuduğunuz halde, insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz?" âyetiyle ilgili olarak Ebû Kılabe'den şöyle rivâyet etmiştir: Ebû Derdâ şöyle dedi: Kişi, Allah'a (c.c) karşı kusurlarından dolayı insanlara, sonra dönüp herkesten fazla kendisine kızmadıkça dini gerçekten anlamış biri olamaz.

Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem bu âyet-i kerime hakkında şöyle demiştir: Bunlar Yahudilerdir. Kendilerine biri gelip bir şey sorduğunda onda alacakları bir pay, rüşvet veya benzeri bir şey yoksa ona gerçeği söyler ve tavsiyelerde bulunurlardı. Onun için Allah (c.c) "Sizler Kitab'ı (Tevrat'ı) okuduğunuz halde, insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?" buyurdu.

Hülasa; Allah (c.c) bu hareketlerinden dolayı onları yermiş ve bu hatalarından dolayı uyarmıştır. Zîra onlar iyiliği emir ve tavsiye ediyor, kendileri ise yapmıyorlardı. Buradaki yergi, onların iyiliği terk ettikleri halde onu tavsiyeye girişmelerine değil, iyiliği terk etmelerinedir. Çünkü iyiliği emir ve tavsiye âlime (bilene) farzdır. Ancak âlimin yapması gereken ve onun için en iyisi, onlara emretmenin yanında kendisinin de yapması, onlardan farklı hareket etmemesidir. Şuayb (a.s)'ın kavmine söylediği gibi: *"Ben sadece gücümün yettiği kadar ıslah etmek istiyorum. Fakat başarmam ancak Allah'ın yardımı iledir. Yalnız O'na dayandım ve yalnız O'na döneceğim."* (Hûd, 88) Dolayısıyla, selef ve halef ulemasının iki görüşten en doğrusuna göre "iyiliği emir" ile "onu yapma"nın her biri vaciptir ve bunlardan birinin yapılmasıyla diğeri düşmez. Bazıları ise günahları işleyen kimsenin başkasını ondan nehyedemeyeceği görüşündedirler. Ancak bu zayıf bir görüştür. Bundan daha zayıfı ise onların bu âyete tutunmalarıdır. Zîra âyette onlara delil olabilecek hiçbir şey yoktur. Asıl sahih görüşe göre âlim, kendisi yapmasa da iyiliği emreder, kendisi işlese de günahtan men eder. Mâlik, Rebîa'dan şöyle rivâyet etmiştir: Said b. Cübeyr'i şöyle derken işittim: Kişi, iyiliği emir ve kötülükten nehyi, onlarda kusuru olduğu sürece yapmayacak olsaydı hiç kimse iyiliği emredemez ve kötülükten men edemezdi. Mâlik: O doğru söylemiş. Kusursuz kim var ki? demiştir. Ben derim ki: Ancak o bu haliyle, ibadeti yerine getirmemesi

Scanned with CamScanner

ve günahı işlemesinden dolayı yergiyi hak eder. Çünkü o, bunları bilmekte ve bile bile aykırı hareket etmektedir. Çünkü bilen, bilmeyen gibi değildir. O yüzden bu kimse hakkında tehdit hadisleri gelmiştir:

[433] Taberî'nin el-Mu'cemu'l-Kebîr'inde Cündüb b. Abdullah'tan rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"İnsanlara hayrı öğretip onunla amel etmeyen âlimin hali, insanları aydınlatan ve kendisini yakan (eriyip yok olan) mumun haline benzer."*[513] Hadis, bu kanalla zayıftır.

[434] Ahmed b. Hanbel, Müsned'inde, Enes b. Mâlik'ten şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Miraç gecesi ağızları makaslarla kesilen bir topluluğun yanından geçtim. 'Bunlar kimlerdir?' dedim. 'Bunlar, kendileri kitabı okudukları halde, insanlara iyilikleri emredip kendilerini unutan dünyacı hatiplerdir. Onlar hiç akıl etmiyorlar mı?' denildi."*[514] Bunu ayrıca Abd b. Humeyd ile İbn Merduyeh tefsirlerinde zikretmiş ve Yezîd b. Harun rivâyet etmişlerdir.

[435] İbn Merduyeh sonra Enes b. Mâlik'ten şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle anlatırken işittim: *"Miraç gecesi dudakları ve dilleri ateşten makaslarla kesilen insanların yanından geçtim. 'Bunlar kimlerdir ey Cebrâil?' dedim, 'Bunlar ümmetinin, insanlara iyiliği emredip kendilerini unutan hatipleridir' dedi."*[515]

[436] İbn Hibbân, Sahîh'inde, İbn Ebî Hâtim ve İbn Merduyeh, Enes b. Mâlik'ten şöyle rivâyet etmişlerdir: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) miraca çıkarıldığında dudakları kesilen bir topluluğun yanından geçti ve "Ey Cebrâil! Bunlar kimlerdir?" dedi. Cebrâil (a.s): Ümmetinin insanlara iyiliği emredip kendilerini unutan hatipleridir. Onlar akıllarını kullanmıyorlar mı?" dedi.[516]

---

513 Mecmau'z-Zevâid'de (1 / 184) geçtiği gibi bunu Taberânî rivâyet etmiştir. Heysemî: Râvileri sikadır, demiştir. Münzirî de et-Tergîb ve't-Terhîb'de (1/ 126, 127) "İnşaallah senedi hasen" demiştir. Mecmû'da ifade edildiği üzere bunun, Bezzâr ve Taberânî'nin Ebû Berze'den rivâyetiyle gelen bir de şahidi bulunmaktadır.

514 Hasendir. Ahmed b. Hanbel (3/ 120) ve İbn Ebî Şeybe (14 / 308) zayıf bir senetle rivâyet etmişlerdir. Çünkü senetteki Ali b.Zeyd zayıftır. Ancak ileride geleceği üzere mütabaat edilmiştir.

515 Hasendir. Senedindeki Ali b. Zeyd'den dolayı zayıftır. Ancak bir sonraki hadiste mütabaat edilmiştir.

516 İbn Hibbân (53) rivâyet etmiştir. Başka tarikleriyle hasendir.

Scanned with CamScanner

[437] Ahmed b. Hanbel, Ebû Vail'den şöyle rivâyet etmiştir: Ben bineği üzerinde Üsame'nin arkasında iken ona "Osmanla konuşmayacak mısın?" dediler. "Görüyorsunuz ki, onunla her ne konuşuyorsam size de işittiriyorum. Onunla kendim bir konu açarak konuşmam. Ben konuyu ilk açan olmaktan hoşlanmam. Vallahi ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den o sözü işittikten sonra, Ali halife olsa bile hiç kimseye "sen insanların en hayırlısısın" demem." dedi. "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i ne söylerken işittin?" dediler. Üsame şöyle dedi: Onu şöyle derken işittim: "Kıyâmet günü adam getirilip cehenneme atılır. Bağırsakları parçalanır ve merkebin değirmen taşıyla birlikte dönmesi gibi cehennemde onunla birlikte döner durur. Ona "Ey filan! Sana ne oldu böyle? Sen bize iyiliği emredip kötülükten sakındırmaz mıydın?" denir. O da: "Ben size iyiliği emreder ama kendim yapmazdım, kötülükten men eder, ama onu kendim işlerdim." der. Bunu Buhârî ve Müslim de A'meş'in nakliyle, benzer bir lafızla rivâyet etmişlerdir.[517]

[438] Ahmed b. Hanbel, Enes b. Mâlik'ten (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Allah (c.c) kıyâmet günü ümmileri âlimlerden daha az muaf tutacak (daha az sorumlu tutacak, sorguya çekecek ve daha affedici olacak)."*[518]

"Allah (c.c) âlimi bir defa bağışlarken cahili yetmiş defa bağışlar. Bilen bilmeyen gibi değildir"[519] diye bir de eser (sahabe veya tabiin sözü vs.) vardır. Allah (c.c) *"De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak akıl sahipleri bunları hakkıyla düşünür."* (Zümer, 9) buyurmuştur.

[439] İbn Asâkir, Velid b. Ukbe'nin biyografisinde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle rivâyet etmiştir: *"Cennetteki bazı kimseler cehennemdeki bazı kimseleri görecek ve "cehenneme ne sebeple girdiniz? Vallahi, biz cennete sadece sizden öğrendiklerimizle girdik" diyecekler. Onlar "Biz anlatır, ancak yapmazdık" diye cevap verecekler."*[520]

---

517 Buhârî, (Hadis no: 3267) ; Müslim, (Hadis no: 2989) ; Ahmed b. Hanbel 5 / 205

518 İsnadı leyyindir. Râvilerden Seyyar b. Hatem rivâyette yanlışlıklar yapabilen saduk biridir. Ezdi: onun münker rivâyetleri vardır, demiştir. Hocası Câfer b. Süleyman'da da zayıflık vardır, saduktur. Dolayısıyla hadisin senedi leyyindir, kuvvetli değildir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

519 Bunun Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şeklindeki rivâyeti asılsızdır. Bu, seleften bazılarının sözüdür.

520 Taberânî (22/150) rivâyet etmiştir. Senedi çok zayıftır.

Scanned with CamScanner

Dahhâk şöyle anlatmıştır: İbn Abbâs'a birisi geldi ve aralarında şu konuşma geçti: Adam: "Ey İbn Abbâs! Ben iyiliği emredip kötülükten sakındırmak istiyorum." dedi. İbn Abbâs: "Bu dereceye ulaştın mı?" diye sordu. Adam: "Öyle umuyorum." dedi. İbn Abbâs: "Eğer Allah'ın (c.c) kitabında şu üç âyetle rezil rüsva olmaktan korkmuyorsan bu söylediğini yap." dedi. Adam: "Onlar neler?" diye sordu. İbn Abbâs: *"Sizler Kitab'ı (Tevrat'ı) okuduğunuz halde, insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?"* (Bakara, 44) âyetidir. Sen bunu sağlamlaştırdın mı?" dedi. Adam: "Hayır, peki diğer âyet?" dedi. İbn Abbâs: "Allah'ın (c.c) *"Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük bir nefretle karşılanır."* (Saff, 2-3) buyruğudur. Bunu da tam uyguladın mı?" dedi. Adam: "Hayır, peki diğeri?" dedi. İbn Abbâs: "Sâlih kul Şuayb'ın kavmine söylediği şu sözdür: *"Size yasak ettiğim şeylerin aksini yaparak size aykırı davranmak istemiyorum."* (Hûd, 88) Bu âyeti de sağlamlaştırdın mı?" dedi. Adam: "Hayır!" dedi. İbn Abbâs: "Öyleyse kendinden başla!" dedi. Bunu İbn Merdûyeh, tefsirinde rivâyet etmiştir.

[440] Taberânî, İbn Ömer'den (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Her kim insanları bir söze veya amele çağırır ve kendisi onunla amel etmezse; yaptığını bırakana kadar veya söylediği veya çağırdığı şeyle amel edene kadar Allah'ın (c.c) gazabında olur."*[521] Senedi zayıftır.

İbrâhim en-Nehaî şöyle demiştir: Ben üç âyetten dolayı vaaz vermek istemiyorum. Bunlar: *"Sizler Kitab'ı (Tevrat'ı) okuduğunuz halde, insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?"* (Bakara: 44) buyruğu, *"Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük bir nefretle karşılanır."* (Saff, 2-3) buyruğu ve *"Size yasak ettiğim şeylerin aksini yaparak size aykırı davranmak istemiyorum. Ben sadece gücümün yettiği*

521 Senedi zayıftır. Mecmau'z-Zevâid'de (7/276-277) geçtiği üzere Taberânî, İbn Ömer'den rivâyet etmiştir. Heysemî daha sonra şöyle demiştir: Senedinde Abdullah b. Harraş var. Onu İbn Hibbân sika saymış, ancak "hata ediyor" demiştir. Cumhur ise onu zayıf görmüşlerdir. Kalan râvileri sikadır. Ebû Zur'a onun için "hiçbir şey değil", Buhârî: "Hadisi münkerdir" demiştir. Bundan anlaşılıyor ki İbn Hibbân'ın ona sika demesi doğru değildir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Scanned with CamScanner

kadar ıslah etmek istiyorum. Fakat başarmam ancak Allah'ın yardımı iledir. Yalnız O'na dayandım ve yalnız O'na döneceğim" (Hûd, 88) buyruğudur.

Selm b. Amr'ın şu şiiri ne güzeldir!:

Kendisi zahid olmayan bir vaizin,
İnsanları zahidleştirme çabası ne çirkindir!
Zahidliğe teşvikinde samimi olsaydı,
Evi sabah akşam mescide dönüşürdü.
İnsanlar kabul etmiyorlarsa neden hâlâ,
Onlardan bağış ve iyilik istiyor?
Şu gördüklerine rızık paylaştırılmıştır.
Beyazı ve siyahı onun için çabalar durur.

Birisi şöyle anlatır: Zahidlerden Ebû Osman el-Hayri bir gün nasihat sohbeti esnasında uzun süre sustu, sonra şöyle dedi:

Müttaki olmayan biri insanlara takvayı emreder.
Doktorun kendisi hasta, tedaviyle uğraşıyor.
Bunun üzerine insanlar ağlaştılar.
Ebu'l-Atahiye der ki:
Takvayı kendin takvalıymışsın gibi anlattın.
Oysa elbisenden günahların kokusu yayılıyor.

Ebû Esved ed-Dueli der ki:

Kendin yaptığın halde insanları nehyetme.
Yaparsan sana büyük bir ârdır bu.
Kendinden başla; onu azgınlığından men et.
O azgınlığını bırakırsa sen hukemadansın.
O zaman, vaaz ettiğinde kabul görür sözün.
Sözüne uyulur ve öğretmen fayda verir.

Hâfız İbn Asâkir, abid ve vaiz Abdulvahid b. Zeyd el-Basri'nin tercüme-i halinde ondan şunu nakleder: Allah'a (c.c) cennetteki arkadaşımı göstermesi için dua ettim. Rüyada bana "O, Kufe'deki siyah Meymune adındaki bir kadındır" dendi. Onu görmek için Kufe'ye gittim. Bana "O filan vadide koyun

Scanned with CamScanner

otlatır" dediler. Yanına vardım. Koyunlar otlanıyor, o ise ayakta namaz kılıyordu. Koyunların etrafında kurtlar vardı. Ne koyunlar onlardan kaçıyorlar, ne de onlar koyunlara saldırıyorlardı. Selâm verince "Ey Zeyd'in oğlu! Buluşma yeri burası değil, orası!" dedi. Ona kurtların ve koyunların bu hallerini sordum. "Ben, efendimle aramı düzelttim, o da kurtlar ile koyunların arasını düzeltti" dedi. "Bana nasihat et" dedim. "Hayret! nasihat edilen bir vaiz" dedi. Sonra şöyle dedi: "Ey Zeyd'in oğlu! Azalarına âdil ölçüm aletlerini koysaydın, ondaki gizli saklı her şeyi sana haber verirdi. Ey Zeyd'in oğlu! Bana ulaşan bilgiye göre; hangi kula dünyadan bir şey verilir, o da ona karşı sevgi ve arzu beslerse Allah (c.c) ondan "halvet ve yalnızlık" sevgisini alır ve kendisine yakınlıktan sonra uzaklık, ünsiyetten sonra yalnızlık verir." Sonra şu şiiri okudu:

Ey sevap umuduyla kalkıp vaaz veren,
İnsanları günahlardan alıkoyan.
Nehyediyorsun, sen gerçekten hastasın.
Bu garip bir çirkinliktir.
Azgınlıktan ve kötülükte diretmeden nehyedersin.
Sen nehyinde bile şüphede gibisin.
Bundan önce kusurunu düzeltseydin.
Veya hemen tevbe etseydin.
Ey sevgili, o vakit sözlerin kalplerde
Gerçek bir yer edinirdi.

Sabır ve Namaz:

وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ ۚ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ ﴿٤٥﴾
الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُو رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿٤٦﴾

45. Sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyin. Şüphesiz o (sabır ve namaz), Allah'a saygıdan kalbi ürperenler dışında herkese zor ve ağır gelen bir görevdir.

46. Onlar ki, Rablerine kavuşacaklarını ve O'na döneceklerini kesin bilirler.

Scanned with CamScanner

Tefsiri:

Allah (c.c) kullarına umdukları dünyevi ve uhrevi nimetlere erişmek için sabır ve namazın yardımına başvurmalarını emretmektedir. Nitekim Mukâtil b. Hayyân, bu âyet-i kerimenin tefsirinde şöyle demiştir: Yani, âhireti kazanma çabanızda, farzları sabır ve sebatla yapmak ile namazdan destek alınız.

Sabırdan kastın oruç olduğu söylenmiştir. Bunu Mücâhid açıkça zikretmiştir.

Kurtubî ve başkaları: "Onun için Ramazan ayına, bizzat hadiste geçtiği gibi sabır ayı denmiştir."[522] demişlerdir.

[441] Süfyân-ı Sevrî'nin kanalıyla gelen bir hadiste Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Oruç sabrın yarısıdır"*[523] buyurmuştur.

Denildi ki: Sabır, günahlardan kaçınmaktır. Bu yüzden ibadetleri eda ile birlikte zikredilmiştir ki onların en yükseği namazı edadır. İbn Ebî Hâtim, Abdullah b. Ömer'den (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: Sabır iki türlüdür. Musibet esnasındaki sabır güzeldir. Ondan daha güzeli ise Allah'ın (c.c) haramlarını işlememedeki sabırdır. Hasan-ı Basrî'den de Ömer'in (radıyallâhu anh) sözüne benzer bir söz rivâyet edilmiştir.

İbn Mübârek, Said b. Cübeyr'den şöyle rivâyet etmiştir: Sabır; kulun, başına gelenlerin Allah'tan olduğunu kabullenmesi, sevabını ve ödülünü Allah'tan ummasıdır.

Ebû Âliye şöyle demiştir: "Sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyin." Yani Allah'ın rızası olan şeylerde sabır sebat edin ve bilin ki o, Allah'a ibadetten sayılır.

"Namaz" da zikredilmiştir. Çünkü namaz Allah'ın emirlerinde sabır ve sebatta en büyük yardımcıdır.

Nitekim Allah (c.c) *"(Rasûlüm!) Sana vahyedilen Kitab'ı oku ve namazı kıl. Muhakkak ki, namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı anmak*

522 Bu birçok hadiste geçmektedir. Bkz: Ahmed b. Hanbel (2/ 263, 384, 5 / 154, 363).

523 Ahmed b. Hanbel 4/260, 363, 370. Râvileri sikadır. Sahabinin bilinmemesinin zararı yoktur. Bunun bir de, İbn Mâce'nin Ebû Hureyre'den rivâyet ettiği şahidi bulunmaktadır. O hadis, râvilerden Mûsâ b. Ubeyde er-Rebzi'nin zayıflığı nedeniyle zayıf olsa da, şahit olabilecek niteliktedir.

Scanned with CamScanner

elbette (ibadetlerin) en büyüğüdür. Allah yaptıklarınızı bilir." (Ankebût, 45) buyurmuştur.

[442] Ahmed b. Hanbel de Huzeyfe b. Yeman'dan şöyle rivâyet etmiştir: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in başına sıkıntılı bir şey geldiğinde namaza koşardı."[524] Bunu Ebû Dâvûd rivâyet etmiştir.

[443] Taberî, Huzeyfe b. Yeman'dan (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i bir şey iyice sıkıntıya soktuğunda namaza koşardı."[525] Bazıları bunu Huzeyfe'nin (Huzeyfe b. Yeman'ın olduğu söylenir) kardeşi Abdulaziz'in direk Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den mürsel rivâyetiyle zikretmişlerdir.

[444] Muhammed b. Nasr el-Mervezi, Huzeyfe b. Yeman'dan şöyle rivâyet etmiştir: "Hendek savaşında bir gece vakti Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına gittim. Bir örtüye sarınmış, namaz kılıyordu. O, bir şeyden sıkıntıya düştüğünde namaz kılardı."[526]

[445] Yine Muhammed b. Mervezi, Ali'den (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: "Bedir günü kendimize baktım; Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) dışında hepimiz uyuyorduk. O namaz kılıyor ve dua ediyordu. Sabaha kadar böyle yaptı."[527]

[446] Taberî der ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında şöyle rivâyet edilmiştir: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir gün Ebû Hureyre'nin yanından geçti. Ebû Hureyre (radıyallâhu anh) karnı üstü yatmış haldeydi. Ona (Farsça) "İşkinb derdi?" Mânâsı "karnın mı ağrıyor"dur. Ebû Hureyre: Evet, dedi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Kalk ve namaz kıl. Çünkü namaz şifadır"* buyurdu."[528]

---

524 Ahmed b. Hanbel 5 / 388; Taberî, 850. Senedi leyyindir. Râviler arasında Huzeyfe'nin kardeşi Abdulaziz de vardır. Ona sadece İbn Hibbân sika demiştir. Hadisin, Suheyb'den nakledilen bir şahidi vardır ki onu da Ahmed b. Hanbel (4 / 333) ve Nesâî, el-yevmu ve'l-leyle, 614 ve İbn Hibbân rivâyet etmiş (1975) ve sahih olduğunu söylemiştir.

525 Taberî rivâyet etmiştir. Senedi önceki gibi leyyindir.

526 Ebû Dâvûd (1319) rivâyet etmiştir. Senedi önceki gibi leyyindir. Ancak, daha önce geçtiği gibi Suheyb hadisi de, bundan sonrası da bu rivâyetlerin şahididir.

527 Hasendir. Ahmed b. Hanbel (1/ 125, 137) ve İbn Hibbân (2257) hasen senetle rivâyet etmişlerdir. Harise dışındaki râvileri Buhârî ve Müslim'in râvileridir. O da sikadır.

528 Çok zayıftır. Ahmed b. Hanbel (2/ 403) ; İbn Mâce, 3457. Senedi çok zayıftır. Senedinde Zevvab b. Aliyye ile Leys b. Ebû Süleym vardır ki her ikisi de zayıftır. İbn Kayyim,

Scanned with CamScanner

Taberî, Uyeyne b. Abdurrahman'ın babası Abdurrahman'dan şöyle rivâyet etmiştir: İbn Abbâs'a (radıyallâhu anh) yolculuk esnasında kardeşi Kusem'in ölüm haberi gelince "innâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn: Biz Allah'a aidiz ve yalnız ona döneceğiz" dedikten sonra yolun kenarına çekildi ve devesini ıhtırdı. İki rek'at namaz kıldı ve ondaki oturmaları uzattı. Sonra kalktı ve "Sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyin. Şüphesiz o (sabır ve namaz), Allah'a saygıdan kalbi ürperenler dışında herkese zor ve ağır gelen bir görevdir." âyetini okuyarak bineğine bindi.

İbn Cüreyc'den şöyle rivâyet edilmiştir: "Sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyin." Sabır ile namaz Allah'ın rahmetinin gelmesi için iki yardımcıdır.

"Şüphesiz o" daki "o" zamiri namaza râcidir. Bunu Mücâhid bizzat zikretmiş ve Taberî de tercih etmiştir. Zamirin, sözün delalet ettiği mânâya, yani namaz tavsiyesine dönmesi de mümkündür. Şu âyetlerde olduğu gibi: *"Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise: 'Size yazıklar olsun; Allah'ın mükâfatı, inanıp yararlı iş işleyenler için daha iyidir. Ona da ancak sabredenler kavuşabilir' demişlerdi."* (Kasas, 80) *"İyilikle kötülük bir olmaz, sen (kötülüğü) en güzel bir şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur. Buna (bu güzel davranışa) ancak sabredenler kavuşturulur; buna ancak (hayırdan) büyük nasibi olan kimse kavuşturulur."* (Fussilet, 34-35)

Yani bu tavsiyeye ancak sabredenler kavuşturulur. "...وما يلقّاها" cümlesinin mânâsı "bu ancak büyük nasibi olan kimselere verilir ve ilham edilir"dir.

Tefsire dönecek olursak; her hâlükarda (yani; "inneha" daki "hu: bu" zamiri ister namaza, ister geçen tavsiyeye râci olsun) âyetteki "kebîratun"un anlamı "meşakkatli ve ağır"dır.

Huşû ehlinin (Allah'a saygıdan kalbi ürperenler) mânâsına gelince; İbn Ebî Talha, İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: Mânâsı "Allah'ın (c.c) indirdiklerini tasdik edenler"dir. Mücâhid: Gerçekten iman edenlerdir, demiştir. Ebû Âliye: Korkanlardır, demiştir. Mukâtil: Mütevazilerdir, demiştir. Dahhâk: Allah'a itaat edip boyun eğen, azabından korkan, müjde ve tehditlerini tasdik edenlerdir, demiştir. Bu, şu hadise benzemektedir:

Tıbbı Nebevi'de, bunun Ebû Hureyre'ye nisbetini doğrulamıştır. Hadisin Taberî'deki rivâyeti de muallaktır.

Scanned with CamScanner

[447] *"Gerçekten çok büyük ve önemli bir şey sordun. Ama bu, Allah'ın (c.c) kendisine kolaylaştırdığı kimseye gerçekten kolaydır."*[529]

Taberî şöyle demiştir: Âyetin mânâsı şöyledir: Ey Ehl-i kitab'ın din adamları (rahipler vs.)! Kendinizi Allah'a itaate zorlamada; insanı kötülük ve fenalıktan alıkoyan, Allah'ın (c.c) rızasına yaklaştıran ve tam yerine getirilmesi ancak Allah'a (c.c) karşı mütevazi, Allah'a tam itaatkar ve Allah (c.c) korkusundan boynu bükük kimseler dışındakilere ağır gelen namazı tam kılmak sûretiyle Allah'tan yardım almaya çalışın. Taberî böyle demiştir. Ancak âyet, anlatım akışı içerisinde İsrâiloğullarına uyarı şeklinde gelmiş olsa da, sadece onlar kastedilmemiştir. Genel olup, onları ve başkalarını kapsamaktadır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

"Onlar ki, Rablerine kavuşacaklarını ve O'na döneceklerini kesin bilirler." âyeti, öncesindeki sözü tamamlayıcı bir cümledir. Yani, namaz veya tavsiye edilenler gerçekten ağırdır. Ancak Allah'a saygıdan kalbi ürperenlere bunlar zor gelmez. Onlar, kıyâmet günü Allah'a götürülüp huzurunda durdurulacaklarını ve Allah'a döndürüleceklerini bilen kimselerdir. Âyetteki "يظنون (kelime mânâsı: sanarlar)ın mânâsı; "bilirler"dir. "Allah'a döndürüleceklerini"; yani işlerinin Allah'ın (c.c) dilemesine kaldığını, onun adaletiyle dilediği gibi hükmedeceğini bilirler. Âhirete, mükâfat ve cezaya kesin iman edince de ibadetleri yapmak ve günahları terk etmek onlara kolay gelir.

Taberî (rh.a) şöyle demiştir: *"Onlar ki, Rablerine kavuşacaklarını ve O'na döneceklerini kesin bilirler."* Araplar yakine de şüpheye de zan derler. Hem karanlığa hem ışığa "سُدْفة: südfe"; hem imdat diyene hem yardıma koşana "صارخ" demeleri gibi. Bir şey ile zıttının aynı kelime ile ifade edildiği benzeri isimler çoktur.

Örneğin Düreyd b. Sımme şöyle der:

فقلت لهم ظُنُّوا بألفي مُدَجَّجٍ... سَرَاتُهُم في الفَارِسِيِّ المُسَرَّدِ

Onlara dedim: silahlar kuşanmış seçkin
İki bin kişilik orduyu kesin bilin (lafzen: sanın).
Yani, iki bin silahlının yardımınıza geleceğinden emin olun.

529 Bu, hadisin bir kısmı olup tamamı ileride gelecek. Hadis hasendir.

Scanned with CamScanner

Amira b. Târık da şöyle demiştir:

بِأنْ يَعْتَزُوا قومي وأقعُدَ فيكم... وأجعلَ مني الظنَّ غيبا مرجمًا

Kavmime gidip aranızda oturmak
Bendeki zanları rastgele atılmış düşünceler yapmak...
Buradaki zan da yakin mânâsındadır.

Arapların şiir ve sözlerinde zannın yakin ve kesin inanç mânâsına geldiğine dair sayılamayacak kadar çok örnek vardır. Söylediklerimiz, anlamaya muvaffak kılınmış kimseler için yeterlidir. Allah'ın (c.c) *"Suçlular ateşi görür görmez, orayı boylayacaklarını iyice anladılar"* (Kehf, 53) (kelime mânâsı: sandılar) âyeti de bu kabildendir.

Taberî daha sonra şöyle demiştir: Bize Mücâhid'den ulaştığına göre o şöyle demiştir: Kur'ân'daki her "zann"ın mânâsı yakindir. Bununla "zanentü: sandım" ve "zannû: sandılar" ifadelerini kastetmiştir. Başka bir kanalla bize gelen bir rivâyete göre Mücâhid şöyle demiştir: Kur'ân'da geçen her zan ifadesi "ilm: bilmek" mânâsındadır. Bunun senedi sahihtir. İbn Ebî Hâtim şöyle demiştir: Mücâhid, Süddî, Rebî' b. Enes ve Katâde'den, Ebû Âliye'ninkine benzer sözler rivâyet edilmiştir. İbn Cüreyc'den şöyle rivâyet edilmiştir: "Onlar ki, Rablerine kavuşacaklarını sanarlar"ın mânâsı "kesin bilirler"dir. *"Doğrusu ben, hesabımla karşılaşacağımı sanıyordum"* (Hâkka, 20) âyetindeki gibi. Zîra mânâsı "kesin biliyordum" dur. Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem de böyle demiştir.

[448] Ben derim ki: Sahih bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Kıyâmet günü kula "Ben seni evlendirmedim mi, seni şerefli kılmadım mı, at ile develeri emrine vermedim mi, baş olup ganimetler elde etme imkânı tanımadım mı?" der. Kul: Evet, der. Allah (c.c) "Peki sen benimle buluşacağını sanıyor muydun (biliyor muydun)?" der. O "Hayır" diye cevap verir. Bunun üzerine Allah (c.c) 'Beni unuttuğun gibi bugün ben seni unutuyorum' der."*[530] Hadisin uzun rivâyeti -inşaallah- *"Allah'ı unuttular, o da onları unuttu"* (Âl-i İmrân, 110) âyetinin tefsirinde gelecek.

530 Buhârî ve Müslim rivâyet etmiş olup hadis ileride gelecektir.

Scanned with CamScanner

يَابَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٤٧﴾

47. Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nimetimi ve sizi âlemlere üstün kıldığımı hatırlayın.

Tefsiri:

Allah (c.c) İsrâiloğullarına, atalarına ve geçmişlerine verdiği nimetlerini; kendilerinden peygamberler göndermek, onlara ve çağlarındaki diğer milletlere kitaplar indirmek sûretiyle onları başkalarından üstün kılışını hatırlatmaktadır. Nitekim başka yerlerde de şöyle buyurmuştur: *"And olsun biz İsrâiloğullarına, bilerek, (kendi zamanlarında) âlemlerin üstünde bir imtiyaz verdik"* (Duhân, 32) *"Bir zamanlar Mûsâ, kavmine şöyle demişti: Ey kavmim! Allah'ın size (lutfettiği) nimetini hatırlayın; zîra O, içinizden peygamberler çıkardı ve sizi hükümdarlar kıldı. Âlemlerde hiçbir kimseye vermediğini size verdi."* (Mâide, 20)

Râzî'nin Ebû Âliye'den rivâyet ettiğine göre o "Sizi âlemlere üstün kıldım" âyeti hakkında: Hükümdarlık vererek, peygamberler ve kitaplar göndererek onları dönemlerindeki tüm milletlere üstün kılmıştı. Çünkü her asrın bir âlemi vardır, demiştir. Mücâhid, Rebî' b. Enes, Katâde, İsmail b. Ebû Halid'den buna benzer bir rivâyet nakledilmiştir. Âyetin bu mânâya hamlolunması gerekir; çünkü bu ümmet onlardan daha faziletlidir. Zîra Allah (c.c) bu ümmete hitaben şöyle buyurmuştur: *"Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah'a inanırsınız. Ehl-i kitap'ta inansaydı, elbet bu, kendileri için çok iyi olurdu. (Gerçi) içlerinde iman edenler var; (fakat) çoğu yoldan çıkmışlardır."* (Âl-i İmrân, 110)

[449] Müsned ve Sünen kitaplarında Muâviye b. Hayda el-Kuşayri'den rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Siz yetmiş ümmetin sayısı kadar bir kalabalıkla geleceksiniz ki onların en hayırlısı ve Allah (c.c) katında en faziletli olanısınız."*[531] Bu konudaki hadisler pek çok olup, "Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz" âyetinin tefsirinde zikredilecektir.

531 Sahih hadistir. Tamamı inşaallah Âl-i İmrân sûresinin tefsirinde gelecek.

Scanned with CamScanner

Bir görüşe göre: Onların diğer insanlara üstünlükleri sadece bir yönden-dir ve bu, her yönden üstün kılınmalarını gerektirmez. Bu görüşü Fahreddin Râzî nakletmiştir. Ancak isabetli değildir. Başka bir görüşe göre: Onların diğer ümmetlerden üstün kılınmaları, peygamberlerinin de kendilerinden sayılma-sı sebebiyledir. Bunu da Kurtubî, tefsirinde zikretmiştir. Ancak bu da isabetli değildir; çünkü "alemler" genel bir ifade olup kendilerinden önceki ve son-raki peygamberleri de kapsamaktadır. Mesela İbrâhim (a.s) kendilerinden öncedir ve o diğer İsrâiloğulları peygamberlerinden üstündür. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlardan sonradır ve o tüm yaratılanların en üstü-nü, Âdemoğullarının dünya ve âhiretteki efendisidir. Allah'ın salât ve selâmı onunla nebî ve Rasûl kardeşlerinin üzerine olsun.

Öyle Bir Günden Korkun ki:

وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٤٨﴾

48. Öyle bir günden korkun ki, o günde hiç kimse başkası için her-hangi bir ödemede bulunamaz; hiç kimseden (Allah izin vermedik-çe) şefaat kabul olunmaz, fidye alınmaz; onlara asla yardım da ya-pılmaz.

Tefsiri:

Allah (c.c) İsrâiloğullarına evvela nimetlerini hatırlattıktan sonra onları kıyâmet gününde azabının başlarına gelmesine karşı uyarmış ve şöyle de-miştir: *"Öyle bir günden korkun ki"*, yani; kıyâmet gününden... *"O günde hiç kimse başkası için hiçbir ödemede bulunamaz."*, yani; hiç kimsenin kimseye hiçbir faydası dokunamaz. Nitekim Allah (c.c) başka yerlerde şöyle buyur-muştur: *"Hiçbir suçlu başkasının suçunu yüklenmez."* (En'âm, 164) *"O gün, herkesin kendine yetip artacak bir derdi vardır."* (Abese, 37) *"Ey insanlar! Rab-binize karşı gelmekten sakının. Ne babanın evlâdı, ne evlâdın babası nâmına bir şey ödeyemeyeceği günden çekinin."* (Lokman, 33) âyette bahsedilen du-rum, yani baba ile evladın birbirlerine hiçbir fayda verememeleri en çetin durumlardandır.

Scanned with CamScanner

"Hiç kimseden şefaat kabul olunmaz." Kasıt, kâfirlerdir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurulmuştur: *"Şefaatçilerin şefaati onlara fayda vermez."* (Müddessir, 48) Bir âyette de kâfirlerin şöyle diyecekleri anlatılmıştır: *"Şimdi artık bizim ne şefaatçilerimiz var ne de yakın bir dostumuz."* (Şuarâ, 100-101)

"Onlardan fidye (Arapçası: adl) *alınmaz."* Adl'den kasıt, fidyedir. Nitekim Allah (c.c) başka âyetlerde şöyle buyurmuştur: *"Gerçekten, inkâr edip kâfir olarak ölenler var ya, onların hiçbirinden -fidye olarak dünya dolusu altın verecek olsa dahi- kabul edilmeyecektir. Onlar için acı bir azap vardır; hiç yardımcıları da yoktur."* (Âl-i İmrân, 91) *"Şüphe yok ki kâfir olanlar, yeryüzündeki her şey ve bunun yanında da bir o kadarı kendilerinin olsa da kıyâmet gününün azabından kurtulmak için onu fidye verseler, onlardan asla kabul edilmez; onlar için acı bir azap vardır"* (Mâide, 36) *"O, bütün varını fidye olarak verse, yine de ondan kabul edilmez"* (En'âm, 70) *"Bugün artık ne sizden ne de inkâr edenlerden bedel kabul edilir."* (Hadîd, 15)

Allah (c.c) bu âyet-i kerimede onlar peygamberine inanmadıkları, gönderdiği dinde ona tâbi olmadıkları ve kıyâmet günü Allah'ın (c.c) huzuruna bu hal üzere geldikleri taktirde, kendilerine hiçbir akrabanın akrabalığının, hiçbir şefaatçinin şefâatinin bir fayda vermeyeceğini, dünya dolusu altın bile olsa onlardan hiçbir bedel kabul edilmeyeceğini haber vermektedir. Şu âyet-i kerimelerde ifade buyurduğu gibi: *"Ey iman edenler! Kendisinde artık alış-veriş, dostluk ve kayırma bulunmayan gün (kıyâmet) gelmeden önce..."* (Bakara, 254) *"Kendisinde ne alışveriş, ne de dostluk bulunan bir gün gelmeden önce."* (İbrâhim, 31) Mücâhid, İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: "Onlardan hiçbir adl alınmaz" âyetindeki "adl" bedel demektir ki bedelden kasıt da fidyedir. Adl denmesi, azaptan "adl" etmesi, yani "men" etmesinden dolayıdır. Allah (c.c) bu âyette şöyle demektedir: Kişi, dünya dolusu altını fidye olarak getirse de bu, ondan kabul olunmaz. Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem de böyle demiştir. Ebû Câfer er-Râzî, Ebû Âliye'den bu âyetle ilgili olarak şöyle rivâyet etmiştir: Adl, fidye demektir. İbn Ebî Hâtim der ki: Ebû Mâlik, Hasan-ı Basrî, Said b. Cübeyr, Katâde ve Rebî' b. Enes'ten buna benzer sözler rivâyet edilmiştir. Abdurrezzak'ın Hz. Ali'den uzun bir rivâyetinde şöyle geçmektedir: "Sarf nafile, adl ise farz demektir." Velid de Umeyr b. Hani'den böyle bir söz rivâyet etmiştir. Ancak bu görüş burada gariptir, uygun değildir. Bu âyetin tefsirinde en kuvvetli görüş, birinci görüştür. Onu güçlendiren bir de hadis bulunmaktadır ki o da şudur:

Scanned with CamScanner

[450] Taberî, kendi senediyle Ümeyyeoğullarına mensup bir adamdan şöyle nakletmiştir: Hz. Peygamber'e: "Ya Rasûlallah! Adl nedir?" diye sorul-du, O (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Adl, fidyedir"* buyurdu.[532]

"Onlara asla yardım da yapılmaz." Yani hiç kimse onlar için öfkelenip de yardımlarına koşmaz, Allah'ın (c.c) azabından kurtarmaz. Daha önce geçtiği gibi hiçbir akrabanın yakınlığı ve hiçbir makam sahibinin makamı onu bu azaptan kurtaramaz ve onlardan hiçbir fidye kabul edilmez. Bunların tümü, başkalarının acıması yönündendir. Kaldı ki kendileri bakımından da onlara yardım edecek hiç kimse yoktur. Nitekim Allah (c.c) *"Onun için ne bir kuvvet, ne de bir yardımcı vardır."* (Târık, 10) buyurmuştur.

Böylece mânâ şöyle olur: Allah (c.c) kendisini inkâr ve reddeden kim-seden hiçbir fidye ve şefâat kabul etmeyecek, onların hiçbirini azabından kurtarmayacak, hiç kimse de onu Allah'ın (c.c) elinden alamayacak ve kurtaramayacaktır. Nitekim Allah (c.c) başka âyetlerde şöyle buyurmuştur: *"Kendisi her şeyi koruyup kollayan, fakat kendisi korunmayan (buna muhtaç olmayan) kimdir?"* (Mü'minûn, 88) *"Artık o gün, Allah'ın edeceği azabı kimse edemez. O'nun vuracağı bağı kimse vuramaz."* (Fecr, 25-26) *"Şöyle sorulur: "Size ne oldu ki birbirinizle yardımlaşmıyorsunuz?" Hayır; bugün onların hepsi teslim olmuşlardır"* (Sâffât, 25-26) *"Allah'tan başka kendilerine yakınlık sağlamak için İlâh edindikleri şeyler, kendilerine yardım etselerdi ya! Hayır, onları bırakıp gittiler."* (Ahkâf, 28)

Dahhâk, İbn Abbâs'tan, *"Size ne oldu ki birbirinizle yardımlaşmıyor-sunuz?"* âyetini, bize karşı direnmiyor, mücadele etmiyorsunuz?" şeklinde tefsir ettiğini rivâyet etmiştir. Taberî de şöyle demiştir: "Onlara asla yardım da yapılmaz." yani; o gün onlara hiçbir şefâatçinin şefâat etmediği, onlardan hiçbir bedel ve fidye kabul edilmediği gibi, hiç kimse de onlara yardım et-meyecek. Orada aracılar yok olmuş, rüşvet ve aracılıklar (şefâat) kaybolmuş, onlar arasında yardımlaşma ve birbirine arka çıkma ortadan kalkmış ve hü-küm, katında şefâatçıların ve yardımcıların hiçbir fayda vermediği Cebbar olan Allah'ın adaletine kalmıştır. O ise kötülüğe misliyle, iyiliğe ise kat kat faz-

532 Çok zayıftır. Taberî (877) rivâyet etmiştir. Hadis mürseldir. Çünkü râvilerden Amr b. Kays sahabilerden rivâyet etmemiştir, onun rivâyetleri sadece tabiindendir. Bkz: el-Cerhu ve't-Ta'dil 6 / 254. Üstelik rivâyet ettiği kişi de meçhuldür. Senet zincirinde başka meçhuller de vardır.

Scanned with CamScanner

lasıyla karşılık verecektir. Bu, Allah'ın (c.c) şu âyetlerde ifade ettiği husustur: *"Onları durdurun; çünkü kendilerinden daha da sorulacaktır." Şöyle sorulur: "Size ne oldu ki birbirinizle yardımlaşmıyorsunuz?" Hayır; bugün onların hepsi teslim olmuşlardır."* (Sâffât, 26)

İsrâiloğulları'nın Firavun'dan Kurtulması:

وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَٰلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٤٩﴾ وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٥٠﴾

49. Hatırlayın ki, sizi, Firavun taraftarlarından kurtardık. Onlar size azabın en kötüsünü reva görüyorlar; yeni doğan erkek çocuklarınızı kesiyor, kızlarınızı ise (fenalık için) hayatta bırakıyorlardı. Aslında bunda Rabbinizden büyük bir imtihan vardı.

50. Bir zamanlar da sizin için denizi yarıp sizi kurtardık. Firavun'un taraftarlarını ise siz bakıp dururken denizde boğduk.

Tefsiri:

Kişinin Âl (آل)'i; soy veya başka bir bağla mensup olduğu kişidir. Bir görüşe göre: "kişinin takipçileri ve taraftarları", başka bir görüşe göre de "kişinin kendi dininden ve milletinden olan kimseler"dir. Bazen kişinin kendisi için kullanılır. Yüceltilen kişiye isnat edilerek "Filanın âl'i" denir. Meşhur görüşe göre bu, beldelere isnat edilmez. Bazıları sadece Medine hakkında kullanılabildiğini ve "Âl-i Medine" (Medine halkı) denmesini caiz görmüşlerdir. Ebû Ubeyd, Araplardan "Âl-i Mekke" (Mekke halkı) ve "Âlu'llah" (Allah'ın yakın kulları) tabirlerini nakletmiştir. En meşhur görüşe göre "âl", zamire izafe edilebilir. Nitekim Abdulmuttalip şöyle demiştir:

Bugün kendi âlini âl-i salibe (salib: haç) ve ona tapanlara karşı muzaffer eyle!

Bir şair de şöyle demiştir.

أنا الفارس الحامي حقيقة والدي وآلي كما تحمي حقيقة آلكا.

Scanned with CamScanner

Senin aileni (آلك) gereği gibi koruduğun gibi ben de.

Babamı ve aile efradımı (آلي) gereği gibi koruyan süvariyim.

Allah (c.c) şöyle buyurmaktadır: Ey İsrâiloğulları! Size olan nimetimi hatırlayın. "Hani sizi Firavun taraftarlarından kurtarmıştık." Sizi Mûsâ'nın (c.c) arkadaşları olarak onların elinden kurtarmıştık. "Onlar size azabın en kötüsünü reva görüyorlardı." Size işkence ve azabın en kötüsünü uyguluyorlardı. Çünkü Firavun -Allah'ın lâneti üzerine olsun- kendisini dehşete düşüren bir rüya görmüştü. Buna göre Beyt-i Makdis'ten çıkan bir ateş gelip Mısır'daki Kıptilerin evlerine giriyor, ancak İsrâiloğullarının evlerine girmiyordu. Bu ise saltanatının İsrâiloğullarından bir adamın eliyle yok olması mânâsına geliyordu. Denilir ki: Yakın adamları ona İsrâiloğullarının, aralarından birinin çıkarak kendilerine devlet ve üstünlük sağlamasını beklediklerini anlattılar. İnşaallah Taha sûresi ikinci âyetin tefsirinde geleceği gibi, "fitneler hadisi"nde böyle anlatılmaktadır. Bunun üzerine mel'un Firavun derhal İsrâiloğullarından doğacak her erkek çocuğunun öldürülüp kızlara dokunulmamasını, İsrâiloğullarının en ağır ve horlayıcı işlerde çalıştırılmaları emrini verdi.

Burada "çocukların kesilmesi", (arada atıf harfi olmaksızın) "İsrâiloğullarına yapılan azab"ı açıklayıcı olarak gelmiştir. İbrâhim sûresinde ise bunlar atıf harfiyle, ardı ardına sıralanan hususlar olarak zikredilerek şöyle denmiştir: *"Size azabın en kötüsünü tattıran ve oğullarınızı kesip kadınlarınızı diri bırakan.."* (İbrâhim, 1) İnşaallah bunun açıklaması Kasas sûresinin başında gelecek. Yalnız Allah'a güvendik. Yardım ve destek yalnız O'ndandır.

"يَسُومُونَكُمْ" fiili "sizi uğratıyorlardı, yüklüyordu" mânâsına gelir. Yani, "sizi baskı ve işkenceye uğratıyorlardı." Ebû Ubeyde: Arapçada birisi birine işkence yaptığını ifade etmek istediğinde "sâme fulânen huttata hasfin: filanı işkenceye uğrattı / yaptı" denir, demiştir.

Amr b. Külsûm de şöyle demiştir:

إذا ما الملك سام الناس خسفا... أبينا أن نقر الخسف فينا..

Padişah insanları zillete mahkum etmek istediğinde,

Bizi zelil yapmasını reddettik.

Scanned with CamScanner

Cümlenin, (sâme fiili "sürekli yapma ve devam etme" mânâsını ifade ettiğinden) "size sürekli işkence yapıyordu" mânâsına geldiği de söylenmiştir. Sürekli meralarda otlandığından dolayı otlanan koyunlara "sâimetu'l-ğanem: otlanan koyunlar" denmesi de buradan gelmektedir. Bunu Kurtubî nakletmiştir.

Burada "yeni doğan erkek çocuklarınızı kesiyorlar, (fenalık için) kızlarınızı hayatta bırakıyorlardı" cümlesi, âyetin başındaki "onlar size azabın en kötüsünü reva görüyorlar" cümlesinin tefsiridir. Böylece bunların tamamı, (47. âyette) geçen "Allah'ın size nimetini hatırlayın" cümlesindeki "onlara verilen nimet"in açıklamasıdır. İbrâhim sûresinde ise *"Onlara Allah'ın günlerini -yani nimet ve ihsanlarını- hatırlat"* (İbrâhim, 2) buyurulunca, "Sizi Firavun taraftarlarından kurtardı. Onlar size azabın en kötüsünü reva görüyorlar, yeni doğan erkek çocuklarınızı kesiyor ve kızlarınızı (fenalık için) hayatta bırakıyorlardı." şeklinde "kesme"nin "azap" üzerine atfedilmesi buna uygun düşmüştür. Böylece İsrâiloğullarına verilen nimet ve ihsanların pek çok olduğu ifade edilmek istenmiştir.

Kayser, Anadolu ile Suriye'yi yöneten kâfir kralların; Kisra, İran kralları-nın; Tübba', Yemen'in kâfir krallarının; Necâşî, Habeşistan krallarının; Patalimus Hindistan krallarının özel adı olduğu gibi, Firavun da Mısır'a hükmeden Amalikalı ve diğer kâfir hükümdarların özel ismi idi. Firavun isminin sadece Mûsâ (a.s) zamanındaki hükümdarların ismi olduğu ve adının Velid b. Mus'ab b. Reyyan veya Mus'ab b. Reyyan olduğu da söylenmiştir. Her kim ise, Allah ona lânet etsin. Firavun, Imlik b. Eved b. İrm b. Sam b. Nûh'un soyundandı. Künyesi Ebû Merre idi. Aslen İstahar halkından bir İranlıdır. Her kim ise, Allah ona lânet etsin.

"Aslında bunda Rabbinizden büyük bir imtihan vardı." Taberî der ki: Yani, Firavun hanedanlığının eli altında çektiğiniz azap ve işkenceden kurtarmasında, Rabbinizden size büyük bir bela (بَلَاء), yani büyük bir nimet vardı. Ali b. Ebî Talha'nın İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o da buradaki belâ kelimesini "nimet" olarak tefsir etmiştir. Mücâhid de: Yani, Rabbinizden büyük bir nimet, demiştir. Ebû Âliye, Ebû Mâlik, Süddî ve başkaları da böyle demişlerdir.

Scanned with CamScanner

Belâ esasen imtihan ve sınav mânâsına gelir ve bu bazen iyilikle bazen kötülükle olur. Nitekim Allah (c.c): *"Bir sınav olarak sizi iyilik ve kötülükle deneriz."* (Enbiyâ, 35) *"Ve biz onları iyiliklerle ve kötülüklerle denedik."* (A'râf, 98) buyurmuştur.

Taberî der ki: Kötülükte en çok "belevtuhu, eblûhu, belâen", iyilikte ise "belevtuhu, eblîhi, iblâen ve belâen" denir (yani; kötülükte en çok "feale, yef'alu", iyilikte ise "feale, yef'ilu" vezninde gelir). Züheyr b. Ebî Selma şöyle der:

جزى الله بالإحسان ما فَعَلا بكُم... وأبلاهما خَيْرَ البلاءِ الذي يَبْلُو

Allah ikisinin size yaptıklarını güzellikle mükâfatlandırsın.
Onlara, onunla sınadığı nimetlerin (bela) en iyisini versin.

Şair burada belâ'yı her iki mânâda kullanmıştır. Çünkü söylemek istediği şudur: Allah (c.c) onlara kullarını onunla sınadığı nimetler bahşetmiştir.

Denildi ki: "Aslında bunda Rabbinizden büyük bir imtihan vardı." buyruğuyla, içinde bulundukları 'erkek çocuklarının öldürülüp kız çocuklarının sağ bırakılmaları' şeklindeki alçaltıcı işkence azabına işaret edilmek istenmiştir. Kurtubî bunun cumhurun görüşü olduğunu belirtmiştir. Kurtubî, birinci görüşü zikrettikten sonra aynen şöyle söylemiştir: Cumhur şöyle dedi: âyette erkek çocuklarını kesme ve başka işkencelere işaret vardır. Dolayısıyla buradaki belâ, şer mânâsında kullanılmıştır. Böylece âyetin mânâsı: "Çocukların kesilmesinde büyük bir bela ve sınav vardı" olur.

Allah'ın (c.c) *"Bir zamanlar sizin için denizi yarıp sizi kurtardık. Firavun'un taraftarlarını ise, siz bakıp dururken denizde boğduk."* buyruğunun mânâsı şudur: Biz sizi Firavun'un taraftarlarından kurtardıktan, siz Mûsâ (a.s) ile çıktıktan ve Firavun sizi yakalamak üzere peşinizden geldikten sonra sizin için denizi yardık. İnşaallah yerinde açıklanacağı üzere, Allah (c.c) bunu Kur'ân'ın muhtelif yerlerinde anlatmıştır. En geniş anlatıldığı yerlerden biri Şuarâ sûresidir.

"Sizi kurtardık"; yani onların elinden kurtardık, sizinle onlar arasına engel koyduk ve onları denizde boğduk. Siz ise, yüreğinizi daha çok rahatlatması ve düşmanınızın daha hakir ve zelil olması için onları seyrediyordunuz.

Scanned with CamScanner

Abdurrezzak, Amr b. Meymun el-Evdi'nin "Bir zamanlar sizin için denizi yarıp sizi kurtardık. Firavun'un taraftarlarını ise, siz bakıp dururken denizde boğduk...." âyetleri hakkında şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Mûsâ (a.s) İsrâiloğulları ile birlikte çıkınca bu haber Firavun'a ulaştı. Ancak o "Horozlar ötmeden onları takibe başlamayın" dedi. Vallahi, gece sabaha kadar hiçbir horoz ötmedi. Sabahleyin Firavun bir koyun getirilmesini emretti ve koyun kesildi. Sonra "Altı yüz bin Kıpti burada toplanmadıkça ciğerini çıkarmayacağım" dedi. Altı yüz bin Kıpti toplanınca ciğerini çıkardı. Sonra yola çıktılar. Denize ulaşınca Mûsâ (a.s)'ın Yuşa' b. Nun adında bir arkadaşı ona "Rabbin nereye gitmemizi emrediyor?" diye sordu. Mûsâ denizi kastederek "önünü" dedi. Bunun üzerine Yuşa b. Nun atını denize sürdü. Boyunu aşacak yere kadar gitti ve boyunu aşınca geri döndü. Mûsâ (a.s) "Vallahi ne yalan söyledim, ne de bana yalan söylendi" dedi. Bunu üç defa yaptı. Sonunda Allah (c.c) Mûsâ'ya (a.s): Asân ile denize vur! diye vahyetti. O da vurdu. *"(Vurunca deniz) derhal yarıldı (on iki yol açıldı), her bölük koca bir dağ gibi oldu."* (Şuarâ, 63) Sonra Mûsâ (a.s) ile beraberindekiler denize doğru yürüdüler. Firavun da onları aynı yoldan takip etti. Denize tamamen girince Allah (c.c) denizi üzerlerine kapattı. Onun için Allah (c.c) "Firavun'un taraftarlarını da, siz bakıp dururken denizde boğduk." buyurmuştur. Bu olayın detaylı işlendiği âyetlerde açıklandığında görüleceği üzere, bunu birçok selef böyle anlatmıştır.

Bugünün Aşure günü olduğuna dair rivâyet bulunmaktadır.

[451] Nitekim Ahmed b. Hanbel, İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Medine'ye geldiğinde Yahudilerin Aşure günü oruç tuttuklarını görünce onlara *"Oruç tuttuğunuz bugün nedir?"* diye sordu. "Bu güzel bir gündür. Bu, Allah'ın (c.c) İsrâiloğullarını düşmanlarından kurtardığı gündür" dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de oruç tuttu ve *"Ben Mûsâ'ya sizden daha yakınım"* dedi. Böylece Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) o gün oruç tuttu ve o gün oruç tutmalarını emretti.[533] Hadisi Buhârî, Müslim, Nesâî ve İbn Mâce de Eyyûb Sahtiyani yoluyla buna benzer bir lafızla rivâyet etmişlerdir.

[452] Ebû Ya'la Mevsılî de Enes b. Mâlik'ten (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Allah (c.c) de-*

533 Buhârî, 2004, 3397; Müslim, 1130; Ebû Dâvûd, 2444; İbn Mâce, 1734; Ahmed b. Hanbel 1 / 291; İbn Hibbân, 3625.

Scanned with CamScanner

nizi İsrâiloğullarına Aşure günü yardı."[534] Hadis bu kanalla zayıftır. Çünkü râvilerden Zeyd el-Amiyy biraz zayıf, kendinden rivâyet ettiği hocası Yezîd er-Rukaşi daha zayıftır.

Buzağıya Tapanlar:

وَإِذْ وَاعَدْنَا مُوسَى أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٢﴾

51. Mûsâ'ya kırk gece (vahyetmek üzere) söz vermiştik. Sonra haksızlık ederek buzağıyı (İlâh) edindiniz.

52. O davranışlarınızdan sonra (akıllanıp) şükredersiniz diye sizi affettik.

Tefsiri:

Allah (c.c) şöyle buyurmaktadır: Size lutfettiğim affetme nimetimi hatırlayın. Hani Mûsâ (a.s) kendisine bildirilen yer ve zamanda Rabbiyle buluşmaya gitmiş, bu süre zarfında siz buzağıya tapmıştınız. Ancak Allah sizi yine de affetmişti. Buluşma süresi, A'râf sûresindeki *"Biz Mûsâ'ya otuz gecelik görüşme vaadi verdik ve ona on gece daha ilâve ettik; böylece Rabbinin tayin ettiği vakit kırk geceyi buldu."* (A'râf, 142) âyetinde ifade edildiği gibi bu kırk gündü. Bunun Zilkade ayının tamamı ile Zilhicce'nin ilk on günü olduğu söylenir. Bu, İsrâiloğulları, Firavun'un adamlarından kurtulup denizden karşıya geçmelerinden sonra gerçekleşmiştir.

وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿٥٣﴾

53. Doğru yolu bulasınız diye Mûsâ'ya Kitab'ı ve Furkân'ı (hak ile bâtılı ayıran hükümleri) verdik.

Tefsiri:

"Doğru yolu bulasınız diye Mûsâ'ya Kitab'ı" yani Tevrat'ı *"ve Furkân'ı"* yani hak ile bâtılı, doğru yol ile sapıklığı birbirinden ayıran hükümleri *"vermiştik."*

534 Bunu Ebû Ya'la (4904) rivâyet etmiştir. Müellif'in söylediği gibi iki râvisi de zayıftır. Sahih rivâyet bundan önceki hadistir.

Scanned with CamScanner

A'râf sûresindeki sözün akışından anlaşıldığı üzere bu da aynı şekilde onların denizden çıkmalarından sonra olmuştur. Nitekim Allah (c.c) bir âyette de *"And olsun ki, Mûsâ'ya, ilk nesilleri yok ettikten sonra, insanlar düşünsünler diye Kitab'ı, açık belgeler, doğruluk rehberi ve rahmet olarak verdik."* (Kasas, 43) buyurmuştur.

"وَالْفُرْقَانَ "daki vav harfinin ziyade olup (furkan'ın, Kitab'ın sıfatı olduğu, dolayısıyla "Kitab'ı ve Furkân'ı" yerine) "furkan olan kitabı" mânâsında olduğu söylenmiştir. Ancak bu garip bir görüştür.

Başka bir (zayıf) görüşe göre ise Furkân Kitab'ın üzerine atfedilmiştir, ancak ikisinin mânâsı tamamen aynıdır. Şu şiirdeki gibi:

فقدَدت الأديم لراهشيه ... فألفى قولها كذبًا ومينا ...

Deriyi kollarındaki ana damarlara kadar parçaladı.

Onun söylediği sözleri yalan ve dolan buldum.

Şiirde ardı ardına zikredilen "kezib" ve "meyn" kelimeleri yalan mânâsına gelmektedir.

Başkası da şöyle demiştir:

ألا حبذا هند وأرض بها هند... وهند أتى من دونها النأي والبعد...

Âh, ne hoştur Hind ve Hind'in bulunduğu yer.

Hind geldi ama arada bir uzaklık, var.

Burada da ne'y ile bu'd "uzaklık" mânâsına gelmektedir. Mânâları tamamen aynıdır.

Antera da şöyle der:

حييت من طلل تقادم عهده... أقوى وأقفر بعد أم الهيثم...

Eski zamandan kalma harabelerden sana selâm olsun.

Ümmü Heysem'den sonra daha güçlü, daha güçlü.

Burada da tamamen aynı mânâya geldikleri halde "akfar", "akfâ" üzerine atfedilmiştir.

Scanned with CamScanner

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَاقَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا إِلَىٰ بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٥٤﴾

54. Mûsâ, kavmine demişti ki: Ey kavmim! Siz buzağıyı (İlâh) edinmekle kendinize gerçekten yazık ettiniz. Onun için Yaradanınıza tevbe edin de nefislerinizi öldürün. Öyle yapmanız Yaratıcınız katında sizin için daha iyidir. Böylece Allah tevbenizi kabul etmiş olur. Şüphesiz tevbeleri çok kabul eden ve çok merhametli ancak O'dur.

Tefsiri:

Bu âyet, Allah'ın (c.c) İsrâiloğullarının buzağıya tapınmalarından sonra tevbelerini kabul ediş şeklini anlatmaktadır. Hasan-ı Basrî (rh.a) bu âyet-i kerime hakkında şöyle demiştir: Tevbeleri, buzağıya tapınmalarının ne denli çirkin ve hatalı olduğunu yüreklerinde fark ettiklerinde kabul edilmiştir. O anı Allah (c.c) şöyle anlatmaktadır: *"Pişman olup da kendilerinin gerçekten sapmış olduklarını görünce dediler ki: Eğer Rabbimiz bize acımaz ve bizi bağışlamazsa mutlaka ziyana uğrayanlardan olacağız!"* (A'râf, 149) Bunu ise Mûsâ (a.s) onlara "Ey kavmim! Şüphesiz siz, buzağıyı (İlâh) edinmekle kendinize gerçekten kötülük ettiniz. Onun için *"Yaradanınıza tevbe edin de nefislerinizi (kötü duygularınızı) öldürün.."* dediğinde hissetmişlerdir. Ebû Âliye, Said b. Cübeyr ve Rebî' b. Enes: "Bârî'nize tevbe edin" cümlesindeki "Bâri'" kelimesi "yaratan" mânâsına gelmektedir, demişlerdir.

Ben derim ki: "Yaradanınıza tevbe edin" ifadesindeki "yaradanınız" sözcüğü, cürümlerinin büyüklüğüne işaret etmektedir. Yani, sizi yarattığı halde bırakıp başkasına taptığınız Allah'a tevbe edin. Taberî ile İbn Ebî Hâtim, İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmişlerdir: İsrâiloğullarının tevbeleri; çocuk olsun, baba olsun herbirinin karşılaştığı her bir kimseyi kim olduğuna aldırış etmeksizin öldürmesi idi. Bunun üzerine Allah (c.c), İsrâiloğullarının, Mûsâ ve Harun'un bilmeyip kendisinin bildiği ve itiraf ettikleri günahlarını affetti. Emrini yerine getirince Allah (c.c) onlardan öldüreni de öldürüleni de bağışladı. Bu, 'fitneler hadisi'nden bir kısım olup, tamamı inşaallah Taha sûresinin tefsirinde gelecektir. Taberî, İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh): "(Mûsâ

Scanned with CamScanner

demişti ki:) ...Onun için Yaradanınıza tevbe edin de nefislerinizi öldürün. Öyle yapmanız yaratıcınız katında sizin için daha iyidir. Böylece Allah tevbenizi kabul etmiş olur. Şüphesiz tevbeleri çok kabul eden ve çok merhametli ancak O'dur." âyeti hakkında şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Mûsâ (a.s) Allah'ın (c.c) emri üzerine kavmine kendilerini öldürmelerini emretti. Buzağıya tapınanlar elbiselerine sarılıp oturdular. Tapınmayanlar ise kalkıp ellerine hançerleri aldılar. Birden hepsinin üzerine zifiri karanlık çöktü ve birbirlerini öldürmeye başladılar. Karanlık dağıldığında ölülerin sayısı yetmiş bini bulmuştu. Bunun üzerine Allah (c.c) onlardan öldürenleri de öldürülenleri de affetti.

İbn Cüreyc, Said b. Cübeyr ile Mücâhid'den şöyle rivâyet etmiştir: Her biri eline hançerleri alarak yakın veya uzak demeden birbirlerini öldürmeye ve boğazlamaya başladılar. Nihâyet Mûsâ'nın (a.s) elbisesiyle işaret etmesi üzerine ellerindeki silahları bıraktılar. Yerde yetmiş bin ölü vardı. Allah (c.c) Mûsâ (a.s)'a "Tamam, bu kadar yeterli" diye vahyetti. Hz. Ali'den de buna benzer bir rivâyet bulunmaktadır.

Katâde der ki: İsrâiloğullarına verilen emir çok ağırdı. Hemen ellerine bıçakları ve hançerleri alarak birbirlerini boğazlamaya başladılar. Nihâyet Allah (c.c) onlara cezasını verince bıçaklar ellerinden düştü ve birbirlerini öldürmeleri olayı sona erdi. Allah (c.c) bunu dirileri için tevbe, ölüleri için şehadet kabul etti. Hasan-ı Basrî der ki: Üzerlerine zifiri bir karanlık çöktü ve birbirlerini öldürmeye başladılar. Sonra karanlık kalktı ve bu onlar için kefaret yerine geçti. Süddî de şöyle der: Buzağıya tapanlar ile tapmayanlar, ellerinde kılıçlarıyla birbirlerine girdiler. Her iki taraftan öldürülenler şehitti. Öldürülenler o kadar çoktu ki sayıları yetmiş bini bulmuştu. İsrâiloğulları neredeyse silinip gideceklerdi. Sonunda Mûsâ ve Harun: "İsrâiloğullarını helâk ettin. Rabbimiz! Kalanı bahşet, kalanı bahşet!" diye dua ettiler. Bunun üzerine Allah (c.c) İsrâiloğullarına silahlarını atmalarını ve öldürmeyi bırakmalarını emretti. Her iki taraftan öldürülen şehit, hayatta kalansa tevbesi kabul olunmuş sayıldı. "Böylece Allah tevbenizi kabul etmiş olur. Şüphesiz tevbeleri çok kabul eden ve çok merhametli ancak O'dur." buyruğunun anlamı budur. Zührî der ki: İsrâiloğulları birbirlerini öldürmekle emrolununca, beraberlerinde Mûsâ (a.s) bulunduğu halde karşı karşıya gelerek hançerlerle birbirlerini boğazladılar. Mûsâ (a.s) da onlar için dua ediyordu. Tamamen yok olma noktasına

Scanned with CamScanner

geldiklerinde "Ey Allah'ın peygamberi! Bizim için Allah'a dua et" dediler. Mûsâ (a.s)'ın (duada kollarını havada tutabilmesi için) pazularını tutuyor ve kollarına destek veriyorlardı. Bir süre sonra Allah (c.c) tevbelerini kabul etti ve silahları birbirlerinin üzerinden çekmelerini emretti. Bunun üzerine onlar silahlarını çektiler. Hz. Mûsâ (a.s) ile İsrâiloğulları ölülerine çok üzüldüler. Allah (c.c), Mûsâ (a.s)'a "Seni üzen nedir? Onlar benim katımda olup nimetlerle rızıklandırılmaktadırlar. Kalanların da tevbelerini kabul ettim." buyurdu. Buna İsrâiloğulları çok sevindiler. Bunu, Taberî, ceyyid (iyi) bir senetle rivâyet etmiştir.

İbn İshâk der ki: Mûsâ (a.s) kavmine döndükten ve buzağıyı yakarak külünü denize attıktan sonra buzağıya tapınmayanlardan seçtiği birtakım kişiler ile Rabbinin huzuruna çıktı. Buluşma yerine vardıklarında onları aniden yıldırım çarptı. Sonra kavimlerine geri gönderildiler. Mûsâ (a.s) İsrâiloğullarının buzağıya tapınma günahını affetmesi için Allah'a dua etti. Allah (c.c) "Onlar kendilerini öldürmedikçe kabul etmem" buyurdu. Bana kadar ulaşan bilgiye göre İsrâiloğulları da "Biz Allah'ın (c.c) emrine uyacak ve sabredeceğiz" dediler. Bunun üzerine Mûsâ (a.s) buzağıya tapınmayanlara tapınanları öldürmelerini emretti. Tapınanlar evlerinde oturdular. Diğerleri ise kılıçlarla onları öldürmeye başladılar. Mûsâ (a.s) ağlıyordu. Kadınlar ve çocuklar da ağlayıp sızlanarak yanına geliyor ve Allah'ın (c.c) affetmesi için dua ediyorlardı. Sonunda Allah (c.c) tevbelerini kabul etti ve onları affetti. Mûsâ (a.s) da ellerinde kılıç bulunanlara kılıçlarını diğerlerinden çekmelerini emretti.

Abdurrahman b. Zeyd der ki: Mûsâ (a.s), buzağıya tapınmayıp Harun (a.s) ile birlikte kenara çekilen yetmiş kişi ile birlikte Allah'ın (c.c) huzuruna gidip sonra kavmine dönünce "Rabbinizle sözleşmeye koşun" dedi. Onlar "Ey Mûsâ! Tevbemiz kabul olmayacak mı?" dediler. Mûsâ (a.s): Olacak. Ancak "Kendinizi öldürün. Bu sizin için Rabbiniz katında daha hayırlıdır. Allah da tevbenizi kabul eder..." dedi. Kılıçları, kargıları, hançerleri ve palaları çıkardılar.

Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem der ki: Üzerlerine kin ve yırtıcılık gönderilmişti. Birbirlerine elleriyle dokunuyor ve birbirlerini öldürüyorlardı. Babası veya oğlu olmasına aldırış etmeden birbirlerini öldürüyorlar, birbirlerine şöyle sesleniyorlardı: "Allah direnip sabredene merhamet etsin ve sonunda o, Allah'ın rızasına erişsin." Allah (c.c) onların ölülerini şehit kabul etti. Hayatta

Scanned with CamScanner

kalanları ise tevbeleri kabul olunmuş kimseler kıldı. Abdurrahman daha sonra ""Böylece Allah tevbenizi kabul etmiş olur. Şüphesiz tevbeleri çok kabul eden ve çok merhametli ancak O'dur." âyetini okudu.

Allah'ı (c.c) Apaçık Görmek İstemeleri:

وَإِذْ قُلْتُمْ يَامُوسَى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٥٥﴾ ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٦﴾

55. Bir zaman da: Ey Mûsâ! Biz Allah'ı apaçık görmedikçe asla sana inanmayız, demiştiniz. Bunun üzerine derhal sizi yıldırım çarpmıştı da siz bakakalmıştınız.

56. Sonra şükredersiniz diye ölümünüzden sonra sizi yine diriltmiştik.

Tefsiri:

Allah (c.c) bu âyet-i kerimelerde şöyle buyurmaktadır: Bir de, ne sizin ne de sizin gibilerin gücünün yetmeyeceği bir şeyi, beni apaşikar ve ayan beyan görmek istediğinizde sizi yıldırım çarptıktan sonra sizi tekrar diriltme nimetimi hatırlayın.

Nitekim İbn Cüreyc, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'tan şöyle rivâyet etmiştir: "Bir zaman da: Ey Mûsâ! Biz Allah'ı açıktan görmedikçe asla sana inanmayız, demiştiniz." Yani: Apaşikar...

Aynı şekilde Ebû Huveyris de İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh): "Biz Allah'ı açıktan görmedikçe asla sana inanmayız", yani, ayan beyan; yani, Allah'ı (c.c) bilfiil görmedikçe...

Katâde ile Rebî', Enes (radıyallâhu anh)'tan şöyle rivâyet etmişlerdir: "Biz Allah'ı açıktan görmedikçe", yani apaçık, gözlerimizle...

Yine Rebî', Enes (radıyallâhu anh)'tan şöyle rivâyet etmiştir: Bunlar Mûsâ (a.s)'ın seçtiği yetmiş kişiydi. Onunla birlikte yola çıktılar. Bir söz işitince "Biz Allah'ı apaçık görmedikçe sana asla inanmayacağız" dediler. Bunun üzerine bir ses duydular ve şuurlarını kaybettiler. Yani öldüler.

Scanned with CamScanner

Mervan b. Hakem de Mekke'de minberde verdiği hutbede şöyle demiştir: "Saika" (صاعقة) gökten gelen çığlık sesidir.

Süddî "sizi derhal yıldırım (saika) çarpmıştı" buyruğu hakkında: Saika ateştir, demiştir.

Urve b. Ruveym: "Siz de bakakalmıştınız." Yani bazılarına yıldırım çarparken, diğerleri bakakalmışlardı, onları izliyorlardı.

Süddî: "Sizi derhal yıldırım çarpmıştı." Yıldırım çarpınca öldüler. Bunun üzerine Mûsâ (a.s) kalkıp Allah'a dua etmeye başladı. *"Allah'ım! Onların en seçkinlerini helâk ettin. İsrâiloğullarına gittiğimde onlara ne diyeceğim? Dileseydin onları da beni de daha önce helâk ederdin. İçimizden birtakım beyinsizlerin işlediği (günah) yüzünden hepimizi helâk edecek misin? dedi."* (A'râf: 155) Allah (c.c) ona bu yetmiş kişinin buzağıya tapınanlar arasında olduğunu vahyetti. Sonra Allah (c.c) onları diriltti. Kalktılar ve teker teker canlanmaya başladılar. Birbirlerine bakıyor ve nasıl yaratıldıklarını görüyorlardı. Süddî devamla der ki: İşte Allah'ın (c.c) "Sonra şükredersiniz diye ölümünüzden sonra sizi yine dirilttik." buyruğunun mânâsı budur.

Rebî' b. Enes der ki: Ölmeleri, onlara verilen bir cezaydı. Sonra kalan ömürlerini tamamlamaları için tekrar diriltildiler. Katâde de böyle demiştir.

Taberî, Muhammed b. İshâk'tan: Mûsâ (a.s) kavmine döndüğünde onları buzağıya ibadet eder halde buldu. Kardeşi (Harun) ile Samiri'ye söylediklerini söyledi. Buzağıyı yaktı ve denize attı. Mûsâ (a.s) onların arasından en faziletli ve üstün yetmiş kişi seçti ve "Allah'a (c.c) gidin veya yaptıklarınızdan dolayı O'na tevbe edin. Geride bıraktığınız milletiniz için de tevbe isteyin. Oruç tutun, kendinizi ve elbiselerinizi temizleyin." dedi. Sonra Rabbinin belirlediği vakitte buluşmak üzere onlarla Sina dağına doğru yola çıktı. Zîra oraya ancak Allah'ın izni ve bilgisiyle geliyordu. Buna söylendiğine göre yetmiş kişi kendilerine söyleneni yapıp Allah (c.c) ile buluşmak üzere yola çıktılar. Ona "Rabbimizden bizim için iste de sesini işitelim" dediler. Mûsâ (a.s) "Tamam, yapacağım" dedi. Mûsâ (a.s) dağa yaklaşınca dağın üzerine bir bulut kümesi indi ve dağın tamamını kapladı. Mûsâ (a.s) iyice yaklaşıp içine girdi ve kavmine "yaklaşın" dedi. Mûsâ (a.s) Allah (c.c) ile konuşurken hep alnında çok kuvvetli bir nur belirir ve hiçbir insan ona bakamazdı. Araya bir perde kondu. Kavmi yaklaştı ve bulutun içine girince hemen secdeye kapandılar.

Scanned with CamScanner

Allah'ın (c.c) Mûsâ (a.s) ile konuşmasını, ona emir ve yasaklar bildirmesini, yap ve yapma buyruklarını işitiyorlardı. Allah (c.c)'nun Mûsâ (a.s)'a vahyi bitince Mûsâ'nın (a.s) üzerindeki bulut kalktı ve Mûsâ (a.s) kavmine doğru yöneldi. Kavmi "Biz Allah'ı apaçık görmedikçe asla sana inanmayız" dediler. Bunun üzerine onları bir sarsıntı yakaladı, yani yıldırım çarptı ve hepsi birden öldüler. Mûsâ (a.s) kalkmış Rabine yalvarıyor, dua ediyor ve şöyle diyordu: "Rabbim! Sen dileseydin daha önce -beyinsizlik yaptıklarında- onları da beni de helâk ederdin" Bizden beyinsiz ve aşağılıkların yaptıkları yüzünden bizi helâk mı edeceksin? -Yani; onların bu beyinsizlikleri zaten kendileri için tam bir helâktır-. Ben onların en faziletlilerinden ve seçkinlerinden yetmiş kişi seçmiştim ve şimdi onlara yanımda hiç kimse olmadığı halde dönüyorum. Bundan sonra bana nasıl inanacak ve nasıl güvenecekler? Biz sana gerçekten döndük." Mûsâ (a.s) sürekli Allah'a (c.c) dua ediyor ve yalvarıyordu. Sonunda Allah (c.c) onlara ruhlarını geri verdi. Mûsâ (a.s), buzağıya ibadetlerinden dolayı İsrâiloğullarının tevbelerini kabul etmesi için Allah'a dua etti. Fakat Allah (c.c) "Hayır. Onlar kendilerini öldürmedikçe tevbelerini kabul etmeyeceğim" buyurdu. Bu, Muhammed b. İshâk'ın anlatmasıdır.

İsmail b. Abdurrahman es-Süddî (büyük Süddî) ise şöyle anlatmıştır: İsrâiloğulları buzağıya tapınmalarından dolayı tevbe edip Allah'ın (c.c) emrettiği gibi onların birbirlerini öldürmeleri sonucu tevbelerini kabul edince Allah (c.c) Mûsâ (a.s)'a buzağıya tapınmalarından dolayı özür dilemek üzere İsrâiloğullarından herkesi getirmesini emretti. Mûsâ (a.s) onlara tevbelerinin kabul olacağı vaadini verdi. Sonra onlardan yetmiş adam seçti ve özür dilemeleri için alıp götürdü. Süddî'nin olayın gerisini anlatımı bir önceki rivâyetteki gibidir.

"Bir zaman da: Ey Mûsâ! Biz Allah'ı apaçık görmedikçe asla sana inanmayız, demiştiniz" âyetinde kastedilenler, seçilen yetmiş kişi oldukları halde bu rivâyete göre hitabın İsrâiloğullarının tümüne yapılmış olması gerekmektedir. Hatta müfessirlerin birçoğu bundan (kastın yetmiş kişi olduğu rivâyetinden) başkasını zikretmemişlerdir.

Fahreddin Râzî de, tefsirinde, bu yetmiş kişi konusunda şu rivâyeti nakletmekle hayret verici bir şey yapmıştır: Allah (c.c) onları dirilttikten sonra "Ey Mûsâ! Sen Allah'tan ne istediysen sana verdi. Öyleyse bizi peygamber yapması için O'na dua et" dediler. Bunun üzerine Mûsâ (a.s) dua etti ve Allah

Scanned with CamScanner

(c.c) duasını kabul buyurdu. Bu çok gariptir. Çünkü Mûsâ (a.s) zamanında Harun'dan (a.s), vefatından sonra da Yuşa' b. Nun'dan başka bir peygamber bilinmemektedir.

Ehl-i kitabın, yetmiş kişinin Allah'ı (c.c) gördükleri iddiası da hatalıdır. Zîra Allah'ın (c.c) kendisiyle konuştuğu bir peygamber (kelimullah) olan Mûsâ (a.s)'a, Allah'tan istediği halde bu verilmemişken yetmiş kişi buna nasıl nail olabilirler?

Âyet hakkındaki ikinci görüş şöyledir. Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem, bu âyetin tefsirinde şöyle demiştir: Mûsâ (a.s) Rabbinin katından Tevrat yazılı levhalarla döndüğünde kavmini buzağıya tapar halde bulunca onlara kendilerini öldürmelerini emretti. Onlar da emri yerine getirince Allah (c.c) tevbelerini kabul etti. Bunun üzerine Mûsâ (a.s): "Bu levhalarda Allah'ın kitabı yazılıdır. Bunlarda Allah'ın (c.c) size verdiği emirler ile yasakladığı yasaklar bulunmaktadır" dedi. Onlar: "Kim senin sözüne dayanarak bu kitabı alacak? Hayır, vallahi, biz Allah'ı görmedikçe, bize görünüp "bu kitabımdır, onu alınız" demedikçe olmaz. Neden seninle konuştuğu gibi bizimle de konuşmuyor ki?" dediler. Abdurrahman b. Zeyd sonra "Biz Allah'ı apaçık görmedikçe asla sana inanmayız" buyruğunu okudu. Sonra şöyle dedi: Bunun üzerine Allah'tan bir gazap geldi. Tevbe etmişlerken onları yıldırım çarptı ve toptan öldüler. Sonra Allah (c.c) öldükleri halde onları tekrar diriltti. Abdurrahman b. Zeyd sonra "Sonra şükredersiniz diye ölümünüzden sonra sizi yine dirilttik." buyruğunu okudu. Sonra şöyle dedi: Ardından Mûsâ (a.s) onlara "Allah'ın kitabını alın" dedi. Onlar "Hayır" dediler. O "Size ne oldu böyle?" dedi. Onlar: "Öldürüldük, sonra diriltildik" dediler. Mûsâ (a.s) tekrar: "Allah'ın Kitabı'nı alın" dedi. Onlar yine: Hayır, deyince Allah (c.c) melekleri gönderdi ve üzerlerine dağı kaldırdı.

Olayın bu anlatımı ise İsrâiloğullarının diriltildikten sonra emrolunduklarına delalet etmektedir. İmam Maverdi bu konuda iki görüş zikretmiştir. Bir: Hakikati apaçık görünce teklif onlardan kalktı ve tasdik etmeye mecbur kaldılar. İki: Akıl sahibi hiç kimsenin teklifsiz kalmaması için onlar da mükellef kılınmışlardır. Kurtubî: Asıl doğru görüş de budur. Çünkü onların korkunç olaylarla karşılaşmaları mükellef kılınmalarını engellemez. Çünkü İsrâiloğulları olağanüstü birçok olaya tanık oldular ve onlar da mükelleftiler. Bu açıktır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Scanned with CamScanner

Kudret Helvası ve Bıldırcın Eti:

وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَىٰ كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَٰكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٥٧﴾

57. Ve sizi bulutla gölgelemiştik. Size kudret helvası ve bıldırcın indirmiş ve "Verdiğimiz helâl hoş nimetlerden yeyiniz" (demiştik). Gerçekte onlar bize değil yalnızca kendilerine kötülük ediyorlardı.

Tefsiri:

Allah (c.c) İsrâiloğullarından defettiği belalardan bahsettikten sonra şimdi de kendilerine yağdırdığı nimetleri hatırlatarak şöyle buyurmuştur: *"Ve sizi bulutla gölgelemiştik."*

"غمام" kelimesi "غمامة"nin çoğuludur. Gökyüzünü "ğamm" ettiğinden, yani kapatıp görüntüyü engellediğinden dolayı ona bu isim verilmiştir. Mânâsı "beyaz bulut" tur. İsrâiloğullarının çölde şaşkın halde dolaştıkları dönemde bu bulut Güneş'in sıcağından korunmaları için onlara gölge yapılmıştır. Nitekim Nesâî ve başkalarının İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh) "fitneler hadisi" adıyla naklettikleri rivâyette İbn Abbâs (radıyallâhu anh): "Sonra çölde şaşkın şaşkın dolaşırlarken onlara beyaz bulutla gölge yapıldı" demiştir.[535]

İbn Ebî Hâtim der ki: İbn Ömer (radıyallâhu anh), Rebî' b. Enes, Ebû Meclez, Dahhâk ve Süddî'den İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'ın sözünün benzeri rivâyet edilmiştir.[536]

Hasan-ı Basrî ve Katâde: Bu çölde iken oldu. Güneş'e karşı beyaz bulutla gölgelendirildiler, demişlerdir.[537]

Taberî: Bazıları bunun daha serin ve daha hoş bir bulut olduğunu söylemişlerdir, demiştir.

İbn Ebî Hâtim, Mücâhid'den şöyle rivâyet etmiştir: "Ve sizi bulutla gölgelemiştik" âyetindeki "ğamâm" bulut değildi. O, Allah'ın (c.c) kıyâmet gününde getireceği şeydi ve bu (insanlık boyunca) ancak onlara yapıldı.[538]

535 Tahrici Taha sûresinde gelecektir.
536 Tefsiru İbn Ebî Hâtim 2 / 383, 31 / 209.
537 Tefsiru İbn Ebî Hâtim 2 / 384.
538 Tefsiru İbn Ebî Hâtim 2 / 386.

Scanned with CamScanner

Benzerini Taberî de Huzeyfe'den, Sevrî ve başkaları Mücâhid'den rivâyet etmişlerdir.

Allahu A'lem, herhalde o bilinen buluttan daha iyi, daha hoş ve şeklinin daha güzel olduğunu kastetmektedir. Nitekim İbn Süneyd, tefsirinde, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Ve sizi bulutla gölgelemiştik"; bu bilinen buluttan daha serin ve daha hoştur. Allah'ın (c.c) *"Onlar, ille de buluttan gölgeler içinde Allah'ın ve meleklerinin gelmesini mi beklerler?"* (Bakara, 210) âyetinde ifade ettiği kıyâmet günü getirilecek bulut budur. Bedir günü de melekler bu bulutla gelmişlerdi. İbn Abbâs (radıyallâhu anh) der ki: Çölde şaşkın dolaştıkları vakit bu onlarla idi.

Allah (c.c) *"Size kudret helvası.. indirmiştik"* buyurmuştur. Müfessirler "menn: kudret helvası"nın ne olduğu hususunda farklı şeyler söylemişler. Ali b. Ebî Talha, İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh): Kudret helvası ağaçlarına yağıyordu ve gidip ondan istedikleri kadar yiyorlardı. Mücâhid: Menn yapışkan bir şeydi. İkrime: Allah (c.c) onlara koyu reçel gibi bir şey indirmişti. Süddî: İsrâiloğulları Mûsâ (a.s)'a "Ey Mûsâ! Biz su işini nasıl yapacağız? Yiyecek şeyler nerede?" deyince Allah (c.c) onlara kudret helvası gönderdi. Bu zencefil ağacının üzerine düşüyordu. Katâde: Kudret helvası mahallelerine kar gibi düşüyordu. Kardan beyaz, baldan tatlıydı. Şafak sökmesinden Güneş doğana kadar yağardı ve her bir kişi o gün kendisine yetecek kadar alırdı. Daha fazla alırsa bozulur veya yarına kalmazdı. Haftanın altıncı günü -yani Cuma günü- ise hem altıncı, hem yedinci gün (cumartesi) için alıyorlardı. Çünkü Cumartesi günü bayramdı ve o gün kimse yiyecek için çıkmıyor ve onu aramakla meşgul olmuyordu. Tüm bunlar çölde gerçekleşiyordu. Rebî' b. Enes: Menn; üzerlerine inen bal gibi bir sıvıydı. Onu suyla karıştırıp içiyorlardı. Vehb b. Münebbih: Menn; mısır unundan veya iki defa çekilmiş hurmadan yapılan lavaş ekmeğidir. Taberî, Şa'bi'den: Sizin bu balınız menn'in yetmişte biridir. Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem: Menn, baldır.

Nitekim Ümeyye b. Ebî Salt'ın şiirinde de geçmektedir:

فرأى الله أنهم بمضيع... لا بذي مزرع ولا مثمورا...

فسناها عليهم غاديات ومرى مزنهم خلايا وخورا...

عسلا ناطفا وماء فراتا... وحليبا ذا بهجة مرمورا

Scanned with CamScanner

Allah hiçbir ekin ve meyvenin bulunmadığı yerde,
Onların helâk olacaklarını gördü de,
Onlara yağmur dolu sabah bulutlarını bahşetti.
Bulutların göğsünü, bol sütlü "haliyye" ve "hur" develeri gibi sıkıverdi de,
Onlara akan bal, taptatlı su, güzel ve yağlı süt bıraktı.
Şiirde geçen; 'natıf' sıvı; mermur süt ise saf süt demektir.

Özetle; müfessirlerin menn hakkındaki sözleri birbirine yakındır. Zîra bir kısmı yiyecek, bir kısmı ise içecekle tefsir etmiştir. Doğrusunu en iyi Allah bilir ya, anlaşıldığı kadarıyla bundan maksat Allah'ın (c.c), hiçbir çalışma ve uğraşıları olmadan onlara verdiği hazır yiyecek ve içecekler ile daha başka nimetlerdir. Meşhur menn (kudret helvası) ise tek başına yendiğinde hem yemek, hem tatlı, suyla karıştırıldığında hoş bir içecek olur. Başka şeylerle karıştırıldığında ise çeşit çeşit (yiyecek veya içecek) olur. Fakat âyette kastedilen tek bir şey değildir. Bunun delili şu hadislerdir:

[453] Buhârî, Said b. Zeyd (radıyallâhu anh)'tan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Kem'e (kızılımtrak beyaz mantar), kudret helvası türünden bir yiyecektir. Suyu ise göz için şifâdır."*[539]

Bu hadisi Ahmed b. Hanbel, Abdulmelik'in İbn Umeyr'den nakliyle rivâyet etmiştir. Ebû Dâvûd dışındaki kütüb-ü sitte hadis kitapları sahipleri de yine İbn Umeyr'den rivâyet etmişlerdir. Tirmizî: Hasen-sahih hadistir, demiştir. Bunu ayrıca Buhârî, Müslim ve Nesâî Amr b. Hars'tan rivâyet etmişlerdir.

[454] Tirmizî, Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'tan: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Acve (denen güzel hurma) cennet meyvesidir ve zehire karşı şifadır. Kızılımtrak beyaz mantar ise kudret helvası türünden bir yiyecektir ve suyu göz için şifadır."*[540] Bunu sadece Tirmizî rivâyet etmiş, sonra "Bu, hasen-garib bir hadistir. Bunu sadece Muhammed b. Amr'ın rivâyetinden, bir de Said b. Amir'in ondan rivâyetinden biliyoruz" demiştir.

539 Buhârî (Hadis no: 4478); Müslim (Hadis no: 2049); Tirmizî (Hadis no: 2067); Nesâî (10988).

540 Hasendir. Tirmizî (Hadis no: 2066, 2068), İbn Mâce (Hadis no: 3455), Ahmed b. Hanbel (2/ 301), İbn Ebî Şeybe (8/ 88) rivâyet etmişlerdir. Senedi hasendir. Bunu iki tarikle rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, hadisin hasen olduğunu kaydetmiştir.

Scanned with CamScanner

Bu konuda Said b. Zeyd, Ebû Said el-Hudri ve Câbir'den rivâyetler vardır. Tirmizî böyle demiştir.

[455] Hâfız Ebû Bekir b. Merdûyeh, tefsirinde, başka bir tarikle Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'tan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Kızılımtrak beyaz mantar, kudret helvası türünden bir yiyecektir. Suyu ise göz için şifadır."* buyurdu.[541] Hadis bu kanalla gariptir. Bu, Talha b. Abdurrahman, Vasıtlı ve Ebû Muhammed künyeli kişidir. Ebû Süleyman el-Müeddib olduğu da söylenmiştir. Hâfız Ebû Ahmed b. Adiyy onun hakkında: Katâde'den mütâbea edilemeyecek şeyler rivâyet etmiştir, demiştir.

[456] Tirmizî daha sonra şöyle demiştir: Bize Muhammed b. Beşşar, ona Muaz b. Hişam, ona babası, ona Katâde, ona Şehr b. Havşeb, ona da Ebû Hureyre (radıyallâhu anh) şöyle anlattı: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabından bazılarının "kızılımtrak beyaz mantar toprağın çiçek hastalığıdır" demeleri üzerine Allah'ın nebîsi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Kızılımtrak beyaz mantar kudret helvası türünden bir yiyecektir ve suyu göz için şifadır. Acve de cennetten bir yiyecektir ve zehirlenmeye karşı şifadır."*[542]

Bu hadisi Nesâî de aynı şekilde Muhammed b. Beşşar'dan başlayan rivâyet zinciriyle nakletmiştir. Ayrıca Muhammed b. Beşşar'ın Ğander'den, onun Şu'be'den, onun Ebû Bişr Câfer b. İyas'tan, onun Şehr b. Havşeb'den, onun Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'tan bu şekilde rivâyetiyle zikretmiştir. Nesâî ayrıca Muhammed b. Beşşar'ın Abdu'l-a'la'dan, onun Halid el-Hazza'dan, onun Şehr b. Havşeb'den nakliyle, sadece kızılımtrak beyaz mantar bölümünü rivâyet etmiştir. Bunu ayrıca, hem Nesâî, hem İbn Mâce; Muhammed b. Beşşar'ın Abdulaziz b. Abdussamed'den, onun Mutr el-Verrak'tan, onun Şehr'den nakliyle rivâyet etmişlerdir. Nesâî'deki sadece acve hurması, İbn Mâce'deki her ikisidir. Bu senette Şehr b. Havşeb ile Ebû Hureyre (radıyallâhu anh) arasında kopukluk vardır. Zîra Şehr, Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'tan hadis işitmemiştir. Bunun delili, Nesâî'nin Sünen'inde Velime bahsinde Şehr ile

541 İmam İbn Kesir (rh.a) bunu İbn Merdüveyh'e nispet etmiştir. Senedi, Talha b. Abdurrahman'dan dolayı zayıftır. Ancak hadisin metni sahihtir; biraz önce geçtiği gibi Buhârî ve Müslim rivâyet etmişlerdir.

542 Tirmizî (Hadis no: 2068) rivâyet etmiştir. Senedi zayıf olmakla birlikte hadisin metni başka tariklerle sabittir. Tirmizî'nin senedindeki Şehr b. Havşeb müdellistir ve burada da an'ane ile rivâyet etmiştir. İmam İbn Kesir'in (rh.a) söylediği gibi o, Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'tan hadis işitmemiştir.

Scanned with CamScanner

Ebû Hureyre (radıyallâhu anh) arasında Abdurrahman b. Ganm adında başka bir râviyle zikrettiği şu hadistir:

[457] Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) yanlarına geldiğinde sahabiler kızılımtrak beyaz mantar hakkında konuşuyorlar, bazıları "o, toprağın çiçek hastalığıdır" diyorlardı. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Kızılımtrak beyaz mantar kudret helvası türünden bir yiyecektir. Suyu da göz için şifadır"* buyurdu.[543]

[458] Bu hadis Ebû Said el-Hudri (radıyallâhu anh) ile Câbir (radıyallâhu anh)'tan da rivâyet edilmiştir. Nitekim İmam Ahmed b. Hanbel bu ikisinden şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Kızılımtrak beyaz mantar, kudret helvası türünden bir yiyecektir, suyu göz için şifadır. Acve (denen güzel hurma) ise cennetten gelmedir ve zehire karşı şifadır."*[544]

[459] Nesâî, yine Velime babında, Ebû Said el-Hudri (radıyallâhu anh) ile Câbir (radıyallâhu anh)'tan şöyle rivâyet etmiştir: *"Kızılımtrak beyaz mantar, kudret helvası türünden bir yiyecektir. Suyu ise göz için şifadır."*[545] Sonra Ahmed b. Hanbel ile Nesâî bunu yine bu iki sahabiden başka bir tarikle rivâyet etmişlerdir.

[460] Nesâî, Cerîr'den; İbn Mâce, Said b. Mesleme'den; bunların her ikisi Câfer b. İyas'tan, o Ebû Nadra'dan, o Ebû Said el-Hudri (radıyallâhu anh)'tan -Nesâî: ve Câbir'den demiştir-, o/onlar da Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle rivâyet ettiler: *"Kızılımtrak beyaz mantar, kudret helvası türünden bir yiyecektir, suyu göz için şifadır."*[546] Bunu İbn Merdüveyh de, aynen İbn Mâce gibi; Ahmed b. Osman'ın Abbâs ed-Devri'den, onun Lahik b. Savab'dan, onun Ammar b. Ruzayk'tan, onun da A'meş'ten, aynen İbn Mâce'nin tarikiyle rivâyet etmiştir.

---

543 Sahih hadistir. Nesâî, Sünen-i Kübrâ'da ((4/ 6670) bir senetle rivâyet etmişlerdir. Senet fena değildir, herhangi bir kopukluk yoktur. Metin de sahih olup, biraz önce geçtiği gibi Buhârî ve Müslim rivâyet etmişlerdir.

544 Ahmed b. Hanbel (3/ 48) ve İbn Mâce (Hadis no: 3453) rivâyet etmişlerdir. Senedinde zayıflık vardır. Zîra bir müdellis olan ve çok irsalde bulunan Şehr b. Havşeb burada an'ane ile rivâyet etmiştir. Hadisin başı, daha önce geçtiği gibi sahihtir.

545 Nesâî, Sünen-i Kübrâ (Hadis no: 6673).

546 Bunu Nesâî (Hadis no: 6676, 6677) ile İbn Mâce (3453 numaralı hadisin hemen arkasında) rivâyet etmişlerdir.

Scanned with CamScanner

[461] İbn Merdüveyh yine şöyle demiştir: Bize Ahmed b. Osman, ona Abbâs ed-Devri, ona Hasan b. Rebî, ona Ebû Ahvas, ona A'meş, ona Minhal b. Amr, ona İbn Ebî Leyla, ona da Ebû Said el-Hudri (radıyallâhu anh)'tan şöyle ulaştı: Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) elinde kızılımtrak beyaz mantarlarla yanımıza geldi ve *"Kızılımtrak beyaz mantar kudret helvası türünden bir yiyecektir, suyu göz için şifadır."* buyurdu.[547] Nesâî bunu Amr b. Mansur'dan, onun Hasan b. Rebî'den nakliyle zikretmiştir. Sonra bunu yine İbn Merdüveyh; Abdullah b. İshâk'ın Hasan b. Selâm'dan, onun Ubeydullah b. Mûsâ'dan, onun Şeyban'dan, onun A'meş'ten nakliyle rivâyet etmiştir. Bunu ayrıca Nesâî; Ahmed b. Osman'dan, onun Ubeydullah b. Mûsâ'dan nakliyle rivâyet etmiştir.

[462] Bu hadis Enes b. Mâlik (radıyallâhu anh)'tan da rivâyet edilmiştir. Nitekim İbn Merdüveyh şöyle demiştir: Bize Muhammed b. Abdullah b. İbrâhim, ona Hamdun b. Ahmed, ona Havsere b. Eşres, ona Hammad, ona Şuayb b. Hicab, Enes (radıyallâhu anh)'tan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabı aralarında (İbrâhim sûresi, 26. âyette kötü söze misal verilen) "gövdesi yerden koparılmış, o yüzden ayakta durma imkânı olmayan (kötü) bir ağaç" hakkında konuşuyorlardı. Bazıları: Onun kızılımtrak beyaz mantar olduğunu sanıyoruz, dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Kızılımtrak beyaz mantar kudret helvası türünden bir yiyecektir, suyu göze şifadır. Acve (adındaki güzel hurma) ise cennetten gelmedir ve zehire karşı şifadır."*[548] Bu hadis asıl itibariyle Hammad b. Seleme'nin nakliyle sabittir. Nitekim Tirmizî ve Nesâî onun tarikiyle bunun bir kısmını rivâyet etmişlerdir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

[463] Bu Şehr'in İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'tan nakliyle rivâyet edilmiştir. Nitekim yine Nesâî, Velime bahsinde, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Said'den, o Abdullah b. Avn el-Harraz'dan, o Ebû Ubeyde el-Haddad'dan, o Abdulcelil b. Atiyye'den, o Şehr'den, o İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh), o da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle rivâyet etmiştir: *"Kızılımtrak beyaz mantar kudret helvası türünden bir yiyecektir, suyu göz için şifadır."*[549] Görüldüğü

547 Nesâî (Hadis no: 6678) rivâyet etmiştir. Senedi sahihtir.

548 Müellif bunu İbn Merdüveyh'e nispet etmiştir. Bunun senedi fena değildir. Hadis metni, daha önce geçen şahitler sebebiyle hasen derecesindedir.

549 Nesâî, Sünen-i Kübra, 6669.

Scanned with CamScanner

gibi bunda Şehr b. Havşeb hakkında farklılıklar vardır. Ancak onun bunu hıfzedip bu rivâyet kanallarının tümünden rivâyet etmiş olma ihtimali vardır. Nitekim kendisi bazı sahabilerden hadis işitmiş ve bazılarından kendisine hadisler ulaşmıştır. Çünkü ona kadar olan senet iyidir, kendisi de kasten yalan söyleyen biri değildir. Zaten hadisin aslı, daha önce geçtiği gibi, Said b. Zeyd (radıyallâhu anh)'ın rivâyetiyle sabittir.

Selva'ya gelince; İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'tan şöyle rivâyet edilmiştir: Selva, bıldırcın kuşuna benzeyen bir kuş idi ve İsrâiloğulları ondan yiyorlardı. Süddî ise Ebû Mâlik, İbn Abbâs (radıyallâhu anh), İbn Mes'ud (radıyallâhu anh) ve bazı sahabilerden şöyle rivâyet etmiştir: Selva bıldırcına benzer bir kuş idi. İbn Ebî Hâtim, İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh): Selva bıldırcın kuşunun kendisiydi, dediğini rivâyet etmiştir. Mücâhid, Şa'bî, Dahhâk, Hasan-ı Basrî, İkrime ve Rebî' b. Enes de (Allah hepsine rahmet eylesin) böyle demişlerdir. İkrime'den şöyle rivâyet edilmiştir: Selva cennette bulunan ve serçeden büyük veya onun kadar olan bir kuştur.

Katâde der ki: Selva kızılımtırak renkte bir kuş idi. Bunu onlara güney rüzgarı getiriyordu. Adam ondan o gününe yetecek kadar kuş kesiyordu. Daha fazla aldığında bozuluyor ve yarına kalmıyordu. Hatta haftanın altıncı günü olan Cuma günü geldiğinde altıncı ve yedinci günler alırlardı. Zîra Cumartesi günj ibadet günüydü ve o günde hiçbir şey için çıkılmaz, hiçbir şey aranmazdı.

Vehb b. Münebbih der ki: Selva güvercin gibi etli bir kuştu. İsrâiloğullarına her Cumartesi günü geliyor ve onlar da alıyorlardı. Vehb b. Münebbih'ten yine şöyle rivâyet edilmiştir: İsrâiloğulları Mûsâ (a.s)'dan et isteyince Allah (c.c): "And olsun onlara yeryüzünde en az bulunan etten yedireceğim" dedi ve onlara bir rüzgar gönderdi. Rüzgar gökten onların yaşadıkları yerlere bunlardan saçıyordu. Bunlar bir mızrak atışı mesafe olan, eni ve boyu birer millik sahaya düşüyorlardı. İsrâiloğulları bundan ertesi gün için biriktirdiler, ancak et ve ekmek bozuldu.

Süddî der ki: İsrâiloğulları çöle girdiklerinde Mûsâ (a.s)'a "Biz burada nasıl yapacağız? Yiyecek nerede?" deyince Allah (c.c) onlara kudret helvası indirdi. Bu, zencefil ağacı üzerine yağıyordu. Bir de bıldırcına benzeyen ve ondan büyük bir kuş olan selvayı gönderdi. İsrâiloğullarından her biri

Scanned with CamScanner

gelip kuşa bakıyor ve etlice ise kesiyor, yoksa bırakıp etlenince kesiyordu. İsrâiloğulları: "Bu, yiyecek. Peki içecek nerede?" dediler. Bunun üzerine Mûsâ (a.s)'a âsâsını taşa vurması emredildi. Vurunca taştan on iki pınar fışkırdı. İsrâiloğullarından her bir boy bir kaynaktan içtiler. Bunun üzerine: "Bu, içecek. Ya gölge nerede?" dediler. Hemen üzerlerini bulut kapladı. İsrâiloğulları "Bu gölge. Ya giyecek nerede?" dediler. İsrâiloğullarının elbiseleri çocukların uzaması gibi kendilerinin uzamasıyla birlikte uzuyor ve hiç yıpranmıyordu. Allah'ın (c.c) *"Sizi bulutla gölgelemiştik. Size kudret helvası ve bıldırcın indirmiştik"* buyruğu ile *"Mûsâ (çölde) kavmi için su istemişti de biz ona: Değneğinle taşa vur! demiştik. Derhal (taştan) on iki kaynak fışkırdı. Her bölük, içeceği kaynağı bildi."* (Bakara, 60) buyruğunda anlatılan bunlardır. Vehb b. Münebbih ile Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem'den Süddî'den, söylediğinin benzeri rivâyet edilmiştir.

İbn Cüreyc, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'tan şöyle rivâyet etmiştir: Çölde iken onlara hiç yıpranmayan ve kirlenmeyen elbiseler yaratıldı. İbn Cüreyc der ki: Kudret helvası ile bıldırcın etinden bir günlük ihtiyaçlarından fazlasını aldıklarında bunlar bozulurdu. Ancak Cuma günü, Cumartesi gününün yiyeceğini de alırlardı ve o güne kadar bozulmazdı.

İbn Atiyye der ki: Selva, müfessirlerin icmasıyla bir kuştur. Hüzeli onun bal olduğunu söylerken hata etmiştir. Hüzeli buna şu şiiri delil getirmiştir:

وقاسمها بالله جهدًا لأنتم ألذ من السلوى إذا ما أشورها.

Kuvvetli yeminle yemin ederek dedi ki onlara:

Vallahi siz Selva'dan daha lezzetlisiniz.

Hüzeli bunun bal olduğunu sanmıştır.

Kurtubî der ki: İcmâ iddiası doğru değildir. Çünkü Arapça ve tefsir âlimlerinden olan Müerric, selva baldır demiş, Hüzeli'nin bu beytini delil getirmiş ve bunun Kinanelilerin lehçesinde böyle olduğunu söylemiştir. Bala, (rahatlama, teselli bulma, eğlenme gibi mânâlara gelen kökten türeme bir kelime olan) "selva" adının verilmesi, onunla rahatlanması ve teselli bulunması sebebiyledir. "Ayn-u Sülvan: Sülvan pınarı" da buradan gelmektedir. Cevherî: Selva baldır, demiş ve aynı şekilde Hüzeli'nin beytini delil getirmiştir. Sülvâne ise üzerine yağmur suyu dökülüp aşık tarafından içildiğin-

Scanned with CamScanner

de onunla teselli bulacağına ve rahatlayacağına inanılan bir boncuktur. Şair şöyle demiştir:

شربت على سلوانة ماء مزنة... فلا وجديد العيش يا مي ما أسلو

Bir bulutun sülvane üzerindeki suyunu içtim.

Ey Meyy (kadın ismi)! Yeni yaşamla teselli bulamıyorum.

Bu suyun adı ise selevân'dır. Bazıları selevân, hüzünlü kişinin içtiğinde rahatladığı bir ilaçtır ve doktorlar buna müferrih (ferahlatıcı) derler, demişlerdir. Bunlar şöyle demişlerdir: Sümmânâ (bıldırcın kuşu) ile diflâ (yeşil bir ağaç)'da hem tekil hem çoğul için kullanıldığı gibi, selvâ da tekil kipinde bir çoğuldur (tekili ve çoğulu aynıdır).

Halil ise selvâ (سلوى) nın tekilinin selvâtun (سلواة) olduğunu söylemiştir. Bu görüştekiler buna şu şiiri delil getirmişlerdir:

وإني لتعروني لذكراك هزة... كما انتفض السلواة من بلل القطر

Seni hatırladığımda beni mutlaka bir titreme tutar.

Selvat'ın (bıldırcın kuşunun), üzerindeki ıslaklıktan dolayı silkinmesi misali...

Bunların tümünü Kurtubî nakletmiştir.

Allah (c.c)'nun "Verdiğimiz helâl hoş nimetlerden yiyiniz" buyruğundaki emir (vacip mânâsında olmayıp); izin verme, tavsiye ve yapılan iyiliğin hatırlatılması mânâsındadır. *"Gerçekte onlar bize değil, yalnızca kendilerine kötülük ediyorlardı."* Yani; Biz onlara, kendilerine verdiklerimizden yemelerini ve ibadet etmelerini emretmiştik. Nitekim başka bir âyette *"Rabbinizin rızkından yiyin ve O'na şükredin."* (Sebe, 15) buyurulmuştur. Onlar ise emre karşı geldiler, inkâr ettiler ve böylece kendilerine zulmettiler. Hem de apaçık âyetlere, kesin mucizelere ve harikulade şeylere tanık oldukları ve gördükleri halde. İşte burada Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in arkadaşlarının (Allah onlardan razı olsun) sabır-sebatlarında ve diretmeyişlerinde, diğer peygamberlerin arkadaşlarına üstünlükleri ortaya çıkmaktadır. Yolculuklarında ve gazvelerinde onunla (sallallâhu aleyhi ve sellem) hep böylelerdi. Bunlardan biri Tebuk seferiydi. O şiddetli sıcak ve meşakkatli yolculukta herhangi bir harikuladelik

Scanned with CamScanner

yapmasını veya yeni bir şey türetmesini istemediler. Oysa bunlar Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) için kolaydı. Fakat sadece açlık onları bitkin düşürünce Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den yiyeceklerini çoğaltmasını istediler. Yanlarındaki yiyecekleri toplayıp getirdiklerinde hepsi sadece bir koyunun çökeceği yer kadar miktar tuttu. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) dua etti, sonra kaplarını doldurmalarını emretti. Her biri ondan kabını doldurdu. Yine suya ihtiyaçları olunca Allah'a (c.c) dua ettiler. Hemen ardından bir bulut gelip onlara yağmur yağdırdı. Onlar da içtiler, hayvanlarına içirdiler ve kaplarını doldurdular. Sonra bir de baktılar ki yağmur karargahın ötesine bile geçmemiş. Nitekim emre uymanın kemal derecesi budur; Allah'ın (c.c) kaderiyle birlikte yol almak ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i takip etmek.

Şehre Girme Emri:

وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ ۚ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٩﴾

58. (İsrâiloğullarına:) Bu kasabaya girin, orada dilediğiniz yerde bol bol yiyin, kapısından eğilerek girin, (girerken) "Hıtta!" (Yâ Rabbi bizi affet) deyin ki, sizin hatalarınızı bağışlayalım; zîra biz, iyi davrananlara (karşılığını) fazlasıyla vereceğiz, demiştik.

59. Fakat zalimler, kendilerine söylenenleri başka sözlerle değiştirdiler. Bunun üzerine biz, itaat dışına çıktıkları için zalimlerin üzerine gökten acı bir azap indirdik.

Tefsiri:

Allah (c.c) bu âyet-i kerimelerde İsrâiloğullarını cihaddan ve Beyt-i Makdis'e girmekten yüz çevirmeleri sebebiyle kınıyor. Mûsâ (a.s) ile birlikte Mısır'dan geldiklerinde, atalarından miras olan mukaddes toprağa girmek ve oradaki halkı kâfir Amalikalılar ile savaşmakla emrolundular. Fakat İsrâiloğulları onlarla savaşmaya yanaşmadılar, gevşeklik gösterdiler ve feryad-ı figan ettiler. Bunun üzerine Allah (c.c), Mâide sûresinde anlattığı

Scanned with CamScanner

gibi, ceza olarak onları çöle savurdu. Bu yüzden iki görüşten en sahihine göre buradaki belde Beyt-i Makdis'tir. Bunu Süddî, Rebî' b. Enes, Katâde, Ebû Müslim el-İsfahânî ve birçok kişi söylemiştir. Nitekim Allah (c.c) Mûsâ (a.s)'ın kavmine şöyle dediğini haber vermektedir: *"Ey kavmim! Allah'ın size (vatan olarak) yazdığı mukaddes toprağa girin ve arkanıza dönmeyin, yoksa kaybederek dönmüş olursunuz...."* (Mâide, 21)

Diğerleri ise buranın Eriha olduğunu söylemişlerdir. İbn Abbâs (radıyallâhu anh) ile Abdurrahman b. Zeyd'den rivâyet edilen bu görüş doğru olmaktan uzak bir görüştür. Çünkü İsrâiloğulları Beyt-i Makdis'e gitmekteydiler ve Eriha yollarının üzerinde değildi. Söz konusu şehrin Mısır olduğunu söyleyenlerin görüşü ise doğrudan daha uzaktır. Bunu Fahreddin Râzî, tefsirinde nakletmiştir. Doğrusu, buranın Beyt-i Makdis olduğunu söyleyen birinci görüştür. Bu emir onlara, 40 yıl çölde kaldıktan sonra Yuşa b. Nun peygamber ile çölden çıktıklarında verilmiştir. Allah (c.c) onlara burayı bir cuma gecesi fethetmeyi nasip etti. O gün Güneş bir miktar havada tutularak fethin gerçekleşmesi sağlandı. Burayı fethedince Allah'ın (c.c) kendilerine lutfettiği fetih ve zafer, yurtlarına geri döndürme, çölden ve sapıklıktan kurtarma nimetlerinden dolayı O'na (c.c) şükür olarak şehrin kapısından secde ederek girmeleri emredildi. Avfî, tefsirinde şöyle demiştir: Rivâyet edildiğine göre İbn Abbâs (radıyallâhu anh): "Bu kasabaya secde ederek girin" âyetindeki secdeyi "rüku" ile tefsir ederdi. Taberî, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'tan: Yani küçük kapısından eğilerek girin, dediğini rivâyet etmiştir. Bunu Hâkim, Süfyân-ı Sevrî'nin rivâyetiyle zikretmiştir. Aynı şekilde İbn Ebî Hâtim de Süfyân-ı Sevrî kanalıyla rivâyet etmiştir ve onda "onlar da kıçları üzeri girdiler" ziyadesi vardır. Hasan-ı Basrî: Onlara girerlerken yüzleri üzeri secde etmeleri emredildi, demiş, Râzî ise bunu (doğru olmaktan) uzak bulmuştur. Bazılarına göre buradaki secdeden kasıt, eğilmektir. Çünkü onu hakiki mânâsında almak imkânsızdır. Hasif, İkrime kanalıyla İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: Kapı, kıble yönündeydi. İbn Abbâs, Mücâhid, Süddî, Katâde ve Dahhâk: Bu, Beyt-i Makdis'in İlya kapısındaki Hıtta kapısıdır, demişlerdir. Râzî, bazılarından: Kapıdan, şehrin herhangi bir yönü kastedilmiştir, sözünü nakletmiştir. Hasif, İkrime kanalıyla İbn Abbâs'tan: Onlar da yanları üzeri girdiler, dediğini nakletmiştir. Süddî, İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'tan şöyle rivâyet etmiştir: Onlara 'kapısından secde ederek girin' dendi, onlar ise emredildiklerinin aksine, başlarını kaldırmış halde girdiler.

Scanned with CamScanner

"Hıtta deyin" Sevrî, İbn Abbâs'tan şöyle rivâyet etmiştir: Hıtta'dan kasıt mağfirettir. Yani, Allah'tan bağışlanma dileyin. Ata, Hasan-ı Basrî, Katâde ve Rebî' b. Enes'ten bunun benzeri rivâyet edilmiştir. Dahhâk, İbn Abbâs'tan şöyle rivâyet etmiştir: "Hıtta deyin" yani size söylendiği gibi "bu haktır" deyin. İkrime: Yani "Lâ ilâhe illa'llâh" deyin, demiştir. Hasan ile Katâde: Yani, hatalarımızdan dolayı bizi affet, deyin, demişlerdir. Evzâî der ki: Bir adam İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'a bir mektup yazarak "Hıtta deyin" âyetinin mânâsını sordu. İbn Abbâs (radıyallâhu anh) adını zikrettiği bu adama şu cevabı gönderdi: Yani günahınızı itiraf edin.

"Ki, sizin hatalarınızı bağışlayalım. Zîra biz, iyi davrananlara (karşılığını) fazlasıyla vereceğiz." Bu, öncesindeki emrin cevabıdır (sonucunu bildirir). Yani; siz emrettiğimizi yaparsanız, biz de günahlarınızı bağışlar ve mükâfatınızı kat kat fazla veririz.

Özetle; onlara Beyt-i Makdis'in fethi esnasında söz ve fiilleriyle Allah'a karşı büyük bir tevazu göstermeleri, günahlarını itiraf edip onlardan dolayı bağışlanma dilemeleri, Allah'a şükretmeleri ve O'nun (c.c) sevdiği amellere koşmaları emredilmiştir. Nitekim Allah (c.c) başka bir yerde: *"Allah'ın yardımı ve zaferi geldiği ve insanların bölük bölük Allah'ın dinine girmekte olduklarını gördüğün vakit Rabbine hamd ederek O'nu tesbih et ve O'ndan mağfiret dile. Çünkü O, tevbeleri çok kabul edendir."* (Nasr, 1-3) buyurmuştur. Bazı sahabiler bu sûreyi fetih ve zafer esnasında çok zikir ve istiğfar etmekle tefsir etmişlerdir. İbn Abbâs (radıyallâhu anh) ise bunu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ecelinin yaklaştığının haberi olarak yorumlamış, Hz. Ömer (radıyallâhu anh) da onu onaylamıştır. Fetih esnasında bunları yapmakla emrolunmuş olmak ile mübarek ruhunun kabzolunacağı haberinin verilmiş olması arasında bir çelişki yoktur. Onun için zafer kazanıldığında Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in tevazusu çok belli olurdu. Nitekim rivâyet edildiğine göre Mekke'nin fethinde Mekke'ye yüksek tepeden inerken, fethi nasip etmesine şükründen Rabbine karşı o kadar mütevazi, huşû içinde ve boynu bükük idi ki, sakalı neredeyse bineğinin eğerine değecekti. Sonra Mekke'ye girince gusledip sekiz rek'at namaz kıldı. Vakit kuşluk vaktiydi ve bazıları bunun kuşluk namazı olduğunu söylediler. Bazıları ise fetih namazı olduğunu, dolayısıyla bir beldeyi fethettiğinde sultan veya emirin oraya ilk girdiğinde sekiz rek'at namaz kılmasının müstehap olduğunu söylediler. Nitekim Sa'd b. Ebî

Scanned with CamScanner

Vakkas (radıyallâhu anh) (İran'da) Kisra'nın sarayına girdiğinde sekiz rek'at namaz kılmıştır. Sahih görüşe göre her iki rek'atta bir selâm verir. Hepsinin bir selâmla kılınacağı söylenmiştir.

[Hadisin mânâyla rivâyeti]

Kurtubî burada hadisin mânâyla rivâyeti üzerinde uzun uzadıya konuşmuştur. Kurtubî Cumhur'dan, Muhammed b. Sirin, Kâsım b. Muhammed ve Reca b. Hayve'den bunun caiz olmadığı görüşünü nakletmiştir. Mâlikilerden İbnu'l-Arabi bunun ancak mânânın tamamen aynı olması durumunda caiz olduğunu, dili bilmeleri ve aynı mânâyı ifade gücüne sahip olmaları sebebiyle ancak sahabe ve tabiinin yapabileceğini, daha sonrakilere ise caiz olmadığını tercih etmiştir. Bazı âlimler İbnu'l-Arabi'nin bu ayrımına karşı çıkmışlardır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Vekî' der ki: Mânâyla rivâyet caiz değilse insanlar helâk oldu demektir. Vekî' doğru söylemiştir. Hasan-ı Basrî: Mânâyı tamamen ifade ettikten sonra caizdir, demiştir. Katâde, Zürare'den şöyle nakletmiştir: Bazı sahabelerle karşılaştım. Onlar lafızda ihtilaf, mânâda ise ittifak ettiler (farklı lafızlarla söylüyorlardı, fakat mânâları birdi).

"Fakat zalimler, kendilerine söylenenleri başka sözlerle değiştirdiler."

[464] İmam Buhârî, Ebû Hureyre (radıyallâhu anh) kanalıyla Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle rivâyet etmiştir: *"İsrâiloğullarına şehrin kapısından eğilerek girin! Girerken de 'hıtta' deyin" denildi. Fakat onlar kıçları üzerinde sekerek girdiler. Böylece kendilerine verilen emri değiştirdiler. Hıtta demek yerine de, 'habbe fî şeara/dâne kıl çuvalda' dediler."*[550]

Bunu Nesâî de bir kanalla Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'ın kendi sözü olarak rivâyet etmiştir. Başka bir kanalla ve sadece şu kısmını ise Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hadisi olarak rivâyet etmiştir: *"Onlar hıtta'yı değiştirip 'habbe: dane' dediler."*

[465] Abdurrezzak, Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'tan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Allah (c.c)*

550 Sahihtir. Buhârî (Hadis no: 4479) rivâyet etmiştir. Nesâî de, Tefsir'de (9) Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'ın kendi sözü olarak rivâyet etmiştir. Taberî (1033), Müellif gibi baş kısmı dışındakini ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hadisi olarak rivâyet etmiştir. Ancak hadisin tarikleri ve şahitleri bulunmaktadır.

Scanned with CamScanner

İsrâiloğullarına "kapısından eğilerek girin, (girerken) 'Hıtta!: Yâ Rabbi bizi affet' deyin ki, sizin hatalarınızı bağışlayalım" diye emretti. Onlar ise bunu değiştirip şehre kıçları üzerinde sekerek ve 'Habbe fi şeara: Dane kıl çuvalda' diyerek girdiler."[551] Bu sahih bir hadis olup; Buhârî, İshâk b. Nasr'dan, Müslim, Muhammed b. Rafi'den, Tirmizî de Abd b. Humeyd'den, bunların tümü de Abdurrezzak'tan bu şekilde rivâyet etmişlerdir. Hadis için Tirmizî: Hasen-sahih'tir, demiştir.

[466] Muhammed b. İshâk şöyle demiştir: Ebû Hureyre (radıyallâhu anh) ve İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'ın nakillerine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) İsrâiloğullarının değiştirmesini şöyle anlattı: *"Şehrin girmekle emrolundukları kapısından kıçları üzerinde sekerek ve 'Hıntatun fi şeîra: Bir arpa danesinde bir buğday danesi' diyerek girdiler."*[552]

[467] Ebû Dâvûd da Ebû Said el-Hudrî (radıyallâhu anh)'tan, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Allah (c.c) İsrâiloğullarına "kapısından eğilerek girin, (girerken) 'Hıtta!: Yâ Rabbi bizi affet' deyin ki, sizin hatalarınızı bağışlayalım" dedi."* Ebû Dâvûd daha sonra şöyle demiştir: Bize... Hişam b. Sa'd'dan bunun benzerini rivâyet etmiştir. Bunu böyle kısa haliyle sadece o rivâyet etmiş olup Huruf kitabında yer almaktadır.[553]

[468] İbn Merdüveyh, Ebû Said el-Hudrî (radıyallâhu anh)'tan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte bir yolculukta yol alırken, gece sonunda Zatu Hanzal adında bir tepeye vardık. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Bu geceki şu tepe Allah (c.c)'nun İsrâiloğullarına 'kapısından eğilerek girin, (girerken) 'Hıtta!: Yâ Rabbi bizi affet' deyin ki, sizin hatalarınızı bağışlayalım' dediği kapı gibidir."* buyurdu.[554]

Süfyân-ı Sevrî, Berra'dan şöyle rivâyet etmiştir: *"İnsanlardan bir kısım beyinsizler: Yönelmekte oldukları kıblelerinden onları Çeviren nedir? diyecekler"* (Bakara, 142) âyetinde bahsedilenler Yahudilerdir. Onlara "Şehrin ka-

551 Sahihtir. Buhârî (Hadis no: 4303, 4641), Müslim (Hadis no: 3015).

552 İmam Taberî (1021, 1022) rivâyet etmiştir. Senedi fena değildir ve şahitleri sayesinde kuvvetlenmiştir.

553 Ebû Dâvûd 249

554 Müellif bunu Süfyân-ı Sevrî'ye nisbet etmiştir. Senedi çok zayıftır. Zîra senedindeki İbrâhim b. Mehdi metruktur. Diğer râvîler ise sikadırlar.

Scanned with CamScanner

pısından secde ederek girin" yani eğilerek girin, girerken "Hıttatun", yani "bağışlama (nı dileriz Allah'ım)" deyin dendi. Onlarsa kıçları üzerinde sekerek ve "içinde bir arpa bulunan kırmızı bir buğday" diyerek girdiler. Allah'ın (c.c) "Fakat zalimler, kendilerine söylenenleri başka sözlerle değiştirdiler." buyruğu, işte bunu anlatmaktadır. Süfyân-ı Sevrî, İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'tan "Hıttatun deyin" âyeti hakkında şöyle rivâyet etmiştir: Onlar ise "içinde arpa bulunan kırmızı buğday" dediler. Allah (c.c) "Fakat zalimler, kendilerine söylenenleri başka sözlerle değiştirdiler." buyruğunu bunu ifade etmek için indirmiştir.

Esbat, İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'tan şöyle rivâyet etmiştir: İsrâiloğulları "hıtti sem'âna ezbetun mezba" dediler. Mânâsı "içinde siyah arpa bulunan delik kırmızı buğday"dır. Allah'ın (c.c) *"Fakat zalimler, kendilerine söylenenleri başka sözlerle değiştirdiler."* buyruğu bunu anlatmaktadır. Süfyân-ı Sevrî, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'tan, "Kapıdan secde ederek girin" âyeti hakkında şöyle rivâyet etmiştir: Yani küçük bir kapıdan eğilerek... Onlarsa kıçları üzerinde ve "hınta: buğday danesi" diyerek girdiler. Allah'ın (c.c) *"Fakat zalimler, kendilerine söylenenleri başka sözlerle değiştirdiler."* âyetinin mânâsı budur. Ata, Mecmû, İkrime, Dahhâk, Hasan, Katâde, Rebî' b. Enes ve Yahyâ b. Rafi'den böyle rivâyet edilmiştir.

Müfessirlerin zikrettikleri ile hadislerdeki sözün akışından anlaşılanların özeti şudur: Onlar Allah'ın (c.c) kendilerine emrettiği "söz ve hareketlerinde mütevazi ve alçakgönüllü olmaları" emrini değiştirdiler. Secde halinde girmeleri emredilmişken başlarını kaldırıp kıçları üzerinde emekleyerek girdiler. Onlara "Günahlarımızı, hatalarımızı affet" demeleri emredilmişken onlar alay ederek "arpada buğday danesi" dediler. Bu ise emre muhalefetin ve inatçılığın zirvesidir.

O yüzden de Allah (c.c) fıskları, yani kendisine itaatten ayrılmaları sebebiyle onlara bela ve azabını indirmiştir. Onun için Allah (c.c) "Bunun üzerine biz, itaat dışına çıktıkları için zalimlerin üzerine gökten acı bir azap indirdik." buyurmuştur. Dahhâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'tan şöyle rivâyet etmiştir: Allah'ın Kitabı'nda geçen her "ricz" kelimesi, azap mânâsına gelir.

Mücâhid, Ebû Mâlik, Süddî, Hasan ve Katâde'den de bunun azap mânâsına geldiği rivâyet edilmiştir. Ebû Âliye: Ricz gazaptır; Şa'bî: Ricz ya taun hastalığı veya soğukluktur; Said b. Cübeyr ise: O taundur, demiştir.

Scanned with CamScanner

[469] İbn Ebî Hâtim, Sa'd b. Ebî Vakkas, Said b. Mâlik, Üsame b. Zeyd ve Huzeyme b. Sabit'ten; Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmişlerdir: *"Taun bir azap olup, sizden öncekilere onunla azap edilmiştir."*[555] Bunu Nesâî de, Süfyân-ı Sevrî'nin nakliyle böyle rivâyet etmiştir.

[470] Hadisin aslı Sahih-i Buhârî ve Sahih-i Müslim'de Habib b. Ebî Sabit'in nakliyle geçen şu hadistir: *"Bir yerde taun olduğunu işittiğinizde oraya girmeyin..."*[556]

[471] İmam Taberî de, Üsame b. Zeyd (radıyallâhu anh) kanalıyla Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle rivâyet etmiştir: *"Bu acı ve hastalık bir ricz (azap) olup sizden önceki bazı milletlere bununla azap edilmiştir."*[557] Bu hadisin aslı da Buhârî ve Müslim'de Amir b. Sa'd'ın rivâyetiyle geçmektedir.[558]

Kayadan Fışkıran On İki Pınar:

وَإِذِ اسْتَسْقَى مُوسَى لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ ۖ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا ۖ قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ ۖ كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٦٠﴾

60. Mûsâ (çölde) kavmi için su istemişti de/ aramıştı da biz ona: Âsânla taşa vur! demiştik. Derhal (taştan) on iki kaynak fışkırmıştı da her bölük, içeceği kaynağı bilmişti. (Onlara:) Allah'ın rızkından yiyin, için, sakın yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın (demiştik).

Tefsiri:

Allah (c.c) bu âyette şöyle buyuruyor: Ey İsrâiloğulları! Bir nimetimi hatırlayın ki Peygamberiniz Mûsâ (sallallâhu aleyhi ve sellem) sizin için benden su

555 Sahihtir. Müslim (Hadis no: 2218), Nesâî, Sünen-i Kübrâ'da (Hadis no: 2523) ve Ahmed b. Hanbel (5/ 213) rivâyet etmişlerdir.
556 Sahihtir. Buhârî (Hadis no: 5728), Müslim (Hadis no: 2218) ve Ahmed b. Hanbel (5 / 206) rivâyet etmişlerdir.
557 Bk. Taberî, 116.
558 Buhârî, 6974; Müslim, 5908.

Scanned with CamScanner

istediğinde duasını kabul etmiştim. Size su elde etmeyi kolaylaştırmış, yanınızda taşıyacağınız bir taştan su çıkarmıştım. On iki kabileden her birine ayrı olmak üzere on iki pınar fışkırtmıştım. Her bir oymak kendi pınarını biliyordu. Onlara şöyle demiştik: Kudret helvası ve bıldırcın etini yiyin, sizin için çıkardığım, hiç yorulmadan ve zahmet çekmeden elde ettiğiniz sudan için ve bunları sizin emrinize veren Rabbinize ibadet edin. Sakın yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın. Yani, bu nimetlere isyanla karşılık vermeyin, sonra elinizden alınırlar.

Nitekim İbn Abbâs (radıyallâhu anh) şöyle anlatır: Ortalarına kare bir taş kondu ve Mûsâ (a.s)'a ona âsâsıyla vurması emredildi. Mûsâ (a.s.) vurunca taşın her bir kenarında üç olmak üzere toplam on iki pınar fışkırdı. Mûsâ (a.s) her bir oymağa içeceği pınarı bildirdi. Bir yerden başka bir yere taşındıklarında önceki su içtikleri yeri orada da buluyorlardı. Bu, Nesâî, Taberî ve İbn Ebî Hâtim'in rivâyet ettikleri uzun "fitneler hadisi"nden bir bölümdür.[559] Atiyye el-Avfî der ki: Onlara öküz kafasına benzeyen ve bir öküz üzerinde taşınan bir kaya yaratıldı. Bir yere konakladıklarında Mûsâ (a.s.) ona âsâsıyla vuruyor, anında on iki pınar fışkırıyordu. Yola çıktıklarında bir öküz üzerinde taşıyorlardı ve o esnada su akmıyordu. Osman b. Atâ el-Horasânî babasından şöyle nakleder: İsrâiloğullarına ait bir kaya vardı. Onu Harun (a.s) yerine koyuyor, Mûsâ (a.s.) da âsâsıyla vuruyordu. Katâde der ki: Bu kaya, Tur dağının kayalarından bir kaya idi. Bir yerden bir yere taşındıklarında yanlarında taşırlardı ve konakladıklarında (su kullanmak için) Mûsâ (a.s.) ona âsâsıyla vururdu.

Zemahşerî der ki: Bunun mermerden olup eni ile boyunun birer arşın olduğu söylenmiştir. İnsan kafası biçiminde olduğunu söyleyen de olmuştur. Bir görüşe göre cennet'ten gelme olup, yüksekliği Mûsâ (a.s) gibi on arşındı. Karanlıkta yanan iki dalı vardı. Bir merkep üzerinde taşınırdı. Bir görüşe göre de: Âdem (a.s) bunu cennet'ten indirmişti. İnsanlar bunu babadan oğula taşıdılar. En son Şuayb (a.s)'da idi ve onu Mûsâ (a.s.)'a vermişti. Başka bir görüşe göre ise: Bu, Mûsâ (a.s)'ın yıkanırken üzerine elbise koyduğu kayadır. Cebrâil (a.s) Mûsâ (a.s.)'a "Bu kayayı kaldır. Zîra bunda olağandışı bir kuvvet ve senin için büyük bir mucize vardır" dedi. Bunun üzerine Mûsâ (a.s.) onu (atın) yem torbasında taşıdı.

559 İnşaallah Taha sûresinde gelecek.

Scanned with CamScanner

Zemahşerî der ki: "el-Hacer: taş/kaya" kelimesindeki "ال" takısının "ahdî" değil, cins için olması muhtemeldir. Yani, taş denen cisme vur (yani herhangi bir taşa. Ahdi olduğunda ise mânâ: O belli taşa vur, olur). Hasan-ı Basrî'den: Allah (c.c) Mûsâ (a.s)'a belli bir kayaya vurmasını emretmedi, dediği rivâyet edilmiştir. Zemahşerî devamla şöyle der: Böyle olması, onun mucize oluşunu daha kuvvetli, ilâhi kudrete delaletini daha açık kılar. Zîra su Mûsâ (a.s.) kayaya ilk vurduğunda fışkırıyor, ikinci defa vurduğunda ise kuruyordu. Bir ara İsrâiloğulları: Mûsâ (a.s.) bu kayayı kaybederse susuz kalırız, dediler. Bunun üzerine Allah (c.c) İsrâiloğullarının inanıp rahatlaması için Mûsâ (a.s)'a âsâyla vurmayıp kayayla konuşmasını emretti ve Mûsâ (a.s) suyu bu şekilde fışkırtmaya başladı.

Yahyâ b. Nadr der ki: Cüveybir'e "Her bir bölük, içeceği pınarı nereden bilmişti?" diye sordum. Dedi ki: Mûsâ (a.s.) kayayı koyardı. Sonra kayanın etrafında on iki oymağın her birinden bir adam bulunurdu. Mûsâ (a.s.) kayaya âsâyla vurduğunda ondan on iki pınar fışkırır ve her bir adamın önünden bir pınar akardı. Sonra her biri gidip oymağını pınarına çağırırdı. Dahhâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'tan şöyle rivâyet etmiştir: İsrâiloğulları çöldeyken bir kayadan onlara pınarlar akıtıldı. Süfyân-ı Sevrî, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'tan şöyle rivâyet etmiştir: Bu, Tih çölünde iken oldu. Mûsâ (a.s.) kayaya vurunca on iki su pınarı aktı. Her bir oymağın su içtiği ayrı bir pınarı vardı. Mücâhid de İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'tan bunun benzerini rivâyet etmiştir. Bu âyetlerde anlatılan kıssa A'râf sûresindekine benzemektedir. Ancak A'râf sûresi Mekke'de nazil olduğundan ifadeler "siz" değil, "onlar" şeklindedir. Zîra Allah (c.c) onlara ne yaptığını peygamberine anlatıyordu. Bakara sûresi ise Medine'de nazil olduğundan doğrudan Yahudilere hitap edilmiştir.

Allah (c.c) kıssanın A'râf sûresindeki anlatımında fışkırmanın ilk halini ifade eden فانبجست ifadesini, Bakara sûresinde ise fışkırmanın son halini ifade eden فانفجرت ifadesini kullanmıştır. Burada inficar, orada ise inbicas'ın zikredilmesi uygun olmuştur. Doğrusunu en iyi Allah bilir. İkisi arasında lafız ve anlam bakımından on fark vardır. Râzî, tefsirinde, bunları soru olarak getirip kendine göre cevaplamıştır. Oysa mesele basittir. Yüce Allah kitabının sırlarını daha iyi bilir.

Scanned with CamScanner

Basit Yiyecekler İstemeleri:

وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نَصْبِرَ عَلَى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٦١﴾

61. Hani bir vakit "Ey Mûsâ! Bir tek çeşit yemeğe katlanamayacağız. Artık bizim için Rabbine dua et de bize yerin bitirdiği şeylerden; sebzelerinden, kabağından, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından çıkarsın" demiştiniz. Mûsâ ise: "Daha iyiyi daha kötü ile değiştirmek mi istiyorsunuz? O halde şehre inin. Zîra orada size istediğiniz var" demişti. İşte (bu hadiseden sonra) üzerlerine aşağılık ve yoksulluk damgası vuruldu. Allah'ın gazabına uğradılar. Bunlar, Allah'ın âyetlerini hep inkâr etmeleri ve peygamberleri haksız yere öldürmelerinden dolayıdır. Bunlar, isyan ettiklerinden ve taşkınlık yapagelmeleri sebebiyledir.

Tefsiri:

Allah (c.c) buyuruyor ki: Ey İsrâiloğulları! Size hoş, faydalı, yemesi rahat ve elde etmesi kolay yiyecekler olarak kudret helvası ile bıldırcın kuşunu indirme lütfumuzu hatırlayın. Sizin ise bunlara sırt dönmenizi, size verdiğimiz bu rızıklardan rahatsızlık duyarak Mûsâ (a.s.)'dan onun yerine sebze ve benzeri basit yiyecekler istemenizi hatırlayın.

Hasan-ı Basrî der ki: Bu nimetlerden dolayı şımardılar ve geçmişi hatırlayarak bu yaşam tarzına tahammül edemez oldular. Zîra onlar çokça mercimek, soğan, sebze ve sarımsak yiyen bir milletti. Mûsâ (a.s)'a şöyle dediler: *"Ey Mûsâ! Bir tek çeşit yemeğe katlanamayacağız. Artık bizim için Rabbine dua et de bize yerin bitirdiği şeylerden; sebzelerinden, kabağından, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından çıkarsın"*. Kudret helvası ve bıldırcın eti

Scanned with CamScanner

yedikleri halde "bir çeşit yemek" demişlerdir; çünkü ikisi onların hiç değişmeyen günlük menüleri olduğundan, tek yemek sayılır.

Sebze, kabak, mercimek ve soğan malum yiyeceklerdir. Fûm'un un (âyette فومها) mânâsı hakkında ise selef-i salihin ihtilaf etmişlerdir. Zîra İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'ın kıraatında bu 'ثومها' şeklinde gelmiş, Leys b. Ebî Süleym'in rivâyetine göre Mücâhid, Fûm'u bu kelimeyle tefsir etmiştir. Rebî' b. Enes ile Said b. Cübeyr de böyle tefsir etmişlerdir. İbn Ebî Hâtim'in Hasan-ı Basrî'den rivâyet ettiğine göre İbn Abbâs (radıyallâhu anh): Fûm'dan kasıt sûm (soğan) dır, demiştir. Kimisi de şöyle demiştir: Eski dilde, "bize ekmek yapın" mânâsında (fûm'la aynı kökten gelen fiili kullanarak) 'فوِموا لنا' derlerdi.

İmam Taberî der ki: Eğer bu doğruysa iki kelimedeki ث harfi ile ف harfi birbirlerinin yerine konmuş harflerdendir. Zîra bu harfler, mahreçleri birbirine yakın olduğundan birbirlerinin yerine kullanılırlar. Nitekim Araplar hem "وقعوا في عاثورِ شر"[560] hem "وقعوا في عافورِ شر" derler; hem "أثافي" [561] hem "أثاثي" derler; "مغافير" [562] dedikleri gibi; "مغاثير"de derler. Doğrusunu Allah bilir.

Bazıları ise Fûm buğdaydır, demişlerdir. Bu, ekmek yapımında kullanılan malum tahıldır. İbn Ebî Hâtim'in Nafi' b. Ebî Nuaym'dan rivâyet ettiğine göre; İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'a Allah'ın (c.c) buyruğunda geçen "فُومِهَا" kelimesinin mânâsı sorulduğunda, o: buğdaydır, diye cevap verdi. İbn Abbâs (radıyallâhu anh) şöyle demiştir: Uhayha b. Culah'ın şu şiirini iştimedin mi?

قد كنتُ أغنى الناس شخصًا واحدًا وَرَدَ المدينة عن زرَاعة فُوم

Ben buğday (fûm) tarımından dolayı tek bir şahıs olarak,

Medine'ye gelenlerin en zenginiydim.

İmam Taberî, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'tan şöyle rivâyet eder: Fûm, Haşimoğulları lehçesinde buğday mânâsına gelir. Hem Hz. Ali, hem de -Dahhâk ile İkrime'nin rivâyetlerine göre- İbn Abbâs (radıyallâhu anh) buradaki Fûm'un buğday mânâsına geldiğini söylemişlerdir. Mücâhid ve Atâ'dan yapılan rivâyete göre ise onlar Fûm kelimesini ekmek diye tefsir etmişlerdir. Husayn,

560 Yani; tehlikeli ve içinden çıkması güç bir şerre düştüler. (Çevirmen).

561 Üç ayak, eskiden ateş üzerinde kabın ısıtılması için üzerine konduğu üç taşa denir. (Çevirmen).

562 Urfut adında, kokusu kötü bir ağaçtan akan zamktır. (Çevirmen).

Scanned with CamScanner

Ebû Mâlik'ten: Bu buğdaydır, dediğini rivâyet etmiştir. Âyetteki Fûm'un buğday mânâsına geldiği İkrime, Süddî, Hasan-ı Basrî, Katâde, Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem ve başkalarının da görüşüdür. Doğrusunu Allah bilir.

Cevherî: Fûm, buğday demektir; İbn Zeyd: Fûm başak demektir, der. Kurtubî, Atâ ile Katâde'nin: Fûm, ekmek yapılan her türlü tahıldır, dediklerini nakleder. Kurtubî der ki: Fûm, Şamlıların dilinde nohut anlamına gelir. Nohut satıcısına da fûmi'den bozma, fâmî denilir.

İmam Buhârî der ki: Bazıları "Yenilen her tahıl fûm'dur, demişlerdir."

"Mûsâ dedi ki: Daha iyiyi daha kötü ile değiştirmek mi istiyorsunuz?" Mûsâ (a.s)'ın bu sözü içinde bulundukları rahat yaşama, hoş, faydalı ve yemesi kolay yiyeceklere rağmen basit yiyecekler istemelerinden dolayı onlara yöneltilmiş azarlama ve paylamadır.

Allah'ın (c.c) "اهْبِطُوا مِصْرً" buyruğundaki "mısran" kelimesi bu şekilde sonu elifli, tenvinli ve munsarıf olup Osmani mushaflarda böyle yazılıdır. Cumhurun kıraati de bu şekilde tenvinlidir. İmam Taberî: Mushaflar bunda ittifak ettiklerinden başkasını caiz görmüyorum, demiştir. İbn Abbâs (radıyallâhu anh): "Mısr'dan kasıt herhangi bir mısırdır (şehir)" demiştir. Bunu ondan İbn Ebî Hâtim, İkrime'nin ondan nakliyle rivâyet etmiştir. Süddî, Katâde ve Rebî' b. Enes'ten bunun benzeri rivâyet edilmiştir. İbn Ebî Hâtim, A'meş'ten de böyle bir rivâyette bulunmuştur. İmam Taberî der ki: Mısran şeklindeki munsarıf (tenvinli) okunuşa binaen buranın Firavun'un Mısrı (şehri) olma ihtimali mevcuttur ve bu "Ana Mushaf'ta yazılı olanı (bilinen arapça kurallarına uymamasına rağmen) olduğu gibi alma" kabilindendir; "قَوَارِيرَ (٥١) قَوَارِيرَ" buyruğunda olduğu gibi...

İmam Taberî daha sonra Mısr'dan kastın herhangi bir şehir mi, yoksa Mısır (Kahire) şehri mi olduğu hususunda tereddüt edip kesin bir şey söylememiştir. Ancak bu isabetli değildir. Doğru olan, İbn Abbâs (radıyallâhu anh) ve başkalarından rivâyet edildiği gibi herhangi bir şehrin kastedilmiş olmasıdır. Yani Mûsâ (a.s) onlara şöyle demek istemiştir: Sizin talep ettikleriniz, nadir yiyecekler değildir, aksine hangi şehre girseniz bulabileceğiniz yiyeceklerdir. Dolayısıyla hem bayağı hem de şehirlerde bol bulunmasından dolayı Allah'tan istemeye değmez. Onun için âyette geçtiği gibi şöyle demiştir: *"Daha iyiyi daha kötü ile değiştirmek mi istiyorsunuz? O halde şehre inin.*

Scanned with CamScanner

Zîra orada size istediğiniz var." İstediğiniz, yani aradığınız ve elde etmeyi arzuladığınız şeyler. Onların bu talepleri şımarıklık ve arsızlıklarından dolayı olup ihtiyaçları da bulunmadığından dualarına icabet edilmemiştir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Allah (c.c) daha sonra şöyle buyurmuştur: *"İşte (bu hadiseden sonra) üzerlerine aşağılık ve yoksulluk damgası vuruldu"*. Yani, kendilerine belirlenen hükümlerde ve takdir edilen şeylerde (kaderlerinde) onlar için aşağılık ve sefilliğe mahkum edildiler. Yani, daha sonra hep zillet içinde yaşadılar, karşılaştıkları herkes tarafından aşağılandılar. Onlara aşağılık damgası vuruldu. Bunların yanında Yahudiler yapı olarak da hep zelil ve aşağılık şahsiyetli insanlar olmuşlardır.

Allah'ın *"İşte (bu hadiseden sonra) üzerlerine aşağılık ve sefillik damgası vuruldu"* buyruğu hakkında; Dahhâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'tan: "Onlar cizye ehlidirler" dediğini rivâyet etmiştir. Katâde: "Hor ve hakir olarak cizye verirler", demiş; Dahhâk da: Bu, onların zillet içerisinde olmalarıdır, demiştir. Hasan-ı Basrî ise şöyle demiştir: Allah (c.c) onları aşağılık ve zelil insanlar yaptığından, hiçbir güçleri yoktur. Allah (c.c) onları Müslümanların ayakları altında bıraktı. Onlardan önceleri Mecûsîler cizye alırken, ardından Müslümanlar yetiştiler.

"Meskenet" (sefillik) hakkında Ebû Âliye, Rebî' b. Enes ve Süddî: Meskenet, muhtaçlık demektir; Atiyye el-Avfî: Haraç demektir; Dahhâk da: Cizyedir, demişlerdir.

Allah'ın (c.c) *"Allah'ın gazabına uğradılar."* buyruğunu Dahhâk: Allah'ın gazabını hak ettiler; Rebî' b. Enes: Bunun üzerine Allah'tan onlar için bir gazap oluştu; Said b. Cübeyr de: Üzerlerine gazabı vacip hale getirdiler, şeklinde tefsir etmişlerdir.

İmam Taberî der ki: *"Allah'ın gazabına uğradılar"*ın mânâsı: "Allah'ın gazabıyla döndüler"dir. "باءوا" fiili ancak hayır veya şer mânâsı içeren bir isimle kullanılır. Mesela "bâe fulânun bi zenbihi: filan, günahıyla döndü" denir. Fiil çekimi; "bâe, yebûu, bev'en ve bevâen"dir. Allah'ın (c.c) *"Ben istiyorum ki, sen, hem benim günahımı hem de kendi günahını yüklenip ateşe atılacaklardan olasın; zalimlerin cezası işte budur."* (Mâide, 29) buyruğundaki "tebûe" fiili de bu kabildendir. Yani, hem benim günahlarımı hem kendi günahlarını

Scanned with CamScanner

yüklenip bunlarla dönmeni, böylece günahlarımdan kurtulmayı istiyorum. Dolayısıyla âyetin mânâsı şöyle olur: İsrâiloğulları oradan Allah'ın gazabını yüklenmiş, öfkesini çekmiş ve hışmına uğramış halde döndüler.

"Bunlar, Allah'ın âyetlerini hep inkâr etmeleri ve peygamberleri haksız yere öldürmelerinden dolayıdır." Allah (c.c) burada buyuruyor ki: Bizim onlara verdiğimiz bu aşağılanma, sefillik ve gazaba düçar olma cezaları onların büyüklenerek hakka uymaya yanaşmamaları, Allah'ın (c.c) âyetlerini inkâr etmeleri, şeriatın taşıyıcıları olan peygamberlerle takipçilerini aşağılamaları sebebiyle idi. Onları öylesine küçük görmüşlerdi ki, işi onları öldürmeye kadar vardırmışlardı. Bundan daha büyük bir kibir olamaz; onlar Allah'ın âyetlerini reddettiler ve peygamberlerini haksız yere öldürdüler.

[472] Onun için sahih olduğunda ittifak edilen hadiste Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Kibir, hak karşısında şımarıklık yapmak ve insanları hor görmektir."*[563]

[473] İmam Ahmed b. Hanbel, İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'tan şöyle rivâyet etmiştir: Ben insanlar arasındaki gizli konuşmalardan, şundan bundan engellenmezdim. Bir defasında Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına geldiğimde yanında Mürare er-Rehavi vardı ve konuşmalarının sonuna yetiştim. Mürare: Ya Rasûlallah! Bana develerden şu gördüklerin taksim edilmiş. Bir kimsenin benden iki ayakkabı bağı veya daha fazlasıyla üstün olmasını istemem. Bu, zulüm değil mi? Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Hayır, bu zulüm değildir. Zulüm hakikate karşı şımarık bir tavır takınanın* -bir rivâyette: hakikat karşısında beyinsiz ve bayağı tavır takınanın- *ve insanları hakir görenin yaptığıdır."* buyurdu.[564] Yani hakkı reddetmek, insanları küçük ve hor görüp onlara karşı büyüklük taslamaktır. Onun için İsrâiloğulları Allah'ın (c.c) âyetlerini inkâr etmek ve peygamberlerini öldürmek gibi çirkin şeyler yapınca, hareketlerine uygun bir ceza olarak Allah da (c.c) onlara engellenemez azabını verdi, âhiret zilletinin yanında dünya zilleti elbisesini giydirdi. Ebû Dâvûd Tayâlisî, İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'tan şöyle rivâyet eder: İsrâiloğulları bir günde üç yüz peygamber öldürürler, ardından gün sonunda sebze pazarı kurarlardı.

---

563 Sıhhatinde ittifak edilen bir hadistir. Tamamı ileride gelecek.

564 Ahmed b. Hanbel rivâyet etmiştir (1 / 385). Râvileri sikadır. Aralarında bir önceki hadisin de bulunduğu birçok şahidi vardır.

Scanned with CamScanner

[474] İmam Ahmed b. Hanbel de İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'tan şöyle rivâyet eder: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Kıyâmet günü en şiddetli azaba düçar olacaklar, bir peygamber öldüren veya peygamberin öldürdüğü kişi, sapıklığa önderlik yapan kişi ve (resim/heykel yaparak) Allah'ı taklid eden kişidir."*[565]

"Bunlar, isyan ettiklerinden ve taşkınlık yapagelmeleri sebebiyledir." buyruğu böyle cezalandırılmalarının ikinci sebebini belirtmektedir ki o da onların isyan etmeleri ve haddi aşmalarıdır. İsyan; nehyedilen şeyleri yapmaktır. Haddi aşmak (i'tidâ) ise izin verilen ve emredilen sınırların ötesine geçmektir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Her Dönemin Mü'minleri Kurtuluşa Erecektir:

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّابِئِينَ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾

62. Şüphesiz iman edenler; yani Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve sâbiîlerden Allah'a ve âhiret gününe hakkıyla inanıp sâlih amel işleyenler için Rableri katında mükâfatlar vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur. Onlar üzüntü çekmeyeceklerdir.

Tefsiri:

Allah (c.c) emirlerine karşı gelen, yasaklarını işleyen, sınırı aşarak izin verilmeyen şeyleri yapan ve haramları işleyenleri ve onlara verdiği azabı açıkladıktan sonra geçmiş ümmetlerden her kim iyi davranıp itaat ettiyse en güzel şekilde mükâfatlandırılacağına dikkat çekiyor. Bu, kıyâmete kadar böyledir; ümmi nebî ve rasûle (sallallâhu aleyhi ve sellem) tâbi olan herkes de ebedi saadete kavuşacaktır. Onların geleceklerine yönelik hiçbir korku ve endişeleri, geride

565 Sahihtir. Ahmed b. Hanbel (1 / 407), Bezzâr (Hadis no: 1603) ve Taberânî (10515) muhtelif senetlerle rivâyet etmişlerdir. Ahmed'in râvileri sikadırlar. Asım b. Behdele, hadisi hasen biridir. Taberânî'nin rivâyetinde mütabaa edilmiştir. Ancak o senette de Haris-i A'ver vardır ki o da zayıftır. Münzirî, et-Tergîb ve't-Terhîb'de (3/ 136) hadisin ceyid (iyi) olduğunu belirtmiştir. Hadisin şahitleri bulunmakta olup Âl-i İmrân sûresinde gelecektir.

Scanned with CamScanner

bıraktıklarından ve yaptıklarından dolayı da hiçbir üzüntüleri yoktur. Nitekim Allah (c.c) şöyle buyurur: *"Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur; onlar üzülmeyecekler de."* (Yunus, 62) *Melekler de ölüm esnasında bu kimselere şöyle diyeceklerdir: "Şüphesiz, Rabbimiz Allah'tır deyip, sonra dosdoğru yolda yürüyenlerin üzerine melekler iner. Onlara: Korkmayın, üzülmeyin, size vâdolunan cennet'le sevinin! derler"* (Fussilet, 30)

[475] İbn Ebî Hâtim, Selman-ı Farisi (radıyallâhu anh)'tan şöyle rivâyet etmiştir: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e daha önce birlikte olduğum diğer dinlere mensup kimseleri sordum, namazlarından ve ibadetlerinden bahsettim. Bunun üzerine *"Şüphesiz iman edenler; yani Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve sâbiîlerden Allah'a ve âhiret gününe hakkıyla inanıp sâlih amel işleyenler için Rableri katında mükâfatlar vardır..."* âyeti nazil oldu. Süddî der ki: *"Şüphesiz iman edenler; yani Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve sâbiîlerden Allah'a ve âhiret gününe hakkıyla inanıp sâlih amel işleyenler için Rableri katında mükâfatlar vardır..."* âyeti, Selman-ı Farisi'nin arkadaşları hakkında nazil oldu. Bir defa Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile konuşurken ona, eski arkadaşlarından bahsetti ve hallerini anlattı. "Onlar namaz kılıyor, oruç tutuyor ve sana iman ediyorlar, senin peygamber olarak gönderileceğine de şahitlik ediyorlardı." dedi. Selman-ı Farisi onları övmeyi bitirince Allah'ın nebîsi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona *"Ey Selman! Onlar cehennem ehlidirler"* dedi[566] ve bu, Selman'ı çok üzdü. Bunun üzerine Allah (c.c) bu âyeti nazil etti.

Yahudilerin (makbul) imanı Hz. İsa (a.s) gelene kadar Tevrat'a ve Mûsâ (a.s)'ın yoluna tâbi olanların imanıydı. İsa (a.s) geldiğinde Tevrat'a tutunup Mûsâ (a.s)'ın yoluna uymaya devam eden ve onları bırakıp İsa (a.s)'a tâbi olmayan, helâk oluyordu.

Hıristiyanların imanı da onlardan Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelene kadar İncil'e ve İsa (a.s)'ın şeriatına tutunan kimselerin imanıydı ve bu, onlardan kabul ediliyordu. Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) geldikten sonra ona tâbi olmayıp İsa (a.s)'ın yoluna devam eden ve İncil'i bırakmayanlar helâk oluyordu. İbn Ebî Hâtim der ki: Said b. Cübeyr'den buna benzer bir söz rivâyet edilmiştir.

566 Müellif, İbn Ebî Hâtim'e nispet etmiş ve hakkında herhangi bir şey söylememiştir. Bu, Taberî'de 1114 numaralı hadistir. Selman ile Mücâhid arasındaki kopukluk nedeniyle senedi zayıftır. Mevcut râviler ise sikadırlar.

Scanned with CamScanner

Ben derim ki: Bu, Ali b. Ebî Talha'nın İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'tan naklettiği şu rivâyete aykırı düşmez: Allah (c.c) *"Şüphesiz iman edenler; yani Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve sâbiîlerden Allah'a ve âhiret gününe hakkıyla inanıp sâlih amel işleyenler için Rableri katında mükâfatlar vardır..."* buyruğundan sonra *"Kim, İslâm'dan başka bir din ararsa, bilsin ki kendisinden (böyle bir din) asla kabul edilmeyecek ve o, âhirette ziyan edenlerden olacaktır."* buyruğunu indirdi. Aykırı düşmez; çünkü İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'ın sözü Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamber gönderildikten sonra onun şeriatına uymadıkça hiçbir yol ve amelin kabul olunmayacağını haber vermektedir. Daha önce ise, döneminin peygamberine uyan herkes doğru yolda ve hidâyet üzere olup kurtuluşa erenlerdendir.

Yahudiler, kendi zamanlarında Tevrat'ın hükmüne başvuran Mûsâ (a.s)'ın takipçileridir. Yahudi kelimesi muhabbet anlamına gelen hevâde kelimesinden veya tevbe mânâsına gelen tehevvud kelimesinden türetilmiştir. Zîra Mûsâ (a.s) (kavminin buzağıya tapmasından dolayı tevbe etmeleri için onlardan seçtiği 70 kişiyle Tur dağına geldiğinde, yerin sarsılmasıyla herkes bayıldıktan sonra uyandığında söylediği) *"Bize, bu dünyada da iyilik yaz, âhirette de. Şüphesiz biz sana döndük* (إنا هدنا إليك)" (A'râf, 156) duasında geçen "hudna" kelimesi, Allah'a dönmek ve tevbe etmek mânâsına gelmektedir. Bir görüşe göre: Yakûb (a.s)'ın en büyük oğlu Yahûdâ'ya nispetle söylenmiştir. Ebû Amr b. Alâ der ki: Onlara tehevvud ettikleri, yani Tevrat okurken sallandıkları için bu isim verilmiştir.

İsa (a.s) gönderilince İsrâiloğullarının ona tâbi olmaları, itaat etmeleri vacip oldu. Çünkü İsa (a.s)'ın dostları ve dindaşları artık nasâra (Hıristiyanlar) idiler. Onlara bu ismin verilmesi de aralarında yardımlaşmaları (tenasur) sebebiyledir. Onlara bazen şu âyet-i kerimede olduğu gibi "ensar: yardımcılar" denir: *"İsa, onlardaki inkârcılığı sezince: Allah yolunda bana yardımcı olacaklar kimlerdir? dedi. Havârîler: Biz, Allah yolunun yardımcılarıyız."* (Âl-i İmrân, 52) Başka bir görüşe göre ise: onlara Nâsıra denen beldeye yerleştiklerinden dolayı bu isim verilmiştir. Bunu Katâde ile İbn Cüreyc söylemişlerdir. İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'tan ayrıca böyle bir rivâyet vardır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Nasârâ, nasrân'ın çoğuludur. Neşâvâ'nın, neşvâ'nın (mest olmuş, sarhoş) çoğulu; sekârâ'nın, sekrân'ın (sarhoş) çoğulu oldukları gibi... Hıristiyan kadına ise nasrâna denir. Şair der ki:

Scanned with CamScanner

نصرانةٌ لم تُحَنَّف

Duasında başını öne eğmeyen Hıristiyan kadın!

Allah (c.c), Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i son peygamber ve istisnasız tüm insanlara elçi olarak gönderince, haber verdikleri şeyleri tasdik etmek, emirlerine uyup yasaklarından kaçınmak onlara farz olmuştur ki gerçek mü'minler de onlardır. Bu ümmete mü'minler denmesi de, fertlerinin sayıca çok ve imanca kuvvetli olmaları, geçmiş tüm peygamberlere ve gelecekteki gaybî olaylara iman etmiş olmaları sebebiyledir.

Sâbiîler hakkında ise farklı görüşler vardır. Süfyân-ı Sevrî, Mücâhid'den: Sâbiîler Mecûsî, Yahudi ve Hıristiyanlar arası bir millettir, dinleri yoktur, dediğini rivâyet etmiştir. İbn Ebî Nüceyh de ondan böyle rivâyet etmiştir. Atâ ve Said b. Cübeyr'den bunun benzeri rivâyet edilmiştir. Ebû Âliye, Rebî' b. Enes, Süddî, Câbir b. Zeyd, Dahhâk ve İshâk b. Rahaveyh ise: Sâbiîler, Zebur okuyan Kitap ehli bir topluluktur, demişlerdir. Onun için Ebû Hanîfe ile İshâk b. Rahaveyh: Onların boğazladıklarını yemek ve kadınlarıyla evlenmek helâldir, demişlerdir. Hüşeym, Mutarrif'ten şöyle rivâyet etmiştir: Hakem b. Uteybe'nin yanındaydık. Basralı birisi ona Hasan-ı Basrî'nin, onların Mecûsîler gibi olduğunu söylediğini anlattı. Bunun üzerine Hakem: "Ben bunu size söylememiş miydim?" dedi. Abdurrahman b. Mehdi, Muâviye b. Abdulkerim'den şöyle rivâyet etmiştir: Hasan-ı Basrî'yi Sâbiîler hakkında "Onlar meleklere ibadet eden bir topluluktur" derken işittim. Taberî, Hasan-ı Basrî'den şöyle rivâyet eder: Ziyad'a Sâbiîlerin namazlarında kıbleye yöneldikleri ve beş vakit namaz kıldıkları söylenince onlardan cizyeyi kaldırmayı düşündü. Ama sonra onların meleklere ibadet ettiklerini öğrendi. Ebû Câfer er-Râzî der ki: Bana ulaşan bilgiye göre Sâbiîler, meleklere ibadet eden, Zebur okuyan ve kıbleye yönelip namaz kılan bir topluluktur. Said b. Ebî Arube de Katâde'den böyle rivâyet etmiştir. İbn Ebî Hâtim, Ebû Zinad'dan şöyle rivâyet eder: Sâbiîler, Irak'ın ötesinde Kûsâ denen yerde yaşarlar. Peygamberlerin tümüne inanır, her yıl otuz gün oruç tutar, her gün beş defa Yemen tarafına yönelerek namaz kılarlar. Vehb b. Münebbih'e Sâbiîler sorulduğunda: Allah'ın tek olduğuna inanan, amel ettiği hiçbir şeriatı olmayan ve küfür olacak şey konuşmayan bir topluluktur, demiştir. Abdullah b. Vehb der ki: Abdurrahman b. Zeyd şöyle dedi: Sâbiîler dinleri olan ve Musul'da yaşayan

Scanned with CamScanner

bir topluluktur. Lâ ilâhe illallâh derler, fakat ne ibadetleri, ne kitapları ne de peygamberleri vardır. Onların tek bildiği Lâ ilâhe illallâh sözüdür. Abdurrahman b. Zeyd yine der: Onlar hiçbir peygambere iman etmediler. Onun için müşrikler Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ve ashabına "Onlar Sâbiîdirler" diyerek onlara benzetirlerdi. Benzettikleri yön ise onların da Lâ ilâhe illallâh demeleriydi. Halil der ki: Onların dini Hıristiyanlığa benzer. Fakat kıbleleri, güney rüzgarının estiği yöndür. Nûh (a.s)'ın dini üzere olduklarını iddia ederler.

İmam Kurtubî; Mücâhid, Hasan-ı Basrî ve İbn Ebî Nüceyh'ten şöyle rivâyet eder: Sâbiîlerin Yahudilikle Mecûsîlik karışımı bir dinleri vardır, kestikleri yenmez. İbn Abbâs (radıyallâhu anh): Kadınlarıyla evlenilmez, demiştir. Kurtubî der ki: Âlimlerin belirttiklerine göre bu görüşlerin toplamından özetle; onların Allah'ı birleyen, yıldızların etkilerine ve etkin olduklarına inanan bir topluluk oldukları anlaşılmaktadır. Bu yüzden Halife el-Kadîr Billah onları sorduğunda Ebû Said el-Istahri kâfir oldukları fetvasını vermiştir. Fahreddin Râzî, Sâbiîlerin, Allah'ın (c.c) ibadet ve duanın kıblesi kıldığı veya kainatın yönetimini onlara bıraktığı anlamında yıldızlara ibadet ettikleri görüşünü tercih etmiştir. Râzî der ki: Bu görüş, İbrâhim (a.s)'ın görüşlerine cevap verdiği ve çürüttüğü Kenanlılara nispet edilir.

Allahu A'lem, görüşlerin en kuvvetlisi Mücâhid ve tabileriyle Vehb b. Münebbih'in şu görüşüdür: Onlar ne Yahudi, ne Hıristiyan, ne Mecûsî ne de müşriktirler. Fıtratları üzere kalan, uydukları ve takip ettikleri belli bir dinleri bulunmayan bir topluluktur. Onun için müşrikler İslâm'a girenlere sâbiî lakabını takıyorlardı. O zaman bu, yeryüzündeki herhangi birinin dininden çıkması mânâsı taşıyordu. Bazıları ise: Sâbiîler hiçbir peygamberin dâveti ulaşmamış kimselerdir, demişlerdir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Ahdi Bozmaları:

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ ۖ خُذُوا مَآ اٰتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ ۚ فَلَوْلَا فَضْلُ اللهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٦٤﴾

Scanned with CamScanner

63. Sizden sapasağlam bir söz almış, Tûr'u da üstünüze kaldırmıştık. Size verdiğimize kuvvetle tutunun, onda bulunanları daima hatırlayın, umulur ki, korunursunuz (demiştik);

64. Bundan sonra sözünüzden dönmüştünüz. Eğer üzerinizde Allah'ın ihsan ve rahmeti olmasaydı, muhakkak hüsrana uğrayanlardan olurdunuz.

Tefsiri:

Bu âyet-i kerimelerde Allah (c.c) İsrâiloğullarına kendilerinden "hiçbir ortağı bulunmayan Allah'a iman etmeleri ve peygamberlerine tâbi olmaları" hususunda aldığı ahit ve sözleri hatırlatıyor. Allah'ın söz almak istediği hakikati kabul ederek onu kuvvetle, gayretle ve yerine getirme kararlılığı içinde vermeleri için dağı başlarının üzerine kaldırdığını haber veriyor. Nitekim Allah (c.c) başka bir yerde: *"'Size verdiğimi (Kitab'ı) kuvvetle tutun ve içinde olanı hatırlayın ki korunasınız' dedik."* (A'râf , 171) buyurur.

Tûr, A'râf sûresindeki bu âyette tefsir edildiği gibi, dağ demektir. İbn Abbâs, Mücâhid, Atâ, İkrime, Hasan-ı Basrî, Dahhâk, Rebî' b. Enes ve daha pek çok kişi bunu bizzat zikretmişlerdi. Bu açıktır. İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'tan başka bir rivâyete göre ise Tûr ancak üzerinde bitkilerin yeşerdiği dağa denir, bitkilerin yeşermediğine ise denmez. Nitekim Fitneler hadisinde[567] İbn Abbâs'tan şöyle nakledilmiştir: İsrâiloğulları itaate yanaşmayınca işitip itaat etmeleri için dağ, üzerlerine kaldırıldı. Bunun üzerine hemen secdeye vardılar. Süddî der ki: Onlar secde etmeyi reddedince Allah (c.c) dağa üzerlerinde durması emrini verdi. Dağa baktıklarında onu üzerlerini kaplamış halde gördüler ve hemen secdeye vardılar. Fakat bir taraftan secde ederken öbür taraftan da göğe bakıyorlardı. Allah (c.c) onlara merhamet ederken bu azabı onlardan kaldırdı ve onlar: Vallahi, Allah (c.c) katında azabını kaldırmaya sebep olan secdeden daha güzeli yoktur, dediler. Onların secdesi de böyle bir secdeydi. Bunu Allah'ın (c.c) *"Tûr'u da üstünüze kaldırmıştık"* buyruğu açıklamaktadır. Hasan-ı Basrî, Allah'ın (c.c) *"Size verdiğimize kuvvetle tutunun"* buyruğundaki verilen şeyi "Tevrat" ile tefsir etmiştir.

"Kuvvetle" kelimesinin tefsirinde Ebû Âliye: İtaatle; Mücâhid: İçindekilerle amel ederek, demişlerdir. Katâde: Ciddiyetle, önemseyerek alın. Yoksa

567 İnşaallah Taha sûresinin tefsirinde gelecektir.

Scanned with CamScanner

onu üzerinize atarım, diye tefsir etmiştir. Katâde: Onlar da kendilerine verilenleri kuvvetlice alacaklarına söz verdiler, demiştir. Katâde'nin "yoksa dağı üzerinize atarım"ın mânâsı "onu, yani dağı üzerinize düşürürüm"dür. Ebû Âliye ile Rebî' b. Enes, *"onda bulunanları daima hatırlayın"* âyetini: Tevrat'ta olanları okuyun veya onlarla amel edin, şeklinde tefsir etmişlerdir.

"Bundan sonra sözünüzden dönmüştünüz." Allah (c.c) şöyle buyurmaktadır: Siz böylesine vurgu yapılarak alınan ahitten sonra yüz çevirdiniz, yan çizdiniz ve ahdi bozdunuz.

"Eğer üzerinizde Allah'ın ihsan ve rahmeti olmasaydı"... Yani tevbenizi kabul etme, size peygamberler ve nebîler gönderme nimetleri olmasaydı, *"muhakkak hüsrana uğrayanlardan olurdunuz."* Yani ahdinizi bozmanız sebebiyle dünya ve âhirette zarara uğrayanlardan olurdunuz.

Cumartesi Günü Yasağını Çiğneyenler:

وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿٦٥﴾ فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ ﴿٦٦﴾

65. İçinizden cumartesi günü azgınlık edip de, bu yüzden kendilerine: Aşağılık maymunlar olun! dediklerimizi elbette bilmektesiniz.

66. Biz bunu (maymunlaşmış insanları), hadiseyi hem önündekilere (tanık olanlara) ve sonradan gelenlere bir ibret, müttakîler için de bir öğüt kıldık.

Tefsiri:

Allah (c.c) şöyle buyurmaktadır: Ey Yahudiler! Siz Allah'ın (c.c) Cumartesi gününe saygı ve ona yaraşır hareket etme emrine karşı gelen, kendilerinden aldığı ahit ve söze uymayan kimselerin başına ne belalar geldiğini elbette bilmektesiniz. Bu, onlara verilmiş dini bir emirdi, onlar ise hileye kaçtılar. Cumartesi gününden önce koydukları olta, ip ve ağlarla o gün balık avladılar. Zîra cumartesi günü gelince balıklar adetleri üzere oraya akın ediyor ve bu ağlara takılıp gün boyu çıkamıyorlardı. Onlar da Cumartesi günü sona erip gece olunca gidiyor ve onları alıyorlardı. Bunu yapınca Allah (c.c) onları

Scanned with CamScanner

maymunlara dönüştürdü. Gerçekten de onlar görünüş ve şekil itibariyle insanlara en çok benzeyen mahluklardır. Bu cezaya çarptırılanların hareketleri ve hileleri de böyleydi. Yaptıkları işler görünüşte hak, gerçekte ise hakka aykırı olunca Allah (c.c) cezalarını aynı türden verdi.

Bu olay A'râf sûresinde genişçe anlatılmaktadır. Allah (c.c) orada şöyle buyurur: *"Onlara, deniz kıyısında bulunan şehir halkının durumunu sor. Hani onlar cumartesi gününe saygısızlık gösterip haddi aşıyorlardı. Çünkü cumartesi tatili yaptıkları gün, balıklar meydana çıkarak akın akın onlara gelirdi, cumartesi tatili yapmadıkları gün de gelmezlerdi. İşte böylece biz, yoldan çıkmalarından dolayı onları imtihan ediyorduk..."* (A'râf, 163) Kıssanın tamamı orada anlatılacaktır.

Süddî der ki: Bu kasaba halkından kasıt, Eyle (Kudüs) halkıdır. Katâde de böyle demiştir. İnşaallah müfessirlerin görüşlerini orada detaylı olarak anlatacağız.

Allah'ın (c.c) *"Biz de onlara aşağılık maymunlar olun! dedik"* buyruğu hakkında İbn Ebî Hâtim, Mücâhid'den şöyle rivâyet etmiştir: *"Biz de onlara aşağılık maymunlar olun, dedik."* Kendileri değil kalpleri maymunlaştırıldı. Bu, Allah'ın (c.c) (Yahudiler hakkındaki) *"Tevrat'la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerce kitap taşıyan merkebin durumu gibidir."* (Cuma, 5) buyruğu gibidir. Bunu İmam Taberî, Ebû Huzeyfe ile Mücâhid'den rivâyet etmiştir. Mücâhid'den yaptığı bu rivâyetin senedi ceyyiddir.

Ancak burada ve başka yerlerde cümlenin akışından normalde anlaşılan mânâya aykırı düşen garip bir görüş vardır. Zîra Allah (c.c) *"De ki: Allah katında yeri bundan daha kötü olanı size haber vereyim mi? Allah'ın lânetlediği ve gazap ettiği, aralarından maymunlar, domuzlar ve tâğuta tapanlar çıkardığı kimseler"* (Mâide, 60) buyurmaktadır. Atiyye el-Avfî, tefsirinde, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'tan şöyle rivâyet etmiştir: *"Biz de onlara aşağılık maymunlar olun, dedik."* Allah (c.c) onlardan bazılarını maymun ve domuz yaptı. İbn Abbâs (radıyallâhu anh) onların gençlerinin maymun, ihtiyarlarının ise domuzlar olduğunu iddia etmiştir. Şeyban en-Nahvi, Katâde'den *"Biz de onlara aşağılık maymunlar olun!, dedik"* âyeti hakkında şöyle rivâyet etmiştir: Onlar da erkekli kadınlı bağıran, kuyruklu maymunlar yapıldılar. Atâ el-

Scanned with CamScanner

Horasânî der ki: Onlara "Ey kasabalılar! *"Aşağılık maymunlar olun"* denildi. Onları böyle yapmaktan alıkoyanlar yanlarına gidiyorlar ve "Ey filanlar! Biz sizi bundan nehyetmedik mi? diyorlar, onlar da başlarıyla "Evet" diye işaret ediyorlardı.

İbn Ebî Hâtim, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'tan şöyle rivâyet etmiştir: Cumartesi yasağını çiğneyenler, çok kısa süre maymun kalıp ardından öldüler ve nesilleri devam etmedi. Dahhâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'tan şöyle rivâyet etmiştir: Allah (c.c) onları günahlarından dolayı maymunlara dönüştürdü ve yeryüzünde sadece üç gün yaşadılar. İbn Abbâs (radıyallâhu anh) şöyle demiştir: Yeryüzünde hayvana dönüşme üç günden fazla sürmedi. Onlar yemediler, içmediler ve nesilleri devam etmedi. Allah (c.c) maymunu, domuzu ve diğer tüm mahlukatı, Kitabı'nda zikrettiği altı günde yarattı. Sonra bahsedilen bu kimseleri maymun şekline soktu. O, dilediğine dilediğini yapar ve dilediğini dilediği şekle dönüştürür. Ebû Câfer er-Râzî, Ebû Âliye'den şöyle rivâyet etmiştir: *"Aşağılık maymunlar olun!"* Yani Allah (c.c) onları zelil ve hor kimseler kıldı. Mücâhid, Katâde, Rebî' ve Ebû Mâlik'ten bunun benzeri rivâyet edilmiştir.

Muhammed b. İshâk, İkrime'den, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Allah (c.c) İsrâiloğullarına da size bayram gününüz olan Cuma gününde farz kıldığı şeyi farz kıldı. Onlar ise emre karşı gelerek, günü Cumartesine aldılar ve o güne saygı ve tâzim gösterdiler. Emredildikleri günü ise terk ettiler. Cumartesi gününde ısrar edince Allah (c.c) onları o günle ilgili imtihana tâbi tuttu. Başka günlerde helâl kıldığını o günde haram kıldı. Kudüs ile Tur dağı arasında yer alan Medyen adındaki bu kasabaya Allah (c.c) Cumartesi gününde balık avlamayı ve yemeyi yasakladı. Cumartesi günü olduğunda balıklar akın akın denizin kıyısına geliyorlar, Cumartesi günü bitince gidiyorlardı. İnsanlar denize geldiklerinde küçük veya büyük hiçbir balık bulamıyorlardı. Öbür Cumartesi yine akın akın gelip Cumartesi günü sona erince çekip gidiyorlardı. Bu hep böyleydi. Bu, uzun süre devam edip balık yemeye büyük istek duymaya başladılar. Onlardan biri Cumartesi günü oraya doğru yöneldi ve gizlice bir balık alıp deldi ve bir bağ geçirdi. Balığı bıraktı ve denize kazık çakıp balığın bağını ona bağlayıp gitti. Ertesi gün gelince onu aldı. Yani onu Cumartesi günü almamıştı. Sonra onu gördürüp yedi. Bir sonraki Cumartesi günü aynısını yaptı. Balık kokusunu alan

Scanned with CamScanner

kasabalılar: Vallahi biz balık kokusu aldık, dediler. Sonra bu adamın yaptığının farkına vardılar. Bu defa kendileri de aynısını yapmaya başladılar. Uzun süre gizlice balık yediler ve Allah (c.c) cezalarını hemen vermedi. Bir süre sonra balıkları açıktan avlamaya ve pazarlarda satmaya başladılar. Kasaba halkından bazıları, "Yazıklar olsun size! Allah'tan korkun" dediler ve onları bundan men etmeye çalıştılar. Başka bir grup ise ne balık yediler, ne de yapanları engellediler. Nitekim Allah (c.c) onları şöyle anlatır: *"İçlerinden bir topluluk: "Allah'ın helâk edeceği yahut şiddetli bir şekilde azap edeceği bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz?"dedi. (Öğüt verenler) dediler ki: Rabbinize"* yaptıklarına razı olmayıp buğzettiğimiz gerekçesiyle *"mazeret beyan edelim diye, bir de sakınırlar ümidiyle (öğüt veriyoruz)."* (A'râf, 164) İbn Abbâs (radıyallâhu anh) der ki: Geriye kalan bu insanlar geceyi sohbet meclislerinde ve ibadethanelerinde geçirdiler. Bir sabah diğerlerini ortalıkta göremeyince birbirlerine "Bunların başında bir iş var! Bir bakın, ne olmuş?" dediler. Gidip baktıklarında onları evlerinin kapıları kilitli halde, içeride buldular. Herkes gibi evlerine girip kapılarını kilitlemişler, sabaha ise maymunlara dönüşmüş halde çıkmışlardı. Gelenler maymuna dönüşmüş her erkek, kadın ve çocuğu bire bir tanıyorlar ve onun maymuna dönüşmüş halini görüyorlardı. İbn Abbâs (radıyallâhu anh) der ki: Allah (c.c) 'kötülükten nehyedenleri kurtardığını' haber vermiş olmasaydı hepsinin helâk olduğunu söylerdik. İbn Abbâs (radıyallâhu anh) yine şöyle der: Burası Allah'ın (c.c), Peygamberine (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Onlara, deniz kıyısında bulunan şehir halkının durumunu sor. Hani onlar cumartesi gününe saygısızlık gösterip haddi aşıyorlardı..."* (A'râf, 163) diye haber verdiği kasabadır. Dahhâk'ın da İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan buna benzer bir rivâyeti vardır.

Süddî, *"İçinizden cumartesi günü azgınlık edip de.."* âyeti hakkında şunları söyler: Bunlar Eyle (Kudüs) halkıdır. Eyle, deniz kıyısında bir kasabaydı. Allah (c.c) Cumartesi günü Yahudilere çalışmayı yasaklamıştı ve o gün gelince denizdeki tüm balıklar görünmeye başlar ve kafalarını dışarı çıkarırlardı. Pazar günü gelince de denizin dibinden ayrılmazlardı ve sonraki Cumartesi'ye kadar onlardan hiçbiri görünmezdi. İşte Allah'ın (c.c) şu buyruğunda bahsettiği olay budur: *"Onlara, deniz kıyısında bulunan şehir halkının durumunu sor. Hani onlar cumartesi gününe saygısızlık gösterip haddi aşıyorlardı. Çünkü cumartesi tatili yaptıkları gün, balıklar meydana çıkarak akın akın onlara gelirdi, cumartesi tatili yapmadıkları gün de gelmezlerdi. İşte böylece biz,*

Scanned with CamScanner

yoldan çıkmalarından dolayı onları imtihan ediyorduk." (A'râf, 163) derken, bunlardan bazılarının balık yeme arzusu kabardı. Adam bir çukur kazıyor, orayı denize bağlayan bir de su kanalı yapıyordu. Cumartesi günü kanalı açıyor ve deniz dalgaları balıkları o çukura vuruyordu. Balıklar çıkmak isteseler de kanaldaki suyun azlığından dolayı çıkamıyorlardı. Adam bekliyor ve Pazar günü olunca gelip topluyordu. Balık pişiriyor ve kokusunu alan komşusu sorduğunda olanı anlatıyor, komşusu da onun gibi yapmaya başlıyordu. Sonunda balık avlamak onlarda yaygın bir hale geldi. Âlimleri onlara "Yazıklar olsun size. Helal olmadığı halde Cumartesi günü avlanıyorsunuz. Bu size helâl değildir." diyorlar, onlar ise "Biz balığı Pazar günü topluyoruz, sadece o gün avlanmış sayılırız" diyorlardı. Âlimler: "Aksine, suyu açıp balıkların girdiği günde avlanmış oldunuz" diyorlardı. Avlananlar bu işi bırakmaya yanaşmadılar ve yaptıklarında ısrar ettiler. Onları bundan men etmeye çalışanlardan bazıları, diğerlerine *"Allah'ın helâk edeceği yahut şiddetli bir şekilde azap edeceği bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz?"dediler. (Öğüt verenler) ise şöyle derler: Rabbinize mazeret beyan edelim diye, bir de sakınırlar ümidiyle (öğüt veriyoruz)."* (A'râf, 164) Bunlar işledikleri günahı bırakmayınca Müslümanlar "Vallahi aynı kasabada sizinle birlikte yaşamayacağız" dediler ve bir duvar yaparak kasabayı ikiye böldüler. Müslümanların ve yasağı çiğneyenlerin ayrı ayrı kapıları vardı ve her biri kendi kapısından çıkıyordu. Bir sabah Müslümanlar kapılarını açtılar, kâfirler ise açmadılar. Gecikmelerini gören Müslümanlar duvara tırmandıklarında onları birbirleri üzerine atlayan maymunlara dönüşmüş halde buldular. Kapıyı açtılar ve onlar da çıkıp yeryüzüne dağıldılar. Allah'ın (c.c) *"Kibirlenip de kendilerine yasak edilen şeylerden vazgeçmeyince onlara: Aşağılık maymunlar olun! dedik."* (A'râf, 166) buyruğu da bunu anlatmaktadır. Bu, Allah'ın (c.c) *"İsrâiloğullarından kâfir olanlar, Dâvûd ve Meryem oğlu İsa diliyle lânetlenmişlerdir."* (Mâide, 166) diye bahsettiği vakittir ki lânetlenmeleri, maymunlara dönüşmeleridir.

Ben derim ki: Bu imamlardan yaptığımız nakillerin amacı, Mücâhid'in (radıyallâhu anh) 'dönüşümün bedensel değil sadece manevi olduğu' görüşünün aksine, dönüşümün hem manevi hem bedensel olduğu görüşünün asıl doğru görüş olduğunu ortaya koymaktır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

"Biz bunu, önündekilere ve arkasındakilere bir ibret, müttakîler için de bir öğüt kıldık."

Scanned with CamScanner

Bazıları "bunu"dan kastın maymunlar olduğunu (ها zamirinin ona döndüğünü)[568] söylemişlerdir. Kimine göre kasıt 'balıklar'; kimine göre; 'onlara verilen ceza'; kimine göre de 'kasaba'dır. Bunları İmam Taberî zikretmiştir. Doğrusu, kastın 'kasaba', mânânın da "Allah o kasabayı onlar için ibret kıldı" olmasıdır. Kastedilen ise, cumartesi yasağını çiğnemeleri sebebiyle kasaba halkıdır.

Nekâl (نكال) ceza demektir. Yani, 'onları tam bir cezayla cezalandırdık ve onu öğüt kıldık.' Nitekim Allah'ın (c.c) Firavun hakkındaki şu buyruğunda da aynı ifade yer alır: *"Allah bunun üzerine onu dünya ve âhiret azabına (nekâl) uğrattı."* (Nâziât, 25)

*"Önündekiler ve arkasındakiler"*den kasıt, kasaba halkının önündekiler ve arkasındakilerdir. İbn Abbâs (radıyallâhu anh) der ki: Yani bunlara verdiğimiz cezayı etrafındaki diğer kasabalar için de bir öğüt vesilesi kıldık. Nitekim Allah (c.c) başka bir yerde şöyle buyurur: *"And olsun biz, çevrenizdeki memleketleri de yok ettik. Belki doğru yola dönerler diye âyetleri tekrar tekrar açıkladık."* (Ahkâf, 27) Bir görüşe göre şu âyet-i kerimede de mekan söylenip oranın sakinleri kastedilmiştir: *"Bizim, yeryüzüne gelip, onu uçlarından eksiltiğimizi görmediler mi?"* (Ra'd, 41) Dolayısıyla kasıt, onların önlerinde ve arkalarında bulunan yerlerdir. Nitekim Muhammed b. İshâk da İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder. 'Önlerindeki ve arkalarındaki kasabalara...' Câbir de aynısını söylemiştir: 'O vakit yörede bulunan insanlara...' İsmail b. Ebû Halid, Katâde ve Atiyye el-Avfî ise: Kasıt, onlardan önce Cumartesi yasağına uymayanlardır, demiştir. Ebû Âliye, Rebî' b. Enes ve Atiyye: "Sonradan gelenler"den maksat, onların bu hale dönüşmesinden sonra geride kalanlara onlar gibi yapmamaları için bir öğüt kılınmıştır. Bunlar önce ve sonranın zaman açısından olduğu görüşündeydiler. Bu, daha sonra gelen insanlar hakkında doğrudur; kasaba halkının başına gelenler onlar için ibret olabilir. Fakat onlardan önce gelenler açısından âyetin böyle tefsiri nasıl mümkündür? Bu olay daha öncekiler için nasıl ibret olabilir? Herhalde üzerinde düşündükten sonra hiç kimse böyle bir şey söylemez. Dolayısıyla, İbn Abbâs (radıyallâhu anh) ile Said b. Cübeyr (radıyallâhu anh)'ın söyledikleri gibi,

568 Bu kitaptaki "Filan zamir filan isme vs. döner" şeklindeki ifadeleri, daha açık olması için burada olduğu gibi 'O zamirinden kastedilen şudur" gibi ifadelerle çevirdik. (Çevirmen).

Scanned with CamScanner

kastın kasabanın mekan açısından önünde ve arkasında bulunan kasabalar olduğu kesinleşmiş oluyor ki onlar da etraftaki kasabalardır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Ebû Câfer er-Râzî, Ebû Âliye'den şöyle nakleder: "Önlerindekiler için ceza kıldık", yani geçmişteki günahlarının cezası kıldık. İbn Ebî Hâtim der ki: İkrime, Mücâhid, Süddî, Hasan-ı Basrî, Katâde ve Rebî' b. Enes'ten de bunun benzeri rivâyet edilmiştir.

Kurtubî, İbn Abbâs, Süddî, Ferrâ ve İbn Atiyye'den şöyle nakleder: *"Önündekilere ve arkasındakilere..."* Yani, onu işleyenler ve daha sonra geleceklerden aynısını işleyecekler için (sabit bir) ceza kıldık.

Fahreddin Râzî burada kastedilenin ne olduğu hususunda üç görüş nakleder. Bir: Mânâ 'bu olayı, geçmişteki mukaddes kitaplarda bildirilenler sayesinde öğrenmeleriyle daha önce yaşayan milletlere ibret yaptık.' şeklindedir. İki: Kasıt, o vakit bulunan kasabalar ve milletlerdir. Üç: Allah (c.c) bunu onların geçmişte ve daha sonra yapacakları tüm günahlar için ceza yapmıştır. Râzî daha sonra: Bu, Hasan-ı Basrî'nin görüşüdür, demiştir. Ben derim ki: Tercihe en şayan görüş, kasaba halkı haberlerinin ve onların başına gelenlerin ulaştığı kimselerdir. Nitekim Allah (c.c) başka âyetlerde şöyle buyurur: *"And olsun biz, çevrenizdeki memleketleri de yok ettik. Belki doğru yola dönerler diye âyetleri tekrar tekrar açıkladık..."* (Ahkâf, 27) *"Evet, onları da, atalarını da barındırdık. Nihâyet ömür kendilerine (hiç bitmeyecek gibi) uzun geldi. Oysa onlar, bizim gelip (kâfirlere ait) araziyi çevresinden eksilteceğimizi görmezler mi? Şu halde, üstün gelen onlar mı?"* (Enbiyâ, 44) *"Bizim, yeryüzüne gelip, onu uçlarından eksilttiğimizi görmediler mi?"* (Ra'd, 41) İşte Allah (c.c) bunu o zamanda yaşayanlar için ibret ve ceza, daha sonra yaşayıp haberleri mütevatir yoluyla ulaşanlar için ibret kılmıştır. Bu yüzden ardından *"müttakîler için de bir öğüt kıldık."* buyurulmuştur. Muhammed b. İshâk'ın rivâyetine göre İbn Abbâs (radıyallâhu anh) bu cümleyi; 'Onlardan sonra kıyâmet gününe kadar yaşayacak müttakiler için' şeklinde tefsir etmiştir. Hasan-ı Basrî ile Katâde de: 'Onlardan sonra geleceklerden Allah'ın azabından korkanlara ve çekinenlere' diye tefsir etmişlerdir. Süddî ve Atiyye el-Avfî de: Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmeti, diye tefsir etmiştir. Ben derim ki: Burada 'öğüt', engelleyici ve mani olucu mânâsındadır. Yani Allah'ın (c.c) haramlarını işlemeleri ve onda hilelere başvurmaları mukabilinde onlara bu cezayı ve

Scanned with CamScanner

ukubetleri verdik. Müttakiler de onların başına gelenlerin kendilerinin başına gelmemesi için dikkatli olsunlar.

[476] Nitekim İmam Ebû Abdullah b. Batta, Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu nakleder: *"Yahudilerin yaptıklarını yapmayın. Allah'ın (c.c) haramlarını işlemek için en basit hilelere bile başvurmayın."*[569] Hadisin senedi ceyyiddir (sahih). Senetteki Ahmed b. Muhammed b. Müslim, Hâfız Hatib-i Bağdâdî tarafından sika kabul edilmiş biridir. Diğerleri de meşhurdur, sahih kitapların râvileridirler. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Sığır Kesme Emri:

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِۦٓ إِنَّ ٱللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تَذْبَحُوا۟ بَقَرَةً ۖ قَالُوٓا۟ أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا ۖ قَالَ أَعُوذُ بِٱللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ ٱلْجَٰهِلِينَ ﴿٦٧﴾

67. Mûsâ, kavmine: Allah bir sığır kesmenizi emrediyor, demişti de: Bizimle alay mı ediyorsun? demişlerdi. O da: Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım, demişti.

Tefsiri:

Allah (c.c) buyuruyor ki: Ey İsrâiloğulları! Sığır meselesini, onun sebebiyle olağandışı bir şekilde katilin kim olduğunu açıklama, öldürüleni diriltip katilin onlardan kim olduğunu söyletme nimetimi hatırlayın.

Bir Mesele:

Deve boyun ile gövdesinin bitiştiği yerden kesilir (nahr). Koyun ise boğazından kesilir (zebh). Sığır hakkında ihtilaf edilmiştir. Kimisi zebhedilir, kimisi ise nahr yapılır demiştir. Kur'ân'ın ifadesinden dolayı zebh daha evladır. Hem de onun nahr yeri ile zebh yeri birbirine yakındır. İbn Münzir der ki: Esas itibariyle nahr şeklinde kesilen hayvanın zebh, zebh şeklinde kesilenin nahr şeklinde kesilmesinin helâl olduğu hususunda bir ihtilaf bilmiyorum. Sadece İmam Mâlik bunu mekruh görmüştür. İnsan bazen haram görmediği bir şeye mekruh diyebilir.

569 Senedi hasen, râvileri sikadır. Fakat sahih kitapların râvileri derecesinde değildir.

Scanned with CamScanner

Ebû Ubeyd der ki: Mûsâ (a.s)'a öldürülen kimse hakkında inen sığır kesme hükmünün inmesi, Tevrat'ta diyetin katilin akrabalarına taksim edilmesi hükmü inmeden önceydi.

Kıssanın Baştan Sona Anlatımı:

İbn Ebî Hâtim, Ubeyde es-Selmani'den şöyle nakleder: İsrâiloğullarından çocuğu olmayan kısır bir adam vardı. Adam çok zengindi ve malının mirasçısı, erkek kardeşinin oğluydu. Bu yeğeni onu bir gece öldürdü, sonra cesedini alıp İsrâiloğullarından birinin evinin önüne bıraktı. Sabah olunca amcasını onlardan birinin öldürdüğünü iddia etti. İnsanlar silaha sarıldılar ve birbirleriyle çarpışmaya girdiler. Onlardan sağduyulu ve olgun bazı kimseler ise "Allah'ın peygamberi aranızda iken neden birbirinizle savaşıyorsunuz?" dediler. Bunun üzerine Mûsâ (a.s)'a gelerek olayı ona anlattılar. Mûsâ (a.s) da onlara "Allah bir sığır kesmenizi emrediyor" dedi. Onlar "Bizimle alay mı ediyorsun? dediler. Mûsâ (a.s): Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım, dedi. Selmani der ki: Onlar sığırın nitelikleri konusuna girmeselerdi kestikleri en basit sığırla emri yerine getirmiş olacaklardı. Ancak onlar zorlaştırdılar, bunun üzerine Allah (c.c) da onlara zorlaştırdı. Kesmekle emrolundukları sığırı sonunda başka hiçbir sığırı olmayan bir adamda buldular. Adam: Vallahi, derisi dolusunca altından aşağısına razı olmam, dedi. Onlar da derisi dolusunca altına satın alıp kestiler. Sonra onun bazı parçalarını adama vurdular. Sonunda adam kalktı. Ona "Seni kim öldürdü?" dediler. Yeğenini göstererek "Bu" dedi ve tekrar öldü. Bunun üzerine amcasının malından ona hiçbir şey verilmedi. O günden sonra da hiçbir katil öldürdüğü kimsenin malına varis olamadı. Bunu Taberî, Abd b. Humeyd -tefsirinde- ve Âdem b. İyas, Ebû Câfer er-Râzî kanalıyla rivâyet etmişlerdir.

Adem b. Ebû İyas, tefsirinde, Ebû Âliye'den bu âyet hakkında şöyle rivâyet eder: İsrâiloğullarından zengin bir adam vardı. Çocuğu olmuyordu ve varisi olan bir de akrabası vardı. Mirası almak için akrabası onu öldürdü ve yolların buluştuğu bir yere attı. Sonra Mûsâ (a.s)'ın yanına gelerek: "Benim bir akrabam öldürüldü. Çok dertliyim. Bana onu kimin öldürdüğünü senden başka kimse bildiremez ey Allah'ın peygamberi" dedi. Bunun üzerine Mûsâ (a.s) insanları yanına çağırdı ve "Allah aşkına soruyorum. Bu hususta bir bilgisi olan varsa bize söylesin" dedi. Hiçbiri katili bilmiyordu. Ardından katil Mûsâ (a.s)'a gelerek "Sen ey Allah'ın peygamberi, Rabbinden bunu bize

Scanned with CamScanner

açıklamasını iste" dedi. Mûsâ (a.s) da Rabbine dua edince Allah (c.c) ona "Allah size bir sığır kesmenizi emrediyor" dedi. "Bizimle alay mı ediyorsun?" dediler. "Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım" dedi. "Bizim adımıza Rabbine dua et, bize onun ne olduğunu açıklasın" dediler. Mûsâ: Allah diyor ki: "O, ne yaşlı ne de körpe" -fârid yaşlı, bikr ise küçük demektir- İkisi arasında bir inek-yani yaşlı ile küçük arasında bir inek-" dedi. Bu defa: Bizim için Rabbine dua et, bize onun rengini açıklasın, dediler. Mûsâ (a.s): "O diyor ki: Sarı renkli, parlak tüylü, bakanların içini açan bir inektir" dedi. فاقع; rengi parlak, تسر ise mutluluk veriyor, içini açıyor mânâsına gelir. Onlar: "(Ey Mûsâ!) Bizim için, Rabbine dua et de onun nasıl bir sığır olduğunu bize açıklasın, nasıl bir inek keseceğimizi anlayamadık. Biz, inşâallah emredileni yapma yolunu buluruz" dediler. Bunun üzerine Mûsâ (a.s) dedi ki: Allah şöyle buyuruyor: O, henüz boyunduruk altına alınmayan, yani işte çalıştırılmamış, yer sürmeyen, ekin sulamayan, yani ekimde çalışmamış, selâmette, yani kusurlardan hâlî, renginde hiç alacası bulunmayan, yani hiçbir beyazlık olmayan bir inektir." dedi. "İşte şimdi gerçekle geldin" dediler ve bunun üzerine (onu bulup) kestiler, ama az kalsın kesmeyeceklerdi. Ebû Âliye der ki: Bunlar sığır kesmekle emrolunduklarında herhangi bir sığırı getirip kesselerdi onlardan kabul edilecekti. Fakat kendilerine zorlaştırınca Allah (c.c) da onlara zorlaştırdı. Üstelik 'Biz, inşâallah emredileni yapma yolunu buluruz' demeselerdi buna ebediyyen yol bulamayacaklardı. Bize ulaştığına göre onlar bu nitelikteki ineği sadece yetimleri bulunan ve onlara bakan ihtiyar bir kadının yanında buldular. Kadın, onların bunu satın almak zorunda olduklarını bilince kat kat fazlası bir fiyat söyledi. Bunun üzerine insanlar Mûsâ (a.s)'ın yanına giderek bu vasıftaki ineği sadece bu ihtiyar kadında bulduklarını, onun da değerinin kat kat üstünde bir fiyat istediğini söylediler. Mûsâ (a.s) Allah (c.c) kolaylaştırmışken siz kendinize zorlaştırdınız. Artık kadına istediği ve razı olduğu parayı verin, dedi. Onlar da dediğini yaptılar. Hayvanı satın alıp kestiler. Mûsâ (a.s) onlara hayvanın bir kemiğini alıp katile vurmalarını emretti. Yapınca, öldürülenin ruhu geri geldi ve kendisini öldürenin adını söyledi ki o, Mûsâ (a.s)'a gelerek yakınının öldürüldüğünden şikâyetçi olan kişiydi. Allah (c.c) da onu, davranışının en kötü şekliyle cezalandırmış oldu.

Taberî, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan bu sığır hakkında şöyle nakleder: Mûsâ (a.s) zamanında zengin bir ihtiyar vardı. Kardeşinin oğulları ise malları mülkleri olmayan fakir kimselerdi. İhtiyarın çocukları yoktu ve varisi bu ye-

Scanned with CamScanner

ğenleriydi. Onlar: Keşke amcamız ölse de malına varis olsak, dediler. Ölümü gecikince şeytan onlara gelerek, "Amcanızı öldürseniz de malına varis olsanız iyi olmaz mı! Üstelik diğer şehir halkından diyet parası da alırsınız," dedi. Zîra bunlar iki ayrı şehirdi ve onlar bunların birinde yaşıyorlardı. O vakit birisi iki şehir arasında ölü bulunduğunda iki şehre uzaklığı ölçülür ve hangisine yakınsa ona diyet ödetilirdi. Şeytan bunu güzel gösterip onlar da amcalarının ölüsünü gecikmiş bulunca onu öldürmeye karar vererek öldürdüler. Sabah olunca ihtiyar adamın kardeşinin oğulları şehre gelerek "Amcamız şehrinizin girişinde öldürüldü. Amcamızın diyetini ödemek zorundasınız" dediler. Şehirliler: "Allah'a yemin ederiz ki onu biz öldürmedik, öldüreni bilmiyoruz ve şehrimizin kapısını dün geceden bu yana da hiç açmadık." dediler. Sonra hep birlikte Mûsâ (a.s)'ın yanına gittiler. Maktulün yeğenleri, "Amcamızı şehrinizin kapısının önünde bulduk." dediler. Şehirliler: "Allah'a yemin ederiz ki, onu öldürmedik ve şehrin kapısını kapattığımızdan bu yana da hiç açmadık" dediler. Bu olay üzerine Cebrâil (a.s) her şeyi işiten ve bilen Allah'ın emriyle Mûsâ (a.s)'a indi ve şöyle dedi: "Allah (c.c) sizin bir sığır kesmenizi ve onun bazı parçalarını ölüye vurmanızı emrediyor" dedi.

Süddî "Mûsâ, kavmine: Allah bir sığır kesmenizi emrediyor, demişti..." âyetleri hakkında şunları anlatır: İsrâiloğullarından zengin bir adam vardı. Onun bir kızı, bir de fakir yeğeni vardı. Yeğeni, amcasına giderek kızına talip oldu, fakat o vermedi. Buna öfkelenen genç "Vallahi amcamı öldüreceğim ve malını alacak, kızıyla evlenecek, diyetini de yiyeceğim" dedi. Amcasının yanına vardığında İsrâiloğullarından bir boydan tüccarları yanında buldu. Amcasına "Amcacığım benimle gelsen de bunlardan mal alsak. Belki ondan kâr ederim. Çünkü seninle birlikte gördüklerinde bana mal verirler." dedi. Amca bir gece yeğeniyle yola çıktı. Kabilenin evlerine ulaştıklarında genç, ihtiyar adamı öldürdü, sonra ailesinin yanına döndü. Sabah olunca kabileye giderek amcasının nerede olduğunu bilmiyormuş ve onu arıyormuş gibi yaptı. Sonunda amcasının cesedinin olduğu yere yöneldi. Kabile mensuplarını onun cesedi başında toplanmış buldu. Onlara yapışarak "Amcamı siz öldürdünüz. Bana onun diyetini verin" dedi. Ağlıyor, başına toprak saçıyor ve 'vâh amcam' diye bağırıyordu. Genç, daha sonra onları Mûsâ (a.s)'a şikâyet etti. Mûsâ (a.s) da onları diyete mahkum etti. Bunun üzerine kabile mensupları Mûsâ (a.s)'a gelerek "Ey Allah'ın Rasûlü! Bizim için Allah'a dua et de onu öldürenin kim olduğunu açıklasın. Böylece suçlu cezasını çeksin. Vallahi onun

Scanned with CamScanner

diyetini ödemek bize kolaydır. Fakat adam öldürmek damgası vurulmasından utanıyoruz." dediler. Allah'ın (c.c) "Hani siz bir adam öldürmüştünüz de onun hakkında birbirinizle atışmıştınız. Halbuki Allah gizlemekte olduğunuzu ortaya çıkaracaktır." buyruğu işte bunu anlatmaktadır. Onlar böyle söyleyince Mûsâ (a.s) kendilerine: "Allah bir sığır kesmenizi emrediyor" dedi. Onlar "Biz senden maktulü ve onun katilini soruyoruz, sen ise 'bir sığır kesin' diyorsun. Bizimle alay mı ediyorsun?" dediler. O da: Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım, dedi. İbn Abbâs (radıyallâhu anh) der ki: Onlar herhangi bir ineği kesselerdi emri yerine getirmiş olacaklardı. Fakat kendilerine zorlaştırınca ve Mûsâ (a.s)'ı lüzumsuz sorularla yorunca Allah (c.c) da onlara zorlaştırdı. Onlar 'Bizim adımıza Rabbine dua et, bize onun ne olduğunu açıklasın' dediler. Mûsâ: "Allah diyor ki: 'O, ne yaşlı (fârid) ne de körpe (bikr); ikisi arasında bir inek (avân).' dedi. فارض doğurmayan yaşlı hayvana, بكر sadece bir yavru doğurana denir. عوان ise ikisi arasında bir hayvana, yani yavrusunun yavrusunu doğuran hayvana denir. Mûsâ (a.s) "Size emredileni hemen yapın, dedi. Bu defa: Bizim için Rabbine dua et, bize onun rengini açıklasın, dediler. "O diyor ki: Sarı renkli, rengi parlak (فاقع), bakanların içini açan (تسرّ) bir inektir" dedi. Fâkı; 'parlak', Tesurru ise 'sevinç verir, içini açar' demektir. Onlar "(Ey Mûsâ!) Bizim için Rabbine dua et de onun nasıl bir sığır olduğunu bize açıklasın, nasıl bir inek keseceğimizi anlayamadık. Biz, inşâallah emredileni yapma yolunu buluruz" dediler. (Mûsâ) dedi ki: Allah şöyle buyuruyor: O, henüz boyunduruk altına alınmayan, yer sürmeyen, ekin sulamayan, serbest dolaşan (salma), renginde hiç alacası bulunmayan -yani hiçbir beyazlık, siyahlık ve kırmızılık olmayan- bir inektir. Bunun üzerine, 'işte şimdi gerçeği anlattın' dediler. Onu aradılar, fakat bulamadılar. İsrâiloğulları arasında babasına çok iyi davranan bir genç vardı. İnci satıcısı birisi, onun yanından geçiyordu ve babası uyuyor olup anahtar da onun yastığı altında olduğundan, onu uyandıramadı. Adam "Bu inciyi benden yetmiş bine satın alır mısın?" dedi. Genç: Babam uyanana kadar bir yere gitmezsen onu senden seksen bine alırım, dedi. Adam ise: Babanı uyandır, bu altmış bine senin olsun, dedi. Tüccar bu şekilde parayı otuz bine kadar indirdi. Genç ise babasının uyanmasını beklemesi şartıyla fiyatı yüz bine kadar yükseltti. Tüccar ısrarında devam edince genç yine babasını uyandırmak istemedi ve "Onu senden hiçbir kuruşa satın almıyorum" dedi. Allah (c.c) da buna mükâfat olarak bu sığırı nasip etti. İsrâiloğulları belirtilen vasıflardaki sığırı ararlarken bu ineği onun yanında

Scanned with CamScanner

gördüler ve onu bir inek karşılığında satın almak istediler. Kabul etmeyince artırdılar ve ona kadar yükselttiler. Kabul etmeyince "Vallahi, bunu senden satın almadan seni bırakmayacağız." deyip Mûsâ (a.s)'a gittiler. "Ey Allah'ın peygamberi! Biz ineği filanda bulduk. Ona büyük bir fiyat verdiğimiz halde ineği bize vermeyi kabul etmedi."dediler. Mûsâ (a.s) gence: Onlara ineğini ver, dedi. Genç: Ey Allah Rasûlü! Ben malımda herkesten fazla söz sahibiyim, dedi. Mûsâ: Doğru söyledin, buyurdu. Diğerlerine de: Arkadaşınıza hayvanın ağırlığınca altın verin ve bu satıma razı edin" dedi. Genç yine kabul etmedi. Onlar da verdikleri fiyatı kat kat artırdılar ve on katına kadar ulaştılar. Genç sonunda onlara sattı ve parasını aldı. Onlar da hayvanı kestiler. Mûsâ (a.s) onlara "Şimdi (öldürülen) adama, (kesilen ineğin) bir parçasıyla vurun" dedi. İki omuz arasındaki etle vurunca adam dirildi. Ona "Seni kim öldürdü?" diye sordular. "Yeğenim" dedi. Yeğeni: Onu öldürüp malını alacak ve kızıyla evlenecektim, dedi. Bunun üzerine onu yakalayıp öldürdüler.

Süneyd, Muhammed b. Ka'b el-Kurazi ile Muhammed b. Kays'tan şöyle nakleder -ki bunların rivâyetleri birbirine karışmıştır-: İsrâiloğullarından bir boy, insanların kötülüğünün gittikçe arttığını görünce bir şehir kurdular ve diğer insanlardan uzakta yaşamaya başladılar. Akşam olduğunda hiç kimseyi dışarıda bırakmazlardı. Kapıyı açmak istediklerinde de başkanları gelip bakıyor ve bir tehlike görmezse şehrin kapılarını açıyordu ve akşama kadar birlikte oluyorlardı. İsrâiloğullarından zengin bir adam vardı ve kardeşinden başka bir varisi yoktu. Bir hayli yaşlanmasına rağmen ölmeyince, mirasına konmak için kardeşi onu öldürdü. Sonra taşıyarak bu şehrin kapısının önüne bıraktı. Sonra arkadaşlarıyla bir yere saklandı. Derken kabilenin reisi şehrin kapısına gelerek baktı ve hiçbir şey görmeyince kapıyı açtı. Açar açmaz maktulü görünce kapıyı kapattı. O esnada maktulün kardeşi ve arkadaşları "Eyvah! Onu öldürdünüz, sonra da kapıyı kapatıyorsunuz" dediler. Mûsâ (a.s) İsrâiloğullarında öldürme olaylarının artması üzerine maktulü nerede bulursa o yörenin insanlarını sorumlu tutmaya başlamıştı. Maktulün kardeşi ile bu şehir halkı arasında neredeyse savaş çıkacaktı. İki taraf silahları kuşandılar. Sonra birbirlerini bırakarak Mûsâ (a.s)'ın yanına gelip durumu bildirdiler. Bir grup "Ey Allah Rasûlü, bunlar adamımızı öldürdüler, sonra kapıyı kapattılar" dediler. Şehirliler de: Ey Allah Rasûlü, sen bizim kötülüklerden uzaklaşarak başka bir şehir kurduğumuzu biliyorsun. Gördüğün gibi biz insanların şerlerinden uzak olmak için onlardan sıyrıldık, öyle yaşıyoruz. Vallahi, biz ne onu

Scanned with CamScanner

öldürdük, ne de öldüreni biliyoruz, dediler. Bunun üzerine Allah (c.c) Mûsâ (a.s)'a, kavmine sığır kesmelerini emretmesini vahyetti. Mûsâ (a.s) onlara "Allah size bir sığır kesmenizi emrediyor" dedi. Ubeyde, Ebû Âliye, Süddî ve başkalarından yapılan bu rivâyetlerde mutlaka farklılıklar var. Anlaşılan, bunlar İsrâiloğullarının kitaplarından alınmadır. Bunları rivâyet etmek caizdir. Fakat ne tasdik eder, ne de yalanlarız. Bu yüzden bunlardan sadece bizim nezdimizdeki hakka uyanı kabul ederiz. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ ۚ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌ ۖ عَوَانٌ بَيْنَ ذَٰلِكَ ۖ فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ ﴿٦٨﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَا ۚ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ ﴿٦٩﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا ۖ وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٠﴾

68. "Bizim adımıza Rabbine dua et, bize onun ne olduğunu açıklasın" dediler. Mûsâ: "Allah diyor ki: O, ne yaşlı ne de körpe; ikisi arasında bir inek. Size emredileni hemen yapın" dedi.

69. Bu defa: "Bizim için Rabbine dua et, bize onun rengini açıklasın" dediler. O diyor ki: "Sarı renkli, parlak tüylü, bakanların içini açan bir inektir" dedi.

70. "Bizim için Rabbine dua et de onun nasıl bir sığır olduğunu bize açıklasın. Çünkü sığırlar, bizce, birbirlerine benzemektedir. Ama Allah dilerse elbet buluruz" dediler.

Tefsiri:

Allah (c.c) bu âyetlerde İsrâiloğullarının işi zora koşmalarını ve peygamberlerine çok soru sormalarını anlatıyor. Bu yüzden onlar kendilerini dara sokunca Allah (c.c) da onları dara soktu. İbn Abbâs, Ubeyde ve başka birçok kişinin söylediği gibi onlar herhangi bir sığır kesselerdi, emir yerine getirilmiş olacaktı. Fakat onlar zorlaştırınca Allah (c.c) da işi kendilerine zorlaştırdı.

"'Bizim adımıza Rabbine dua et, bize onun ne olduğunu açıklasın' dediler." Yani, bu inek nedir, özellikleri nelerdir? Onları bize açıklasın. Taberî,

Scanned with CamScanner

İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: En değersiz ve basit bir ineği alıp kesselerdi bu onlara yetecekti. Fakat onlar zorlaştırdılar, Allah (c.c) da kendilerine zorlaştırdı. Haberin senedi sahihtir ve bunu İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan pek çok kişi rivâyet etmiştir. Ubeyde, Süddî, Mücâhid, İkrime, Ebû Âliye ve daha birçok kişi de böyle demişlerdir.

İmam Taberî, Atâ'dan şöyle rivâyet eder: En basit bir sığırı boğazlasalardı yeterli olacaktı.

[477] İbn Cüreyc der ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"En basit bir inek kesmeleri emredilmişti. Fakat onlar kendilerine zorluk çıkartınca Allah (c.c) da onlara zorlaştırdı. Allah'a yemin olsun ki, onlar "İnşaallah" demeselerdi sığırın nasıl olacağı onlara açıklanmayacaktı."*[570]

"Mûsâ: Allah diyor ki: 'O, ne yaşlı ne de körpe; ikisi arasında bir inek.'" Yani ne yaşlanmış bir ihtiyar, ne de hiç hamile kalmamış kadar küçük. Ebû Âliye, Süddî, Mücâhid, İkrime, Atiyye el-Avfî, Atâ' el-Horasânî, Vehb b. Münebbih, Dahhâk, Hasan-ı Basrî ve Katâde böyle söylemişlerdir. İbn Abbâs (radıyallâhu anh) da böyle demiştir.

Dahhâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: "İkisi arasında bir inek." Yani yaşlı ile küçük arasında. Bu, hayvanların ve ineklerin en kuvvetli ve en güzel çağlarıdır. İkrime, Mücâhid, Ebû Âliye, Rebî' b. Enes, Atâ' el-Horasânî ve Dahhâk'tan bunun gibi rivâyet edilmiştir.

Süddî der ki: "عَوَانٌ" ikisinin arasıdır; bir doğum yapmış, doğurduğu yavru da büyüyüp doğurmuştur. Haşim, Hasan-ı Basrî'den şöyle nakleder: Bu, yabani bir sığırdı. Atâ, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Kim sarı ayakkabı giyerse, ayağında olduğu sürece mutlu ve sevinçli olur. Zîra Allah (c.c) "Sarı renkli, parlak tüylü, bakanların içini açan bir inektir" buyurmuştur. Aynı şekilde Mücâhid ve Vehb b. Münebbih de bunun sarı olduğunu söylemişlerdir. İbn Ömer (radıyallâhu anh): Çatal tırnağı sarı idi, Said b. Cübeyr ise: Boynuzu ve çatal tırnağı sarı idi, demiştir.

570 Tercihe şayan olan, bunun peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) sözü değil, sahabe-tabiin sözü olduğudur. Taberî bunu İbn Cüreyc'den (1246) rivâyet etmiştir ve bu mu'daldir. Sonra Katâde'den (1248) mürsel ve "kıle: denildi ki" şeklindeki zayıflık ifade eden ibareyle rivâyet etmiştir. Bundan sonraki dipnota bakınız.

Scanned with CamScanner

İbn Ebî Hâtim ise Hasan-ı Basrî'den, *"Sarı renkli, rengi parlak, bakanların içini açan bir inektir"* buyruğu hakkında: Yani simsiyahtır, dediğini rivâyet etmiştir. Fakat bu gariptir ve doğru olan birincisidir. Nitekim ardındaki *"rengi parlak"* ifadesi onun sarı olduğunu kuvvetlendirmektedir.

Atiyye el-Avfî: *"rengi parlak"*, yani aşırı sarılığından dolayı siyahlaşmış, demiştir. Said b. Cübeyr de: Rengi berrak demektir, demiştir. Ebû Âliye, Rebî' b. Enes, Süddî, Hasan-ı Basrî ve Katâde'den buna benzer rivâyetler vardır. Atiyye el-Avfî ise tefsirinde bunu: Aşırı sarılıktan beyazlaşmış sapsarı, diye tefsir etmiştir.

"Bakanların içini açan" için Süddî: Bakanlara sevinç ve sürur verir, diye tefsir eder. Ebû Âliye, Katâde ve Rebî' b. Enes de böyle derler. Tevrat'ta bunun kırmızı olduğu yazılıdır. Bu ya Arapçaya tercümedeki hatadır veya sarısı ilk görüşteki gibi kırmızı ve siyaha çaldığından kırmızı denmiştir. Doğrusunu en iyi Allah bilir. Vehb b. Münebbih der ki: Derisini görseydin, güneş ışınlarının ondan çıktığını sanırdın.

"(Ey Mûsâ!) Bizim için Rabbine dua et de onun nasıl bir sığır olduğunu bize açıklasın, nasıl bir inek keseceğimizi anlayamadık. Biz, inşâallah emredileni yapma yolunu buluruz" dediler.

"Nasıl bir inek keseceğimizi anlayamadık." Yani çok olduğundan dolayı... O yüzden bu ineğin nitelik ve özelliklerini anlat, bu problemimizi hallet artık. *"Biz, inşâallah"* bize açıklarsan *"onu yapma yolunu buluruz"*.

[478] İbn Ebî Hâtim, Ebû Hureyre (radıyallâhu anh) kanalıyla Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle rivâyet eder: *"İsrâiloğulları 'Biz inşaallah onu yapma yolunu buluruz' demeselerdi, kendilerine yol bulma imkânı verilmezdi. Ancak onlar 'İnşaallah' dediler."*[571]

[479] Hâfız İbn Merdûyeh, tefsirinde bunu başka bir senetle Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"İsrâiloğulları İnşaallah biz onu yapma yolunu buluruz de-*

571 Zayıftır. Son tarafı dışındakini Bezzâr (2188) rivâyet etmiştir. Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid'de (7/314): Senetteki Abbad b. Mansur zayıftır. Kalanı ise sikadır, der. Bu sözü Taberî, İbn Abbâs (radıyallâhu anh) (1249, 1250), Ebû Âliye (1247), İkrime (1243) ve Mücâhid'den (1244, 1245) kendi sözleri olarak rivâyet etmiştir ki bu, doğruya daha yakın gözükmektedir.

Scanned with CamScanner

meselerdi buna muvaffak olamayacaklardı."[572] Bu hadis bu senetle gariptir. Daha önce benzer şekilde Süddî'yle ilgili olarak geçtiği gibi, en iyi ihtimalle Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'ın kendi sözüdür. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ ۚ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيَةَ فِيهَا ۚ قَالُوا الْآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ ۚ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧١﴾

71. (Mûsâ) dedi ki: Allah şöyle buyuruyor: O, henüz boyunduruk altına alınmayan, toprak sürmeyen, ekin sulamayan, serbest dolaşan (salma), salim, hiç alacası bulunmayan bir inektir. "İşte şimdi gerçeği anlattın" dediler ve bunun üzerine (onu bulup) kestiler, ama az kalsın kesmeyeceklerdi.

Tefsiri:

"(Mûsâ) dedi ki: Allah şöyle buyuruyor: O, henüz boyunduruk altına alınmayan, toprak sürmeyen, ekin sulamayan", yani tarla sürerek yıpranmamış ve horlanmamış, dolapla su çekmek için beslenmemiştir. Bilakis onurlandırılmış, güzel ve parlak bir inektir. *"Sâlimdir (مسلّمة)"*; yani sapasağlam, hiçbir ayıbı ve kusuru yoktur. *"Hiç alacası bulunmayan bir inektir."* Onda, kendi rengi dışında hiçbir renk yoktur.

Abdurrezzak, Katâde'den şöyle nakleder: *"Kusurlardan uzak"* demek, hiçbir ayıbı ve kusuru yoktur, demektir. Ebû Âliye ve Rebî' b. Enes de böyle demişlerdir. Mücâhid ise: Bir alacalık yoktur, demektir, der. Atâ' el-Horasânî: Ayaklarında ve beden yapısında hiçbir kusur yoktur, diye tefsir eder. Mücâhid *"hiçbir alacası olmayan"* ifadesini "hiçbir siyah ve beyazlığı bulunmayan" diye tefsir eder. Ebû Âliye, Rebî' b. Enes, Hasan-ı Basrî ve Katâde de: Onda hiçbir beyazlık yoktur, derler. Atâ' el-Horasânî: *"hiçbir alacası olmayan"* ifadesini "Rengi tektir, koyudur" diye tefsir eder. Atiyye el-Avfî, Vehb b. Müneb-

572 Bunda da tercihe şayan olan, önceki gibi sahabe sözü (Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'ın kendi sözü) olduğudur. Bu hadis maluldür. Senedindeki Abbad b. Mansur'u İbn Maîn, Nesâî, Ahmed b. Hanbel ve Saci zayıf kabul etmişlerdir. Bu, müdellis biri olup burada da rivâyeti an'an'lı yapmıştır. Münker rivâyetleri bulunmaktadır. Bkz. el-Mizan 2 / 376.

Scanned with CamScanner

bih ve İsmail b. Ebû Halid'den de benzer rivâyetler yapılmıştır. Süddî: *"hiçbir alacası olmayan"*, yani onda hiçbir beyazlık, siyahlık ve kırmızılık olmayan, demiştir. Bu görüşlerin hepsi mânâ itibariyle birbirlerine yakındırlar.

Bazılarının iddiasına göre; *"henüz boyunduruk altına alınmayan"* cümlesi, "işe koşulup yıpratılmamış" mânâsına gelmektedir ve ardındaki *"toprak sürmeyen"* cümlesi öncekine matuf olmayıp yeni bir cümle olduğundan, mânâsı *"toprak süren"*dir. Yani toprağı süren, fakat ekin sulamayan bir inek. Bu zayıftır. Çünkü çalıştırılarak yıpratılmamış ve boyun eğdirilmemiş mânâsına gelen "لاذلول" ifadesinin tefsiri, sonrasındaki "toprak sürmemiş, ekin sulamamıştır" ifadesidir. Kurtubî ve başkaları bunu böyle açıklamışlardır.

"Dediler ki: İşte şimdi gerçekle geldin." Yani bize gerçeği açıkladın. Abdurrahman b. Zeyd der ki: Vallahi daha önce de onlara hakkı getirmişti. *"Bunun üzerine (onu bulup) kestiler, ama az kalsın kesmeyeceklerdi."* Dahhâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Yapmama ihtimalleri çoktu. Bu, onların istediği bir şey değildi. Çünkü onlar aslında hiç kesmemeyi istiyorlardı. Yani bu kadar açıklamalardan, bu sorular, cevaplar ve izahatlardan sonra yine de zorla yaptılar. Bunda onlara yergi vardır. Çünkü onların bunlardan tek maksadı, işi zora koşmaktı. Muhammed b. Ka'b ve Muhammed b. Kays: "Az kalsın kesmeyeceklerdi", bunun sebebi pahalı olmasıydı, demişlerdir. Bu, su götürür bir iddiadır. Çünkü pahalı olduğu, sadece İsrâiloğullarından gelen nakillerle bilinmektedir. Bu, Ebû Âliye, Süddî ve -Atiyye el-Avfî'nin nakliyle- İbn Abbâs'tan rivâyet edilmiştir. Ubeyde, Mücâhid, Vehb b. Münebbih, Ebû Âliye, Abdurrahman b. Zeyd de onlar çok paraya satın aldılar, demişlerdir. Bunda ihtilaf vardır; zîra parası hususunda farklı şeyler de söylenmiştir. Mesela Abdurrezzak, İkrime'den: Onun parası sadece üç dinardı, dediğini rivâyet eder. İkrime'ye kadar varan bu senet ceyyiddir. Anlaşıldığı kadarıyla o da bunu diğerleri gibi Ehl-i kitap'tan nakletmiştir.

İmam Taberî der ki: Bazıları ise; onların yapmakta gevşek davranmaları, mahkemelik oldukları maktulün katilinin ortaya çıkmasıyla rezil rüsva olmaktan korkmaları sebebiyledir, demişlerdir. Taberî bunu herhangi bir kimseden senetle rivâyet etmemiştir. Sonra gevşek davranmalarının hem pahalı olması hem de kendilerinin rezil olma korkusu sebebiyle olduğunu tercih etmiştir. Bu, pek isabetli değildir. Bilakis doğru olan, daha önce geçen Dahhâk'ın İbn

Scanned with CamScanner

Abbâs (radıyallâhu anh)'dan yaptığı rivâyet ve onun bizim açıklama getirdiğimiz şeklidir. Muvaffakiyet yalnız Allah'ın yardımıyladır.

Bir Mesele:

Âyette yer alan sığırın sıfatlarının, onu bizzat belirleyecek derecede zikredilmesi veya başta mutlak iken sonra vasıflarla kayıtlanması, hayvanda selemin (mevcut olmayan malın peşin paraya satılması akdi) caiz olduğuna delil getirilmiştir. Nitekim İmam Mâlik, Evzâî, Leys, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ile selef ve haleften ilim erbabının büyük çoğunluğunun görüşü böyledir.

[480] Bir delili de Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in *"Kesinlikle bir kadın, kocasına, başka bir kadını onu görüyormuşçasına nitelikleriyle anlatmasın"* hadisidir.[573] Ayrıca Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) hata yoluyla ve şibh-i amd (kasıtlıya benzeyen, yani kasıtlı ile hatalı arası) öldürmelerde diyet olarak verilecek hayvanın vasıflarını hadislerinde teker teker zikretmiştir.[574] Ebû Hanîfe, Süfyân-ı Sevrî ve Kufeli fakihler ise: Hayvanda selem olmaz. Çünkü nitelikleri net bir şekilde belirtilemez, demişlerdir. Benzer bir görüş İbn Mes'ud, Huzeyfe b. Yeman, Abdurrahman b. Semura ve başkalarından da rivâyet edilmiştir.

İnek Kıssasının Devamı:

وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا ۖ وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٧٢﴾
فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا ۚ كَذَٰلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَىٰ وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ
تَعْقِلُونَ ﴿٧٣﴾

72. Hani siz bir adam öldürmüştünüz de onun hakkında birbirinizle atışmıştınız. Halbuki Allah gizlemekte olduğunuzu ortaya çıkaracaktır.

73. "Haydi, şimdi (öldürülen) adama, (kesilen ineğin) bir parçasıyla vurun" dedik. Allah ölüleri işte böyle diriltir ve düşünesiniz diye size âyetlerini (Peygamberine verdiği mucizelerini) gösterir.

573 Buhârî, 5240; Müslim 338; Ebû Dâvud, 5150; Tirmizî, 2792; Ahmed b. Hanbel, 1/440; İbn Hibbân, 4160. Ebû Saîd el-Hudrî (radıyallâhu anh)'dan rivâyet etmişlerdir.

574 Bu, Nisâ sûresinde diyetten bahsedilirken gelecek.

Scanned with CamScanner

Tefsiri:

İmam Buhârî der ki: "فَادَّارَأْتُمْ" cümlesi 'ihtilaf etmiştiniz' mânâsına gelir. İbn Ebî Hâtim'in Mücâhid'den rivâyetine göre o da bunu böyle tefsir etmiştir. Atâ' el-Horasânî ile Dahhâk: Onda davalaşmıştınız, demişlerdir. İbn Cüreyc: Bazıları 'onu siz öldürdünüz', diğerleri, 'hayır siz öldürdünüz' diyorlardı, demiştir. Abdurrahman b. Zeyd de böyle söylemiştir.

"Halbuki Allah gizlemekte olduğunuzu ortaya çıkaracaktır." Mücâhid der ki: "تكتمون", yani gizlediğinizi ve sakladığınızı... İbn Ebî Hâtim, Müseyyeb b. Rafi'den şöyle nakleder: Kim yedi beyitte bir iyilik işlerse Allah (c.c) onu mutlaka açığa çıkarır. Kim de yedi beyitte kötü bir şey yaparsa Allah (c.c) onu da mutlaka ortaya çıkarır. Bunun delili, Allah'ın (c.c) *"Halbuki Allah gizlemekte olduğunuzu ortaya çıkaracaktır. 'Haydi, şimdi (öldürülen) adama, (kesilen ineğin) bir parçasıyla vurun' dedik."* buyruğudur. Bir parça denilen şey, bu ineğin uzuvlarından herhangi biriydi ve mucize onunla gerçekleşecek, olağanüstü olay vuku bulacaktı. Aslında hayvanın neresiyle vuracakları belliydi. Bunun bildirilmesinin din ve dünya işlerimizde bize bir faydası olsaydı Allah (c.c) bize açıklardı. Ancak meçhul bırakmıştır. Hatadan beri, bir kaynaktan sahih bir yolla onun hakkında herhangi bir açıklama gelmediğine göre, Allah'ın (c.c) kapalı bıraktığı gibi biz de onu kapalı bırakıyoruz.

Bu yüzden İbn Ebî Hâtim, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle naklet-miştir: İsrâiloğullarından inek kesmeleri emredilenler, onu kırk yıl aradılar ve sonunda çok sevdiği bir ineği olan bir adamda buldular. Satın almak için para teklif ettiler, fakat kabul etmedi. Sonunda derisi dolusunca altın vererek aldılar ve kestiler. Ardından maktule hayvanın bir uzvuyla vurdular. Maktul, damarlarından kan akarak kalktı. Ona "Seni kim öldürdü" diyerek katilini sordular. "Beni filan öldürdü" dedi. Hasan-ı Basrî ile Abdurrahman b. Zeyd de aynı şekilde: Ona ineğin bir parçasıyla vurdu, demişlerdir. İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan yapılan başka bir rivâyette o: Kıkırdağın ardındaki kemikle vurdular, demiştir. Abdurrezzak, Ubeyde'den şöyle nakletmiştir: Maktule ineğin etinden bir parçayla vurdular, demiştir. Katâde: Ona ineğin buduyla vurdular. Adam anında dirildi ve ona 'seni kim öldürdü?' dediler, demiştir. İkrime'den şöyle rivâyet edilmiştir: Ona buduyla vurulunca hemen kalktı ve 'beni filan öldürdü' dedi. İbn Ebî Hâtim der ki: Mücâhid ve Katâde'den de bu şekilde rivâyet edilmiştir.

Scanned with CamScanner

Süddî der ki: Ölüye iki omuzu arasındaki kısımla vurulunca cana geldi. Ona sorduklarında "Beni kardeşimin oğlu öldürdü" dedi. Ebû Âliye der ki: Mûsâ (a.s) onlara kestikleri ineğin kemiklerinden birini alıp onunla katile vurmalarını emretti, onlar da yaptılar. Ölü dirildi ve katilini söyleyip önceki ölü haline döndü. Abdurrahman b. Zeyd der ki: Ölüye bazı organlarıyla vurdular. Bu organın dil olduğunu söyleyenler olduğu gibi, kuyruk sokumu olduğunu söyleyenler de olmuştur.

"Allah ölüleri işte böyle diriltir." Yani onlar vurdular, Allah da onu diriltti. Allah (c.c) burada maktül hakkında bizzat şahit oldukları olayı vesile edinerek kendisinin kudretine ve ölüleri diriltmesine dikkat çekmiştir. Allah (c.c) diriltme olayını hem onlara tekrar dirilme hususunda hüccet, hem de aralarındaki düşmanlık ve fitneyi sona erdirici bir sebep kılmıştır. Yüce Allah (c.c) kendisinin ölüleri tekrar diriltme gücüyle ilgili olarak bu sûrede beş olay zikreder: "Sonra ölümünüzün ardından sizi (İsrâiloğullarını) tekrar dirilttik" âyeti, bu kıssa, ölüm korkusuyla beldelerini terk eden binlerce kişi kıssası, damları üzerine yıkılmış halde olan kasabaya uğrayan kişinin kıssası ve İbrâhim (a.s)'ın dört kuşu diriltme kıssası. Allah (c.c) yeryüzünü ölümünden sonra canlandırmasına dikkat çekerek bunu bedenlerin küle dönüştükten sonra tekrar diriltileceğine delil göstermiştir.

[481] Nitekim Ebû Dâvûd Tayâlisî, Ebû Rezin el-Ukaylî'den şöyle naklet-miştir: Ben "Ya Rasûlallah! Allah (c.c) ölüleri nasıl diriltir?" dedim. *"Sen hiç sararmış bir araziden geçtikten sonra oradan yeşil haliyle tekrar geçtin mi?"* dedi. "Geçtim" dedim. *"Tekrar diriltme de böyledir."* buyurdu.[575] Bunun şahidi Allah'ın (c.c) şu buyruklarıdır: *"(Bu hususta) ölü toprak onlar için mühim bir delildir. Biz ona yağmurla hayat verdik ve ondan dane çıkardık. İşte onlar bundan yerler. Biz, yeryüzünde nice nice hurma bahçeleri, üzüm bağları yarattık ve oralarda birçok pınarlar fışkırttık. Ta ki, onların meyvelerinden ve elleriyle bunlardan imal ettiklerinden yesinler. Hâla şükretmeyecekler mi?"* (Yâsin, 33-35)

575 Tayâlisî, 1089; Ahmed b. Hanbel, 4/ 11. Senedi, Ya'la b. Atâ'dan dolayı leyyindir. Takrib'de onun için: Makbul biridir, denmiştir. Zehebî de el-Mizan'da: Tanınmamaktadır, demiştir.

Scanned with CamScanner

Bir Mesele:

Bu kıssa, İmam Mâlik'in, yaralının, onu öldürme alametleri bulunan kimse hakkında 'beni filan öldürmeye yeltendi' demesinin[576] kabul edileceği görüşüne delil getirilir.

[482] Onlar bu görüşü Enes (radıyallâhu anh)'dan nakledilen şu hadise dayanarak tercih etmişlerdir: Bir Yahudi, gümüş zînetini almak için bir cariyeyi başını iki taş arasında ezerek öldürdü. Cariyeye "Sana bunu kim yaptı? Filan mı, falan mı?" diye sordular. Nihâyet Yahudi adamı zikrettiklerinde başıyla işaret etti. Yahudi tutuklandı ve ısrarlı sorgu sonucunda suçunu itiraf etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) onun başının iki taş arasında ezilmesini emretti.[577] İmam Mâlik'e göre ortada bir levs (emare) varsa maktulün velileri kasame[578] yoluyla yemin ederler. Fakat cumhûr bunda ondan ayrılmışlar ve maktulün "beni filan öldürdü" demesini emare saymamışlardır.

Yahudilerin Kalplerinin Katılaşması:

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً ۗ وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ ۚ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ ۚ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ ۗ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٧٤﴾

74. Bunlardan sonra yine kalpleriniz katılaştı. Artık kalpleriniz taş gibi yahut daha da katıdır. Çünkü taşlardan öylesi var ki, içinden ırmaklar kaynar. Öylesi de var ki, çatlar da ondan su fışkırır. Taşlardan bir kısmı da Allah korkusuyla yukarıdan aşağı yuvarlanır. Allah yapmakta olduklarınızdan gafil değildir.

576 Buna levs denir. Levs; öldürme iddiasında bulunanın doğru söylediğine dair ağır kanaat (zann-ı galip) uyandıran emaredir. Öldürmeyi gördüğüne dair adil birinin şehâdette bulunması veya öldürülen kimsenin kanına bulanmış bir şekilde görülürken itham edilen kişinin de çevresinde veya onun yakınında, üzerinde öldürme izleri taşıyarak görülmesi gibi. Bkz. Tefsir-i Kurtubi 1/ 459. (Çevirmen).

577 Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir. Kısas konusunda gelecek.

578 Kasâme; failin kesin delille belirlenemediği bir cinâyet işlendiğinde suç mahallinden sınırlı sayıda bir topluluğun haklarındaki suç isnadını defetmek veya maktulün yakınlarının suç isnadında bulunmak amacıyla mahkeme huzurunda yaptığı özel yeminlerin adıdır. Bkz. Ali Bardakçıoğlu, DİA, İSAV, Kasame maddesi. (Çevirmen).

Scanned with CamScanner

Tefsiri:

Yüce Allah (c.c) âyet ve mucizelerine, ölüleri diriltme gibi bizzat şahit oldukları olaylara rağmen içinde bulundukları halden dolayı İsrâiloğullarını kınayarak ve azarlayarak şöyle buyuruyor: Tüm *"bunlardan sonra yine kalpleriniz katılaştı. Artık kalpleriniz"* hiç yumuşamayan *"taş gibi yahut daha da katıdır."* Bu yüzden Allah (c.c) mü'minleri onlar gibi olmaktan menederek şöyle buyurur: *"İman edenlerin Allah'ı anma ve O'ndan inen Kur'ân sebebiyle kalplerinin ürpermesi zamanı daha gelmedi mi? Onlar daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar. Onların üzerinden uzun zaman geçti de kalpleri katılaştı. Onlardan birçoğu yoldan çıkmış kimselerdir."* (Hadîd, 16)

Atiyye el-Ûfî, tefsirinde İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Maktule ineğin bir parçasıyla vurulunca en diri hale gelerek oturdu. Ona "Seni kim öldürdü?" dediler. "Kardeşimin oğulları öldürdüler" dedi. Sonra ruhu kabzedildi. Ölürken kardeşinin oğulları "Vallahi onu biz öldürmedik" diyerek gözleriyle gördükleri halde hakkı inkâr ettiler. Onun için Allah (c.c) *"Bunlardan sonra yine kalpleriniz katılaştı."* Yani siz ihtiyar adamın yeğenlerinin kalpleri... *"Artık kalpleriniz"* yani İsrâiloğullarının kalpleri *"taş gibi yahut daha da katıdır."* Tanık oldukları âyet ve mucizelerden sonra, bunlar üzerinden uzun süre geçmesiyle İsrâiloğullarının kalpleri katılaştı ve öğüt alabilme halinden iyice uzaklaştılar. Kalpleri katılık itibariyle yumuşama imkânı olmayan taş gibidir, hatta daha katıdır. Çünkü kimi taşlardan ırmak halinde akan gözeler kaynar. Kimi taşlar yarılır ve onlardan ırmak halinde akmayan su çıkar. Kimi taşlar da Allah (c.c) korkusundan dağın tepesinden yuvarlanırlar. Onda, Allah'ın (c.c) buyurduğu gibi kendine has idrak gücü vardır: *"Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan herkes O'nu tesbih eder. O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz, onların tesbihini anlamazsınız. O, halîmdir, bağışlayıcıdır."* (İsrâ, 44)

Mücâhid, 'den rivâyet edildiğine göre o şöyle derdi: "Kendinden su kaynayan veya çatlayıp su fışkıran veyahut bir dağ başından yuvarlanan her taş bunu Allah (c.c) korkusundan yapar. Kur'an bunu böyle zikreder."

Muhammed b. İshâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan bu âyet hakkında şöyle nakleder: Yani taş, çağrılmakta olduğunuz hakikat karşısında sizin kalbinizden daha yumuşaktır.

Scanned with CamScanner

Ebû Ali el-Cubbai, tefsirinde şöyle der: *"Taşlardan bir kısmı da Allah korkusuyla yukarıdan aşağı yuvarlanır."* âyetinde kastedilen, buluttan dolunun düşmesidir. Kadı Bâkillânî "bu doğrudan uzak bir te'vildir" demiş ve Fahreddin Râzî bunda ona uymuştur. Söylediklerinde haklılar. Çünkü bu durumda lafız, bir delil olmaksızın zahiri mânâsından çıkmış olur. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

İbn Ebî Hâtim, Yahyâ b. Yakûb'tan bu âyetin tefsirinde şunu rivâyet eder: *"Taşlardan öylesi var ki, içinden ırmaklar kaynar."* Bu, çok ağlamaktır.

"Öylesi de var ki, çatlar da ondan su fışkırır." Bu, az ağlamaktır.

"Taşlardan bir kısmı da Allah korkusuyla yukarıdan aşağı yuvarlanır." Bu da kalbin göz yaşı dökmeden ağlamasıdır. *"Taşlardan öylesi var ki, içinden ırmaklar kaynar."* Taşlardan suların kaynaması, görülüp bilinen açık bir şeydir. *"Öylesi de var ki, çatlar da ondan su fışkırır."* Mûsâ (a.s)'ın taşı gibi... Âsâsıyla vurduğunda Allah'ın (c.c) izniyle ondan su fışkırırdı. *"Taşlardan bir kısmı da Allah korkusuyla yukarıdan aşağıya yuvarlanır."* Yani dağların zirvesinden... Bu, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in "Uhud; bizi seven, bizim de kendisini sevdiğimiz bir dağdır" hadisi gibidir.

Bazıları âyette anlatılanların mecaz olduğunu söylemişlerdir. Onlara göre (Kehf sûresinde yer alan Mûsâ (a.s) ile Hızır (a.s) kıssasındaki) "duvar yıkılmak istiyordu (üzereydi)" âyetinde 'yıkılmayı istemek' duvara nispet edildiği gibi, burada da korkmak, taşa nispet edilmiştir. Fahreddin Râzî, Kurtubî ve başka imamlar şöyle demişlerdir: Buna gerek yoktur. Çünkü Allah (c.c) onlarda bu özelliği yaratabilir. Şu âyet-i kerimelerde ifade edildiği gibi: *"Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular."* (Ahzâb, 72) *"Sonra (Allah) göğe ve yerküreye: İsteyerek veya istemeyerek, gelin! dedi. İkisi de "İsteyerek geldik" dediler."* (Fussilet, 21) *"Eğer biz bu Kur'ân'ı bir dağa indirseydik, muhakkak ki onu, Allah korkusundan baş eğerek, parça parça olmuş görürdü."* (Haşr, 21) *"Bitkiler ve ağaçlar secde ederler."* (Rahmân, 6) *"Allah'ın yarattığı herhangi bir şeyi görmediler mi? Onun gölgeleri, küçülerek ve Allah'a secde ederek sağa sola döner."* (Nahl, 48) *"Derilerine: Niçin aleyhimize şahitlik ettiniz? derler. Onlar da derler ki: Her şeyi konuşturan Allah, bizi de konuşturdu..."* (Fussilet, 21)

Scanned with CamScanner

[384] Bir hadiste Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Bu Uhud, bizim onu sevdiğimiz, onun da bizi sevdiği bir dağdır"* buyurur.[579]

[385] Hurma kütüğünün ağlaması, tevatür yoluyla gelen bir haberdir.

[386] Sahih-i Müslim'de geçen bir hadiste Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurur: *"Gerçekten ben Mekke'de bir taş biliyorum. Peygamber gönderilmemden önce bana Selâm verirdi. Ve gerçekten ben onu şimdi tanıyorum."*[580]

[486] Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Hacer-i Esved'den bahsederken de şöyle buyurur: *"O, kendisini hakkıyla istilam edene (öpene veya karşıdan selâmlayana) kıyâmet günü şahitlik eder."*[581] Bu mânâda başka naslar da vardır.

Hâfız İbn Asâkir de, Ebû Abdullah el-Feyci -veya el-Fethi'nin- biyografisinde şöyle rivâyet eder: Ahmed b. Asım el-Antaki'yi şöyle anlatırken işittim: Bu taş sütun önünde bazı hikmetli sözler söyleyince sütundan su damladı. O der ki: Yezîd b. Mervan'la bir yola çıktık ve beraberimizde bir grup insan vardı. Yanımızda, elbisesinin yeninde mürekkep hokkası bulunan bir adam vardı. Bizden birisi bazı hikmetli sözler söyleyince mürekkep hokkası bağırarak çığlık attı ve parçalandı.

Tenbih:

Arapça dilbilimciler *"taş gibi yahut daha da katıdır."* cümlesindeki yahut'un (أو) şüphe mânâsında olmasının imkânsız olduğunda ittifak ettikten sonra, ne mânâya geldiği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Kimisi şöyle demiştir: Burada أو (yahut) edatı و (ve) mânâsındadır ve cümlenin takdiri şöyledir: Kalpleriniz taş gibidir ve daha da katıdır. Nitekim şu âyetlerde de 'أو' edatı 'و' mânâsında kullanılmıştır: *"Onlardan hiçbir günahkâra, yahut hiçbir nanköre boyun eğme."* (İnsan, 24) *"(Allah'a yönelenleri) arıtmak veya -yani ve- (kötüleri) sakındırmak için."* (Mürselât, 6) Nabiğa ez-Zibyani de şöyle der:

---

579 Buhârî ve Müslim rivâyet etmişlerdir. İleride gelecek.

580 Sahihtir. Buhârî (9118), Ahmed b. Hanbel (3/ 306) ve diğerleri rivâyet etmişlerdir. İleride gelecek.

581 Sahihtir. Müslim (2277), Ahmed b. Hanbel, (5/ 89), Tirmizî (3624) ve İbn Hibbân (6482) Câbir (radıyallâhu anh)'tan rivâyet etmişlerdir.

Scanned with CamScanner

قالت ألا ليتما هذا الحمامُ لنا... إلى حَمامتنا أو نِصفُه فَقدِ

Kadın dedi ki: Keşke bizim hamamımızın yanında,

Bu hamam veya yarısı da bizim olsaydı.

Kastı, 'bu hamam ve yarısı'dır.

İmam Taberî der ki: Cerîr b. Atiyye şöyle der:

نال الخِلافَةَ أو كانت له قدرًا كما أتى ربَّه مُوسى على قَدَرِ

Halifeliğe ulaştı veya bu onun için kaderdi.

Mûsâ bir kader üzere Rabbine geldiği gibi...

Mânâsı; 'ulaştı ve bu onun için...'

İmam Kurtubî *"taş gibi yahut daha da katıdır."* cümlesindeki yahut'un, muhatabı muhayyer bırakma maksatlı olduğu görüşünü nakletmiştir. Yani, onu dilerseniz şuna, dilerseniz buna benzetin. Bu, "Hasan-ı Basrî'nin yahut İbn Sirin'in ders halkasına katıl" sözüne benzer. Râzî tefsirinde bu görüşü naklettikten sonra başka bir görüş daha nakletmiştir ki ona göre burada yahut denmesi, konuyu muhataba müphem bırakma amacına matuftur. Mesela kişi, hangisini yediğini bildiği halde başkasına "Ekmek veya hurma yedim" der. Râzî bir başka görüş daha zikretmiştir ki o da "benim yediklerim tatlı veya ekşidir" sözündeki gibidir. Yani, bunlarla sınırlıdır, bunların dışına çıkmaz. Mânâ şöyledir: Kalpleriniz öyle katılaştı ki taş gibi veya daha katı hale geldi ve bu iki halin dışına çıkmaz oldu. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Bazıları da şöyle derler: Buradaki 'أو: yahut' edatı 'بل: bilakis' mânâsındadır ve cümlenin mânâsı şöyledir: "Kalpleriniz taş gibi, hatta/bilakis daha katıdır." Şu âyetlerde de durum aynıdır. *"Sonra onlara savaş farz kılınınca, içlerinden bir grup hemen Allah'tan korkar gibi hatta (أو) daha fazla bir korku ile insanlardan korkmaya başladılar da..."* (Nisâ, 77) *"Onu, yüz bin veya -yani: hatta- daha çok kişiye peygamber olarak gönderdik."* (Sâffât, 147) *"Sonra (Muhammed'e) yaklaştı ve iyice sarktı. Öyle ki araları yayın iki ucu arası kadar veya -yani hatta- daha az kaldı."* (Necm, 9)

Kimisi âyete şu mânâyı vermiştir: "Kalpleriniz taş gibidir. Hatta o her zamankinden daha katıdır." Bunu İmam Taberî zikretmiştir.

Scanned with CamScanner

Kimisi şöyle demiştir: Bundan maksat, muhataba müphem bırakmaktır. Şair Ebû Esved'in söylediği gibi:

أحبّ محمدًا حُبا شديدًا وعبّاسا وحمزةَ وعليا

فإن يك حُبّهم رشدا أصبه ولست بمخطئ إن كان غيّا

Muhammed'i çok, pek çok seviyorum.

Abbâs ve Hamza'yı da yahut Ali'yi de...

Onları sevmek doğru bir şeyse isabet etmiş olurum.

Sapıklık ise hata etmiş olmam.

İmam Taberî der ki: Ebû Esved, saydığı kimseleri sevmenin doğru bir şey olduğunu biliyordu. Fakat dinleyenlere bunu müphem bırakmak istedi. Rivâyete göre; bu şiirini söyleyince ona "Sen şüphe mi ettin?" diye sorarlar. "Kesinlikle hayır vallahi!" cevabını verir ve buna misal olarak Allah'ın (c.c) *"(De ki: Allah! O halde biz veya siz, ikimizden biri, ya doğru yol üzerinde veya açık bir sapıklık içindedir.."* (Sebe, 24) âyetini okur. Sonra şöyle der: "Bu sözün sahibi, onlardan kimin hidâyette ve kimin sapıklıkta olduğunda şüpheli miydi?" der.

Kimisi de şöyle demiştir. Bunun mânâsı şöyledir: "Sizin kalpleriniz bu iki durumun dışında değildir. Katılıkta ya taş gibi veya daha fazladır." İmam Taberî der ki: Bunun mânâsı 'bazı kalpler taş gibi, bazıları ise daha katıdır. İmam Taberî diğerlerini de isabetli görmekle birlikte, bunu tercih etmiştir.

Ben derim ki: Bu son görüş şu âyetlerdeki ifadelere benzemektedir: *"Onların (münafıkların) durumu, (karanlık gecede) bir ateş yakan kimse misalidir.."* (Bakara, 17) *"Yahut (onların durumu), gökten sağanak halinde boşanan.... yağmur gibidir..."* (Bakara, 19) *"İnkâr edenlere gelince, onların amelleri, ıssız çöllerdeki serap gibidir ki susayan onu su zanneder..."* (Nûr, 39) *"Yahut (o kâfirlerin hali) engin bir denizdeki yoğun karanlıklar gibidir..."* (Nûr, 40) Yani bazılarının durumu böyle, bazılarınınki şöyledir... Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Hâfız İbn Merdûyeh, Abdullah b. Ömer (radıyallâhu anh)'dan şöyle naklder: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Allah'ı zikretme dışında çok konuşmayın. Çünkü Allah'ı zikir dışında çok konuşmak, kalpte*

Scanned with CamScanner

katılıktır. İnsanların Allah (c.c)'dan en uzağı ise kalbi katı olandır."[582] Bunu Tirmizî, el-Cami'inin 'Zühd Kitabı'nda İmam Ahmed b. Hanbel'in arkadaşı Muhammed b. Abdullah b. Ebû Selc kanalıyla böyle rivâyet etmiştir. Ayrıca başka bir kanalla İbrâhim b. Abdullah b. Haris b. Hatıb kanalıyla, bu lafızla rivâyet etmiştir. Sonra: Bu gariptir. Sadece İbrâhim'in nakliyle biliyoruz, demiştir.

Bezzâr, Enes b. Mâlik (radıyallâhu anh) kanalıyla Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle nakleder: *"Dört şey bedbahtlıktandır: Göz kuruluğu, kalp katılığı, uzun emel ve dünya hırsı."*[583]

Yahudilerin İmana Gelmeleri Zordur:

أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا ۚ وَإِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَا فَتَحَ اللهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٧٦﴾ أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٧﴾

75. Şimdi onların size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Oysa ki, onlardan bir zümre, Allah'ın kelâmını işitirler de iyice anladıktan sonra, bile bile onu tahrif ederlerdi.

76. (Münafıklar) inananlarla karşılaştıklarında "İman ettik" derler. Birbirleriyle başbaşa kaldıkları vakit ise: Allah'ın size açtıklarını (Tevrat'taki bilgileri), Rabbiniz katında sizin aleyhinize hüccet getirmeleri için mi onlara anlatıyorsunuz; bunları düşünemiyor musunuz? derler.

582 Tirmizî, 2411 ; Beyhakî, Şuabu'l-İman, 4951. Senedindeki İbrâhim b. Abdullah için Hâfız İbn Hacer, saduktur, der. Dolayısıyla hadis hasene yakındır. Fakat metin gariptir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

583 Bezzâr (3230) ve İbn Adiyy (3/ 248) rivâyet etmişler, İbnu'l-Cevzî, uydurma hadisleri derlediği "el-Mevzuat" kitabında zikretmiştir. Hadisin üç tariki vardır. Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid'de (10 / 226, hadis no: 17685) zayıf olduğunu söylemiştir. Özetle; hadis senet açısından zayıftır, ancak metin olarak münkerdir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Scanned with CamScanner

77. Onlar bilmezler mi ki, gizlediklerini de açıkça yaptıklarını da Allah bilmektedir.

Tefsiri:

Allah (c.c) şöyle buyuruyor: *"Şimdi"* ey mü'minler! *"onların size inanacaklarını mı umuyorsunuz?"* Ataları açık mucizeleri görmüş ve sonra kalpleri katılaşmış olan bu sapık Yahudi zümresinin size itaat edip tâbi olacaklarını mı sanıyorsunuz? *"Oysa ki, onlardan bir zümre, Allah'ın kelâmını işitirler de iyice anladıktan sonra"*, aklettikten, yani apaçık anladıktan sonra, buna rağmen *"bile bile"* yaptıkları tahrif ve te'vilde hatalı olduklarını bilerek ve bilinçli bir şekilde, muhalefet ederek *"onu tahrif ederlerdi."* Yani ifade etmediği mânâya yorumlarlardı. Bu âyetin benzeri şu âyettir: *"Sözlerini bozmaları sebebiyle onları lânetledik ve kalplerini katılaştırdık. Onlar kelimelerin yerlerini değiştirirler (kitaplarını tahrif ederler)."* (Mâide, 13)

Muhammed b. İshâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Allah (c.c) daha sonra peygamberine (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve beraberindeki mü'minlere onlardan ümitlerini kestirerek *"Şimdi onların size inanacaklarını mı umuyorsunuz?"* buyurdu. *"Allah'ın kelâmını işitirler"* cümlesinde kastedilen Tevrat değildir. Onu hepsi işitmiştir. Ancak kastedilenler Mûsâ (a.s)'dan Rablerini görmeyi isteyen ve bunun üzerine yıldırım çarpan kimselerdir. Muhammed b. İshâk der ki: Bazı ilim erbabının bana anlattığına göre; onlar Mûsâ (a.s)'a "Ey Mûsâ, Allah'ı görmemize izin verilmedi. Hiç olmazsa seninle konuşurken bize sesini işittir" dediler. Mûsâ (a.s) bunu Rabbinden istedi. Yüce Allah (c.c) da: "Tamam. Onlara emret de kendilerini ve elbiselerini temizlesinler ve oruç tutsunlar" buyurdu. Onlar da yaptılar. Sonra Mûsâ (a.s) onlarla birlikte yola çıktı ve Tur dağına kadar geldiler. Üzerlerine kara bir bulut çökünce Mûsâ (a.s) onlara secde etmelerini emretti. Hemen secde ettiler. Rabbi onunla konuştu ve onlar O'nun kendilerine yaptığı emir ve yasakları işittiler, işittiklerini idrak ettiler. Mûsâ (a.s) daha sonra oradan ayrılıp onlarla İsrâiloğullarına gitti. Geldiklerinde Mûsâ (a.s) onlara "Allah size şunları şunları emretti. Ancak onlardan Allah'ın (c.c) bahsettiği grup Mûsâ (a.s)'ın söylediklerinin aksini söyleyerek "Öyle değil, böyle böyle söyledi" dediler. İşte Allah'ın peygamberine söylediği kimseler bunlardır.

Süddî ise: Tahrif ettikleri Allah kelamı Tevrat'tır. Onu tahrif ettiler, demiştir. Taberî, cümlenin akışına binaen İbn Abbâs ile İbn İshâk'ın görüşü-

Scanned with CamScanner

nü tercih etmiş olsa da, Süddî'nin bu görüşü daha geneldir. Çünkü Allah'ın kelâmını işitmiş olmak için, Mûsâ (a.s)'a olduğu gibi bizatihi O'ndan (c.c) duymak gerekmez. Nitekim Allah (c.c) *"Müşriklerden birisi sana sığınırsa Allah'ın kelâmını işitmesi için onu himayene al."* (Tevbe, 6) buyurmaktadır ve kasıt, kendisine tebliğ edilmiş haliyle işitmesidir. Bu yüzden Katâde *"Allah'ın kelâmını işitirler de iyice anladıktan sonra, bile bile onu tahrif ederlerdi."* âyeti hakkında şöyle demiştir: Onlar Yahudilerdir; Allah'ın (c.c) kelâmını işitirler ve onu anladıktan ve idrak ettikten sonra tahrif ederler.

Mücâhid der ki: Kitabı tahrif edenler de, onu ketmedenler de Yahudilerin âlimleridir.

Ebû Âliye der ki: Onlar Allah'ın (c.c) kitabında Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vasıflarıyla ilgili indirdiklerini alıp yerini değiştirdiler. İbn Zeyd de şöyle der: Allah'ın (c.c) kendilerine indirdiği Tevrat'ı tahrif ediyorlardı; ondaki helâli haram, haramı helâl, hakkı bâtıl ve bâtılı hakk yapıyorlardı. Kendilerine hak sahibi biri rüşvetle geldiğinde ona Allah'ın kitabını çıkarıp haklı olduğunu gösteriyorlar, hakkı olmayan biri rüşvetle gelirse ona da aynı kitabı çıkarıp haklı olduğunu gösteriyorlardı. Bir kimse de rüşvet veya benzer bir şey getirmeden hakkı olmayan bir şey talep ederse ona hakkı emrediyorlardı. Bu yüzden Allah (c.c) onlara *"Sizler Kitab'ı (Tevrat'ı) okuduğunuz (gerçekleri bildiğiniz) halde, insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?"* (Bakara, 44) buyurdu.

"İnananlarla karşılaştıklarında 'İman ettik' derler...." Muhammed b. İshâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: *"İnananlarla karşılaştıklarında iman ettik"*, yani arkadaşınıza inandık, fakat o sadece size gelmiştir *"derler. Birbirleriyle başbaşa kaldıkları vakit ise derler ki:"* Bunları Araplara anlatmayın. Çünkü siz önceleri, gelecek peygamberle onlara karşı üstün geleceğinizi söyleyerek böbürleniyordunuz. Şimdi ise o onlardan çıktı. *"Allah'ın size açtıklarını, Rabbiniz katında sizin aleyhinize hüccet getirmeleri için mi onlara anlatıyorsunuz; bunları düşünemiyor musunuz?"* Yani, böylece onun peygamber olduğunu ikrar etmiş oluyorsunuz. Biliyorsunuz ki Allah (c.c) sizden ona tâbi olma sözü almıştır. O da size kendisinin beklediğimiz ve kitabımızda yazılı bulduğumuz peygamberin ta kendisi olduğunu haber veriyor. Onu inkâr edin, kabul etmeyin.

Scanned with CamScanner

Allah (c.c) şöyle buyuruyor: *"Onlar bilmezler mi ki, gizlediklerini de açıkça yaptıklarını da Allah bilmektedir."* Dahhâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Bu âyette Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabıyla karşılaştıklarında "inandık" diyen Yahudi münâfıklar kastedilmektedir. Süddî der ki: Bunlar iman edip sonra münâfık olan birtakım Yahudilerdir. Rebî' b. Enes, Katâde ve selef ile haleften birçok ilim erbabı da böyle demiştir. Hatta, İbn Vehb'in rivâyetine göre Abdurrahman b. Zeyd şöyle der:

[489] Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Yanımıza, Medine'nin merkezine ancak mü'min olan gelsin"* demişti. Bunun üzerine kâfir ve münâfık başkanları onlara "Gittiğinizde 'inandık' deyin, yanımıza döndüğünüzde de inkâr edin" dediler. Onlar da Medine'ye sabahleyin gelip ikindiden sonra yurtlarına dönüyorlardı. Abdurrahman b. Zeyd sonra *"Ehl-i kitap'tan bir grup şöyle dedi: Mü'minlere indirilmiş olana sabahleyin (görünüşte) inanıp akşamleyin inkâr edin. Belki onlar (böylece dinlerinden) dönerler."* (Âl-i İmrân, 72) âyetini okudu. Bunlar Medine'ye girdiklerinde, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in haberlerini ve durumlarını öğrenmek için "Biz Müslümanlarız" diyorlardı. Döndüklerinde de küfre geri dönüyorlardı. Allah (c.c), Peygamberine (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunu haber verince bu imkânları kalmadı. Çünkü artık oraya giremiyorlardı. Mü'minler onların mü'min olduklarını sanıyor ve "Allah sizin hakkınızda şöyle şöyle söylemedi mi?" diyorlar, onlar da "Evet" cevabını veriyorlardı. Kendi kavimlerine, yani reislerine döndüklerinde reisleri onlara *"Allah'ın size açtıklarını (Tevrat'taki bilgileri), Rabbiniz katında sizin aleyhinize hüccet getirmeleri için mi onlara anlatıyorsunuz?.."* diyorlardı.

Ebû Âliye der ki: *"Allah'ın size açtıklarını...anlatıyorsunuz?"*. Yani, kitabınızda Allah'ın (c.c) size Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vasıfları hakkında bildirdiklerini... Abdurrezzak, Katâde'den şöyle nakleder: Bir peygamber gelecek diyorlar, birbirleriyle baş başa kaldıklarında da *"Allah'ın size açtıklarını (Tevrat'taki bilgileri), Rabbiniz katında sizin aleyhinize hüccet getirmeleri için mi onlara anlatıyorsunuz?.."* diyorlardı.

[490] Feth hakkında başka bir görüş: İbn Cüreyc *"Allah'ın size açtıklarını (Tevrat'taki bilgileri), Rabbiniz katında sizin aleyhinize hüccet getirmeleri için mi onlara anlatıyorsunuz?.."* âyeti hakkında Mücâhid'den şunu nakleder: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Beni Kureyza kuşatmasında kalenin altında durdu ve *"Ey, maymunların ve domuzların kardeşleri, ey tağuta ta-*

Scanned with CamScanner

panlar" diye seslendi. Bunun üzerine Yahudiler "Bizim böyle olduğumuzu Muhammed'e kim bildirdi? Bu mutlaka içinizden biri tarafından söylendi. Siz, Allah'ın size açıkladığı şeyleri onlara açıklıyorsunuz, sonra bunlar ellerinde aleyhinize delil oluyor." dediler. İbn Cüreyc, Mücâhid'den şöyle nakleder: Bu, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Ali'yi onlara gönderdiğinde oldu. Böyle söyleyerek Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e hakaret edip eziyette bulundular.

Süddî ise bu âyeti şöyle tefsir eder: *"Allah'ın size açtıklarını"*, yani size azap edeceğine dair açıkladıklarını *"Rabbiniz katında sizin aleyhinize hüccet getirmeleri için mi onlara anlatıyorsunuz?.."* Bunlar iman edip sonra münâfık olan Yahudilerdir. Bunlar Arap mü'minlere, kendilerine yapılan azabı anlatıyorlardı. Sonra birbirlerine *"Allah'ın size"* azaba ilişkin *"açtıklarını"* (yani bildirdiklerini) *"Rabbiniz katında sizin aleyhinize hüccet getirmeleri için mi onlara anlatıyorsunuz?.."* Siz onlara "Bizi Allah sizden daha çok seviyor. Biz Allah (c.c) katında sizden daha değerliyiz" diyorlardı.

Atâ' el-Horasânî der ki: *"Allah'ın size açtıklarını"* ifadesinden kasıt, "Allah'ın sizin lehinize ve aleyhinize verdiği hükümleri"dir. Hasan-ı Basrî der ki: Bunlar Yahudilerdir. Mü'minlerle karşılaştıklarında "iman ettik" derler, birbirleriyle baş başa kaldıklarında ise bazıları şöyle derlerdi: Muhammed'in arkadaşlarına Allah'ın (c.c) kitabında size bildirdiği şeyleri söylemeyin. Sonra Rabbinize karşı hüccet olarak kullanırlar da sizi yenerler."

"Onlar bilmezler mi ki, gizlediklerini de açıkça yaptıklarını da Allah bilmektedir."

Ebû Âliye der ki: Kasıt, içlerinde gizledikleri kitaplarında buldukları Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i reddetme ve yalanlamalardır. Katâde de böyle demiştir.

Hasan-ı Basrî ise şöyle der: Gizledikleri şu idi: Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabının yanından ayrılıp birbirleriyle baş başa kaldıklarında birbirlerini, Rabblerine kendilerine karşı hüccet getirirler korkusuyla, kitaplarında Allah'ın (c.c) kendilerine bildirdiklerini Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabına anlatmaktan men ediyorlardı. Açığa vurdukları ise Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabına "Biz mü'minleriz" demeleridir. Ebû Âliye, Rebî' b. Enes ve Katâde de böyle demişlerdir.

Scanned with CamScanner

Tevrat'ı Tahrifleri:

وَمِنْهُمْ أُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّآ أَمَانِيَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٧٨﴾ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَٰذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۖ فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ ﴿٧٩﴾

78. İçlerinde birtakım ümmîler vardır ki, Kitab'ı (Tevrat'ı) bilmezler. Bütün bildikleri kulaktan dolma şeylerdir. Onlar sadece zan ve tahminde bulunuyorlar.

79. Elleriyle (bir) kitap yazıp sonra onu az bir bedel karşılığında satmak için "Bu Allah katındandır" diyenlere yazıklar olsun! Elleriyle yazdıklarından ötürü vay haline onların! Ve kazandıklarından ötürü vay haline onların!

Tefsiri:

Yüce Allah şöyle buyuruyor: *"İçlerinde"* yani Ehl-i kitap'tan *"birtakım ümmîler vardır ki..."* Ümmiyyûn; ümmî'nin çoğuludur. Ümmî, okuma yazmayı iyi bilmeyen kimseye denir. Ebû Âliye, Rebî' b. Enes, Katâde, İbrâhim en-Nehaî ve pek çok kişi böyle demiştir. Nitekim sonrasındaki *"Kitab'ı bilmezler. Bütün bildikleri kulaktan dolma şeylerdir."* ifadesinin zahirinden anlaşılan da budur. Yani Tevrat'ta neler vardır, onu bilmezler. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in niteliklerinden biri de onun ümmîliğidir. Zîra Allah'ın (c.c) buyurduğu gibi Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) okuma yazma bilmiyordu: *"Sen bundan önce ne bir yazı okur, ne de elinle onu yazardın. Öyle olsaydı, bâtıla uyanlar kuşku duyarlardı."* (Ankebût , 48)

[491] Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: *"Biz ümmî bir topluluğuz. Ne yazarız ne de hesap biliriz. Ay şu kadar ve şu kadardır."*[584] buyurmuştur. Yani ibadetlerimiz ve onların vakitleri hususunda yazıya ve hesaba ihtiyaç duymayız. Allah (c.c) da şöyle buyurur: *"Ümmîlere içlerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara Kitab'ı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O'dur."* (Cuma, 2)

584 Sahihtir. Buhârî, 1913; Müslim, 1080; Ebû Dâvud, 2319; Nesâî, 4/ 139, 140. İbn Ömer (radıyallâhu anh)'dan rivâyet ettikleri bu hadis ileride gelecek.

Scanned with CamScanner

İmam Taberî der ki: Araplar okuma yazma bilmeyen kişiyi cehalette babasına değil annesine nispet ederler. İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan *"İçlerinde birtakım ümmîler vardır ki"* âyeti hakkında farklı bir görüş rivâyet edilmiştir; o da şudur: Ümmiler Allah'ın (c.c) gönderdiği hiçbir peygamberi tasdik etmeyen ve indirdiği hiçbir kitaba inanmayan, sonra da elleriyle bir kitap yazıp cahil ve bayağı insanlara "Bu Allah katındandır" diyen birtakım kimselerdir. Okuma yazma bilmelerine rağmen, Allah'ın kitaplarını ve peygamberlerini inkâr etmelerinden dolayı Allah (c.c) onlardan ümmi diye bahsetmiştir.

Taberî ardından şöyle der: Bu, araplar arasındaki yaygın olarak bilinene aykırı bir te'vildir. Çünkü Araplarda ümmî, yazı yazamayan kişiye denir. Ben derim ki: Kaldı ki İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan bu senetle gelen sözün sıhhati su götürür. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

"Bütün bildikleri temennilerdir (أماني)." İbn Ebû Talha, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Emanî'den kasıt, dedikodulardır. Dahhâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Dilleriyle söyledikleri yalan şeylerdir. Mücâhid: Yalan sözlerdir, der. İbn Cüreyc, Mücâhid'den şöyle nakleder: Yahudilerden bazıları Tevrat hakkında hiçbir şey bilmiyorlar ve Allah'ın kitabında olmayan şeyler hakkında tamamen zanla konuşuyorlardı. Olmasını temenni ettikleri şeyleri söyleyip 'bu Allah'ın kitabındandır' diyorlardı. Hasan-ı Basrî'den buna benzer bir rivâyet vardır.

Ebû Âliye, Rebî' b. Enes ve Katâde şöyle derler: Allah'ın kendilerine hak etmedikleri şeyleri vermesi temennisine kapılıyorlardı. Abdurrahman b. Zeyd der ki: 'Temenni etmeleri' kitap ehlinden olmadıkları halde onlardan olduklarını söylemeleridir.

Taberî: Doğruya en yakını Dahhâk'ın İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan naklettiği görüştür, demiştir. Mücâhid: Allah'ın (c.c) bahsettiği ümmiler, Allah'ın (c.c) Mûsâ (a.s)'a indirdiği kitaptan hiçbir şey anlamayan, sadece yalanlar üreten, iftira olarak asılsız şeyler uyduranlardır.

Bu durumda 'temenni', yalan uydurmak ve türetmek mânâsına gelir. Mesela Hz. Osman (radıyallâhu anh)'ın "(İslam'a girdiğimden bu yana) hiç boş eğlence ve temenni yapmadım" sözünün mânâsı 'asılsız bir söz türetmedim, yalan uydurmadım'dır.

Scanned with CamScanner

Denilir ki: Hem 'emâniyye' şeklinde şeddeli, hem "emâniye" şeklinde şeddesiz okunan bu kelime "tilavet etmek, okumak" mânâsına gelir. Bu durumda istisna munkatı' olur. Okuma mânâsına gelmesine Allah'ın (c.c) *"(Ey Muhammed!) Biz, senden önce hiçbir Rasûl ve nebî göndermedik ki, o, bir temennide bulunduğunda (إذا تمنّى) -yani Allah'ın kitabından bir şey okuduğunda- şeytan onun dileğine ille de (beşerî arzular) katmaya kalkışmasın."* (Hacc, 52) buyruğu şahid getirilmiştir. Şair Ka'b b. Mâlik de şöyle der:

تَمَنّى كتَابَ الله أوّل لَيْلة وآخرَها لاقَى حمَامَ المَقَادرِ

Gece başında Allah'ın Kitabı'nı temenni etti (okudu).
Gece sonunda ise kaderin hükmüyle karşılaştı.

Başka biri de şöyle der:

تمنى كتاب الله آخر ليله تمني داود الزبور على رسل

Gecenin sonunda Allah'ın Kitabı'nı temenni etti (okudu).
Dâvûd'un Zebur'u ağır ağır temenni edişi (okuyuşu) gibi.

Muhammed b. İshâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: *"Bütün bildikleri temennilerdir. Onlar sadece zan ve tahminde bulunuyorlar."* Yani onlar kitaplarında olanları bilmezler ve senin peygamberliğini zanna dayanarak inkâr ederler. Mücâhid: Yani yalan söylerler, der. Katâde, Ebû Âliye ve Rebî' b. Enes: Hiçbir hakikate dayanmaksızın birtakım zanlarda bulunurlar, der.

"Elleriyle (bir) kitap yazıp sonra onu az bir bedel karşılığında satmak için "Bu Allah katındandır" diyenlere veyl olsun!.." Bu âyet de Yahudilerin başka bir zümresinden bahsetmektedir ki onlar, insanları sapıklığa çağıran ve bu yolda Allah (c.c) adına yalan ve iftiralar türeten, insanların mallarını haksızca yiyen kimselerdir.

"Veyl olsun...". Veyl; helâk ve yıkım mânâsına gelmekte olup, arapçada meşhur bir kelimedir. Zeyyad b. Feyyaz, Ebû İyâz'dan şöyle işittiğini söyler: Veyl cehennem'in dibinde bulunan bir irindir. Atâ b. Yesar: Veyl cehennem'de öyle bir deredir ki orada dağlar yürütülse erir.

Scanned with CamScanner

[492] İbn Ebî Hâtim de Ebû Said el-Hudrî (radıyallâhu anh) kanalıyla Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder: *"Veyl cehennem'de öyle bir deredir ki, kâfir kırk yıl boyunca aşağı doğru düşer de onun dibine ancak ulaşabilir."*[585] Bunu Tirmizî; 'Abd b. Humeyd'den, o Hasan b. Mûsâ'dan, o İbn Lühey'a'dan, o da Derrac'dan...' rivâyet etmiştir. Tirmizî: Bu gariptir. Sadece İbn Lühey'a'nın nakliyle biliyoruz, demiştir. Ben derim ki: Gördüğün gibi İbn Lühey'a rivâyette infirat etmemiştir. Asıl sorun sonrasındaki kişi (Derrac)dır. Hadisin babı, senetle Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözü olarak rivâyeti münkerdir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

[493] İmam Taberî, Hz. Osman (radıyallâhu anh)'dan, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in *"Elleriyle yazdıklarından ötürü vay haline onların! Ve kazandıklarından ötürü vay haline onların!"* âyetiyle ilgili şöyle buyurduğunu nakleder: *"Veyl cehennem'de bir dağdır. Yahudiler hakkında inen âyette bildirilen budur. Çünkü onlar Tevrat'ı tahrif ettiler; hoşlarına gidenleri ekleyip hoşlarına gitmeyenleri ondan sildiler. Tevrat'tan Muhammed ismini de sildiler. Onun için Allah (c.c) onlara gazap etti ve Tevrat'ın bir kısmını onlardan aldı. Bu yüzden Allah (c.c) "Elleriyle yazdıklarından ötürü vay haline onların! Ve kazandıklarından ötürü vay haline onların!" buyurdu."*[586] Bu da çok gariptir.

İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan yapılan rivâyete göre: Veyl kızgın azaptır, demiştir. Halil b. Ahmed: Veyl azgın şerre denir, der. Sibeveyh: Veyl helâk olan kimse, veyh ise helâkın kıyısında bulunan kimse için kullanılır, der. Es-

585 Tirmizî, 3164; İbn Hibbân, 6367; Ebû Ya'lâ, 1383; Hâkim, 2/ 507; Ahmed b. Hanbel, 3/ 75; Taberânî, 1387, Beğavî, 4409; Beyhakî , el-Ba's, 465, 487. Hepsi de Derrac'ın Ebû Heysem'den, onun Ebû Saîd el-Hudrî (radıyallâhu anh)'dan, onun da Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den nakli olarak rivâyet etmişlerdir. Tirmizî bunu zayıf bularak: "Gariptir. Sadece İbn Lühey'a'nın rivâyetiyle biliyoruz" demiştir. Doğrusu, İbn Lühey'a mütabaa edilmiştir. Fakat asıl diğer râvi Derrac problemlidir. Zehebî, el-Mizan'da (2 / 24) şöyle demiştir: "Ahmed b. Hanbel: Derrac'ın hadisleri münkerdir, dedi. Nesâî: Hadisleri münkerdir, dedi. Yahyâ ise bir rivâyette "sikadır", bir rivâyette "fena değildir" dedi. Ebû Hâtim: Zayıftır, Dârekutnî de: Metruktur, dedi." Buna rağmen Hâkim sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de herhangi bir tenkit getirmemiştir.

586 Çok zayıftır. Taberî (1389, 1398) Hz. Osman'dan diye rivâyet etmiştir. Senetteki Kinane el-Adevi, Osman b. Affan'la karşılaşmamıştır. Ali b. Cerîr bilinmeyen biridir. Abdulhamid b. Câfer için Sevrî zayıf, diğerleri ise sika demişlerdir. Ben derim ki: Veyl'in, dilcilerin söyledikleri gibi, azap çeşitlerinin hepsini kapsaması, tercihe en şayan görüştür.

Scanned with CamScanner

mai: Veyl acıdan dolayı inleme, veyh ise kendini acındırma ifadesidir, der. Başka biri: Veyl hüzün demektir, der. Halil de: Veyh (ويح), Veyş, Veyh (ويه), Veyk ve veyb de veyl anlamına gelen kelimelerdir, der. Bazıları ise bunlar arasında fark gözetirler. Kimisi: Nekire olduğu halde bunun mübteda yapılmasının sebebi (bed)dua mânâsı taşımasından dolayıdır, demiştir. Kimisi ise "ويلاً" şeklinde mansup (ötre yerine üstün) okumayı caiz görmüştür ki o durumda mânâ "onları veyl halinden ayırma" olur. Ben derim ki: Fakat hiç kimse bu şekilde okumamıştır.

İkrime, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Kitabı elleriyle yazanlardan maksat Yahudi din bilginleridir. Katâde de böyle demiştir. Abdurrahman b. Alkame der ki: İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'a *"Elleriyle (bir) kitap yazıp sonra onu az bir bedel karşılığında satmak için 'Bu Allah katındandır' diyenlere veyl olsun!.."* âyetini sordum. "Müşrikler ve Ehl-i kitap hakkında nazil oldu" dedi. Süddî der ki: Bazı Yahudiler bir kitap yazmışlardı. Az bir para alabilmek için bunu Araplara satıyorlar ve onlara bunun Allah (c.c) katından olduğunu söylüyorlardı.

Zührî, Ubeydullah b. Abdullah'ın İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle naklettiğini rivâyet etmiştir: "Ey Müslümanlar! Allah'ın peygamberine indirdiği kitabınız, hiçbir şey karışmamış ve tertemiz halde olup en yeni haberleri içermekte iken siz nasıl olur da Yahudilere sorarsınız? Oysa Allah (c.c) size kitap ehlinin Allah'ın kitabını tahrif ettiklerini ve değiştirdiklerini, az bir para kazanmak için kendi elleriyle kitap yazıp 'bu Allah katındandır' dediklerini haber verdi. Size gelen bu bilgiler sizi onlara soru sormaktan men etmiyor mu? Hayır vallahi, onlardan hiçbirinin size indirilen hakkında size bir şey sorduğunu bilmiyorum". Bunu Buhârî, Zührî kanalıyla birçok tarikten rivâyet etmiştir. Hasan-ı Basrî: 'Az bir bedel', içindeki her şeyiyle dünyanın hepsidir, der.

"Elleriyle yazdıklarından ötürü vay haline onların! Ve kazandıklarından ötürü vay haline onların!" Yani elleriyle yazdıkları yalan, bühtan ve iftiralardan dolayı onlara veyl olsun! Yedikleri haram maldan dolayı da onlara veyl olsun. Nitekim Dahhâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: "Onlara veyl olsun", yani; kendi elleriyle yazdıkları yalanlardan dolayı azap çeksinler. Basit ve cahil insanları ve başkalarını aldatarak yediklerinden dolayı onlara azap olsun.

Scanned with CamScanner

Boş Kuruntularına Bir Örnek:

وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّآ أَيَّامًا مَعْدُودَةً ۚ قُلْ أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللهُ عَهْدَهُۥٓ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٠﴾

80. Sayılı birkaç gün müstesna, bize ateş dokunmayacaktır, dediler. De ki: Siz Allah katından bir söz mü aldınız -ki Allah sözünden cay-maz-, yoksa Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?

Tefsiri:

Yüce Allah (c.c) Yahudilerin kendileri hakkında yaptıkları nakiller ve iddialar cümlesinden olarak onların, 'Cehennem ateşinin kendilerine sadece sayılı birkaç gün dokunup sonra ondan kurtulacaklarını' söylemelerini haber veriyor. Ardından onlara cevap veriyor: "*De ki: Siz* bu konuda *Allah katından bir söz mü aldınız?*" Eğer böyle bir söz aldıysanız şüphesiz O (c.c) sözünden dönmez. Ancak bu ne olmuş, ne vuku bulmuştur. Onun için ardından *"yoksa Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?"* denilmiş, 'bilakis' mânâsına gelen 'أم:yoksa' edatı kullanılmıştır. Yani, bilakis siz Allah (c.c) hakkında bilginiz olmayan yalan ve iftiralar söylüyorsunuz.

Muhammed b. İshâk, Mücâhid kanalıyla İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Yahudiler "Bu dünyanın ömrü yedi bin yıldır ve biz de cehennem'de her bin yıl için sadece bir gün azap göreceğiz. Dolayısıyla azap günlerimiz sayılı yedi günden ibarettir." dediler. Bunun üzerine Allah (c.c) bu âyeti indirdi. Muhammed b. İshâk daha sonra İkrime'nin -veya Said'in- İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan buna benzer rivâyetini zikretmiştir.

el-Ûfî, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan bu âyet hakkında şöyle nakleder: Yahudiler "Bize cehennem ateşi sadece kırk gün dokunacak" dediler. Başkalarının rivâyetinde: Bu onların buzağıya taptıkları süredir, ziyadesi vardır. Bunu Kurtubî, İbn Abbâs (radıyallâhu anh) ile Katâde'den rivâyet etmiştir.

Dahhâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Yahudiler Tevrat'ta şöyle okuduklarını iddia ettiler; cehennem'in iki ucu arasında Zakkum ağacına ulaşıncaya kadar kırk yıllık bir mesafe vardır. Zakkum ise cehennem'in dibinde biter. Allah düşmanları: 'Biz sadece zakkum ağacına ulaşıncaya kadar azap olunacağız, ardından cehennem yok olup gidecek' dediler. Allah'ın

Scanned with CamScanner

(c.c) *"Sayılı birkaç gün müstesna, bize ateş dokunmayacaktır, dediler."* buyruğunun anlattığı işte budur.

Abdurrezzak, Katâde'den şöyle nakleder: *"Sayılı birkaç gün müstesna, bize ateş dokunmayacaktır."* Yani sadece buzağıya taptığımız günler kadar dokunacak.

[494] İkrime der ki: Yahudiler Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile tartıştılar ve "Biz cehennem'e sadece kırk gün gireceğiz. Sonra bizim yerimizi başkaları alacak" dediler. Kastettikleri Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile ashabıydı. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) eliyle başkanlarına işaret ederek *"Bilakis siz orada ebedi kalacaksınız ve yerinize hiç kimse geçmeyecek"* buyurdu. Bu olay üzerine Allah (c.c) *"Sayılı birkaç gün müstesna, bize ateş dokunmayacaktır, dediler."* âyetini indirdi.[587]

[495] Hâfız İbn Merdûyeh, Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Hayber fethedilince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e içine zehir katılmış bir koyun ziyafeti verildi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Burada bulunan Yahudileri bana toplayın"* buyurdu. Onlara *"Sizin babanız kimdir?"* diye sordu. "Filandır" dediler. *"Yalan söylediniz. Sizin babanız filandır"* buyurdu. "Doğru söyledin, iyi söyledin" dediler. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Ben size bir şey soracağım. Onda bana doğruyu söyleyecek misiniz?"* dedi. "Evet ey Ebû Kâsım. Yalan söyleyecek olursak babamızı bildiğin gibi onu da bilirsin" dediler. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Cehennem ehli kimlerdir?"* buyurdu. "Orada biz kısa süre kalacağız, sonra siz yerimize geçeceksiniz" dediler. *"Susun bakalım ve vallahi biz hiçbir zaman yerinize geçmeyeceğiz"* buyurdu. Sonra onlara *"Ben size bir şey daha soracağım. Onda bana doğruyu söyleyecek misiniz?"* dedi. "Evet ey Ebû Kâsım!" dediler. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Bu koyuna zehir kattınız mı?"* diye sordu. "Evet" dediler. *"Bunu neden yaptınız?"* dedi. "Yalancıysan senden kurtulmak istedik. Peygamber isen bu sana zarar vermeyecekti" dediler.[588] Bunu ayrıca Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve Nesâî, Leys b. Sa'd'ın nakliyle benzer şekilde rivâyet etmişlerdir.

---

587 Mürseldir. Taberî (1409,1410) İkrime'den mürsel senetle rivâyet etmiştir. Mürsel olması sebebiyle zayıftır, fakat bazı kısımlarının şahidi vardır.

588 İmam İbn Kesir bunu bu lafızla İbn Merdûyeh'e nispet etmiştir. Hadisi ayrıca, biraz farklı lafızla Buhârî (3169, 4349) ve Nesâî de -Tefsir'de- (375) rivâyet etmişlerdir.

Scanned with CamScanner

Bu Kuruntularına Cevap:

بَلَىٰ مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيٓـَٔتُهُۥ فَأُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٨١﴾ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٨٢﴾

81. Hayır! Kim bir kötülük eder de kötülüğü kendisini çepeçevre kuşatırsa işte o kimseler cehennemliktirler. Onlar orada devamlı kalırlar.

82. İman edip yararlı iş yapanlara gelince onlar da cennetliktirler. Onlar orada devamlı kalırlar.

Tefsiri:

Allah (c.c) onların iddialarına şu cevabı veriyor: Durum sizin temenni ettiğiniz ve arzuladığınız gibi değildir. Bilakis, kim bir kötülük yapar da kötülüğü onu kuşatırsa ve kıyâmet gününde beraberinde hiçbir sevap olmadan, tüm amelleri günah olduğu halde gelirse o cehennem ehlindendir. Allah (c.c) ve Rasûlü'ne (sallallâhu aleyhi ve sellem) iman eden ve salih ameller -şeriata uyan ameller- işleyenlerse cennet ehlidirler. Bu âyet Allah'ın (c.c) şu buyruğuna benzemektedir: *"Ne sizin kuruntularınız ne de Ehl-i kitab'ın kuruntuları (gerçektir); kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür ve kendisi için Allah'tan başka dost da, yardımcı da bulamaz. Erkek olsun, kadın olsun, her kim de mü'min olarak iyi işler yaparsa, işte onlar cennet'e girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar."* (Nisâ, 123-124)

Muhammed b. İshâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: *"Hayır! Kim bir kötülük eder"*, yani sizin yaptığınız gibi yapar, sizin inkâr ettiğiniz şeyleri inkâr ederse ve küfrü onu kuşatıp hiçbir sevabı/iyiliği de olmazsa o cehennem ehlidir. İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan yapılan başka bir rivâyete göre o, buradaki 'kötülük'ü (seyyie) şirk ile tefsir etmiştir. İbn Ebî Hâtim der ki: Ebû Vâil, Ebû Âliye, Mücâhid, İkrime, Hasan-ı Basrî, Katâde ve Rebî' b. Enes'ten de bunun benzeri rivâyet edilmiştir.

Hasan-ı Basrî ve Süddî kötülüğü "büyük günahlardan bir günah" diye tefsir etmişlerdir.

Scanned with CamScanner

"Kendisini çepeçevre kuşatırsa..."

İbn Cüreyc, Mücâhid'den şöyle nakleder: Yani kalbini çepeçevre kuşatırsa... Ebû Hureyre, Ebû Vâil, Atâ ve Hasan-ı Basrî: Şirki onu kuşatırsa, demişlerdir. Ebû Rezin'in Rebî' b. Huseym'den nakline göre o: Bu, tevbe etmeden günahlar içinde ölen kimsedir, demiştir. Süddî ve Ebû Rezîn'den de benzeri rivâyet edilmiştir.

Ebû Âliye, kendilerinden başka bir rivâyete göre Mücâhid ile Hasan-ı Basrî, Katâde ve Rebî' b. Enes de buradaki kötülüğü, 'Cehennem'e götüren büyük günah' diye tefsir etmişlerdir.

Bunlar mânâ itibariyle birbirlerine yakındır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

[496] Burada İmam Ahmed b. Hanbel'in İbn Mes'ud (radıyallâhu anh) kanalıyla Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet ettiği şu hadis zikredilir: *"Küçümsenen günahlardan sakının. Çünkü onlar kişide birikip sonunda onu helâk ederler."* Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) sonra şu misali verdi: *"Bir grup insan bir çölde konakladılar ve pişirecekleri yemeği getirdiler. Biri gidip çöp getiriyor, diğeri gidip çöp getiriyordu ve bu şekilde bir yığın çöp topladılar. Sonra ateş yakarak oraya attıklarını pişirdiler."*[589]

Muhammed b. İshâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: *"İman edip yararlı iş yapanlara gelince onlar da cennetliktirler. Onlar orada devamlı kalırlar."* Kimler sizin (Yahudiler) inkâr ettiğinize iman eder ve dinlerinden terk ettiklerinizi yaparlarsa, onlara içinde ebedî kalacakları cennet vardır. Allah (c.c) burada iyilik ve kötülüğün karşılığını sahiplerinin daimi bir şekilde göreceklerini, bunun hiç kesintiye uğramayacağını haber vermektedir.

589 Şahitleriyle birlikte hasendir. Ahmed b. Hanbel (1 / 402, 403) ve Taberânî (10500) İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan rivâyet etmişlerdir. Senedindeki Abdurabbuh b. Yezîd, Zehebî'nin Ali el-Medini'den naklettiği gibi meçhuldür. Ancak hadisi ayrıca Ahmed b. Hanbel (5 / 331), Ebû Ya'lâ (5122) -ayrıca el-Mu'cemu's-Sağir'de (904) Sehl b. Sa'd'ın nakliyle rivâyet etmişlerdir. Heysemî: Ahmed'in râvileri Buhârî ve Müslim'in râvileridir, demiştir. Taberânî bunu üç kitabında da rivâyet etmiştir. Bunlardan birinin senedindeki râviler, -Abdulvahhab b. Hakem hariç- Buhârî ve Müslim'in râvileridir. Böylece hadis, şahitleri ve başka tarikleriyle birlikte hasendir.

Scanned with CamScanner

İsrâiloğullarından Alınan Bazı Sözler:

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَاناً وَذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْناً وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلاً مِنْكُمْ وَأَنْتُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٨٣﴾

83. Vaktiyle biz, İsrâiloğullarından: Yalnızca Allah'a kulluk edeceksiniz, ana-babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik yapacaksınız diye söz almış ve "İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin" diye de emretmiştik. Sonunda azınız müstesna, yüz çevirerek dönüp gittiniz.

Tefsiri:

Yüce Allah, İsrâiloğullarına, onlara emir vermesini ve bu hususta onlardan söz almasını, onlarınsa kasten ve amden bunların hepsine sırt çevirdiklerini ve ellerinin tersiyle ittiklerini, bütün bunları bile bile ve hatırlarında bulunduğu halde yaptıklarını hatırlatıyor.

Evet, Allah (c.c) onlara kendisine ibadet etmelerini ve hiçbir şeyi ortak koşmamalarını emretmiştir. Nitekim Allah (c.c) başka yerlerde şöyle buyurur: *"Senden önce hiçbir Rasûl göndermedik ki ona: "Benden başka İlâh yoktur; şu halde bana kulluk edin" diye vahyetmiş olmayalım."* (Enbiyâ, 25) Bu, hakların en yücesi ve en büyüğüdür. Bu yüce Allah'ın hakkıdır; yalnız ve yalnız, hiçbir ortağı olmayan O'na kulluk etmek... Ardından mahlukatın hakkı gelir. Onların en önemlisi ve en önceliklisi ise anne baba hakkıdır. Bu yüzden Allah (c.c), şu âyetlerde olduğu gibi kendisinin hakkı ile anne babanın hakkını bir arada zikretmiştir: *"And olsun ki biz, "Allah'a kulluk edin ve Tâğut'tan sakının" diye (emretmeleri için) her ümmete bir peygamber gönderdik."* (Nahl, 36) *"...önce bana, sonra da ana-babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş ancak banadır."* (Lokman, 14) *"Bir de akrabaya, yoksula, yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma."* (İsrâ, 26)

[497] Buhârî ve Müslim, Sahih'lerinde İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakletmişlerdir; Ben "Ya Rasûlallah! En faziletli amel hangisidir?" diye sordum. *"Vaktinde kılınan namaz"* buyurdu. "Sonra hangisi?" dedim. *"Anne*

Scanned with CamScanner

babaya iyilik" buyurdu. "Sonra hangisi?" dedim. *"Allah yolunda cihad"* buyurdu. [590]

[498] Bu sebeple sahih bir hadiste şöyle geçmektedir. Bir adam "Ya Rasûlallah! İyilik yapmama herkesten daha layık olan kimdir?" diye sordum. *"Annendir"* buyurdu. "Sonra kim?" dedim, *"Annen"* buyurdu. "Sonra kim?" dedim, yine *"Annen"* buyurdu. "Sonra kim?" dedim, *"Baban. Sonra sana yakınlık sırasına göre diğerleri"* buyurdu.[591]

"Yalnızca Allah'a kulluk edeceksiniz." Zemahşerî der ki: Bu, emir mânâsında haber cümlesidir ve diğerinden daha vurguludur. Sanki aslı, seleften bazılarının kıraatindeki gibi "أن لا تعبدوا: Allah'tan başkasına ibadet etmemeniz"dir ve "أن" hazfedilince merfu olmuştur. Übeyy ve İbn Mes'ud (radıyallâhu anh) hakkında onların "لا تعبدوا إلا الله: Allah'tan başkasına ibadet etmeyin" şeklinde okudukları rivâyet olunur. "لا تعبدون"nin kasem olmak üzere merfu olup sanki "والله لا تعبدون إلا الله: Vallahi siz Allah'tan başkasına ibadet etmezsiniz" dendiğini söyleyenler de olmuştur. Bunu Kurtubî, tefsirinde Sibeveyh'ten nakletmiş ve "Bunu Müberred ve Ferrâ tercih etti" demiştir.

"Yetimlere..." Yetimler; kendilerine kazanç getiren babaları bulunmayan çocuklara denir. Dilbilimciler: Yetim, insanlarda babası olmayana, hayvanlarda ise annesi olmayana denir, derler. Ancak Maverdi kayıt getirilmeden kullanılan 'yetim' kelimesinin insanlar hakkında da 'annesi olmayan' mânâsında kullanıldığını zikretmiştir.

"Yoksullara..." Yoksullar; kendilerine ve ailelerine harcayacak paraları bulunmayan kimselerdir. Bu sınıflar hakkında, Allah'ın (c.c) *"Allah'a ibadet edin, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın ve anne babaya iyilik edin."* (Nisâ, 36) buyurarak bize bunları doğrudan emrettiği Nisâ sûresindeki bu âyetin tefsirinde ele alınacak.

"İnsanlara güzel söz söyleyin." Yani onlarla hoş bir şekilde konuşun ve işlerini kolaylaştırın. Buna emr-i bi'l-ma'ruf ve nehyi ani'l-münker de girer. Nitekim Hasan-ı Basrî *"İnsanlara güzel söz söyleyin"* âyetiyle ilgili şöyle der:

590 Sahihtir. Buhârî, 527, 5970; Müslim, 85; Tirmizî, 173, 1898; Nesâî, 1/ 292, Ahmed b. Hanbel, 1/ 451; İbn Hibbân, 1477.

591 Sahihtir. Buhârî (5971) ve Müslim (2548) Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan rivâyet etmişlerdir. İleride gelecek.

Scanned with CamScanner

Güzel söz (sahibi); iyiliği emreder, kötülükten meneder, yumuşak davranır, affeder, töleranslı olur ve Allah'ın buyurduğu gibi insanlara güzel söz söyler. Bu, Allah'ın (c.c) beğendiği en güzel ahlâktır. Bazıları güzel mânâsına gelen kelimeyi "حسناً", bazıları ise "فُعلَى" vezninde "حُسْنى" okumuşlardır. Bazıları Ahfeş'in bu kıraati (hüsnâ) rivâyetine itiraz etmişler ve Arapçada bu vezindeki kelimenin الفُضلى, الكُبرى ve العُظمى örneklerinde olduğu gibi "Elif lam" takısıyla gelmesinin şart olduğunu söylemişler ve bunu Sibeveyh'e nispet etmişlerdir. Bunu Kurtubî nakleder.

[499] İmam Ahmed b. Hanbel, Ebû Zerr (radıyallâhu anh)'dan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Kesinlikle hiçbir iyiliği küçümseme. Yapacak bir şey bulamazsan kardeşini güleryüzle karşıla."*[592] Bunu Müslim ile Tirmizî de rivâyet etmişlerdir. Tirmizî sahih olduğunu belirtmiştir.

İnsanlara fiili iyilikler yapmayı emrettikten sonra onlara güzel söz söylemeyi emretmek uygun düşmüştür. Böylece iyiliğin fiili ve sözlü olmak üzere iki tarafı bir araya getirilmiş oldu. Allah (c.c) daha sonra kendisine ibadete ve insanlara iyiliğe tekrar vurgu yapıyor ve bu defa müşahhas ibadetlerden ikisini, namaz ile zekâtı zikrediyor: *"'Namazı kılın, zekâtı verin' diye de emretmiştik."* Sonra onların azı dışında hepsinin buna sırtlarını çevirdiklerini, yani onu arkalarına attıklarını ve bildikten sonra kasten yüz çevirdiklerini haber veriyor. Allah (c.c) Nisâ sûresinde de bu ümmete benzerini emretmiştir: *"Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara (köle, cariye, hizmetçi ve benzerlerine) iyi davranın; Allah kendini beğenen ve daima böbürlenip duran kimseyi sevmez."* (Nisâ, 36) Bu ümmet de -Allah'a hamd ve şükür olsun ki- bunları daha önce hiçbir ümmetin yapmadığı şekilde yerine getirmiş ve uygulamıştır.

Burada nakledilen garip rivâyetlerden biri, İbn Ebî Hâtim'in tefsirinde Humeyd b. Ukbe'den yaptığı şu rivâyettir: Esed b. Vedâa evinden çıktığında karşılaştığı her Yahudi ve Hıristiyan'a Selâm verirdi. Ona "Sen ne yapıyorsun? Yahudilere ve Hıristiyanlara Selâm veriyorsun" dediler. Allah (c.c)

592 Sahihtir. Sahih-i Müslim, 2626; Ahmed b. Hanbel, 21008; Tirmizî, 1833; İbn Hibbân, 468.

Scanned with CamScanner

"insanlara güzel söz söyleyin" buyuruyor. Güzel söz Selâm'dır, dedi. Atâ' el-Horasânî'den de buna benzer bir rivâyet yapılmıştır.

Ben derim ki: Sünnet'te Yahudi ve Hıristiyanlara Selâm verilmeyeceği sabittir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Yahudilerin Dönekliklerine ve Çarpık Anlayışlarına Bir Başka Örnek:

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٨٤﴾ ثُمَّ أَنْتُمْ هَٰؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَإِنْ يَأْتُوكُمْ أُسَارَىٰ تُفَادُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَٰلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَىٰ أَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٨٥﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٨٦﴾

84. (Ey İsrâiloğulları!) Birbirinizin kanını dökmeyeceğinize, birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayacağınıza dair sizden söz almıştık. Her şeyi görerek sonunda bunları kabul etmiştiniz.

85. Sonra sizler, birbirinizi öldürüyor, aranızdan bir zümreyi yurtlarından çıkarıyor, kötülük ve düşmanlıkta onlara karşı birleşiyorsunuz. Onları yurtlarından çıkarmak size haram olduğu halde (hem çıkarıyor hem de) size esirler olarak geldiklerinde fidye verip onları kurtarıyorsunuz. Yoksa siz Kitab'ın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Sizden öyle davrananların cezası dünya hayatında ancak rüsvaylık; kıyâmet gününde ise en şiddetli azaba itilmektir. Allah sizin yapmakta olduklarınızdan asla gafil değildir.

86. İşte onlar, âhirete karşılık dünya hayatını satın alan kimselerdir. Bu yüzden ne azapları hafifletilecek ne de kendilerine yardım edilecektir.

Scanned with CamScanner

Tefsiri:

Allah Teâlâ bu âyetlerde Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) zamanında Medine'de bulunan Yahudileri ve onların Evs ile Hazrec arasında cereyan eden savaşlarda yer almalarını eleştiriyor. Çünkü Evs ve Hazrec kabileleri, ki bunlar sonra Ensardırlar, cahiliyye döneminde putperesttiler ve aralarında sık sık savaş oluyordu. Medine Yahudileri ise üç kabileydi. Hazrec'in müttefikleri Beni Kaynuka ve Beni Nadir ile, Evs'in müttefiği Beni Kureyza. Aralarında bir savaş çıktığında her bir grup müttefikinin yanında savaşıyor, bazen karşı taraftaki bir Yahudiyi öldürdüğü oluyordu. Bu ise dinlerinde ve kitaplarında bizzat belirtildiği gibi haramdı. Onları evlerinden çıkarıyorlar, evlerindeki eşyalara ve mallara el koyuyor, gasp ediyorlardı. Savaş sona erince de Tevrat'ın hükmü gereği yenilen taraftaki esirleri hürriyetlerine kavuşturmak için fidye verme talebinde bulunuyorlardı. Bu çelişkilerinden dolayı Allah (c.c) *"Siz Kitab'ın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?"* buyurmuştur.

İşte Allah (c.c) burada bu durumu şöyle anlatıyor: *"Hani birbirinizin kanını dökmeyeceğinize, birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayacağınıza dair sizden söz almıştık."* Yani birbirinizi öldürmeyeceğinize, evlerinizden çıkarmayacağınıza ve birbirinizin aleyhinde faaliyette bulunmayacağınıza söz vermiştiniz. Bu, Allah'ın şu buyruğu gibidir: *"Onun için yaradanınıza tevbe edin de nefislerinizi (kötü duygularınızı) öldürün. Öyle yapmanız, yaratıcınızın katında sizin için daha iyidir."* (Bakara, 54) Çünkü bir dinin mensupları, tek bir şahıs mesabesindedir.

[500] Nitekim Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Mü'minler birbirlerine sevgilerinde, merhametlerinde ve birbirleriyle irtibatlarında tek bir beden gibidirler. Bir uzvu hastalandığında vücudun diğer azaları birbirlerini, uykusuz kalmak ve ateşi yükselmekle ona katılmaya çağırırlar."* buyurdu.[593]

"Her şeyi görerek sonunda bunları kabul etmiştiniz." Yani siz her şeyi gözlerinizle gördüğünüz halde bu ahdi tanıdığınızı ve doğru olduğunu ikrar ettiniz. "ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ" cümlesinin takdirinde, "هؤلاء"den önce bir 'yâ' hitabı gizlidir. Birçok nahivci هؤلاء nin öncesinde يا nida edatının hazfini caiz görmezken, bazıları caiz görmüşlerdir. Cümlenin akışı da orada mahzuf bir يا edatının olmasını gerektirmektedir. Bir görüşe göre buradaki 'هؤلاء' edatı,

593 Sahihtir. Buhârî, 6011; Müslim, 2586; Ahmed b. Hanbel, 4/ 270; İbn Hibbân, 233. Nu'man b. Beşir'den rivâyet etmişlerdir. Bu konuda başka hadisler de vardır.

Scanned with CamScanner

"الذين: o kimseler" mânâsındadır. Yani: "تم أنتم هؤلاء الذين تقتلون: Sonra birbirinizi öldüren sizler." Bir görüşe göre ise mânâsı "ثم أنتم اليوم هؤلاء: Sonra siz bugün o kimseler.." dir. Yani tüm bu ahitlerden ve alınan sözlerden sonra bugün siz anlatacağımız şu şu haller üzeresiniz. Zemahşerî der ki: Sıfatın değişmesi, onun bulunduğu zatın da değişmesi yerine konulmuştur. Bu "çıktığı yüzden başka yüzle çıktı" sözüne benzemektedir.

"Sonra siz birbirinizi öldürüyor, aranızdan bir zümreyi yurtlarından çıkarıyor, kötülük ve düşmanlıkta onlara karşı birleşiyorsunuz. Onları yurtlarından çıkarmak size haram olduğu halde (hem çıkarıyor hem de) size esirler olarak geldiklerinde fidye verip onları kurtarıyorsunuz."

Muhammed b. İshâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan bu âyetle ilgili şunları aktarır: Allah (c.c) bahsettiği fiillerinden dolayı onları azarlamaktadır. Çünkü Allah (c.c) Tevrat'ta kanlarını dökmeyi haram, esirlerini fidye vererek kurtarmayı farz kılmıştı. Onlar ise iki gruba ayrıldılar. Biri Hazrec'in müttefiki Beni Kaynuka, diğeri ise Evs'in müttefiki Nadir ve Kureyza kabileleriydi. Evs ile Hazrec arasında bir savaş çıktığında Beni Kaynuka kabilesi Hazrec'in, Nadir ve Kureyza kabileleri ise Evs'in yanında yer alıyor ve iki gruptan her biri kardeşlerine karşı müttefiklerine yardım ediyordu ve böylece birbirlerinin kanını akıtıyorlardı. Üstelik ellerinde Tevrat vardı ve onda bulunanlar sayesinde fayda ve zararlarına olan şeylerin bilgisine sahiptiler. Hem Evs, hem de Hazrec putlara tapan, cennet ve cehennem, dirilme ve kıyâmet, İlahi kitap, helâl ve haram bilmeyen müşriklerdi. Bu Yahudiler savaş sona erince Tevrat'ın hükmü uyarınca birbirlerine esirlerini veriyorlardı. Beni Kaynuka Evs'in elindeki esirlerini, Nadir ve Kureyza da Hazrec'in elindeki esirlerini fidye ödeyerek kurtarıyordu.

"Yoksa siz Kitab'ın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?" Yani, hem Tevrat'ın hükmü uyarınca fidye verip esirlerini kurtarıyor, hem de birbirlerini öldürüyorlardı. Oysa Tevrat'ta sadece dünya malı için adam öldürmek ve onu evinden çıkarmak, kardeşine karşı Allah'a ortak koşanlara ve puta tapanlara yardım etmek haramdı. Bana ulaşan bilgiye göre bu âyetler, Yahudilerin Evs ve Hazrec kabileleriyle ilgili bu hareketleri hakkında indi.

Esbat, Süddî'den şöyle nakleder: Kureyza Evs kabilesinin, Nadir ise Hazrec kabilesinin müttefikiydi. Bunlar arasında cereyan eden Sümeyr adındaki

Scanned with CamScanner

savaşlarda Kureyza müttefiklerinin yanında Nadir ve müttefiklerine, Nadir de müttefiklerinin yanında Kureyza ve müttefiklerine karşı savaşıyorlardı. Yenen taraf diğerlerinin evlerini yıkıyor ve yurtlarından çıkarıyordu. İki taraftan bir kişi esir alındığında ise fidye verip kurtarmak için aralarında para topluyorlardı. Araplar bundan dolayı onları "Nasıl hem savaşıyor, hem de fidye vererek kurtarıyorsunuz?" diyerek kınarlar, onlar da: "Bize onlarla savaşmak haram kılındı ama onları fidyeyle kurtarmakla emrolunduk" derlerdi. Araplar "Peki neden onlarla savaşıyorsunuz?" dediklerinde ise "Biz müttefiklerimizin zillete düşürülmesinden hayâ ediyoruz" diyorlardı. Allah (c.c) da onları kınayarak *"Sonra bu misakı kabul eden sizler, (verdiğiniz sözün tersine) birbirinizi öldürüyor, aranızdan bir zümreyi yurtlarından çıkarıyordunuz."* buyurdu.

Şu'be'nin Süddî'den rivâyetine göre o, bu âyet-i kerimenin Kays b. Hâtim hakkında indiğini söylemiştir.

Süddî, Abduhayr'dan şöyle nakleder: Lencer'de Selman b. Rebîa el-Bahili ile birlikte savaştık. Halkı kuşattık ve sonunda şehri fethedip bazılarını esir aldık. Abdullah b. Selâm 700 dirheme Yahudi bir kadın satın aldı. Re's-i Calut'un yanından geçerken ona uğradı ve "Ey Re's-i Calut! Senin dininden, benden bunu satın alacak yaşlı biri var mı?" dedi. O: Evet, dedi. Abdullah: Ben bunu 700 dirheme satın aldım, deyince o "O zaman ben sana 700 dirhem de kâr vereyim" dedi. Abdullah: Ben onu dört binden aşağıya satmamaya yemin ettim, dedi. Bunun üzerine o, benim ihtiyâcım yoktur, dedi. Abdullah b. Selâm ise; Allah'a and olsun ki, ya onu benden satın alırsın veya mensubu olduğun dini inkâr etmiş olursun, dedi. Ardından: Yaklaş bana, dedi. Abdullah b. Selâm ona yaklaşınca, kulağına Tevrat'taki şu hükmü okudu: "Sen İsrâiloğullarından bir köle bulursan onu mutlaka alır ve azâd edersin." (Sonra şu âyeti okudu) *"Onları yurtlarından çıkarmak hârâm kılınmışken esîr olarak geldiklerinde fidyeleşmeye kalkan kimselersiniz."* Re's-i Calut: Sen Abdullah b. Selâm mısın? deyince, "Evet" diye cevap verdi. Bunun üzerine dört bin dirhemi getirdi ve Abdullah iki binini alıp iki binini ona iade etti.

Âdem b. Ebû İyâs, tefsirinde, Ebû Âliye'den şöyle nakleder: Abdullah b. Selâm, Kûfe'de Re's-i Câlût'a uğradı. Arapların ilişkiye girmedikleri yahûdî kadınları fidye vererek satın alıyor, ilişkiye girdiklerini ise almıyordu. Abdullah b. Selâm ona: Ama sizin kitabınızda hepsinin fidye verilerek satın alınması emrediliyor, dedi.

Scanned with CamScanner

Âyet-i kerîme'den ve sözün gelişinden anlaşıldığı kadarıyla burada, doğruluğuna inanmalarına ve buna şahitlik etmelerine rağmen Tevrat'ın emirlerini yerine getirmemelerinden dolayı Yahudiler kınanmaktadır. Bu yüzden ne onların yanında bulunan Tevrat'a, ne de ondan naklettiklerine güvenilebilir.

Aynı şekilde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nitelikleri, gönderilişi, hicreti ve yurdundan çıkarılışı gibi kendinden önce peygamberlere bildirilen hususları gizlemelerinde de onlara güvenilmez. Kendi aralarında gizledikleri şeylerden dolayı Allah'ın lâneti Yahudilerin üzerine olsun.

Bu yüzden Allah (c.c) şöyle buyurur: *"Sizden öyle davrananların cezası"* Allah'ın şeriatına ve emirlerine aykırı davranmalarından dolayı, *"dünya hayatında ancak rüsvaylık; kıyâmet gününde ise"* ellerindeki Allah'ın Kitabı'nı ketmetmelerinin cezası olarak *"en şiddetli azaba itilmektir. Allah sizin yapmakta olduklarınızdan asla gafil değildir. İşte onlar, âhirete karşılık dünya hayatını satın alan"*, yani onu seçen ve ahirete tercih eden *"kimselerdir. Bu yüzden ne azapları hafifletilecek"* bir an olsun ne azaplarında azalma olacak, *"ne de kendilerine yardım edilecektir."* Yani, onları içinde bulundukları daimi ve ebedi azaptan kurtaracak ve koruyacak hiçbir yardımcıları olmayacaktır.

İsrâiloğullarına Gönderilen Peygamberler ve Kitaplar:

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَاٰتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ ۗ أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنفُسُكُمُ اسْتَكْبَرْتُمْ ۚ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ﴿٨٧﴾

87. And olsun biz Mûsâ'ya Kitab'ı verdik. Ondan sonra art arda peygamberler gönderdik. Meryem oğlu İsa'ya da mucizeler verdik. Ve onu, Rûhu'l-Kuds ile destekledik. Her Peygamber size nefislerinizin istemediği şeyleri getirdiği zaman büyüklük taslayıp, bir kısmını yalanlıyor, bir kısmını da öldürüyor musunuz?

Tefsiri:

Bu âyet-i kerimelerde Allah Teâlâ, İsrâiloğullarını azgınlık, inat, emre muhalefet ve peygamberlere karşı büyüklük taslama ile niteliyor ve onların heva ve heveslerine uyduklarını bildiriyor. Mûsâ (a.s)'a kitabı -yani Tevrat'ı-

Scanned with CamScanner

indirdiğini, İsrâiloğullarının ise onu tahrif ettiklerini ve değiştirdiklerini, emirlerine muhalefet ettiklerini ve te'vîle kaçtıklarını, daha sonra şeriatıyla hükmeden rasûller ve nebîler gönderdiğini hatırlatıyor. Nitekim Allah (c.c) başka bir âyette şöyle buyurur: *"Biz, içinde doğruya rehberlik ve nur olduğu halde Tevrat'ı indirdik. Kendilerini (Allah'a) vermiş peygamberler onunla Yahudilere hükmederlerdi."* (Mâide, 44) Bu yüzden Allah (c.c) *"Ondan sonra art arda peygamberler gönderdik."* buyuruyor. Süddî, 'قفّينا'yı 'peşinden gönderdik', başkaları 'ardından gönderdik' diye tefsir etmişlerdir. Bunlar birbirlerine yakındırlar. Nitekim Allah (c.c) başka bir âyette *"sonra peygamberlerimizi peş peşe gönderdik"* (Mü'minûn, 44) buyurur. Allah (c.c) İsrâiloğullarına en son Meryem oğlu İsa (a.s)'ı gönderdi. İsa (a.s) Tevrat'a muhalif bazı hükümlerle geldi ve bu yüzden Allah (c.c) ona birtakım deliller, yani mucizeler verdi. İbn Abbâs (radıyallâhu anh) der ki: Bu mucizeler arasında ölüleri diriltmek ve çamurdan kuş şeklinde heykel yapıp ona üfleyerek Allah'ın izniyle kuş olmasını sağlamak, hastaları iyileştirmek, gayptan haber vermek, Rûh'ül-Kuds (Cebrâil) ile desteklenmesi vardı. Bütün bu mucizeler onun getirdiklerinin hak ve doğru olduğunu gösteriyordu. Bazı hükümlerde Tevrât'tan farklı esâslar getirdiği için İsrâiloğullarının onu yalanlaması, ona karşı haset ve inatları arttı. Nitekim Allah Teâlâ İsa (a.s)'ın diliyle şöyle buyurur: *"Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri de helâl kılmam için gönderildim. Size Rabbinizden bir mucize getirdim..."* (Âl-i İmrân, 50) İşte İsrâiloğulları peygamberlere en kötü şekilde muamele ediyorlardı. Kimilerini yalanlıyor, kimilerini ise öldürüyorlardı. Bunun sebebi ise peygamberlerin onların hevalarına ve görüşlerine aykırı şeyler getirmelerinden, muhalefette mahirleştikleri Tevrat'ın hükümlerine bağlı kalmaya zorlamalarından başka bir şey değildi. Bu da onlara ağır geldiğinden yalanlıyorlar, hatta bazılarını öldürüyorlardı. Bu yüzden Allah (c.c) *"Her Peygamber size nefislerinizin istemediği şeyleri getirdiği zaman büyüklük taslayıp, bir kısmını yalanlıyor bir kısmını da öldürüyor musunuz?"* buyurmuştur.

İbn Mes'ud, Rûhu'l-Kuds'ten kastın Cebrâil (a.s.) olduğunu söylemiş, bu görüşünde ona Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî, İsmâîl b. Ebû Hâlid, Süddî, Rebî' b. Enes ve Atiyye el-Avfî de tâbi olmuşlardır. Bunun delili Allah Teâlâ'nın *"(Rasûlüm!) Onu Rûhu'l-emîn (Cebrâil) uyarıcılardan olasın diye, apaçık Arap diliyle, senin kalbine indirmiştir."* (Şuarâ, 193-194) buyruğu yanında Buhârî'de yer alan şu hadistir:

Scanned with CamScanner

[501] Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan; Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem), (şiirleriyle) O'nu (sallallâhu aleyhi ve sellem) savunan Hassan b. Sabit için Mescid-i Nebevî'de bir kürsü koydu ve *"Allah'ım! Peygamberini müdafaa ettiği gibi sen de Hassan b. Sabit'i Rûhu'l-Kudüs ile destekle"* buyurdu.[594] Buhârî bunu muallak olarak rivâyet etmiştir. Bunu Ebû Dâvûd ve Tirmizî de rivâyet etmişlerdir. Tirmizî: Hasen-sahih hadistir, demiştir.

[502] Buhârî ve Müslim, Sahih'lerinde Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmişlerdir: "Hassân b. Sâbit şiir okurken Ömer mescide girdi. Hassân ona: Senden daha hayırlı olan -Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)- mescidde iken bile ben burada şiir okuyordum, (sana da ne oluyor?!) dedi. Sonra Ebû Hureyre'ye döndü ve: Allah için söyle. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bana: *"Benim adıma cevap ver. Allah'ım! Onu Rûhu'l-Kudüs ile destekle!"* dediğini işittin mi? diye sordu. Ebû Hureyre de: Evet işittim, dedi."[595] Bazı rivâyetlerde şöyle geçmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Hassan b. Sabit'e *"Onları hicvet* -veya onlarla hicivleş- *Cebrâil seninle beraberdir!"* buyurdu.[596]

Hassan b. Sabit de bir şiirinde şöyle der:

وجبريل رسول الله ينادي وروح القدس ليس به خفاء

Cebrâil Allah'ın (vahyi) seslenen elçisidir!

Ve Rûhu'l-Kudüstür ki bunda hiçbir kapalılık yoktur.

[503] Muhammed b. İshâk, Şehr b. Havşeb el-Eş'ari'den şöyle nakleder: Bir grup Yahudi, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e 'Bize Ruh'u anlat' dediler. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Allah ve O'nun İsrâiloğullarına*

---

594 Müellif bunu Buhârî'ye nispet etmiş, daha öncesinde bunu el-Mizzi yapmıştır. Hâfız İbn Hacer der ki: 'Mizzi, el-Etraf'ta; Buhârî'nin bunu muallak şekilde ve bundan daha uzun bir metin halinde rivâyet ettiğini söylemiştir. Ancak ben onda bunu görmedim.' Ben de aradım, bulamadım. Bunu Ebû Dâvud (5015), Ahmed b. Hanbel (6 / 72) ve Tirmizî (2846) İbn Ziyad'dan gelen tariklerle muttasıl hale getirmişlerdir. Râvileri Buhârî ve Müslim'in râvileridir. Hâkim de bunun sahih olduğunu söylemiş (3 / 487), Zehebî onun görüşüne katılmıştır.

595 Buhârî, 453, 3212; Müslim, 2485; Humeydî, 1105; Ahmed b. Hanbel, 5/ 222; İbn Hibbân, 1653; Beyhakî , 1- / 337.

596 İmam Buhârî (3213) Berra'dan rivâyet etmiştir. Şuarâ sûresinde gelecek.

Scanned with CamScanner

verdiği ceza günleri aşkına söyleyin; O'nun Cebrâil (a.s) olup bana gelenin de kendisi olduğunu biliyor musunuz?" dedi. "Evet" dediler.[597]

[504] Sahih-i İbn Hibbân'da şöyle geçmektedir: İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan geldiğini sandığım bir rivâyete göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Rûhu'l-Kudüs kalbime şu mânâyı üfledi: Hiçbir nefis rızkını eksiksiz almadan ve dünyadaki süresini tamamlamadan ölmez. Onun için Allah'tan korkun ve rızkı güzel şekilde (helal yollardan) arayın."*[598]

Rûhu'l-Kudüs'ün (روح القُدُس) Mânâsı Hususunda Başka Görüşler:

İbn Ebî Hâtim, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Rûhu'l-Kudüs'ten kasıt, İsa (a.s)'ın ölüleri onunla dirilttiği ism-i a'zamdır. İmam Taberî: Bana bu, Mincab'dan nakledildi deyip bunu zikreder. İbn Ebî Hâtim: Said b. Cübeyr'den de benzeri rivâyet edilmiştir, der. İmam Kurtubî, Ubeyd b. Umeyr'den de bunun ism-i a'zam olduğunu söylediğini rivâyet eder.

İbn Ebî Necih der ki: Ruh'dan maksat, meleklerin koruyucularıdır.[599]

Râzî, Rebî' b. Enes'ten şöyle nakleder: Kuds (Kudüs) yüce Allah'tır. Ka'b da bu görüştedir. Süddî der ki: Kudüs bereket demektir. Avfî, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan kudüs'ün temizlik mânâsına geldiğini rivâyet eder. Kurtubî, Mücâhid ve Hasan-ı Basrî'den şöyle nakleder: (Rûhu'l-kudüs, yani kudüs'ün ruhu tamlamasında) Kudüs Allah (c.c), onun ruhu ise Cebrâil (a.s)'dır. O durumda bu görüş ilk görüşle aynıdır.

Taberî, İbn Zeyd'den *"Biz İsa'yı Rûhu'l-Kudüs ile destekledik"* âyeti hakkında şöyle nakleder: Allah (c.c) İsa (a.s)'ı İncil ile destekledi. Kur'an gibi o da ruhtu. Her ikisi de Allah'tan bir ruhtur. Nitekim Allah (c.c) bir âyette *"İşte böylece sana da emrimizden bir ruh vahyettik."* (Şûrâ, 52) buyurur.

İmam Taberî daha sonra şöyle demiştir: Bu konudaki görüşlerin en isabetlisi şöyle söyleyenlerin görüşüdür: Burada ruh'tan kasıt Cebrâil (a.s)'dır. Çünkü Allah (c.c) İsa (a.s)'ı onunla desteklediğini haber vermiştir. Nitekim başka bir âyette "Allah o zaman şöyle diyecek: *"Ey Meryem oğlu İsa! Sana*

597 İmam Taberî (1492) mürsel olarak rivâyet etmiştir.

598 Senedi ceyyiddir.

599 Kadı İyâz, Meşâriku'l-Envar'da bu görüşü şöyle ifade eder: Bir görüşe göre Rûhu'l-Kudüs; Meleklerden farklı bir tür ve alem olup, meleklerin insanları korudukları gibi onlar da melekleri korurlar. (Çevirmen).

Scanned with CamScanner

ve annene (verdiğim) nimetimi hatırla! Hani seni mukaddes ruh (Cebrâil) ile desteklemiştim; (bu sayede) sen beşikte iken de yetişkin çağında da insanlarla konuşuyordun. Sana kitabı (okuyup yazmayı), hikmeti, Tevrat ve İncil'i öğretmiştim." (Mâide, 110) buyurmuştur. Bu âyette de İsa (a.s)'ı Rûhu'l-Kudüs ile desteklemiştir. Allahın' (c.c) onunla desteklediği şey İncil olsaydı, âyetteki *"Hani seni mukaddes ruh (Cebrâil) ile desteklemiştim"* ile *"Sana kitabı (okuyup yazmayı), hikmeti, Tevrat ve İncil'i öğretmiştim."* birbirlerinin anlamsız tekrarı olurdu. Allah (c.c) ise kullarına, onlara fayda vermeyecek şeylerle hitap etmeyecek kadar aziz ve yücedir.

Ben derim ki: Konu başında zikredilenler de kastedilenin Cebrâil (a.s) olduğunun delillerindendir. Hamd Allah'a mahsustur.

Zemahşerî der ki: Rûhu'l-kudüs'ün mânâsı 'er-Ruhu'l-mukaddese (mukaddes ve pak ruh)'tur (yani, bu, sıfatın mevsufuna izafeti kabilinden bir tamlamadır). Bunun benzeri, 'حاتم الجود: cömert Hatem' ve 'رجلُ صدْقٍ: doğru adam' gibi tamlamalardır. Allah (c.c) yüceltme maksadıyla İsa (a.s)'ı burada mukaddeslikle nitelemiş, başka bir âyette de "وروحٌ منه: *ve Allah'tan bir ruh"* (Nisâ, 171) buyurarak onun kendi katındaki hususiliğini ve kendine yakınlığını vurgulamıştır. Denilir ki: Bu vasıf İsa (a.s)'a, aslının bir erkek sulbünden gelmediği, adet gören bir rahimde kalmadığı için verilmiştir. Rûhu'l-Kudüs'ten kastın Cebrâil (a.s) olduğu da söylenmiştir. Başka bir görüşe göre ise kasıt, İncil'dir. Nitekim Allah (c.c) Kur'an hakkında da, *"Sana emrimizden bir ruh vahyettik"* (Şûrâ, 52) buyurmuştur. Denilir ki: Kasıt, İsa (a.s)'ın ölüleri diriltirken okuduğu Allah'ın ism-i a'zamıdır. Onun sözü başka bir görüşü daha içermektedir ki o görüşe göre kasıt 'İsa (a.s)'ın mukaddes ve pak ruhu'dur.

Zemahşerî *"bir kısmını yalanlıyor, bir kısmını da öldürüyor musunuz?"* buyruğunun tefsirinde şunları söyler: Geniş zaman kipinde "قتلتم: öldürdünüz" yerine geniş zaman kipinde "تقتلون: öldürüyorsunuz" denilmesi, gelecek zamanı da kapsaması amacına matuftur. Çünkü Yahudiler Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i zehirle ve sihirle öldürmeye çalıştılar.

[505] Nitekim Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) vefat ettiği hastalığında şöyle buyurmuştur: *"Hâlâ Hayber'de yemiş olduğum o yemeğin acısını hissediyorum. İşte bu vakitler, o zehirden kalp damarımın koptuğunu hissettiğim vakittir."*[600]

600 Bu lafızla Hâkim Müstedrek'inde (3 / 220) rivâyet etmiş ve sahih olduğunu söylemiş,

Scanned with CamScanner

Kalplerimiz Perdelidir, Sözleri:

وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ ۚ بَل لَّعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

88. (Yahudiler peygamberlerle alay ederek) "Kalplerimiz perdelidir" dediler. Hayır; küfür ve isyanları sebebiyle Allah onlara lânet etmiştir. O yüzden çok az inanırlar.

Tefsiri:

"Kalplerimiz perdelidir (غُلْف)" cümlesi müfessirlerce şöyle tefsir edilmiştir: Muhammed b. İshâk, İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh): Kapalı haldedir. Ali b. Ebû Talha'nın rivâyetine göre İbn Abbâs (radıyallâhu anh): kavramaz, idrak etmez. Avfî'nin nakline göre İbn Abbâs: Kalplerimiz, damgalanmış ve üzerine mühür vurulmuş kalplerdir. Mücâhid: Üzerinde örtü vardır. İkrime: Üzerinde mühür vardır. Ebû Âliye: İdrak etmez, kavramaz. Süddî: Üzeri örtülüdür, yani perdelidir. Abdurrezzak, Katâde'den: İdrak etmez, kavramaz. Mücâhid ve Katâde şöyle demişlerdir: İbn Abbâs (radıyallâhu anh) bunu "غُلْف yerine "غُلُف "(lam harfi ötreli) okudu ki buna göre mânâ şöyledir: Kalbimiz her türlü ilmin kabı olduğundan, senin bilgine ve ilmine ihtiyaç duymaz.

"Hayır; Allah (c.c) onlara lânet etmiştir." Yani, Allah (c.c) onları kovmuş, her türlü hayır ve güzellikten uzaklaştırmıştır. *"O yüzden çok az inanırlar".* Katâde; yani onların çok azı inanır, demiştir. Onların "Kalplerimiz perdelidir" sözü, *"Kalplerimiz senin çağırdığına karşı perdelidir, dediler"* (Fussilet, 5) âyetindeki sözlerine benzemektedir. Nitekim Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem de: *"Perdelidir"*, yani perde çekilmiştir, dolayısıyla ona hiçbir şey ulaşmıyor, demiş, sonra *"Kalplerimiz senin çağırdığına karşı perdelidir, dediler."* (Fussilet, 5) âyetini okumuştur. Taberî de bunu tercih etmiş ve buna Huzeyfe'den rivâyet edilen şu sözü delil getirmiştir: "Kalpler dört çeşittir. Bunlardan biri de perdelenmiş ve gazap edilmiş kalptir ki bu, kâfirin kalbidir." İbn Ebî Hâtim, Hasan-ı Basrî'den şöyle rivâyet eder: "Kalbimiz perdelidir", yani açılmamıştır, el değmemiştir. Bu, mânâ yönünden, daha önce geçen "onların kalplerinin temiz olmayıp hayır ve güzellikten uzak olduğu" şeklindeki tefsire dön-

Zehebî de görüşünde ona katılmıştır. Hadisi biraz farklı bir lafızla Buhârî (4428) rivâyet etmiştir.

Scanned with CamScanner

mektedir. Başka bir görüş daha var: Dahhâk, İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet eder: "Kalplerimiz perdelidir", yani, kalplerimiz ilimle dolmuş ve kapanmıştır. Ne Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in, ne de bir başkasının ilmine ihtiyacı vardır. Atiye el-Avfî, İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet eder: "Kalplerimiz perdelidir" yani ilimle doludur.

Taberî'nin bazı Ensar'dan rivâyet ettiği "ğuluf" şeklindeki kıraate göre de mânâsı böyledir. Bunu Zemahşerî, Ebû Amr'dan rivâyet etmiş, Kurtubî de İbn Abbâs (radıyallâhu anh) ve İbn Mahis'tan rivâyet etmiştir. "Ğuluf", "ğılâf"ın çoğulu olup kaplar mânâsına gelmektedir. Yani onlar kalplerinin ilimle dolu olduğunu, başka bilgiye ihtiyaçlarının olmadığını iddia ediyorlardı. Nitekim Tevrat'ın bilgisinin kendilerinde olduğunu söyleyerek böbürleniyorlardı. Kurtubî der ki: Yani kalplerimiz ilim kaplarıdır, dolayısıyla Muhammed'in söylediklerini neden anlamasın? Ancak birinci mânâ tercihe daha şâyandır.

Nitekim İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh) yapılan rivâyete göre Yahudiler şöyle diyorlardı: "Bizdeki ilimden dolayı Muhammed'in getirdiklerine ihtiyacımız yoktur." Bu ise şu âyet-i kerimede anlatılana benzer: *"Peygamberleri onlara apaçık bilgiler getirince, onlar kendilerinde bulunan (beşeri) bilgiye güvendiler (onu alaya aldılar). Alaya aldıkları şey kendilerini boğuverdi."* (Mü'min, 83) Onun için Allah (c.c) *"Hayır! küfür ve isyanları sebebiyle Allah onlara lânet etmiştir. O yüzden çok az inanırlar"* buyurmuştur. Yani, durum onların iddia ettikleri gibi değildir. Bilakis kalpleri lânetlenmiş ve üzerine mühür vurulmuştur. Nitekim Nisâ sûresindeki bir âyette de şöyle buyurulmuştur: *"...ve bir de 'Kalplerimiz kılıflanmıştır' demeleri sebebiyle (onları lânetledik, türlü belâlar verdik. Onların kalpleri kılıflı değildir;) tam aksine küfürleri sebebiyle Allah o kalpler üzerine mühür vurmuştur; pek azı müstesna artık iman etmezler."* (Nisâ, 155)

Müfessirler "فقليلاً ما يؤمنون" ve "فلا يؤمنون إلا قليلاً" ifadelerinin mânâları hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bazıları buna "onların çok azı inanır" mânâsı vermiştir. Fahurrazi bunu tercih etmiş ve Katâde, Esamm ve Ebû Müslim el-İsfahânî'den rivâyet etmiştir. Bir görüşe göre mânâsı: onların imanı çok azdır, şeklindedir. Yani onlar Mûsâ (a.s)'ın getirdiği âhirette tekrar dirilmeye, ceza ve mükâfata inanırlar. Ancak bu, kendilerine fayda vermeyen bir imandır. Çünkü Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirdiklerini inkârları

Scanned with CamScanner

sebebiyle bu imanları saçma hale gelmiştir. Kimisi de "onlar hiçbir şeye inanmıyorlardı" mânâsı vermiştir. Yahudiler İslâm'ın tümünü inkâr ettikleri halde "ne kadar az inanıyorlar" denmiştir. Çünkü "böylesini hiç görmedim" yerine "böylesini çok az gördüm" ifadesi Arapçada vardır. Kisai der ki: Araplar "az verimli arazilerden geçtim" derler ve "hiçbir şey yetişmeyen, tamamen çorak topraklardan geçtim" mânâsını kastederler. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Kitab'ı İnkârları:

وَلَمَّا جَآءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَآءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللهِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٨٩﴾

89. Daha önce, (peygamber olarak gelip, onunla) kâfirlere karşı muzaffer olmayı beklerlerken, kendilerine Allah katından ellerindekini (Tevrat'ı) doğrulayıcı bir kitap gelip de (Tevrat'tan) bilip öğrendikleri gerçekler karşılarına dikilince inkâr ettiler. İşte Allah'ın lâneti böyle inkârcılaradır.

Tefsiri:

Allah (c.c) şöyle buyuruyor: *"Onlara"*, yani Yahudilere *"Allah katından ellerindekini"*, yani Tevrat'ı *"doğrulayıcı bir kitap"* yani, Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) inen Kur'an *"gelince, ki onlar daha önce"* (gelecek peygamber sayesinde) *kâfirlere karşı muzaffer olmayı bekliyorlardı"*. Yani bu Peygamber bu Kitap'la gelmeden önce, onun gelerek müşrik düşmanlarına karşı zafer kazanacaklarını umuyorlar, "Ahir zamanda bir peygamber gönderilecek. Onunla birlikte sizi Âd ve İrem kavimleri gibi öldüreceğiz" diyorlardı. Nitekim Muhammed b. İshâk, Katâde el-Ensârî'nin, Ensar'ın bazı ihtiyarlarından şöyle naklettiğini zikreder: Vallahi, bu kıssa (âyet), yani *"Daha önce, (peygamber olarak gelip, onunla) kâfirlere karşı muzaffer olmayı beklerlerken, kendilerine Allah katından ellerindekini (Tevrat'ı) doğrulayıcı bir kitap gelip de (Tevrat'tan) bilip öğrendikleri gerçekler karşılarına dikilince inkâr ettiler."* âyeti; biz ve onlar, yani Ensar ile komşuları Yahudiler hakkında indi. Bizim müşrik, Yahudilerin ise Ehl-i kitap olduğu Cahiliyye döneminde

Scanned with CamScanner

biz onlardan daima üstün ve kuvvetliydik. Onlar da "yakında kendisine tâbi olacağımız bir peygamber gönderilecek. Onun vakti çok yaklaştı. Onunla birlikte sizi Ad ve İrem kavimleri gibi öldüreceğiz" diyorlardı. Allah (c.c) peygamberini Kureyş'ten gönderince biz ona tâbi olduk, onlar ise inkâr ettiler. Nitekim Allah (c.c) başka bir âyette şöyle buyurur: *"Daha önce kâfirlere karşı zafer isterlerken kendilerine Allah katından ellerindeki (Tevrat'ı) doğrulayan bir kitap gelip de (Tevrat'tan) bilip öğrendikleri gerçekler karşılarına dikilince onu inkâr ettiler. İşte Allah'ın lâneti böyle inkârcılaradır."* (Nisâ, 155)

Dahhâk, İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmiştir: "Daha önce, (gelecek peygamberle) kâfirlere karşı muzaffer olmayı beklerlerken"; yani onlar üzerinde galip olma ümidi besliyorlar ve "Medinelilere karşı Muhammed'e iman edelim" diyorlardı. Oysa durum öyle değildi. Onlar Muhammed'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) yalanlıyorlardı. Muhammed b. İshâk, İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet eder: Yahudiler Hz. Peygamber gönderilmeden önce Evs ve Hazrec kabilelerine karşı, fetih ve zafer ümitlerini açığa vuruyorlardı. Allah (c.c) onu Araplardan gönderince küfre saptılar ve söylemekte oldukları şeyleri inkâr ettiler. Bunun üzerine Muaz b. Cebel ile Beni Seleme kabilesinden Bişr b. Berra onlara "Ey Yahudiler! Allah'tan korkun ve Müslüman olun. Zîra siz önceleri Muhammed'in (bir peygamberin) gelip sizi zafere ulaştıracağını söylüyordunuz. Biz ise o zaman müşriklerdik. Siz onun peygamber olarak gönderileceğini söylüyor, niteliklerini aynen açıklıyordunuz." dediler. Bunun üzerine Nadiroğulları kabilesinden Selâm b. Mişker: "O bize, bilmekte olduğumuz şeylerden hiçbirini getirmedi. Size bahsettiğimiz bu değildir" dedi. Bunun üzerine Allah (c.c) *"Daha önce, (peygamber olarak gelip, onunla) kâfirlere karşı muzaffer olmayı beklerlerken, kendilerine Allah katından ellerindekini (Tevrat'ı) doğrulayıcı bir kitap gelip de (Tevrat'tan) bilip öğrendikleri gerçekler karşılarına dikilince inkâr ettiler. İşte Allah'ın lâneti böyle inkârcılaradır"* âyetini indirdi. Avfî, İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet eder: *"Daha önce, (peygamber olarak gelip, onunla) kâfirlere karşı muzaffer olmayı beklerlerken."* Kitap ehli, bekledikleri peygamberle birlikte müşrik Araplara üstünlük sağlayacakları ümidi besliyorlardı. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamber olarak gönderilip de onun kendilerinden olmadığını görünce onu inkâr ettiler ve çekemediler. Ebû Âliye der ki: Yahudiler Muhammed'in (bir peygamberin) gelmesiyle müşrik Araplara karşı ga-

Scanned with CamScanner

lip konuma geçeceklerini umuyorlar ve "Allah'ım! Kitaplarımızda bulunan o peygamberi gönder ki müşrikleri öldürelim ve onlara azap edelim" diyorlardı. Allah (c.c) Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i peygamber gönderdiğinde onun kendilerinden başka bir milletten olduğunu görünce, Allah'ın rasûlü olduğunu bildikleri halde Arapları çekemediklerinden, onu inkâr ettiler. Bunun üzerine Allah (c.c) bu âyeti indirdi.

Katâde der ki: "Daha önce kâfirlere karşı zafer beklerlerken", yani, yakında bir peygamber gelecek derlerken, "Kendilerine Allah katından ellerindeki (Tevrat'ı) doğrulayan bir kitap gelip de (Tevrat'tan) bilip öğrendikleri gerçekler karşılarına dikilince onu inkâr ettiler." Mücâhid der ki: "Kendilerine Allah katından ellerindeki (Tevrat'ı) doğrulayan bir kitap gelip de (Tevrat'tan) bilip öğrendikleri gerçekler karşılarına dikilince onu inkâr ettiler" âyetinde bahsedilenler, Yahudilerdir.

Ahmed b. Hanbel, Bedir gazvesine katılanlardan Seleme b. Selâme b. Vakaş'tan şöyle nakleder: Abduleşheloğulları kabilesinden Yahudi bir komşumuz vardı. Nebî (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamber gönderilmeden kısa bir süre önce yanımıza geldi ve Abduleşheloğulları kabilesinin toplantı yerinde durdu. Ben o gün orada olanların yaşça en küçükleriydim. Üzerimde bir hırka vardı ve ailemin evinin salonunda sağ yanım üzerinde yatıyordum. Adam dirilme, kıyâmet, hesaba çekilme, tartı, cennet ve ölümden bahsetti. Bunları, ölümden sonra dirilmeye hiçbir şekilde inanmayan müşriklere anlatıyordu. Ona "Yazıklar olsun sana ey adam! Sen öldükten sonra insanların cennet ve cehennem'in bulunduğu ve orada amellerine göre ceza veya mükâfat verilecekleri bir dirilişten mi bahsediyorsun? Sen buna mı inanıyorsun?" dediler. O "Evet, kendisine yemin edilen Allah'a and olsun ki, cehennemlikler cehennem ateşinden kurtulmak için keşke dünyadaki en büyük tandırın içine konulup kapağının üzerine kapatılmasını, böylece cehennem'den kurtulmayı temenni edecekler" dedi. "Bunun doğruluğunun delili nedir?" dediler. O da Mekke ve Yemen tarafını göstererek, "Delili şu taraftan gönderilecek bir peygamberdir." dedi. "Onu ne zaman göreceğiz" dediler. Adam, topluluktaki yaşı en küçük olan bana baktı ve "Bu çocuğun ömrü yeterse ona yetişecek" dedi. Seleme der ki: Vallahi birkaç gece ve gündüz geçmeden ve adam aramızda iken Allah (c.c), elçisini gönderdi. Biz inandık, o ise azgınlık ve çekememezliğinden inkâr etti. Ona "Yazıklar olsun sana ey adam! Bu, senin bize

Scanned with CamScanner

söylediğin kişi değil midir?" dedik. "Evet, bahsettiğim şey doğrudur, ancak bu o değildir." dedi. Bunu sadece Ahmed b. Hanbel rivâyet etmiştir. Kurtubî ve başkaları İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etmişlerdir: Cahiliyye döneminde Hayber Yahudileri Arap Gatafan kabilesiyle savaştılar ve Gatafan kabilesi onları yendi. Bunun üzerine Yahudiler: "Allah'ım! Senden ahir zamanda göndereceğini vaat ettiğin ümmi peygamberin hakkı için bizi onlara karşı muzaffer kılmanı istiyoruz!" diye dua ettiler ve bunun üzerine onlara galip getirildiler. Yahudiler hep böyle yaparlardı. Allah'a (c.c) dua edince düşmanlara ve onlarla birlik olanlara karşı zafer kazanırlardı.

Allah (c.c) şöyle buyurur: "*Onlara bildikleri şey*", yani hakikat ve Hz. Peygamberin nitelikleri *"gelip karşılarına dikilince onu inkâr ettiler. İşte Allah'ın lâneti böyle inkârcılaradır."*

Kendilerini Ucuza Harcamaları:

بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِۦٓ أَنفُسَهُمْ أَن يَكْفُرُوا۟ بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ بَغْيًا أَن يُنَزِّلَ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ ۖ فَبَآءُو بِغَضَبٍ عَلَىٰ غَضَبٍ ۚ وَلِلْكَٰفِرِينَ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٩٠﴾

90. Allah'ın kullarından dilediğine peygamberlik ihsan etmesini kıskandıkları için Allah'ın indirdiğini (Kur'ân'ı) inkâr ederek kendilerini harcamaları ne kötü bir şeydir! Böylece onlar, gazap üstüne gazaba uğradılar. Kafirler için alçaltıcı bir azap vardır.

Tefsiri:

Mücâhid der ki: *"Kendilerini harcamaları ne kötü bir şeydir"* âyetinde kastedilenler, Yahudilerdir. Onlar hakkı bâtıl mukabilinde, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirdiklerini açıklamayı gizleme karşılığında satmışlardır. Süddî der ki: Yani, tercih ettikleri ve kendileri için razı oldukları şey ne kötüdür. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i tasdik etmek, desteklemek ve yardım etmek varken Allah'ın (c.c) O'na (sallallâhu aleyhi ve sellem) indirdiklerini inkârı seçmeleri ne kötü bir alış veriştir! Onları ise buna sevk eden sadece taşkınlıkları, Allah'ın kullarından dilediğine peygamberlik ihsan etmesini çekememeleri ve nefretleridir. Bundan daha büyük bir çekememezlik ise yok-

Scanned with CamScanner

tur. Muhammed b. İshâk bu âyetle ilgili olarak İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şunları nakleder: *"Allah'ın kullarından dilediğine peygamberlik ihsan etmesini kıskandıkları"*, Allah'ın (c.c) onlardan başka milletten bir peygamber göndermesi dolayısıyla idi. *"Böylece onlar, gazap üstüne gazaba uğradılar."* Allah'ın (c.c) onlara ilk gazabı yanlarında olduğu halde Tevrat'ı zayi etmeleri, hükümlerini uygulamamalarıdır. İkinci gazabı ise Allah'ın (c.c) kendilerine gönderdiği peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i inkâr etmeleridir. Ben derim ki: "بَاءُوا" cümlesinin mânâsı; 'gazaba müstehak oldular, hak ettiler ve gazabı kendilerinden hiç ayrılmamak üzere kesinleştirdiler'dir. Ebû Âliye der ki: Allah (c.c) onlara önce İncil ve İsa (a.s)'ı inkârlarından dolayı gazap etti. Sonra da Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve Kur'an'ı inkârlarından dolayı gazap etti. İkrime ve Katâde'den de bunun benzeri rivâyet edilmiştir.

Süddî ise şöyle der: İlk gazabı, buzağı konusundaki gazabı; ikinci gazabı ise Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i yalanladıklarındaki gazabıdır. İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan da bunun benzeri rivâyet edilmiştir.

"Kafirler için alçaltıcı bir azap vardır." Küfürlerinin sebebi, haddi aşmak ve haset, bunun kaynağı da büyüklenmek olunca cezaları dünya ve ahirette aşağılanma ve alçaltılma yapıldı. Nitekim Allah (c.c) *"Rabbiniz şöyle buyurdu: Bana dua edin, kabul edeyim. Çünkü bana ibadeti bırakıp büyüklük taslayanlar aşağılanarak cehenneme gireceklerdir."* (Mü'min, 60) buyurmuştur. Yani; küçültülmüş, hakir ve zelil bir halde ve zorla...

[506] İmam Ahmed b. Hanbel, Amr b. Şuayb'ın dedesinden Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Dünyada kendini beğenip büyüklük taslayanlar kıyâmet günü mahşere insan şeklinde toz taneleri gibi çıkarılacaklar. Bütün küçükler ondan büyük olacaklar. Cehennem'de "Bûles" adında bir hapishaneye sürülecekler ve üzerlerini cehennem ateşi kaplayacak. Onlara cehennemliklerin içeceği olan kan, irin ve tortuları içirilecek."*[601]

601 Tirmizî, 2492; Ahmed b. Hanbel, 2/ 179. Senedi hasen, râvilerinin tamamı sikadır. Büyük ihtimalle "Bûles" kelimesi, râvilerinden Abdullah b. Amr'ın eklemesidir. Doğrusunu en iyi Allah bilir. Tirmizî hadisin hasen olduğunu söylemiş, Münzirî, et-Tergîb ve't-Terhîb'de görüşüne katılmıştır.

Scanned with CamScanner

'Biz Yalnızca Allah'ın Bize İndirdiğine İnanırız' İddiaları:

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا بِمَآ أَنْزَلَ اللهُ قَالُوا نُؤْمِنُ بِمَآ أُنْزِلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَآءَهُ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَآءَ اللهِ مِنْ قَبْلُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٩١﴾ وَلَقَدْ جَآءَكُمْ مُوسَى بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٩٢﴾

91. Kendilerine: Allah'ın indirdiğine iman edin, denilince: Biz sadece bize indirilene (Tevrat'a) inanırız, derler ve ondan başkasını inkâr ederler. Halbuki o Kur'ân, kendi ellerinde bulunan Tevrat'ı doğrulayıcı olarak gelmiş hak kitaptır. (Ey Muhammed!) Onlara de ki: Şâyet siz gerçekten inanıyor idiyseniz daha önce Allah'ın peygamberlerini neden öldürüyordunuz?

92. And olsun Mûsâ size apaçık mucizeler getirmişti. Sonra onun ardından, zalimler olarak buzağıyı (ilah) edindiniz.

Tefsiri:

Allah (c.c) şöyle buyuruyor: *"Kendilerine"*, yani Yahudilere ve onlar gibi diğer Ehl-i kitab'a *"Allah'ın"* Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e *"indirdiğine iman edin"*, onu tasdik edin ve tâbi olun *"denilince: Biz sadece bize indirilene inanırız,"* yani bize indirilen Tevrat ve İncil'e iman etmemiz bize yeterlidir, biz sadece bunları kabul ederiz *"derler ve onun ötesindekileri"* yani daha sonra indirilenleri ise *"inkâr ederler. Halbuki o Kur'ân, kendi ellerinde bulunan Tevrat'ı doğrulayıcı olarak gelmiş hak kitaptır."* Kendileri de Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e indirilenin hak olduğunu bilirler. "مصدقا: doğrulayıcı" hal üzere mansup olup mânâsı şöyledir: 'Bu Kitap, ellerindeki Tevrat ve İncil'i doğrulayıcı olduğu halde'... Nitekim Kur'ân'ın onlara karşı hüccet oluşu da bu yöndendir. Nitekim Allah (c.c) *"Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (o kitaptaki peygamberi), öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar."* (Bakara, 146) buyurur.

Allah (c.c) daha sonra şöyle buyuruyor:

"(Ey Muhammed!) Onlara de ki: Şâyet siz gerçekten inanıyor idiyseniz" yani kendinize indirilene iman ettiğinize dair iddianızda samimi iseniz *"daha*

Scanned with CamScanner

önce Allah'ın peygamberlerini neden öldürüyordunuz?" Gelip de elinizdeki Tevrat'ı tasdik eden, onunla hükmeden ve onları nesih iddiasında (bile) bulunmayan peygamberleri, doğru olduklarını bile bile zulüm, haset, inat ve onlara karşı büyüklenerek neden öldürüyordunuz? Demek ki siz, Allah'ın (c.c) buyurduğu gibi sadece kendi hevanıza, arzunuza ve görüşlerinize tâbi oluyordunuz: *"(Ne var ki) gönlünüzün arzulamadığı şeyleri söyleyen bir elçi geldikçe, ona karşı büyüklük tasladınız. (Size gelen) peygamberlerden bir kısmını yalanladınız, bir kısmını da öldürdünüz."* (Bakara, 87)

Süddî der ki: Allah (c.c) *"Şâyet siz gerçekten inanıyor idiyseniz daha önce Allah'ın peygamberlerini neden öldürüyordunuz?"* buyruğuyla onları kınamış ve eleştirmiştir.

İmam Taberî âyeti şöyle tefsir eder: Ey Muhammed! Sen "Allah'ın indirdiğine iman edin" dediğinde "Biz ancak bize indirilene iman ederiz" diyen o Yahudilere de ki: "Ey Yahudiler! Eğer siz Allah'ın size indirdiklerine iman ediyorsanız, Allah (c.c) kitabında peygamberlerini öldürmeyi yasakladığı, hatta onlara tâbi olmayı, itaat etmeyi ve tasdiklemeyi emrettiği halde, neden peygamberlerini öldürdünüz? Bu cevapla Allah (c.c) onların "Biz ancak bize indirilene iman ederiz" sözlerini yalanlamakta ve onları kınamaktadır.

"And olsun Mûsâ size açık beyyineler", yani kendisinin Allah'ın peygamberi olup Allah'tan başka hiçbir İlâh'ın bulunmadığına dair apaçık mucizeler ve kesin deliller *"getirmişti."* Açık mucizeler; tufan, çekirge, haşere, kurbağalar, kan, âsâ, beyaz el, denizin yarılması, bulutla gölgelenmeleri, kudret helvası, bıldırcın eti, su fışkıran taş ve şahit oldukları başka mucizelerdir. *"Sonra"* yani Mûsâ (a.s) zamanında ve mucizeler ortasında iken *"onun ardından* "yani Mûsâ (a.s) yanınızdan ayrılıp Rabb'iyle konuşmak üzere Tur dağına gittikten sonra *"zalimler olarak"* yani Allah'tan başka hiçbir İlâh olmadığını bildiğiniz halde buzağıya tapınma hareketinde kendinize zulmedip *"buzağıyı"* Allah'tan başka ibadet edilen mâbud ve İlâh *"edindiniz."* Nitekim Allah (c.c) başka bir âyette şöyle buyurur: *"(Tûr'a giden) Mûsâ'nın arkasından kavmi, zinet takımlarından, böğürebilen bir buzağı heykelini (ilah) edindiler."* (A'râf, 148)

"Zalimler olarak", yani Allah'tan başka hiçbir İlâh'ın olmadığını bildiğiniz halde buzağıya tapma fiilinizde kendinize zulmediyordunuz. Allah (c.c)

Scanned with CamScanner

başka bir âyette de şöyle buyurur: *"Pişman olup da kendilerinin gerçekten sapmış olduklarını görünce dediler ki: Eğer Rabbimiz bize acımaz ve bizi bağışlamazsa mutlaka ziyana uğrayanlardan olacağız!"* (A'râf, 149)

İsrâiloğullarından Alınan Bir Başka Ahit:

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَآ اٰتَيْنَاكُم بِقُوَّةٍ وَاسْمَعُوا۟ قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِۦٓ إِيمَانُكُمْ إِنْ كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٩٣﴾

93. Hatırlayın ki, Tûr dağının altında sizden söz almış: Size verdiklerimizi kuvvetlice tutun, söylenenleri anlayın, demiştik. Onlar: İşittik ve isyan ettik, dediler. İnkârları sebebiyle buzağı kalplerine içirildi. De ki: Eğer inanıyorsanız, inancınız size ne kötü emrediyor!

Tefsiri:

Allah (c.c) İsrâiloğullarına hatalarını, azgınlıklarını, verdikleri ahitlere aykırı davranmalarını ve sırt çevirmelerini saymaya devam ediyor. En son Tur dağının üstlerine dikildiğini, bunun üzerine ahdi kabul ettiklerini, sonra ise tekrar aykırı davrandıklarını haber veriyor. Allah (c.c) bunu *"Onlar: İşittik ve isyan ettik, dediler."* buyruğuyla ifade ediyor. Bunun tefsiri daha önce geçti.

"İnkârları sebebiyle buzağı kalplerine içirildi." Abdurrezzak, Katâde'nin bu cümleyi şöyle tefsir ettiğini nakleder: Yani içlerine buzağı sevgisi doldurudu ve bu kalplerine kadar ulaştı. Ebû Âliye ve Rebî' b. Enes de böyle demişlerdir.

[507] İmam Ahmed b. Hanbel, Ebû Derdâ (radıyallâhu anh) kanalıyla Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dan şöyle rivâyet etmiştir: *"Bir şeyi sevmen seni kör ve sağır eder."*[602] Hadisi Ebû Dâvûd da rivâyet etmiştir.

602 Ebû Dâvud, 5130; Buhârî, et-Tarihu'l-Kebîr, 3 / 1 / 172; Ahmed b. Hanbel, 5/ 194, 6/ 450. Taberânî, Müsnedu'ş-Şamiyyin, 1454, 1468; Kuzai, 219; Beyhakî, el-Âdâb, 209. Cerîr b. Osman ve başkaları bunu Ebû Derdâ (radıyallâhu anh)'ın kendi sözü olarak rivâyet etmiş, Zerkeşi de, et-Tezkira'da (s.72, 73) bunu tercih etmiştir. Böyle olması daha büyük bir ihtimaldir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Scanned with CamScanner

Süddî der ki: Mûsâ (a.s) buzağıyı aldı ve eğe ile boğazlayıp yaktıktan sonra denize attı. Attıkları o gün, akmakta olan nehirlerin hepsine ulaştı. Sonra İsrâiloğullarına "Bu sudan için" dedi, onlar da içtiler. Buzağıyı sevenlerin bıyıklarında altın belirdi. İşte Allah'ın (c.c) *"Buzağı kalplerine içirildi"* buyruğunda anlatılan budur.

İbn Ebî Hâtim, Hz. Ali (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Mûsâ (a.s) buzağıya doğru gidip üzerine eğeler koydu. Sonra onu nehir kenarında eğeledi ve tozunu nehre döktü. Nehir suyundan, buzağıya tapanlardan kim içtiyse yüzü altın gibi sapsarı kesildi. Said b. Cübeyr de *"Buzağı kalplerine içirildi"* buyruğu hakkında şöyle der: Yakıldıktan sonra eğelenip nehre saçıldı. Ondan yudumlayınca yüzleri zaferan gibi (kıpkırmızı) oldu. Kurtubî, Kuşeyri'nin kitabından, 'Buzağıya tapanlardan hangisi içtiyse delirdi' ifadesini naklettikten sonra şöyle der: Oradaki olay buradakinden farklıdır. Çünkü orada anlatılmak istenen, buzağının tozunun dudaklarında ve yüzlerinde görülmesi, burada bahsedilen ise buzağıya ibadet ederlerken o esnada kalplerine buzağı sevgisinin içirilmesidir. İmam Kurtubî daha sonra Nâbiğa'nın, eşi Asme hakkındaki şu şiirini getirmiştir:

تغلغل حب عثمة في فؤادي... فباديه مع الخافي يسير...

تغلغل حيث لم يبلغ شراب... ولا حزن ولم يبلغ سرور...

أكاد إذا ذكرت العهد منها... أطير لو أن إنسانا يطير

Asme'nin sevgisi kalbime işledi.
Görünen görünmeyen yanında basittir.
İçeceğin, kederin ve sevincin bile,
Erişemediği yerlere işledi sevgisi.
Onunla olduğum anları hatırladığımda,
Uçuyorum; eğer insan uçarsa.

"De ki: Eğer inanıyorsanız inancınız size ne kötü emrediyor?" Yani, geçmişte ve bu zamanda Allah'ın (c.c) âyetlerini inkârı ve peygamberlere muhalefeti tasvip edip bu yaklaşımı ilkeniz yapmanız, sonra Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i inkârı benimsemeniz ne kötüdür! Ki tüm insanlara

Scanned with CamScanner

gönderilen son peygamberi ve nebîlerin efendisini inkâr etmeniz günahlarınızın en büyüğü ve suçlarınızın en ağırıdır. Evet, sizler ahidlerinizi bozmak, Allah'ın (c.c) âyetlerini inkâr etmek ve Allah'ı bırakıp buzağıya tapınmak gibi bunca çirkin fiilleri yaptıktan sonra, hâlâ nasıl iman iddiasında bulunabiliyorsunuz?.

Yahudiler İnsanların Hayata En Düşkünleridirler:

قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٤﴾ وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ۗ وَاللهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٩٥﴾ وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاةٍ ۚ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ ۚ وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهِ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ ۗ وَاللهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾

94. Onlara "Şâyet âhiret yurdu Allah katında diğer insanlara değil de yalnızca size aitse ve bu iddianızda doğru iseniz haydi ölümü temenni edin" de.

95. Onlar, kendi elleriyle yapmış oldukları işler sebebiyle hiçbir zaman ölümü temenni etmeyeceklerdir. Allah zâlimleri iyi bilir.

96. Yemin olsun ki, sen onları, yaşamaya karşı insanların en düşkünü olarak bulursun. Müşriklerden daha düşkündürler. Her biri de arzular ki bin sene yaşasın. Oysa yaşatılması hiç kimseyi azaptan uzaklaştırmaz. Allah onların yapmakta olduklarını eksiksiz görür.

Tefsiri:

Muhammed b. İshâk, Said b. Cübeyr (veya İkrime) kanalıyla İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: *"Onlara de ki: 'Şâyet âhiret yurdu Allah katında diğer insanlara değil de yalnızca size aitse ve bu iddianızda doğru iseniz haydi ölümü temenni edin."* Yani "Siz ve bizden hangisi daha yalancıysa ölsün" diyerek ölüm bedduası edin. Ancak onlar Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile böyle bir şey yapmaya yanaşmadılar. *"Onlar kendi elleriyle işlemiş oldukları işler sebebiyle"*, yani; seninle ilgili hakikatleri bilmelerine rağmen inkâr ettiklerinden dolayı *"hiçbir zaman ölümü temenni etmeyecek-*

Scanned with CamScanner

lerdir. Allah zâlimleri iyi bilir." Kur'an onlara böyle dediği gün ölümü temenni etselerdi yeryüzünde hiçbir Yahudi kalmayıp hepsi ölecekti.

Dahhâk'ın rivâyetine göre ise İbn Abbâs (radıyallâhu anh): *"Ölümü temenni edin"* ifadesini "ölümü isteyin" diye tefsir etmiştir.

Abdurrezzak, İkrime'den şöyle nakleder: Yahudiler ölümü temenni edecek olsalardı anında öleceklerdi. İbn Ebî Hâtim, Said b. Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Ölümü temenni etselerdi, her birinin salyası akacaktı (ölecekti). İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'a varan bu senetler sahihtir.

[508] İmam Taberî tefsirinde şöyle der: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den bize kadar ulaşan bilgiye göre Yahudiler ölümü temenni etselerdi hemen ölecekler ve cehennem'deki yerlerini göreceklerdi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile mübahale edenler (karşılıklı beddualaşanlar) evlerine döndüklerinde aile efradından ve mallarından hiçbir şey bulamayacaklardı. Bize bu, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'a kadar ulaşan senetle, onun Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den nakliyle ulaştı. Bunu Ahmed b. Hanbel de başka bir senetle rivâyet etmiştir.

İbn Ebî Hâtim, Amir b. Mansur'dan şöyle nakleder. Hasan-ı Basrî'ye *"Onlar kendi elleriyle önceden yaptıkları işler sebebiyle hiçbir zaman ölümü temenni etmeyeceklerdir."* âyetiyle ilgili olarak "Onlar 'ölümü temenni edin' diye meydan okunduklarında ölümü temenni etselerdi, ne dersin, ölürler miydi?" dedim. "Vallahi hayır. Onlar ne ölürler, ne de ölümü temenni ederlerdi. Senin de işittiğin âyette Allah (c.c) *"Onlar kendi elleriyle yaptıkları işler sebebiyle hiçbir zaman ölümü temenni etmeyeceklerdir."* buyurdu dedi. Hasan-ı Basrî'den yapılan bu rivâyet gariptir. Sonra, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'ın âyetin mânâsı hususundaki şu tefsirinin doğruluğu kesindir; burada Yahudiler 'Müslümanlarla onlardan hangisi daha yalancıysa şöyle şöyle olsun' şeklinde mübahaleye (beddualaşmaya) dâvet edilmişlerdir. Bunu İmam Taberî, Katâde, Ebû Âliye ve Rebî' b. Enes'ten (Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun) rivâyet etmiştir.

Bu âyetin benzeri Cuma sûresinde geçen şu âyetlerdir: *"De ki: Ey Yahudiler! Bütün insanların değil de, yalnız kendinizin Allah'ın dostları olduğunuzu iddia ediyorsanız, bunda da samimi iseniz, haydi ölümü temenni edin*

Scanned with CamScanner

(bakalım)! Ama onlar, önceden yaptıklarından dolayı ölümü asla temenni etmezler. Allah, zalimleri çok iyi bilir. De ki: Sizin kendisinden kaçtığınız ölüm, muhakkak sizi bulacaktır. Sonra da görüleni ve görülmeyeni bilen Allah'a döndürüleceksiniz de O size bütün yaptıklarınızı haber verecektir." (Cuma, 6-8) İşte Yahudiler kendilerinin Allah'ın (c.c) oğulları ve sevgili kulları olduklarını iddia edip "cennet'e Yahudilerden veya Hıristiyanlardan başkaları girmeyecek" deyince mübahaleye ve onlar ile Müslümanlardan en yalancıya bedduaya çağrıldılar. Bundan yüz çevirince de her grup asıl zalimin kendisi olduğunu anladı. Çünkü hak üzere olduklarından emin olsalardı bunu mutlaka yaparlardı. Buna yanaşmayınca da onların yalancı oldukları ortaya çıktı.

Nitekim Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Necranlı Hıristiyan heyeti ile tartışmada hüccet ve delilleri gözleri önüne serdikten sonra, onların azgınlık ve inatla kabul etmemesi üzerine onları mübahaleye çağırmıştı. Allah (c.c) bu konuda şöyle buyurur: *"Sana bu ilim geldikten sonra seninle bu konuda çekişenlere de ki: Geliniz, sizler ve bizler de dahil olmak üzere, siz kendi çocuklarınızı, biz de kendi çocuklarımızı; siz kendi kadınlarınızı, biz de kendi kadınlarımızı çağıralım, sonra da dua edelim de Allah'tan yalancılar üzerine lânet dileyelim."* (Âl-i İmrân, 61) Bunu görünce birbirlerine "Vallahi bu peygamberle mübahale (lânetleşme) yapacak olursanız sizden kimse bir göz kapayıp açma süresi kadar bile hayatta kalamaz." dediler. İşte o vakit barışa meylettiler ve zelil bir şekilde doğrudan cizye vermeyi kabul ettiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de onlara cizye vergisi koydu ve emin olarak da onlarla Ebû Ubeyde b. Cerrah'ı (radıyallâhu anh) gönderdi.

Başka bir mübahaleye dâvet örneği de Allah'ın (c.c), Peygamberine (sallallâhu aleyhi ve sellem), müşriklere söylemesini emrettiği şu sözdür: *"De ki: Kim sapıklıkta ise, çok merhametli olan Allah ona mühlet versin!"* (Meryem, 75) Yani, bizden veya sizden her kim sapıklıktaysa Allah (c.c) onun o halini artırsın, ona süre versin ve ondaki derecesini yükseltsin. Bu konu inşaallah o sûrede ele alınacaktır.

Bu âyeti "öyleyse şu anda ölümü temenni edin" şeklinde tefsir edenlere gelince; bunlar mübahaleye hiçbir şekilde değinmemişlerdir. Bu görüşü kelamcılardan ve başkalarından bir grup ortaya koymuş, İmam Taberî de birinci görüşe yakın durduktan sonra buna meyletmiştir. O, bu âyetin tefsirinde şöyle der: Bu âyet, Allah'ın (c.c), hicret diyarı Medine'de aralarında bulun-

Scanned with CamScanner

duğu Yahudilere karşı Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i desteklemek için getirdiği ve onunla din adamlarının ve âlimlerinin foyasını ortaya çıkardığı bir hüccettir. Çünkü Allah (c.c) peygamberine, onları kendisi ile onlar arasındaki bu anlaşmazlığı çözüme bağlayacak her iki taraf açısından eşit ve âdil bir mahkemeye çağırmasını emretmektedir. Aynı şekilde diğer grup olan Hıristiyanlar da İsa (a.s) hakkında Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile tartıştıkları ve onunla ihtilaf ettikleri konularda aralarında bir hüküm belirleyecek bir yargıya, mübahaleye çağırmasını emretmiştir.

İşte Allah (c.c) bir grup Yahudiye "Eğer siz haklıysanız ölümü temenni edin. Çünkü eğer iman ve Allah'a yakınlık iddianızda doğruysanız bunun size hiçbir zararı dokunmaz. Aksine âhiret yurdunun sadece size mahsus olduğu iddianız gerçek ise temenni ettiğinizde size ölüm temenniniz verilince bu dünyanın yorgunluk, meşakkat ve geçim sıkıntısından kurtulup rahata kavuşacak ve Allah'ın cennet'lerinde O'nun (c.c) komşuluğuna nail olacaksınız. Eğer size bu verilmezse sizin haksız olduğunuz, bizim ise davamızda haklı olduğumuz ortaya çıkacak, sizin ve bizim durumumuz belli olacaktır. İsa (a.s) hakkında Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile tartışan bir grup Hıristiyan, mübahaleye çağrıldıklarında kabul etmedikleri gibi Yahudiler de ölümü temenni ettikleri takdirde helâk olacaklarını, dünyalarını kaybedip âhiretlerinin de ebedi rezalet ve rüsvaylığa dönüşeceğini bildiklerinden, bu çağrıya icabet etmekten kaçındılar.

İmam Taberî'nin sözünün baş tarafı güzel, fakat son tarafı pek de isabetli değil. Çünkü bu te'vile göre onlara hüccet sunulmuş olunmaz. Zîra şöyle denebilir: onların davalarının doğru olduğuna inanmaları, ölümü temenni etmelerini gerektirmez. Çünkü 'iyilerden olmak' ile 'ölümü temenni etmek' birbirlerini gerektiren ayrılmaz şeyler değildir. Zîra nice iyiler ölümü temenni etmezler, hatta aksine daha çok hayır kazanmak ve cennet'teki derecesinin yükselmesi için ömrünün uzun olmasını arzularlar.

[509] Nitekim Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Sizin en hayırlınız, ömrü uzun, ameli güzel olandır."*[603] buyurmuştur.

---

603 Ceyyiddir (sahih) . Tirmizî, 2330; Hâkim, 1/ 339; Ahmed b. Hanbel, 5/ 46. Ebû Bekre'den rivâyet etmişlerdir. Râvileri sikadır. Bunun bir de şahidi vardır ki onun da Hâkim (1/ 339) Buhârî ve Müslim'in koşullarına uyan bir sahih hadis olduğunu söylemiş, Zehebî bu görüşüne katılmıştır.

Scanned with CamScanner

[510] Sahih bir hadiste de ölümü temenni etmek nehyedilmiştir. Hadisin bazı lafızlarındaki ifade şöyledir: *"Sakın sizden hiç kimse gelip çatan bir zarar ve sıkıntıdan dolayı ölümü temenni etmesin. İyi biriyse belki iyilikleri/sevapları artar. Kötü biriyse belki tevbe edip Allah'ın rızasını kazanmaya koyulur."*[604]

Ayrıca şöyle de diyebilirler: İşte ey Müslümanlar, siz de kendinizin cennetlik olduğunuza inanıyorsunuz, ama sağlığınız yerinde olduğunda ölümü temenni etmiyorsunuz. Bizim size karşı hüccet getirmediğimiz bir hususta siz bize nasıl hüccet getirebilir ve bizi haksız çıkarabilirsiniz?

Bunların tamamı âyetin bu şekilde tefsirinden kaynaklanmıştır. İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'ın tefsirine ise bu itirazların hiçbiri getirilemez. Onlara şu âdil söz söylenebilir: "Siz kendinizin diğer insanlardan farklı olarak Allah'ın dostları, Allah'ın oğulları ve sevgilileri olduğunuzu, sizin cennetlik olup sizden başka herkesin cehennemlik olduğunu iddia ediyorsanız; bu konuda mübahale yapın ve sizden veya başkalarından her kim yalancıysa ona beddua edin. Bilin ki mübahale yalancıyı mutlaka ortadan kaldıracaktır." Onlar da Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hak olduğunu kesin ve yakinen bildiklerinden, mübahaleden kaçındılar. Çünkü kendilerinin yalancı ve iftiracı olduklarını, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i kendi çocuklarını bildikleri gibi bildikleri ve bundan emin oldukları halde O'nun sıfatları ve nitelikleriyle ilgili hakikatleri gizlediklerini biliyorlardı. Her biri kendisinin bâtılını, rezilliğini, sapıklığını ve inadını biliyordu. Allah'ın daimi lânetleri kıyâmet gününe kadar onların üzerine olsun.

Bu mübahaleye *'temenni'* denmiştir; çünkü hak üzere olduğunu sanan herkes Allah'ın (c.c) kendisiyle tartışan bâtıl ehlini yok etmesini arzular. Özellikle kendisinin hak olduğunu ortaya çıkaracak ve bir hüccet olacaksa... Mübahale ölüm üzerine yapılmıştır; çünkü ölümden sonra gidecekleri yerin kötü olduğunu bildiklerinden dolayı hayat onların nezdinde çok değerli ve önemlidir.

Bu yüzden Allah (c.c) *"Onlar, kendi elleriyle yapmış oldukları işler sebebiyle hiçbir zaman ölümü temenni etmeyeceklerdir. Allah zâlimleri iyi bilir.*

604 Sahihtir. Buhârî, (5673) Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan rivâyet etmiştir. Bazı şahitleri bulunmakta olup, ileride gelecektir.

Scanned with CamScanner

Yemin olsun ki, sen onları, yaşamaya karşı insanların en düşkünü olarak bulursun." buyurmuştur. Yani kötü sonlarını ve Allah (c.c) katındaki hüsranlı akibetlerini bildiklerinden dolayı daha çok yaşamayı arzularlar. Çünkü dünya mü'minin cehennem'i, kâfirin ise cennetidir. Onlar âhiretle karşılaşmamak için tüm imkânlarını seferber etmek isterler. Ama sakındıkları şey kaçınılmaz olarak vukû bulacaktır. Hatta onlar, kitapları olmayan müşriklerden bile daha fazla dünyaya düşkündürler.

Bu (yani 'insanlar'dan sonra müşriklerin zikredilmesi), özelin genele atfı kabilindendir. İbn Ebî Hâtim, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: *"Müşriklerden daha düşkündürler."* ifadesinde kastedilen, Acemlerdir. Bunu Hâkim, Müstedrek'inde rivâyet etmiş ve "Buhârî ve Müslim tahric etmemiş olsalar da hadis onların hadisleri standardında sahihtir" demiş, sonra eklemiştir: "Üstelik ikisi de sahabenin tefsirinin hüccet olduğunda hemfikirdiler." Hasan-ı Basrî bu âyetle ilgili olarak: Münâfık, insanların hayata en düşkünüdür. O, hayata müşrikten de düşkündür, demiştir.

"Her biri arzular ki bin sene yaşasın..." 'Her biri'nden kasıt, sözün akışından anlaşılacağı üzere 'her bir Yahudi'dir.

Ebû Âliye ise bunu Mecûsîler diye tefsir etmiştir ki bu sonuç itibariyle ilkine döner.

"Arzular ki bin sene yaşasın." Said b. Cübeyr, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Bu, İranlının "On bin yıl yaşa!" demesi gibidir. Aynısı Said b. Cübeyr'in kendisinden de rivâyet edilmiştir.

İmam Taberî, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet eder: *"Arzular ki bin sene yaşasın."* Bu, Acemlerin "Bin yıl boyunca nevruz ve bayram" demeleridir. Mücâhid de: Ömür boyu günah işlemek onlara sevimli kılınmıştır, der.

Muhammed b. İshâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: *"Oysa yaşatılması hiç kimseyi azaptan uzaklaştırmaz."* Yani azaptan kurtarmaz. Çünkü ölümden sonra dirilme inanç ve ümidi olmadığından, müşrik, uzun hayat sürmeyi ister. Yahudi kendindeki bilgileri kötüye kullandığından dolayı ahirette karşılaşacağı rezillik ve zilleti bildiğinden, o da ölümü istemez. Atiyye el-Avfî, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan *"Oysa yaşatılması.."* ifadesinde kastedilenlerin Cebrâil (a.s)'a düşmanlık besleyenler olduğunu söylediğini rivâyet etmiştir.

Scanned with CamScanner

Ebû Âliye ve İbn Ömer (radıyallâhu anh): Yaşatılması onun azaba karşı imdadına yetişecek ve onu kurtaracak değildir, demişlerdir. Abdurrahman b. Zeyd bu âyetin tefsirinde şöyle der: Yahudiler hayata herkesten daha düşkündürler. Onlardan her biri bin yıl yaşamayı arzular. Oysa o kadar yaşasa bile bu onu azaptan uzaklaştırabilecek değildir. Nitekim İblis'e de uzun ömür verilmiştir, fakat kâfir olduğundan bunun ona bir faydası olmamıştır.

"Allah onların yapmakta olduklarını eksiksiz görür." Yani kullarının yaptığı her hayır ve şerden haberdardır ve bunların her birinin yaptığının karşılığını verecektir.

Yahudilerin Cebrâil'e (a.s) Düşmanlığı:

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٩٧﴾ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلّٰهِ وَمَلَآئِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ ﴿٩٨﴾

97. De ki: Cebrâil'e kim düşman ise şunu iyi bilsin ki, Allah'ın izniyle Kur'ân'ı önce gelen kitapları doğrulayıcı, mü'minler için bir hidâyet ve müjde olarak senin kalbine o indirmiştir.

98. Kim, Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâil'e ve Mikâil'e düşman olursa bilsin ki Allah da inkârcı kâfirlerin düşmanıdır.

Tefsiri:

Nüzul Sebebi:

İmam Taberî (rh.a) der ki: Müfessirlerin tamamı bu âyetin Cebrâil (a.s)'ın kendilerinin düşmanı, Mikâil (a.s)'ın ise dostu olduklarını ileri süren İsrâiloğullarından birtakım Yahudiler hakkında indiği hususunda ittifak ettiler. Sonra, bunun hangi olay üzerine indiği noktasında ihtilaf ettiler.

Bazıları şöyle dediler: Bu, Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamberliği hususunda Hz. Peygamber'le (sallallâhu aleyhi ve sellem) yaptıkları bir tartışmada söyledikleri sözden dolayı indi. Şimdi bu görüşte olanları zikredelim:

Scanned with CamScanner

[511] Bize Ebû Kureyb.... O da İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir:

Bir gün Yahudilerden bir topluluk Rasûlullah'a geldi ve ona: "Ey Ebû Kâsım! Sana, ancak peygamberin bilebileceği birtakım şeyler soracağız. Sorularımızı cevaplandır" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlardan Yakûb (a.s)'ın oğullarından "Allah söylediklerimize şahittir" diyerek ahit aldığı gibi ahit aldı. Sonra *"Getirin sorularınızı"* buyurdu. "Bize söyle; Yakûb (a.s) Tevrat inmeden önce kendisine hangi yiyeceği yasaklamıştı? Söyle bize; Erkeğin suyu (menisi) nasıl, kadının suyu nasıldır? O sudan erkek çocuk nasıl olur? Bir de ümmi Peygamberin uykudaki halini ve senin en yakın melek dostunun kim olduğunu söyle" dediler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Şâyet ben size bunların cevabını verirsem bana uyacağınıza dair Allah'a ahd ve misak (kesin söz) verir misiniz?"* dedi. Onlar da Rasûlullah'ın istediği şekilde ahit ve söz verdiler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Mûsâ (a.s.)'a Tevrat'ı indiren Allah hakkı için söyleyin bana, Yakûb (a.s.)'ın ağır bir şekilde hastalandığını ve bunun uzun sürdüğünü, bu yüzden Allah'a yemin ederek Allah onu bu hastalığından kurtaracak olursa yiyeceklerin ve içeceklerin en sevimli olanını kendisine yasaklayacağına dair bir adakta bulunduğunu, Yakûb'a yiyeceklerin en sevimlisinin deve eti, içeceklerin en sevimlisinin de deve sütü olduğunu biliyor musunuz?"* dedi. Onlar da: "Allah için evet, biliyoruz." dediler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) tekrar sordu: *"Mûsâ'ya Tevrat'ı indiren Allah hakkı için söyleyin bana; sizler erkeğin suyunun beyaz ve kalın, kadının suyunun ise sarı ve ince olduğunu, bu sulardan hangisi diğerine galip gelirse çocuğun Allah'ın izniyle onun cinsinden olup ona benzediğini; erkeğin suyu kadının suyuna galip gelirse Allah'ın izniyle çocuğun erkek, kadının suyu erkeğin suyuna galip gelirse Allah'ın izniyle çocuğun kız olduğunu biliyor musunuz?"* Yahudiler: "Allah için evet, biliyoruz" dediler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Ey Allah'ım! Sen bunlara şahit ol. Yine Mûsâ'ya Tevrat'ı indiren Allah hakkı için söyleyin; sizler, bu ümmi Peygamberin gözlerinin uyuduğunu, kalbinin ise uyumadığını biliyor musunuz?"* dedi. Yahudiler: "Allah için evet biliyoruz." dediler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Ey Allah'ım! Sen şahit ol."* dedi. Yahudiler: "Şimdi sen, meleklerden kimin senin samimi dostun olduğunu söyle ki ona göre seninle beraber olalım veya senden ayrılalım" dediler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Şüphesiz ki benim meleklerden en yakın dostum*

Scanned with CamScanner

Cebrâil'dir. Allah hangi peygamberi göndermişse mutlaka onun en yakın dostu Cebrâil olmuştur." buyurdu. Yahudiler: "İşte şimdi o melek hususunda senden ayrılıyoruz. Senin, meleklerden olan dostun başka birisi olsaydı elbette ki sana uyar ve seni tasdik ederdik" dediler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Sizin, Cebrâil'i tasdik etmenizi engelleyen nedir?"* deyince: "O bizim düşmanımızdır." dediler. Bu olay üzerine Allah(c.c) *"De ki: Cebrâil'e kim düşman ise şunu iyi bilsin ki... Keşke bunu anlasalardı"* (Bakara: 97-103) âyetlerini indirdi. İşte o zaman Yahudiler gazap üstüne gazaba uğradılar.[605] Bunu ayrıca Ahmed b. Hanbel, Müsned'inde -iki tarikle- ve Abdurrahman b. Humeyd, tefsirinde rivâyet etmişlerdir.

[512] Bunu Muhammed b. İshâk da mürsel senetle rivâyet etmiştir ve onda "Yahudiler bir de 'bize ruhu anlat' dediler" ziyadesi ile şu ziyade vardır: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlara *"Allah ve İsrâiloğullarına olan nimeti aşkına doğru söyleyin; Onun Cebrâil (a.s) olup bana gelenin o olduğunu biliyor musunuz?"* dedi. "Evet. Fakat o bizim düşmanımızdır. O şiddet ve kan dökmekten başka bir şeyle gelmez. Sana gelen elçi o olmasaydı sana tâbi olurduk" dediler. Bunun üzerine Allah (c.c) *"De ki: Cebrâil'e kim düşman ise şunu iyi bilsin ki... arkalarına atıp terk ettiler."* (Bakara: 97-103) âyetlerini indirdi.[606]

[513] İmam Ahmed b. Hanbel, Said b. Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Yahudiler Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelerek "Ey Ebû Kâsım! Biz sana beş şey soracağız. Bunlara cevap verirsen senin peygamber olduğunu anlayıp sana tâbi olacağız." dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlardan Yakûb (a.s)'ın *"Söylediklerimize Allah şahittir."* diyerek söz aldığı gibi söz aldı. Sonra *"Sorun sorularınızı!"* buyurdu. Yahudiler: Peygamberin alameti nedir? dediler. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Gözleri uyur, kalbi uyumaz"* buyurdu. "Kadın, kız çocuğunu ve erkek çocuğunu nasıl doğurur?" dediler. Hz.

---

605 Hasendir. Tayâlisî (2731), Taberî (1608), Ahmed b. Hanbel, (1/ 273, 278), Beyhakî, ed-Delail, (6/ 266). Râvileri sikadır. Şehr b. Havşeb sadûktur, hatalı nakiller yapar. Fakat bu rivâyet başka tarikten de gelmiştir. Nitekim İmam Taberî (11610) Kâsım b. Ebû Büzze kanalıyla mürsel olarak rivâyet etmiştir. Mürsel zayıf olmakla birlikte daha önce geçen rivâyete şahit olmaya elverişlidir. Bundan sonraki dipnota da bakınız.

606 Bunu İmam Taberî (1609) tahric etmiştir. Bu mürseldir, ancak muttasıl olarak da gelmiştir.

Scanned with CamScanner

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"İki su buluşur. Erkeğin suyu kadının suyuna üstün gelirse çocuk erkek, kadının suyu erkeğin suyuna üstün gelirse çocuk kız olur."* buyurdu. "Bize Yakûb (a.s)'ın kendisine yasakladığı şeyi söyle" dediler. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Yakûb (a.s) siyatik (diz ağrısı) hastalığından rahatsız idi ve kendisine sadece şu şu hayvanların sütlerinin zarar vermediğini gördü* -İmam Ahmed b. Hanbel der ki: Bazıları bahsedilen hayvanın deve olduğunu söylemişlerdir- *ve öyle olunca onların etini de kendisine haram kıldı."* buyurdu. Yahudiler: Doğru söyledin, dediler. Sonra "Bize bu şimşeği (ra'd) anlat" dediler. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Ra'd, Allah'ın (c.c) meleklerinden bulutlar için görevlendirdiği bir melektir. Elinde ateşten kamçılar vardır ve onlarla bulutları Allah'ın (c.c) emrettiği yerlere iter ve sürer."* dedi. Yahudiler: "O halde bu işittiğimiz ses nedir?" dediler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"O meleğin sesidir"* buyurunca, "Doğru söyledin" dediler. "Geriye tek bir şey kaldı, onu da söylersen sana uyacağız. Her peygamberin kendisine haberler getiren bir meleği vardır. Bize seninkinin kim olduğunu söyle." dediler. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Cebrâil (a.s)'dır."* buyurdu. Bunun üzerine "Harp, savaş ve azapla inen o Cebrâil bizim düşmanımızdır. Rahmet, yağmur ve bitkiyle gelen Mikâil'i söyleseydin kabul ederdik" dediler. Bunun üzerine Allah (c.c) *"De ki: Cebrâil'e kim düşman ise şunu iyi bilsin ki, Allah'ın izniyle Kur'ân'ı önce gelen kitapları doğrulayıcı, mü'minler için bir hidâyet ve müjde olarak senin kalbine o indirmiştir...."* (Bakara: 97-103) âyetlerini indirdi.[607] Bunu Tirmizî ve Nesâî rivâyet etmişlerdir ve Tirmizî: Hasen-garip hadistir, demiştir.

[514] Süneyd, tefsirinde Kâsım b. Ebî Bezze'den şöyle nakleder: Yahudiler Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e vahiy indiren arkadaşının kim olduğunu sordular. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Cebrâil'dir"* buyurunca, "O bizim düşmanımızdır. O harp, şiddet ve savaş getiriyor" dediler. Bunun üzerine Allah (c.c) *"De ki: Cebrâil'e kim düşman ise şunu iyi bilsin ki..."* âyetini indirdi.[608] İmam Taberî der ki: Mücâhid şöyle demiştir: Yahudilerin: "Ey Muhammed! Cebrâil şiddet, harp ve savaştan başka bir şeyle inmiyor

607 Ahmed b. Hanbel, 1/ 274; Tirmizî, 3117. Bekir b. Şihab'ın meçhuliyeti sebebiyle senedi zayıftır. Hadisin şimşek dışındaki kısmının şahitleri vardır. O ise sadece, hüccet olmayan bu kimsenin rivâyetiyle gelmiştir. İleride gelecek.

608 Taberî (1610) bu şekilde mürsel olarak rivâyet etmiştir. Bu mürseller daha önce geçen muttasıl rivâyetin şahitleridir.

Scanned with CamScanner

ve o bizim kesinlikle düşmanımız." demeleri üzerine *"De ki: Cebrâil'e kim düşman ise şunu iyi bilsin ki..."* âyeti nazil oldu.

İmam Buhârî der ki: İkrime Allah'ın (c.c) *"De ki: Cebrâil'e kim düşman ise şunu iyi bilsin ki..."* buyruğuyla ilgili şöyle demiştir: (Cebrâil, Mikâîl ve İsrâfil'in başındaki) 'Cebr', 'Mîk' ve 'Seraf' kelimeleri kul anlamına gelir. îl ise Allah demektir.[609]

[515] İmam Buhârî, Enes (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Medine'ye teşrif ettiği haberi Abdullah b. Selâm'a ulaştığında yanına giderek dedi ki: Ben sana peygamber dışında kimsenin bilmediği üç hususa dair soru soracağım: Kıyâmetin ilk alameti nedir? cennet ehlinin ilk yiyeceği yemek nedir? Çocuk babasına nasıl benzer ve çocuk hangi sebepten dolayı dayılarına benzer? Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Az önce Cibril bu hususları bana haber verdi"* buyurdu. Abdullah: O Yahudilerin düşman olduğu bir melektir, dedi.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Kıyâmetin alametlerinin ilki doğudan, batıya doğru insanları önüne katıp sürükleyecek bir ateş olacaktır. Cennet ehlinin ilk yiyeceği ise bir balığın karaciğerinin yan tarafındaki fazlalık olacaktır. Çocuğun benzemesine gelince, erkek kadın ile bir araya gelip de onun suyu kadınınkinden erken ulaşırsa çocuk babasına benzer, eğer kadının suyu erken ulaşırsa çocuk annesine benzer."*

Abdullah: Şehadet ederim ki, hiç şüphesiz sen Allah'ın Rasûlüsün, dedi. Daha sonra şunları ekledi: Ey Allah Rasûlü! Yahudiler çok iftiracı bir kavimdir. Onlar eğer kendilerine sormadan önce benim Müslüman olduğumu bilecek olurlarsa sana karşı bana iftirada bulunurlar.

Yahudiler geldiler. Abdullah da bir başka odaya girdi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Abdullah b. Selâm aranızda nasıl bir adam olarak bilinir?"* diye sordu. Onlar: O, bizim en âlimimiz ve en âlimimizin oğludur. Bizim ileri gelen hahamımız ve ileri gelen hahamımızın da oğludur, dediler.

609 Taberî ise bunu (1631) İkrime'den muttasıl senetle şöyle rivâyet etmiştir: Cebr kul, 'îl' Allah demektir, Mîkâ kulcuk, Îl de Allah demektir. Başka bir yerde de (1624) İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan muttasıl senetle şöyle rivâyet etmiştir: Cebrâil Allah'ın kulu, Mikâil Allah'ın kulcuğu demektir. Her isimde geçen 'Îl' Allah mânâsına gelir. İmam Taberî bu konuyu uzunca ele almıştır, oraya başvurun.

Scanned with CamScanner

Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Abdullah Müslüman olursa kanaatiniz ne olur?"* diye sordu. Onlar: Allah onu böyle bir şey yapmaktan korusun, dediler. Bunun üzerine Abdullah yanlarına çıkarak dedi ki: "Şehâdet ederim ki Allah'tan başka hiçbir İlâh yoktur. Yine şehâdet ederim ki Muhammed O'nun rasûlüdür."

Bu sefer Yahudiler: "O bizim en şerlimizdir. En şerlimizin de oğludur, dediler" ve hakkında ileri geri konuştular. Bunun üzerine Abdullah b. Selâm: "Benim korktuğum da buydu Ya Rasûlallah!" dedi.[610] Hadisi bu tarikle sadece Buhârî rivâyet etmiştir. Buhârî ile Müslim'in Enes (radıyallâhu anh)'dan başka bir tarikle rivâyetleri vardır. İnşaallah yerinde geleceği üzere Sahih-i Müslim'de de[611] Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in azatlı kölesi Sevban'dan buna yakın lafızla bir rivâyet vardır.

Biraz önceki İkrime'nin sözünde ifade edilen İl'in Allah mânâsına geldiği, bu konudaki yaygın görüştür. Bunu Süfyân-ı Sevrî de Huseyf kanalıyla İkrime'den rivâyet etmiştir. İmam Taberî, Asım'dan, İkrime'nin şöyle söylediğini nakletmiştir: "Cebrâil'in adı (nın mânâsı) Abdullah, Mikâil'inki ise Ubeydullah'tır (Allah'ın kulcağızı). İl de Allah demektir." İleride geleceği üzere seleften daha pek çok kişi de böyle demiştir. İmam Ahmed b. Hanbel, Ali b. Hasan'dan şöyle rivâyet etmiştir: Cebrâil'in ismi Abdullah, Mikâil'in ismi ise Ubeydullah'tır.

Bazıları ise İl'in kul, diğer kelimelerin ise Allah'ın isimleri olduğunu söylemişlerdir. Çünkü İl kelimesi hepsinde vardır. Bunlar Abdullah, Abdurrahman, Abdulmelik, Abdulkuddüs, Abdusselam, Abdulkafi ve Abdulcelil isimlerine benzer. Zîra abd hepsinde vardır ve onu tamlayan isimler farklıdır. Cebrâil, Mikâil, İsrâfil, Azrâil gibi isimler de böyledir. Arapça dışındaki dillerde tamlayan tamlanandan önce gelir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Bazılarına göre ise Yahudiler bunu Ömer (radıyallâhu anh) ile aralarında Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkındaki tartışmada söylemişlerdir. Şimdi bu rivâyetleri zikredelim:

---

610 Sahihtir. Buhârî, 3329; Nesâî, et-Tefsir, 12; Ahmed b. Hanbel, 3/ 108; İbn Mendeh, et-Tevhid, 1/ 229.

611 Sahih-i Müslim (34 / 215). İleride gelecek.

Scanned with CamScanner

Şa'bî'nin anlattığına göre; Hz. Ömer, "Revha" denen yere gittiğinde orada bir kısım insanların taşlara yönelerek namaz kıldıklarını gördü ve "Bunlar ne yapıyorlar?" dedi. "Bunlar Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in burada namaz kıldığını zannediyorlar." diye cevap verdiler. Ömer onların bu hallerinden hoşlanmadı ve "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu vadide iken namaz vakti geldi, O da (sallallâhu aleyhi ve sellem) namazını kılıp gitti" dedi. Sonra anlatmaya başladı: Ben, Yahudilerin Tevrat okunan mekteplerinde bulundum. Tevrat'ın Kur'ân'ı, Kur'ân'ın da Tevrat'ı doğrulamaları hoşuma gidiyordu. Yine bir gün yanlarında iken bana: "Ey Hattab'ın oğlu, arkadaşların arasında en çok seni seviyoruz" dediler. "Neden?" diye sorunca, "Çünkü sen bize geliyorsun." dediler? Ben de: "Benim size gelişimin sebebi, Kur'ân'ın Tevrat'ı, Tevrat'ın da Kur'ân'ı doğrulamasının hoşuma gitmesidir." dedim. O sırada Rasûlullah oradan geçti. Yahudiler: "Ey Hattab'ın oğlu, işte arkadaşınız. Haydi yetiş ona." dediler. Ben de onlara: "Kendisinden başka İlâh olmayan, sizi koruyup besleyen ve size kitabını emanet eden Allah hakkı için söyleyin, siz onun Allah'ın peygamberi olduğunu biliyor musunuz?" dedim. Bunun üzerine sustular. Sonra aralarından en âlim olanı ve en büyüğü: "Bu size büyük bir yemin verdirdi. Buna cevap verin." dedi. Onlar da: "Sen bizim âlimimiz ve efendimizsin, ona sen cevap ver." dediler. Bunun üzerine o âlim kişi: "Senin bizi Allah'a havale ettiğin meseleye gelince; bizler onun Allah'ın Peygamberi olduğunu biliyoruz." dedi. "O halde vay halinize. Öyleyse helâk oldunuz" dedim. "Hayır, biz helâk olmadık." dediler. "Nasıl olmadınız. Siz onun Peygamber olduğunu biliyor, sonra da ona tâbi olmuyor ve ona iman etmiyorsunuz?" dedim. "Bizim, meleklerden bazı düşmanlarımız ve bazı barışık olduklarımız vardır. O da peygamberliğiyle düşmanımız olan melekle birlikteliği seçti." dediler. "Meleklerden düşmanınız kim, barışık olduğunuz kimdir?" dedim. "Düşmanımız Cebrâil, barışık olduğumuz ise Mikâil'dir." dediler. "Cebrâil ile neden düşman, Mikâil ile neden barışık oldunuz?" dedim. "Cebrâil, dehşet, katılık, sıkıntı, şiddet, azap gibi hadiselerin meleğidir. Mikâil ise şefkat, merhamet, kolaylaştırma gibi hadiselerin meleğidir." dediler. "Peki bunların Rabbleri katında dereceleri nasıldır?" diye sordum. "Biri sağ tarafındadır, diğeri de sol tarafında." dediler. Bunun üzerine: "Kendisinden başka İlâh olmayan Allah'a yemin olsun ki, bu iki melek de, aralarında olanlar da, bu iki meleğe düşman olanlara düşman ve bunlara karşı barışık olanlara da barışıktırlar. Cebrâil'in, Mikâil'in düşmanlarıyla, Mikâil'in de Cebrâil'in düş-

Scanned with CamScanner

manlarıyla barışık olmaları düşünülemez." dedim. Sonra kalkıp Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in arkasından gittim. O, bir kabilenin hurma bahçesinden çıkarken kendisine kavuştum. "Ey Hattab'ın oğlu, sana şimdi inen âyetleri okuyayım mı?" dedi ve *"De ki: Cebrâil'e kim düşman ise şunu iyi bilsin ki, Allah'ın izniyle Kur'ân'ı senin kalbine bir hidâyet rehberi, önce gelen kitapları doğrulayıcı ve mü'minler için de müjdeci olarak o indirmiştir."* âyeti ile sonrasındaki âyetleri okudu. Bunun üzerine: "Ey Allah Rasûlü, babam anam sana feda olsun, seni hak Peygamber olarak gönderen Allah'a yemin olsun ki ben de sana bunu haber vermek için gelmiştim. Lütuf sahibi ve her şeyden haberdar olan Allah ise olayı sana benden önce bildirmiş" dedim.[612]

[517] İbn Ebî Hâtim, Amir'den şöyle nakleder: Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh) Yahudilere gitti ve "Tevrat'ı Mûsâ'ya indirenin hakkı için doğru söyleyin; siz Muhammed'i kitabınızda buluyor musunuz?" dedi. "Evet" dediler. "Peki sizi ona tâbi olmaktan ne alıkoyuyor?" dedim. "Allah her ne peygamber gönderdiyse ona meleklerden bir kefil yapmıştır. Cebrâil'i de Muhammed'e kefil yapmıştır; ona gelen melek odur. Cebrâil düşmanımız olan melek, Mikâil ise barışık olduğumuz melektir. Muhammed'e Mikâil gelseydi ona tâbi olurduk" dediler. Ömer (radıyallâhu anh): "Size Allah aşkına soruyorum; onların Allah (c.c) katındaki makamı nedir?" dedi. "Cebrâil sağında, Mikâil ise solundadır." dediler. Ömer: Onlar ancak Allah'ın (c.c) izniyle inerler. Mikâil, Cebrâil'in düşmanlarıyla, Cebrâil de Mikâil'in düşmanlarıyla barışık olacak değildir. Ömer (radıyallâhu anh) onların yanındayken Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) oradan geçti. "İşte arkadaşın ey Hattab'ın oğlu!" dediler. Ömer (radıyallâhu anh) kalkıp yanına gittiğinde Allah (c.c) peygamberine *"De ki: Cebrâil'e kim düşman ise şunu iyi bilsin ki, Allah'ın izniyle Kur'ân'ı önce gelen kitapları doğrulayıcı, mü'minler için bir hidâyet ve müjde olarak senin kalbine o indirmiştir."* âyetlerini indirmişti. Bu iki senet Şa'bî'nin bunu Ömer (radıyallâhu anh)'dan naklettiğini göstermektedir. Fakat onunla Ömer (radıyallâhu anh) arasında kopukluk vardır. Çünkü Şa'bî, Ömer (radıyallâhu anh)'ın zamanına yetişmemiştir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

[518] İmam Taberî, Katâde'den şöyle nakleder: Hz. Ömer (radıyallâhu anh) bir gün Yahudilerin yanına gitti. Onu görünce karşıladılar ve hoş geldin, dedi-

612 Taberî, 1611. Bu haber mürseldir. Çünkü İbn Kesir'in söylediği gibi Şa'bî, Ömer (radıyallâhu anh)'a erişmemiştir. Fakat haber birkaç tarikle gelmiştir.

Scanned with CamScanner

ler. Ömer (radıyallâhu anh) onlara "Vallahi ben size ne sizi sevdiğim, ne de size bir sempati duyduğumdan dolayı geldim. Sadece sizi dinlemek için geldim" dedi. Ömer (radıyallâhu anh) onlara birtakım sorular sordu, onlar da Ömer (radıyallâhu anh)'a bazı sorular sordular. Bir ara Yahudiler "Sizin arkadaşınızın arkadaşı kimdir?" diye sordular. Ömer (radıyallâhu anh) onlara "Cebrâil" deyince "O bizim göktekilerden düşmanımızdır. Muhammed'i sırlarımızdan haberdar ediyor, o geldiğinde savaş ve kuraklıkla geliyor. Ancak bizim arkadaşımızın (Mûsâ (a.s)) arkadaşı Mikâil'di. Geldiğinde bolluk ve barışla gelirdi." dediler. Bunun üzerine Ömer (radıyallâhu anh) onlara: Cebrâil'i (a.s) tanıyor, sonra Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i inkâr mı ediyorsunuz?" dedi ve onlardan ayrılıp onlarla olan konuşmalarını anlatmak üzere Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e doğru yöneldi. Yanına vardığında O'na (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"De ki: Cebrâil'e kim düşman ise şunu iyi bilsin ki, Allah'ın izniyle Kur'ân'ı senin kalbine.... o indirmiştir."* âyetini inmiş halde buldu.

Taberî, Katâde'den başka bir tarikle buna benzer bir rivâyette daha bulunmuştur. Ancak o da munkatı'dır. Esbât da Süddî kanalıyla Ömer (radıyallâhu anh)'dan bunun gibi veya yakın bir lafızla bir rivâyette bulunmuştur. Aynı şekilde o da munkatı'dır.

İbn Ebî Hâtim, İbn Ebî Leylâ'dan şöyle nakleder: Bir Yahudi, Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh)'a geldiğinde ona "Arkadaşınızın bahsettiği Cebrâil bizim düşmanımızdır" dedi. Ömer (radıyallâhu anh)'da "Kim, Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâil'e ve Mikâil'e düşman olursa bilsin ki Allah da inkârcı kâfirlerin düşmanıdır." dedi. Bunun üzerine Ömer (radıyallâhu anh)'ın ifadesiyle aynı olan bu âyet indi.

İmam Taberî, İbn Ebî Leylâ'dan *"De ki: Cebrâil'e kim düşman ise"* âyetiyle ilgili şunu nakleder: Yahudiler Müslümanlara "Size gelen melek Mikâil olsaydı size tâbi olurduk. Çünkü o, rahmet ve yağmurla iner, Cebrâil ise azap ve intikamla iniyor. Böylece o bizim düşmanımızdır" dediler. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. İmam Taberî, yine Katâde'den bu âyet hakkında şöyle rivâyet etmiştir: Yahudiler "Cebrâil bizim düşmanımızdır. Çünkü o darlık ve kuraklıkla iniyor. Mikâil ise bolluk, afiyet ve bereketle iniyor. Dolayısıyla Cebrâil bizim düşmanımızdır." dediler. Bunun üzerine Allah (c.c) *"De ki: Cebrâil'e kim düşman ise şunu iyi bilsin ki.."* buyurdu.

Scanned with CamScanner

Şimdi âyetin açıklamasına geçelim;

"De ki: Cebrâil'e kim düşman ise şunu iyi bilsin ki, Allah'ın izniyle Kur'ân'ı önce gelen kitapları doğrulayıcı, mü'minler için bir hidâyet ve müjde olarak senin kalbine o indirmiştir."

Yani kim Cebrâil (a.s)'a düşmansa bilsin ki o sana hikmetli öğütü (zikr-i hakimi, yani Kur'an'ı) Allah'ın (c.c) bu hususstaki izniyle indiren Rûhu'l-Emindir. O, Allah'ın melek elçilerinden (Allah'ın Selâm'ı hepsinin üzerine olsun) biridir. Kim bir elçiye düşmanlık beslerse elçilerin tümüne düşmanlık beslemiş olur. Çünkü bir peygamberi inkâr eden kimse, hepsini inkâr etmiş olacağı gibi, bir peygambere iman edenin de peygamberlerin hepsine iman etmesi gerekir. Nitekim yüce Allah, *"Allah'ı ve peygamberlerini inkâr edenler ve (inanma hususunda) Allah ile peygamberlerini birbirinden ayırmak isteyip 'Bir kısmına iman ederiz; ama bir kısmına inanmayız' diyenler ve bunlar (iman ile küfür) arasında bir yol tutmak isteyenler yok mu; işte gerçekten kâfirler bunlardır. Ve biz kâfirlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır."* (Nisâ, 150-151) buyurmuş ve peygamberlerin bir kısmına inanıp bir kısmına inanmamalarından dolayı onların kesin küfrüne hükmetmiştir. Cebrâil (a.s)'ın düşmanı da böyledir. Çünkü o, Allah'ın (c.c) düşmanıdır. Zîra Cebrâil (a.s) ilâhi emirleri kendinden indirmez, ancak Rabbinin emriyle indirir. Nitekim Allah (c.c) (meleklerin diliyle) şöyle buyurur: *"Biz ancak Rabbinin emri ile ineriz. Önümüzde, arkamızda ve bunlar arasında olan her şey O'na aittir. Senin Rabbin unutkan değildir."* (Meryem, 64) Allah (c.c) yine şöyle buyurur: *"Muhakkak ki o (Kur'ân) âlemlerin Rabbinin indirmesidir. (Rasûlüm!) Onu Rûhu'l-emîn (Cebrâil) uyarıcılardan olasın diye, apaçık Arap diliyle, senin kalbine indirmiştir."* (Şuarâ, 192-195)

[519] İmam Buhârî de Sahih'inde Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Kim benim bir dostuma düşmanlık yaparsa bana savaş ilan etmiştir."* buyurdu.[613] Bu yüzden Allah (c.c) Cebrâil (a.s)'a düşmanlık yapanlara kızarak şöyle buyurmuştur: *"De ki: 'Cebrâil'e kim düşman ise' şunu iyi bilsin ki, Allah'ın izniyle Kur'ân'ı senin kalbine bir hidâyet rehberi, kendinden öncekileri"* yani daha önce inen mukaddes kitapları *"doğrulayıcı ve mü'minler için bir hidâyet ve müjde ola-*

613 Bunu Buhârî, İbn Hibbân ve diğerleri rivâyet etmişlerdir. İleride gelecek ve üzerinde konuşulacak. Bundan sonrakine bakınız.

Scanned with CamScanner

rak", yani onların kalpleri için rehber ve hidâyet, onları cennet'le müjdeleyici olarak *"o indirmiştir."* Ki bunlar, Allah'ın buyurduğu gibi sadece mü'minlere mahsustur: *"De ki: O, inananlar için doğru yolu gösteren bir kılavuzdur ve şifadır. İnanmayanlara gelince, onların kulaklarında bir ağırlık vardır ve Kur'ân onlara kapalıdır. (Sanki) onlara uzak bir yerden bağırılıyor (da Kur'ân'da ne söylendiğini anlamıyorlar.)"* (Fussilet, 44) *"Biz, Kur'ân'dan öyle bir şey indiriyoruz ki o, mü'minler için şifa ve rahmettir; zalimlerin ise yalnızca ziyanını artırır."* (İsrâ, 82)

Allah (c.c) daha sonra şöyle buyuruyor: *"Kim, Allah'a, meleklerine, peygamberlerine..(düşman olursa)"* yani kim bana, meleklerime ve elçilerime düşman olursa... Ki elçileri, meleklerden ve insanlardan olan elçilerini kapsar. Nitekim Allah (c.c) *"Allah meleklerden de elçiler seçer, insanlardan da. Şüphesiz Allah işitendir, görendir."* (Hacc, 75) buyurur. *"Cebrâil'e ve Mikâil'e (djşman olursa)..."* Bu, özelin genele atfı kabilindendir. Çünkü Cebrâil (a.s) ile Mikâil (a.s), önce "meleklerine" genel ifadesinin, sonra "elçilerine (peygamberlerine)" genel ifadesinin kapsamına girdikten sonra tekrar zikredildiler. Çünkü sözün akışı Allah (c.c) ile peygamberleri arasında elçi olan Cebrâil (a.s)'ı destekleme yönündedir. Cebrâil (a.s) ile birlikte Mikâil (a.s) da zikredilmiştir; çünkü Yahudiler Cebrâil (a.s)'ın kendilerinin düşmanları, Mikâil (a.s) ise dostları olduklarını ileri sürmüşlerdir. Allah (c.c) ise onlara, bunlardan birine düşmanlığın diğerine de, aynı zamanda Allah'a da düşmanlık mânâsına geldiğini bildirmek istemiştir. Hem de Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamberliğinin ilk dönemlerinde olduğu gibi, Mikâil'in (a.s) bazen peygamberlere indiği olur. Fakat Cebrâil daha çok iner ve bu, onun vazifesidir. Mikâil (a.s)'ın asıl vazifesi ise yağmur yağdırmak ve bitki bitirmektir. İlki hidâyet, diğeri ise rızıkla görevlidir. İsrâfil (a.s) ise kıyâmet günü tekrar dirilmek için Sur'a üflemekle görevlendirilmiştir.

[520] Bu yüzden sahih bir hadiste geçtiğine göre Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) gece namaza kalktığında şöyle dua ederdi:

اللَّهُمَّ رَبَّ جِبْرَائِيلَ وَمِيكَائِيلَ وَإِسْرَافِيلَ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ اهْدِنِي لِمَا اخْتُلِفَ فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِكَ إِنَّكَ تَهْدِي مَنْ تَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

Scanned with CamScanner

"Allah'ım! Ey Cebrâil, Mikâil ve İsrâfil'in Rabbi, ey göklerin ve yerin yaratanı, görünmeyen ve görünen her şeyi bilen! İhtilaf etmekte oldukları hususlarda kulların arasında sen hüküm verirsin. Senin izninle ihtilaf edilen hususlarda beni doğru olana ilet. Şüphesiz sen dilediğini dosdoğru yola iletirsin."[614]

İmam Buhârî'nin (bu isimlerin mânâsıyla ilgili) rivâyeti daha önce geçti. İmam Taberî de onu İkrime ve başkalarından şu lafızla rivâyet etmiştir: Cebr, Mîk ve İsrâf 'Ubeyd: kulcuk' demektir. Îl ise Allah mânâsına gelir.

İbn Ebî Hâtim, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet eder: Cebrâil ismi Abdullah ve Abdurrahman gibidir. Denilir ki: 'Cebr' (جَبْر) kul, 'Îl' (ئيل) ise Allah demektir. Muhammed b. İshâk, Zührî'den şöyle nakleder: Ali b. Hüseyin "Cebrâil sizin isimlerden hangisidir, biliyor musunuz?" diye sordu. "Hayır" dedik. "Abdullah'tır" dedi. "Mikâil sizin hangi isminizdir, biliyor musunuz?" diye sordu, "Hayır" dedik. "Ubeydullah'tır (kulcuk). İçinde 'Îl' bulunan her isimde (bizde) Allah vardır" dedi. İbn Ebî Hâtim sonra: İkrime, Mücâhid, Dahhâk ve Yahyâ b. Ya'mer'den de buna benzer rivâyetler vardır, demiş, ardından Ahmed b. Ebî Havari'den şöyle nakletmiştir: Abdulaziz b. Umeyr: Cibril ismi melekler arasında 'Allah'ın hizmetçisi' mânâsına gelir, dedi. Bunu Ebû Süleyman-ı Dârânî'ye söyleyince yerinden sıçradı ve "Gerçekten bu söz bana her şeyden sevimlidir" deyip hemen onu önündeki bir deftere kaydetti.

"Â, â, î, û" Cibrîl ve Mikâil kelimelerinin değişik lehçe ve okunuşları olup, bunlar lugat ve kıraat kitaplarında mevcuttur. Biz ise kitabımızda bu tür bilgileri uzun uzadıya ancak, mânânın anlaşılması veya hakkında hüküm vermenin bunlara bağlı olması durumlarında verdik. Yegane güvencimiz Allah'tır, ancak O'ndan yardım dileriz.

Allah (c.c) şöyle buyuruyor: *"...düşman olursa bilsin ki Allah da inkârcı kâfirlerin düşmanıdır."* Burada daha etkili olması için zamir yerine açık isim getirilmiş, yani *"O da inkârcı kâfirlerin düşmanıdır"* yerine *"Allah da inkârcı kâfirlerin düşmanıdır."* denilmiştir. Aynı üslup şairin şu şiirinde de vardır:

---

614 Müslim, 770, Ebû Dâvud, 767; Tirmizî, 3420; Nesâî, 2/ 212, 213; İbn Mâce, 1357; Beğavî, 952; İbn Hibbân, 2600; Ahmed b. Hanbel, 6/ 156. Hepsi de Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan rivâyet etmişlerdir.

Scanned with CamScanner

لا أرى الموت يسبق الموت شئ نغّص الموت ذا الغنى والفقيرا

Göremiyorum ölümün, ölümün önüne bir şeyin geçebildiğini,
Ölüm zenginin de fakirin de hevesini kursağında bırakmıştır.

Başka bir şair de şöyle der:

ليتَ الغرابَ غداة ينعَبُ دائبا، كان الغرابُ مقطَّع الأوداج

Keşke o karga her sabah ötseydi.
Karganın boyun damarları paramparça olmuştu.

Âyette açık ismi getirmesinin sebebi, bu mânâyı ortaya koymak ve açığa çıkarmak, onlara Allah'ın dostlarına düşmanlık besleyenlerin Allah'a düşmanlık yapmış olacaklarını, kim Allah'a düşmanlık yaparsa Allah'ın da (c.c) onun düşmanı olduğunu, Allah'ın düşman olduğu kişinin ise dünyada ve ahirette hüsrana uğrayacağını bildirmek içindir.

[521] Nitekim *"Kim benim bir dostuma düşmanlık yaparsa bana savaş ilan etmiş demektir"* hadisi daha önce geçti.[615]

[522] Başka bir hadiste: *"Ben dostlarımın intikamını kızgın aslanın intikam alışı gibi alırım"* buyurulmuştur.[616]

[523] Sahih bir (kudsi) hadiste de (Allah (c.c)): *"Ben kimin hasmı olursam onu yenerim"*[617] buyurmuştur.

Yahudilerin Kur'ân'ı İnkâr Etmeleri ve Ahitlerini Bozmaları:

وَلَقَدْ أَنْزَلْنَآ إِلَيْكَ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ ۚ وَمَا يَكْفُرُ بِهَآ إِلَّا الْفَاسِقُونَ ﴿٩٩﴾
أَوَكُلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ ۭ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٠﴾
وَلَمَّا جَآءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ
أُوتُوا الْكِتَابَ ۘ كِتَابَ اللّٰهِ وَرَآءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾

615 Buhârî (6502) ile İbn Hibbân (347) Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan rivâyet etmişlerdir. Tamamı inşaallah ileride gelecek.
616 Mü'min sûresinin 51. âyetinde gelecek.
617 Tahrici ileride gelecek.

Scanned with CamScanner

99. And olsun ki sana apaçık âyetler indirdik. Onları ancak fâsıklar inkâr eder.

100. Ne zaman onlar bir andlaşma yaptılarsa, yine kendilerinden bir grup onu bozmadı mı? Zaten onların çoğu iman etmez.

101. Allah tarafından kendilerine, yanlarında bulunanı tasdik edici bir elçi gelince Ehl-i kitap'tan bir grup, sanki Allah'ın kitabını bilmiyormuş gibi onu arkalarına atıp terk ettiler.

Tefsiri:

İmam Taberî *"And olsun ki sana apaçık âyetler indirdik."* âyetinin tefsirinde şunları söyler: Yani; Ey Muhammed! Biz sana peygamberliğinin hak olduğuna dair açık seçik alametler ve belgeler indiriyoruz. Bu âyetler; Yahudilere ilişkin bilgiler, gizli sırlar, geçmişteki İsrâiloğullarının haberleri, kitaplarında olup sadece hahamlarının ve bilginlerinin bilebileceği bilgilerle Tevrat'ta varken geçmişte ve sonrasında yaşayanların tahrif ettikleri ve değiştirdikleri hükümler hakkında Allah'ın (c.c) Kitabı'nın ihtiva ettiği malumatlardır. Allah (c.c) peygamberi Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e indirdiği kitabında onu bunlardan haberdar etmiştir. Dolayısıyla bunlarda, kendisine insaf eden, haset ve zulmü kendisini helâka çağırmayan kişiye apaçık deliller vardır. Çünkü selim fıtrat sahibi herkesin fıtratında Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirdiği açık âyetleri tasdike eğilim vardır. Zîra bu âyetler, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hiçbir beşerden öğrenmesi ve hiçbir Âdemoğlundan alması olmaksızın, gerçekleri teker teker resmetmektedir. Nitekim Dahhâk'ın nakline göre İbn Abbâs (radıyallâhu anh) *"And olsun ki sana apaçık âyetler indirdik."* âyetini şöyle tefsir eder: Sen hiçbir kitap okumamış bir ümmi iken, onlara sabah akşam ve bu ikisi arasındaki vakitlerde sürekli olarak kitabı okuyor, bunları haber veriyor, ellerindeki bilgileri aynen olduğu gibi kendilerine bildiriyorsun. Allah (c.c), eğer bilirlerse bunun onlar için bir ibret ve açıklama, kendi aleyhlerine de hüccet olduğunu söylemektedir.

Muhammed b. İshâk, Said b. Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: İbn Surya el-Fatyumi, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e "Ey Muhammed! Bize aşina olduğumuz bir şey getirmedin, Allah sana açık bir âyet/mucize indirmedi ki sana tâbi olalım" deyince Allah (c.c) *"And olsun ki sana apaçık âyetler indirdik. Onları ancak fâsıklar inkâr eder."*

Scanned with CamScanner

âyetini indirdi. Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamber olarak gönderilip onlara Allah'ın (c.c) onlardan aldığı ahitleri ve Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkındaki emirlerini söyleyince Mâlik b. Sayf: Vallahi, Allah bize Muhammed hakkında hiçbir emir vermedi, bizden herhangi bir ahit almadı, dedi. Bunun üzerine Allah (c.c) *"Ne zaman onlar bir andlaşma yaptılarsa, yine kendilerinden bir grup onu bozmadı mı?.."* âyetini indirdi.

Hasan-ı Basrî, Allah'ın (c.c) *"Zaten onların çoğu iman etmez."* buyruğu hakkında şöyle der: "Evet, onlar yeryüzünde verdikleri her ahdi bozdular, arkalarına attılar. Onlar, bugün söz verip yarın bozuyorlardı." Süddî: Yani, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirdiklerine iman etmiyorlar, diye tefsir eder. Katâde de: *"Kendilerinden bir grup onu atmadı mı?.."*nın mânâsı "ahdi bozmadı mı?"dır, der.

İmam Taberî der ki: "نَبْذ" kelimesi, aslen atmak ve savurmak mânâsına gelir. Buluntuya da bu yüzden "menbûz: atılmış" denmiştir. Nebîz de ismini bundan almıştır; zîra suya atılan hurma ile kuru üzüme denir. Ebû Esved ed-Düeli bir şiirinde şöyle der:

نظرتُ إلى عنوانه فنبذْتُه كنبذك نَعْلا أخْلقَتْ من نعَالكا

Başlığına bakıp onu attım,

Senin, ayakkabılarından eskiyeni attığın gibi...

Ben derim ki: Allah (c.c) tutunmaları ve hakkını yerine getirmelerine dair onlardan aldığı ahitleri bozmalarından ötürü kendilerini yermektedir. Bu yüzden hemen ardından, onların, kendilerine ve tüm insanlara gönderilen ve sıfat, nitelik ve haberleri kendi kitaplarında yazılı olup ona tâbi olmak, yardım etmek ve destek olmakla emrolundukları peygamberi yalanlamaları dile getirilir. Nitekim bu başka bir yerde şöyle ifade edilir: *"Yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî Peygamber'e uyanlar (var ya)..."* (A'râf, 157) Allah (c.c) burada da şöyle buyurur: *"Allah tarafından kendilerine, yanlarında bulunanı tasdik edici bir elçi gelince Ehl-i kitap'tan bir gurup, sanki Allah'ın kitabını bilmiyormuş gibi onu arkalarına atıp terk ettiler."* Yani, onlardan bir gurup ellerindeki Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in müjdesi bulunan kitabı arkalarına attılar. Yani ondakileri bilmezden gelerek terk ettiler ve sihir öğrenmeye ve ona uymaya başladılar. Bu yüzden

Scanned with CamScanner

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e tuzak kurmak ve sihir yapmak istediler. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e taraktan düşen saç ve sakal teline, hurma kabuğuna ve benzeri şeylere sihir yapıp (Medine'deki) Ziervan kuyusu başındaki/altındaki bir kayanın altına koydular.[618] Bu işi Lübeyd b. A'sam (Allah'ın lâneti üzerine olsun) üstlendi. Fakat, ileride geleceği üzere ve Buhârî ile Müslim'in Sahih'lerinde Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan rivâyet ettikleri gibi, Allah (c.c) Peygamberini (sallallâhu aleyhi ve sellem) bundan haberdar etti. Ona şifa verdi ve bundan kurtardı.

Süddî der ki: *"Allah tarafından kendilerine, yanlarında bulunanı tasdik edici bir elçi gelince... onu arkalarına atıp terk ettiler."* Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlara gelince ona Tevrat'la karşı koydular, tartışmalarında ona dayandılar. Ancak Tevrat ile Kur'ân tek şeyi söyleyince Tevrat'ı atıp Âsaf'ın kitabını ve Harut ile Marut'un sihrini aldılar. Tabii bunlar da Kur'ân'la uyuşmadılar. İşte Allah'ın (c.c) *"Sanki Allah'ın kitabını bilmiyorlarmış gibi..."* buyruğunun anlattığı budur.

Katâde, *"Sanki Allah'ın kitabını bilmiyorlarmış gibi..."* âyeti hakkında şöyle der: Bunlar biliyorlardı. Fakat bildiklerini attılar, gizlediler ve inkâr ettiler.

Yahudilerin Şeytanlara ve Sihirbazlara Uymaları:

وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكِ سُلَيْمَانَ ۚ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ وَلَٰكِنَّ
الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ ۗ وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ
هَارُوتَ وَمَارُوتَ ۚ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّىٰ يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ
فَلَا تَكْفُرْ ۖ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ ۚ وَمَا هُمْ
بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ ۚ
وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ۚ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا
بِهِ أَنْفُسَهُمْ ۖ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٢﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ
مِنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ ۖ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٣﴾

618 Âyetin kelimelerinin şerhi esnasında inşaallah bu hadisten bahsedilecek.

Scanned with CamScanner

102. Onlar Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların uydurup söylediklerine tâbi oldular. Halbuki Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı, ancak şeytanlar kâfir idiler ki insanlara sihri öğretiyorlardı. Babil'de Hârût ve Mârût adındaki iki meleğe de bir şey indirilmedi. Halbuki o iki melek, herkese: "Biz ancak imtihan için gönderildik, sakın yanlış inanıp da kâfir olmayasınız" demeden hiç kimseye öğretmezlerdi. Onlar, o iki melekten karı ile koca arasını açacakları şeyi öğreniyorlardı. Oysa büyücüler, Allah'ın izni olmadan hiç kimseye zarar veremezler. Onlar, kendilerine fayda vereni değil de zarar vereni öğrenirler. Sihri satın alanların âhiretten nasibi olmadığını çok iyi bilmektedirler. Karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötüdür! Keşke anlasalardı!

103. Eğer onlar iman edip kendilerini kötülükten korusalardı, şüphesiz, Allah tarafından verilecek sevap daha hayırlı olacaktı. Keşke anlasalardı!

Tefsiri:

Avfî, tefsirinde, Allah'ın (c.c) *"Onlar Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların uydurup söylediklerine ve Hârût ve Mârût adındaki iki meleğe indirilene tâbi oldular..."* buyruğuyla ilgili İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şunu nakleder: Süleyman (a.s)'ın hükümdarlığı sona erince insanlardan ve cinlerden birtakım guruplar irtidat ettiler ve nefsî arzularının peşinden gitmeye başladılar. Allah (c.c) Süleyman (a.s)'a hakimiyeti tekrar verip insanlar Süleyman (a.s)'ın ilk zamanındaki gibi dinî yaşantıya tekrar dönünce Süleyman (a.s) onların kitaplarını ele geçirdi ve tahtının altına gömdü. O arada Süleyman (a.s) vefat etmişti. İnsanlar ve cinler Süleyman (a.s)'ın vefatından sonra bu kitapların farkına vardılar ve buldular. "Bu, Allah'ın (c.c) Süleyman (a.s)'a indirdiği kitaptır ve o bunu bizden gizledi." dediler. Kitaptakileri alıp kendilerine din yaptılar. İşte bu hususta Allah (c.c) *"Allah tarafından kendilerine, yanlarında bulunanı tasdik edici bir elçi gelince Ehl-i kitap'tan bir grup, sanki Allah'ın kitabını bilmiyormuş gibi onu arkalarına atıp terk ettiler. Ve onlar şeytanların uydurup söylediklerine .... tâbi oldular."* âyetini indirdi. Onlar nefsî arzularının peşinden gittiler. Yani şeytanların söyledikleri şeylere uydular ki onlar çalgı aletleri, oyun ve Allah'ı zikirden alıkoyan her şeydir.

Scanned with CamScanner

İbn Ebî Hâtim, Said b. Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Âsaf, Süleyman (a.s)'ın katibiydi ve ism-i a'zamı biliyordu. Süleyman (a.s)'ın emriyle her şeyi yazıp tahtının altına gömüyordu. Süleyman (a.s) vefat edince şeytanlar onları çıkardılar ve her iki satır arasına sihir ve küfür olan şeyler yazdılar. Sonra "İşte Süleyman (a.s)'ın uyguladığı kitap budur." dediler. Cahil insanlar onları küfür sayıp Süleyman (a.s)'a sövdüler, bilginleri ise susup herhangi bir şey söylemediler. Allah (c.c) da Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bu âyetleri indirerek bunları açıkladı: *"Onlar Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların uydurup söylediklerine tâbi oldular. Halbuki Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı. Lâkin şeytanlar kâfir oldular. Çünkü insanlara sihri öğretiyorlardı."*

İmam Taberî, Said b. Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Süleyman (a.s) helaya gireceği veya hanımlarından birine yaklaşacağı zaman yüzüğünü Cerade'ye[619] bırakırdı. Allah (c.c) Süleyman (a.s)'ı malum imtihanla sınamayı murad edince, Süleyman (a.s) yüzüğünü Cerade'ye verdiği bir vakitte şeytan Süleyman (a.s) sûretinde gelerek ona "Bana yüzüğümü ver" dedi. Şeytanlar yüzüğü alıp takınca, insanlar ve cinler onun itaatine girdiler. Daha sonra Süleyman (a.s) gelip "yüzüğümü ver" deyince kadın "Yalancı. Sen Süleyman değilsin" dedi. Süleyman (a.s) bunun kendisi için bir sınav olduğunu anladı. Şeytanlar o günlerde gidip sihir ve inkâr dolu bir kitap yazdılar. Sonra onu Süleyman (a.s)'ın tahtının altına gömdüler. Daha sonra da çıkarıp onu insanlara okudular ve "İşte Süleyman insanlara bu kitap sayesinde galip geliyor ve hükmediyordu" dediler. Bunun üzerine insanlar Süleyman (a.s)'dan berî olduklarını ilan ettiler ve onu küfürle suçladılar. Sonunda Allah (c.c) Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i peygamber gönderip *"Halbuki Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı. Lâkin şeytanlar kâfir oldular. Çünkü insanlara sihri öğretiyorlardı."* âyetini indirerek bunu açıkladı.

İmam Taberî, İmran b. Haris'ten şöyle nakleder: Biz İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'ın yanında iken bir adam geldi. İbn Abbâs (radıyallâhu anh): Nereden gel-

619 Cerade, Taberî tefsirinde zikredildiği üzere Süleyman (a.s)'ın eşinin adıdır. Bu senet, Buhârî'nin senetleri standardındadır. Buna göre İbn Abbâs (radıyallâhu anh) bunu eskilerin kitaplarından aktarmıştır. Doğrusunu en iyi Allah bilir. Böylesi çoktur. Sahih olmayan başka rivâyetler de vardır.

Scanned with CamScanner

din? diye sordu. Adam: Irak'tan, dedi. "Neresinden?" deyince, "Kufe'den" dedi. Bunun üzerine İbn Abbâs (radıyallâhu anh) "Haberler nasıl?" dedi. Adam: Oradan ayrıldığımda insanlar Ali (radıyallâhu anh)'ın yanlarına geleceğini konuşuyorlardı, dedi. Dehşete kapılan İbn Abbâs (radıyallâhu anh): Sen ne diyorsun, babasız kalasıca! Bilseydik onun kadınlarıyla evlenmez, mirasını paylaştırmazdık, dedi. Sonra: Ben size bunu anlatacağım, deyip anlatmaya başladı: Şeytanlar gökteki konuşmalara kulak vererek haberler çalıyorlardı. Onlardan biri işittiği bir hakikati getirir, doğru olduğu insanlarca tecrübe edilince yanına yetmiş yalan katardı. İnsanlar da bunlara kanarlardı. Bunun üzerine Allah (c.c) Süleyman (a.s)'ı bundan haberdar etti, o da bunları tahtının altına gömdü. Süleyman (a.s) vefat edince yol şeytanı kalkıp "Size Süleyman'ın eşsiz ve dokunulmaz hazinesini söyleyeyim mi? O, tahtının altındadır." dedi. İnsanlar onu çıkardılar ve "bu onun sihridir" dediler. Milletler onlardakileri yazdılar ve onların kalıntıları Iraklıların halen konuşmakta oldukları şeylerdir. Allah (c.c) bu hususta *"Onlar Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların uydurup söylediklerine tâbi oldular. Halbuki Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı..."* âyetini nazil etti. Bunu Hâkim de Müstedrek'inde başka bir tarikle rivâyet etmiştir.

Süddî *"Onlar Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların uydurup söylediklerine tâbi oldular."* âyetiyle ilgili şunları söylemiştir: "Süleyman'ın hükümranlığı hakkında" yani onun döneminde şeytanlar göğe çıkıp ses işitebilecekleri yerlere oturur ve meleklerin yeryüzünde olacak ölümler, olaylar ve gizli durumlar hakkındaki konuşmalarını dinlerlerdi. Sonra kahinlere gelip duyduklarını haber verirlerdi. Kahinler insanlara söylediklerinde onların aynen söyledikleri gibi çıktığını gördüler. Kahinler bu şekilde insanların güvenini kazanınca onlara yalan söylemeye, başka şeyler katmaya ve bir söze yetmiş söz eklemeye başladılar. İnsanlar bunları kitaplarına yazdılar ve İsrâiloğulları arasında cinlerin gaybı bildikleri haberi yayıldı. Süleyman (a.s) peygamber gönderilince bu kitapların tümünü toplatıp bir sandığa koydu, sonra onu tahtının altına gömdü. Şeytanlardan hangisi Tahta yaklaşsa yanıyordu. Süleyman (a.s): Her kim şeytanların gaybı bildiğini söylerse onun boynunu vururum, dedi. Süleyman (a.s) vefat edip, O'nun (a.s) durumunu bilen âlimler de âhirete irtihal edip geride öncekileri takip etmeyen ve şehvetlerine uyan halk kalınca şeytan bir insan şekline bürünüp İsrâiloğullarından bir topluluğun yanına gitti ve onlara "Size yemekle bitiremeyeceğiniz bir hazineyi söy-

Scanned with CamScanner

leyeyim mi?" dedi. "Evet, söyle" dediler. "Tahtın altını kazıyın." dedi. Sonra gidip onlara yeri gösterdi ve kenarda durdu. Ona "yaklaş" dediler. "Hayır. İşte ben burada, gözünüzün önündeyim. Eğer bulamazsanız beni öldürün." dedi. Onlar da kazdılar ve o kitapları buldular. Kitapları çıkarınca şeytan onlara "Süleyman insanları, cinleri ve kuşları işte sadece bu sihir sayesinde emri altında tutuyordu." dedi ve aniden uçup gözlerden kayboldu. Bunun üzerine insanlar arasında Süleyman (a.s)'ın sihirbaz olduğu dedikodusu yayıldı. İsrâiloğulları da bu kitaplara tutundular ve Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelince onunla yaptıkları tartışmalarda da bunları kullandılar. İşte Allah (c.c) *"Halbuki Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı. Lâkin şeytanlar kâfir oldular. Çünkü insanlara sihri öğretiyorlardı."* buyruğuyla bunu açıklamıştır.

Rebî' b. Enes şöyle der ki: Yahudiler Tevrat'la ilgili konularda Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile uzun süre tartıştılar. Ona ne sorsalar Allah (c.c) onun hakkında Peygamberine (sallallâhu aleyhi ve sellem) vahiy indiriyor, böylece Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) onları yeniyordu. Yahudiler bunu görünce, "Bu Allah'ın bize indirdiğini bizden daha iyi biliyor" dediler. Bir defasında da ona sihri sordular ve onun hakkında tartıştılar. Bunun üzerine Allah (c.c) şu âyeti indirdi: *"Onlar Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların uydurup söylediklerine tâbi oldular. Halbuki Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı. Lâkin şeytanlar kâfir oldular..."* Zîra şeytanlar bir kitaba sihir ve kahinlikle ilgili Allah'ın izin verdiği kadar birtakım şeyler yazdılar ve onu Süleyman (a.s)'ın tahtının altına gömdüler. Süleyman (a.s) gaybı bilmiyordu. Dünyadan irtihal edince bu sihir kitabını çıkardılar ve "Bu Süleyman'ın bilgileridir. İnsanların bilmesini kıskandığından onu gizliyordu" diyerek insanları aldattılar. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlara bunu haber verince yanından üzüntülü ayrıldılar. Böylece Allah (c.c) onların delillerini çürüttü.

Mücâhid, *"Onlar Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların uydurup söylediklerine tâbi oldular."* âyeti hakkında şöyle demiştir: Şeytanlar vahyi dinleyip işittikleri her bir söze onun gibi iki yüz tane söz eklerlerdi. Süleyman (a.s) da onların kitaplarını ele geçirmek üzere gönderildi. Ancak vefat edince şeytanlar onu buldular ve insanlara öğrettiler ki o, sihir kitabıydı.

Said b. Cübeyr der ki: Süleyman (a.s) şeytanların ellerindeki sihirleri takip edip ellerinden alıyor ve hazinesindeki tahtının altına defnediyordu. Bu yüzden şeytanlar ona ulaşamadılar. Vefatından sonra insanlara yaklaşarak,

Scanned with CamScanner

"Siz Süleyman (a.s)'ın şeytanları, rüzgarları ve başka şeyleri hizmetinde kullanmada başvurduğu kitabı biliyor musunuz? (onu size söyleyelim mi?)" dediler. Onlar "Söyleyin" deyince, "O hazine, sarayındaki tahtının altındadır" dediler. Bunun üzerine insanlar galeyana gelip onu çıkardılar ve ondaki sihir bilgilerini kullanarak sihir vs. yaptılar. Hicazlılar: Süleyman da bunları kullanıyordu, bu sihirdir, dediler. Allah (c.c) da peygamberi Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e *"Onlar Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların uydurup söylediklerine tâbi oldular."* âyetlerini indirerek Süleyman (a.s)'ın suçsuzluğunu ilan etti.

Muhammed b. İshâk anlatıyor: Şeytanlar Dâvûd (a.s)'ın oğlu Süleyman (a.s)'ın vefatını öğrenince hemen çeşit çeşit sihirler yazdılar, "Kim şunu şunu elde etmek istiyorsa şöyle şöyle yapsın" dediler. Sonra bu sihir türlerini toplayıp kitap haline getirdiler. Ardından üzerine Süleyman (a.s)'ın imzalı bir mührünü bastılar ve kapağına, "Bu Dâvûd (a.s) oğlu Süleyman'ın (a.s) dostu Âsâf b. Berhiya'nın ilim hazinelerinden yazdığı ilimlerdir" diye yazıp tahtının altına gömdüler. Yıllar sonra İsrâiloğullarının torunları onu çıkardılar ve birtakım şeyler uydurdular. Onu bulduklarında "Vallahi, Dâvûd oğlu Süleyman, saltanatını ancak bununla sürdürüyormuş" dediler. Sonra sihri insanlar arasında yaydılar, öğrenip öğrettiler. Sihir başka hiçbir millet ve ümmette Yahudilerdeki kadar yoktur (Allah'ın lâneti üzerlerine olsun) Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendisine inen âyetler gereği Süleyman (a.s)'ı peygamberler arasında sayınca Yahudiler: Muhammed'e hayret etmiyor musunuz? Dâvûd oğlu Süleyman'ı peygamber sanıyor. Vallahi o sihirbazdan başka biri değildi, dediler. Bu sözleri üzerine de Allah (c.c) *"Onlar Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların uydurup söylediklerine tâbi oldular..."* âyetlerini indirdi.

İmam Taberî, Şehr b. Havşeb'den şöyle nakleder: Süleyman (a.s)'ın hükümdarlığı elinden alınınca şeytanlar Süleyman (a.s)'ın olmadığı yerde sihirle ilgili bilgiler yazıyorlardı. "Şöyle şöyle yapmak isteyenler, yüzlerini Güneş'e dönüp şöyle şöyle desinler. Şöyle şöyle yapmak isteyenler, arkalarını Güneş'e dönsünler" gibi şeyler yazıyorlardı. Kitabı tamamladıktan sonra kapağına "Bu, Asaf b. Berhiya'nın Dâvûd (a.s) oğlu Süleyman (a.s)'a yazdığı ilim hazinesidir" başlığını attılar ve tahtının altına gömdüler. Süleyman (a.s) vefat edince İblis (Allah'ın lâneti üzerine olsun) insanların karşısına çıka-

Scanned with CamScanner

rak: "Ey insanlar! Süleyman bir peygamber değildi, sadece sihirbazdı. Onun için siz eşyalarını ve evini arayarak sihir belgelerine ulaşmaya çalışın" dedi. Sonra onları kitabın gömülü olduğu yere götürdü. Kitabı gören halk: Vallahi, gerçekten de Süleyman bir sihirbazmış. Bu da onun sihri. Bizi bununla kendisine köle yapmış ve ezmiş, dediler. Mü'minler ise: Hayır, o iman etmiş bir peygamberdi, dediler. Allah (c.c) Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i gönderdiğinde peygamberler arasında Süleyman (a.s)'dan da bahsedince Yahudiler (Allah'ın lâneti üzerlerine olsun): Muhammed'e bakın. Hak ile bâtılı birbirine katıyor. Süleyman'ı peygamberler arasında zikrediyor. Halbuki o, rüzgara binen bir büyücüydü, dediler. Bunun üzerine Allah (c.c): *"Onlar Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların uydurup söylediklerine tâbi oldular..."* âyetlerini indirdi.

İmam Taberî, Ebû Miclez'den şöyle nakleder: Süleyman tüm canlı varlıklardan, insanlara dokunmayacaklarına dair söz almıştı. Herhangi bir insan, bir canlıdan kötülük gördüğünde Hz. Süleyman'a verdiği sözü hatırlatırsa kendisine dokunmazdı. Bir süre sonra insanlar ona birtakım şiir ve sihir gibi şeyler eklemeye ve "Süleyman da bunu yapıyordu" demeye başladılar. Bunu açıklamak için Allah Teala bu âyetleri indirdi.

İbn Ebî Hâtim, Hasan-ı Basrî'nin *"Onlar Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların uydurup söylediklerine... tâbi oldular"* âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder: Onların yaptıklarının üçte biri şiir, üçte biri büyü ve üçte biri de kehanetti. Yine İbn Ebî Hâtim, Hasan-ı Basrî'den bu âyet hakkında şöyle nakleder: Büyü yeryüzünde daha önce vardı, fakat sonra Süleyman (a.s)'ın mülkü üzerine söylenen şeylerin ardına düşüldü.

Bunlar konuyla ilgili selef-i salihinden önder insanların sözlerinden bir demettir. Anlaması kuvvetli ve zeki kimseye olayın özü, farklı rivâyetlerdeki detaylar ve bunlar arasında hiçbir çelişkinin olmadığı, kapalı değildir, bunlar nettir. Doğruyu gösteren şüphesiz sadece Allah'tır.

Âyetlerin Açıklaması:

"Onlar", yani kendilerine kitap verilmiş olan Yahudiler, ellerindeki kitaptan yüz çevirmelerinin ve peygamber Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e karşı çıkmalarının ardından, *"Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların uydurup söylediklerine tâbi oldular."* Yani şeytanların Süleyman

Scanned with CamScanner

(a.s)'ın hükümranlığına ilişkin naklettiklerine, haber verdiklerine ve konuştuklarına...

Okuma mânâsı ifade eden "تتلو" fiili "uydurma" mânâsı verildiğinden dolayı "على" harf-ı cerri ile geçişli yapılmıştır. İmam Taberî ise buradaki alâ'nın "fî: içinde, de,da" mânâsında kullanıldığını söylemiş, İbn Cüreyc ile İbn İshâk'tan böyle nakletmiştir. Ben derim ki: Fiile "uydurma" mânâsının verilmiş olması daha güzel ve daha evladır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Hasan-ı Basrî (rh.a)'in "Sihir Süleyman (a.s)'dan önce vardı" sözü hiç şüphesiz doğrudur. Çünkü sihirbazlar Mûsâ (a.s) zamanında vardılar ve Süleyman (a.s) daha sonra yaşadı. Nitekim Allah (c.c) *"Mûsâ'dan sonra, Benî İsrâil'den ileri gelen kimseleri görmedin mi? Kendilerine gönderilmiş bir peygambere: "Bize bir hükümdar gönder ki (onun komutasında) Allah yolunda savaşalım"demişlerdi"* (Bakara, 246) buyurmuş, sonra olayı anlatmıştır ve orada şu ifade geçmektedir: *"Dâvûd da Câlût'u öldürdü. Allah ona (Dâvûd'a) hükümdarlık ve hikmet verdi."* (Bakara, 251) İbrâhim (a.s)'dan önce yaşamış olan Sâlih (a.s)'ın kavmi de ona *"Sen ancak büyü yapılmış birisin"* (Şuarâ, 153) -ki meşhur mânâ böyledir- demiştir.

"İki meleğe de bir şey indirilmedi." cümlesinde insanlar ihtilaf ettiler. Kimisi "وَمَا أُنزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ: *iki meleğe indirilmedi"* ifadesinde geçen "ما"nın olumsuzluk edatı olduğunu söyledi. Kurtubî der ki: Mâ olumsuzluk edatıdır ve öncesindeki "وما كفر سليمانُ: *Süleyman kâfir olmadı"*ya atfedilmiştir. Çünkü Yahudiler: Allah'ın büyüyü Cebrâil ve Mikâil vasıtasıyla insanlara indirdiğini ileri sürüyorlardı. İşte Allah (c.c) bununla onları yalanladı ve cümlede Harut ile Marut'u "şeytanlar"dan bedel yaptı. Bu caizdir; çünkü iki kişi için bazen çoğul tabiri kullanılır. Miras âyetindeki *"Onun kardeşleri (yani iki veya daha fazla) varsa"* (Nisâ, 11) ifadesinde olduğu gibi... Veya Harut ile Marut için çoğul kipi, takipçileri bulunduğu için kullanıldı. Veya bunlar çok azılı olduklarından dolayı şeytanlardan sonra arada tekrar özellikle zikredildiler. Bu durumda mânâ: "Şeytanlar Babil'de insanlara sihri öğretiyorlardı, özellikle de Harut ile Marut öğretiyordu" olur. Kurtubî sonra şöyle demiştir: Bu cümleye verilen mânâların en evlası ve en doğrusu budur. Başkalarına aldırış edilmez.

İmam Taberî'nin Avfî kanalıyla naklettiği rivâyette İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan bu cümleyi: Allah sihri indirmedi, diye tefsir eder. Yine kendi senediyle Rebî' b. Enes'ten: Allah o iki meleğe sihir indirmemişti, sözünü rivâyet

Scanned with CamScanner

eder. İmam Taberî der ki: Buna göre cümlenin mânâsı şöyle olur: Onlar şeytanların Süleyman (a.s)'ın hükümdarlığıyla ilgili olarak sihre dair uydurup söylediklerine tâbi oldular. Oysa Süleyman kâfir olmamıştı. Allah (c.c) sihri o iki meleğe de indirmemişti. Ancak şeytanlar küfre sapıyor, Babil'de insanlara sihir öğretiyorlardı. Bunu özellikle Harut ile Marut öğreniyordu. Bu durumda "ببابل هاروت وماروت" lafzen sonda, mânâ itibariyle ise önde olur. Şâyet: Bunun öne alınmasındaki hikmet nedir? denirse cevaben deriz ki: Mânâ şöyledir: Onlar Süleyman (a.s)'ın hükümdarlığına dair şeytanların söylediklerine tâbi oldular. Ne Süleyman (a.s) kâfir oldu ne de Allah (c.c) iki meleğe sihir indirdi. Fakat şeytanlar küfre sapmışlardı; Babil'de insanlara, Harut ile Marut'a sihri öğretiyorlardı. Böylece iki melekten kastın Cebrâil (a.s) ile Mikâil (a.s) olmadığı kesinleşmektedir. Çünkü anlatıldığına göre Yahudi büyücüler Allah'ın (c.c) büyüyü Cebrâil ve Mikâil (a.s) vasıtasıyla Süleyman (a.s)'a indirdiğini ileri sürüyorlardı. Allah (c.c) da bu âyetlerle onları yalanlayarak peygamberi Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e Cebrâil (a.s) ile Mikâil (a.s)'ın hiçbir büyü getirmediklerini haber vermiş, Süleyman (a.s)'ın nispet ettikleri büyüden berî olduğunu ilan etmiştir. Büyünün şeytanların işi olup onu insanlara Babil'de şeytanların öğrettiğini, öğrettiklerinin de iki kişi olup birinin adının Marut, diğerinin adının Harut olduğunu bildirmiştir. Bu durumda Harut ile Marut "(şeytanların büyü öğrettiği) insanlar"ın açıklaması ve beyanıdır. İmam Taberî'nin ifadesi harfiyen böyle.

İbn Ebî Hâtim, Hasan b. Ebû Câfer'den şöyle nakleder: Abdurrahman b. Ebza bu âyeti okuyordu, Ebû Âliye: Süleyman ile Dâvûd'a sihir inmedi. Onlar iman ile küfrü bilen kimselerdir ve sihir de küfürdendir. Onlar küfürden son derece şiddetle men ediyorlardı, dedi.

Taberî daha sonra bu görüşü çürütmeye ve buradaki "ما"nın "الذي" mânâsında olduğunu ispat etmeye başlamış ve bunu uzunca anlatmıştır. Harut ile Marut'un Allah'ın (c.c) yeryüzüne indirdiği iki melek olup, peygamberleri vasıtasıyla insanları sihirden men ettikten sonra kullarını sınamak ve imtihan etmek için Allah'ın (c.c) bu meleklerin sihri öğretmelerine izin verdiğini, Harut ile Marut'un bu hususta itaatkar olduklarını, zîra onların emredileni yaptığını iddia etmiştir.

Onun takip ettiği yol çok gariptir. Bundan daha garibi, İbn Hazm'ın yaptığı gibi Harut ile Marut'un cinlerden iki kabile olduğu iddiasıdır.

Scanned with CamScanner

İbn Ebî Hâtim'in rivâyetine göre Dahhâk b. Müzahim bu âyeti okur ve "Bunlar Babil'de iki kuvvetli kişidir." derdi.

Bu görüş sahipleri "iki meleğe indirilen" ifadesindeki "indirme"ye (إنزال) "vahyetme"değil de şu âyetlerde olduğu gibi "yaratma" mânâsı vermişlerdir: *"Sizin için hayvanlardan sekiz eş indirdi (meydana getirdi)."* (Zümer, 6) *"Biz demiri de indirdik (yarattık) ki onda büyük bir kuvvet ve insanlar için faydalar vardır."* (Hadîd, 25) *"Sizin için gökten rızık indiren (yaratan) O'dur."* (Mü'min, 13)

[524] Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in *"Allah her ne hastalık indirmişse onun için bir şifa indirmiştir"* hadisinde de indirmek, yaratmak mânâsındadır. Bir de aynı mânâda "Allah hayır ve şerri indirmiştir" diye bir söz vardır.

Kurtubî, İbn Abbâs (radıyallâhu anh), İbn Ebza, Dahhâk ve Hasan-ı Basrî'den onların "وما أنزل على الملكين" deki kelimeyi "melekeyn: iki melek" değil "melikeyn: iki hükümdar" şeklinde okuduklarını nakletmiştir. İbn Ebza der ki: İkisinden kasıt Dâvûd (a.s) ile Süleyman (a.s)'dır. Kurtubî: Bu durumda da mâ edatı aynı şekilde olumsuzluk edatıdır, demiştir.

Başkaları ise "يعلمون الناس السحر: *İnsanlara büyüyü öğretiyorlardı*"dan sonra durmuşlardır.

İmam Taberî, Yahyâ b. Said'den şöyle nakleder: Bir adam Kâsım b. Muhammed'e bu âyet hakkında: "Onlar insanlara büyüyü, Dâvûd ve Süleyman (a.s)'a indirileni mi öğretiyorlardı, yoksa insanlara bu ikisine indirilmeyenleri mi öğretiyorlardı?" diye sorunca Kâsım b. Muhammed: Beni ilgilendirmez, ikisi de olur, diye cevap verdi. İmam Taberî sonra başka bir kanalla Kâsım b. Muhammed'in şöyle dediğini rivâyet eder: Hangisi olursa benim için önemli değil, ben ona iman ettim, dedi.

Seleften birçok zat, gökte iken yeryüzüne indirilen iki meleğin bulunduğu ve birtakım olayların yaşandığı görüşündedirler. İleride geleceği gibi bu konuda İmam Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bir hadisi vardır. Bu durumda bununla, 'meleklerin günahlardan uzak oldukları'nı ifade eden kesin deliller şöyle bağdaştırılır: Bu iki meleğin durumu ezelde Allah'ın bilgisinde vardı, dolayısıyla bunlar diğerlerinden müstesna olup aralarında bir çelişki yoktur. Bu, Allah'ın (c.c) ezelde

Scanned with CamScanner

İblis'in halini bilmesine benzer. Zîra bir görüşe göre, *"Bir zaman biz meleklere: Âdem'e secde edin! demiştik. Onlar hemen secde ettiler; yalnız İblis hariç. O, diretti."* (Taha, 116) ve benzeri âyetlerden dolayı İblis meleklerdendi. Kaldı ki Harut ile Marut'un yaptıkları, mel'un İblis'inkinden daha basittir. Bunu Kurtubî, Ali (radıyallâhu anh), İbn Mes'ud (radıyallâhu anh), İbn Abbâs (radıyallâhu anh), İbn Ömer (radıyallâhu anh), Ka'b el-Ahbar, Süddî ve Kelbi'den rivâyet etmiştir.

Bu Hususta -Eğer sahihse ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sözü ise- Hadis ve Bazı Açıklamalar:

[525] İmam Ahmed b. Hanbel, Müsned'inde, Abdullah b. Ömer (radıyallâhu anh)'dan, onun Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken işittiğini nakleder: *"Allah (c.c) Âdem'i (a.s) yeryüzüne indirince melekler: 'Ey Rabbimiz! Bizler hamdinle seni tesbih ve seni takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun?' dediler. Allah da onlara: 'Sizin bilemeyeceğinizi herhalde ben bilirim'* (Bakara, 30) *dedi. Bunun üzerine melekler: Rabbimiz! Biz sana Âdemoğullarından daha itaatkarız, dediler. Allah (c.c) meleklere: "İki melek getirin de onları yeryüzüne indirip neler yapacaklarına bir bakalım" buyurdu. Melekler: Rabbimiz! Harut ile Marut'u indir, dediler. Bunun üzerine bu iki melek yeryüzüne indirildiler. Zühre yıldızı onlara en güzel bir kadın sûretinde gözüktü. İki melek ondan murad isteyince o "Hayır, vallahi, şirk olan şu sözleri söylemedikçe kabul etmem." dedi. Onlar da: Vallahi, Allah'a hiçbir şeyi ebediyyen ortak koşmayız, dediler. Kadın gitti ve bir ara kucağında bir çocukla döndü. Onlar yine murad istediler. Bu defa kadın: "Hayır, vallahi, şu çocuğu öldürmedikçe söylediğinizi yapmayacağım" dedi. Onlar: "Hayır, vallahi, onu kesinlikle öldürmeyeceğiz" dediler. Kadın gidip elinde bir içkiyle döndü ve onlar murad isteyince "Hayır, vallahi, bu içkiyi içmedikçe isteğinizi kabul etmeyeceğim" dedi. Bunun üzerine bu iki melek içkiyi içtiler. Ardından onunla ilişkiye girdiler ve çocuğu öldürdüler. Kendilerine geldiklerinde kadın "Vallahi sarhoş olunca daha önce yapmaya yanaşmadığınız ne vardıysa hepsini yaptınız" dedi. Melekler dünya azabı ile âhiret azabı arasında muhayyer bırakılınca dünya azabını tercih ettiler."* İbn Hibbân da sahihinde böyle rivâyet etmiştir.[620]

620 Bu rivâyet asılsızdır. Doğru olan bunun Ka'b el-Ahbar'ın kendi sözü olduğudur. Bunu Ahmed b. Hanbel (2 / 134), Bezzâr (2938), İbn Hibbân (6186) ve Beyhakî (10 / 4,5),

Scanned with CamScanner

Hadis bu kanalla gariptir. Mûsâ b. Cübeyr dışındaki râvîlerinin tamamı sikadır, Buhârî ve Müslim'in râvîleridir. O ise Ensar'ın Silmi kabilesinin azatlılarındandır. Mûsâ b. Cübeyr; İbn Abbâs, Ebû Ümâme, Nâfi', Abdullah b. Ka'b'dan hadisler rivâyet etmiş, ondan da oğlu Abdusselam, Bekr b. Mudar, Züheyr b. Muhammed, Said b. Seleme, Abdullah b. Lehia, Amr b. Haris, Yahyâ b. Eyyûb rivâyet etmişlerdir. Ebû Dâvûd ve İbn Mâce ondan hadis rivâyetinde bulunmuş, İbn Ebî Hâtim, el-Cerhu ve't-ta'dil kitabında ondan bahsetmiş ve hakkında olumlu veya olumsuz herhangi bir şey söylememiştir. Dolayısıyla o, durumu kapalı bir râvidir. Nitekim bunu da "İbn Ömer (radıyallâhu anh)'ın azadlı kölesi Nâfi''den, o İbn Ömer'den, o da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den" şeklinde rivâyet zinciriyle sadece o rivâyet etmiştir. Bunun başka bir kanalla mütâbii rivâyet edilmiştir ki İbn Merdûyeh'in söylediği şekliyle onun rivâyet zinciri de şöyledir: "...Mûsâ b. Sercis'ten, o Nâfi''den, o İbn Ömer'den rivâyet etti ki kendisi Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken işitmiş." İbn Merdûyeh bunu uzunca şekliyle rivâyet etmiştir.[621]

[526] İmam Taberî, Nâfi'den şöyle rivâyet etmiştir: İbn Ömer (radıyallâhu anh) ile birlikte yolculuk yaptım. Gecenin sonuna doğru bana, "Ey Nâfi', Kırmızı doğmuş mu diye bir bak!" dedi ve bunu iki veya üç defa tekrarla-

---

hepsi de İbn Ömer (radıyallâhu anh)'ın nakliyle rivâyet etmişlerdir. Senedi zayıftır. Râvilerden Mûsâ b. Cübeyr, İbn Hibbân'ın sika olduğunu belirtmiş olsa da başka bir yerde: "Hatalar yapar ve başkalarından farklı lafızlarda rivâyette bulunur" demiştir. İbn Kattân: Hali bilinmemektedir, demiş; Hâfız, Takrib'de: Hali kapalıdır, demiştir. Dolayısıyla bu meçhuldür. İbn Hibbân ise meçhulleri sika sayar. Bir diğer râvî Züheyr b. Muhammed, Temimli olan Züheyr'dir. Ondan Buhârî ve Müslim rivâyet etmiş olsalar ve Ahmed b. Hanbel de ondan rivâyette bulunmuş olsa da Ahmed b. Hanbel onun için: Şamlıların Züheyr'den münker rivâyetleri vardır, demiştir.

Hâfız İbn Hacer "el-Kavlu'l-Müsedded"de (40, 41): Hadisin birçok tariki var ve bunları ben bir kitapçıkta topladım. Bunlar üzerinde duran kimse böyle bir olayın gerçekleştiğinden emin olur" demiş, fakat Ahmed Şakir, Müsned üzerine ta'likinde (6178): Tüm tarikleri illetli ve çok zayıftır, demiştir. Nitekim İbn Kesir (rh.a) burada ve el-Bidâye ve'n-Nihâye'de (1 / 33, 34) bunun Ka'b el-Ahbar'dan rivâyet edilen isrâiliyyât kıssalarından olduğunu tercih etmiş, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hadisi olduğunu söyleyenlerin hata ettiğini ve yanıldığını söylemiştir.

621 Hadisin metni bâtıl, senedi zayıftır. Senedin dört illeti vardır. Nitekim İbn Kesir (rh.a) de bunun çok garip olduğunu söylemiştir. Bu isrâiliyyât haberlerdendir ve İbn Kesir (rh.a) rivâyetlerin sonunda böyle olduğunu tercih etmiştir.

Scanned with CamScanner

dı. En son ona "doğdu" dediğimde, "Hoş gelmedi, güzellikler getirmedi" dedi. "Sübhanallah! O, insanların hizmetine verilmiş, söz dinleyen ve itaatkar bir yıldız" dedim. "Ben sana Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den işittiğimden farklı bir şey söylemedim" dedi ve anlattı: Melekler: "Ey Rabbim, Âdemoğullarının hatalarına ve günahlarına nasıl sabrediyorsun?" dediler. Allah (c.c): "Ben onları imtihana tâbi tuttum, sizi ise bundan selâmette kıldım" buyurdu. Onlar "Biz onların yerinde olsaydık sana asi olmazdık" deyince, Allah (c.c) "Öyleyse içinizden iki melek seçin" buyurdu. Onlar da üşenmeksizin hemen Harut ile Marut'u seçtiler.[622]

Bu iki rivâyet de aynı şekilde çok gariptir. Büyük ihtimalle bu, İbn Ömer (radıyallâhu anh)'ın Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den değil Ka'b el-Ahbar'dan rivâyetidir. Nitekim Abdurrezzak, tefsirinde, ...Sâlim'den, o İbn Ömer (radıyallâhu anh)'dan, o da Ka'b'dan şöyle rivâyet etmiştir: Melekler kendi aralarında Âdemoğullarının hareketleri ve günahları hakkında konuşunca onlara "Öyleyse siz de aranızdan iki melek seçin" denildi. Onlar da iki melek seçtiler. Allah (c.c) onlara "Ben insanlara elçi gönderiyorum, fakat benimle sizin aranızda hiçbir elçi olmayacak. İnin ve bana hiçbir şeyi ortak koşmayın, zina etmeyin ve içki içmeyin" buyurdu. Ka'b el-Ahbar der ki: Vallahi, yeryüzüne indikleri gün, akşam olmadan nehyolundukları şeylerin hepsini yaptılar. Bunu Taberî iki tarikle Abdurrezzak'tan bu şekilde rivâyet etmiştir. İbn Ebî Hâtim de Süfyân-ı Sevrî kanalıyla böyle rivâyet etmiştir. Taberî, Sâlim'in İbn Ömer'den, onun da Ka'b el-Ahbar'dan nakliyle yine bu şekilde rivâyet etmiştir. Bu sonuncunun senedi daha önceki iki senetten daha sahih ve daha sağlamdır. Çünkü, Sâlim'in, babası İbn Ömer'den (radıyallâhu anh) nakli, İbn Ömer'in azatlı kölesi Nâfi'in İbn Ömer (radıyallâhu anh)'dan naklinden daha kuvvetlidir. Böylece bu hadis, Ka'b el-Ahbar'ın isrâiloğullarının kitaplarından naklinden öteye geçmemektedir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

622 Batıldır. İbnu'l-Cevzî, el-Mevzûât'ta (1 / 187) Süneyd tarikiyle bu senetle zikretmiş ve: Ferec b. Fuzale'yi Yahyâ b. Maîn zayıf saymıştır, demiştir. Hâfız İbn Kesir bunu da bir önceki gibi çok garip bulmuştur. Doğrusu bunun -daha önce geçtiği ve müellifin söyleyeceği gibi- Ka'b el-Ahbar'dan yapılan bir rivâyet olduğudur.

Scanned with CamScanner

Bu Hususta Sahabe ve Tâbiînden (Allah Hepsinden Razı Olsun) Gelen Rivâyetler:

İmam Taberî, Ali (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Zühre, İranlı güzel bir kadındı. Bir meselesini Harut ve Marut adında iki meleğe götürdüğünde onunla birleşmek istediler. O ise söylediğinde göğe yükseltecek bir söz öğretmeleri şartıyla isteklerini kabul etti. Onlar da öğrettiler. Kadın onu söyleyince göğe yükseldi ve yıldıza dönüştürüldü. Bu senet ceyyid, râvîleri de sikadır, ancak rivâyet çok gariptir.

İbn Ebî Hâtim, Ali (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: "İki meleğe indirilen" âyetindeki iki melek, gökteki meleklerdendir.[623]

[527] Bunu Hâfız İbn Merdûyeh de tefsirinde Hz. Ali (radıyallâhu anh) kanalıyla Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendi sözü olarak rivâyet etmiştir. Ancak rivâyet bu kanalla sabit değildir. İbn Merdûyeh daha sonra iki tarikle Ali (radıyallâhu anh)'dan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Allah Zühre'ye lânet etsin; iki meleği, Harut ile Marut'u yoldan o çıkarmıştı."*[624] Bu da aynı şekilde sahih değildir ve çok münkerdir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

İmam Taberî, İbn Mes'ud (radıyallâhu anh) ile İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: İnsanlar çoğalıp günahlar işleyince melekler insanlara, yere ve dağlara beddua ederek "Allah'ım! Onlara mühlet verme" dediler. Bunun üzerine Allah (c.c) meleklerine şöyle vahyetti: Ben kalbinizden şehvet ve şey-

623 Hz. Ali (radıyallâhu anh)'dan sahih rivâyetle gelen böyle bir söz yoktur. Senetteki problemli râvî Umeyr b. Said'dir. Zîra İbn Hazm onu yalancılıkla suçlamıştır ki gerçekten de öyledir. Hâfız İbn Hacer, Tehzib'de ona muhalefet etse de doğru olan, İbn Hazm'ın görüşüdür. Dolayısıyla bu haber isrâiliyattandır.

624 Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözü olarak asılsızdır. Bunu İbnu'l-Cevzî (1/185, 186) Muğis kanalıyla ve bu senetle uzunca rivâyet etmiş ve şöyle demiştir: "Bu, mevzu bir hadistir. Bunu şeriatı küçük düşürmeyi kasteden bir inkârcıdan başkası uydurmamıştır. Senetteki şüpheli râvî Muğis'tir. Ezdi onun hakkında: Pis ve yalancı biridir, der. Bunu İbnu'l-Cevzî (1 / 188), İbn Sünni, Leali'de (1 / 160) ve Taberânî, el-Kebîr'de (181) iki tarikle Câbir el-Cu'fi kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Câbir için Ebû Hanîfe: Ondan daha yalancı birini görmedim, Yahyâ b. Maîn de: Hadislerini yazmayız, demiştir. Böylece Allah'a hamdolsun ki Zühre yıldızı hadisinin de çok zayıf ve hüccet teşkil etmeyecek nitelikte olup, doğrusunun bunun Ka'b el-Ahbar'dan rivâyet olduğu ortaya çıkmıştır ki o da isrâiliyattan nakleder. Nitekim bunu Hâfız İbn Kesir açıklamıştır. Söylediklerimiz yeterlidir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Scanned with CamScanner

tanı uzaklaştırdım. Bunları size de verseydim aynısını yapardınız." Melekler, imtihan edilselerdi Allah'a itaat üzere kalacaklarına dair kendi aralarında konuşmaya başlayınca Allah (c.c) "öyleyse içinizden en faziletli iki melek seçin" diye vahyetti. Onlar da Harut ile Marut'u seçtiler. Bu iki melek yeryüzüne, ardından Zühre yıldızı Bîzaht adında güzel bir İranlı kadın sûretinde onlara indirildi. Sonunda bu iki melek günah işlediler. Melekler mü'minler için "Rabbimiz! Senin rahmet ve bilgin her şeyi kuşatmıştır." diye dua ederlerken bu olay üzerine yeryüzünde olanlar için mağfiret dilediler. Allah (c.c) ise asıl bağışlayan ve merhamet edendir. İki melek dünya azabı ile âhiret azabı arasında muhayyer bırakılınca dünya azabını tercih ettiler.[625]

İbn Ebî Hâtim Mücâhid'den şöyle nakleder: Bir yolculuğumda İbn Ömer (radıyallâhu anh) ile birlikte konaklamıştım. Gecenin bir vaktinde kölesine "Bir bak, kızılyıldız doğmuş mu?" diye sordu ve "Ona merhabalar olmasın, hoş gelmedi, Allah (c.c)'ın selâmı olmasın. O iki meleğin kadınıdır" dedi. Melekler "Ey Rabbimiz! Âdemoğullarını senin haramlarını işler, yeryüzünde bozgunculuk yapar ve yasak kan döker halde nasıl bırakırsın?" dediler. Allah (c.c) "Onları imtihan ediyorum. Sizi aynı şekilde imtihan etseydim belki siz de onların yaptıkları gibi yapardınız" buyurdu. Meleklerin "Hayır" demesi üzerine Allah (c.c) "Öyleyse en iyilerinizden iki kişi seçin" buyurdu. Onlar da Harut ile Marut'u seçtiler. Allah (c.c) "Ben sizi yeryüzüne indireceğim. Sizden bana ortak koşmamanızı, zina etmemenizi ve ihanette bulunmamanızı emrediyorum" dedi. Bunlar şehvet duygusu verilmiş halde yeryüzüne indirildiler. Kendilerine Zühre yıldızı, güzel bir kadın sûretinde gönderildi. Kadın yanlarından geçerken ona ilişkiye girmeyi teklif ettiler. O ise: Ben bir dine mensubum ve ona mensup olmayan hiç kimse bana yaklaşamaz." dedi. "Dinin nedir?" dediler. "Mecûsîlik" deyince, "O şirktir, kabul etmediğimiz bir şeydir" dediler. Kadın bir süre onlara uğramadı, sonra bir ara yanlarından geçti. Onlar yine ondan murad istediler. Bu defa kadın: Nasıl dilerseniz öyle olsun? Fakat benim bir kocam var ve haberdar olduğunda rezil olmaktan korkuyorum. Eğer dinimi kabul eder ve beni göğe çıkartacağınıza söz verirseniz istediğiniz şeyi yaparım" dedi. Onlar da dinini kabul ettiler ve istedikleri şekilde onunla birleştiler. Sonra onu alıp göğe yükselttiler. Göğe yükseldiklerinde bu melekler çarpıldı-

625 Bu, Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in değil, sahabinin sözüdür ve sahih de değildir. Çünkü senedinde Ali b. Zeyd b. Cüd'an vardır ki onu birçok kişi zayıf saymıştır. Birçok münker rivâyette bulunmuştur ki bu da onlardandır.

Scanned with CamScanner

lar ve kanatları kırılıp korku, pişmanlık içinde ve ağlayarak yere indiler. Yeryüzünde de bir peygamber vardı ve iki Cuma arasında dua eder ve Cuma günü geldiğinde duası kabul olunurdu. Melekler "Filana gitsek de ondan bizim için tevbe istesek" diyerek yanına gittiler. O ise: "Allah size merhamet etsin. Yerdekiler, göktekiler için nasıl tevbe isteyebilirler?" dedi. İki melek: "Biz imtihan olunduk" diye anlatınca, "öyleyse bana Cuma günü gelin" dedi. Cuma günü yanına gittiklerinde "Duam kabul olunmadı, öbür Cuma gelin" dedi. Diğer Cuma geldiklerinde onlara "İstediğinizi seçin. Serbest bırakıldınız. İster dünya azabı ile âhiret selâmetini seçin, ister dünya azabını seçin ve âhiret gününde de Allah'ın hakkınızda vereceği hükme rıza gösterin" dedi. Onlardan biri: Dünyanın çok azı geçti, dedi. Diğeri: Yazıklar olsun sana, ilkinde ben sana uymuştum, bunda da sen bana uy. Fani azap, baki azap gibi değildir. Kıyâmet gününde de Allah (c.c) ne ile hükmederse o olsun. Korkarım bize azap edecek" dedi. Diğeri: Bizim âhiret azabından korkarak dünya azabını tercih ettiğimizi bilirse Allah'ın bize iki azabı birden tattırmayacağını umuyorum" dedi. Böylece dünya azabını seçtiler. Bunun üzerine ateşle dolu bir kuyuda demirden palangalar üzerine başları aşağıda, ayakları yukarıda olduğu halde konularak azap edildiler. Bunun Abdullah b. Ömer (radıyallâhu anh)'a kadar olan senedi sahihtir (ceyyid).[626] Taberî'nin Muâviye b. Sâlih'in Nâfi'den, onun Abdullah b. Ömer'den onun da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den nakliyle rivâyeti daha önce geçti. Fakat bu daha sağlam ve senetçe daha sahihtir. Sonra -Allahu A'lem- daha önce Sâlim'in babasından rivâyetinde geçtiği gibi, bu, İbn Ömer (radıyallâhu anh)'ın Ka'b'dan rivâyetidir. Buradaki "Zühre yıldızı güzel bir kadın sûretinde indi" ifadesi -ki bu Ali (radıyallâhu anh)'dan yapılan rivâyette de vardır- çok gariptir.[627]

Konuyla ilgili sahihe en yakını İbn Ebî Hâtim'in İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan yaptığı şu rivâyettir: İnsanlar Âdem (a.s)'dan sonra günahlar işleyip küfre düşünce gökteki melekler "Ey Rabbimiz, sana ibadet etmeleri için yarattığın bu insanlar nice günahlara düştüler; küfür, adam öldürme, haram mal yeme, zina, hırsızlık ve içki içme gibi çirkin fiiller işlediler. Onları mazur görmeyip beddua etmeye başladılar. Kendilerine bunun bir gayb olduğu söylendi, fakat yine mazur görmediler. Bunun üzerine kendilerine "İçinizden

626 Bununla birlikte bu, İbn Kesir ve başkalarının söyledikleri gibi Ka'b el-Ahbar'ın isrâiliyat rivâyetlerindendir.

627 Aksine ikisi de Yahudi masallarındandır.

Scanned with CamScanner

kendilerine emir ve yasak yapacağım en faziletli iki melek seçin." denildi. Onlar da Harut ile Marut'u seçtiler. Bunlar yeryüzünde bir süre kalarak insanlar arasında adaletle hüküm verdiler. Bu, İdris (a.s) dönemiydi. O devirde gökyüzündeki yıldızlar arasında Zühre yıldızı (Venüs) ne ise kadınlar arasında da o kadar güzel bir kadın vardı. Bu iki melek kadına giderek yalvardılar ve onu elde etmek istediler. O ise emrinde ve dininden olmaları şartını koştu. Dinini sordular. Kadın onlara bir put çıkararak "Benim ibadet ettiğim işte budur" dedi. Onlar da "Bizim ona ibadete ihtiyacımız yoktur" deyip gittiler ve bir süre ortalıktan kayboldular. Sonra tekrar gelerek ondan murad istediler. Kadın aynısını yaptı. Melekler tekrar gittiler ve bir süre sonra gelip ondan murad istediler. Puta tapmayı kabul etmediklerini gören kadın bu defa onlara "Şu üç şeyden birini seçin: ya bu puta taparsınız veya şu kişiyi öldürürsünüz, yahut da şu içkiyi içersiniz" dedi. Onlar da: "Bunların hiçbiri yapılacak şeyler değil. Fakat içlerinden en ehveni içki içmek" dediler. Sonra içki içtiler. Ardından kadınla birleştiler. Sonra da olayı haber verir korkusuyla oradaki insanı öldürdüler. Sarhoşluk halleri gidip düştükleri hatanın farkına vardıklarında göğe çıkmak istediler. Fakat çıkamadılar, buna engel olundu. Onlarla gökteki melekler arasındaki perde kaldırıldı ve melekler olanları gördüklerinde hayretler içinde kaldılar. Bilgisiz ve gaflette olanın daha çok korktuğunu anlayarak ondan sonra yeryüzünde bulunan herkes için bağışlanma dilediler. İşte Allah'ın (c.c) *"Melekler Rablerini tesbihle hamd ederler ve yeryüzündekiler için bağışlanma dilerler"* (Şûrâ, 5) buyruğu bunun için inmiştir. Onlara "Dünya azabı ile âhiret azabından birini seçin" denildi. "Dünya azabı bitip gider, âhiret azabı ise hiç bitmez" diyerek dünya azabını tercih ettiler. Bunun üzerine Babil'e götürülerek orada azap edildiler.[628] Bunu Hâkim, Müstedrek'inde uzunca şekliyle rivâyet etmiş, sonra, "Buhârî ve Müslim kitaplarında tahric etmemiş olsalar da senedi sahihtir" demiştir. Böylece bu, Zühre hakkındaki en makul rivâyettir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

İbn Ebî Hâtim, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet eder: Göktekiler, yerdekilere baktıklarında onların günahlar işlediklerini görünce "Rabbimiz, yeryüzündekiler hep günah işliyorlar" dediler. Allah (c.c) "Siz benimlesiniz, onlar ise benden uzakta ve habersizler" buyurdu. Sonra onla-

628 Bu, isrâiliyattandır. Bunu İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'ın Ka'b el-Ahbar'dan aldığı sabit olmuştur.

Scanned with CamScanner

ra "İçinizden üç kişi seçin" buyurdu. Onlar da yeryüzüne inerek oradakiler hakkında hüküm vermek üzere aralarından üç kişi seçtiler. Onlara, insanlara verilen şehvet verildi. İçki içmemeleri, hiçbir cana kıymamaları, zina etmemeleri ve hiçbir puta tapmamaları emredildi. Üçünden biri bu işten çekilme talebinde bulundu ve kabul edildi. Diğer ikisi yere indiler. Yanlarına dünyanın en güzel kadınlarından Münahiye adında bir kadın geldi. İkisi de kadına aşık oldu. Sonra evine gidip orada bir araya geldiler ve onunla birleşmek istediler. Kadın: İçki içmedikçe, komşumun oğlunu öldürmedikçe ve putuma secde etmedikçe kabul etmem, dedi. Onlar "Biz puta tapmayız" dediler. Sonra içki içtiler, ardından çocuğu öldürüp puta da secde ettiler. Bu arada göktekiler bu iki meleğin durumundan haberdar oldular. Kadın: bana uçmak için söylediğiniz kelimeyi söyleyin, dedi. Onlar söyleyince kadın uçup gitti ve ateş koruna dönüştürüldü. İşte Zühre yıldızı budur. Süleyman (a.s) bu iki meleğe gönderildi. Onları dünya azabı ile âhiret azabı arasında muhayyer bırakınca dünya azabını tercih ettiler. Böylece onlar gök ile yer arasında asılı durmaktadır. Bu rivâyette de pek çok ziyade, gariplik ve çirkin ifadeler vardır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Abdurrezzak, Ubeydullah b. Abdullah'tan Harut ve Marut hakkındaki bu âyetle ilgili şöyle rivâyet eder: Bunlar meleklerden iki melekti. Melekler insanların hakimleriyle alay edince bu iki melek insanlar arasında hüküm vermek üzere yeryüzüne indirildiler. Derken bir kadın gelerek onların hükmüne başvurdu. Onlar ise kadına meylettiler. Sonra göğe yükselecekleri vakit buna engel olundu. Sonra dünya azabı ile âhiret azabı arasından birisini seçmeleri istendi. Onlar da dünya azabını seçtiler. Râvilerden Mâmer der ki: Katâde şöyle dedi: Bunlar insanlara sihri öğretiyorlardı. "Biz bir imtihan sebebiyiz. Onun için küfre girmeyin" demedikçe kimseye bir şey öğretmemeleri için onlardan söz alındı.

Esbat, Süddî'den şöyle nakleder: Harut ile Marut yeryüzündeki insanların yargı ve hükümlerini eleştirince onlara (Allah (c.c) tarafından) "Ben Âdemoğullarına on tür şehvet verdim veya bana karşı işledikleri günahları onlarla işliyorlar" denildi. Harut ile Marut: "Rabbimiz bize de aynı şehvetleri verseydin, sonra yeryüzüne indirilseydik yine adaletle hükmederdik" dediler. Allah (c.c) onlara "Yeryüzüne inin. Bu on şehvet size de verildi. İnsanlar arasında adaletle hükmedin" buyurdu. İki melek Babil'deki Denbavend de-

Scanned with CamScanner

nen yere indiler. İnsanlar arasında hüküm veriyor, akşam olunca göğe yükseliyor, sabah olunca tekrar yere iniyorlardı. Bu, bir kadın kocasını şikâyet için onlara gelene kadar devam etti. Kadından çok hoşlandılar. Adı Arapça Zehra, Nabatça Bizaht, Farsça Enahid'di. Meleklerden biri: Bu kadın benim çok hoşuma gitti, dedi. Diğeri de: Bunu sana söylemeyi düşündüm, fakat senden utandım, dedi. İlki: Bunu ona söylesem mi? dedi. Diğeri: "Evet, fakat Allah'ın azabını ne yapacağız?" dedi. İlki: Biz Allah'ın rahmetini umarız, dedi. Kadın kocasını şikâyete geldiğinde bunu ona söylediler. O ise: Siz benim lehime ve kocamın aleyhine hüküm vermedikçe olmaz, dedi. Onlar da kocasına karşı onun lehine hüküm verdiler. Kadın sonra onların harabeliğe gelmelerini, orada buluşacaklarını söyledi. Onlar da geldiler. Onlardan biri kadına yaklaşacağı zaman kadın: Bana göğe çıkarken ve yere inerken söylediğiniz sözleri söylemedikçe sizinle bunu yapmam, dedi. Onlar da söyleyince kadın göğe yükseldi. Allah (c.c) ona yere inerken söyleyeceği sözü unuttuğunca orada kaldı. Allah (c.c) da onu bir yıldız (gezegen) yaptı. Abdullah b. Ömer (radıyallâhu anh) o yıldızı her gördüğünde ona lânet eder ve "Harut ve Marut'u baştan çıkaran budur" derdi. Melekler o günün sonunda geceleyin göğe çıkmak istediler, fakat yapamadılar. Mahvolduklarını anladılar. Dünya azabı ile âhiret azabı arasında muhayyer bırakılmaları üzerine dünya azabını seçince Babil'de asıldılar. Bunlar insanlara kendilerindeki bilgileri söylüyorlardı ki o, büyüdür.

İbn Ebî Necih, Mücâhid'den şöyle nakleder: Harut ile Marut'un hikayesine gelince; Melekler Âdemoğullarının zulmüne hayret ediyor ve "Kendilerine peygamberler, kitaplar ve açık deliller gelmişken böyle yapıyorlar" diyorlardı. Bunun üzerine Rableri onlara "Öyleyse içinizden iki kişi seçin. Onları insanlar arasında hüküm vermeleri için yeryüzüne indireceğim." buyurdu. Onlar da hemen Harut ile Marut'u seçtiler. Allah (c.c) yere indirdiğinde onlara "Siz Âdemoğullarının zulüm ve masiyetlerine hayret mi ediyorsunuz? Onlara peygamberler, kitaplar ve deliller perde gerisinden gönderiliyor. Sizinle benim aramda ise hiçbir elçi yoktur. Siz de şöyle şöyle yapın" buyurdu. Onları birtakım şeylere çağırdı, bir takım şeyleri emredip birtakım şeylerden de men etti. Sonra bu halde yeryüzüne indirildiler. Allah'a (c.c) onlardan daha itaatkar kimse yoktu ve insanlar arasında adaletle hükmettiler. Gündüz insanlar arasında hüküm veriyor, gece olunca göğe yükselip meleklerle birlikte duruyorlardı. Ertesi sabah tekrar inip adaletle hüküm veriyorlardı. Nihâyet Zühre yıl-

Scanned with CamScanner

dızı güzel bir kadın sûretinde davacı olarak geldi ve melekler onun aleyhinde hüküm verdiler. Kadın kalkınca her biri kalbinde ona karşı birtakım duygular hissetti. Biri diğerine: Sen de benim hissettiklerimi hissettin mi? deyince, diğeri "Evet" diye cevap verdi. Sonra ona "bize gel de lehinde hüküm verelim" diye haber gönderdiler. Gelince onunla konuştular, lehinde hüküm verdiler. Yanlarına yaklaştığında ona avret yerlerini açtılar. Onların şehvetleri içlerindeydi, insanlar gibi kadınlara şehvet ve haz duymuyorlardı. Onlar bu duruma gelince imtihana tâbi tutuldular. Bunun üzerine Zühre uçtu ve önceki yerine döndü. Akşam olduğunda göğe yükselmek isteyince engellendiler ve kendilerine izin verilmedi. Kanatları onları taşımadı. Bir adamın yanına gelerek ondan yardım istediler ve "Bizim için Rabbine dua et" dediler. "Yerdekiler, göktekiler için nasıl şefâat edebilirler?" dedi. Onlar "Biz, Rabbimizi seni gökte iyilikle yâd ederken işittik" dediler. Onlara filan günde gelmelerini söyledi ve onlar için dua etmeye ve yalvarmaya başladı. Sonunda duası kabul olundu ve melekler dünya azabı ile âhiret azabı arasında muhayyer bırakıldılar. Biri arkadaşına bakarak "Allah'ın âhiretteki azabı katmerli ve ebedidir. Dünyada ise onun dokuz misli vardır" dedi. Babil'e gitmeleri emredildi ve orada azap edildiler. Ona göre bu melekler demire asılı ve dürülü olup, kanatlarını çırpmaktadırlar. Harut ve Marut kıssası hakkında Mücâhid, Süddî, Hasan-ı Basrî, Katâde, Ebû Âliye, Zührî, Rebî' b. Enes, Mukâtil b. Hayyân ve başka tâbiinden rivâyetler bulunmakta olup bunu ilk ve sonraki devir âlimlerinden kalabalık bir grup anlatmıştır. Bunların detaylarının kaynağı isrâiliyat haberleridir. Çünkü bunlar arasında hevasından konuşmayan, doğru, doğrulanmış ve hatadan korunmuş zata (sallallâhu aleyhi ve sellem) kadar sahih ve kopuksuz bir senetle gelen merfu bir hadis yoktur. Kur'ân'ın konuyu anlatım tarzına bakıldığında, konuyu uzatmayıp genel ve kapalı sûrette değindiği görülür. Biz de Allah'ın Kur'ân'da bildirdiğine, O'nun kastettiği şekilde inanırız. İşin hakikatini Allah (c.c) bilir.[629]

Bu konuda garip bir eser ve ilginç bir metin rivâyet olunmuş olup ona dikkat çekmek istedik. İmam Taberî (rh.a), Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in eşi Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan şöyle rivâyet eder: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vefatından kısa bir süre sonra Devmetu'l-Cendel kabilesinden bir kadın geldi. Kendisine yapılan ve hiçbir şey yapamadığı bir

629 Hiç şüphe bulunmayan gerçek de budur. İmam İbn Kesir'in özetle ifade ettiği bu mânâlara sıkıca tutun ve ondan ayrılma. Muvaffakiyet Allah'tandır.

Scanned with CamScanner

büyüden dolayı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i arıyordu. Âişe (radıyallâhu anhâ) bunu anlattığı yeğeni Urve'ye der ki: Yeğenim, onu gördüm, ağlıyordu. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i bulamamıştı ki ona bir deva bulsun. O kadar ağlıyordu ki içim parçalandı. Kadın şöyle anlattı: Ben ölmekten korkuyorum. Bir kocam vardı, ancak çekip gitti. İhtiyar bir kadına gidip durumumu anlattım. "Sana söyleyeceklerimi yaparsan kocan geceleyin sana gelir" dedi. Kadın gece olunca iki siyah köpekle yanıma geldi. Bunların birine ben bindim, diğerine kendisi bindi. Hiçbir şey olmamış gibiydi. Derken Babil'de durduk. Bir de ne göreyim; ayaklarından asılı iki adam. "Seni buraya ne getirdi?" diye sordular, "Büyüyü bilir misin?" dedim. "Biz sadece imtihan sebebiyiz. Kâfir olma, geri dön." dediler. Ben ısrarla "Hayır" dedim. Bana: Filan tandıra gidip içine bevlet, dediler. Gittim, ancak korkumdan dediklerini yapamadım. Onlara tekrar döndüğümde bana "Söylediğimizi yaptın mı?" dediler. "Evet" deyince, "Bir şey gördün mü?" dediler. "Hiçbir şey görmedim" dedim. "Sen onu yapmamışsın. Haydi, yurduna dön de kâfirlerden olma. İşinin başına geç" dediler. Ben direterek kabul etmedim. "Öyleyse o tandıra git ve oraya bevlet" dediler. Gittiğimde titredim, korktum ve hiçbir şey yapmadan yanlarına dönüp "Söylediğinizi yaptım" dedim. "Peki ne gördün?" dediler. Yine "Bir şey görmedim" dedim. "Yalan söylüyorsun. Hiçbir şey yapmamışsın. Memleketine git, kâfirlerden olma. İşinin başında ol" dediler. Ben yine direttim ve gitmek istemedim. Yine "Öyleyse o tandıra gidip bevlet" dediler. Ben de gidip oraya bevledince, benden çıkan demir zırhlı bir süvari gördüm. Göğe doğru gidip gözlerimden kayboldu. Yanlarına gidip "söylediğinizi yaptım" dedim. "Ne gördün?" dediler. "Benden demir zırhlı bir süvari çıktı. Göğe doğru gidip gözlerimden kayboldu." dedim. "Doğru söyledin. O senin imanındı ve senden çıkıp gitti. Şimdi git" dediler. Yanımdaki kadına "Vallahi, hiçbir şey öğrenemedim. Bana bir şey söylemediler." deyince, "Aksine istediğin her şey oldu. Şu buğday tanesini al da ek" dedi. Ben de ektim. Sonra "ol" dedim, hemen buğday oldu. Yeşer dedim, hemen yeşerdi. Sonra "kavrul" dedim, kavruldu. Sonra "kuru" dedim, kurudu. Sonra "üğün" dedim, anında üğündü. Sonra "ekmek ol" dedim, hemen pişip ekmek oldu. Her dilediğimin olduğunu görünce üzüldüm ve pişman oldum. Vallahi ey mü'minlerin annesi, başka hiçbir şey yapmadım, kesinlikle yapmayacağım da!" dedi. Bunu İbn Ebî Hâtim, Rebî' b. Süleyman'dan daha bunun gibi uzunca rivâyet etmiştir ve onda şu ziyade vardır: "Bunu

Scanned with CamScanner

hiçbir zaman yapmayacağım. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vefatının üzerinden fazla geçmemişti ki bunu onun ashabına sordum. O gün onlar oldukça kalabalıktılar ve ne söyleyeceklerini bilemediler. Bilmedikleri bir konuda konuşmaktan çekinip korktular. Ancak İbn Abbâs (radıyallâhu anh) veya yanındaki bazı kimseler: "Keşke anne ve baban veya bunlardan biri sağ olsaymış!" dediler. Hişam: Bize gelselerdi tazmin etmesinin gerektiğini söylerdik, demiştir. Hişam yine: Onlar Allah'tan korkan ve çekinen insanlardı, demiştir. Hişam daha sonra şöyle demiştir: Bugün böyle bir kadın gelse ahmakların bilgisizce ve zoraki cevaplarını görürsün. Senedin Âişe (radıyallâhu anhâ)'ya kadar olan kısmı ceyyiddir (sahih).[630]

Büyünün maddelerin aslını değiştirme gücüne sahip olduğunu söyleyenler bunu delil getirmişlerdir. Çünkü kadın ekmiş ve anında verim almıştır. Diğerleri ise, Allah'ın (c.c) *"(Mûsâ) "Siz atın" dedi. Onlar atınca, insanların gözlerini büyülediler, onları korkuttular ve büyük bir sihir gösterdiler."* (A'râf, 116) *ve "Hayır, siz atın, dedi. Bir de baktı ki, büyüleri sayesinde ipleri ve sopaları, kendisine gerçekten koşuyor gibi görünüyor."* (Taha, 66) buyruklarına dayanarak, büyücünün yaptığı şeyin efsunlama ile hayalî şeyleri hakikat gibi göstermekten ibaret olduğunu söylemişlerdir. Bu, ayrıca kastedilen Babil'in, Süddî ve başkalarının söyledikleri gibi Dünbavend'deki Babil değil, Irak'taki Babil olduğuna delil getirmişlerdir.

[528] Buranın Irak Babil'i olduğuna bir başka delil İbn Ebî Hâtim'in Ebû Sâlih el-Ğıffari'den yaptığı şu nakildir: Ali b. Ebû Tâlib (radıyallâhu anh) şöyle dedi: Habibim (sallallâhu aleyhi ve sellem) beni Babil'de namaz kılmaktan men etti. Çünkü orası lânetlenmiş bir yerdir.[631]

---

630 Aksine senedi zayıf, metin bâtıldır. Tüm tariklerinde bulunan Abdurrahman b. Ebû Zinad'in İbn Maîn, Ali el-Medini, İbn Mehdi, Fellas, Saci vs. zayıf olduğunu söylemişlerdir. İbn Adiyy ondan münker rivâyetler zikretmiş, Zehebî de el-Mizan'da: Bu da onun münkerlerindendir, demiştir. Bu asılsız ve uydurma bir haberdir. Düşünen asılsız olduğunu anlar. Sahih olsaydı meşhur olur ve duymayan kalmaz, insanlar Babil ve benzeri mekanlara derhal giderlerdi. Ancak bunların hiçbiri olmadı. Anlaşılan o ki Ebû Zinad bunu bazı Bağdatlılardan almış. Zîra o Bağdatlılardan uydurma şeyler rivâyet etmiştir. Uzak ihtimal olmasına rağmen bunun sahih olduğunu varsaysak bile bu kadın meçhul biridir. Kahine vs. olabilir. Ancak doğrusu bu sahih değildir. Kadın böyle bir şey anlatmış olsa bile, Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın böyle bir şeyi kabul etmesi imkânsızdır. Muvaffak kılan yalnız Allah'tır.

631 Senedi zayıftır. Sonrasına bakınız.

Scanned with CamScanner

[529] Ebû Dâvûd da Ebû Sâlih el-Ğıffari'den şöyle nakleder: Ali (radıyallâhu anh) yolculuk esnasında Babil'den geçerken müezzin gelip ona ikindi namazının vaktinin geldiğini haber verdi. (Ancak Ali (radıyallâhu anh) ona bir şey söylemedi). Orayı geçince müezzine ezan okumasını emretti. Namaz kıldı ve bitirince "Habibim (sallallâhu aleyhi ve sellem) beni kabristanda namaz kılmaktan men etti. Babil'de namaz kılmaktan da men etti. Çünkü orası lânetlidir."[632] Ebû Dâvûd yine Ebû Sâlih'ten şöyle nakleder: Ali (radıyallâhu anh) yolculuk esnasında Babil'den geçerken müezzin gelerek ona ikindi namazının vaktinin geldiğini haber verdi. Orayı geçince müezzine ezan okumasını emretti ve namazı kıldırdı. Bitirince "Habibim (sallallâhu aleyhi ve sellem) beni kabristanda namaz kılmaktan men etti. Babil'de kılmaktan da men etti. Çünkü burası mel'undur." dedi. Bu hadisi İmam Ebû Dâvûd bir başka tarikle daha rivâyet etmiştir ve ondaki ifade "برز" yerine "خرج"dir. Bu hadis İmam Ebû Dâvûd'a göre hasendir. Çünkü zikrettikten sonra hakkında herhangi bir şey söylememiştir. Bundan fıkhen Babil'de namaz kılmanın mekruh olduğu sonucu çıkarılır. Bu, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Semud kavminin evlerinin bulunduğu yere ağlamaksızın girmekten nehyetmesine benzemektedir.

Astronomi bilginleri derler ki: Irak sınırları içinde yer alan Babil'in Okyanus denen Batı Atlas Denizi'ne uzaklığı 70 derecedir. Söyledikleri, oranın boylamıdır. Enlemi ise; orayla yeryüzünün güney tarafından merkezi olan ve Ekvator adı verilen nokta arasındaki mesafe 32 derecedir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Allah'ın (c.c) *"Halbuki o iki melek, herkese: "Biz ancak imtihan için gönderildik, sakın yanlış inanıp da kâfir olmayasınız" demeden hiç kimseye öğretmezlerdi."* buyruğuna gelince; Ebû Câfer er-Râzî, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Birisi sihir için bu iki meleğe geldiğinde onu bundan şiddetle men eder ve ona "Biz sadece imtihan için gönderildik, o yüzden sen kâfir olma." derlerdi. Çünkü onlar hayır ve şerri, küfür ve imanı bilmiş ve sih-

632 Zayıftır. Ebû Dâvûd (490, 491) Ali (radıyallâhu anh)'dan iki tarikle Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözü olarak rivâyet etmiş, hakkında herhangi bir şey söylememiştir. Münzirî, Muhtasar'ında: Senedinde Ebû Sâlih Said b. Abdurrahman el-Ğıffâri el-Mısrî vardır. İbn Yunus: Ali'den rivâyet eder, fakat ondan bir şey işittiğini sanmıyorum, der. Hattabi de: Bu hadisin senedi hususunda olumsuz sözler vardır. Babil'de namazı haram sayan hiçbir âlim bilmiyorum. Üstelik daha sahih bir hadis bununla çelişmektedir ki o "Yeryüzü bana mescid ve (toprağı teyemmümde) temizleyici kılındı" hadisidir. Doğrusu bu, münker ve zayıf bir rivâyettir.

Scanned with CamScanner

rin küfür olduğunu öğrenmişlerdi. Söyledikleri kişi, öğrenmekte ısrar ederse "filan yere gel" derlerdi. Oraya geldiğinde karşısına şeytan çıkar ve ona sihri öğretirdi. Bunun üzerine o kişiden nur çıkıp gider, onu gökte parlar halde görünce o da "Vaah, vay halime. Ben ne yapıyorum?" derdi.

Hasan-ı Basrî'den rivâyet edildiğine göre o, bu âyetin tefsirinde şöyle demiştir: Evet. Bu iki melek Allah'ın (c.c) insanları düçar kılmayı dilediği belayı öğretmek için sihirle indiler. Allah (c.c), "Biz ancak imtihan için gönderildik, sakın yanlış inanıp da kâfir olmayasınız" demeden hiç kimseye sihri öğretmemek üzere onlardan söz aldı. Bunu İbn Ebî Hâtim rivâyet etmiştir. Katâde der ki: Allah (c.c), "Biz ancak imtihan için gönderildik, sakın yanlış inanıp da kâfir olmayasınız" demedikçe kimseye sihir öğretmeyeceklerine dair onlardan ahit aldı. "Fitneyiz"in mânâsı; "onunla sınadığımız bir sınav vesilesiyiz." dir. Katâde ve Süddî der ki: Onlara birisi sihir öğrenmek üzere geldiğinde ona nasihat eder ve "Biz ancak imtihan için gönderildik, sakın yanlış inanıp da kâfir olmayasınız" derlerdi. Öğrenmekte ısrar ederse ona "Filan küllüğe gidip idrar yap" derlerdi. İdrar yapınca ondan nur çıkıp yükselir ve göğe girerdi ki o, imandır. Sonra duman şeklinde siyah bir şey gelip kulaklarından ve her yerinden girerdi ki bu da Allah'ın gazabıdır. Onlara kendinde tahakkuk eden bu halleri anlatınca ona büyüyü öğretirlerdi. İşte Allah'ın "Biz ancak imtihan için gönderildik, sakın yanlış inanıp da kâfir olmayasınız" demeden hiç kimseye öğretmezlerdi..." buyruğunun anlattığı budur.

İbn Cüreyc'den bu âyetle ilgili şöyle rivâyet edilmiştir: Büyüye ancak kâfir cesaret eder."

Âyette geçen fitne'den (imtihan) kasıt, imtihan ve sınavdır. Şairin şu şiirinde geçen fitne de bu mânâdadır:

وقد فُتن النَّاسُ في دينهم وخَلَّى ابنُ عفان شرًا طويلا

İnsanlar dinlerinde imtihan edildiler.

Affan'ın oğluysa uzun bir şer bıraktı.

"(Seçtiği yetmiş kişiyi Tur dağında müthiş bir deprem yakalayınca Mûsâ (a.s) dedi ki: Allah'ım!) Bu senin fitnenden başka bir şey değildir. Onunla dilediğini saptırır, dilediğine hidâyet edersin" (A'râf, 155) buyruğunda da fitne; deneme, sınav ve imtihan mânâsındadır.

Scanned with CamScanner

Bazıları bu âyeti büyü öğrenen kimsenin kâfir sayılacağına delil göstermişlerdir.

[530] Bu görüşü destekleyici olarak Bezzâr'ın Abdullah b. Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan naklettiği şu söz getirilebilir: "Kim bir kahine veya büyücüye gider de söylediklerini tasdiklerse Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e indirileni inkâr etmiş olur."[633] Bunun senedi sahihtir. Bunu destekleyici başka deliller de vardır.

"Onlar, o iki melekten karı ile koca arasını açacakları şeyi öğreniyorlardı." Yani insanlar Harut ile Marut'tan büyü ilminden kötü olanları öğreniyor ve kötü şeyleri yapıyorlardı. Eşler arasındaki uyum ve ülfete rağmen onları birbirlerinden ayırıyorlardı ki bu, şeytanların işidir.

[531] Nitekim Müslim'in Sahih'inde Abdullah b. Câbir (radıyallâhu anh) kanalıyla yaptığı rivâyette Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Şeytan tahtını su üzerine koyar ve sonra birliklerini insanlara gönderir. Onların makamca kendisine en yakını, fitnede en maharetlisidir. Birisi ona gelip 'Filanla uğraşa uğraşa sonunda onu şöyle şöyle demekte iken bıraktım' der. İblis 'Hayır, vallahi hiçbir şey yapmamışsın' der. Başka biri gelip: 'Filanı eşinden ayırmadan bırakmadım' der. Bunun üzerine şeytan onu yakınına alır, kendisine yaklaştırır ve yanından hiç ayırmaz. 'Sen ne iyisin!' der."*[634]

Hocamız el-Mizzi buradaki "ni'me: ne iyi"yi "na'me" şeklinde harekelemiştir. Araştırdığımda böyle olduğunu gördüm. Nahivcilerde ise meşhur olan "ni'me"dir. Bazıları bu hadisi "ni'me"nin failinin zamir gelebileceğine delil getirmişlerdir, fakat bu azdır.

Eşlerin birbirinden ayrılmasına, her birinin diğerine çirkin veya kötü ahlâklı vs. görünmesi, bağlama, diğerinden nefret ediyor gibi hissetmesi ve benzeri etkenler sebep olur.

Arapçada 'مرء' erkek demektir. Müennesi 'امرأة' gelir. Her biri tesniye yapılır, fakat çoğul yapılamazlar. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

---

633 Abdullah b. Mes'ud'un sözü olarak sahihtir. Bir grup sahabiden ise Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hadisi olarak rivâyet edilmiştir. Bkz: Mecmau'z-Zevâid 5/117, 118 vs.

634 Müslim, 2813; Ahmed b. Hanbel, 3/ 314, 332; Ebû Ya'lâ, 1909.

Scanned with CamScanner

"Oysa büyücüler, Allah'ın izni olmadan hiç kimseye zarar veremezler." Süfyân-ı Servî, "Allah'ın izni olmadan" ifadesini "Allah'ın takdiri olmadan" şeklinde tefsir eder. Muhammed b. İshâk da: "Allah (c.c) onu yapmak istediğiyle baş başa bırakmadıkça" diye tefsir etmiştir. Hasan-ı Basrî ise şöyle der: "Evet. Allah'ın dilediğine musallat olur, dilemediğine musallat olamazlar. Allah'ın (c.c) buyruğu gibi O'nun (c.c) izni olmadan hiç kimseye zarar veremezler. Başka bir rivâyette Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: Bu sihir ancak girdiği kimseye zarar verebilir.

"Onlar, kendilerine fayda vereni değil de zarar vereni öğrenirler." Yani dinlerine zarar veren, zararıyla kıyaslanabilecek bir faydası bulunmayan şeyleri öğrenirler.

"Sihri satın alanların âhiretten nasibi olmadığını çok iyi bilmektedirler." Yani Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e uyma yerine sihre tâbi olmayı tercih eden Yahudiler, onların yaptıklarını yapan herkesin âhirette hiçbir nasibinin olmayacağını çok iyi bilirler. Buradaki 'خلاق' kelimesini İbn Abbâs, Mücâhid ve Süddî 'nasip' diye tefsir ederlerken; Abdurrezzak'ın rivâyetine göre Katâde, âyeti: Onun âhirette Allah katından hiçbir ciheti (değeri) yoktur; Hasan-ı Basrî ise: Onun hiçbir dini yoktur, diye tefsir etmiştir. Sa'd'ın rivâyetine göre ise Katâde şöyle tefsir etmiştir: Kitap ehli, Allah'ın (c.c) kendilerine bildirdiği vahiyle, büyücünün âhirette hiçbir nasibinin olmayacağını bildiler.

"Karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötüdür! Keşke anlasalardı!" Allah (c.c) şöyle demektedir: Onların imana ve Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e tâbi olma yerine tercih ettikleri büyü ne kötü bedeldir! Keşke kendilerine nasihat için söylenenleri belleselerdi.

"Eğer onlar iman edip kendilerini kötülükten korusalardı, şüphesiz, Allah tarafından verilecek sevap daha hayırlı olacaktı. Keşke anlasalardı!" Yani, onlar Allah'a (c.c) ve Rasûlü'ne (sallallâhu aleyhi ve sellem) iman edip haramlardan sakınsalardı, Allah'ın (c.c) kendilerine vereceği mükâfat, kendileri için tercih edip razı oldukları şeyden daha hayırlı olurdu. Nitekim Allah (c.c) başka bir âyette şöyle buyurur: *"Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise şöyle dediler: Yazıklar olsun size! İman edip iyi işler yapanlara göre Allah'ın mükâfatı daha üstündür. Ona da ancak sabredenler kavuşabilir."* (Kasas, 80)

Scanned with CamScanner

Allah'ın (c.c) *"Eğer onlar iman edip kendilerini kötülükten korusalardı"* buyruğu, büyücünün kâfir olduğuna delil gösterilmiştir. Nitekim büyücünün kâfir olduğu, imam Ahmed b. Hanbel'den bir rivâyet ve seleften bir grup zatın görüşüdür. Bir görüşe göre kâfir olmaz, fakat cezası boynunun uçurulmasıdır. Zîra İmam Şâfiî ile İmam Ahmed b. Hanbel kendi senetleriyle Bücale b. Abede'den şöyle rivâyet etmişlerdir: Mü'minlerin emiri Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh) (İslam beldelerine) "Her büyücü erkek ve kadını öldürün" diye emir gönderdi. Bücale der ki: Biz de üç büyücü adamı öldürdük. Bunu İmam Buhârî de Sahih'inde rivâyet etmiştir. Mü'minlerin annesi Hafsa (radıyallâhu anhâ)'ya bir cariyesinin büyü yaptığı ve onun emri üzerine öldürüldüğü de sahih senetle sabittir. İmam Ahmed b. Hanbel: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in üç sahabesinden büyücüyü öldürmeye dair sahih rivâyetler vardır.[635]

[532] Tirmizî'nin Cündüb el-Ezdi'den rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Büyücünün cezası, boynunun kılıçla vurulmasıdır."*[636] Tirmizî, sonra "Bildiğimiz kadarıyla merfu (Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözü) olarak sadece bu tarikle gelmiştir. İsmail b. Müslim bu hadisi zayıf yapan râvîdir. Doğrusu bunun Hasan-ı Basrî'nin Cündüb'den mevkuf (sahabi sözü) olarak rivâyetidir.[637] Ben derim ki: Bunu bir de Taberânî başka bir tarikle merfu (Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hadisi) olarak rivâyet etmiştir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

---

635 Kurtubî, tefsirinde (2/ 48) der ki: Büyücünün öldürüleceği görüşü (sahabelerden) Ömer, Osman, İbn Ömer, Hafsa, Ebû Mûsâ el-Eş'ari, Kays b. Sa'd ile tâbiînden yedi kişiden rivâyet edilmiştir.

636 Tercihe şayan olan, bunun sahabi sözü olduğudur. Tirmizî (1460), Dârekutnî (3/ 114), Hâkim (4/ 360), Beyhakî (8 / 136), Deylemi (2708) ve İbn Adiyy (1/ 285); hepsi de Cündüb b. Ka'b'dan rivâyet etmişlerdir. Tirmizî der ki: Bildiğimiz kadarıyla Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözü olarak sadece bu tarikten gelmiştir. Râvilerden İsmail b. Mekkî zayıf görülen bir râvîdir. Hâkim sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de herhangi bir eleştiri getirmemiştir! Oysa bu İsmail el-Mekkî'yi Zehebî, Mizan'da zikretmiş ve şöyle demiştir: "Bunu Ebû Zur'a zayıf saymış, Ahmed b. Hanbel ve başkaları: Hadis rivâyeti münker derecesindedir, Nesâî ve başkaları da: Metruktur, demişlerdir. Doğrusu bu zayıftır ve birçok kişi sahabi sözü olduğunu tercih etmiştir. Hâfız İbn Hacer, el-İsâbe'de: "Bu Cündüb b. Ka'b büyücüyü öldüren sahabidir, demiş, sonra konuyla ilgili bazı şeyler söylemiştir.

637 Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, 1666. senedinde meçhuller vardır. Râvilerden Hasan, müdellistir ve buradaki rivâyeti an'an'lıdır. Bir önceki dipnota bk..

Scanned with CamScanner

Birçok tarikle rivâyet edildiğine göre Velid b. Ukbe'nin yanında bir büyücü vardı ve önünde oyun ve gösteri yapardı. Bir adamın kafasını uçurur ve adam çığlık atar, sonra ona kafasını geri döndürür, insanlar da: Subhânallâh, ölüleri diriltiyor! derlerdi. Muhacirlerden salih birisi onu gördü. Ertesi günü büyücü, kılıcını kuşanıp geldi ve o oyununu oynamaya başladı. Birden bu Muhacir kılıcını çekip büyücünün kafasını uçurdu ve "Eğer doğru idiyse kendisini diriltsin" dedi ve Allah'ın (c.c) *"Siz şimdi gözünüz göre göre büyüye mi kapılıyorsunuz?"* (Enbiyâ, 3) buyruğunu okudu. Velid, izin istemediği için onu hapse attı ve bir süre sonra serbest bıraktı. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Ebû Bekir el-Hallal, Harise'den şöyle nakleder: Valilerden birinin huzurunda bir büyücü şov yapıyordu. Cündüb hemen kılıca sarılıp onu öldürdü ve "Onun büyücü olduğunu sanıyorum" dedi. İmam Şâfiî (rh.a) Ömer (radıyallâhu anh) olayına ve Hafsa (radıyallâhu anhâ)'nın 'şirk olan büyü' sözüne hamletmiştir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Fahreddin Râzî'nin Büyüyle İlgili Görüşleri:

Ebû Bekir er-Râzî tefsirinde Mutezile'nin büyüyü inkâr ettiklerini zikretmiş ve şöyle demiştir: Onların büyünün varlığına inananı tekfir ettikleri bile olur. Ehl-i Sünnet ise büyücünün havada uçmasının, insanı merkebe, merkebi insana dönüştürmesinin mümkün olduğunu söylemişlerdir. Fakat onlar şöyle demişlerdir: Büyücü, birtakım tılsımları ve belli sözleri söylerken Allah (c.c) belli şeyleri yaratır. Etki edenin felek veya yıldız olduğunu ise -filozofların ve Sabiî müneccimlerin aksine- kabul etmezler.

er-Râzî daha sonra büyünün varlığına ve onu Allah'ın (c.c) yarattığına Allah'ın (c.c) *"Oysa büyücüler, Allah'ın izni olmadan hiç kimseye zarar veremezler."* buyruğunu delil göstermiştir. Rivâyetlerden ise Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e büyü yapılmasını ve büyünün O'nda (sallallâhu aleyhi ve sellem) etki etmesini, bu kadınla Âişe (radıyallâhu anhâ) kıssasını ve bu kadının Babil'e gittiğine ve büyüyü öğrendiğine dair anlattıklarını delil getirmiştir. Konuyla ilgili çok sayıda olay ve hadise zikrettikten sonra da şöyle demiştir: Beşinci mesele: Büyüyü öğrenmek çirkin veya yasaklanmış (mahzur) değildir. Muhakkik âlimler bunda ittifak etmişlerdir. Çünkü bu ilim haddi zatında değerli bir şeydir. er-Râzî ayrıca Allah'ın (c.c) *"De ki: Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"* (Zümer, 9) buyruğunu delil göstermiş ve şöyle demiştir: Büyü

Scanned with CamScanner

bilinemeseydi onunla mucizeyi birbirinden ayırma imkânı kalmazdı. Mucizenin insanı gerçekten âciz bıraktığını bilmek vaciptir. Vacibin gerçekleşmesinin bağlı bulunduğu şey de vaciptir. Bu ise büyü ilmini tahsil etmenin vacip olmasını gerektirir. Hal böyleyken o nasıl haram ve çirkin olur?!

Râzî'nin bu meseledeki ifadeleri aynen böyle. Bu sözde kabul edilemez hatalar var. Bunlardan biri: "Büyüyü öğrenmek çirkin bir şey değildir" sözüdür. Şimdi onu ele alalım. Eğer bununla "aklen çirkin değildir" mânâsını kastediyorsa muhalifleri Mutezililer bunu kabul etmiyorlar. Eğer "şer'an çirkin değildir" demek istiyorsa, âyet-i kerime büyü öğrenmeyi çirkin ve iğrenç bir şey olarak sunmuştur.

[533] Nitekim sahih bir hadiste *"Kim bir falcıya veya kahine giderse Muhammed'e indirileni inkâr etmiş olur."*[638] buyurulmuştur.

[534] Sünen kitaplarında da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in *"Kim bir düğüm atar ve ona üflerse sihir yapmış olur"*[639] hadisi yer almaktadır.

Fahreddin Râzî "Sihir yasaklanmış değildir. Muhakkik âlimler bunda ittifak etmişlerdir" diyor. Zikrettiğimiz âyet ve hadis varken nasıl yasaklanmış olmaz? Muhakkiklerin bunda ittifak etmiş olmaları, önder âlimlerin hepsinin veya bir kısmının bunu bizzat söylemiş olmalarını gerektirmektedir. Oysa onların böyle sözleri nerede? Sonra, büyücülük ilmini Allah'ın (c.c) "De ki bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" âyetinin genel kapsamına sokması da isabetli değildir. Çünkü bu âyet sadece şer'î ilimlerde âlim olan kimseleri övmektedir. Ayrıca; neden bunu o kapsamda sayıyor, sonra "Kur'ân'ın mucizeliği ancak onunla ortaya çıkar" diyerek sihir bilimini vaciplik derecesine yükseltiyorsun? Bu da zayıf, hatta geçersiz bir delildir. Çünkü Peygamberimiz (sallallâhu

638 Bu, Fahreddin Râzî'nin sözündendir. Bu sahih bir hadis olmayıp Sünen kitapları yazarları tarafından rivâyet edilmiştir. Bkz. Câmiu'l-Usûl (5/ 65 / 3075). Bu ceyyid (sahih) bir hadis olup şahitleri vardır. Sahih'lerde geçen hadise gelince; onu da Müslim, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in eşlerinden Safiyye'den şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Kim bir falcıya gider de ona bir şey sorarsa kırk gece (gün) namazı kabul olunmaz."

639 Nesâî, Sünen'de 7/ 112, Sünen-i Kübra'da 2/ 307 Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan rivâyet etmiştir. Râvilerden Abbad b. Meysere el-Munkari, Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Maîn'e göre zayıftır. Başka bir rivâyette Yahyâ b. Maîn: Fena değildir, demiş, Ebû Dâvûd da leyyin olduğunu söylemiştir. Hasan-ı Basrî'den dolayı bu hadis aynı zamanda munkatı'dır. Bu yüzden Zehebî, Mizan'da: Bu hadis; Abbad'ın leyyin ve senedin munkatı olması sahih derecesinde değildir, demiştir.

Scanned with CamScanner

aleyhi ve sellem)'in en büyük mucizesi, önünden ve arkasından bâtılın yaklaşamadığı, 'büyük hikmet ve övgüler sahibi Allah (c.c) katından inen Kur'ân-ı Azim'dir. Hem, Kur'ân'ın mucize olduğunun ortaya çıkması kesinlikle sihir ilmine bağlı değildir. Zîra şurası kesin ki sahabiler, tâbiîn, Müslümanların önderleri ve Müslüman halklar Kur'ân'ın mucize olduğunu biliyorlar, onunla başkasını birbirinden ayırt edebiliyorlardı ve bu kimseler sihri ne biliyorlardı, ne öğrenmişlerdi, ne de öğretmişlerdi. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Fahreddin Râzî daha sonra sihrin sekiz çeşit olduğunu ifade etmiş ve şöyle demiştir:

Bir: Eski zamanda yaşamış Keldaniler ile Kestantların sihri. Bunlar yedi 'yer işgal eden' yıldıza, yani yedi gezegene ibadet ederlerdi. Yıldızların bu kâinatı idare ettiğini zanneder, hayır ile şerrin, mutluluk ile uğursuzluğun yıldızlardan olduğuna inanırlardı. Hak Teâlâ'nın, görüşlerini geçersiz kılmak ve mezheplerini reddetmek için Hz. İbrâhim'i gönderdiği kavim işte budur. İbn Hallikan ve başkalarının ifade ettiklerine göre Fahreddin Râzî, kendisine nispet edilen "Güneş ve yıldızlarla konuşmada gizli sır kitabı" mealindeki (es-Sırru'l-Mektum...) kitabında bunu uzun uzadıya anlatmıştır. Onun buna tevbe ettiği söylenir. Bir görüşe göre o bunu, inandığından değil, faziletli olanın ortaya çıkması maksadıyla kaleme almıştır ki hakkında sanılan da budur. Fakat kitabında yedi gezegenden her biriyle konuşma yöntemlerini, onların nasıl yaptıklarını, ilişkiye geçtiklerini ve nasıl ibadet ettiklerini anlatmıştır.

Râzî; sihrin ikinci çeşidi vehim sahiplerinin ve kuvvetli nefislerin (ruhların) sihridir, demiştir. Sonra vehim ve zanların insanları etkilediğine, insanların yerde bulunan köprünün üzerinden geçerlerken, aynı köprü bir nehir veya benzeri bir şeyin üzerine konduğunda aynı kimselerin geçememesini delil getirmiş ve şöyle demiştir: Mesela doktorlar kan tutan kimsenin kırmızıya bakmaktan, sar'alı hastanın kuvvetli ışığa bakmaktan veya dönmekten men edilmesi gerektiğinde hemfikirdirler. Bunun sebebi ise insan nefsinin vehim ve zanlara uyma tabiatında yaratılmasından başka bir şey değildir. Yine akıl sahipleri, nazarın hak olduğunda hemfikirdirler.

[535] Buna Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in *"Nazar haktır. Kaderin önüne bir şey geçecek olsaydı nazar geçerdi."*[640] sahih hadisini delil getirebilir.

640 Müslim, 2188; Tirmizî, 2062; İbn Hibbân, 6107; Beyhakî, 9/ 351.

Scanned with CamScanner

Bunu bildikten sonra sana deriz ki: Bunları yapan nefis bazen çok güçlü olur ve bunları yaparken aletlere ve vasıtalara ihtiyaç duymaz. Bazen ise zayıf olduğundan bu aletlerin yardımına ihtiyaç duyar. Bunun açıklaması şudur: Nefs (ruh), bedene hâkim olup, semâ âlemine olan cazibesi kuvvetlendiği zaman, âdeta semavî bir ruh olup şu âlemin maddeleri üzerinde son derece güçlü tesiri bulunur. Ama bu ruh zayıf olup, bedenî lezzetlere bağımlı ve meyilli olursa bu durumda o ruhun bu bedenin dışında herhangi bir tesiri bulunmaz. Râzî daha sonra bunun ilacının az yemek, insanlardan ve riyadan uzak durmak olduğunu açıklamıştır.

Ben derim ki: Râzî'nin anlattıkları 'hal ile tasarruf' olup iki çeşittir. Biri doğru ve meşru tasarruftur ve onda kişi Allah (c.c) ve Rasûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) emir ve yasaklarına uyarak tasarrufta bulunur. Bu haller Allah (c.c)'ın bir hediyesidir ki bu ümmetin salihlerinin kerametleri bu kabildendir. Buna şeriatta sihir/büyü denmez. Bazen kişinin hâli bozuk ve fasid olur ki onda kişi Allah (c.c) ve Rasûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) emirlerine uymaz, onda bunlara göre tasarrufta bulunmaz. Bu da şeriata aykırı davranan bedbahtların halidir. Allah'ın (c.c) bu halleri vermesi, onları sevdiğini göstermez. Nitekim birçok hadiste ifade edildiği üzere mel'un Deccal'in olağanüstü halleri olacaktır, oysa o, şer'an yerilmiş biridir. Allah'ın lâneti üzerine olsun. Muhammedî şeriata aykırılıkları olan benzerlerinin hâli de böyledir. Açacak olursak konu uzar ve burası onun yeri değil.

Fahreddin Râzî devamla şöyle der. Sihrin üçüncü çeşidi, yerdeki ruhların -ki onlar cinlerdir- yardımına başvurmaktır. Felsefeciler ve Mutezililer kabul etmese de bu, sihir türlerinden biridir. Cinler ise iki çeşittir. Biri mü'min cinler, diğeri ise kâfir cinler ki onlar da şeytanlardır. Aralarındaki alaka ve yakınlık sebebiyle akıl sahibi nefislerin (insanların) bunlarla irtibatı göktekilerden daha kolaydır. Ayrıca bu sanatın erbabı ve tecrübeli icraatçıları yerdeki ruhlarla ilişkiye geçmenin az bir rukye, tütsüleme ve tecrid yoluyla gerçekleştiğini tecrübe etmişlerdir. İşte sihrin bu çeşidine "azâim" ve "cinleri emir altına alma" denir.

Sihrin dördüncü çeşidi; tahayyülat ve gözbağcılıktır. Bu gözbağcılık, gözün bazen hata ederek bir şeyi bırakıp belli bir şeyle meşgul olması üzerine kuruludur. Nitekim usta hokkabaz belli hareketlerle insanların dikkatlerini dağıtıp başka bir şeye yöneltebilir. Hatta bunu bir süre devam ettirdiğinde göz-

Scanned with CamScanner

leri bir yerde yoğunlaştırıp o anda başka bir şey yapabilir. O durumda bekledikleri şey insanlara hiç ummadıkları şekilde gözükür ve buna çok hayret ederler. O kişi sussa ve izleyenlerin dikkatlerini yapmak istediğinden başka bir şeye çekmek için çalışmasa, akıl ve duygular onun götürmek istediği yere gitmeseler, izleyenler onun yaptığı her şeyin farkına varırlar. Râzî devamla der ki: Sağlıklı görmeyi bir şekilde bozan durumlar ne kadar güçlü olur ise, bu kabil iş de o kadar güzel olur. Mesalâ, gözbağcılığı yapanın çok aydınlık veya çok karanlık bir yerde oturması gibi... İşte bu durumda görme kuvveti zayıfladığından, olayın tam farkına varamaz.

Ben derim ki: Bazı müfessirler Firavun'un sihirbazlarının yaptığı sihrin hokkabazlık türünden bir sihir olduğunu söylemişlerdir. Nitekim bu yüzden Allah (c.c) *"Onlar atınca, insanların gözlerini büyülediler, onları korkuttular ve büyük bir sihir gösterdiler."* (A'râf, 116) buyurmuştur. Yine, *"Bir de baktı ki, büyüleri sayesinde ipleri ve sopaları, kendisine gerçekten koşuyor gibi görünüyor."* (Taha, 66) buyurmuştur. Müfessirler: Zîra ipleri ve sopaları gerçekten koşmuyordu, demişlerdir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Sihrin beşinci çeşidi, geometrik hesaplara göre yapılmış aletlerin birleştirilmesi ile ortaya çıkan, insanı hayrete düşürücü işlerdir. Buna örnek, at üzerinde elinde borazan bulunan süvaridir ve bu borazan hiç kimse dokunmadığı halde belli aralıklarla öter. Yine bu cümleden olarak Rumların, Hindlilerin çizmiş oldukları ve bakanların onun resim mi insan mı olduğunu ayırt edemedikleri resimler/heykeller vardır. Hatta onlar ağlayan ve gülen resimler bile çizerler. Râzî daha sonra şöyle der: İşte bütün bunlar, insanın muhayyilesini aldatan ince işler kabilindendir. Ben derim ki: Râzî, bazı müfessirlerin şu söylediklerini anlatmak istiyor: Sihirbazlar, o iplerin ve sopaların içini civayla doldurdular. İçindeki civadan dolayı bunlar eğilip bükülünce görenler onları kendi iradeleriyle koşuyor sandılar. Râzî der ki: Saat kutularının bir araya getirilmesi de bu baptandır. Bu konuya ağır yükleri hafif aletlerle sürükleme ilmi de dahildir.

Râzî der ki: Aslında bunun sihirden sayılmaması gerekir. Çünkü bunların dayandığı bilinen kesin sebepleri vardır ve öğrenen herkes onu yapabilir. Ben derim ki: Hıristiyanların halklarına gösterdikleri nur ve aydınlık gibi hileler de bu kabildendir. Mesela mukaddes beldelerindeki kilise çöplüğü, kiliseye hileyle gizlice ateş sokmaları, kandilleri halkın dikkatlerini çekecek

Scanned with CamScanner

şekilde ince bir sanatla tutuşturmaları gibi... Onların havassı bu oyunları itiraf ederler, fakat bunu halklarını dinlerinde tutmak için yaptıkları şeklinde te'vile gider ve bunu kendileri için haklı bir gerekçe olarak görürler. Bunlarla, iyiliğe teşvik ve kötülükten korkutma amacıyla hadis uydurmayı caiz gören, böylece Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu hadislerindeki kimseler sınıfına giren Kerrâmiyye'nin[641] ahmak ve cahil abidleri arasında bir benzerlik vardır:

[536] *"Kim benim adıma bir yalan uydurursa cehennemdeki yerini hazırlasın."* [642]

[537] *"Benden nakledin. Benim adıma yalan uydurmayın. Kim benim adıma bir yalan uydurursa cehennemdeki yerini hazırlasın."*[643]

[538] *"Benden nakledin. Benim adıma yalan uydurmayın. Çünkü benim adıma yalan uyduran kimse cehenneme girer."*[644]

Ardından Fahreddin Râzî bir ruhban hakkındaki şu olayı aktarır: Bir gün çölden geçerken Berâsil kuşlarının yavrularından bir yavru gördü. Bu kuş, uçan, şefkatli ve hazin hazin öten diğer Berâsil kuşlarından farklı bir kuştu. Diğer kuşlar ona güzel zeytin taneleri getirip onun yanına bırakıyorlar, o da ihtiyaç hissettiğinde bir kısmını yiyor, kalanları bırakıyordu. Bunu gören zat, yavrunun halini düşündü ve bunun diğerlerinden farklı olan ötüşünde bir nevi sızlanma ve merhamet dileme bulunduğunu, bu yüzden diğer kuşların ona acıyıp yiyecek getirdiğini anladı. Bu kuşun ötüşüne benzer ses çıkaran hassas bir âlet yaptı. Ona rüzgar vurduğunda aynı sesi çıkarıyordu. Uzun deneyler sonunda yaptığı âletin iyi olduğunu anladı. O kuşlar tıpkı o yavruya getirdikleri gibi, aletin yanına da zeytinler getiriyorlardı. Sonra bu rahip, inşa ettiği bir manastırda uzlete çekildi. Altta, yörede yaşamış salih bir zatın kabrinin bulunduğunu iddia etti ve bu kuşu da orada bir yere astı. Zeytin mevsimi geldiğinde bir taraftaki kapıyı açıyor, rüzgar söylediğimiz şekilde içeri girip o

641 Muhammed b. Kerram es-Sicistani'nin takipçilerine denir. el-Mizan'da şöyle denmektedir: Bidatçı olduğu gibi hadiste de muteber biri değildir. İbn Hibbân: İbn Kerram, imanı bilgiye dayanmayan bir söze indirgemiştir; Zehebî de: Kerramiyye'nin bid'atlarından biri "Allah başka hiçbir cisme benzemeyen bir cisimdir" demeleridir, demiştir.

642 Müslim, 2; Ahmed b. Hanbel, 3/ 98; İbn Hibbân, no: 31.

643 Ahmed b. Hanbel (3/ 39-56), Buhârî ve Müslim'in sıhhat şartlarında rivâyet etmiştir.

644 Buhârî (106), Müslim (1) ve Tirmizî (2660) Hz. Ali (radıyallâhu anh)'dan -"benden nakledin" ifadesi olmaksızın- rivâyet etmişlerdir.

Scanned with CamScanner

kuş gibi ses çıkarıyordu. Bu sesi işiten kuşlar oraya yığılınca zeytin taşıyorlar ve Hıristiyanlar sadece manastırdaki zeytinleri görüyor ve sebebini anlayamıyorlardı. Rahip halkı bu şekilde kandırdı ve onları olanların orada gömülü zatın kerametlerinden kaynaklandığına inandırdı. Allah'ın (c.c) daimi lânetleri kıyâmet gününe kadar üzerlerine olsun.

Râzî der ki: Sihrin altıncı çeşidi, ilaçların özelliklerinden istifâde edilerek yapılan sihirlerdir. Mesela insanın yemeğine, aklı uyuşturan bazı ilaçların konulması, sarhoş edici uyuşturucuların katılması gibi. Bil ki bu özellikleri inkâr etmeye imkân yoktur. Çünkü mesela mıknatısın etkisi gözle görülen bir şeydir.

Ben derim ki: cahil insanlara bu özelliklerle gözüken, ateşe girmek ve yılan tutmak gibi şeyleri kendisinin halleriymiş gibi gösteren sufilik iddiasındaki birçok kimse de bu kabildendir.

Râzî der ki: Sihrin yedinci çeşidi kalbi bağlamaktır. Bu da sihirbazın İsm-i Â'zam duasını bildiğini, cinlerin kendisine itaat edip pek çok işte boyun eğdiklerini iddia etmesidir. Onun bu sözlerini dinleyen kimse, zayıf akıllı ve hakikati ayırt etme kabiliyeti olmayan birisi olduğunda, bunların gerçek olduğuna inanır ve kalbi buna bağlanır (aldanır). Böylece bu kimsede bir çeşit korku ve çekingenlik hasıl olur. Korku meydana geldiğinde hissî kuvvetleri zayıflar. O zaman da sihirbaz ona istediğini yapabilir.

Ben derim ki: Bu tür büyüye "tenbile" denir ve buna ancak aklı zayıf kimseler rağbet eder. Feraset ilmi yoluyla da aklı tam ile noksan kimseler ayırt edilebilmektedir ve bunu yapan kişi bu ilimde uzmansa insanlardan kendisine itaat edecekler ile etmeyecekleri bilir.

Râzî daha sonra şöyle der:

Sihrin sekizinci çeşidi; gizlice ve hissettirmeden koğuculuk ve kışkırtmacılık gibi şeyler yapmaktır. Bu, insanlar arasında yaygındır.

Ben derim ki: Koğuculuk iki türlüdür. Bazen insanları birbirine kışkırtmak, mü'minlerin kalplerini birbirine soğutmak ve ayırmak için yapılır. Bu, ihtilafsız haramdır. Ama,

Scanned with CamScanner

[539] *"Hayır söz koğuculuğu yapan, yalancı değildir."*[645] hadisinde olduğu gibi insanların arasını düzeltmek, Müslümanları birleştirmek için yapılırsa; veya kâfirlerin birliğini bozmak ve rüsva etmek için olursa bu,

[540] *"Savaş hiledir"*[646] hadisi gereği, yapılması istenen ve teşvik edilen bir şeydir. Mesela bunu Nuaym b. Mes'ud Medine'ye hendek savaşı için toplanmış muhtelif gruplarla, (Yahudilerden) Beni Kureyza kabilesinin arasını bozmak için yapmıştır. Birilerine gidip diğerlerinden bir söz taşımış, sonra onlara tekrar gidip öbürlerinden farklı sözler taşımış, sonra onlara diğerlerini kötülemiş, sonunda bu gruplar birbirlerinden nefret edip bölünmüşlerdir. Bunu ise ancak böylesi zeka ve keskin basiret sahibi becerebilir. Yardımı ancak Allah'tan dileriz.

Râzî daha sonra şöyle demiştir: Sihrin kısımları ile çeşitleri ve türleri hakkındaki açıklamalarla ilgili sözün özü bunlardır.

Ben derim ki: Söz konusu birçok türü sihir çeşitleri arasında saymasının sebebi, farkına varılması zor, gizli şeyler olmasından dolayıdır. Çünkü sihir lugatta sebebi/kaynağı sırlı ve gizli olan şeye denir.

[541] Bu yüzden de hadiste *"Sözün bir kısmı sihirdir"*[647] buyurulmuştur. Aynı kökten gelme sahur yemeğine de böyle denmesi, gecenin sonunda gizlice gerçekleştiğinden dolayıdır. Sahr da akciğer demektir ki orası bedenin beslenme mahallidir. Bu isim ona gözle görülememesi ve buradan bedenin her parçasına giden damarların ince olmasından dolayı verilmiştir. Nitekim Ebû Cehil de Bedir gününde Utbe'ye, "Senin sahr'ın şişti", yani korkudan ciğerin şişti, demiştir.

[452] Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) da: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) benim sahr'ım (ciğerim) ile boğazım arasında (yani göğsüm üzerinde) vefat etti" demiştir.[648] Allah (c.c) Firavun'un sihirbazları hakkında: *"İnsanların gözlerini büyülediler"* (A'râf, 116) Yani yaptıklarını onlardan gizlediler, buyurmuştur. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

---

645 Buhârî, 2692; Müslim, 2605; Ebû Dâvûd, 4920; Tirmizî, 1938; Ahmed b. Hanbel, 6 / 403; İbn Hibbân, 5733.

646 Buhârî, 3030; Müslim, 1739; Ebû Dâvûd, 2636; Tirmizî, 1675; Ahmed b. Hanbel, 3/ 297; İbn Hibbân 4763.

647 Buhârî, 5767; Ebû Dâvûd, 5007; Tirmizî, 2028; Ahmed b. Hanbel, 2/ 59; İbn Hibbân, 5795.

648 Buhârî, 3100; İbn Hibbân, 6616.

Scanned with CamScanner

İmam Kurtubî der ki: Bize göre sihir/büyü haktır ve onun hakikati olup yapıldığında Allah (c.c) dilediğini yaratır. Mutezile ve Şâfiîlerden Ebû İshâk el-İsferayini ise: Sihir bir kamuflaj ve aldatma ile muhataba bir şeyi istediği şekilde hayal ettirmekten ibarettir, demişlerdir. Kurtubî der ki: Büyünün bir çeşidi de elçabukluğuyla yapılan hokkabazlıktır (şa'veze). Hızlı hareket ettiğinden dolayı postacıya da şa'vezî denmiştir. İbn Faris: Bu kelime, bedevilerin sözlerinden değildir, demiştir.

İmam Kurtubî der ki: Sihir bazen Allah'ın (c.c) ezberlenen ve rukye yapılan isimleriyle yapılır. Bazen şeytanlardan alınan ahitlerle yapılır. Bazen birtakım yiyecekler, tütsüler vs. ile olur.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in "Bazı fasih sözler sihirdir" buyruğu bazılarına göre bir övgüdür. Bazılarına göre ise belagat ilmine yönelik bir yergidir ki en doğrusu budur. Çünkü dinleyenin bâtılı hak gibi hayal etmesine sebep olduğundan, bâtılı hak sûretinde sunmuş olmaktadır.

[543] Nitekim Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadisinde, *"Birinizin hücceti diğerinden daha kuvvetli olabilir ve ona binaen onun lehine hüküm verebilirim..."*[649] buyurmuştur.

Bir Fasıl (Bir Sihir Türü):

Vezir Ebû Muzaffer, el-İşraf kitabında, Sihir Babı'nda şöyle der: Âlimler büyünün hakikatinin olduğunda ittifak etmişlerdir. Ebû Hanîfe ise; onun hakikati yoktur, demiştir.

Büyüyü öğrenenin ve yapanın hükmü hususunda âlimlerin farklı görüşleri vardır. İmam Ebû Hanîfe, İmam Mâlik ve İmam Ahmed b. Hanbel: Büyüden dolayı kâfir olur, demişlerdir. İmam Ebû Hanîfe'nin ashabından bazıları: Korunmak ve şerrinden uzak olmak için öğrenirse kâfir olmaz, ama caiz olduğu veya faydasının bulunduğu inancıyla yaparsa kâfir olur, demişlerdir. Yine şeytanların ona istediği her şeyi yaptıklarına inanırsa o zaman da kâfir olur. İmam Şâfiî (rh.a) der ki: Biri büyüyü öğrendiğinde ona "Bize büyünü anlat" deriz. Eğer Babillilerin yedi yıldıza ibadeti gibi küfrü gerekti-

649 Sahihtir. "Ben ancak bir beşerim" diye başlayan bir hadisten bir bölümdür. Buhârî (2680), Müslim (1713), Tirmizî, 1339), Nesâî (8/ 133) ve İbn Mâce (3317) Ümmü Seleme'den rivâyet etmişlerdir.

Scanned with CamScanner

ren nitelikte anlatırsa ve ona istediği her şeyi yaptıklarına inanıyorsa kâfirdir. Küfrü gerektirecek bir şey yoksa, fakat bunun mübah olduğuna inanıyorsa o durumda da kâfirdir.

İbn Hübeyre der ki: Büyücü sırf büyü yaptığından ve onu kullandığından dolayı öldürülür mü? İmam Mâlik ile İmam Ahmed b. Hanbel: Evet, öldürülür, derken İmam Şâfiî ile İmam Ebû Hanîfe: öldürülmez, demişlerdir. Büyüyle birisini öldürürse; Mâlik, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre öldürülür. Ebû Hanîfe ise: Bunu tekrarlamadıkça veya belli bir şahsı öldürdüğüne dair bir itirafta bulunmadıkça öldürülmez, demiştir. Şâfiî dışındakilere göre büyücü öldürüldüğünde, had cezası gereği öldürülür. Şâfiî ise: Bu durumda kısasla öldürülür, demiştir. Vezir Ebû Muzaffer devamla der ki: Büyücü tevbe ettiğinde kabul edilir mi? İmam Mâlik'e, Ebû Hanîfe ile Ahmed b. Hanbel'den yapılan meşhur rivâyete göre kabul edilmez. İmam Şâfiî ve diğer rivâyete göre Ahmed b. Hanbel: Kabul edilmez, demişlerdir.

Ehl-i kitap büyücü öldürülür mü? Ebû Hanîfe'ye göre Müslüman büyücü gibi o da öldürülür. Mâlik, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel ise, Lebid b. A'sam olayına dayanarak, öldürülmeyeceğini söylemişlerdir. Büyücü Müslüman kadın hakkında da ihtilaf vardır. Ebû Hanîfe öldürülmeyip hapsedileceğini söylerken, üç imam kadının hükmünün erkek gibi olduğunu söylemişlerdir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Ebû Bekir el-Hallal'ın belirttiğine göre İmam Ahmed b. Hanbel, İmam Zührî'den şöyle nakletmiştir: Müslüman büyücüler öldürülür, fakat müşrik büyücüler öldürülmezler. Zîra Yahudi bir kadın Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e büyü yaptı, fakat Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onu öldürmedi.[650]

Kurtubî, İmam Mâlik'ten, zimmi bir büyücü birini öldürdüğünde öldürüleceğini nakletmiştir. İbn Huveyz Mendad ise büyü yapan zimmi hakkında İmam Mâlik'ten iki görüş nakletmiştir. Birine göre tevbeye çağrılır ve Müslüman olursa dokunulmaz, Müslüman olmazsa öldürülür. Diğerine göre; İslâm'a girse bile öldürülür. Müslüman büyücünün büyüsü küfrü içeriyorsa dört imama ve başka imamlara göre kâfir olur. Zîra Allah (c.c) "Biz ancak

650 Bu mürseldir. İleride gelecek.

Scanned with CamScanner

imtihan için gönderildik, sakın yanlış inanıp da kâfir olmayasınız" demeden hiç kimseye öğretmezlerdi." buyurmuştur. İmam Mâlik der ki: Üzerinde küfür alametleri varsa tevbesi kabul edilmez. Çünkü o zındık[651] gibidir. Eğer tespit edilmeden kendisi tevbe etmiş olarak gelirse kabul ederiz ve öldürmeyiz. Ama büyüsüyle birini öldürmüşse onu öldürürüz.

İmam Şâfiî der ki: Eğer "Ben öldürmeyi kastetmedim" derse hatayla adam öldürmüş sayılıp diyet ödemesi gerekir.

Bir Mesele:

Büyücüden büyüyü bozması istenir mi? İmam Buhârî'nin yaptığı nakle göre Said b. Müseyyeb bunu caiz görmüştür.

Amir eş-Şa'bî: Büyünün duyurulmasında bir sakınca yoktur, derken Hasan-ı Basrî bunu mekruh saymıştır.

[544] Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan gelen sahih bir rivâyette o "Ya Rasûlallah! Bunu duyursan?" demiş, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise: *"Allah şifa verdi. Ben insanlara bir şer kapısı açmak istemiyorum"*[652] buyurmuştur.

Kurtubî, Vehb'den şöyle nakleder: Büyüyü bozmak için yedi adet sedir yaprağı alınıp iki taş arasında öğütülür. Sonra suya atılır ve üzerine âyetelkürsî okunur. Büyü yapılan kişi ondan birkaç yudum içer, kalanıyla gusleder. Böylece ondaki büyü yok olur. Bu, eşinden uzaklaştırılmış adam için iyidir.

Ben derim ki: Büyüyü gidermede en etkili ilaç, Allah'ın (c.c) bunu gidermek için indirdiği Felâk ve Nâs sûrelerini okumaktır.

[545] Bir hadiste *"Sığınanlar bu iki sûre gibisiyle sığınmamışlardır"* buyurulmuştur. [653] Âyetelkürsî de böyledir. Zîra o, şeytanları kovar.

651 Zındık: İçindeki küfrü gizleyip Müslüman gözüken kişidir. İmam Mâlik'e göre zındık tevbe etmeden önce yakalanırsa tevbeye çağrılmadan öldürülür. Batınilerin hükmü de böyledir. Zîra onlar zındıklardan bir taifedir.

652 Buhârî, 3175; Müslim, (2189); İbn Mâce, (3545); Ahmed b. Hanbel, (6/ 63, 96); İbn Hibbân, (6583). Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan rivâyet ettikleri bu hadisin tamamı daha uzundur.

653 İnşaallah Felâk sûresinde gelecek.

Scanned with CamScanner

Yahudilerden Bir Başka Cahillik:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انْظُرْنَا وَاسْمَعُوا ۗ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾ مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ ۚ وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿١٠٥﴾

104. Ey iman edenler! "Râinâ" demeyin, "unzurnâ" deyin. İyi dinleyin. Kâfirler için elem verici bir azap vardır.

105. (Ey mü'minler!) Ehl-i kitaptan kâfirler ve putperestler de Rabbinizden size bir hayır indirilmesini istemezler. Halbuki Allah rahmetini dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir.

Tefsiri:

Allah (c.c) burada mü'minleri söz ve fiillerinde kâfirlere benzemekten men ediyor. Çünkü Yahudiler (Allah'ın lâneti üzerlerine olsun) Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i küçük düşürmek için imalı sözlere başvuruyorlardı. Mesela "Bizi dinle" diyecekleri yerde "Râinâ" diyorlar, bununla "bizim ahmağımız" mânâsını kastediyorlardı (ruûne, ahmaklık demektir). Nitekim Allah (c.c) başka bir âyette *"Yahudilerden bir kısmı kelimeleri yerlerinden değiştirirler, dillerini eğerek, bükerek ve dine saldırarak (Peygambere karşı) 'İşittik ve karşı geldik', "'inle, dinlemez olası', 'râinâ' derler. Eğer onlar 'İşittik, itaat ettik, dinle ve bizi gözet' deselerdi şüphesiz kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olacaktı, fakat küfürleri (gerçeği kabul etmemeleri) sebebiyle Allah onları lânetlemiştir. Artık pek az inanırlar."* (Nisâ, 46) buyurmuştur. Hadislerde de onların selâm verirken "Sâmu aleyküm: Size sâm olsun" -sâm ölüm demektir- dedikleri ifade edilmiş, onlara "Ve aleyküm: Aynısı size olsun" diye mukabelede bulunmamız emredilmiştir. Bu durumda bizim onlara bedduamız kabul olunacak, onlarınki ise kabul olunmayacaktır.

Hülasa, Allah (c.c) mü'minleri söz ve hareketlerinde kâfirlere benzemekten men etmiş ve *"Ey iman edenler! 'Râinâ' demeyin, 'unzurnâ' deyin. İyi dinleyin. Kâfirler için elem verici bir azap vardır."* buyurmuştur.

Scanned with CamScanner

[546] İmam Ahmed b. Hanbel'in İbn Ömer (radıyallâhu anh)'dan rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Ben kıyâmet arefesinde yalnızca hiçbir ortağı bulunmayan Allah'a kulluk edilene kadar kılıçla (savaşmak üzere) gönderildim. Benim rızkım, mızrağımın gölgesinde kılındı. Zillet ve küçüklük, emirlerime karşı gelenlere verildi. Kim bir topluluğa benzerse onlardandır."*[654]

[547] Ebû Dâvûd'un rivâyetindeki ifade de aynıdır: *"Kim bir topluluğa benzerse, onlardan olur."*[655]

Bu naslarda söz ve eylemlerinde, giyim kuşamlarında, bayramlarında, ibadetlerinde ve bize meşru kılınmamış ve onay verilmemiş başka şeylerinde kâfirlere benzemekten şiddetle nehiy, tehdit ve korkutma vardır.

İbn Ebî Hâtim, Ma'n veya Avn'dan şöyle nakleder: Bir adam İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'a gelerek "Bana nasihat et" dedi. İbn Mes'ud (radıyallâhu anh): "Allah'ın (c.c) "Ey iman edenler" hitabını işittiğinde iyice kulak ver. Çünkü o ya emredilen bir iyilik veya nehyedilen bir şerdir." dedi. A'meş, Hayseme'den şöyle nakleder: Sizin Kur'ân'da "Ey iman edenler!" diye okuduğunuz hitapların Tevrat'taki karşılığı "Ey miskinler!"dir.

Muhammed b. İshâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: 'راعنا' Bize kulak ver, demektir. Dahhâk, bu âyetle ilgili İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Onlar Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e "Bize kulak ver" derlerdi. راعنا sözü, sizin عاطنا (saygısız bir üslupla 'bize ver' demektir) sözünüz gibidir. İbn Ebî Hâtim der ki: Ebû Âliye, Ebû Mâlik, Rebî' b. Enes, Atiyye el-Avfî ve Katâde'den buna benzer rivâyetler vardır.

Mücâhid der ki: "Râinâ demeyin"den kastı, 'karşıt hiçbir şey söylemeyin'dir. Başka bir rivâyette şöyle demiştir: Mânâsı, "Bizi dinle, biz de seni dinleyelim, demeyin"dir. Atâ der ki: Râinâ, Ensar'ın söylediği bir lehçeydi, (diğer lehçelere göre saygısızlık ifade ettiğinden) Allah (c.c) bundan men etti.

---

654 Hasendir. Ahmed b. Hanbel, 2/ 50, 92; Tahâvî, Müşkilu'l-Asar, 231; İbn Ebî Şeybe, 5/ 313. Abdurrahman'dan dolayı senedinde zayıflık vardır, fakat onu destekleyen şahitleri bulunmaktadır.

655 Hasendir. Ebû Dâvûd (4031) rivâyet etmiştir. Abdurrahman b. Sabit'ten dolayı senedinde leyyinlik vardır. Fakat metin mütabaat edilmiştir. Hadisin İbn Ebî Şeybe (5/322) ve Kuzai'nin (390) Tâvûs'tan mürsel senetle rivâyet ettiği bir şahidi bulunmaktadır. Konuyla ilgili başka hadisler de vardır.

Scanned with CamScanner

Hasan-ı Basrî der ki: Râin kelimesi Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile sözlü alayı ifade etmektedir. Allah (c.c) onları Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözleriyle ve onları İslâm'a dâvetiyle alay etmekten nehyetmiştir. İbn Cüreyc'den de buna benzer bir söz rivâyet edilmiştir. Ebû Sahr, âyetle ilgili olarak der ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) arkasını dönüp giderken ihtiyaçları olan mü'minler "Bizi dinle" diye seslenirlerdi ve Peygamber'ine (sallallâhu aleyhi ve sellem) böyle davranılması Allah (c.c)'nun ağrına gitti.

Süddî anlatıyor: Kaynuka oğulları kabilesinden Rifaa b. Zeyd adında bir Yahudi, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelir, karşılaştığında onunla konuşur ve "Bana kulak ver. Beni işitilmemiş şekilde dinle" der, Müslümanlar da bu hitabın peygamberlere saygı ve tâzim ifadesi olduğunu sanırlardı. Onlardan bazıları da "küçülmeksizin ve zelil olmaksızın dinle" derlerdi. Bu, Nisâ sûresindeki ifade (اسمع غير مسمع) gibidir. Bu yüzden Allah (c.c) mü'minlere bir daha 'راعنا' dememelerini öğütledi. Abdurrahman b. Zeyd'in de benzer bir sözü vardır.

İmam Taberî der ki: Bize göre doğru olan görüş şudur: Allah (c.c) mü'minleri, Peygamber'ine (sallallâhu aleyhi ve sellem) 'راعنا' demekten men etmektedir. Çünkü bu, Allah'ın (c.c), Peygamber'ine (sallallâhu aleyhi ve sellem) söylenmesinden hoşlanmadığı bir sözdür.

[548] Bunun Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den nakledilenlerden emsalleri, şu ve benzeri hadislerdir: *"Üzüm bağına 'Kerm' demeyin, Halebe deyin. (Kölenize de) Abdî değil, 'Fetâye: delikanlım' deyin."*[656]

"(Ey mü'minler!) Ehl-i kitaptan kâfirler ve putperestler de Rabbinizden size bir hayır indirilmesini istemezler." Allah (c.c) bu âyette, aradaki (oluşabilecek) muhabbeti kaldırmak için kendilerine benzemekten men ettiği kitap ehlinden ve müşriklerden kâfirlerin mü'minlere ne kadar düşman olduklarını açıklamaktadır. Ardından *"Halbuki Allah rahmetini dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir."* buyurarak Peygamber'i Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e indirdiği tam ve kamil şeriat nimetini mü'minlere hatırlatmakta ve dikkatlerini ona çekmektedir.

656 Sahih hadistir. İki hadisten alınmadır. Birincisini Müslim (2248, hadis: 10, 12); Buhârî, el-Edebu'l-Müfred'de, 895) ve İbn Hibbân (5831) Alkame b. Vail'in, babasından nakliyle rivâyet etmişlerdir. İkinci hadisi ise Müslim (2249) Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan rivâyet etmiştir ki bu, Kehf sûresinde gelecektir.

Scanned with CamScanner

Nesih:

مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ أَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَآ أَوْ مِثْلِهَآ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٦﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٠٧﴾

106. Biz, bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak (ertelersek) mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir.

107. (Yine) bilmez misin, göklerin ve yerin mülkiyet ve hükümranlığı yalnızca Allah'ındır? Sizin için Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı vardır.

Tefsiri:

"ما ننسخ من آية: *Biz bir âyeti neshedersek*" buyruğunun tefsiri hakkında İbn Ebî Talha, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: "Biz bir âyeti başkasıyla değiştirirsek..." İbn Cüreyc, Mücâhid'den şöyle nakleder: Biz bir âyeti silersek... İbn Ebî Necih de Mücâhid'den şöyle nakleder: Yazısını olduğu gibi bırakıp hükmünü değiştirirsek... Mücâhid bu tefsiri İbn Mes'ud'un arkadaşlarından da nakletmiştir. İbn Ebî Hâtim; Ebû Âliye ve Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'den de buna benzer tefsirlerin rivâyet edildiğini söylemiştir.

Dahhâk ise bunu, "biz sana hangi âyeti unutturursak" diye tefsir etmiştir. Atâ: Kur'ân'dan neyi atarsak, diye tefsir etmiş, İbn Ebî Hâtim bunu "Yani atıp Hz. Muhammed'e nazil etmezsek" diye açıklamıştır. Süddî de: Kur'ân âyetlerinin neshedilmesinden kasıt, kabzedilmesidir, demiştir. İbn Ebî Hâtim de şöyle demiştir: 'Kabzedilmesi' ile kastedilen;

[549] *"İhtiyar kadın ve erkek zina ettiklerinde onları kesinlikle recmedin."* [657] ve,

[550] *"Ademoğlunun iki vadi malı olsa üçüncüsünü ister."*[658] örneklerinde olduğu gibi (lafzının) 'ortadan kaldırılması'dır, demiştir.

657 İnşaallah Nûr sûresinde gelecek.
658 İnşaallah Tekâsur sûresinde gelecek.

Scanned with CamScanner

İmam Taberî der ki: "Biz bir âyetin hükmünü neshedersek..." yani bir âyetin hükmünü başkasına çevirir ve değiştirirsek... Buna örnek Allah'ın (c.c) helâli harama, haramı helâle, mübahı yasağa, yasağı mübaha çevirmesidir. Bu ise ancak emir, nehiy, yasaklama, serbest bırakma, men etme ve mübah kılma gibi şeylerde olur. Haberlerde ise nasih ve mensuh olmaz. Nesh, aslen bir kitabı neshetmekten gelmektedir ki mânâsı 'bir kitabı ondan başka bir nüshaya aktarmak/geçirmek' olup, onda yazının bir kitaptan diğerine aktarılması ve taşınması vardır. Hükmünün taşınması ile yazısının taşınması arasında bir fark yoktur. Çünkü o her iki durumda da ilki mensuhtur (neshedilmiş, kaldırılmıştır).

Usul âlimleri neshi farklı farklı tarif etmişlerdir. Fakat bu çok önemli değildir. Çünkü şer'i neshin mânâsı âlimlerce malumdur. Birisi neshi; hükmün daha sonra gelen başka bir hüküm sebebiyle kaldırılmasıdır, diye özetlemiştir. Böylece bu tarifin kapsamına kolaydan zora doğru nesh, zordan kolaya doğru nesh, yerine başka bir hüküm konmaksızın sadece kaldırmak sûretiyle yapılan nesh türlerinin hepsi girmiştir. Neshin hükümleri, çeşitleri ve şartları ise Usul-i Fıkıh kitaplarında genişçe açıklanır.

[551] Taberânî, Sâlim kanalıyla babasından şöyle rivâyet eder: İki adam bir sûreyi okuyabiliyorlardı, onlara Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) okutmuştu. Bir gece kalkıp namaz kıldılar, ancak bu sûrenin hiçbir harfini okuyamadılar. Sabahleyin erkenden Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelerek durumu anlattılar. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"O neshedilmiş veya unutturulmuş olabilir. Ondan vazgeçin"* buyurdu. Zührî de bu âyeti "نُنْسِها" şeklinde nun harfini dammeli ve (sin'i) şeddesiz okurdu.[659] Râvilerden Süleyman b. Erkam zayıftır.

[552] Ebû Bekir el-Enbari de Sehl b. Huneyf'ten buna benzer şekilde ve merfu (Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e dayandırılan hadis) olarak rivâyet etmiştir.[660]

---

659 Mecmau'z-Zevâid'de (11592) söylendiği gibi, bunu Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat'ta İbn Ömer (radıyallâhu anh)'dan rivâyet etmiştir. Heysemî, râvîlerden Süleyman b. Erkam'ın metruk olduğunu söylemiştir. Gerçekten de öyledir.

660 Takrib'de ifade edildiği üzere Ebû Ümâme b. Sehl b. Huneyf, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i görmüş, fakat ondan hadis nakletmemiştir. Senetteki Abdullah b. Sâlih de münker rivâyetlerde bulunmuştur. Ebû Hâtim er-Râzî'nin söylediği üzere komşusu kağıda bir şeyler yazıp evine bırakır, o da yazılı olanları hadis olarak anlatırdı. Bkz. el-Mizan, Tefsir-i Kurtubi 2/62.

Scanned with CamScanner

"أو نَنْسِها" ifadesi iki şekilde; hem "نَنْسأْها" hem de "نُنْسِها" şeklinde okunmuştur.

"نَنْسأْها, Nense'hâ" şeklinde nûnu fethalı ve sin'den sonrasını hemzeli okuyanlara göre mânâsı "ertelersek"tir. Ali b. Ebî Talha, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'ın bu âyeti şöyle tefsir ettiğini rivâyet etmiştir. "Onu başka bir âyetle değiştirirsek veya değiştirmeden olduğu gibi bırakırsak." demiştir. Mücâhid de İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'ın arkadaşlarından "Yani yazısını bırakıp hükmünü değiştirirsek..." dediklerini rivâyet etmiştir. Ubeyd b. Umeyr, Mücâhid ve Atâ'dan: Yani, erteler ve geciktirirsek, dedikleri rivâyet edilmiştir. Atiyye el-Avfî de: Erteleyip neshetmezsek, diye tefsir etmiştir. Süddî ve Rebî' de böyle demişlerdir. Dahhâk: Ertelersek, yani nasihi mensuhtan sonraya bırakırsak, demiş; Ebû Âliye, âyeti "Katımızda tutup inişini ertelersek" diye tefsir etmiştir. İbn Ebî Hâtim de İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakletmiştir: Ömer (radıyallâhu anh) bize hutbe okudu ve hutbesinde şöyle dedi: Allah (c.c) buyuruyor ki: "Biz hangi âyeti nesheder veya ertelersek..." (yani "nense'hâ"yı ertelemek ile tefsir etti).

(Unutma mânâsındaki nisyan kökünden gelme) "أو نُنْسِها" kıraatine gelince; Abdurrezzak bu âyet hakkında Katâde'den şöyle nakletmiştir: Allah (c.c) Peygamber'ine (sallallâhu aleyhi ve sellem) dilediği âyetleri unutturuyor, dilediğini neshediyordu. İbn Ebî Hâtim, Hasan-ı Basrî'den şöyle nakletmiştir: Peygamberiniz Kur'ân'dan bazı yerleri kendisine okunmuşken daha sonra unuttu. İbn Ebî Hâtim, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan[661] şöyle nakletmiştir: Bazen Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e geceleyin bir vahiy iniyor, gündüz olunca onu unutuyordu. Bunun üzerine Allah (c.c) *"Biz, bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak..."* âyetini nazil etti. Ubeyd b. Umeyr "unutturursak" cümlesini "sizin yanınızdan kaldırırsak" diye tefsir etmiştir. Taberî, Kâsım b. Rebîa'dan şöyle nakletmiştir: Ben Sa'd b. Ebî Vakkas'ı bu âyeti okurken işittim ve "Said b. Müseyyeb bunu 'أو نَنْسأْها' diye okuyor, dedim. Bana şöyle cevap verdi: Kur'ân ne Said b. Müseyyeb'e ne de Müseyyeb ailesine indi. Allah (c.c) *"Sana okuyacağız da onu unutmayacaksın."* (A'lâ, 6) ve *"Unuttuğunda Rabbini an."* (Kehf, 24) buyurmuştur. Bunu ayrıca Abdurrez-

661 İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan yapılan bu rivâyet sahih değildir. Çünkü Haccac b. Temim el-Cezeri el-Vasıti, Takrib'de söylendiği üzere zayıftır. Böylesi bir haber ise ancak sikalar rivâyet ettiğinde kabul edilebilir.

Scanned with CamScanner

zak, Hüşeym'den, Hâkim de Müstedrek'inde Ya'la b. Atâ'dan nakletmiştir. Hâkim: Buhârî ve Müslim tahric etmemiş olsalar da hadis onların şartlarına uygundur, demiştir. İbn Ebî Hâtim der ki: Muhammed b. Ka'b, Katâde ve İkrime'den Said b. Müseyyeb'inkine benzer sözler rivâyet edilmiştir.

Ahmed b. Hanbel, Ömer (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: "Ali en iyi hüküm verenimiz, Übeyy de en güzel Kur'ân okuyanımızdır. Ama yine de biz Übeyy'in söylediklerinin bazılarını terk ederiz. Übeyy: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle derken işittim. Onu hiçbir şey için bırakmam" diyor, ama Allah (c.c) *"Biz, bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak (ertelersek) mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz."* buyurmuştur.

[553] İmam Buhârî de Ömer (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakletmiştir: "Bizim en güzel Kur'ân okuyanımız Übeyy İbn Ka'b; en iyi hüküm verenimiz Ali İbn Ebî Tâlib'dir. Yine de biz Übeyy'in bazı sözlerine itibar etmeyiz. Çünkü o, 'Allah Rasûlü'nden (sallallâhu aleyhi ve sellem) işittiğim hiçbir âyeti bırakmam' diyor. Halbuki Allah Teâlâ: *"Biz, bir âyetin hükmünü nesheder (yürürlükten kaldırır) veya onu ertelersek (unutturursak) mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz."*[662] buyurmuştur.

"Mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz." buyruğuyla Hz. Ali (radıyallâhu anh)'ın söylediği gibi, hüküm bakımından mükelleflerin menfaatine olanını veya benzerini getiririz mânâsı kastedilmiştir. İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet edilmiştir: "Daha iyisini", yani 'sizin için daha faydalı ve daha kolay olanını...'

Ebû Âliye der ki: Yani, hangi âyeti neshedip uygulamaya geçirmemiş veya katımızda tutup ertelemişsek, mutlaka ya onu veya benzerini getiririz.

Süddî der ki: Neshettiğimizden daha hayırlı olanı veya bıraktığımızın benzerini getiririz. Katâde: Yani, kolaylık ve ruhsat, emir ve yasak bulunan başka bir âyeti getiririz, demiştir.

Hükümranlık Allah'ındır:

Allah (c.c) *"Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir. (Yine) bilmez misin, göklerin ve yerin mülkiyet ve hükümranlığı yalnızca Allah'ındır? Sizin için Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı vardır."* buyruğuyla mahlukatı

662 Buhârî, 4481, 5005.

Scanned with CamScanner

üzerinde dilediği şekilde yegâne tasarruf sahibinin kendisi olup, yaratma ile emr'in -ki emir tasarrufta bulunmak demektir- yalnız O'na ait olduğunu ifade etmektedir. Allah (c.c) onları dilediği gibi yarattığı, onlardan dilediğini bahtlı, dilediğini bahtsız kıldığı, dilediğine sağlık verip dilediğini hasta ettiği, dilediğini başarılı kılıp dilediğini başarısız yaptığı gibi, kulları arasında da dilediği gibi hükmeder. Dolayısıyla dilediklerini helâl, dilediklerini haram kılar; dilediklerini mübah, dilediklerini yasak kılar. Dilediği gibi hükmeden sadece odur. Kimsenin Onun hükmüne eleştiri getirme hak ve yetkisi yoktur. Yaptığı hiçbir şeyden dolayı sorguya çekilmez, bilakis kendisi kullarını sorguya çeker. Nesh yoluyla kullarını, onların itaat derecelerini ölçer. Kendisinin (c.c) bildiği bir maslahattan dolayı kullarına belli bir şeyi emreder, sonra bildiği bir sebepten aynısını yasaklar. Dolayısıyla tam itaat ancak Allah'ın (c.c) emirlerine uymak ve getirdiklerini tasdikle, peygamberlere uymak ve onların emrettiklerini yapıp nehyettiklerinden kaçınmakla gerçekleşir. Burada Yahudilerin -Allah'ın lâneti üzerlerine olsun- küfürlerine şiddetle karşı çıkılmış, kuvvetli bir açıklama getirilmiş ve neshin imkânsız olduğu yolundaki şüpheleri çürütülmüştür. Nitekim onlardan bazıları cehalet ve küfürleriyle bunun aklen, bazıları ise iftira ve yalanla şer'an imkânsız olduğunu iddia etmişlerdir.

İmam Taberî der ki: Böylece âyetin mânâsı şöyle olur: Ey Muhammed! Görmez misin ki yerin ve göğün hükümranlığı ve yöneticiliği başka hiç kimsenin değil, sadece benim elimdedir. Onlarla alakalı dilediğim emirleri verir, dilediğim yasakları koyarım. Kullarım için dilediğim hükümlerimi dilediğim vakitte ve şekilde nesheder, yerine başkasını koyar ve değiştirir, dilediklerimi de hiç dokunmayıp olduğu gibi bırakırım. Taberî daha sonra şöyle der: Âyetteki ifade, Allah'ın (c.c) 'kendisinin azamet ve büyüklüğünü Peygamber'ine (sallallâhu aleyhi ve sellem) haber verme' sûretinde olsa da, bundan asıl maksat Tevrat hükümlerinin neshini inkâr eden, Allah (c.c) katından gelip (geldiklerini iddia edip) Tevrat'taki hükümleri değiştirdiklerinden dolayı İsa (a.s) ile Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamberliklerini reddeden Yahudileri yalanlamaktır. Allah (c.c) göklerin ve yerin mülkiyet ve tasarrufunun kendi elinde olduğunu, mahlukatın O'nun mülkünün sakinleri, emir ve nehiylerini dinleyip itaat etmeleri ve uymaları gerekenler olduğunu; kendisinin onlara dilediklerini emredip dilediklerini yasaklayabileceğini, dilediklerini neshedip dilediklerine dokunmayacağını; onay, emir ve nehiylerini diledikleri için çıkartacağını bildirmektedir.

Scanned with CamScanner

Ben derim ki: Yahudileri nesh konusunda münakaşa ve tartışmaya iten, onların küfür ve inatlarıdır. Çünkü Allah'ın (c.c) hükümlerinde neshi imkânsız kılacak akli hiçbir gerekçe yoktur. Çünkü Allah (c.c), dilediğini yaptığı gibi dilediği hükmü de verebilir. Kaldı ki nesih, evvelki kitaplarda ve geçmiş şeriatlarda gerçekleşmiş bir şeydir. Mesela Allah (c.c) Âdem (a.s)'a, kızlarını oğullarıyla evlendirmeyi helâl kılmışken sonra bunu yasaklamıştır. Nûh (a.s)'a gemiden çıktıktan sonra her hayvanı yemeyi helâl kılmış, sonra bazılarının helâlliğini neshetmiştir. İki kızkardeşi nikahı altında bulundurmak Yakûb (a.s) ile oğullarına helâl iken, Tevrat'tan itibaren haram kılmıştır. İbrâhim (a.s)'a oğlunu kurban etmesini emretmiş, İbrâhim (a.s) onu gerçekleştirmeden önce Allah onu neshetmiştir. İsrâiloğullarının hepsine, aralarındaki buzağıya tapanları öldürmelerini emretmiş, sonra nesillerinin sonunun gelmemesi için öldürme hükmünü kaldırmıştır. Bunun pek çok örneği vardır ve zikredecek olursak konu uzar. Yahudiler bunların hepsini itiraf ediyor, sonra da yüz çeviriyorlar. Bu delillere verilen lafzî cevaplar, asıl maksadı teşkil eden mânânın delâletini ortadan kaldırmaz. Nitekim onların kitaplarındaki Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in geleceği müjdesi ve ona tâbi olma emri meşhurdur. Bu ise Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e uymanın şart olup amellerin ancak onun şeriatına uyduğunda kabul edileceği mânâsına gelir. İster; 'Zaten diğer şeriatların süresi -*"Sonra orucu geceye kadar tamamlayın"* (Bakara, 187) âyetinde olduğu gibi- Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in gönderilmesine kadardır ve dolayısıyla buna nesh denmez' densin; isterse onların şeriatlarının bir zamanla sınırlandırılmayıp Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şeriatının gelmesiyle birlikte neshedildiği söylensin. Her iki durumda da Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e tâbi olmaları kaçınılmazdır. Çünkü Allah'ın (c.c) en son gönderdiği kitapla gelmiştir.

İşte Allah (c.c) Yahudilere (Allah'ın lâneti üzerlerine olsun) reddiye olarak, bu makamda, neshin caizliğini açıklayarak *"Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir. (Yine) bilmez misin, göklerin ve yerin mülkiyet ve hükümranlığı yalnızca Allah'ındır? Sizin için Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı vardır."* buyurmaktadır. Yani mülk tartışmasız Allah'ın (c.c) olduğu gibi, dilediği şekilde hüküm verme hakkı da sadece O'nundur. *"İyi bilin ki, yaratmak ve emretmek (hüküm) yalnızca Allah'a mahsustur."* (A'râf, 54) Ehl-i kitaba hitapla başlayan Âl-i İmrân sûresinin şu âyetinde neshin Yahudilerde gerçekleştiği belirtilmiştir: *"Tevrat'ın indirilmesinden önce, İsrâil'in (Ya'kub'un)*

Scanned with CamScanner

kendisine haram kıldıkları dışında, yiyeceğin her türlüsü İsrâiloğullarına helâl idi." (Âl-i İmrân, 93) Bunun tefsiri ileride gelecek. Tüm Müslümanlar da büyük hikmetlerden dolayı Allah'ın (c.c) hükümlerinde neshin caiz olduğunda hemfikirdirler ve hepsi bunun gerçekleştiğini söylemiştir.

Tefsirci Ebû Müslim el-İsfahani: Neshin hiçbiri Kur'ân'da gerçekleşmemiştir, demiştir ki onun bu görüşü zayıf, merdut ve seviyesizdir. Ebû Müslim gerçekleşmiş nesih örneklerine de kaçamak cevaplar vermiştir. Bunların biri, iddetin başta bir yıl iken dört ay on güne indirilmesi meselesidir ki buna cevap vermemiştir. Kıblenin Beyt-i Mukaddes'ten Kâbe'ye çevrilmesi meselesine de hiçbir cevap getirmemiştir. Bir başka mesele, Müslüman'ın on kâfire sabretmesini emreden âyetten sonra, bunun iki kâfire indirilmesidir. Bir mesele de Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile gizli konuşmadan önce sadaka verme emrinin neshidir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'e Lüzumsuz Sorular Sormak ve İsteklerde Bulunmak:

أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَىٰ مِنْ قَبْلُ ۗ وَمَنْ يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١٠٨﴾

108. Yoksa siz de, daha önce Mûsâ'ya sorulduğu gibi peygamberinize sorular sormak mı istiyorsunuz? Kim imanı küfürle değişirse, şüphesiz dosdoğru yoldan sapmış olur.

Tefsiri:

Yüce Allah bu âyet-i kerimede, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e vakti gelmeden önce sorular sormaktan men etmektedir. Nitekim başka bir âyette de: *"Ey iman edenler! Açıklanırsa hoşunuza gitmeyecek olan şeyleri sormayın. Eğer Kur'ân indirilirken onları sorarsanız size açıklanır."* (Mâide, 101) buyurmuştur. Yani âyet indikten sonra onun detaylarını sorarsanız, o vakit size açıklanır. Olmadan önce ise hiçbir şey sormayın. Çünkü sorunuzdan dolayı sorduğunuz şey haram kılınabilir.

[554] Bu sebeple sahih hadiste: *"Müslümanların cürümce en büyüğü, haram kılınmamış bir şeyi soran ve sorması sebebiyle onun haram kılınmasına sebep olan kimsedir."*[663] buyurulmuştur.

663 Buhârî, 7289; Müslim, 2358; Ahmed b. Hanbel, 1/ 176; İbn Hibbân, 110.

Scanned with CamScanner

[555] Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e karısının yanında bir adam gören kimsenin ne yapacağı sorulduğunda, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) konuşsa böylesi büyük bir mesele hakkında konuşmuş, sussa böylesi bir mesele hakkında susmuş olacaktı. Bu yüzden bu tür sorulardan hoşlanmadı ve ayıpsadı. Sonra Allah (c.c) mülaane (karısına zina isnadında bulunduğunda karısıyla karşılıklı lânetleşmeleri) hükmünü indirdi.[664]

[556] Bu sebeple Buhârî ile Müslim Sahih'lerinde Muğire b. Şu'be'den şöyle rivâyet etmişlerdir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) 'dedi ki demiş ki' şeklindeki konuşmalardan (dedikodudan), çok soru sorulmasından ve malın zayi edilmesinden hoşlanmazdı.[665]

[557] Sahih-i Müslim'de geçen bir hadiste de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Size bir şey söylemediğim sürece bana soru sormayın. Çünkü sizden evvelkiler çok soru sormaları ve peygamberleri hakkında ihtilaf etmeleri sebebiyle helâk oldular. Size bir şey emrettiğimde onu gücünüz yettiği şekilde yapın. Bir şeyden nehyettiğimde de onu yapmayın."*[666] Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu sözünü şu olay üzerine söylemiştir. Allah'ın (c.c) haccı Müslümanlara farz kıldığını söyleyince bir adam "Her yıl mı ya Rasûlallah?" diye sordu. Adam bunu üç defa tekrarladı ve Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) hepsinde sustuktan sonra: *"Hayır. Ama ben "evet" deseydim her yıl haccetmek vacip olacaktı ve vacip olsaydı buna gücünüz yetmeyecekti"* buyurdu. Ardından, *"Size bir şey söylemediğim sürece bana bir şey sormayın..."* hadisini söyledi.[667]

[558] Enes b. Mâlik (radıyallâhu anh)'dan da aynısı rivâyet edilmiştir: "Biz Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bir şey sormaktan nehyedildik. Bu yüzden bedevi birinin gelip Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e soru sorması ve bunu dinlemek bizim hoşumuza giderdi."[668]

[559] Hâfız Ebû Ya'lâ, Müsned'inde Bera b. Azib'den (radıyallâhu anh) şöyle nakleder: Bazen Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bir şey sormak

---

664 Müellif'in işaret ettiği hadisi Buhârî (5259), Müslim (1492) ve Ahmed b. Hanbel (5/ 336, 337) rivâyet etmişlerdir. Hadis Nûr sûresinde gelecek.

665 Nisâ sûresinin 83. âyetinde gelecek.

666 Müslim, 1337; Nesâî, 5 / 110, 111; Ahmed b. Hanbel, 2/ 447, 457.

667 Müslim, 1337; Nesâî, 5/ 110, 111; Ahmed b. Hanbel, 2/ 447, 457.

668 Müslim, 1337; Nesâî, 4/ 121, 122; Ahmed b. Hanbel, 3/ 143; Ebû Ya'lâ, 333.

Scanned with CamScanner

isterdim de üzerinden bir yıl geçtiği halde korkumdan soramazdım. Biz hep bedevilerin gelmelerini temenni ederdik.[669] Bezzâr, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabından daha faziletli bir topluluk görmedim. Onlar sadece on iki meseleyi sordular ve bunların hepsi de Kur'ân'da vardır: *"Sana, şarap ve kumar hakkında soru sorarlar."* (Bakara, 219) *"Sana haram ayı sorarlar"* (Bakara, 217) *"Sana yetimleri sorarlar."* (Bakara, 220) Ve benzeri âyetler...

"Yoksa siz de daha önce Mûsâ'ya sorulduğu gibi peygamberinize sorular sormak mı istiyorsunuz?" Âyetteki 'أم: yoksa' kelimesi 'bilakis' mânâsındadır. Veya kendi mânâsında soru edatıdır, fakat tenkit kastedilmiştir (yani nasıl sorarsınız). Hitap hem mü'minleri hem kâfirleri kapsamaktadır. Çünkü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) hepsine gönderilmiştir. Bunun benzeri şu âyettir: *"Ehl-i kitap senden, kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyor. Onlar Mûsâ'dan, bunun daha büyüğünü istemişler de, 'Bize Allah'ı apaçık göster' demişlerdi. Zulümleri sebebiyle hemen onları yıldırım çarptı."* (Nisâ, 153)

Muhammed b. İshâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Rafi b. Hureymele -veya Vehb b. Zeyd- "Ey Muhammed! Bize gökten okuyacağımız bir kitap indir ve bize pınarlar fışkırt ki seni tasdik edelim ve sana uyalım" dedi. Bunun üzerine Allah (c.c) *"Yoksa siz de, daha önce Mûsâ'ya sorulduğu gibi peygamberinize sorular sormak mı (veya isteklerde bulunmak mı) istiyorsunuz?"* buyruğunu indirdi.

[560] Ebû Câfer er-Râzî, Ebû Âliye'den bu âyetle ilgili şöyle nakleder: Bir adam "Ya Rasûlallah! Bizim kefaretlerimiz de İsrâiloğullarının kefareti gibi olsa..." dedi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) üç defa *"Allah'ım! Biz öyle istemiyoruz"* dedikten sonra şöyle buyurdu: *"Allah (c.c) size İsrâiloğullarına verdiğinden daha iyisini verdi. İsrâiloğullarından biri günah işlediğinde o günahı ve kefaretini kapısının üzerinde yazılı bulurdu. Kefaretini öderse günahı kendisi için dünyada rüsvaylık, ödemezse âhirette rüsvaylık olurdu. O yüzden Allah'ın (c.c) size verdiği, İsrâiloğullarına verdiğinden daha iyidir."* Allah (c.c) bir âyette: *"Kim bir kötülük yapar yahut nefsine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse, Allah'ı çok affedici ve esirgeyici bulacaktır."* (Nisâ, 110) buyurmaktadır.

669 Senedi Müslim'in koşulları derecesinde sahihtir. Birçok da şahidi bulunmaktadır.

Scanned with CamScanner

[561] Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Beş vakit namaz ve cumadan cumaya namaz, aralarında işlenen günahlar için kefarettir."* buyurmuştur.

[562] Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadisinde de, *"Kim bir kötülüğe niyetlenir de yapmazsa ona hiçbir günah yazılmaz. Yaparsa bir günah yazılır. Kim de bir iyiliğe niyetlenir de yapmazsa ona bir sevap yazılır. Yaparsa ona on katı sevap yazılır. Allah'ın dininde ancak (günah ve masiyetlere devam etmek sûretiyle) helâk olmakta ısrar eden helâk olur"* buyurdu. Allah da (c.c) *"Yoksa siz, daha önce Mûsâ'ya sorulduğu gibi..."* âyetini nazil etti.[670]

[563] Mücâhid *"Mûsâ'ya sorulduğu gibi ..."* âyeti hakkında şöyle der: İsrâiloğulları Mûsâ (a.s)'dan Allah'ı (c.c) kendilerine apaçık göstermesini istemişlerdi. Kureyşliler de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den Safa tepesini altına dönüştürmesini istediler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Pekala. Allah (c.c) İsrâiloğullarına gökten sofrayı hangi şartlarda indirdiyse bunu da size öyle yapacak"* buyurdu. Ancak onlar kabul etmeyip geri gittiler.[671] Süddî ve Katâde'den de buna benzer rivâyetler vardır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Burada Allah (c.c), İsrâiloğullarının zora koşma, yalanlama ve inatla Mûsâ (a.s)'dan isteklerde bulundukları gibi, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den zora koşma ve teklif yoluyla talepte bulunanları yermiştir.

"Kim imanı küfürle değişirse", yani iman yerine küfrü satın alırsa *"şüphesiz dosdoğru yoldan sapmış olur."* Yani dosdoğru yolu bırakıp cehalet ve sapıklığa çıkmış olur. Peygamberleri tasdik etmek, onlara tâbi olmak ve uymayı bırakıp onlara karşı gelmek ve yalanlayanların, ihtiyaçları olmadığı halde zora koşma ve küfür maksatlı birtakım isteklerde bulunan ve teklifler getirenlerin durumu da böyledir. Nitekim Allah (c.c) başka bir yerde şöyle buyurur: *Allah'ın nimetine nankörlükle karşılık veren ve sonunda kavimlerini helâk yurduna sürükleyenleri görmedin mi? Onlar cehenneme girecekler. O ne kötü karargâhtır!"* (İbrâhim, 28-29) Ebû Âliye âyetteki 'imanı küfürle değişirse' cümlesini, "rahatlığı güçlükle değişirse" diye tefsir etmiştir.

---

670 Taberî (1786) Ebû Âliye'den mürsel olarak rivâyet etmiştir. Mürsel olması sebebiyle senedi zayıftır. Fakat "beş vakit namaz..." ile "kim bir kötülüğe niyetlenir.."

671 Taberî, (1873, 1874), Mücâhid'den mürsel senetle rivâyet etmiştir.

Scanned with CamScanner

Ehl-i Kitap, Müslümanları Dinlerinden Döndürmek İster:

وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا ۚ حَسَدًا
مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ ۚ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّىٰ
يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٩﴾ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ
وَآتُوا الزَّكَاةَ ۚ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ
بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٠﴾

109. Ehl-i kitap'tan çoğu, hakikat kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki kıskançlıktan ötürü, sizi imanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek istediler. Yine de siz, Allah onlar hakkındaki emrini getirinceye kadar affedip bağışlayın. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir.

110. Namazı kılın, zekâtı verin, önceden kendiniz için yaptığınız her iyiliği Allah'ın katında bulacaksınız. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı noksansız görür.

Tefsiri:

Yüce Allah mü'min kullarını Ehl-i kitap'tan kâfirlerin yollarına girmeye karşı uyarıyor, onların Müslümanlara gizli ve açıktan düşman olduklarını, mü'minlerin ve peygamberlerinin üstünlüklerini bilmelerine rağmen onlara besledikleri hasedi haber veriyor. Mü'min kullarına Allah'ın zafer ve fetih vaadi gerçekleşinceye kadar onlara karşı hoşgörülü, affedici ve tahammülkar olmalarını emrediyor. Namaz kılmalarını ve zekât vermelerini emredip bunlara teşvik ve tahrik ediyor.

Nitekim Muhammed b. İshâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Huyey b. Ahtab ve Ebû Yasir b. Ahtab, Araplara, Allah (c.c) peygamberliği onlara verdiğinden dolayı en çok kin besleyen Yahudilerdendiler ve insanları İslâm'dan döndürmek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Allah (c.c) ikisi hakkında *"Ehl-i kitap'tan çoğu, hakikat kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki kıskançlıktan ötürü, sizi imanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek istediler..."* âyetini nazil etti.

Scanned with CamScanner

Abdurrezzak'ın Zührî'den rivâyetine göre o, bu âyetin Ka'b b. Eşref hakkında indiğini söylemiştir.

İbn Ebî Hâtim, Abdullah b. Ka'b b. Mâlik'den şöyle rivâyet etmiştir: Yahudilerden Ka'b b. el-Eşref bir şair olup Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i hicveden şiirler söylerdi. Allah'ın (c.c) *"Ehl-i kitap'tan çoğu... sizi imanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek istediler..."* âyeti işte onun hakkında indi.

Dahhâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Ümmi bir peygamber Ehl-i kitab'a ellerindeki kitaplardan, peygamberlerden ve mucizelerden haber veriyor, bunların hepsini tıpkı onlar gibi tasdik ediyordu. Fakat onlar küfür, haset ve zulümleriyle onu inkâr ettiler. Bunu ifade etmek için Allah (c.c) *"Ehl-i kitap'tan çoğu, hakikat kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki kıskançlıktan ötürü, sizi imanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek istediler."* buyurdu. Yani hakikat, hiçbir şeyi kapalı kalmayacak derecede onlara açık olduktan sonra. Fakat kıskançlık ve haset onları inkâra sevk etti. Âyette Allah (c.c) onları son derece sert bir dille kınamakta, ayıplamakta ve yermektedir. Peygamberine (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve mü'minlere ise üzerinde bulundukları, kendilerine ve geçmiştekilere inen vahyi tasdik, iman ve ikrar üzere devam etmelerini emretmekte ve buna keremi, bol sevabı ve yardımı ile karşılık vereceğini bildirmektedir.

Rebî' b. Enes, âyetteki *"katlarından bir kıskançlıktan dolayı"* ifadesini, "kendilerinden bir kıskançlıktan dolayı" diye tefsir etmiştir. Ebû Âliye, *"hakikat kendilerine apaçık belli olduktan sonra"* ifadesini şöyle tefsir etmiştir: "Ellerindeki Tevrat ve İncil'de bulunan Muhammed'in Allah Rasûlü olduğu hakikati kendilerine apaçık belli olduktan sonra, başkalarına verildiği için haset ve zulümle onu inkâr ettiler." Katâde, Rebî' ve Süddî de böyle demişlerdir.

"Yine de siz, Allah onlar hakkındaki emrini getirinceye kadar affedip bağışlayın." ifadesinin Kur'ân'ın başka yerindeki benzeri şudur: *"Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve müşriklerden birçok üzücü sözler işiteceksiniz. Eğer sabreder ve takvâ gösterirseniz, muhakkak ki bu, (yapılacak) işlerin en değerlisidir."* (Âl-i İmrân, 186)

Ali b. Ebî Talha, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Allah'ın (c.c) *"Yine de siz, Allah onlar hakkındaki emrini getirinceye kadar affedip*

Scanned with CamScanner

bağışlayın." buyruğunu, *"Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün"* (Bakara, 191) buyruğu ile *"Allah'a ve âhiret gününe inanmayanlarla... zelil bir şekilde cizye verinceye kadar savaşın"* (Tevbe, 29) buyruğu neshetmiştir. Bu âyet Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in müşrikleri affetmesi emrini neshetmiştir. Ebû Âliye, Rebî' b. Enes, Katâde ve Süddî de aynı görüşte olup, bunlar: "Bu âyet, kılıçla cihadı emreden âyetlerle neshedilmiştir." demişlerdir. Nitekim bu âyetteki *"Allah onlar hakkındaki emrini getirinceye kadar"* kaydı da buna işaret etmektedir.

[564] İbn Ebî Hâtim, Üsame b. Zeyd'den şöyle nakleder: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve ashabı Allah'ın (c.c) kendilerine emrettiği gibi müşrikleri ve Ehl-i kitab'ı affediyor, eziyetlerine sabrediyorlardı. Çünkü Allah (c.c) *"Yine de siz, Allah onlar hakkındaki emrini getirinceye kadar affedip bağışlayın. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir."* buyurmuştu. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Allah'ın (c.c) af emrini Allah (c.c) kendisine savaş için izin verene kadar uygulamaya devam etti. Bu emirle Allah (c.c) Kureyşlilerin önde gelenlerinden öldürdüklerini öldürdü."[672] Senedi sahihtir. Kütüb-i Sitte'de görmedim, fakat aslı Sahih-i Buhârî ile Sahih-i Müslim'de Üsame b. Zeyd'den yapılmış bir rivâyet olarak geçmektedir.

"Namazı kılın, zekâtı verin, önceden kendiniz için yaptığınız her iyiliği Allah'ın katında bulacaksınız. Şüphesiz Allah, yapmakta olduklarınızı noksansız görür." buyruğuyla da Allah (c.c) mü'minleri, namaz kılmak ve zekât vermek gibi kendilerine fayda verecek ve âhirette getirisi olacak şeylerle uğraşmaya teşvik etmekte ve buna Allah'ın (c.c) bu dünyada ve *"şahitlerin şahitlik edecekleri ve zalimlere özür dilemelerinin hiçbir fayda sağlamayacağı, lânetin de, kötü yurdun da onların olacağı"*[673] gündeki yardımı gelene kadar devam etmeye teşvik etmektedir. Bu sebeple Allah (c.c) *"Şüphesiz Allah, yapmakta olduklarınızı noksansız görür."* buyurmuştur. Yani Allah (c.c) yapılan hiçbir şeyden habersiz değildir ve hayır olsun, şer olsun, hiçbir şey O'nun (c.c) katında yok olup gitmez. Bilakis herkese yaptığının karşılığını verir.

İmam Taberî, Allah'ın (c.c) *"Şüphesiz Allah, yapmakta olduklarınızı noksansız görür."* buyruğu hakkında şöyle der: Allah (c.c) bu âyetlerle hitap ettiği

672 Sahihtir. Hatta Buhârî'nin (4566) bu senetle rivâyet ettiği bir hadisten bir parçadır. Hadis Âl-i İmrân sûresinde gelecek.

673 Mü'min: 52.

Scanned with CamScanner

mü'minlere, hayır ve şerden gizli ve aleni olarak her ne yaparlarsa kendisinin onları gördüğünü, hiçbir şeyin O'na (c.c) gizli kalmadığını, dolayısıyla iyiliğe iyilik kötülüğe de aynısıyla karşılık vereceğini haber vermektedir. Bu bir haber cümlesi olsa da bir vaad ve tehdit, emir ve yasak içermektedir. Zîra Allah (c.c) itaat ve ibadetlerinde gayretli olmaları için mü'minler topluluğuna kendisinin onların tüm yapıp ettiklerini gördüğünü haber vermektedir. Çünkü onlar için kalıcı olan odur. Zîra Allah (c.c) bu amellerinin karşılığını verecektir.

"Basîr" kelimesi "mubsır: gören" kelimesinden çevrilmedir. Mübdi'in (eşsiz biçimde yoktan var eden) bedî'e, Mü'lim'in (elem verici) Elîm'e dönüştürüldüğü gibi... Doğrusunu en iyi Allah bilir.

[565] İbn Ebî Hâtim, Ukbe b. Amir'den şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i bu âyeti "bimâ ta'melûne basîr: yaptıklarınızı görmektedir" değil de "bikulli şey'in basîr: her şeyi görmektedir." şeklinde okurken işittim."[674]

Ehl-i Kitab'ın, cennete Sadece Kendilerinin Gireceği Kuruntusu:

وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ ۗ تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ ۗ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١١١﴾ بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١١٢﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَىٰ عَلَىٰ شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارَىٰ لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ ۗ كَذَٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ ۚ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١١٣﴾

111. (Ehl-i kitap:) Yahudiler yahut Hıristiyanlar hariç hiç kimse cennete giremeyecek, dediler. Bu, onların kuruntusudur. Sen de onlara: Eğer sahiden doğru söylüyorsanız delilinizi getirin, de.

674 Senedinde İbn Lehîa vardır ki hadiste zayıftır. Kendisinden rivâyet edilen de Abdullah'lardan biri değildir.

Scanned with CamScanner

112. Bilakis, kim muhsin olarak yüzünü Allah'a teslim ederse, onun ecri Rabbi katındadır. Öyleleri için ne bir korku vardır, ne de üzüntü çekerler.

113. Hepsi de kitabı (Tevrat ve İncil'i) okumakta oldukları halde Yahudiler: Hıristiyanlar doğru yolda değillerdir, dediler. Hıristiyanlar da: Yahudiler doğru yolda değillerdir, dediler. (Kitab'ı) bilmeyenler de birbirleri hakkında tıpkı onların söylediklerini söylediler. Allah, ihtilafa düştükleri hususlarda kıyâmet günü onlar hakkında hükmünü verecektir.

Tefsiri:

Allah (c.c) Yahudilerle Hıristiyanların kuruntularını ve aldanışlarını açıklamaktadır. Zîra Yahudi ve Hıristiyanlardan her biri cennete sadece kendi dininden olanların girebileceğini söylüyorlardı. Nitekim Allah (c.c) Mâide sûresinde (c.c) onların *"Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz."* (Mâide, 18) dediklerini haber vermiştir. Allah burada (c.c) onları yalanlayarak günahlarından dolayı kendilerine azap edeceğini söylüyor, dedikleri gibi olsaydı böyle bir şey olmazdı, diye bildiriyor. Nitekim daha önce geçtiği gibi onlar cehennem ateşinin kendilerine sadece sayılı birkaç gün dokunacağını, daha sonra cennete gireceklerini iddia ediyorlardı. Allah (c.c) orada onlara cevap verdi. Burada da hiçbir delil, hüccet ve beyyineye dayanmadan yaptıkları bu iddiayı, *"Bu onların kuruntusudur"* diyerek reddetmektedir. Ebû Âliye der ki: Bunlar onların, Allah'a (c.c) karşı besledikleri, hakikati olmayan kuruntular ve boş temennilerdir. Katâde ve Rebî' b. Enes de böyle demişlerdir.

Allah (c.c) daha sonra *"Sen de"* Yani: Ey Muhammed! *"Onlara de ki: Eğer"* iddianızda *"sahiden doğru söylüyorsanız delilinizi getirin."*
Âyetteki "burhanekum" (delilinizi) ifadesini Ebû Âliye, Mücâhid, Süddî ve Rebî' b. Enes "hüccetinizi", Katâde ise: beyyinenizi (açık delilinizi) diye tefsir etmişlerdir.

Allah (c.c) ardından şöyle buyurmaktadır: *"Bilakis, kim muhsin olarak yüzünü Allah'a teslim ederse"* yani kim amellerini yalnızca 'hiçbir ortağı bulunmayan Allah' için yaparsa... Bunun benzeri şu âyettir: *"Eğer seninle tartışırlarsa de ki: Ben yüzümü (kendimi) Allah'a teslim ettim. Bana tâbi olanlar da öyle..."* (Âl-i İmrân, 20)

Scanned with CamScanner

Ebû Âliye *"Kim yüzünü Allah'a teslim ederse"* ifadesini "kendini yalnız Allah'a verirse" diye tefsir etmiştir. Said b. Cübeyr de şöyle tefsir etmiştir: *"Kim yüzünü"* yani dinini *"Allah'a teslim ederse"* yani sadece Allah'a has kılarsa *"Muhsin olarak"* yani Allah'a has kılmayı Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e uymak sûretiyle gerçekleştirerek... Çünkü bir amelin kabul olunmasının iki şartı vardır; biri sadece Allah (c.c) için yapılmış olması, diğeri ise doğru ve şeriata uygun olmasıdır. Bir amel ihlasla yapılır da doğru ve meşru olmazsa kabul olunmaz.

[566] Bu sebeple Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Kim emrimiz olmayan bir amel yaparsa o reddolunur"*[675] buyurmuştur. Bunu Müslim, Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan rivâyet etmiştir.

Dolayısıyla ruhbanların ihlasla yapmış olduklarını varsaysak bile, amellerinde kendileri ve tüm insanlar için gönderilmiş olan Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e uymadıkları sürece onlardan kabul olunmaz. Allah (c.c) onlar ve emsalleri hakkında Kur'ân'da şöyle buyurur: *"Onların yaptıkları her bir (iyi) işi ele alırız, onu saçılmış zerreler haline getiririz (değersiz kılarız)."* (Furkân, 23) *"İnkâr edenlere gelince, onların amelleri, ıssız çöllerdeki serap gibidir ki susayan onu su zanneder; nihâyet ona vardığında orada herhangi bir şey bulamamıştır..."* (Nûr, 39) *"O gün birtakım yüzler zelildir, durmadan çalışır, (fakat boşuna) yorulur, kızgın ateşe girer. Onlara kaynar su pınarından içirilir."* (Ğâşiye, 2-5) İleride geleceği üzere mü'minlerin emiri Ömer (radıyallâhu anh)'dan yapılan rivâyete göre o, bu âyetlerin ruhbanlar hakkında olduğunu söylemiştir. Amel zahirde şeriata uyuyorsa, ancak işleyen onu sadece Allah (c.c) için yapmamışsa, o da kabul edilmeyip yapana iade edilir. Bu da riyakârların ve münâfıkların halidir. Nitekim Allah (c.c) başka âyetlerde şöyle buyurmuştur: *"Şüphesiz münafıklar Allah'a oyun etmeye kalkışıyorlar; halbuki Allah onların oyunlarını başlarına çevirmektedir. Onlar namaza kalktıkları zaman üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah'ı da pek az hatıra getirirler."* (Nisâ, 142) *"Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar namazlarını ciddiye almazlar. Onlar gösteriş yapanlardır. Ve hayra da mâni*

675 Hadisi bu lafızla Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan Müslim (11718) rivâyet etmiştir. Buhârî (2697), Ebû Dâvûd (4606), İbn Mâce (14), Ahmed b. Hanbel (6 / 240) ve İbn Hibbân (26)'da ise "Kim bu işimizde (dinimizde) onda olmayan bir şey peyda ederse o reddolunmuştur."

Scanned with CamScanner

olurlar." (Mâûn, 4-7) Bu yüzden Allah (c.c) *"Artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın ve Rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın."* (Kehf, 110) buyurmuştur.

Yüce Allah bu âyet-i kerimede *"Bilakis, kim muhsin olarak yüzünü Allah'a teslim ederse, onun ecri Rabbi katındadır. Öyleleri için ne bir korku vardır, ne de üzüntü çekerler."* buyurarak bu durumda onlara mükâfatlarını vereceği garantisini vermiş ve onların çekindikleri korkulacak şeylerden emin olacaklarını bildirmiştir. Dolayısıyla onlara karşılaştıkları şeylerde *"ne bir korku vardır, ne de onlar"* geçmişte terk ettikleri için *"üzüntü çekeceklerdir."* Nitekim Said b. Cübeyr de âyeti şöyle tefsir etmiştir: Onlar âhirette hiç korkmayacaklar ve ölmelerine de hiç üzülmeyeceklerdir.

"Hepsi de kitabı (Tevrat ve İncil'i) okumakta oldukları halde Yahudiler: Hıristiyanlar doğru yolda değillerdir, dediler. Hıristiyanlar da: Yahudiler doğru yolda değillerdir, dediler." Allah (c.c) burada onların çelişkilerini, birbirlerine nefret ve düşmanlık duyup birbirleriyle zıtlaşmalarını açıklamaktadır.

[567] Nitekim Muhammed b. İshâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: "Necranlı Hıristiyanlar Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e geldiklerinde Yahudi hahamlar da gelerek Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanında onlarla tartıştılar. Rafi' b. Hureymele: Siz doğru yolda değilsiniz, dedi ve İsa (a.s) ile İncil'i inkâr etti. Necranlı bir Hıristiyan'da Yahudilere: Siz de doğru yolda değilsiniz, dedi ve Mûsâ (a.s)'ın peygamberliğini ve Tevrat'ı inkâr etti. Bunun üzerine Allah (c.c) onların bu sözlerini ele alan *"Hepsi de kitabı (Tevrat ve İncil'i) okumakta oldukları halde Yahudiler: Hıristiyanlar doğru yolda değillerdir, dediler..."* âyetini indirdi. Oysa her biri kitabında, inkâr ettiği şeyleri tasdik eden ifadeler okur. Yani; Yahudiler İsa (a.s)'ı inkâr ederler, halbuki ellerindeki Tevrat'ta Allah'ın (c.c) Mûsâ (a.s) diliyle onlardan İsa (a.s)'ı tasdik etmeleri emri vardır. İncil'de de İsa (a.s)'ın getirdiği Mûsâ (a.s)'ı tasdik emri ve Tevrat'ın Allah (c.c) katından olduğu ifadeleri vardır. Buna rağmen her biri diğerinin elindekini inkâr eder.

Mücâhid bu âyetin tefsirinde: İlk Yahudiler ve Hıristiyanlar ise doğru yol üzereydiler, demiştir. Katâde der ki: *"Yahudiler: Hıristiyanlar doğru yolda değillerdir, dediler."* Bilakis ilk Hıristiyanlar doğru yoldaydılar. Ancak hurafeler çıkardılar ve parçalandılar. *"Hıristiyanlar da: Yahudiler doğru yolda değiller-*

Scanned with CamScanner

dir, dediler." Aksine ilk Yahudiler doğru yoldaydılar. Ancak hurafeler çıkardılar ve bölünüp parçalandılar. Mücâhid'den yapılan diğer rivâyet ise, Ebû Âliye ve Rebî' b. Enes'ten yapılan şu görüş gibidir: *"Yahudiler: Hıristiyanlar doğru yolda değillerdir, dediler. Hıristiyanlar da: Yahudiler doğru yolda değillerdir, dediler."* âyetinde anlatılanlar Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) zamanındaki Ehl-i kitap'tır.

Bu görüş, her bir tarafın diğerini itham ettiği şeyde haklı olmalarını gerektirir. Oysa âyetin akışına bakıldığında, doğru olmadığını bile bile böyle söylediklerinden dolayı onların yerildikleri görülür. Nitekim bu yüzden Allah (c.c) *"Kitabı (İncil ile Tevrat'ı) okudukları halde"* buyurmuştur. Yani üstelik onlar Tevrat ve İncil'in şeriatını bilmektedirler. Aslında her biri kendi döneminde meşruydu. Fakat, -daha önce geçen İbn Abbâs ve Mücâhid'in bu âyetin tefsiriyle ilgili sözleri ile Katâde'den gelen birinci rivâyette ifade edildiği üzere- onlar inat, küfür ve yanlışa yanlışla karşılık verme yoluna giderek birbirlerini reddettiler. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

"(Kitab'ı) bilmeyenler' de birbirleri hakkında tıpkı onların söylediklerini söylediler." Allah (c.c) burada işaret ve ima yoluyla Yahudi ve Hıristiyanların birbirleriyle sözlü atışmalarındaki cehaletlerini ortaya sermektedir. "Bilmeyenler"den ne kastedildiği hususunda farklı görüşler vardır. Rebî' b. Enes ve Katâde: Yani, Yahudiler de Hıristiyanlar gibi dediler, demişlerdir. İbn Cüreyc der ki: Atâ'ya "Bu bilmeyenler kimlerdir?" dedim, "Yahudi ve Hıristiyanlardan, Tevrat ve İncil'den önceki milletlerdir." dedi. Süddî de "bilmeyenler"den kastın Araplar olduğunu, Hıristiyan ve Yahudilerin: Muhammed doğru yol üzere değil sözlerine işaret olduğunu söylemiştir. Taberî ise bunun genel olup herkesi kuşatmaya elverişli olduğunu tercih etmiştir. Bu görüşlerden birinin tercihini gerektiren kat'i bir delil yoktur. Dolayısıyla hepsini kapsayan mânâya yorumlamak en evlasıdır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

"Allah, ihtilafa düştükleri hususlarda kıyâmet günü onlar hakkında hükmünü verecektir." Yani Allah (c.c) onları olacağını vaad ettiği günde toplayıp, aralarında, zerre kadar zulüm ve haksızlık olmayan hükmünü verecektir. Bu, Allah'ın şu buyruklarında ifade edilen mânâ gibidir: *"Mü'min olanlar, Yahudi olanlar, Sâbiîler, Hıristiyanlar, Mecûsîler ve müşrik olanlara gelince, muhakkak ki Allah, bunlar arasında kıyâmet gününde (ayrı ayrı) hükmünü verir. Çünkü Allah her şeyi hakkıyla bilendir."* (Hacc, 17) *"De ki: Rabbimiz hepimizi*

Scanned with CamScanner

bir araya toplayacak, sonra aramızda hak ile hükmedecektir. O, en âdil hüküm veren, (her şeyi) hakkıyla bilendir." (Sebe, 26)

Allah'ın Mescidlerinde Allah'ı Anmayı Engelleyenler:

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَى فِي خَرَابِهَا ۚ أُولَٰئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ ۚ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١٤﴾

114. Allah'ın mescidlerinde O'nun adının anılmasına engel olan ve onların harap olmasına çalışandan daha zalim kim vardır! Aslında bunların oralara ancak korkarak girmeleri gerekir. (Başka türlü girmeye hakları yoktur.) Bunlar için dünyada rezillik, âhirette de büyük azap vardır.

Tefsiri:

Allah'ın (c.c) mescidlerinden men eden ve onu yıkmak için çalışanlardan kimin kastedildiği hususunda müfessirlerin iki görüşü vardır:

Bir: Avfî'nin tefsirinde İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan naklettiği, onların Hıristiyanlar oldukları görüşüdür. Mücâhid de: Onlar Hıristiyanlardır. Beyt-i Makdis'e pislikler atıyor ve insanları orada ibadet etmekten engelliyorlardı, demiştir. Abdurrezzak bu âyet hakkında Katâde'den şöyle rivâyet etmiştir: O, Buhtanassar ve adamlarıdır. Buhtanassar Beyt-i Makdis'i yıkmış, Hıristiyanlar da bunda ona yardım etmişlerdi. Said, Katâde'den şöyle nakletmiştir: Onlar Allah düşmanı Hıristiyanlardır. Yahudilere olan düşmanlıkları, onları Beyt-i Makdis'i yıkmada Babil'li Mecûsî Buhtanassar'a yardım etmeye itti. Süddî de şöyle demiştir: Hıristiyanlar Beyt-i Makdis'i yıkmasında Buhtanassar'a yardım ettiler. Bu sayede Buhtanassar orayı yıktı ve oraya leşlerin atılmasını emretti. Rumların orayı yıkmada Buhtanassar'a yardım etmelerinin sebebi, İsrâiloğullarının Zekeriyya'nın (a.s) oğlu Yahyâ (a.s)'ı öldürmeleriydi. Hasan-ı Basrî'den de buna benzer bir rivâyet vardır.

İkinci görüş: Taberî, İbn Zeyd'den şöyle nakleder: *"Allah'ın mescidlerinde O'nun adının anılmasına engel olan ve onların harap olmasına çalışandan daha zalim kim vardır!"* âyetinde kastedilenler, Hudeybiye gününde

Scanned with CamScanner

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Mekke'ye girmesine engel olan müşriklerdir. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Zituva denen yerde kurbanını kesti ve onlarla barış andlaşması yaptı. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlara: Hiç kimse Kâbe'yi ziyaretten alıkoymazdı. Adam babasının ve kardeşinin katiliyle karşılaşırdı da onu yine engellemezdi, dedi. Onlar da: Bedir günü babalarımızı öldürenler, onların evlatları hâlâ aramızda iken beldemize giremezler, dediler.

"Onların harap olmasına çalışandan" denilmiştir; çünkü orayı Allah'ı zikirle imar ve ihya edecek, Hac ve Umre için gelecek kişilerin yolunu kesiyorlardı.

İbn Ebî Hâtim, Said b. Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Kureyşliler Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Mescid-i Haram'da, Kâbe'nin yanında namaz kılmasını engelleyince Allah (c.c) *"Allah'ın mescidlerinde O'nun adının anılmasına engel olan ve onların harap olmasına çalışandan daha zalim kim vardır!"* âyetini indirdi.

İmam Taberî bunları zikrettikten sonra birinci görüşü tercih etmiş ve gerekçe olarak Kureyşlilerin Kâbe'yi yıkmak için çalışmadıklarını, Beyt-i Makdis'i yıkmak için ise çalıştıklarını zikretmiştir.

Ben derim ki: Allahu A'lem, İbn Zeyd ve İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan rivâyet edildiği gibi, ikinci görüş daha kuvvetli gözükmektedir. Çünkü Hıristiyanlar Yahudileri Beyt-i Makdis'de namaz kılmaktan (ibadet etmekten) engelledikleri için sanki dinleri Yahudilerin dininden daha doğru ve onlar hakikate daha yakındılar. O dönemde Yahudilerin Allah'ı zikretmeleri onlardan kabul edilmiyordu. Çünkü Dâvûd (a.s) ile Meryem oğlu İsa (a.s) diliyle lânetlenmişlerdi. Bu, onların isyan etmeleri ve haddi aşmalarından dolayı idi. Ayrıca Allah (c.c) (geçen âyetlerde) Yahudileri ve Hıristiyanları yermeyi bitirdikten sonra, (bu âyetten itibaren) Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile ashabını Mekke'den çıkaran ve onları Mescid-i Haram'da namaz kılmaktan engelleyen müşrikleri yermeye başlamaktadır.

İmam Taberî'nin dayandığı "müşrikler Kâbe'yi yıkmaya çalışmadılar" gerekçesine gelince; onların yaptığından daha büyük yıkım var mıdır ki? Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile ashabını oradan çıkardılar, putları, ortakları ve şirk koştuklarıyla Kâbe üzerinde hakimiyet kurdular. Nitekim Allah

Scanned with CamScanner

(c.c) şöyle buyurur: *"Onlar Mescid-i Haram'ın mütevellîleri olmadıkları halde (müminleri) oradan geri çevirirlerken Allah onlara ne diye azap etmeyecek? Oranın mütevellîleri takvâ sahiplerinden başkaları değildir. Fakat onların çoğu bunu bilmez."* (Enfâl, 34) Yine şöyle buyurur: *"Allah'a ortak koşanlar, kendilerinin kâfirliğine bizzat kendileri şahitlik ederlerken, Allah'ın mescitlerini imar etme selâhiyetleri yoktur. Onların bütün işleri boşa gitmiştir. Ve onlar ateşte ebedi kalacaklardır. Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe iman eden, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte doğru yola ermişlerden olmaları umulanlar bunlardır."* (Tevbe, 17-18) Allah (c.c) yine şöyle buyurur: *"Onlar, inkâr eden ve sizin Mescid-i Haram'ı ziyaretinizi ve bekletilen kurbanların yerlerine ulaşmasını men edenlerdir. Eğer (Mekke'de) kendilerini henüz tanımadığınız mü'min erkeklerle mü'min kadınları bilmeyerek çiğnemeniz sebebiyle üzüntüye kapılmanız ihtimali olmasaydı (Allah savaşı önlemezdi). Dilediklerine rahmet etmek için Allah böyle yapmıştır. Eğer onlar birbirinden ayrılmış olsalardı elbette onlardan inkâr edenleri elemli bir azaba çarptırırdık."* (Fetih, 25) Allah (c.c) *"Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe iman eden, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte doğru yola ermişlerden olmaları umulanlar bunlardır."* (Tevbe, 18) buyurmaktadır. Böylesi kimseler Kâbe'den kovulmuşlar ve engellenmişlerse bundan daha büyük yıkım ve tahrip olabilirmi? Mescidlerin imarından kasıt, sadece oranın süslenmesi ve maddi olarak inşa edilmesi değildir. İmarı ancak orada Allah'ı zikretmek ve şeriatını uygulamakla, orasını pislik ve şirkten uzak tutmakla olur.

"Aslında bunların oralara ancak korkarak girmeleri gerekir." Bu bir haberdir, fakat kasıt emirdir. Yani "Gücünüz yettiğinde onların ancak anlaşma ve cizye gölgesinde girmelerine izin verin." Bu yüzden Mekke'nin fethinden bir yıl sonra, hicretin dokuzuncu senesinde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Hz. Ali'yi (radıyallâhu anh) Mekke'ye göndermiş, Hz. Ali Mina'da (Cemre-i Akabe denilen yerde) verdiği hutbede "İyi dinleyin! Bu yıldan sonra hiçbir müşrik haccetmeyecek, Kâbe'yi çıplak tavaf etmeyecektir. Kime bir mühlet verilmişse süresi bitene kadar mühleti devam edecektir" diyerek bunu duyurmuştur. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunu Allah'ın şu buyruğunu uygulama maksatlı yapmıştır: *"Ey iman edenler! Müşrikler ancak bir pisliktir. Onun için bu yıllarından sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar."* (Tevbe, 28)

Scanned with CamScanner

Bazıları *"Aslında bunların oralara ancak korkarak girmeleri gerekir."* cümlesini şöyle tefsir etmişlerdir: Müşriklerin Allah'ın camilerine, onlar üzerinde hakimiyet kurup mü'minleri girmekten engelleme şöyle dursun, aslında mü'minlerin kendilerini yakalamasından korkarak ve ödleri patlayarak girmeleri gerekir. Bununla söylenmek istenen şudur; kâfirlerin ve başkalarının zulmü olmasa, yegâne hak ve olması gereken budur.

Denildi ki: Bu, Allah'ın (c.c) mü'minlere, onları Mescid-i Haram'a ve diğer mescidlere hâkim kılacağına, müşrikleri zelil ve güçsüz hale getirerek hiçbirinin yakalanıp cezalandırılmaktan veya Müslüman olmazsa öldürülmekten korkmaksızın oraya giremeyeceğine dair müjdesidir. Daha önce geçen, müşriklerin Mescid-i Haram'a girmekten engellenmeleri rivâyetinde yer aldığı gibi gerçekten de Allah (c.c) bu vaadini gerçekleştirmiş, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Arap yarımadasında ikinci bir dinin kalmasına müsaade edilmemesini, Yahudilerin ve Hıristiyanların oradan sürülmelerini vasiyet etmiştir. Bu, Mescid-i Haram'ın dört bir yanının şereflendirilmesinden ve Allah'ın (c.c) peygamberini tüm insanlara müjdeleyici ve korkutucu olarak gönderdiği kutsal toprakların temizlenmesinden başka bir şey değildir. İşte onların dünyadaki rezillikleri budur. Çünkü ceza, yapılan fiil türünden verilir. Mü'minleri Mescid-i Haram'dan engelledikleri gibi kendileri de ondan engellendiler. Mü'minleri Mekke'den sürdükleri gibi, kendileri de sürüldüler.

"Bunlar için...ahirette de büyük azap vardır." Yani, Kâbe'nin saygınlığına aykırı hareketlerinden, etrafını putlarla doldurmak sûretiyle değersizleştirdiklerinden, orada Allah'tan başkalarına dua edip çıplak tavaf ettiklerinden, Allah (c.c) ve Rasûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) sevmediği başka nice fiiller yaptıklarından ötürü onlara büyük azap vardır.

Mescid'i Beyt-i Makdis ile tefsir edenlerin açıklamalarına gelince; Ka'b el-Ahbar şöyle der: Hıristiyanlar Beyt-i Makdis'i ele geçirdiklerinde orayı yıkıp harap ettiler. Allah (c.c) Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i peygamber gönderince de O'na (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Allah'ın mescidlerinde O'nun adının anılmasına engel olan ve onların harap olmasına çalışandan daha zalim kim vardır!.."* âyetini indirdi. Gerçekten de yeryüzünde Beyt-i Makdis'e güvenlik içinde girebilen hiçbir Hıristiyan yoktur. Süddî der ki: Bugün yeryüzünde oraya hangi Rumlu girecek olsa mutlaka boynunun uçurulacağı veya

Scanned with CamScanner

cizye konulup onu ödemek zorunda kalacağı korkusuyla girer. Katâde der ki: Onlar camilere ancak kaçamak olarak ve gizlice girerler.

Ben derim ki: Bu, Beyt-i Makdis'in, âyetin geneli kapsamında olmasını engellemez. Çünkü Hıristiyanlar, Yahudilerin yönelerek ibadet ettikleri kayaya saygısızca hareketleri nedeniyle hem şeriatları tarafından cezalandırılmışlardır, hem de orada zillet içinde olmakla kader yönüyle cezalandırılmışlardır. Beyt-i Makdis'in Hıristiyanların zulmüne düçar olduğu dönemler dışında Hıristiyanların bu zilleti hep devam edegelmiştir. Aynı şekilde Yahudiler de onda Allah'a (c.c) karşı Hıristiyanlardan daha büyük günah işleyince Allah (c.c) onlara daha büyük bir ceza vermiştir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

İkinci görüş sahiplerinden Süddî, İkrime ve Vail b. Dâvûd, âyetteki *"dünyadaki rezilliği/zilleti"* Mehdi'nin zuhuru ile tefsir etmişlerdir. Katâde ise onların zillet içinde cizye ödemeleri ile tefsir etmiştir.

Doğrusu, "dünyadaki rezillik ve zillet" bunların hepsinden daha geneldir. Nitekim, dünyada rezillikten ve âhiret azabından Allah'a sığınmaya dair hadisler vardır:

[570] İmam Ahmed b. Hanbel, Büsr b. Ertah'tan şöyle nakleder: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle dua ederdi:

اللهم أحسن عاقبتنا في الأمور كلها، وأجرنا من خزي الدنيا وعذاب الآخرة

"Allah'ım! Her işimizde sonumuzu güzel eyle. Bizi dünya rüsvaylığından ve âhiret azabından koru!"[676]

Kütüb-i Sitte'nin hiçbirinde yer almasa da bu hadis hasendir. Hadisin râvisi Büsr b. Ertah -Büsr b. Ebî Ertah olduğu da söylenir- bunun dışında bir de,

[571] *"Savaşlarda eller kesilmez."*[677] hadisini rivâyet etmiş olup bu ikisi dışında hiçbir hadisi yoktur.

---

676 Ahmed b. Hanbel, 4/ 181; İbn Hibbân, 1198; Hâkim, 3/ 591. Heysemî, Mecmau'z-Zevâid'de (10 / 178): Ahmed b. Hanbel'in râvîleri ile Taberânî'nin senetlerinden birindeki râvîler sikadır, demiştir. Ben derim ki: Büsr sebebiyle bu hadis (tek başına) hüccet teşkil etmez. Fakat konuyla ilgili başka hadisler de vardır.

677 Ebû Dâvûd, 4408; Tirmizî, 1450; Nesâî, 8/ 911; İbn Adiyy, 2/ 6. Bunlar Büsr'den rivâyet etmişlerdir. İlleti Büsr'ün kendisidir. Çünkü sahabi olduğu ihtilaflıdır. İbn Adiyy, Yahyâ b. Maîn'den: Bu Büsr kötü bir adamdır, sözünü nakleder. Hadis için ayrıca bak. Nasbu'r-Râye, 3/ 344; Fethu'l-Kadîr, 5 / 255.

Scanned with CamScanner

وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾

115. Doğu da Allah'ındır, batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zatı) oradadır. Şüphesiz Allah'(ın rahmeti ve nimeti) geniştir, O her şeyi bilendir.

Tefsiri:

Allahu A'lem, bu Allah'ın (c.c) Mekke'den çıkartılan, mescidlerinden ve namazgahlarından ayrılan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ve ashabına Allah'ın (c.c) bir tesellisidir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Mekke'de iken Kâbe, gözünün önünde olduğu halde Beyt-i Makdis'e yönelerek namaz kılıyordu. Medine'ye gelince on altı veya on yedi ay Beyt-i Makdis'e yöneltildi. Daha sonra Allah (c.c) onu Kâbe'ye yöneltti. Bu yüzden Allah (c.c) *"Doğu da Allah'ındır, batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zatı) oradadır."* buyurdu.

[572] Ebû Ubeyd Kâsım b. Selâm, Nasih ve Mensuh isimli kitabında İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet eder: "Bize söylendiğine göre -ki Allah daha iyi bilir- Kur'ân'dan ilk neshedilen kıble meselesidir. Allah (c.c) *"Doğu da Allah'ındır, batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zatı) oradadır."* buyurduğunda Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Beyt-i Atik'e (en eski ev, Kâbe) yönelmeyip Beyt-i Makdis'e doğru namaz kıldı. Daha sonra Allah (c.c) O'nu (sallallâhu aleyhi ve sellem) Beyt-i Atik'e yöneltti. O âyeti neshederek *"Nereden yola çıkarsan çık (namazda) yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir. Nerede olursanız olunuz, yüzünüzü o yana çevirin ki..."* (Bakara, 150) âyetini indirdi.[678]

[573] Ali b. Ebî Talha, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Kur'ân'da ilk nesih kıble konusunda olmuştur. Zîra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Medine'ye hicret ettiğinde Allah (c.c) ona Beyt-i Makdis'e yönelerek namaz kılmasını emretti. Medine sakinlerinden Yahudiler buna sevindiler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) on küsur ay boyunca oraya yönelerek namaz kıldı. Ancak Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), İbrâhim (a.s)'ın kıblesini

678 Hadisin senedi hasen, râvîleri sikadır.

Scanned with CamScanner

arzuluyor, onun için dua ediyor ve göğe bakarak haber bekliyordu. Bunun üzerine Allah (c.c) *"(Ey Muhammed!) Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilmekte olduğunu (yücelerden haber beklediğini) görüyoruz. İşte şimdi, seni memnun olacağın bir kıbleye döndürüyoruz.. Nereden yola çıkarsan çık (namazda) yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir..."* (Bakara, 144-149) âyetlerini nazil etti. Bunun üzerine Yahudiler şüpheye düşerek "Yönelmekte oldukları kıblelerinden onları Çeviren nedir?" deyince, bu defa da Allah (c.c) *"Doğu da Allah'ındır, batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zatı) oradadır."* (Bakara, 142) âyetini nazil etti.[679]

İkrime, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet etmiştir: *"Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zatı) oradadır."* Yani siz yüzünüzü ister doğuya ister batıya çevirin, bunların hepsi Allah'ın kıblesidir. Mücâhid der ki: *"Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zatı) oradadır."* Nerede olursanız olun sizin yöneldiğiniz tek kıble vardır ki, o da Kâbe'dir. İbn Ebî Hâtim, bir önceki eserden (sahabi, tabiin vs. sözü) sonra kıblenin neshedilmesine dair Atâ'nın İbn Abbâs'tan (radıyallâhu anh) rivâyetini zikretmiş, ardından bu hususta Ebû Âliye, Hasan-ı Basrî, Atâ' el-Horasânî, İkrime, Katâde, Süddî ve Zeyd b. Eslem'den benzer rivâyetler zikretmiştir.

Taberî der ki: Bazıları ise şöyle demişlerdir: Bilakis Allah (c.c) bu âyeti, Kâbe'ye dönmek farz kılınmadan önce indirmiştir. Bu âyetle Allah (c.c) Peygamberine (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve ashabına, namazlarında yüzlerini doğu ve batıdan istedikleri yöne dönebileceklerini bildirmiştir. Çünkü onlar yüzlerini bunlardan hangisine çevirirlerse Allah (c.c) o yönde idi. Zîra doğular ve bâtılar sadece O'nundur ve *"(Gizlice konuşanlar) bunlardan az veya çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar, mutlaka O, onlarla beraberdir."* (Mücâdele, 7) âyetinde buyrulduğu gibi hiçbir mekan O'ndan hâlî değildir. Bu görüş sahipleri derler ki: Daha sonra bu, Mescid-i Haram'a yönelmelerini emreden âyetle neshedildi.

Taberî'nin sözü aynen böyle. "Hiçbir mekan Allah'tan hâlî değildir" sözünden kasıt, Allah'ın ilmi/bilgisi ise bu doğrudur. Çünkü Allah'ın bilgisi her bilgiyi kuşatmıştır. Allah'ın (c.c) zatı kastedilmişse O (c.c) mahlukatından hiçbirinin içinde sınırlandırılmış değildir. Allah (c.c) bundan münezzeh ve yücedir.

679 Hadisi Taberî (1835, 2165) munkatı bir senetle rivâyet etmiştir. Çünkü İbn Ebî Talha ile İbn Abbâs (radıyallâhu anh) arasında kopukluk vardır.

Scanned with CamScanner

Taberî der ki: Bazıları da şöyle demişlerdir: Hayır, bu âyet Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e nafile namazını yolculuk esnasında, sıcaklık ve büyük korku gibi sebeplerle doğu veya batıdan istediği tarafa yönelerek kılabileceğine izin veren bir âyet olarak inmiştir.

[574] Taberî daha sonra kendi senediyle Said b. Cübeyr'den şöyle nakleder: İbn Ömer (radıyallâhu anh) bineği ne tarafa dönerse dönsün namazına devam eder ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in böyle yaptığını söyler, bu fiilini *"Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zatı) oradadır."* âyetinin pratiğe dökülmesi olarak yapardı.[680] Bunu Müslim, Tirmizî, Nesâî, İbn Ebî Hâtim ve İbn Merdûyeh birçok tarikle böyle rivâyet etmişlerdir. Hadisin aslı Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerinde İbn Ömer (radıyallâhu anh) ve Amir b. Rebîa'dan rivâyet edilmiştir, fakat onlarda âyet yoktur.

[575] Buhârî de Sahih'inde Nâfi'den şöyle nakletmiştir: İbn Ömer (radıyallâhu anh)'a korku namazı sorulduğunda tarif eder, sonra "Korku bundan daha şiddetli olursa ayakları üzerinde, ayakta veya binekleri üzerinde, kıbleye yönelerek veya yönelmeyerek (her şekilde) namaz kılarlar" derdi.[681]Nâfi' der ki: Kanaatime göre Abdullah b. Ömer korku namazının nasıl kılınacağını olsa olsa Hz. Peygamber'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) nakletmiştir."

Bir Mesele:

İmam Şâfiî'den meşhur rivâyete göre binekte namaz hususunda namazın kısaltılabileceği mesafeye yolculuk ile kısaltılamayacağı kısa yolculuk arasında bir fark yoktur. Ona göre hepsinde binek üzerinde nafile namaz kılınabilir. İmam Ebû Hanîfe de bu görüştedir. Fakat İmam Mâlik ve bir grup âlime göre uzun mesafe yolculuğu şarttır. Ebû Yusuf ile Ebû Said el-İstahri ise şehir içinde dahi kılınabileceği görüşünü tercih etmişlerdir. Ebû Yusuf bunu Enes b. Mâlik'ten (radıyallâhu anh) rivâyet etmiştir. Taberî ise bunun yürüyene dahi caiz olduğunu tercih etmiştir.

680 Müslim, 700 (Hadis: 33) ; Tirmizî, 2961; Nesâî, 1/ 244; Ahmed b. Hanbel, 2/ 20; İbn Huzeyme, 1267. Hadisin aslı Buhârî (1096) ve Müslim'in (700, hadis: 38) sahihlerindedir, fakat onlarda âyet zikredilmemiştir.

681 Buhârî, 4535; Mâlik, 1/ 184; İbn Huzeyme, 1366; Tahâvî, 1/ 312; Beyhakî, 3/ 256. Hadisin aslı uzundur, müellif kısaltmıştır. Dârekutnî, 1/ 272; byh

Scanned with CamScanner

Taberî der ki: Bazıları da şöyle demişlerdir. Aksine bu âyet kıbleyi öğrenme imkânları olmadığından, tespit edemeyip farklı yönlere yönelerek namaz kılan bir topluluk hakkında inmiştir. Allah (c.c) bu âyetle onlara "Doğular da batılar da benimdir. Siz yönünüzü ne tarafa çevirirseniz benim yüzüm orada olup sizin kıbleniz de o taraftır." demek istemiş ve onlara namazlarının geçerli olduğunu bildirmiştir.

[576] İmam Taberî'nin kendi senediyle rivâyet ettiği hadis şöyledir: Âmir b. Rebîa'dan: "(Bir sefer sırasında) çok karanlık bir gecede Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile beraberdik. Bir yerde konakladık. Her bir kişi taş topluyor, onu kendisine namazgah yapıp namaz kılıyordu. Sabaha çıktığımızda ne görelim; namazı kıbleden başka yöne yönelerek kılmışız. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e "Ya Rasûlallah! Biz bu gece namazı kıbleden başka tarafa yönelerek kıldık" dedik. Bunun üzerine yüce Allah (c.c) *"Doğu da Allah'ındır, batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zatı) oradadır. Şüphesiz Allah'(ın rahmeti ve nimeti) geniştir, O her şeyi bilendir."* âyetini indirdi.[682] Taberî daha sonra bunu başka bir tarikle rivâyet etmiştir. Hadisi Tirmizî ve İbn Hibbân da rivâyet etmişlerdir. Tirmizî: "Bu, hasen hadistir. Senedi pek muteber değildir. Sadece Eş'as es-Semman'ın rivâyetiyle biliyoruz. Eş'as ise hadiste zayıf görülür," demiştir. Ben derim ki: Onun rivâyet ettiği Asım da zayıftır. Buhârî onun için: Rivâyeti münkerdir, İbn Maîn: Zayıftır, hüccet olmaz; İbn Hibbân da: Metruktur, demiştir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

[577] Bu, başka tariklerle Câbir'den de rivâyet edilmiştir. Nitekim Hâfız İbn Merdûyeh bu âyetin tefsirinde Câbir (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir müfreze gönderdi ve ben de onların arasındaydım. Bizi zifiri bir karanlık kapladı ve kıbleyi bulamadık. Bizden bazıları: Kıbleyi tesbit ettik. İşte şu tarafa, kuzeye doğru duracağız, dediler. Namaz kıldılar ve kıldıkları yönü gösteren çizgiler çizdiler. Sabah olup Güneş doğunca bu çizgilerin kıbleye doğru olmadığı ortaya çıktı. Yolculuğumuzdan dönünce Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e sorduk, bir şey söyleme-

682 Tirmizî, 345; İbn Mâce, 1020; Tayalisî, 1145; Dârekutnî, 1/ 272; Beyhakî, 2/ 11; Ebû Nuaym, 1/ 179; Taberî, 184, 1845. Amir b. Rebîa'dan rivâyet etmişlerdir. Eş'as b. Said es-Semman'dan dolayı senedi zayıftır. Hadisin başka şahitleri ve tarikleri vardır. İbn Kesir'in ileride söyleyeceği gibi hadiste zayıflık bulunsa da bunların toplamıyla hadis güçlenmekte, hasen veya hasene yakın dereceye yükselmektedir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Scanned with CamScanner

di. Allah (c.c) bu konuda *"Doğu da Allah'ındır, batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zatı) oradadır. Şüphesiz Allah'(ın rahmeti ve nimeti) geniştir, O her şeyi bilendir."* âyetini indirdi.[683] Hâfız İbn Merdûyeh daha sonra bunu Câbir'den, başka bir tarikle daha rivâyet etmiştir.

[578] Dârekutnî de Câbir (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Bir yolculukta Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikteydik. Üzerimize bulut çöktü ve kıble konusunda ne yapacağımızı bilemedik. Her birimiz kıbleyi kendine göre tespit edip namazı oraya yönelerek kıldı. Sonra yerlerimizi bilmek için her birimiz önüne çizgiler çizdi. Bu durumu Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e söylediğimizde bize namazı iade etmemizi emretmedi ve *"Namazınız oldu"* buyurdu.[684] Dârekutnî sonra şöyle der: Atâ'dan rivâyet eden kişi Muhammed b. Sâlim veya Muhammed b. Abdullah el-Arzami'dir ki her ikisi de zayıftır.

[579] İbn Merdûyeh, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan da şöyle nakletmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir müfreze göndermişti. Üzerlerini bir bulut kaplamış ve kıbleyi bulamayınca -bilmeden- başka yöne yönelerek namaz kılmışlar. Güneş doğunca namazı kıbleden başka yöne doğru kıldıklarını anlamışlar. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna gelip bunu anlatınca, *"Doğu da Allah'ındır, batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zatı) oradadır.."* âyeti nazil olmuş.[685]

Bu senetlerde zayıflık vardır, fakat sanki birbirlerini destekleyerek kuvvetlenmişlerdir.

Kıbleyi yanlış tespit edip namaz kılan kişinin namazı iade meselesi hususunda âlimlerin iki görüşü vardır. Zikrettiğimiz rivâyetler kaza edilmeyeceğine delildir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

İmam Taberî der ki: Bazıları da bu âyetin Necâşî hakkında indiğini söylemişlerdir.

[580] Nitekim bize Katâde'den şöyle nakledildi: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Sizin bir kardeşiniz öldü, onun üzerine (cenaze) namazı kılın"* buyurdu. Sahabiler, "Müslüman olmayan birinin namazını mı kılacağız?"

683 Abdulmelik Arzemi'den dolayı hadis zayıftır. Bir önceki dipnota bakınız.
684 Dârekutnî, 1/ 271. Senedi Dârekutnî'nin söylediği gibi zayıftır.
685 Kelbi sebebiyle senedi çok zayıftır. Bir önceki dipnota bkz.

Scanned with CamScanner

dediler. Bunun üzerine *"Ehl-i kitap'tan öyleleri var ki, Allah'a, hem size indirilene, hem de kendilerine indirilene tam bir samimiyetle ve Allah'a boyun eğerek iman ederler."* (Âl-i İmrân, 199) âyeti nazil oldu. Bunun üzerine sahabiler: Ama o kıbleye yönelerek namaz kılmıyordu, dediler. Bunun üzerine de Allah (c.c): *"Doğu da Allah'ındır, batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zatı) oradadır..."* âyetini nazil etti. Bu gariptir.[686] Doğrusunu en iyi Allah bilir. Kurtubî'nin Katâde'den naklinde ifade edildiği üzere Necâşî'nin, kıblenin nesh sonucu Kâbe tarafına yapıldığı bilgisi ulaşmadan önce Beyt-i Makdis'e doğru namaz kıldığı söylenmiştir.

Kurtubî, Necâşî vefat ettiğinde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in cenaze namazını kıldırdığını ve gıyabi cenaze namazını caiz görenlerin buna dayandıklarını söyler ve şöyle der: (Mâliki) âlimlerimize göre gıyabi cenaze namazı, şu üç sebepten dolayı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e mahsus bir durumdur. Bir: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) cenaze namazını kıldırırken yer dürüldü ve Necâşî'nin nâşını gördü (dolayısıyla gıyabında kılmamış oldu). İki: Cenaze namazını kıldıracak hiç kimse olmayınca namazını Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) kıldırdı. Bu cevabı İbnu'l-Arabi tercih etmiştir. Kurtubî ise: Müslüman bir hükümdarın milletinden dindaş hiçbir kimsenin bulunmaması uzak ihtimaldir, diye itiraz etmiş, İbnu'l-Arabi ise buna: Onlarda ölüye cenaze namazı kıldırma diye bir şeyin olmaması mümkündür, cevabını vermiştir ki bu güzel bir cevaptır. Üç: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Necâşî'nin namazını, daha sonraki kralların kalplerini İslâm'a ısındırma gibi bir etki bırakması için kıldırmıştır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

[581] Hâfız İbn Merdûyeh, tefsirinde Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan şöyle rivâyet eder: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Doğu ile batı arası Medinelilerin, Şamlıların ve Iraklıların kıblesidir."*[687] Hadisin konuyla bir ilişkisi vardır.

[582] Tirmizî ve İbn Mâce de başka bir tarikle yine Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in *"Doğu ile batı arası*

686 Taberî (1846) Katâde'den mürsel senetle rivâyet etmiştir. Hadisi Buhârî (1317) ve Müslim de (952) Câbir'den rivâyet etmişlerdir.

687 Bir sonraki dipnota bkz.

Scanned with CamScanner

kıbledir." buyurduğunu rivâyet etmişlerdir.[688] Tirmizî der ki: Bu, Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan birçok tarikle rivâyet edilmiştir. Bazı ilim erbabı Ebû Ma'şer'in ezberine ilişkin (olumsuz) sözler söylemişlerdir.

[583] Tirmizî daha sonra Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in *"Doğuyla batı arası kıbledir"* hadisini rivâyet etmiş ve "bu hasen-sahih hadistir" demiştir.[689] Buhârî'den de: Bu, Ebû Ma'şer'in rivâyetinden daha kuvvetlidir, dediğini nakletmiştir. Tirmizî daha sonra şöyle der: "Doğu ile batı arası kıbledir" hadisi birden çok sahabiden rivâyet edilmiştir ki Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh), Ali (radıyallâhu anh) ve İbn Abbâs (radıyallâhu anh) bunlardan bazılarıdır. İbn Ömer (radıyallâhu anh): Batıyı sağına, doğuyu soluna aldıktan sonra kıbleye yönelirsen, ikisinin arası kıbledir, demiştir.

[584] İbn Merdûyeh daha sonra İbn Ömer (radıyallâhu anh) kanalıyla Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in *"Doğu ile batı arası kıbledir"* buyurduğunu rivâyet etmiştir.[690] Bunu Dârekutnî ve Beyhakî de rivâyet etmiş ve Beyhakî: Asıl meşhur rivâyet İbn Ömer (radıyallâhu anh)'ın Ömer (radıyallâhu anh)'dan naklidir, demiştir.

İmam Taberî der ki: Mânâsının şöyle olması mümkündür: Siz duanızda nereye yönelirseniz benim yüzüm oradadır ve duanıza icabet ederim. Nitekim bize kadar gelen rivâyete göre Mücâhid şöyle demiştir: *"Bana dua edin ki size icabet edeyim"* (Mü'min, 60) âyeti nazil olunca sahabiler "nereye yönelelim?" dediler. Bunun üzerine *"Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zatı) oradadır."* âyeti indi.

"Şüphesiz Allah (ın lütfu) geniştir." Yani, Allah ihtiyaçlarını karşılamada, kerem ve ihsanında tüm mahlukatı kuşatmıştır, bunu hepsine ulaştırır.

---

688 Şahitleriyle birlikte hasendir. Tirmizî (342), İbn Mâce (1011) ve Nesâî (4/ 172) muallak olarak rivâyet etmiştir. Ebû Ma'şer zayıftır, onun yanında bir de karıştırmıştır ve münker rivâyetleri vardır, demiştir. Tirmizî başka bir kanalla Ahnesi kanalıyla rivâyet etmiş (344) ve: Ahnesi'nin rivâyeti Ebû Ma'şer'in rivâyetinden daha kuvvetli ve daha sahihtir, demiştir. İbn Ömer (radıyallâhu anh)'dan nakledilen bir şahidi vardır ki onu Dârekutnî (1/ 270), Beyhakî (2/ 9) ve Hâkim (1/ 205) sahih olduğunu kaydederek rivâyet etmiştir.

689 Tirmizî (344). Bir önceki dipnota bkz.

690 Bunu Dârekutnî (1/ 270) rivâyet etmiştir. Bir önceki dipnota bkz.

Scanned with CamScanner

"O her şeyi bilendir." Yani Allah (c.c) onların amellerini bilir. Hiçbir şey O'nun bilgisi dışında kalmaz. Bilgisinden hiçbir şey kaçmaz. Bilakis Allah (c.c) onların tüm yaptıklarını bilir.

Allah'a Çocuk İsnad Edenler:

وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَل لَّهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلٌّ لَّهُ قَانِتُونَ ﴿١١٦﴾ بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَى أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿١١٧﴾

116. "Allah çocuk edindi" dediler. Hâşâ! O, bundan münezzehtir. Göklerde ve yerde olanların hepsi O'nundur, hepsi O'na boyun eğmiştir.

117. (O), göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır. Bir şeyi dilediğinde ona sadece "Ol!" der, o da hemen oluverir.

Tefsiri:

Bu iki âyet Hıristiyanlarla (Allah'ın lâneti üzerlerine olsun) onlara benzeyen Yahudilere ve melekleri Allah'ın (c.c) kızları sayan Arap müşriklere reddiye içermektedir. Allah (c.c) hepsinin iddialarını ve "Allah'ın oğlu vardır" sözlerini yalanlayarak *"O bundan münezzehtir."* buyurmuştur. Yani öyle olmayacak kadar yüce, mukaddes, pak ve berî olup âlî ve büyüktür. Göklerin ve yerin yegâne hükümranlığı O'nun elindedir. Onlarda tasarruf eden O'dur. Onları yaratan ve rızık veren, kaderlerini tayin eden ve emrinde çalıştıran O'dur. Gidişatlarını dilediği şekilde belirleyen ve onlarda istediği biçimde tasarrufta bulunan O'dur. Hepsi O'nun kulu ve O'nun malı-mülküdür. Böyleyken Allah'ın (c.c) onlardan bir oğlu nasıl olabilir? Çocuk ancak birbiriyle uyumlu ve yakın yapıya sahip iki varlıktan meydana gelir. Allah'ın (c.c) ise hiçbir benzeri yoktur. Azamet ve büyüklüğünde hiçbir ortağı bulunmamaktadır. O'nun eşi yoktur. Böyleyken nasıl O'nun bir oğlu olabilir? Nitekim Allah (c.c) başka yerlerde de şöyle buyurur: *"O, göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır. O'nun eşi olmadığı halde nasıl çocuğu olabilir! Her şeyi O yaratmıştır ve her şeyi hakkıyla bilen O'dur."* (En'âm, 101) "Rahmân çocuk edindi" dediler. Hakikaten siz, pek çirkin bir şey ortaya attınız. Bundan dolayı, neredeyse

Scanned with CamScanner

gökler çatlayacak, yer yarılacak, dağlar yıkılıp düşecektir! Rahmân'a çocuk isnadında bulunmaları yüzünden. Halbuki çocuk edinmek Rahmân'ın şanına yakışmaz.

"Göklerde ve yerde olan herkes istisnasız, kul olarak Rahmân'a gelecektir. O, bunların hepsini kuşatmış ve sayılarını tesbit etmiştir. Bunların hepsi de kıyâmet gününde O'nun huzuruna tek başına (yapayalnız) gelecektir." (Meryem, 88-95) *"De ki: O Allah birdir. Allah sameddir. O, doğurmamış, doğurulmamıştır. Onun hiçbir dengi yoktur."* (İhlâs sûresi) Yüce Allah bu âyet-i kerimelerde kendisinin eşsiz ve benzersiz, kainatın büyük hükümdarı ve hakimi olup dışındaki her şeyin O'nun mahluku ve rabblik tasarrufu altındaki kulu olduğunu, böyle iken O'ndan bir çocuk olmasının nasıl mümkün olacağını belirtmiştir.

[585] Bu sebeple İmam Buhârî, Bakara sûresinin bu âyetinin tefsirinde, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'ın Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet ettiği şu hadisi zikretmiştir: *"Allah (c.c) şöyle buyurdu: İnsanoğlu beni yalanladı. Halbuki, yalanlamaması gerekirdi. Bana hakaret etti. Halbuki, böyle yapmaması gerekirdi. Beni yalanlaması; Benim kendisini olduğu gibi tekrar yaratmaya güç yetiremeyeceğimi iddia etmesiyle meydana gelmiştir. Bana hakaret etmesi ise, çocuğumun olduğunu söylemesiyle olmuştur. Halbuki Ben, bir eş veya çocuk edinmekten kendimi tenzih ederim."*[691] Hadisi bu senetle sadece Buhârî rivâyet etmiştir.

[586] İbn Merdûyeh, Ebû Hureyre (radıyallâhu anh) kanalıyla Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle nakleder: *"Allah (c.c) şöyle buyurmaktadır: İnsanoğlu beni yalanladı. Halbuki onun buna hakkı yoktu. İnsanoğlu bana hakaret etti. Halbuki onun buna hakkı yoktu. İnsanın beni yalanlaması 'Allah beni ilk yarattığı gibi tekrar diriltemez!' sözüyle olmuştur. Oysa ilk yaratma, onu yeniden yaratmaktan daha basit değildir. Bana hakaret etmesi ise 'Allah çocuk edindi,' sözüyle gerçekleşmiştir. Halbuki Ben, tek ve samedim. Ne doğdum, ne de çocuğum oldu. Benim hiçbir dengim yoktur."*[692]

[587] Buhârî ve Müslim, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle rivâyet etmişlerdir: *"İşittiği eziyet verici söze karşı Allah'tan daha çok sab-*

691 Sahih-i Buhârî, 4482. Bir sonraki hadise bkz.

692 Buhârî, 4974; Ahmed b. Hanbel, 2/ 393; İbn Hibbân, 267.

Scanned with CamScanner

reden bir kimse yoktur. Onların rızkını verdiği ve onlara sıhhat ihsan ettiği halde ona çocuk isnad ediyorlar."[693]

"Hepsi O'na boyun eğmiştir." cümlesindeki 'قانتون' (boyun eğenler) kelimesi müfessirlerce şöyle tefsir edilmiştir. İbn Ebî Hâtim, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan: Namaz kılmaktadırlar (yani dille zikr ve bedenle ibadet halindedirler). İkrime ve Ebû Mâlik: Ona kulluklarını ikrar ve itiraf ederler. Said b. Cübeyr: İhlâsla bağlanmışlardır. Rebî' b. Enes: Kıyâmet günü hepsi O'nun huzurunda kıyama duracaklardır. Süddî: Kıyâmet günü sadece O'na itaat edecekler. Hasif, Mücâhid'den: Hepsi O'na itaat etmiştir; Allah (c.c) kime 'insan ol' derse insan olur, kime 'eşek ol' derse eşek olur. İbn Ebî Necîh, Mücâhid'den: Hepsi O'na itaat etmiştir. Kâfirin itaati, istemese de gölgesinin secde etmesidir. İmam Taberî'nin tercih ettiği Mücâhid'in bu görüşü diğer görüşlerin tamamını kapsamaktadır. Çünkü kunût Allah'a itaat etmek ve boyun eğmek demek olup şer'î ve kaderî olmak üzere iki çeşittir. Nitekim Allah (c.c) şöyle buyurur: *"Göklerde ve yerde bulunanlar da onların gölgeleri de sabah akşam ister istemez sadece Allah'a secde ederler."* (Ra'd, 15)

Kur'ân'daki kunût'un mânâsını açıklayan bir de hadis bulunmaktadır.

[588] Zîra İbn Ebî Hâtim'in Ebû Said el-Hudrî (radıyallâhu anh) kanalıyla rivâyet ettiği hadiste Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Kur'ân'da geçen her kunut kelimesi itaat mânâsındadır."* Bunu Ahmed b. Hanbel de, İbn Lehîa'nın bulunduğu bir senetle rivâyet etmiştir. Fakat bu senet zayıftır, itimat edilmez. Bu hadisin merfu (Hz. Peygamber sözü) şeklindeki rivâyeti münkerdir. Muhtemelen sahabinin veya sonraki nesillerden birilerinin sözüdür. Doğrusunu en iyi Allah bilir. Bu senetle âyetlerin tefsiri şeklinde gelen münker çok rivâyet vardır. Onlara aldanılmasın; çünkü senet zayıftır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

"Göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır." Yani daha önce bir benzeri olmaksızın eşsiz şekilde yaratandır. Mücâhid ve Süddî: Dil bu mânâyı gerektirmektedir. Yeni olan her şeye de bu mânâda bid'at denir, demişlerdir.

[589] Nitekim Sahih-i Müslim'de geçen bir hadiste: *"Sonradan türeme her şey bidattir"*[694] buyurulmuştur.

693 Buhârî (6099), Müslim (2804) ve Beyhakî, el-Esmâu Ve's-sıfât'ta (1064) Ebû Mûsâ el-Eş'ari (radıyallâhu anh)'dan rivâyet etmişlerdir.

694 Sahihtir. Bu, Müslim'in rivâyet ettiği ve ileride gelecek bir hadisten parçadır.

Scanned with CamScanner

Bid'at iki çeşittir. Biri şu hadiste olduğu gibi şer'î ıstılahtaki bid'attır:

[590] *"Sonradan türeme her şey bidattir ve her bid'at sapıklıktır"*[695]

Diğeri ise lugavi bid'attır (sonradan türeme/yeni her şey). Nitekim insanları teravih namazı için toplayıp buna devam ettiğinde "Bu ne güzel bid'attir" diyen Ömer (radıyallâhu anh)'ın sözündeki bid'at bu mânâdadır.

İmam Taberî der ki: 'بديع' den kasıt 'مُبدِع'dir. Müf'il vezninde iken faîl veznine dönüştürülmüştür. Mü'lim'in 'Elîm'e (elem verici), Müsmi'in de 'Semî'e (işiten) dönüştürülmesi gibi...

Mübdi'in mânâsı daha önce hiçbir kimsenin yapmadığı ve meydana getirmediği biçimde peyda ettirmek ve meydana getirmektir. Taberî der ki: Bu yüzden dinde yeni bir şey türetene mübtedi (bid'atçı) denmiştir; çünkü daha önce hiç kimsenin yapmadığını peyda etmiştir. Daha önce kimsenin yapmadığı bir sözü söyleyen veya fiili yapan herkes de böyledir. Zîra Araplar ona mübtedi' derler. A'şâ Beni Salebe'nin, Huze b. Ali el-Hanefi'yi öven şu şiirindeki de böyledir:

يُرعى إلى قَوْل سادات الرّجال إذا أبدَوْا له الحزْمَ أو ما شاءه ابتدَعا

Ona bir görüş belirttiklerinde saygıdeğer insanlara kulak verir.
Ve o ne dilese onu yoktan meydana getirir.

İmam Taberî der ki: Dolayısıyla mânâ şöyle olur: "Allah, evladı olmaktan münezzehtir. Göklerdekilerin ve yerdekilerin sahibi odur. Hepsi, Allah'ı işaret etmek sûretiyle O'nun (c.c) tekliğine şahitlik ve O'na itaati ikrar eder. Onları aslı ve örneği olmaksızın yoktan var eden, yaratan ve meydana getiren O'dur. Bununla Allah (c.c) kendisine bu şahitlikte bulunanlardan birinin, onların Allah'ın oğlu dedikleri İsa (a.s) olduğunu duyurmakta, gökleri ve yeri aslı ve örneği olmaksızın yoktan var eden Allah'ın (c.c) Mesih İsa (a.s)'ı da babası olmaksızın kendi kudretiyle yoktan yarattığını anlatmak istemektedir. İmam Taberî'nin bu sözleri güzel sözlerdir ve doğrudur.

"Bir şeyi dilediğinde ona sadece "Ol!" der, o da hemen oluverir." Allah (c.c) bu cümleyle kudretinin kemalini, hükümranlığının büyüklüğünü, bir şeyi takdir edip olmasını dilediğinde ona sadece 'ol' dediğini, yani bir

695 İbn Mâce (46). Sahih hadistir. İleride gelecek.

Scanned with CamScanner

defa 'ol' dediğini ve onun derhal olduğunu, yani dilediğinin uygun şekilde meydana geldiğini ifade etmektedir. Nitekim Allah (c.c) başka yerlerde şöyle buyurur: *"Bir şey yaratmak istediği zaman O'nun yaptığı "Ol"demekten ibarettir. Hemen oluverir."* (Yâsin, 82) *"Biz, bir şeyin olmasını istediğimiz zaman, ona (söyleyecek) sözümüz sadece "Ol" dememizdir. Hemen oluverir."* (Nahl, 40) *"Bizim buyruğumuz, bir anlık bakış gibi, bir tek sözden başka bir şey değildir."* (Kamer, 50) Şair der ki:

إذا ما أراد الله أمرًا فإنّما يقول له كن قولة فيكونُ

Allah bir şey diler dilemez ona,

Tek bir söz olarak 'ol' der, o da olur.

Allah (c.c) bununla aynı zamanda İsa (a.s)'ın yaratılışının O'nun (c.c) 'ol!' demesiyle gerçekleştiğini, böyle söyler söylemez İsa (a.s)'ın var olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim Allah (c.c) bu hakikati şöyle ifade eder: *"Allah nezdinde İsa'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir. Allah onu topraktan yarattı. Sonra ona "Ol!"dedi ve oluverdi."* (Âl-i İmrân, 50)

Cahillerin Cahilce Sözlerinden:

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللّٰهُ أَوْ تَأْتِينَآ اٰيَةٌ ۗ كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ ۘ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ ۗ قَدْ بَيَّنَّا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿١١٨﴾

118. Bilmeyenler dediler ki: Allah bizimle konuşmalı ya da bize bir âyet (mucize) gelmeli değil miydi? Onlardan öncekiler de işte tıpkı onların dediklerini demişlerdi. Kalpleri (akılları) nasıl da birbirine benzedi? Gerçekleri iyice bilmek isteyenlere âyetleri apaçık gösterdik.

Tefsiri:

[591] Muhammed b. İshâk, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Rafi b. Hureymele Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e "Ey Muhammed! Eğer sen söylediğin gibi Allah katından gelen bir elçiysen Allah'a (c.c) söyle de bizimle sesini işiteceğimiz şekilde konuşsun." dedi. Bunun üzerine Allah

Scanned with CamScanner

(c.c) bu konuda *"Bilmeyenler dediler ki: Allah bizimle konuşmalı ya da bize bir âyet (mucize) gelmeli değil miydi?"* âyetini nazil etti.

Mücâhid ise *"Allah bizimle konuşmalı ya da bize bir âyet (mucize) gelmeli değil miydi?"* diyenlerin Hıristiyanlar olduğunu söylemiştir. İmam Taberî bunu tercih etmiş ve: "Çünkü cümlenin akışına bakıldığında konu onlardır." demiştir. Fakat bu, su götürür bir görüştür.

Kurtubî ise *"Allah bizimle konuşmalı... değil miydi?"* sözünün mânâsının, "Ey Muhammed! Senin peygamberliğini bize sözlü olarak bildirmeli değil miydi?" olduğu görüşünü nakletmiştir. Ben derim ki: Söz akışına göre normalde anlaşılan mânâ da budur. Ebû Âliye, Rebî' b. Enes, Katâde ve Süddî bu âyetin tefsirinde: Bu, Arap kâfirlerin sözleridir, demişlerdir. Bunlara göre, *"Onlardan öncekiler de işte tıpkı onların dediklerini demişlerdi."* cümlesindeki "onlar"dan kasıt da Yahudiler ve Hıristiyanlardır. Bu görüşün ve bu sözün sahibinin Arap müşrikler olduğunu Allah'ın (c.c) şu buyruğu desteklemektedir: *"Onlara bir âyet geldiğinde, Allah'ın elçilerine verilenin benzeri bize de verilmedikçe kesinlikle inanmayız, dediler. Allah, peygamberliğini kime vereceğini daha iyi bilir. Suç işleyenlere, yapmakta oldukları hilelere karşılık Allah tarafından aşağılık ve çetin bir azap erişecektir."* (En'âm, 124) *"Onlar: 'Sen, dediler, bizim için yerden bir kaynak fışkırtmadıkça sana asla inanmayacağız. Veya senin bir hurma bahçen ve üzüm bağın olmalı öyle ki, içlerinden gürül gürül ırmaklar akıtmalısın. Yahut, iddia ettiğin gibi, üzerimize gökten parçalar yağdırmalısın veya Allah'ı ve melekleri gözümüzün önüne getirmelisin. Yahut da altından bir evin olmalı, ya da göğe çıkmalısın. Bize, okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece (göğe) çıktığına da asla inanmayız.' De ki: Rabbimi tenzih ederim. Ben, sadece beşer bir elçiyim."* (İsra, 90-93) *"Bizimle karşılaşmayı (bir gün huzurumuza geleceklerini) ummayanlar: Bize ya melekler indirilmeliydi ya da Rabbimizi görmeliydik, dediler."* (Furkân, 21) Müşrik Arapların küfürlerini, azgınlık ve inatlarını, ihtiyaçları olmayan şeyleri sormalarını ve istemelerini ifade eden daha pek çok âyet vardır. Onların bu tavrı küfür ve inatçılıktan başka bir şey değildir.

Allah'ın (c.c) şu âyet-i kerimelerde buyurduğu gibi Ehl-i kitap'tan ve diğerlerinden daha önce yaşamış kimseler de bu tür şeyler söylemişlerdir: *"Ehl-i kitap senden, kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyor. Onlar Mûsâ'dan, bunun daha büyüğünü istemişler de, "Bize Allah'ı apaçık göster" demişlerdi.."*

Scanned with CamScanner

(Nisâ, 153) *"Bir zamanlar: Ey Mûsâ! Biz Allah'ı açıkça görmedikçe asla sana inanmayız, demiştiniz de bakıp durur olduğunuz halde hemen sizi yıldırım çarpmıştı."* (Bakara, 55)

"Kalpleri nasıl da birbirine benzedi?" Yani Arap müşriklerin kalpleri küfür, inat ve azgınlıkta onlardan öncekilere benzedi. Nitekim Allah (c.c) bir yerde de şöyle buyurur: *"Onlardan öncekilere, herhangi bir peygamber gelince: 'Sihirbazdır' veya 'Delidir' derlerdi. Öncekiler sonrakilere böyle mi vasiyet ettiler? Hayır; bunlar azgın bir millettir."* (Zâriyât, 52-53)

"Gerçekleri iyice bilmek isteyenlere âyetleri apaçık gösterdik." Yani biz peygamberlerin hak ve gerçek olduklarına dair delilleri; yakinen ve samimiyetle inanıp peygamberlere tâbi olan ve peygamberlerin Allah'tan (c.c) getirdiklerini idrak eden kimsenin hiçbir sorusuna ve fazladan açıklamaya gerek bırakmayacak sûrette apaçık beyan ettik. Allah'ın (c.c) kalplerini mühürlediği ve gözleri üzerine perde çektiği kimseler ise, haklarında şöyle buyurduğu kimselerdir: *"Gerçekten haklarında Rabbinin sözü (hükmü) sabit olanlar, inanmazlar kendilerine (istedikleri) bütün mucizeler gelmiş olsa bile, elem verici azabı görünceye kadar inanmayacaklardır."* (Yunus, 96-97)

Müjdeci ve Korkutucu Olarak Gönderilmesi:

إِنَّآ أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَا تُسْـَٔلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ ﴿١١٩﴾

119. Doğrusu biz seni Hak (Kur'ân) ile müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Sen cehennemliklerden sorumlu değilsin.

Tefsiri:

[592] İbn Ebî Hâtim, İbn Abbâs (radıyallâhu anh) kanalıyla Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle nakleder: Bana *"Doğrusu biz seni Hak (Kur'ân) ile müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik"* âyeti nazil oldu. Yani cennet'le müjdeleyici ve cehenneme karşı uyarıcı olarak...[696]

696 Senedi zayıftır. Çünkü râvîlerden Abdurrahman b. Muhammed el-Fezzari el-Arazmi'yi Dârekutnî zayıf kabul etmiş, Ebû Hâtim: Kuvvetli değildir, demiştir. Bkz. el-Mizan 2 / 585.

Scanned with CamScanner

"Sen cehennemliklerden sorumlu değilsin." Çoğunluk bunu "ولا تسألُ" şeklinde, lâm harfi ötreli olumsuz haber cümlesi olarak okumuştur. Übeyy b. Ka'b "وما تسأل", İbn Mes'ud (radıyallâhu anh) da "ولن تسألَ" (sorumlu olmayacaksın) şeklinde okumuşlardır. Bunları İmam Taberî nakletmiştir. Yani seni inkâr edenlerin inkârlarının hesabını sana sormayız. Burada anlatılmak istenen, şu âyetlerdekiyle aynıdır: *"Sana ancak (Allah'ın emirlerini) tebliğ etmek düşer. Hesap yalnız bize aittir."* (Ra'd, 40) *"O halde (Rasûlüm), öğüt ver. Çünkü sen ancak öğüt vericisin. Onların üzerinde bir zorba değilsin."* (Ğâşiye, 21-22) *"Biz onların dediklerini çok iyi biliriz. Sen onların üzerinde bir zorlayıcı değilsin. Tehdidimden korkanlara Kur'ân'la öğüt ver."* (Kaf, 45)

Diğerleri ise bunu "ولاتَسألْ" şeklinde te harfi üstün olmak üzere nehiy kipinde okumuşlardır. Yani, onların ne halde olduklarını sorma.

[593] Nitekim Abdurrezzak, Muhammed b. Ka'b el-Kurazi'den şöyle nakleder: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in *"Keşke annem babam böyle yapmasalardı! Keşke annem babam böyle yapmasalardı! Keşke annem babam böyle yapmasalardı!"* demesi üzerine *"Sen cehennemliklerden sorumlu değilsin."* âyeti nazil oldu. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ölene kadar anne ve babasını anmadı.[697] Bunu Taberî de Mûsâ b. Ubeyde kanalıyla -ki hakkında olumsuz konuşulmuş biridir- Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'den böyle rivâyet etmiştir. Kurtubî de İbn Abbâs (radıyallâhu anh) ile Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'den rivâyet etmiştir. Kurtubî der ki: Bu, "Sandığından öte oldu" mânâsındaki "Filanı hiç sorma!" tarzı bir cümledir. Biz Tezkira'da Allah'ın (c.c) Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in anne babasını dirilttiğini ve onların iman ettiklerini zikrettik[698] ve orada,

[594] *"Benim babam da senin baban da cehennemdedir"* hadisine[699] cevap verdik.

---

697 Zayıftır. Abdurrezzak tefsirinde (126) ve Taberî (1877, 1878) Muhammed b. Ka'b el-Kurazi'den rivâyet etmişlerdir. Bu mürsel olması yanında râvîlerden Mûsâ b. Ubeyde b. er-Rabzi de zayıftır. Suyutî, ed-Durru'l-Mensur'da (1 / 209): Bu mürsel ve senedi zayıftır, demiştir.

698 Tevbe sûresinin 113. âyetinde gelecek olan bu rivâyet, aslı olmayan bâtıl bir rivâyettir.

699 Müellifin işaret ettiği hadisi Müslim (203), Ebû Dâvûd, 4718), Ahmed b. Hanbel, 3/ 268) ve İbn Hibbân (578) Enes (radıyallâhu anh)'dan rivâyet etmişlerdir. Hadis Mümtehine sûresinin 3. âyetinde gelecek.

Scanned with CamScanner

Ben derim ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ebeveyninin diriltildiklerine dair rivâyet edilen hadis Kütüb-i Sitte ve diğer muteber hadis kitaplarında yoktur ve senedi zayıftır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

[595] İmam Taberî daha sonra Dâvûd b. Ebî Asım'dan şu rivâyeti zikretmiştir: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir gün *"Annem ve babam neredeler (acaba)"* deyince *"Doğrusu biz seni Hak (Kur'ân) ile müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Sen cehennemliklerden sorumlu değilsin."* âyeti nazil oldu.[700] Bu da öncesi gibi mürseldir.

İmam Taberî, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in anne babası hakkında şüpheye düşmesinin imkânsız olduğu gerekçesiyle Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'den ve başkalarından rivâyet edilen bu görüşü reddetmiş ve birinci görüşü tercih etmiştir. Onun buradaki üslubu tartışılır. Çünkü bunu, anne ve babasının durumunu öğrenmeden önce onlar için bağışlanma dilediği dönemde söylemiş olması, durumlarını öğrenince bunu bırakmış ve -sahih hadis kitaplarında geçtiği üzere- onların cehennemde olacaklarını haber vermiş olması mümkündür. Bunun birçok benzerleri ve örnekleri olup Taberî'nin söylediği şey gerekmez. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

[596] İmam Ahmed b. Hanbel, Atâ b. Yesar (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Abdullah b. Amr b. el-Âs'la karşılaştım. Ona "Bana Rasûlullah'ın Tevrat'ta anlatılan özelliklerinden bahset" dedim. Şöyle anlattı: Tamam bahsedeyim. Vallahi o, Tevrat'ta da Kur'ân'da bahsedilen şu nitelikleri ile anılmıştır. "Ey Peygamber! Biz seni bir şahit, müjdeleyici, bir uyarıcı, ümmîler için bir koruyucu olarak gönderdik. Sen benim kulum ve Rasûlümsün. Sana "mütevekkil" adını verdim. O peygamber asık suratlı ve katı kalpli değildir. Çarşı-pazarda yüksek sesle bağırmaz. Kötülüğü kötülükle savmaz, affeder ve bağışlar. İnsanların "Allah'tan başka İlâh yoktur" sözünü kabul etmesiyle yanlış yolda olan milleti doğruya yöneltmedikçe Allah onun canını almayacak. Allah onunla kör gözleri, sağır kulakları ve kapalı kalpleri açacak."[701] Bunu

700 Taberî (1879) Dâvûd b. Ebî Asım'dan rivâyet etmiştir. Mürsel olması sebebiyle zayıftır. Suyutî, ed-Durru'l-Mensur'da (1/ 209): Zayıftır, hüccet olamaz, demiştir. Bunu Vâhidi de Esbâb-ı Nüzûl'da (64) İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan senetsiz olarak rivâyet etmiştir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

701 Buhârî, 2125, 4838; Ahmed b. Hanbel, 2/ 174.

Scanned with CamScanner

tek rivâyet eden İmam Buhârî'dir. Bunu Alış-veriş Kitabı'nda Atâ kanalıyla Abdullah b. Selâm'dan, Tefsir Kitabı'nda ise Amr b. el-Âs (radıyallâhu anh)'dan tahric etmiştir.

Bunu Hâfız İbn Merdûyeh de rivâyet etmiştir. Ancak onda Atâ'nın şu ziyadesi vardır: Sonra Ka'b el-Ahbar'la karşılaştım ve ona bunu sordum. Birbirlerinden farklı bir şey söylemediler. Ancak Ka'b kendi lehçesiyle; (عميا yerine) عمومى, (صمّا yerine) صمومى ve (غلفا yerine) غلوفى dedi.[702]

Yahudilere ve Hıristiyanlara Uymaktan Sakındırma:

وَلَنْ تَرْضَى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَى حَتَّى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ ۗ قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ ۗ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٢٠﴾ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ ۚ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ ۗ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٢١﴾

120. Dinlerine uymadıkça Yahudiler de Hıristiyanlar da asla senden razı olmayacaklardır. De ki: Doğru yol, ancak Allah'ın yoludur. Sana gelen ilimden sonra onların arzularına uyacak olursan, and olsun ki, Allah'tan sana ne bir dost ne de bir yardımcı vardır.

121. Kendilerine kitap verdiklerimizden onu hakkını gözeterek okuyanlar, onlar ona iman ederler. Onu inkâr edenlere gelince, işte gerçekten zarara uğrayanlar onlardır.

Tefsiri:

İmam Taberî der ki: Allah (c.c) bu âyette şöyle demektedir: *"Dinlerine uymadıkça Yahudiler de Hıristiyanlar da asla senden razı olmayacaklardır."* Yani: Ey Muhammed! Yahudiler de Hıristiyanlar da senden hiçbir zaman razı olmazlar. Onun için onları hoşnut etme ve onlarla uyumlu olma çabalarını bırak. Sen, onları Allah'ın (c.c) seninle gönderdiği hakka dâvetinde O'nun (c.c) rızasını kazanmaya yönel.

702 Beyhakî, ed-Delail (1/ 373, 374)'de Ka'b el-Ahbar'dan rivâyet etmiştir.

Scanned with CamScanner

"De ki: Doğru yol, ancak Allah'ın yoludur." Ve de ki ey Muhammed! "Allah'ın (c.c) benimle gönderdiği yol doğru yolun ta kendisidir. Yani doğru yol bu dümdüz, dosdoğru, mükemmel ve kapsamlı dindir.

Katâde der ki: *"De ki: Doğru yol, ancak Allah'ın yoludur."* Allah (c.c) bununla Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve ashabına sapıklarla tartışma yöntemini öğretmektedir.

[597] Katâde der ki: Bize kadar ulaştığına göre Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyururdu: *"Ümmetimden bir taife hep hak üzere ve galip olacak. Karşı çıkanlar onlara zarar veremeyecek ve bu Allah'ın (c.c) emri (kıyâmet) gelene kadar devam edecek"*[703] Ben derim ki: Bu hadis Sahih (-i Müslim)'de Abdullah b. Amr (radıyallâhu anh) kanalıyla rivâyet edilmiştir.

"Sana gelen ilimden sonra onların arzularına uyacak olursan, and olsun ki, Allah'tan sana ne bir dost ne de bir yardımcı vardır." buyruğu, hakikatleri Kur'ân ve Sünnet'ten öğrendikten sonra -Allah korusun- Yahudilerin ve Hıristiyanların yolunu izlememeleri için bu ümmete yöneltilmiş büyük bir tehdit ve uyarıdır. Çünkü hitap Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e, emir ise ümmetinedir.

Fakihlerin birçoğu "Milletehum: onların dinine" ifadesindeki "millet: din" kelimesinin tekil oluşunu küfrün tek millet olduğuna delil göstermişlerdir. *"Sizin dininiz size benim dinim de bana"* (Kâfirûn, 6) buyruğunda da din kelimesi aynı şekilde tekildir. Buna göre Müslümanlar ile kâfirler birbirlerine varis olmazlar, ama farklı dinden olsunlar veya olmasınlar, onlar birbirlerine varis olabilirler. Çünkü kâfirlerin hepsi tek millettir. Bu İmam Şâfiî, İmam Ebû Hanîfe ve bir rivâyete göre İmam Ahmed b. Hanbel'in görüşüdür. İmam Ahmed b. Hanbel'den diğer rivâyete ve İmam Mâlik'in görüşüne göre onlardan farklı dinlere mensup kimseler, hadiste belirtildiği üzere birbirlerine varis olamazlar. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

"Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler (den bazısı) onu, hakkını vererek okurlar." buyruğundaki "kendilerine kitap verdiğimiz kimseler", Mâmer'in Katâde'den rivâyetine göre Yahudiler ve Hıristiyanlardır. Abdurrahman b. Zeyd bu görüşte olup İmam Taberî de bunu tercih etmiştir.

703 İmam Taberî bunu (1/ 517) Katâde'den 'belağ' yoluyla rivâyet etmiştir. Hadis Sahih-i Müslim'de, Câbir (radıyallâhu anh) ve başkalarından 156. hadis olarak yer almaktadır.

Scanned with CamScanner

Said'in rivâyetine göre ise Katâde: Onlar Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabıdır, demiştir. İbn Ebî Hâtim, Ömer (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: "Kitab'ı hakkını vererek okumak, onda cennet anıldığında Allah'tan (c.c) onu istemek, cehennem anıldığında ondan Allah'a sığınmaktır." Ebû Âliye'nin rivâyetine göre İbn Mes'ud (radıyallâhu anh) şöyle der: Canımı elinde tutan Allah'a yemin ederim ki, onu hakkını vererek okumak helâlini helâl haramını haram saymak, aynen nazil olduğu gibi okumak, lafızlarında bir değişiklik yapmaksızın dosdoğru okumak ve ondaki hiçbir şeyi tev'il yoluyla ifade etmediği mânâya yorumlamamaktır. Abdurrezzak da, Mansur b. Mu'temer kanalıyla İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan böyle rivâyet etmiştir. Süddî, Ebû Mâlik yoluyla İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan bu âyetle ilgili şöyle nakleder: "Onlar kitabın helâllerini helâl, haramlarını haram sayarlar ve yerlerini (lafızlarını) değiştirmezler." İbn Ebî Hâtim der ki: İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan da buna yakın bir söz rivâyet edilmiştir.

Hasan-ı Basrî der ki: Yani muhkemleriyle amel eder, müteşabihlerine inanır, mânâsını çözemediklerini bilenine bırakırlar. İbn Ebî Hâtim'in İkrime'den rivâyet ettiğine göre İbn Abbâs (radıyallâhu anh) âyeti (tilavet kelimesinin geçtiği bu cümleyi): "Ona hakkıyla uyarlar" diye tefsir etti, sonra (tilavet'in takip etmek mânâsında kullanıldığı) *"Güneş'i tilavet ettiğinde Ay'a yemin olsun"* (Şems, 2) âyetini okudu ve ardından "yani Güneş'i takip ettiğinde" dedi. İbn Ebî Hâtim der ki: İkrime, Atâ, Mücâhid, Ebû Rezîn ve İbrâhim en-Nehaî'den de buna benzer sözler rivâyet edilmiştir. Süfyân-ı Sevrî de İbn Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan: Yani Kitab'a hakkıyla/tam anlamıyla uyarlar, dediğini rivâyet etmiştir.

[598] Kurtubî der ki: Nasr b. İsa İbn Ömer (radıyallâhu anh) kanalıyla Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle rivâyet etmiştir: *"Hakkıyla tilavet ederler, yani ona hakkıyla uyar ve izlerler."*[704] Kurtubî, sonra: Hatib-i Bağdâdî'nin söylediğine göre senedinde birden çok meçhul râvî vardır. Fakat mânâsı doğrudur, demiştir.

Ebû Mûsâ el-Eş'ari (radıyallâhu anh) der ki: "Kim Kur'ân'a tâbi olursa onunla cennet bahçelerine iner." Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh)'dan da şöy-

704 Kurtubî tefsirinde (2/ 95) bu notla birlikte zikretmiştir. Zehebî de el-Mizan'da (4/ 253) Nasr b. İsa'nın biyografisinde zikretmiş ve Hatib-i Bağdâdî'nin sözünü nakletmiştir. Bunun benzerini Hâfız İbn Hacer, el-Lisan'da (6/ 156) zikretmiştir.

Scanned with CamScanner

le rivâyet edilmiştir: Kitabı hakkıyla okuyanlar okurlarken rahmet âyeti geçtiğinde Allah'tan (c.c) onu isteyen, azap âyeti geçtiğinde de ondan Allah'a (c.c) sığınan kimselerdir.

[599] Kurtubî der ki: Bu mânâ Hz. Peygamber'den de (sallallâhu aleyhi ve sellem) rivâyet edilmiştir. Zîra Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Kur'ân okurken bir rahmet âyetine geldiğinde Allah'tan (c.c) onu ister, bir azap âyetine geldiğinde de ondan Allah'a (c.c) sığınırdı.[705]

"Kendilerine kitap verdiklerimizden onu hakkını gözeterek okuyanlar" mübteda, *"onlar buna iman ederler."* ise onun haberi olup, mânâ şöyledir: Ey Muhammed! Geçmiş peygamberlere indirilen kitaplara inananlardan kitaplarının hakkını verenler, işte bu kimseler sana gönderdiğim dine de inanırlar. Nitekim Allah (c.c) Kur'ân'da şöyle buyurur: *"Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rablerinden onlara indirileni (Kur'ân'ı) doğru dürüst uygulasalardı, şüphesiz hem üstlerinden, hem de ayaklarının altından yerlerdi (yeraltı ve yerüstü servetlerinden istifade ederek refah içinde yaşarlardı)."* (Mâide, 66) Yine şöyle buyurur: *"De ki: Ey Kitap ehli! Siz, Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirileni hakkıyla uygulamadıkça, (doğru) bir şey (yol) üzerinde değilsinizdir."* (Mâide, 68) Yani siz o kitapları hakkıyla uyguladığınız, ona gereği gibi iman ettiğiniz, onlardaki Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in gönderileceği özellikleri, vasıflarına dair bilgileri ve ona uyma, yardım etme ve destek olmaya ilişkin emirleri tasdik ettiğiniz vakit, bu sizi hakka, dünya ve âhirette iyiye tâbi olmaya götürür. Nitekim Allah (c.c) şöyle buyurur: *"Yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî Peygamber'e uyanlar (var ya).."* (A'râf, 157) *"De ki: Siz ona ister inanın, ister inanmayın; şu bir gerçek ki, bundan önce kendilerine ilim verilen kimselere o (Kur'ân) okununca, derhal yüz üstü secdeye kapanırlar. Ve derlerdi ki: Rabbimizi tesbih ederiz. Rabbimizin vaadi mutlaka yerine getirilir."* (İsrâ, 107-108) Yani Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ilişkin bize verdiğin tüm vaadlerin gerçekleşecektir. Allah (c.c) şöyle buyurur: *"Ondan (Kur'ân'dan) önce kendilerine kitap verdiklerimiz, ona da iman ederler. Onlara (Kur'ân) okunduğu zaman: Ona iman ettik. Çünkü o Rabbimizden gelmiş hakikattir. Esasen biz daha önce de Müslüman idik, derler. İşte onlara, sabretmelerinden ötürü, mükâfatları iki defa verilecektir. Bunlar kötülüğü iyilikle savarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan da Allah rızası için harcarlar."* (Kasas, 52- 54) Allah (c.c) yine *"Ehl-i kitaba ve*

705 Buhârî ve Müslim rivâyet etmişlerdir. İleride gelecek.

Scanned with CamScanner

ümmîlere de: "Siz de Allah'a teslim oldunuz mu?"de. Eğer teslim oldularsa doğru yolu buldular demektir. Yok eğer yüz çevirdilerse sana düşen, yalnızca duyurmaktır. Allah kullarını çok iyi görmektedir." (Âl-i İmrân, 20) Bu sebeple Allah (c.c) şöyle buyurur: *"Zümrelerden hangisi onu (Kur'ân'ı) inkâr ederse işte cehennem ateşi onun varacağı yerdir.."* (Hûd, 17)

[600] Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) sahih bir hadisinde şöyle buyurur: *"Canımı elinde tutan Allah'a yemin olsun ki, bu ümmetten, (yani) Yahudilerden ve Hıristiyanlardan her kim beni işitir, sonra da bana iman etmezse mutlaka cehenneme girer."*[706]

İsrâiloğullarına Nimetlerin Tekrar Hatırlatılıp Hakka Çağrının Yinelenmesi:

يَابَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٢٢﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿١٢٣﴾

122. Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nimetimi ve sizi (bir zamanlar) cümle âleme üstün kılmış olduğumu hatırlayın.

123. Ve bir günden sakının ki, o günde hiç kimse başkası namına bir şey ödeyemez, kimseden fidye kabul edilmez, hiç kimseye şefaat fayda vermez. Onlar hiçbir yardım da görmezler.

Tefsiri:

Bunun benzeri, bu sûrenin başında geçti. Burada tekrarlanmasından maksat, onu pekiştirmek, kitap ehlini; niteliklerini, ismini, davasını ve ümmetini kitaplarında yazılı buldukları bu ümmi peygambere uymaya teşviktir. Allah (c.c) onları bu hakikati ketmetmemeleri ve Allah'ın (c.c) kendilerine bahşettiği nimeti gizlememeleri konusunda uyarmakta, Allah'ın (c.c) kendilerine verdiği dünyevi ve dini nimetleri hatırlamalarını, son peygamberini amcaoğulları olan Araplardan göndermesinden dolayı onları kıskanmamalarını, bu kıskançlığın kendilerini Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e karşı çıkma, yalanlama ve onunla birlikte olmaktan sapmaya itmemesini emretmektedir.

706 Müslim, 1153; Ahmed b. Hanbel, 2/ 350. Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan.

Scanned with CamScanner

Allah'ın (c.c) Hz. İbrâhim'i (a.s) İmtihanı:

وَإِذِ ابْتَلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ رَبُّهُۥ بِكَلِمَٰتٍ فَأَتَمَّهُنَّ ۖ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا ۖ قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي ۖ قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّٰلِمِينَ ﴿١٢٤﴾

124. Bir zamanlar Rabbi İbrâhim'i birtakım kelimelerle sınamış, onları tam olarak yerine getirince: Ben seni insanlara önder yapacağım, demişti. "Soyumdan da (önderler yap, yâ Rabbi!)" dedi. Allah: Ahdim zalimlere ermez (onlar için söz vermem) buyurdu.

Tefsiri:

Allah (c.c) İbrâhim (a.s)'ın yüksek değerine, onu insanların tevhidde örnek aldıkları bir önder kıldığına, Allah'ın (c.c) kendisine yüklediği emir ve yasakları yerine getirdiğine dikkat çekerek şöyle buyurmaktadır: *"Bir zamanlar Rabbi İbrâhim'i birtakım kelimelerle sınamış... idi"* Yani: Ey Muhammed! İbrâhim (a.s)'ın dini üzere olmadıkları halde kendilerini ona nispet eden o müşriklere ve Ehl-i kitab'a söyle ki: Asıl doğru yol üzere olanlar sen ve beraberindeki mü'minlerdir. Onlara İbrâhim (a.s)'ın sınamasını, yani ona yönelttiği emir ve yasakları yerine getirmesi hususundaki imtihanını anlat.

"İbrâhim de onları tam olarak yerine getirmişti." Allah (c.c) şöyle buyurur: *"Ve ahdine vefa gösteren İbrâhim'in"* (Necm, 37) Yani Allah'ın (c.c) ona yüklediği tüm mükellefiyetleri yerine getiren... Aynılarını Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de yerine getirmiştir. Allah (c.c) şöyle buyurur: *"İbrâhim, gerçekten Hakk'a yönelen, Allah'a itaat eden bir önder idi; Allah'a ortak koşanlardan değildi. Allah'ın nimetlerine şükrediciydi. Çünkü Allah, onu seçmiş ve doğru yola iletmişti. Ona dünyada güzellik verdik. Muhakkak ki o, âhirette de salihlerdendir. Sonra da sana: "Doğru yola yönelerek İbrâhim'in dinine uy! O müşriklerden değildi" diye vahyettik."* (Nahl, 120-123) *"De ki: Şüphesiz Rabbim beni doğru yola, dosdoğru dine, Allah'ı birleyen İbrâhim'in dinine iletti. O, ortak koşanlardan değildi."* (En'âm, 161) *"İbrâhim, ne Yahudi, ne de Hıristiyan idi; fakat o, Allah'ı bir tanıyan dosdoğru bir Müslüman idi; müşriklerden de değildi. İnsanların İbrâhim'e en yakın olanı, ona uyanlar, şu Peygamber (Muhammed) ve (ona) iman edenlerdir. Allah mü'minlerin dostudur."* (Âl-i İmrân, 67-68)

Scanned with CamScanner

Allah'ın (c.c) İbrâhim'i (a.s) Denediği Kelimeler/Sözler:

*"Birtakım kelimeler (sözler)"*den kasıt, Allah'ın şer'î kuralları, emir ve nehiyleridir. Çünkü 'kelimeler' bazen şu âyette olduğu gibi 'kaderi sözler' (kader) mânâsında kullanılır: *"Meryem, Rabb'inin sözlerini ve kitaplarını tasdik etti. O gönülden itaat edenlerdendi."* (Tahrîm, 12) Bazen de şu âyette olduğu gibi 'şer'î sözler (emir ve yasaklar)' mânâsında kullanılır: *"Rabbinin sözü, doğruluk ve adalet bakımından tamamlanmıştır. O'nun sözlerini değiştirecek kimse yoktur."* "Rabbinin sözü"nden kasıt, şer'î sözleri (yüce kitabındaki sözleri)dir. Allah'ın bu sözleri ya doğru haberlerdir veya emir ve nehiy içeriyorsa kullardan adaleti talep eden ifadelerdir. Tefsiri sadedinde olduğumuz *"Bir zamanlar Rabbi İbrâhim'i birtakım kelimelerle sınamış... idi"* âyetindeki kelimeler/sözler de bu mânâdadır. *"İbrâhim'in onları tamamlaması"*nın mânâsı ise onları tam olarak yerine getirmesi ve ifa etmesidir.

"Ben seni insanlara önder yapacağım, demişti." Yani İbrâhim (a.s) emirleri yerine getirip yasakları yapmayınca Allah (c.c) bunun mükâfatı olarak onu insanlara, örnek alacakları ve izinden gidecekleri bir önder ve örnek kıldı.

Alimler Allah'ın (c.c) İbrâhim (a.s)'ı denemeye tâbi tuttuğu sözler hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bu hususta İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan birçok rivâyet vardır. Katâde'nin rivâyetine göre İbn Abbâs: Allah (c.c) onu hac ibadetleriyle imtihan etmişti, demiştir. Temimi de İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan aynısını rivâyet etmiştir.

Tâvûs'un rivâyetine göre ise İbn Abbâs (radıyallâhu anh) şöyle demiştir: Allah (c.c) İbrâhim (a.s)'ı temizlik ile imtihan etti. Bunların beşi başta, beşi bedenin diğer yerlerindeydi. Baştakiler bıyık kesmek, mazmaza (ağzı çalkalamak), istinşak (burna su vermek), misvak ve saçı ortadan ayırmaktır. Bedendekiler ise tırnakları kesmek, etek altını temizlemek, koltuk altını yolmak, pislik ve idrar kalıntısını su ile yıkamaktır.

İbn Ebî Hâtim der ki: Said b. Müseyyeb, Mücâhid, Şa'bî, Nehaî, Ebû Sâlih ve Ebû Celd'den buna benzer rivâyetler yapılmıştır.

[601] Müslim'in Sahih'inde Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan rivâyet ettiği şu hadis de buna yakındır: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"On şey fıtrattandır: bıyık kesmek, sakal bırakmak, misvak kullanmak, burna*

Scanned with CamScanner

su vermek, tırnakları kesmek, parmak boğumlarını yıkamak, koltuk altlarını yolmak ve suyu intikas etmek (istinca)." Râvilerden Musab der ki: Onuncusunu unuttum. Olsa olsa mazmazadır. Râvilerden Veki' ise şöyle der: Suyun intikası'ndan kasıt istinca (tuvalet sonrasında pislik mahallerini suyla yıkamak)dır.

[602] Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebû Hureyre (radıyallâhu anh)'dan rivâyet ettikleri hadiste Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "*Fıtrat beştir: Sünnet olmak, etek traşı yapmak, bıyığı kesmek, tırnakları kesmek ve koltuk altlarını yolmak.*" Lafız Müslim'in rivâyetidir.

İbn Ebî Hâtim'in Haneş b. Abdullah es-San'ani'den rivâyet ettiğine göre İbn Abbâs (radıyallâhu anh) bu âyetin tefsirinde şöyle derdi: Bunlar on olup, altısı insan bedeninde, dördü ise hacc şiarlarındadır. İnsandakiler etek traşı yapmak, koltuk altını yolmak, Sünnet olmak -Râvilerden İbn Hübeyre: bu üçü bir eder, demiştir-, tırnakları kesmek, bıyığı kesmek, dişi misvaklamak ve Cuma günü gusletmektir. Hacc şiarı olan dört şey ise tavaf, Safa ile Merve arasında sa'y yapmak, şeytan taşlamak ve Arafat'tan inmektir.

İkrime'nin rivâyetine göre ise İbn Abbâs (radıyallâhu anh) şöyle demiştir: Bu dini kurallarla imtihan olunup da hepsini yapan, sadece İbrâhim (a.s)'dır. Zîra Allah (c.c) "*Bir zamanlar Rabbi İbrâhim'i birtakım kelimelerle sınamış, onları tam olarak yerine getirdi..*" buyurmuştur. İkrime der ki: İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'a "Allah'ın (c.c) İbrâhim'i (a.s) deneyip onun tamamladığı sözler nelerdi?" diye sordum. "İslam otuz bölümdür. Bunların onu Tevbe sûresindeki on şeydir: "*(Bu alış verişi yapanlar), tevbe edenler, ibadet edenler, hamd edenler, oruç tutanlar, rükû edenler, secde edenler, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah'ın sınırlarını koruyanlardır. O mü'minleri müjdele!*" (Tevbe, 112) On tanesi Mü'minûn sûresinin başındaki "*Gerçekten mü'minler kurtuluşa ermiştir. Onlar ki, namazlarında huşû içindedirler. Onlar ki, boş ve yararsız şeylerden yüz çevirirler...*" (Mü'minûn, 1) âyetleri ile "*Bir soran inecek azabı sordu: İnkârcılar için; ki onu savacak yoktur.*" (Meâric, 1 vd) âyetlerindedir. On şey de Ahzâb sûresindeki: "*Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar, mü'min erkekler ve mü'min kadınlar, taata devam eden erkekler ve taata devam eden kadınlar, doğru erkekler ve doğru kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, mütevazi erkekler ve mütevazi kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tu-*

Scanned with CamScanner

tan kadınlar, ırzlarını koruyan erkekler ve (ırzlarını) koruyan kadınlar, Allah'ı çok zikreden erkekler ve zikreden kadınlar var ya; işte Allah, bunlar için bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır." İbrâhim (a.s) bunların tümünü eksiksiz yerine getirince ona berat yazıldı. Nitekim Allah (c.c) bir âyette *"Ahde vefa gösteren İbrâhim"* buyurmuştur. Bunu Hâkim, Taberî ve İbn Ebî Hâtim rivâyet etmiştir. Lafız İbn Ebî Hâtim'in rivâyetidir.

Muhammed b. İshâk, Said b. Cübeyr veya İkrime kanalıyla İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle naklederler: Allah'ın (c.c) İbrâhim (a.s)'ı imtihan edip de onun tamamladığı sözler şunlardır: Allah emrettiğinde İbrâhim (a.s) Allah (c.c) için kavminden ayrıldı. Çok tehlikeli olduğu halde Nemrud'la tartıştı ve Nemrud onu yakmak için ateşe attığında Allah için sabretti. Allah (c.c) ona orayı terk etmesini emrettiğinde Allah (c.c) uğrunda vatanını ve memleketini terk etti. Allah'ın (c.c) ona konuklarını ağırlama emrini yerine getirmek için canı ve malıyla, sabır ve sebatla çalıştı. Allah (c.c) oğlunu kesmeyi emrettiğinde de buna sabretti. Tüm bunları geçip sınavı başarıyla vermesinin ardından Allah (c.c) "Teslim ol!" deyince, insanların ayrı ayrı ve Allah'tan uzak olduğu öylesi bir devirde İbrâhim (a.s) "Alemlerin rabbine teslim oldum" dedi.

İbn Ebî Hâtim, Hasan-ı Basrî'den *"Bir zamanlar Rabbi İbrâhim'i birtakım kelimelerle sınamıştı da..."* âyetiyle ilgili şunu nakleder: Allah (c.c) İbrâhim (a.s)'ı yıldızla imtihan etti, o razı ve hoşnut oldu. Ay'la denedi, o razı oldu. Hicretle denedi, razı oldu. Sünnet olmakla denedi, razı oldu. Oğluyla denedi, yine razı oldu.

Taberî, Katâde'den şöyle nakleder: Hasan-ı Basrî şöyle derdi: Evet vallahi. Allah neyle denediyse İbrâhim (a.s) onda sabır ve sebat etti. Allah (c.c) onu yıldızla, Güneş'le, Ay'la denedi ve o bunların tümünden başarıyla çıktı ve Rabbinin 'hiç yok olmayan baki' olduğunu anlayıp yüzünü gökleri ve yeri yaratan Rabb'ine çevirdi. O Allah'ı birleyen hanif ve muvahhiddi, müşriklerden değildi. Allah (c.c) daha sonra onu hicretle denedi. O da beldesini ve milletini bırakıp 'Allah'a hicret' uğruna Şam'a gitti. Hicretten önce onu ateşle denemiş, ona da sabretmişti. Allah (c.c) oğlunu boğazlamakla ve Sünnet olmakla denedi, onlarda da sabretti.

Abdurrezzak, Hasan-ı Basrî'den bu âyetle ilgili şöyle nakleder: Allah (c.c) İbrâhim'i (a.s) oğlunu boğazlamak, ateş, yıldız, Güneş ve Ay ile imtihan etti.

Scanned with CamScanner

Taberî, Hasan-ı Basrî'den bu âyet hakkında şöyle nakleder: Allah (c.c) onu yıldızla, Güneş ve Ay'la imtihan etti ve onu sabredici buldu.

Atiyye el-Avfî, tefsirinde, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan bu âyetle ilgili şöyle nakleder: Allah'ın (c.c) İbrâhim (a.s)'ı denediği sözlerden biri *"Ben seni insanlara imam yapacağım"* sözüdür. Diğeri *"Bir zamanlar İbrâhim, İsmail ile beraber Beytullah'ın temellerini yükseltiyor (şöyle diyorlardı:) Ey Rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur..."* âyetindekidir. Diğerleri hac ibadetleri, İbrâhim (a.s)'a tahsis edilen makam ve Kâbe çevresi sakinlerine verilen rızıktır. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de bu İbrâhim (a.s) ile İsmail (a.s)'ın dini üzere gönderilmiştir.

İbn Ebî Hâtim, Mücâhid'den bu âyetle ilgili şunu nakleder: Allah (c.c) İbrâhim'e (a.s) "Ben seni bir şeyle imtihan edeceğim. O nedir, biliyor musun?" buyurdu. İbrâhim: Beni insanlara imam ve önder yapacaksın (değil mi)?" dedi. Allah (c.c): Evet, buyurdu. İbrâhim (a.s): Soyumdan da bazı kimseleri önder yap, dedi. Allah (c.c) *"Ahdim zalimlere erişmez"* buyurdu. İbrâhim (a.s): Kâbe'yi insanlara toplanma mahalli yapacaksın? dedi. Allah (c.c): Evet, buyurdu. İbrâhim: Hem de güvenli bir yer kılacaksın? dedi. Allah (c.c): Evet, buyurdu. İbrâhim: Halkından iman edenleri meyvelerle rızıklandıracaksın? dedi. Allah (c.c): Evet, buyurdu. İbn Ebî Necîh der ki: Bunu İkrime'den dinledim ve İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'a sundum da itiraz etmedi. Taberî de birçok vecihten İbn Ebî Necîh kanalıyla Mücâhid'den yine böyle rivâyet etmiştir.

Süfyân-ı Sevrî, İbn Ebî Necîh'ten, Mücâhid'in şöyle söylediğini rivâyet etmiştir: *"Bir zamanlar Rabbi İbrâhim'i birtakım kelimelerle sınamıştı da..."* cümlesinde ifade edilen Allah'ın (c.c) İbrâhim (a.s)'ı sınaması âyetin devamında anlatılandır: "Ben seni insanlara önder yapacağım, demişti. "Soyumdan da (önderler yap, yâ Rabbi!)" dedi. Allah: Ahdim zalimlere ermez (onlar için söz vermem) buyurdu."

Ebû Câfer er-Râzî, Rebî' b. Enes'ten şöyle rivâyet eder: *"Bir zamanlar Rabbi İbrâhim'i birtakım kelimelerle/sözlerle sınamıştı da..."* cümlesindeki "sözler"den kasıt şu âyetlerde ifade edilenlerdir: *"Ben seni insanlara önder yapacağım, demişti. "Soyumdan da (önderler yap, yâ Rabbi!)" dedi. Allah: Ahdim zalimlere ermez (onlar için söz vermem) buyurdu.", "Biz Kâbe'yi in-*

Scanned with CamScanner

sanlara toplanma mahalli ve güvenli yer kılmıştık", "Siz de İbrâhim'in makamından bir namaz yeri edinin (orada namaz kılın)", "Bir zamanlar İbrâhim, İsmail ile beraber Beytullah'ın temellerini yükseltiyor (şöyle diyorlardı:) Ey Rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur..." Bunların hepsi de Allah'ın (c.c) İbrâhim (a.s)'ı imtihan ettiği sözlerdir.

Süddî der ki: Rabbinin İbrâhim (a.s)'ı imtihan ettiği sözler şunlardı: *"Ey Rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin. Ey Rabbimiz! Bizi sana boyun eğenlerden kıl, neslimizden de sana itaat eden bir ümmet çıkar.", "Ey Rabbimiz! Onlara, içlerinden senin âyetlerini kendilerine okuyacak, onlara kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir peygamber gönder."*

Kurtubi der ki: Muvatta''da ve başka hadis eserlerinde Yahyâ b. Said'den gelen rivâyette şöyle denilmektedir: Said b. Müseyyeb'i şöyle derken işittim: İbrâhim (a.s) ilk Sünnet olan, ilk misafir ağırlayan, ilk etek traşı yapan, ilk tırnaklarını kesen, ilk bıyıklarını kısaltan, ilk saçları ağaran kişidir. Saçları ağarınca "Bu nedir?" demiş, (Allah -c.c-) "Vakardır" buyurunca, "Rabbim vakarımı artır!" demişti.

İbn Ebî Şeybe, Said b. İbrâhim'den, babasının şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Minberler üzerinde ilk hutbe veren kişi İbrâhim (a.s)'dır. Başka biri de şöyle demiştir: İlk tirit yapan, ilk kılıçla savaşan, ilk olarak misvakla dişlerini temizleyen, ilk defa su ile istinca yapan ve ilk defa şalvar giyen de İbrâhim'dir.

[603] Muaz b. Cebel (radıyallâhu anh)'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Ben minber edindiysem atam İbrâhim de minber edinmişti. Ben âsâ tuttuysam atam İbrâhim de âsâ tutmuştu."*[707]

Ben (İbn Kesir) derim ki: Bu hadis sabit değildir. Doğrusunu en iyi Allah bilir. Kurtubî daha sonra bunlarla ilgili şer'î hükümleri açıklamaya başlamıştır.

---

707 Çok zayıftır. Bezzâr (633) ve Taberânî (20 / 167) rivâyet etmişlerdir. Râvilerden Mûsâ b. Muhammed et-Teymi çok zayıftır. Bunu Heysemî, Mecmau'z-Zevâid'de (2/ 181) söylemiştir. Ebû Hâtim de, el-İlel'de (2/ 241): Münker bir hadistir, neredeyse uydurmadır, demiştir.

Scanned with CamScanner

Taberî de özetle şunları söyler: Âyette geçen kelimelerden/sözlerden kastın söylenenlerin hepsinin olması da bazılarının olması da mümkündür. Fakat bunların bizzat hangilerinin olduğunu kesin olarak söylemek ancak hadis veya icmayla mümkündür. Taberî der ki: Bu konuda da teslim olmayı gerektiren, bir kişinin veya topluluğun nakliyle gelmiş bir haber yoktur. Taberî devamla der ki: Ancak Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den bu mânâya benzer iki haber rivâyet edilmiştir. Biri:

[604] Bize .... Muaz b. Cebel'den (radıyallâhu anh) şöyle rivâyet etti: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Allah'ın (c.c) İbrâhim'e neden 'ahdine vefa gösteren halili' adını verdiğini size haber vereyim mi? Çünkü o her sabah ve her akşam 'Haydi siz, akşama ulaştığınızda (akşam ve yatsı vaktinde) sabaha kavuştuğunuzda, gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde Allah'ı tesbih edin (namaz kılın), ki göklerde ve yerde hamd O'na mahsustur.'* (Rûm, 17-18) *duasını okurdu."*

[605] Diğeri ise bize...Ebû Ümâme şöyle rivâyet etti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Ve ahdine vefa gösteren İbrâhim."* (Necm, 37) *Biliyor musunuz İbrâhim (a.s)'ın vefa gösterdiği şey neydi?"* Sahabiler: Allah ve Rasûlü daha iyi bilir, dediler. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Her gün yapmakta olduğu amelini yerine getirirdi ki o, gündüz kıldığı dört rek'at namazdır."* buyurdu.[708] Bunu ayrıca Âdem, tefsirinde rivâyet etmiştir.

Taberî sonra bu iki hadisin zayıf olduğunu açıklamıştır ki gerçekten de hadisler söylediği gibidir. Bu hadisler ancak zayıf olduğu belirtilerek rivâyet edilebilir. Bunların zayıflıkları da birkaç yöndendir. Çünkü ikisinde de birden çok zayıf râvî vardır. Ayrıca her ikisinin metninde zayıf olduğunu gösteren göstergeler bulunmaktadır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Taberî daha sonra şöyle der: Şâyet birisi: Mücâhid, Ebû Sâlih ve Rebî' b. Enes'in görüşleri doğruya diğerlerinden daha yakındır, derse fena söylemiş olmaz. Çünkü *"Ben seni insanlara önder yapacağım"*, *"Biz İbrâhim ile İsmail'e Ev'imi ...temizleyin diye emrettik..."* ve benzeri âyetler, Allah'ın (c.c) İbrâhim (a.s)'ı denediğini ifade ettiği sözlerin açıklaması mesabesindedir. Ben derim ki: Daha önce zikrettiği ve bunların tümünü kapsayan görüş,

708 Taberî rivâyet etmiştir (1914). Senedi çok zayıftır. Rivâyet zincirinden üç kişi zayıf râvîlerdir. Nitekim, ileride geleceği üzere Taberî zayıf olduğunu belirtmiş, İbn Kesir de görüşüne katılmıştır.

Scanned with CamScanner

alınabileceğini söylediği Mücâhid ve onun gibi söyleyenlerin görüşünden daha kuvvetlidir. Çünkü sözün akışı ('kelimeler'e) söylediklerinden başka bir mânâ vermektedir.

İbrâhim (a.s)'ın Soyu:

"Soyumdan da (önderler yap, yâ Rabbi!)" dedi. Allah: Ahdim zalimlere ermez (onlar için söz vermem) buyurdu." Allah (c.c) İbrâhim (a.s)'a onu önder yapacağını söyleyince O (a.s) kendinden sonraki önderlerin de yine kendi soyundan olması için dua etti. Ona cevap olarak, soyundan zalim kimselerin de olacağı, Allah'ın (c.c) ahdinin ise onlara ulaşamayacağı ve onların tâbi olunan önderler olamayacakları haber verildi. İbrâhim (a.s)'ın duasına icabet edildiğinin delili Allah'ın (c.c) *"Peygamberliği ve kitapları, onun soyundan gelenlere verdik."* (Ankebût, 27) buyruğudur. Nitekim İbrâhim (a.s)'dan sonra Allah'ın (c.c) gönderdiği her peygamber onun soyundan olan insanlardan gönderilmiş, Allah'ın (c.c) indirdiği her kitap onun soyundan kimselere indirilmiştir.

"Allah: Ahdim zalimlere ermez (onlar için söz vermem) buyurdu." buyruğu müfessirlerce farklı şekillerde tefsir edilmiştir. Hasif'in Mücâhid'den rivâyet ettiğine göre o: Senin soyunda zalim insanlar olacak, diye tefsir etmiştir. İbn Ebî Necîh, Mücâhid'den: Yani, benim kendisine uyulan hiçbir zalim önder kulum olmayacak, dediğini rivâyet etmiştir. Başka bir rivâyette: Ben hiçbir zalimi kendisine uyulan önder yapmayacağım, demiştir. İbn Ebî Hâtim de Mansur kanalıyla Mücâhid'den şöyle nakleder: Onların iyilerini kendilerine uyulan önderler yapacağım. Zalim olanlara ise hayır, onlara sevindirici bir şey olmayacak.

Said b. Cübeyr: Zalimden kasıt müşriktir. O imam olamaz, der. O yine şöyle der: Müşrik hiçbir imam yoktur.

İbn Cüreyc der ki: Atâ: Allah (c.c) İbrâhim (a.s)'ın soyundan zalim bir önder yapmayı kabul etmemiştir, dedi. Ona: Allah'ın ahdinden maksat nedir? dedim; "Emridir" diye cevap verdi.

İbn Ebî Hâtim, İkrime kanalıyla İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: Allah (c.c) İbrâhim (a.s)'a "Ben seni insanlara önder yapacağım" buyurdu. İbrâhim (a.s): Benim soyumdan da imamlar yap, deyince Allah (c.c) bunu kabul etmedi ve "Ahdim zalimlere ermez" buyurdu.

Scanned with CamScanner

Muhammed b. İshâk, Said b. Cübeyr veya İkrime kanalıyla İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: *"Soyumdan da (önderler yap, yâ Rabbi!)" dedi. Allah: Ahdim zalimlere ermez (onlar için söz vermem) buyurdu."* Allah (c.c) İbrâhim (a.s)'a soyundan zalimin de bulunacağını, ahdinin ona erişemeyeceğini ve yakın dostu İbrâhim'in (a.s) soyundan da olsa hiçbir emrini ona tevdi etmeyeceğini; bununla birlikte soyunda Allah'ın (c.c) dinini uygulayan ve istediklerini tebliğ eden faziletli insanların olacağını haber vermiştir. Avfî, İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: *"Ahdim zalimlere ermez."* Yani, hiçbir zalimin, kendisine itaat etmen için senden talep edeceği bir ahdi yoktur (ona itaat etmen gerekmez). Taberî, Mücâhid kanalıyla İbn Abbâs (radıyallâhu anh)'dan şöyle nakleder: *"Ahdim zalimlere ermez."* Zalimlere verilmiş hiçbir söz geçerli değildir. Onlara bir söz vermişsen onu da boz. Mücâhid, Atâ ve Mukâtil b. Hayyân'dan da benzer sözler rivâyet edilmiştir.

Süfyân-ı Servî, Harun b. Antere'den, babası Antere'nin şöyle dediğini nakleder: Zalimin hiçbir ahdi yoktur. Abdurrezzak, Katâde'den şöyle nakleder: Yani Allah'ın ahdi âhirette zalimlere erişmez. Dünyada ise Allah'ın ahdine erişirler ve bu sayede güven içinde olur, yiyip içer ve yaşarlar. İbrâhim en-Nehaî, Atâ, Hasan-ı Basrî ve İkrime de böyle söylemişlerdir.

Rebî' b. Enes der ki: Allah'ın kullarına ahdettiği ahit, 'dini'dir. Allah (c.c) bu âyette dinine zalimlerin erişemeyeceğini ifade etmektedir. Baksanıza Allah (c.c) ne buyuruyor: *"Kendisini ve İshâk'ı mübarek (kutlu ve bereketli) eyledik. Lâkin her ikisinin neslinden iyi kimseler olacağı gibi, kendine açıktan açığa kötülük edenler de olacak."* (Sâffât, 113) Böylece Allah (c.c) "Soyundakilerin hepsi hak üzere olmayacak ey İbrâhim!" diyor. Ebû Âliye, Atâ ve Mukâtil'den de böyle rivâyet edilmiştir. Cüveybir der ki: Yani, bana isyan eden hiçbir düşmanım bana itaate erişemez. Ben onu bana itaat eden dostumdan başkasına vermem.

Hâfız İbn Merdûyeh Ali (radıyallâhu anh)'dan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyruğunu nakleder: "Maruftan (şeriatın izin verdiğinden) başka şeyde itaat zorunluluğu yoktur."[709] Süddî der ki: 'Ahdim'den kasıt, 'peygamberliğim'dir.

709 Bunun (bu senetle ve) âyetle birlikte rivâyeti münker haberdir. Veki' öncesinde meçhul râvîler vardır. Hadis Buhârî (7257) ve Müslim'de (1849) ise Veki' kanalıyla, "Masiyette itaat yoktur. İtaat sadece maruftadır" ile başlayan uzun bir hadis olarak geçmektedir ve onda âyet yoktur.

Scanned with CamScanner

Taberî ve İbn Ebî Hâtim'in rivâyetlerine göre selef müfessirlerinin görüşleri bunlar. İmam Taberî'nin tercihine göre âyetteki "Ahdim zalimlere ulaşmaz" cümlesi normalde böyle bir şeyi haber verme mânâsında olmakla birlikte, Allah (c.c) aynı zamanda -daha önce Mücâhid ve başkalarından yapılan rivâyetlerde geçtiği üzere- bununla İbrâhim (a.s)'a soyundan nefsine zulmedenlerin de olacağına dair bir işaret vermektedir. Doğrusunu en iyi Allah bilir. Mâliki fukahasından İbn Huveyz der ki: Zalimin halife, yargıç, müftü (fetva veren), namaz imamı, şahit ve hadis râvisi olma ehliyeti yoktur.

[Bakara sûresi 2. ciltten devam edecek.]

Scanned with CamScanner